

STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY

NO. 08646

A VEG IN LEBN

Hershl Metalowiec

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER

AMHERST, MASSACHUSETTS

NATIONAL YIDDISH BOOK CENTER
AMHERST, MASSACHUSETTS
413 256-4900 | YIDDISH@BIKHER.ORG
WWW.YIDDISHBOOKCENTER.ORG

MAJOR FUNDING FOR THE
STEVEN SPIELBERG DIGITAL YIDDISH LIBRARY
WAS PROVIDED BY:

Lloyd E. Cotsen Trust
Arie & Ida Crown Memorial
The Seymour Grubman Family
David and Barbara B. Hirschhorn Foundation
Max Palevsky
Robert Price
Righteous Persons Foundation
Leif D. Rosenblatt
Sarah and Ben Torchinsky
Harry and Jeanette Weinberg Foundation
AND MEMBERS AND FRIENDS OF THE
National Yiddish Book Center

The *goldene pave*, or golden peacock, is a traditional symbol of Yiddish creativity. The inspiration for our colophon comes from a design by the noted artist Yechiel Hadani of Jerusalem, Israel.

The National Yiddish Book Center respects the copyright and intellectual property rights in our books. To the best of our knowledge, this title is either in the public domain or it is an orphan work for which no current copyright holder can be identified.

If you hold an active copyright to this work – or if you know who does – please contact us by phone at 413-256-4900 x153, or by email at digitallibrary@bikher.org

הערשל מעטאלאָויעץ
(הערש לייב בעקערקונץ)

✱

אַ וועג אין לעבן
(פראַגמענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע)

הערשל מעטאלאָוועץ
(הערש לייב בעקערקונץ)

א וועג אין לעבן

(פראַגמענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע)

ערשטער באַנד

פארלאג
י.ל. פרץ
ישראל

תל-אביב, תשמ"ב — 1982

Hershl Metalowiec
(Hersh Leib Bekierkunc)
A WEG IN LEBN
(Fragmentn fun an Autobiografie)

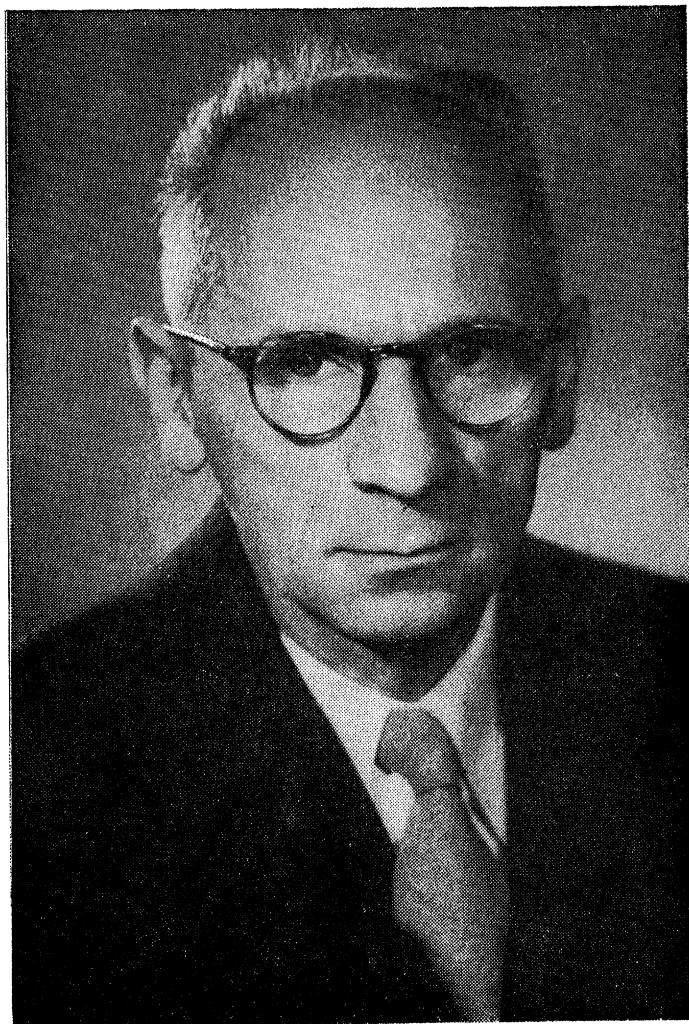

I.L. Peretz Publishing House
14, Brener Str., Tel-Aviv, ISRAEL

י. ל. פרץ-פארלאג
רח' ברנר 14, תל-אביב

Printed in Israel 1982
נדפס בישראל, תשמ"ב

נסדר בלינו-טור, רח' יסוד המעלה 39, ת"א
נדפס בדפוס מ. ערבה, רח' לבנדה 36, ת"א

הערשל מעטאלאָויעץ
(הערש לייב בעקערקונץ)

1980 — 1897

מיין פרוי
מינא (מינדל) זשוק-בעקערקונץ
דער ערשטער באַנד „אָ וועג אין לעבן“
מיט ליבע.

ה. מ.

פארווארט

— שרייב, שרייב! פאר וואס שרייבסטו נישט קיין זכרונות? ווען וועסטו שוין אנהייבן שרייבן? דו האסט דאך וועגן וואס צו שרייבן. דו ביסט טעטיק געווען אין פאליטישע באוועגונגען און אין געזעלשאפטלעכע ארגאניזאציעס, דו האסט זיך געטראפן מיט א גרויסער צאל מענטשן, מיט קאריפיען פונעם פאליטישן און געזעלשאפטלעכן לעבן — יידן און נישט-יידן. דו ביסט — ווי דו אליין דערציילסט — דער איינציקער לעבעדיקער עדות פון וויכטיקע אפשניטן אין דער געשיכטע פון בונד אין פוילן, ווי, למשל, דער צייטאפשניט פונעם אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה ביז אן ערך 4—5 וואכן נאכן אריינקומען פון די דייטשן קיין ווארשע, און אויך איינער פון די איינצלע לעבן געבליבענע טוערס פון דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, וואס ווייסן געוויסע פאקטן און עפיזאדן, וועלכע זענען ווארשיינ- לעך אין דער עפנטלעכקייט נישט באקאנט. פאר וואס זשע זאלסטו דאס אלץ נישט פארפיקסירן אין שריפט?

אזעלכע און ענלעכע פארלאנגען, ביטעס און פאדערונגען זענען צו מיר, אין די לעצטע 15 יאר, געקירעוועט געווארן פון פארשיידענע מענטשן, חברים, פריינד און קעגנער.

א לאנגע צייט האב איך אויף די פארלאנגען נישט רעאגירט. און אויב שוין יא, איז מיט א הלצה: איך גיי נאך נישט שטארבן.

אן אנדערער ענטפער איז געווען: איך בין נישט קיין קאבינעט-מענטש, כ'קען נישט שרייבן לשם שרייבן. אויב כ'האב א מאָל עפעס געשריבן, גענויער — דיק-טירט, זענען דאס געווען פראקלאמאציעס אויף דער הייסער מינוט. אויך די פובלי-ציסטיק איז דיקטירט געווארן עקספראמט, פארן אפגיין צום דרוק. ערשט אין מאָנ-טראַל, קאנאדע, האב איך אייגנהענטיק, פאר דער צייטשריפט „וואַכנבלאָט" אין טאָראָנטאָ. געשריבן אַרטיקלען און רעפארטאָזשן, און אין די מערסטע פאלן זיי געשיקט מיט דער לעצטער פאסט. שרייבן מעמוואָרן הייסט פלאַגירן, שרייבן מיט א טאַלן און מיט א סדר אַ לענגערע צייט — און דאָס איז נישט פאַר מײַן פעדער. אָבער אין גאַנצן אַן אַ ווירקונג זענען די ווענדונגען צו מיר נישט געבליבן. איך האָב אָנגעהויבן שרייבן פענפאַרטעטן, אָנגעשריבן אַ ריי „פראַפּילן" פון מיר באַקאַנטע בונדישע און קאָמוניסטישע פירערס און טוערס, אָבער קיין איינעם נישט פאַרענדיקט. כ'בין פון דעם געשריבענעם נישט געווען צופרידן און כ'האָב אַוועקגעלייגט די פעדער.

א זופאל האט געענדערט מיין שטימונג און געצווונגען זיך נעמען צו דער פעדער.

איך האב דערהאלטן צוויי ביכער אין פויליש מיט דער ליטערארישער ירושה פון דעם דורך סטאלינען דערמאנדעטן פראכטפולן סאציאליסטישן און רעוואלוציאנערן פירער פונעם ארבעטער־פאלק אין פוילן, אדאלף ווארסקי, מיט אן אריינפיר — א מין מאָנאָגראַפֿיע פונעם דירעקטאָר פון אינסטיטוט פאר געשיכטע ביים צענטראל־קאָמיטעט פון דער פאראייניקטער ארבעטער־פארטיי (פ.ז.פ.ר.) פון פוילן, טאדעווש דאנישעווסקי.

איך האב אָנגעשריבן אַן אַרבעט אין דער פאַרעם פון אַן אַפרוץ וועגן די גע־לייענטע ביכער און פון דאָנישעווסקיס וואַרסקי־מאַנאָגראַפֿיע און געשיקט עס קיין פוילן דורך דער פארמיטלונג פון דירעקטאָר פונעם ייִדישן היסטאָרישן אינסטיטוט, פראָפּעסאָר ב. מאַרק.

דער אַפרוץ פון פוילן אויף מיין צוגעשיקטער אַרבעט איז געווען אַן אומדער־וואַרטער. כ׳האַב אָנגעהויבן קריגן ווענדונגען פון באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע, כ׳זאָל זיי צושיקן מאַטעריאַלן, פאַקטן, עפיוזאָדן און אינפאָרמאַציעס וועגן געוויסע מענטשן און געשעענישן. די טענה פון פראָפּעסאָר ב. מאַרק, פאַר וואָס כ׳שרייב נישט מייע זכרונות, איז געווען דער שטויס מיך צו באַוועגן זיך נעמען צו דער פעדער.

אַקטועל איז געווען דער ענין „קאַמבונד“ — צו שרייבן אד״ט 40 יאָר זינט דער אַנטשטיינג פון דער קורץ עקזיסטירנדיקער זעלבשטענדיקער ייִדישער קאָמוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין פוילן. פון די 4 מענטשן, וועלכע האָבן געלעבט און זענען בשעתו געווען פאַרבונדן, ווער דירעקט און ווער אומדירעקט, מיט דער אַנטשטיינג און אָנפירונג פון קאַמבונד: פ. מינץ־אַלעקסאַנדער, קאַפלאַן־שוואַרצמאַן, צימערמאַן־מייסקי און איד, האָב איך זיך געהאַלטן פאַר דעם פאַסיקסטן צו שרייבן וועגן דעם ענין. כ׳האַב אָנגעשריבן אַ גרעסערע הקדמה און דאָס אַוועקגעשיקט צו ב. מאַרק. זיין אַפרוץ איז געווען אַ וואַרעמער, סיי וועגן דעם פאַקטועלן מאַטעריאַל און סיי וועגן דער שפראַך און פאַרעם פונעם געשריבענעם. פראָפּעסאָר מאַרק האָט פאַרלאַנגט ווייטערדיקע קאַפיטלען.

קיין המשכים האָב איך מער נישט געשיקט.

שרייבנדיק די ערשטע קאַפיטלען האָב איך געפילט, אַז ס׳קלאַפט נישט, אַז שרייבן וועגן קאַמבונד קען מען נישט סתם, נאָר אין קאַנטעקסט מיט אַ פּרײַער און נאָך דעם — אין פאַרבינדונג מיטן בונד און מיט דער קאַמ. באַוועגונג. און שרייבן וועגן מיין טעטיקייט אין בונד וועל איך נישט קענען, אויב איך וועל נישט פּרײַער שרייבן וועגן מיין וועג ווי אַן אַרבעטער. און דאָס איז פאַרבונדן מיט מיין יוגנטלעכן לעבן.

געקומען בין איך צום אויספיר, אַז אויב כ׳וויל שרייבן זכרונות, מוז איך אָנהייבן „דאַווען פון פאַרנט“, און ס׳איז רייף געוואָרן דער געדאַנק צו פאַרפּיקסירן אַלע

תקופות פון מיין לעבן: די קינדער- און יוגנט-יארן; מיין וועג ווי אן ארבעטער; מיין טעטיקייט אין בונד; מיין טעטיקייט אין דער קאָמ. באַוועגונג — קאָמבונד און ק.פ.פ.; די צווייטע וועלט-מלחמה און קאָנאָדע.

דאָס איז אַ פאַרנעם פון אַן אַרבעט.

אַ קאָנקרעטער באַשלוס איז פון מיר אָנגענומען געוואָרן: איך שרייב מייע מעמואַרן. אַ פּלאַן איז געוואָרן אָנגעצייכנט און איך האָב אָנגעהויבן שרייבן „אַ וועג אין לעבן — פּראָגענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע“.

צוטערטנדיק רעאַליזירן דעם באַשלוס צו פאַרצייכענען אין שריפט מיין פאַר-אָנגענהייט האָבן זיך פאַר מיר געשטעלט אַ ריי פּראָגן און פּראָבלעמען און פאַר-לאַנגט אַן ענטפער און אַ לייזונג.

דאָס ערשטע פּראָבלעם, וואָס כ'האַב פאַר זיך געהאַט, איז געווען: וואָס איז דער צוועק פון שרייבן? דער ענטפער איז אַ פשוטער: דאָס שרייבן איז אַ געזעלשאַפט-לעכע פונקציע; דאָס שרייבן דאַרף זיין אַן אַנדער אופן פון געזעלשאַפטלעכער אַקטיווקייט; דאָס געשריבענע דאַרף אַרויסברענגען און באַקענען מיט געוויסע פאַקטן, עפּיזאָדן, געשעענישן און מענטשן פון אַ פאַראַנגענער צייט.

צי דאָס פאַרפיקסירטע אויף פאַפיר וועט ברענגען וועלכן ס'איז געזעלשאַפטלעכן נוצן — איז נישט פאַר מיר צו אורטיילן. איך דאַרף טאָן מיין חוב.

אַן אַנדער פּראָבלעם איז געווען — וואָס צו שרייבן.

אויך די לייזונג פון דעם פּראָבלעם איז געווען נישט קיין צו שווערע: אַרויס-ברענגען נאָר אַזעלכע פאַקטן, עפּיזאָדן און געשעענישן, וואָס דו האָסט אַליין ביי-געוויינט און מיטגעמאַכט און וועלכע זענען אייגנטימלעך און כאַראַקטעריסטיש, און נאָר אַזעלכע מענטשן, וועלכע זענען דיר געווען דירעקט באַקאַנט. אַן אויסנאַם קענען זיין נאָר די דערציילונגען פון מיין מוטער, וואָס האָבן אַ שייכות צו מיין פּערזאָן.

„אַביעקטיוו אַדער סוביעקטיוו“ — איז געווען איינע פון די וויכטיקערע פּראַ-בלעמען. וואָס פאַר אַ כאַראַקטער דאַרף דאָס געשריבענע האָבן? דאַרפן די פאַקטן, פאַסירונגען און מענטשן געווייגן און געמאַסטן ווערן מיט דער קאַלטער און שטרענג-גער מאַס פון אַביעקטיווקייט, אַדער דאַרפן זיי געמאַסטן ווערן בלויז מיט מיין אינדיוידועלער מאַס און באַלויכטן ווערן אַפילו דורך פּערזענלעכער עמאַציע? מיין ענטפער איז אַ קלאַרער: סוביעקטיוו!

איך שרייב נישט קיין פּאָליטישן אַדער הומאַניסטישן טראַקטאַט און נישט קיין געשיכטלעכע אַפּהאַנדלונג, נאָר „פּראָגענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע“. פון מיינ באַגראַפיע, פון מיינע איבערלעבונגען: געזעענע, געהערטע, אַדער דורך

מיר געטוענע, און איבערגעבן אין שריפט דארף איך אזוי ווי איך האָב פאַרשטאַנען און געפילט; יעדע מפלומרשטע אַביעקטיוויטעט וואָלט געווען אַ פעלשונג. מיט דעם פּראָבלעם „אַביעקטיוו אָדער סוביעקטיוו“ איז גלייכצייטיק געווען פאַרבונדן אַן אַנדער פּראָבלעם: ווי דאַרף איך משפטן געוויסע פּאַסירונגען, געשעע-נישן און מענטשן — מיט מידת-הדין אָדער מיט מידת-הרחמים?

מיין ענטפער איז: קאַנפּראָנטירן דעם נעכטן מיטן היינט. אויב דער נעכטן, די פּאַסירונג אָדער דער מענטש, האָט געהאַט בלויו אַ געלעגנהייטלעכע ווירקונג, קען מען אַנווענדן מידת-הרחמים און דן זיין אַפילו לכּף זכות; אויב אָבער דער נעכטן האָט געלאָזט גרעסערע אָדער קלענערע נעגאַטיווע שפורן אויפן היינט, מוז אַנגעווענדט ווערן דער מידת-הדין, און טייל מאָל — אַפילו אין זיין גאַנצער האַרבקייט.

איך גלייב, אַז טראָץ דעם, וואָס מיינע אורטיילן וועגן געוויסע פּאַקטן, געשעע-נישן און מענטשן וועלן זיין דורכויס סוביעקטיווע, וועלן זיי אין תּוך זיין די סאַמע אַביעקטיווסטע.

אויך דער „איך“ פּראָבלעם האָט געמוזט דורך מיר געלייזט ווערן. אַודאי דאַרף דער „איך“ נישט ווערן קיין געשוואָלענער „עגאָ“. די פּאַקטן, עפּיאָדן, געשעענישן און מענטשן דאַרפן געגעבן ווערן אויפן פּאָן פון דער צייט, סביבה און מיליע. אָבער באַהאַלטן דעם „איך“, אַוועקרוקן אים אין אַ ווינקל, הייסט באַווסטזיניק אָדער אומבאַווסטזיניק פעלשן, ווייניקסטנס — דעגראַדירן די אויטענ-טישקייט פון די מעמאָרן. ובכּן, נישט שרייען „אַני שלמה“, אָבער אויך נישט אַליין אינגאַרירן מיין ראַלע אין די פּאַליטישע באַוועגונגען און אין די געזעלשאַפטלעכע אַרגאַניזאַציעס, אין וועלכע כּיבין געווען אַקטיוו.

צום שווערסטן איז געווען צו לייון דאָס פּראָבלעם ווי אזוי צו שרייבן. אין באַטראַכט זענען געקומען פּאַרשיידנערליי זשאַנערס: אין דער פּאַרעם פון אַ נאָוועלע, צומישן צום פּאַקטועלן מאַטעריאַל אַ פּאַרציע פּיקציע און אַ דאָזע ליבע? אָדער שרייבן אין דער דריטער פּערזאָן?

די דאָזיקע פּאַרמען גיבן אַ מעגלעכקייט נישט צו זיין פינקטלעך מיט די פּאַקטן און מיט דער כאַראַקטעריסטיק פון מענטשן און איז אויך אַ שוץ קעגן דער באַשול-דיקונג אין נישט פינקטלעכקייט, אָדער אַפילו — פעלשונג.

פאַר מיר זענען די דאָזיקע פּאַרמען נישט געווען צום אַננעמען: נישט זיי אַנטשפּרעכן דעם ציל פון מיין שרייבן, און נישט איך פּאַרמאָג די פעדער פון אַ בעלעטריסט. פּרעטענסיעס אויף ליטעראַטור-שאַפונג האָבן איך קיין מאָל נישט געהאַט.

אַ מעגלעכקייט איז געווען אויך צו שרייבן אין אַ כּראַניקסטיל. אויך דער דאָזיקער זשאַנער איז פאַר מיר נישט געווען אַנצונעמען: איך בין נישט קיין היס-טאָריקער און איך שרייב נישט קיין געשיכטע.

פארן פאסיקסטן אופן פון שרייבן מיינע זכרונות האָב איך באַטראַכט די פאַרעם פון אַן אויטאָביאָגראַפֿיע — מאַכן אַ סעלעקציע פון געוויסע פּאַקטן, פּאַסירונגען און מענטשן און שרייבן „פּראָגמענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפֿיע“. דער סטיל פונעם געשריבענעם זאָל זיין אַ דערציילערישער, און דערציילט דאָרף ווערן מיט דער מעגלעכסטער רוקייט, ווי כּוואַלט געזעסן אין וואַרשע אין אַ קאָוואַרניע מיט גוטע־ברידער אָדער אין תּפּיסה מיט חברים און דערציילט זאָכן פון אַ מאָל: אַן פּאָזע און אַן אַ ציל וועמען צו וועלן אַגיטירן אָדער איבערצייגן; צויעמען ווי ווייט מעגלעך דעם געוועזענעם אַגיטאַטאָר און פּראָקלאַמאַציע־שרייבער און באַזונדערס דאָס שדל פון אַ פּאַמפלעטיסט; נישט שווינען ווען מען דאָרף נישט שווינען, אָבער אויך נישט אַנגרייפן ווען ס'איז נישט אַבסאָלוט נייטיק.

צי דער אויסוואַל פון פּאַקטן, פּאַסירונגען, געשעענישן און מענטשן איז אַ געהעריקער, און צי די שפּראַך, סטיל און קאָנסטרוקציע פון מיינע מעמוואַרן איז אַ געלונגענע — וועגן דעם וועלן אַנדערע משפּטן.

„געדענקט אָדער צוגעטראַכט“.

די דאָזיקע בצמצומדיקע, אָבער פולע מיט אינהאַלט פּאַרמולע, געהער דער פּעדער פונעם בונדיסט י. האַרט. מיט דער דאָזיקער פּאַרמולע־בייטש האָט י. האַרט געשמיסן אַ געוויסן מחבר פון אַ מעמוואַרן־בוך. די האַרט־פּאַרמולע קען און דאָרף אַנגעווענדט ווערן צו יעדן מין מעמוואַרן־ליטעראַטור. איך וויל דעריבער לכתחילה דערקלערן: געדענקט און נישט צוגעטראַכט!

אַלע די פון מיר דערציילטע פּאַקטן און געשעענישן זענען ריכטיקע, באַשריבן אַזוי, ווי זיי זענען געבליבן אין מיין זכרון. זיי זענען דורכגעטראַכט, דורכקאָנטראַל־לירט און איבערגעקאָנטראַלירט געוואָרן אין מיין מוח. דער מינדסטער ספּק האָט מיך באַוויגן נישט צו געבן אַ געוויסן פּאַקט אָדער געשעעניש, אָדער געבן מיט אַ געהעריקער באַמערקונג.

דאָס איז נוגע אויך אין באַצוג צו מענטשן: נישטאָ אין מיינע מעמוואַרן קיין פּיקטיווע געשטאַלטן, אָפּילו די, וואָס איך רוף נישט אָן ביים נאָמען, און מען קען מיינען, אַז דאָס זענען פּיקטיווע פיגורן דורך וועמענס מויל איך רעד מיינע אייגענע רייד, זענען לעבעדיקע מענטשן: זיי לעבן נאָך איצט אָדער זיי האָבן אַ מאָל געלעבט. ס'איז געדענקט און נישט צוגעטראַכט.

איך שרייב די „פּראָגמענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפֿיע“ אַן דער מינדסטער הילף פון געדרוקטן מאַטעריאַל. ס'איז דעריבער פּאַראַן אַ מעגלעכע געפּאַר, אַז עס זאָלן זיך אַריינכאַפּן געוויסע טעכנישע אומפּינקטלעכקייטן. מעגלעך איז אויך, אַז די ווערט און וואָג פון געוויסע געשעענישן און פון מענטשן זענען עטוואָס געוואָרן איבער־געטריבן אָדער אונטערגעשאַצט.

דאָס וועלן אָבער זיין, גלייב איך, פעלערן און אומפּינקטלעכקייטן פון אַ נישט

וועזנטלעכן כאראקטער און זיי וועלן נישט שפילן קיין ערנסטע ראָלע אין די פון מיר געשריבענע מעמוואַרן.

דער דעוויו, וואָס האָט געקערעוועט מיט מיין פעדער ביים שרייבן די „פראַג-מענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע“, איז געווען די לערע פון מיין אַמאָליקן עלטערן חבר, פריינד, קעגנער און לערער, דעם פאַרשטאַרבענעם פירער פון בונד י. פאַרטנאַיי-יוועף: „טראַכט מיט קאַפּ און טו מיט האַרץ. לאַז נישט דאָס האַרץ באַהערשן דעם מוח ווען מ'דאַרף עפעס באַשליסן. טראַכטן און דענקען איז דער אַטריבוט פון מוח, אָבער נאָך דעם אָנגענומענעם באַשלוס לאַז נישט, אַז די קאַלטע לאַגיק פון מוח זאָל זיין דער איינציקער פאַקטאָר דורכצופירן דעם באַשלוס, נאָר אויך נעמען דאָס האַרץ, די וואַרעמקייט פונעם האַרץ, פאַר אַ גרעסערן און וויכטיקערן שותף ביים אַדורכפירן דעם באַשלוס“.

וועלן מיינע מעמוואַרן דערגרייכן דעם ציל און דערפילן אַ געזעלשאַפטלעכע פונקציע?

ווי אַן ענטפער קען איך בלויז איבערחזרן די קלוגע ווערטער פון י.ל. פּרץ — דעם לערער, דערצייער און וועגווייזער פון דורות ראַדיקאַלער יידישער יוגנט: טו דיין חוב, דערפיל דיין פליכט און האַף און גלייב, און גלייב און האַף. איך האַף און גלייב.

ערשטער טייל

יונגע יארן

דער זכרון האָט זיך ביי מיר צעשפּילט.
אפּטער דאָרף טאָקע זיין אַזוי. פּאַראַן אַ געוויסע
עלטער ווען געשטאַלטן און עפּיזאָדן פּונעם
אייגענעם אַמאָל ווערן וואָך. זיי ציטערן
פאַרביי דיין זכרון מיט אַ לעצטער וואַרענונג:
„אויב נישט איצטער, וועלן מיר זיך פאַרלעשן
אויף תּמיד“. דו דערפּילסט דעם אימפּעראַטיוו.
די שאַטנס אין זכרון זענען אַ מאָל געווען פּלייש
און בלוט. זיי זענען — „דו“.

איציק מאַננער

(געזאַמלטע שריפטן)

געבורט

געבוירן בין איך אַ „זיבעטל“ — זעקס מיידלעך און איך, אַ יונגל, דער זיבעטער.
מען קען זיך פאַרשטעלן דאָס געמיט פון מיינע פרומע און חסידישע עלטערן, ספּע-
ציעל פון מיין מאַמען, צו האָבן זעקס קינדער, אַלע מיידלעך, און נישט צו האָבן
ווער ס'זאָל נאָך זייער טויט קדיש זאָגן. די מאַמע האָט אויף מיר געלייגט אַלע אירע
האַפּענונגען. נישט נאָר וועט זי אויפהאַדעווען אַ קדיש, נאָר זיכער אויך אַ בן-תּורה,
אַ גדול בישראל.

נישט גרינג איז אַנגעקומען מיין געבורט, דאָס אַרױסנעמען מיך פון דער מאַמעס
טראַכט. דריי מעת-לעת איז די מאַמע געגאַנגען צו קינד. די ווייען זענען געווען
נישט אויסצוהאַלטן, קיין שום קינד פּרױער און קיין שום קינד שפּעטער איז נישט
געבוירן געוואָרן מיט אַזעלכע יסורים. זעקס קינדער האָט די מאַמע געהאַט אין דעם
קליינעם שטעטל ביאַלאָבזשעגי. אַפּגענומען זיי האָט אַ באַבקע און ס'איז געגאַנגען

כשורה, און ביי מיר האָבן זיך אין וואַרשע מתעסק געווען אַ דיפּלאָמירטע אַקו־
שערקע, דער פעלדשער נאַסאַק און אַ דאַקטער, און זיי האָבן זיך נישט געקענט
קיין עצה געבן מיטן אָפּנעמען. דער דאַקטער האָט רעקאָמענדירט צו נעמען דער
מאַמע אין שפיטאַל אַריין און מאַכן אַ קייזערשניט: „דאָס קינד גייט אין דער ברייט“,
האָט דער דאַקטער אויפגעקלערט. די מאַמע האָט אָבער קאַטעגאָריש זיך אָפּגעזאָגט
צו פאַרלאָזן די שטוב, און נאָך שווערער מי איז די דריי רופאים געלונגען מיך אָן
שאַדן אַרויסצונעמען פון דער מאַמעס טראַכט און צו ווייזן מיר די ליכטיקייט פון
גאָטס וועלטל.

דער מאַמעס גליק איז געווען אַין לשער. ענדלעך אַ זון, אָן אויסגעבענקטן,
אויסגעוויינטן און אָן אויסגעבעטענעם זון, ממש אַ מופת איז געשען. נישט אַנדערש
ווי די ברכות פון פּורעסאָווער רבין און פון ביאַלאָבזשעגער רב, און דאָס מען זיך
פון אירע געשטאַרבענע זיידע־באַבע האָבן דאָס מאָל געהאַלפן צערייסן דעם גור
פון האָבן בלויז מיידלעך, און אויסגעפּוועלט אין הימל פאַר איר אַ זון אַ קדיש.
צו דער מאַמעס גרויס גליק איז צוגעקומען נאָך אַ פּרייד — איך בין געבוירן
געוואָרן אין אַ הייבל. פאַר דער מאַמען איז דאָס געווען דער בעסטער סימן, אַז דער
זון אירער איז געבוירן געוואָרן אין אַ מזלדיקער מינוט, וועט מצליח זיין אין לעבן
און אין לערנען גאָטס תורה, און אויך זי און די פאַמיליע וועלן אין מיין זכות אויפ־
געריכט ווערן.

די מאַמע האָט פאַראַרדנט, מיזאַל דאָס לעצטע קישן פאַרזעצן און מאַכן אַ
גרויסאַרטיקן ברית. דער סנדק זאַל זיין דער ביאַלאָבזשעגער רב, דער גרויסער
בן־תורה און בעל־מידה. די קוואַטערס זאָלן זיין דער זיידע און די מומע שיפּרה,
די גבירטע אין דער משפּחה — אַז תורה, חכמה און גדולה זאָלן מיך באַגלייטן ביים
יידישן.

וואָלט איך געווען אָן איראַציאָנאַליסט, וואָלט איך מסתמא אין די שוועריקייטן
פון מיין אַריינקומען אין דער לעבעדיקער וועלט, אין דעם „גיין אין דער ברייט“,
געזען דעם ערשטן פאַל פון דער קאַנטראַווערסיע אַרום מיין פּערזאָן, אַז שוין ביים
געבורט בין איך נישט געווען קיין קאַנפּאַרמיסט, געקומען אויף דער וועלט נישט
מיטן נאַרמאַלן טראַקט, נאָר אויף אַן אייגענעם אופן, און אַז שוין אין דער מאַמעס
בויך בין איך געווען אַ בונטאַר.

די מאַמע מיינע האָט טאַקע אַזוי געהאַלטן, געזאָגט האָט זי עס אויף איר אופן:
געבוירן געוואָרן ביסטו טאַקע צו זיין אַנדערש ווי אַנדערע יידישע יינגלעך. דער
בעסטער סימן איז, אַז דו ביסט פאַרט אַנדערש ווי אַנדערע. צו דיינע רייד הערן זיך
צו הונדערטער מענטשן אויף די פאַרזאַמלונגען, און פּריידיקן פּריידיקסטו ישועות
און נחמות פאַר מענטשן און פאַר ייִדן. אויב דו ביסט אַוועק פון די וועגן פון די
פרומע ייִדן, איז דאָס מסתמא צוליב דער מאַמעס זינד.

מיין געבוירן ווערן אין אַ הייבל האָט דער מאַמעס שווערע מערכה נישט גרינגער

געמאכט און אירע האַפּענונגען צו זען איר זון אַ בן-תורה און אַ גדול בישראל זענען
נישט מקוים געוואָרן.

איך האָב זיך אויף מיין מזל נישט צו באַקלאַגן. כאַטש מיין לעבנסוועג איז מיט
קיי ריוון נישט געווען אויסגעלייגט, געווען אַ שווערער און טייל מאָל אַפילו אַ
טראַגיש שווערער — בין איך מיט מיין מזל צופרידן.

איך קוק צוריק אויף מיין פאַרגאַנגענהייט, אויף די יאָרן פון מיין פּאַליטישער
און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט מיט אַ סך סאַטיספאַקציע, מיט אַ געפיל פון
צופרידנקייט, גליק און הנאה.

און אַפילו מיט קנאה לגבי די יאָרן פון מאַטעריעלער זאַטקייט, אָבער כמעט
ווי פאַרלירענע לטובת הכלל.

קינדער-קראַנקייטן

אין די קינדעריאָרן בין איך געווען דער אמתער שלימזל. געקרענקט יעדן
מאָנטיק און דאַנערשטיק. ס'איז נישט געווען די קינדער-חולאת, אויף וועלכע איך
זאָל נישט קראַנק זיין. נישט איין מאָל בין איך געווען אַן „אויסרייטער“. איינער
פון די ערשטע, וואָס האָבן אָנגעזאָגט דער שטאַט וואַרשע די בשורה, אַז אַזאַ מין
קינדער-שלאַפּקייט גרייט זיך אָפּצושטאַטן אַ וויזט.
צוויי קראַנקייטן האָבן מיך שיער נישט פאַרענדיקט: אַן אויגן-קראַנקייט און
דיפטעריט.

אויף די אויגן בין איך קראַנק געוואָרן אין עלטער פון אַ צוויי יאָר. דער אייגן-
שטימיקער אורטייל פון די דאָקטוירים, וועלכע האָבן מיך באַהאַנדלט, איז געווען,
אַז ס'איז נישטאָ קיין האַפּענונג מיך צו ראַטעווען פון בלינד ווערן.
די מאַמע האָט אָפט און גערן דערציילט די געשיכטע פון מיין אויגן-קראַנקייט
און געהאַלטן, אַז אין מיין גענעזן ווערן איז געשען נישט איין נס, נאָר אַ צאָל נסים.
און דערציילט האָט די מאַמע אַט וואָס:

דאָס ערשטע איז זי אַוועקגעפאַרן מיט מיר צום פּורעסאָווער רבין, האָט דער-
ציילט דעם רבין, אַז זי איז זיינס אַ חסידס, ירחמיאל קאַנערס אַ טאַכטער, און געבעטן
רחמים פאַר איר זון. דער פּורעסאָווער רבי האָט מיר אָנגעטאָן אַ שפּאַניש קאַפעלע
און אָנגעוואַנטשן אַ רפואה שלימה. איינער פון דעם רבינס מקורבים האָט דער
מאַמען געגעבן אַ בריוו צו אַ וואַרשעווער ייִדישער פּערזענלעכקייט, צו דעם אינדו-
סטריאליסט, פּאַפּיר-סוחר און חסיד, הערשל גראַמאַן, אין וועלכן ס'איז געבעטן
געוואָרן, אַז ד׳ר קראַמשטיק זאָל איבערנעמען די קוראַציע פון מיינע אויגן — דאָס
איז געווען נס נומער איינס.

עטלעכע טעג נאָכן אָפּגעבן דעם בריוו איז אַ דאַמע, אין איר אייגענער קאָמפּט, געקומען צו אונדזער הויז. זי האָט אויפגענומען דער מאַמען און מיך און אונדז אַוועקגעפירט צו ד"ר קראַמשיטיק — נס נומער צוויי.

בשעת ד"ר קראַמשיטיק האָט אונדז אויפגענומען, זענען אין אויפנעם-צימער נישט געווען קיין שום אַנדערע פּאַציענטן. ער האָט מיך גרינטלעך באַטראַכט, נישט בלויז די אויגן, נאָר אויך יעדעס שטיקל אָבר. זיין דיאָגנאָזע איז געווען, אַז ס'איז פּאַראַן אַ האַפּענונג אויסצומיידן מיין בלינד ווערן — נס נומער דריי.

ד"ר קראַמשיטיק איז אין די אָנהייב יאָרן פון איצטיקן יאָרהונדערט געווען דער גרעסטער אויגן-ספּעציאַליסט אין וואַרשע און איינער פון די גרעסטע אין אייראָפּע. אַ ווייזט ביי אים האָט געקאָסט מינימום 10 רובל און מ'האָט געדאַרפט וואַרטן אַ לענגערע צייט מיזאַל זיך צו אים דערשלאָגן.

זיין פּרייז פאַר מיין קוראַציע איז געווען זייער אַ הויכער. די מאַמע איז נישט אומשטאַנד געווען צו באַצאַלן קיין צענט-חלק פונעם פּרייז. זי האָט פאַרן דאָקטער אויסגעגאַסן איר האַרץ, דערציילט וועגן איר ביטערער מאַטעריעלער מערכה, וועגן דעם, ווי נאָך פינף מיידלעך האָט זי דערלעבט צו האָבן אַ זון אַ קדיש, און גערעדט צום דאָקטער לאַנג-לאַנג קלוגע און פרומע רייד:

— מיין זונס סנדק איז געווען דער ביאַלאָבזשענער רב. ער האָט ברכות פון רביים. דער פּורעסאָווער רבי האָט אים געשענקט אַ טייער שפּאַניש קאַפעלע פאַר אַ סגולה גרינג אויפצונעמען דאָס לערנען און ס'וועט פון אים זיכער אויסוואַקסן אַ למדן. ווען מיין זון זאָל, חלילה, נישט קענען זען, וועלן די אותיות פון דער תורה קומען צום פּסאָ-הפּבוד מיט טענות און מקטרג זיין פאַרן בית-דין-של-מעלה קעגן די, וועלכע זענען שולדיק אין פּאַרלירן זיין ראייה. אויב דאָקטער קראַמשיטיק, וואָס איז גאָטשליח, ווייל יעדער רופּא איז דאָך אַ שליח פון רבונות-של-עולם, וועט אים אויסקורירן און זיינע אויגן וועלן לערנען גאָטס תורה, וועלן די אותיות קומען צו פּליען און זיך שטעלן ביי אייער זייט און מליץ-יושר זיין פאַר אייך אָפּילו ווען איר זאָלט האָבן באַגאַנגען די גרעסטע זינד (ד"ר קראַמשיטיק איז געווען אַ משומד), און דאָס בית-דין-של-מעלה וועט זיין צו אייך ווילגענעדיק.

ד"ר קראַמשיטיק האָט זיך אונטערגענומען מיך צו היילן — דאָס איז געווען דער פּערטער נס.

דאָס היילן מיינע אויגן האָט געדויערט עטלעכע חדשים. אַ געוויסע צייט זענען מיינע אויגן געווען פאַרבונדן און כ'האָב נישט געזען דעם מינדסטן ליכטישין. ווען די קוראַציע איז געווען פאַרענדיקט און ס'איז זיכער געווען אַז מיין זעקראַפט איז אַ פּערמאַנענטע, האָט ד"ר קראַמשיטיק געטאַנצט פאַר פּרייד און נישט געזאָלט נעמען קיין האַנגאַראַר פאַר דער קוראַציע — דאָס איז געווען דער פינפטער נס. נישט פאַרפעלט האָט מיין מאַמע צו דערציילן און זיך צו גרייסן, אַז ווען ד"ר קראַמשיטיק פּלעגט עפעס באַמערקן אַדער זאָגן אַ לענות אויפן חשבון פון די רביים,

האָט זי אים געבעטן נישט צו זינדיקן, וואָרעם ער קען נאָך, חלילה, אַרויסרופן דעם שטן און ער וועט אים שטערן אין דער היילונג.

ליב געהאַט האָט די מאַמע מינע איבערצוחזון די טיראַדע, וואָס זי האָט גע- האַלטן פאַרן ד"ר קראַמשיק און זי איז געווען איבערגעצייגט, אַז חוץ דעם פּורע- סאַווער רבינס ברכה האָט איר רעדן געוויקט אויפן דאָקטער ער זאָל איבערנעמען די קוראַציע פון מינע אויגן. יעדעס מאָל ווען די מאַמע האָט איבערגעחורט די דרשה, האָט אין איר נישט געפעלט קיין איין וואָרט, ווי זי זאָל זיך דאָס האָבן אויס- געלערנט און איינגעשטודירט.

איך בין נאָך איצט אומשטאַנד פּמעט ווערטלעך איבערצוחזון מיין מאַמעס מאַנאַלאַג. און ס'איז פאַר מיר נישט קיין טפּק, אַז ווען מיין מאַמעס רייד וואַלטן אַריינגעפאַלן צו אַן אַלטן ייִדישן פּייטן וואַלט דערפון אַרויסגעקומען אַ האַרצרייס- דיקע תּחינה. ביי י. ל. פּרץ וואַלט דאָס פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ שיינער פּאַלקס- טימלעכער מעשה, און ביי י. י. טרונק וואַלט דאָס געווען אַ טראַגיק-קאַמישער מאַנאַ- לאַג אין דעם מויל פון איינער פון זיינע מומעס-רביצינס.

פּרילינג 1928 האָב איך זיך באַטייליקט אינעם קאַנגרעס פון פּראָפּינטערן (רויטער אינטערנאַציאָנאַל פון די פּראָפּעסיאָנעלע פּאַראיינען) אין מאַסקווע. אויף דער איניציאַטיוו פון דעם אַנפירער פון דער פּאַלעסטינער דעלעגאַציע (אויף וויפל מיר דאַכט זיך איז זיין אמתער נאָמען געווען קופּערמאַן און ער האָט געשטאַמט פון דעם שטעטל אַסטראַוויץ אין פּוילן) האָבן די „ייִדישע“ ייִדן פון די פּאַרשיידענע דעלעגאַציעס דורכגעפירט אַ פּאַרשווערונג קעגן דאָס צולאָזן צום קאַנגרעס די דעלעגאַציע פון די לינקע פּועלי-ציון, אַבראַמאָוויטש פון פּאַלעסטינע און יצחק לעוו פון פּוילן, וועלכע זענען געוואָרן פאַרבעטן דורך לאַזאַווסקי, דעם דעמאָלטדיקן סעקרעטאַר פון פּראָפּינטערן. (וועגן דעם דאָזיקן קאַנגרעס וועט מיר נאָך אויסקומען אַ סך צו דערציילן).

נאָך דעם ווי די פּאַרשווערונג איז געלונגען, האָבן די פּאַרשווערער, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך געפונען: קופּערמאַן פון פּאַלעסטינע, מיכאַל קאַן פון טשעכאַ- סלאַוואַקיע (אַגב, אַ געוועזענער פּועלי-ציון-פירער), אַבע פּלוג און איך פון פּוילן א.א., איינגעאַרנט אין איינעם פון די צימערן פון האַטעל „סאַוואַי“ אַ גרויסע מסיבה מיט משקה, געזאַנג פון ייִדישע פּאַלקסלידער און הומאַר. איינע פון די אַטראַקציעס איז געווען מיין מאַמעס טיראַדע, וואָס זי האָט געהאַלטן פאַר דעם ד"ר קראַמשיק.

דיפּטעריט איז געווען אַ חולאת, וואָס האָט מיך שיער נישט משלח געווען פון דער וועלט. די דאָזיקע קראַנקייט איז אין מינע קינדעריאַרן געווען אַ שאַרפע קאַסע אין די הענט פון מלאך המוות, מיט וועלכער ער האָט פאַרשניטן די לעבנס פון קינדער. איך האָב די דיפּטעריט-קראַנקייט דורכגעמאַכט לאַנג און שווער.

ווען ס'האט אָנגעהויבן האַלטן מיט מיר שמאַל און אונדזער שטובפעלדשער קראַקאָוסקי, וועלכער — ווי די מאַמע פּלעגט וועגן אים זאָגן: „ער קען בעסער און ווייסט מער פון אַ דאָקטער“ — האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן, האָט די מאַמע אָנגענומען אירע מיטלען: געוויינט, געשטעלט ליכט אין שול, געמאַסטן פעלד, אויפגעריסן דאָס פּרחת אין שול און געשריגן אין אַרונ-קודש אַרײַן, און געהייסן דעם זיידן, דעם טאַטן, די יידן אין שול און די קינדער פון מיין חדר זאָגן תּהלים. מיין מאַמעס מיטלען האָבן אָבער נישט געהאַט קיין פּעולה. דער פעלדשער קראַקאָוסקי האָט מיטגעבראַכט מיט זיך דעם צו יענער צײַט באַקאַנטן קינדער-דאָקטער אין וואַרשע ד"ר קנאַסטער. ד"ר קנאַסטער האָט אַ קוק געטאַן אויף מיר, מיך אַפילו נישט באַטראַכט און רעזיגנירט אַ מאַך געטאַן מיט דער האַנט. די מאַמע האָט געוויינט און געבעטן דעם ד"ר קנאַסטער ער זאָל ראַטעווען איר איינציקן זון. ד"ר קנאַסטער האָט איר געענטפּערט מיט אַ הילפּלאַז שאַקלען מיטן קאַפּ און געוויזן מיט אַ פינגער צום הימל: נאָר ער אויבן קען איר העלפּן...

שוין שטייענדיק ביי דער טיר האָט דער פעלדשער קראַקאָוסקי זיך אומגע-קערט, געלאָזט שטיין דעם דאָקטער קנאַסטער אין זײַן אָנגעטווענער פּאַלערינע און ציילינדער אויפן קאַפּ, צוגעלאָפּן צום פענצטער, געעפּנט אַ לופּטיק און געהייסן אַוועקלייגן אַ קאַלדרע מיט אַ ווייס ליילעך אויפן טיש. ער האָט מיך אַרויסגענומען פון בעט, אויסגעטאַן נאַקעט און מיך אָנגעהויבן פּאַטשן אין פנים און אין הינטן, געטרייסלט, געהאַצקעט, געוועלגערט מיט די פּויסטן דאָס בייכל, מאַסאַזשירט די הענט און פיס, געשלאַגן אין קאַרק — און דער דיפּטעריט האָט אויפּגעהערט מיך צו שטיקן. ער האָט אויסלאַפּיסירט מיין מויל און האַלדז און מיך צוריק אַוועקגע-לייגט אין בעט. דער פעלדשער קראַקאָוסקי האָט צוגערופן צום בעט דעם ד"ר קנאַסטער. דער דאָקטער האָט אויף מיר אַ קוק געטאַן און אַרויסגעלאָפּן פון שטוב. אַ גאַנצע נאַכט האָט קראַקאָוסקי געוואַכט איבער מיר, מורא האַבנדיק פאַר קאַמפּליקאַציעס. ערשט אין דער פּרי איז ער אַוועק אָנזאַגנדיק דער מאַמען די גוטע בשורה, אַז ס'איז מער נישטאַ קיין געפאַר און כּוועל געזונט ווערן.

אַזוי האָב איך פון דער מאַמע מײנער אַ סך מאַל געהערט די געשיכטע פון מיין געראַטעוועט ווערן פון טויט דורך דעם פעלדשער קראַקאָוסקי. כאַטש איך האָב קיין מאַל נישט געצווייפּלט אין דער אויטענטישקייט פון די פּאַקטן אין מיין מוטערס דערציילונג, דאָך האָב איך בשעת דעם שרייבן דעם דאָזיקן עפּיזאָד פון מיין קינדערשן לעבן זיך נאַכגעפרעגט ביי באַקאַנטע מעדיקער, ווי אַזוי זיי באַציען זיך מעדיציניש צו דער דאָזיקער געשיכטע, און זײער מײנונג איז געווען, אַז אַזעלכעס האָט געקענט געשען.

קיין שלאַפּקײטן, ווי שוין געזאַגט, האָבן מיר נישט געפּעלט. פון די פּרײער-דערמאַנטע ווייס איך פון דער מאַמעס דערציילונגען, אַנדערע געדענק איך. באַזונ-

דערס געדענק איך מיין קראַנק ווערן אויף פאַקן און דאָס וואָכן איבער מיר טאַג און נאַכט כּוואַל נישט קראַצן דאָס פנים און ווערן געשטופלט. און דאָך האָב איך זיך נישט געקענט אין גאַנצן פאַרהיטן און קליינע פאַקן-סימנים זענען געבליבן אויף מיין נאַז.

מיין כראַניש קרענקען האָט געדויערט ביז ס'איז געבוירן געוואָרן אַ צווייטער ברודער. זינט מיין ברודערס געבורט בין איך געוואָרן, וואָס מען רופט „אַ נאַרמאַל קינד“. די סיבות פון מיין פיזישער ענדערונג איז נישט קיין ענין פאַר מיר צו דערקלערן; דאָס איז אַן ענין פאַר מעדיקער און פסיכאָלאָגן.

די שוואַרצע דריי טעג

אין וואַרשע איז פראַקלאַמירט געוואָרן אַן אַלגעמיינער שטרייק. „אַלע רעדער זענען געבליבן שטיל“, ממש און בוכשטעבלעך. מענטשן האָבן זיך געאיילט צו זייערע היימען, ווי פרומע יידן ערב יום-כיפור צו פּל-נדר, מורא האָבנדיק צו פאַרשעטיקן. די לופט האָט געשמעקט מיט שטורעם. די וואַרשעווער איינוווינערס האָבן זיך געריכט אויף גרויסע געשעענישן.

ווען דער אָונט איז צוגעפאַלן, זענען די גאַסן פון וואַרשע געווען אָפּגעליידיקט. קיין פּאָליציאַנט איז נישט געווען אויף זיין פּאַסטן. די מיליטער-פּאַטרוולן האָבן אויפגעהערט צו מאַרשירן איבער די גאַסן פון וואַרשע. די שטאָט איז באַהערשט געוואָרן פון צוויי עלעמענטן: פון דער באַיווקע פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי, גערופן פּ.פּ.ס., און פון דעם אָפּפאַל פון דער וואַרשעווער באַפעלקערונג. די פּ.פּ.ס.ישע באַיווקע האָט סיסטעמאַטיש צעשטערט דאָס פאַרמעגן פון דער צאַרישער אָקופאַציע-מאַכט. די מאַנאַפּאַל-קראַמען פון בראַנפן זענען אויפגעבראַכן געוואָרן, די פּלעשער האָט מען צעבראַכן און דעם שנאַפּס געלאָזט פליסן אין די רינשטאַקן. צעשטערט איז אויך געוואָרן די רוסישע קאַונאַטשיסטוואַ אויף דער רימאַרסקע גאַס. בלויז די רוסישע מלוכה-באַנק אויף עלעקטראַראַלבע און רימאַרסקע האָט זיך דער באַיווקע נישט אינגעגעבן צו פאַרניכטן. די באַנק איז געווען נאַשיצט, פאַרפאַנצערט פון אינעווייניק און פון אויסנווייניק און באַוואַכט פון אַ גרויסער מיליטער-אַפּטיילונג.

דאָס פאַרניכטן דאָס צאַרישע אייגנטום איז געווען אַ פּאָליטישע אַקציע מצד דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי. די אַנטיילנעמערס אין דער אַקציע, אַן אידעאַליסטישער עלעמענט, האָבן נישט דערלאָזט, ס'זאָל ווער געניסן פון דעם שנאַפּס אָדער פון אַנדערע צאַרישע פאַרמעגנס.

אויף דער סצענע האָט זיך אָבער אויך באַוווּן אַן אַנדער עלעמענט — דאָס

פעבל. מחנותוויז האט זיך דער דעק־עלעמענט ארויסגעלאזט אין די פינצטערע גאסן, געזשלאקעט דעם שנאָפּס פון די רינשטאָקן און ראַבירט די קראַמען. אין אַלע שטאָט־טיילן זענען די געשעפטן צערויבט און צעפלינדערט געוואָרן. וווּ נישט וווּ האָט דאָס פעבל געקריגן אַן ערנסטן ווידערשטאַנד און זיך אָפּגעטראָגן. אַזעלכע פּאָלן זענען גראַד מיינסטנס געווען אין ייִדישן געשעפט־צענטער. דער ראַבונעק איז נישט געווען קיין ספּעציפּיש אַנטי־ייִדישער. צערויבט און צעפלינדערט איז געוואָרן יעדעס געשעפט, וואָס איז דעם פעבל געקומען אונטער דער האַנט. אין די נעכט איז די שטאָט איינגעהילט געווען אין פינצטערניש, באַלויכטן בלויז פון די פייערן פון די שרפות, וואָס האָבן אויפגעפלאַקערט אין פאַרשיידענע פּלעצער, מיינסטנס אין די ערטער וווּ די מאַנאַפּאַל־קראַמען פון בראַנפן האָבן זיך געפונען. ס'איז גענוג געווען אַן אַוועקגעוואָרפן שוועבעלע אַדער אַן אַוועקגעוואָר־פענער פאַפּיראַס, ס'זאָל אויפפלאַמען אַ העליש פייער. דריי מעת־לעת האָט געדויערט די אַקציע פון דער פ.פ.ס. און דער ראַבונעק פון די דעק־עלעמענטן. די דאָזיקע טעג זענען אַנגערופן געוואָרן: „די שוואַרצע דריי טעג“.

אין אונדזער שטוב האָבן זיך געפונען אַלע מיטגלידער פון דער פּאַמיליע. געווען איז אויך דער זיידע מיט אונדז. אויך די עלטסטע שוועסטער הנה, וועלכע האָט געווינט נישט ווייט, אויף דער פּאַנסקע־גאַס נומער 96. האָט פּאַרלאָזט דאָס געוועבל פון סאַדע־וואַסער, וואָס האָט איר געדינט אויך פאַר אַ ווינונג, און איז מיטן מאַן און אַ קליין קינד געקומען צו אונדז אין דער דירה. נאָר איין שוועסטער, די שוועסטער ביילע, די סאַציאַליסטקע, האָט געפעלט. אין שטוב איז געווען פינצטער, טרויעריק און שטיל. ס'איז נישט געווען קיין גאַז און נישט קיין וואַסער. מ'האַט מורא געהאַט צו מאַכן פייער אונטער דער קיב־פליטע אָפּצוקאַכן אַ ביסל וואַרעם וואַסער פאַר די קליינע קינדער. מ'האַט נישט גערעדט און זיך באַמיט אויך, אַז די קינדער זאָלן זיין שטיל. די מאַמע האָט געווינט, געבראַכן די פינגער פון די הענט און געמורמלט: וווּ איז ביילע, וווּ איז ביילע אַהינגעקומען? פון גאַס האָבן זיך דערטראָגן קולות פון די ראַבירער, דאָס ברעכן פון טירן, דאָס רייסן אייזערנע זאַליוועס און דער געבראַג פון צעבראַכענע שויבן. אין דעם הויז וווּ מיר האָבן געווינט, וואַנע נומער 5, האָט זיך געפונען אַ בראַנפן־מאַנאַפּאַל־קראַם. דאָס געוועלב איז געווען פון די ערשטע צעשטערט צו ווערן.

אין מיטן דער נאַכט איז אויסגעבראַכן אַ שרפה. ס'האַט געברענט די פּראַנט־אַפּיצינע, אין וועלכער ס'האַט זיך געפונען דער בראַנפן־מאַנאַפּאַל און דאָס פּוילישע שפּייזגעוועלב. די איינוווינערס פון הויז זענען געצוונגען געווען צו פּאַרלאָזן זייערע ווינונגען בלויז מיט דעם, וואָס זיי האָבן געהאַט אויף זייערע לייבער.

ווען די שרפה איז אויסגעבראָכן איז מיין פאָמיליע געווען זיכער, אַז אַלץ וועט אַוועק מיטן פייער. די פראַנט־אַפיציע, אין וועלכער ס'האַט זיך געפונען דער בראַנפֿן־מאַנאַפּאַל און דאָס גרויסע פּוילישע שפּייזגעוועלב, איז אָפּגעברענט געוואָרן ממש אין מינוטן. אויך דער אַריינגאַנג צו אונדזער שטוב איז פאַרברענט געוואָרן. דאָס פייער האָט זיך צום גליק אָפּגעשטעלט האַרט ביי אונדזער וווינונג. בלויז די טיר איז אָפּגעסמאַליעט געוואָרן. מיטן אויפגאַנג פון טאָג האָבן די שכנים געמאַכט אַ פראַוויזאָרישן אַריינגאַנג און מיר זענען צוריק אַריין אין אונדזער וווינונג.

דאָס אָפּשטעלן זיך פון דער שרפה האַרט ביי דער טיר פון אונדזער שטוב האָבן די עלטערן און די עלטערע שוועסטער באַטראַכט פאַר אַן אויסערגעוויינלעכן נס. צו אונדז אין שטוב האָבן זיך אַריינגעקליבן די פאָמיליעס פון די צוויי שכנים, וועמענס וווינונגען ס'זענען אָפּגעברענט געוואָרן: דער רוס דאַגילאַוו, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער בראַנפֿן־מאַנאַפּאַל־קראַם, און דער פּאַליאַק זאַקשעווסקי. דער אייגנטימער פון שפּייזגעוועלב. ס'איז געווען שרעקלעך ענג און ס'האַט אויסגעפעלט שפּייז און וואַסער. דעם צווייטן טאָג האָבן די עלטערן, די שכנים און די עלטערע קינדער בוכשטעבלעך געהונגערט. ערשט אויפן דריטן טאָג האָט זיך דעם פּאַליאַק זאַקשעווסקי איינגעגעבן צו ברענגען אַ ביסל געבעקס און אַן עמער מיט וואַסער, און די ייִדישע שכנה, חיה רחל קאַגוט, האָט אַריינגעשיקט אַ טאַפּ מיט געקעכטס. די עלטערן מיינע האָבן דערלויבט די קינדער צו געניסן פון דעם געקאַכטן עסן, אַבער אַליין נישט טועם געווען צוליב אַ חשש פון פּשרות.

ערשט אויפן פערטן טאָג האָבן זיך באַוווּן מיליטער־פּאַטרולן אויף די גאַסן און דאָס לעבן האָט זיך ביסלעכווייז אָנגעהויבן צו נאָרמירן. אויך מיין שוועסטער ביילע האָט זיך בשלום אומגעקערט.

אין משך פון יאָרן האָט מען אין די וואַרשעווער שטובן דערציילט און איבער־דערציילט פאַרשיידענע מעשיות וועגן די „שוואַרצע דריי טעג“. אויך אין אונדזער שטוב איז דאָס געווען אַן אָפטע טעמע, באַזונדערס וועגן דעם גרויסן נס, דאָס אָפּשטעלן זיך פון פייער האַרט ביי אונדזער וווינונג.

ביי מיר זענען „די שוואַרצע דריי טעג“ געווען מיין ערשטע גרויסע סאַציאַלע דערפאַרונג.

דאָס אַרייננעמען נאָך דער שרפה די רוסישע און פּוילישע פאָמיליעס אין אונדזער שטוב, אין דעם אין פּשרות אָפּגעהיטענעם הויז, איז געווען פאַר מיר, אין מיינע שפּעטערדיקע יאָרן, אַ גוטע לעקציע און אַ לעבעדיקער באַוווּז פון דער נויט־ווענדיקייט און פון דער מעגלעכקייט פון פּריינדשאַפט און צוזאַמענלעבן פון פעלקער.

אין א טויטגעפאר

דער מארקפלאץ אין ווארשע, צווישן די גאסן ווארעניע און מיעדזשאנע, האט געהייסן „פלאץ וויטקאווסקעגא“. ייזן האבן דאס ארט גערופן — דער נייער גושיבאוו.

איידער די האלעס זענען אויפגעבויט געווארן, איז דער מארקפלאץ געווען אן אידעאלער זאמלפונקט פאר גרויסע מיטינגען און פארזאמלונגען, און פאר דער פארמירונג פון עפנטלעכע דעמאנסטראציעס.

ארום דעם פלאץ וויטקאווסקעגא האבן זיך געפונען א ריי גרויסע מעטאל-פאבריקן: בארמאן און שוועדע, האנטקע, די באנווארשטאטן, דער דעפא פאר אַנלאַדן און אויסלאַדן פראכטוואַגאַנען און אַ צאַל קלענערע פאַבריקן און וואַרשטאַטן. בעת מאַסן-מיטינגען און דעמאנסטראַציעס פלעגן די אַרבעטער קומען פון זייערע אַרבעטספּלעצער און זיך פאַרזאַמלען אויף דעם דערמאַנטן מאַרקפּלאַץ.

פון דעם פלאץ וויטקאווסקעגא האבן זיך אין די רעוואלוציע-יאָרן פון 1905 געצויגן גאָסן-דעמאנסטראַציעס אין צענטער פון שטאָט, מאַרשירט דורך דער וואַרעניע-גאַס, איינגעזאַפט אין זיך די אַרבעטער פון נאַרבלינס מעטאַל-פאַבריק, פון דער גרויסער פאַראַווער מיל און פון די קלענערע פאַבריקן און וואַרשטאַטן. ביי דער כלאַדנע-גאַס פלעגן זיי זיך פאַראַייניקן מיט די דעמאנסטראַציעס, וואָס זענען געקומען פון דעם אַרבעטער-קוואַרטאַל וואַליע און פון וואַליער אומגעגנט.

אין איינעם אַ זומער-פאַרנאַכט בין איך מיט מיין חבר אַברהמל גרינגלאַס געגאַנגען אַהיים פון חדר. מיר האָבן געהאַט מיט זיך די קליינע גמרות, אין וועלכע מיר האָבן געלערנט. ביים ראַג פאַנסקע און וואַרעניע האָבן מיר געדאַרפט אַריבערגיין די גאַס. דער אַריבערגאַנג איז געווען בלאַקירט. הונדערטער אַרבעטער האָבן מאַר-שירט מיט צעוויקלטע פענער און מיטן געזאַנג פון „נאַ באַריקאַדי“. מיר האָבן אויסגענוצט אַ שפאַרונע און זיך דורכגעשלייכט דורך די מאַניפעסטירנדיקע.

אַברהמל גרינגלאַס האָט באַוויזן אַריינצוגיין צו זיך אין הויז. מיר איז געבליבן נישט מער ווי עטלעכע שפאַן צו מיין היים. פּלוצעם האָבן זיך מיט שטורעם אַריינגעריסן קאַזאַקן אויף פּערד און מיליטער מיט די באַגנעטן אויף די ביקסן און דורכגעפירט אַ שחיטה אויף די דעמאנסטראַנטן.

ארום מיר זענען געפאלן מענטשן, טויטע און פאַרווונדיקטע. דאָס זען די קאַליר-זשעס בלוט האָט מיך געמאַכט איבלדיק צום ברעכן. כ׳בין געשטאַנען אַנגעשפּאַרט ביי אַ וואַנט, די גמראַ צוגעדריקט צו מיין האַרץ און צו מיין פנים ווי אַ פאַנצער, וואָס דאַרף מיך באַשיצן.

ראַפּטעם איז פאַר מיר אויסגעוואַקסן אַ יונג אַפּיצירל מיט אַ פּיסטאַלעט אין איין האַנט און אַן אַראַפּניק אין דער צווייטער. ער האָט אַרויסגעריסן פון מיר די

גמרא דערלאנגט מיטן אראפניק און געשריגן. דאָס איינציקע וואָרט וואָס כ'האָב פאַרשטאַנען איז געווען „רעביאַנאַק“. דאָס אָפּיצירל האָט אָן עפּן געטאָן די גמרא און זיין אויג איז משמעות געפאלן אויף די רוסישע ווערטער „דאָוואַליאַנאַ צענ-זאַראַי“. מיט שרעק האָב איך אים אָנגעוויזן אויפן צווייטן הויז. פון מיינע העוויות האָט ער וואַרשיינלעך פאַרשטאַנען, אַז דאָס איז דאָס הויז אין וועלכן איך ווויין. דאָס אָפּיצירל האָט מיך אָנגענומען פאַר אַ האַנט, מיטגעגאַנגען מיט מיר די פאַר שריט און מיר געהאַלפן אַרויפקריכן אויפן באַרג ברוכוואַרג, וואָס איז געווען אָנגע-הויפט זינט דער שרפה פון די „שוואַרצע דריי טעג“. איך בין פון באַרג אַראָפּגע-שפרונגען אין הויף פון מיין היים, מיט די לעצטע פּוּחות זיך אַריינגעקריגן אין שטוב און אַוועקגעחלשט.

אין דעם ערשטן שבת נאָך דער דאָזיקער פאַסירונג האָט דער טאַטע געבענטשט גומל צוליב דעם זונס ניצול ווערן.

יאָרן לאַנג האָט מיך פאַרפּאַלט די סצענע פון דער מאַסאַקרע אויף די דעמאָנ-סטריינדיקע אַרבעטער אויף דער וואַניע-גאַס אינעם רעוואָלוציע-יאָר 1905-6. דאָס געזיכט פון דעם יונגן אָפּיציר האָב איך געזען אין שלאָף און אויף דער וואַך, געזען זיין מאַסקע פון צאַרן און האָס, ווען ער איז געשטאַנען לעבן מיר מיט זיין פּיסטאָלעט און נאַגייקע, און זיין צעשמייכלט פנים, ווען ער האָט מיך געפירט צו מיין הויז.

אין מיינע רייפערע יאָרן איז דער יונגער אָפּיציר געוואָרן פאַר מיר אַן אַביעקט פאַר פאַרטראַכטונגען, ממש אַ פּראַבלעם; ווען אייגנטלעך איז דער יונגער אָפּיציר געווען מיט זיך: אין דעם מאַמענט פון האָס, אַדער אין דעם מאַמענט ווען ער האָט געהאַלפן דעם אומבאַהאַלפענעם יונגן יינגל.

און אַזעלכע טראַכטונגען זענען נוגע געווען אויך לגבי אַנדערע: פריינד און קעגנערס, חברים און שוואַמים. ס'האַט זיך פאַר מיר געשטעלט דאָס פּראַבלעם, ווען אייגנטלעך איז דער יעניקער געווען מיט זיך: אין די מאַמענטן פון שנאה, אַדער אין די מאַמענטן פון פריינדשאַפט און ליבע.

די איבערלעבונג און די דערפאַרונג בעת מיין בייוווינען די שחיטה איבער די דעמאָנסטריינדיקע אַרבעטער איז געוואָרן אַ סטימול אין מיין סאַציאַלן און פּאָלי-טישן דענקען, און אין דער פאַרמירונג פון מיין רעוואָלוציאַנער-סאַציאַליסטישער וועלט-אַנשויונג.

די הויזשוץ-קאמיטעטן

דאס געשפענסט פון א פאָגראַם אויף ייִדן האָט געהויערט אויף דער שטאָט וואַרשע. ייִדן האָבן געלעבט אין טויטשרעק, מורא געהאַט ס'זאל אין וואַרשע נישט געשען דאָס זעלבע וואָס אין ביאָליסטאָק און אין דעם נאַענטן שעדלעץ: אַ פּאָגראַם, אַראַגאַניזירט און אָנגעפירט פון צאַרישע מלוכה-באַאַמטע, מיט דער הילף פון פּאָליציי און מיליטער, און מיט די אַרטיקע און נישט-אַרטיקע כוליאַגאַנעס.

פאַרשיידענע קלאַנגען האָבן קורסירט אָן אויפהער: ס'וועלן קומען כוליאַגאַנעס פון רוסלאַנד, זיי זענען איינקוואַרטירט אין וואַגאַנען הינטער וואַרשע, מ'האַט זיי שוין געזען אין שטאָט. שטאַרק פאַרשפּרייט איז געווען אַ ידיעה, אַז דער גענעראַל-גובערנאַטאָר סקאַלאַן האָט אַרויסגעוואַרפן פון זיין אויפנאַם-קאַבינעט דעם ייִדישן שתדלן ר' יואל וועגמייסטער ווען ער איז געקומען בעטן דעם גובערנאַטאָר ער זאל אָננעמען מיטלען צו באַשיצן די ייִדישע באַפעלקערונג פון אַ פּאָגראַם. מיט אַימה האָבן ייִדן צווישן זיך גערעדט וועגן דעם מעגלעכן פּאָגראַם: גערעדט אין די שטובן, אין געזעמלען אין די היף און אויפן גאַס, אין די שולן, אין די חסידים-שטיבלעך און אין די בתי-מדרשים. גערעדט וועגן דעם האָבן אַפילו די ייִנגלעך אין די חדרים. צום גליק האָט די פּוילישע באַפעלקערונג באַצייטנס זיך געשטעלט אין שוץ פון די ייִדן. ס'איז אַראַגאַניזירט געוואָרן אַן עפעקטיווער שוצסיסטעם מיט דער באַטייליקונג פון די איינוווינערס פון שטאָט — פּאָליאַקן און ייִדן. ס'זענען געשאַפן געוואָרן הויזשוץ-קאָמיטעטן און אַ מיליץ פון די איינוווינערס, וועלכע האָבן אין די נעכט באַוואַכט די היף און די טויערן. די הויז-קאָמיטעטן זענען פאַרבונדן געווען מיט אַ גאַסן-קאָמיטעט, וועלכער האָט פּאַטרולירט די גאַס פון איין ראַג צום צווייטן. די גאַסן-קאָמיטעטן זענען געווען פאַרבונדן מיט אַ ראַיאָן-קאָמיטעט, און וואַרשיינ-לעך האָט אויך עקסיסטירט אַ צענטראַלע אָנפירונג.

אויף אַ פאַרשיידנאַרטיקן אופן זענען די שוץ-קאָמיטעטן און די מיליץ געווען באַוואַפנט: מיט מעסערס, אייזנס, לאַמעזן, העק, לאַפעטעס און מיט גראַבע הילצערנע שטעקנס, מאַנכע אויך מיט הייס געווער. אין די שטובן האָבן זיך געקאַכט טעפּ מיט הייס וואַסער, וואָס האָבן אין אַ נויטפאַל געדאַרפן דינען ווי אַ וואַפן. אויך דאָס הויז, וווּ מיר האָבן געוויינט, ווראַניע נומער 5, האָט געהאַט איר הויזשוץ-קאָמיטעט און מיליץ, אין וועלכע ס'האָבן אָנטיל גענומען אלע איינוווינערס פון הויז. מיין פּאַטער איז, פאַרשטייט זיך, אויך געווען איינער פון די „באַשיצערס“. דאָס קאַלטע געווער האָט יעדער נאַכט צוגעשטעלט די אייגנטימערין פון דעם גרויסן איינוואַרג-געוועלבל, די פרוי קאַגוט.

די וואַרשעווער הייזער זענען געווען גוטע פאַרטיידיקונג-פלעצער קעגן אַן אויסערלעכן אָנגריף. די מערסטע זענען געבויט געווען פירקאַנטיק מיט העכערע שטאַקן און זענען פאַרזען געווען מיט שטאַרקע טויערן. דאָס הויז וווּ מיר האָבן

געוויינט איז פון פארטיידיקונג-שטאנדפונקט געווען פמעט שוצלאזן. פדי צו קענען ווי געהעריק באשיצן דאס הייז זענען רעגלמעסיק צוגעשיקט געווארן פארשטאר-קונגען פון אנדערע שוין קאמיטעטן. אויך פון דער פארצווייגטער פאמיליע קאגוט זענען געקומען משפחה-מענטשן העלפן באשיצן דאס הייז, אין וועלכער זייער מומע האָט געוויינט.

דאָס כאַראַקטעריסטישע פון די הויזשוין-קאָמיטעטן און פון דער מיליץ איז באַשטאַנען אין דעם פריינדלעכן צוזאַמענלעבן צווישן די פוילישע און יידישע אַנטיילנעמערס: די טאַלעראַנץ און דאָס גרייט זיין מקריב צו זיין זיך איינער פאַר דעם אנדערן און די קאַלעקטיווע פאַראַנטוואַרטלעכקייט. צוויי סצענעס טויכן אויף אין מיין זכרון:

— אין איינעם אַן אַונט האָבן די פאַטרולירערס געלאָזט וויסן מיטאַל גרייט זיין צו אַ צוזאַמענשטויס און ס'איז נייטיק צו פאַרנעמען אַ קאַמף-פּאַזיציע. אַלע איינ-וויינערס פון הייז זענען גלייך מאַביליזירט געוואָרן. גראַד איז דער פּאַטער מיינער אין דעם אַונט געווען אין דער הויזוואַך און אויטאָמאָטיש געדאַרפט פאַרנעמען אַן אַרט אויף דער קאַמף-פּאַזיציע. נאָך אַ קורצער באַראַטונג האָבן די איינוויינערס פון הייז איינשטימיק באַשלאָסן אַז דער פּאַטער מיינער זאָל זיך צוריקציען אין אַריערגאַרד, ווייל מיט זיין קליידונג און לאַנגער באַרד וועט ער ווערן דער צילפונקט פון די כוליגאַנישע אַנפּאַלערס.

— אין אַ שבת צו נאַכטס, אַרום 12 אַ זייגער, האָבן די פוילישע שכנים אַרויס-געברענגט פאַר די וואַכלייט אַ הייסן טרונק און אַן איבערבייס. מ'האַט אויך דעם טאַטן מכבד געווען. דער טאַטע האָט נאַטירלעך דעם פיבוד נישט אַנגענומען. די פוילישע אַנטיילנעמערס אין דער שווצוואַך זענען געווען געפלעפט און שאַקירט פון מיין פּאַטערס אַפּזאַג. איינער פון דער קאָגוט-משפּחה האָט אויפגעקלערט די רעליגיעזע מאַטיוון וואָס באַוועגן מיין פּאַטער נישט צו געניסן פונעם געמיינזאַמען פיבוד. די פוילישע אַנטיילנעמערס פון דער וואַך האָבן באַשלאָסן צו שיקן צוויי מענטשן אין דעם יידישן טייהויז אויף פּלאַץ וויטקאָוסקעגאַ און ברענגען אין אונדזערע פּשרע פּליים טיי מיט אַ צובייס פאַרן טאַטן, און פּדי דער פּאַטער מיינער זאָל זיין פּולשטענדיק זיכער, אַז דאָס געבראַכטע איז אויסער יעדן חשש, זאָל איינער פון די שליחים זיין אַ ייד און אויך איך זאָל מיטגיין פאַר אַן עדות.

אַ דאַנק מיינע פּאַליטישע און געזעלשאַפטלעכע אַקטיוויטעטן, דאָס פאַרברענגען אין די תּפּיסות און מיין טעטיקייט אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פוילן, האָב איך געהאַט די מעגלעכקייט קענען צו לערנען דאָס לעבן פון פוילישן פּאַלק, פון אַלע זיינע שיכטן און גרופּן, און פון די פּאַליטישע און געזעלשאַפטלעכע פּאַראַמאַציעס, וואָס האָבן אין דעם פוילישן פּאַלק געווירקט.

כ'האָב זיך אַנגעטראָפּן מיט דער פּלאַג פון אַנטיסעמיטיזם אין זיינע פּלערליי

פארמען: עקאנאמישן, פאליטישן, זאאלאגישן און „פראגרעסיוון“, מיט א באוויסט-
זיניקן און אן עמאציאנעלן, באגעגנט זיך מיט אַנטיסעמיטישע טענדענצן און מיט
אַנטיסעמיטיש-געשטימטע יחידים אויך אין דער רעוואַלוציאַנער-סאָציאַליסטישער
אַרבעטער-באַוועגונג, אפילו אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג פון פּוילן — אַבער
אויך מיט אַ סך ריינעם, לויטערן און עכטן אינטערנאַציאָנאַליזם, מיט אמתן און
עכטן פראַטערנאַליזם, פריינדשאַפט און קעגנזייטיקער הילף צווישן דער פּוילישער
און ייִדישער באַפעלקערונג; פון גרופן און פון יחידים מצד די צוויי פעלקער, פון
פּוילישן און ייִדישן, וועלכע האָבן אין משך פון טויזנט יאָר באַווינט און באַפּרוכט-
פערט די געמיינזאַמע ערד פון פּוילן.

אין מיינע מעמואַרן וועט מיר נאָך אויסקומען צו דערציילן וועגן דעם גוטן
און וועגן דעם שלעכטן אין דעם פּוילישן פּאַלקסטום. איך וויל איצט בלויז פאַרצי-
כענען, אַז די קעגנזייטיקע פריינדלעכע באַציונגען צווישן די אַנטיילנעמערס אין
די הויזשוץ-קאָמיטעטן און אין דער מיליץ אינעם רעוואַלוציע-יאָר 6-1905, וואָס
כ׳האַב אַבסערווירט אין מיין פרייעסטער יוגנט, האָט געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע
אין דער פאַרמירונג פון מיינע איינשטעלונגען און אין מיינע געפילן פאַר פעלקער-
פריינדשאַפט און פעלקער-פאַרברידערונג.

די שטוב

די עלטערן מיינע זענען געווען ערלעכע און פרומע מענטשן — דער טאַטע
אַ חסיד, די מאַמע אַ חסידישע טאַכטער — אַבער אַרעמע, זייער אַרעמע.
אין אונדזער הויז איז די נויט געווען אַ בן-בית, זי האָט זיך איינגעגריזשעט
אין אונדזער שטוב. מער ווי אַ האַלב גלאַז מילך אַ טאָג אין זומער האָט קיין שום
קינד, אפילו איך, דער עלטסטער זון, דאָס חדר-יינגל, נישט געקריגן. אַ פערטל
גלאַז סמעטענע זומערצייט איז געווען אַ לוקסוס.
פאַר אַ פאַמיליע פון 11-12 פערזאָן האָט די מאַמע אויף שבת געקויפט אַנדערט-
האַלבן פונט פלייש, אַ מאָל אויך אַ ביסל דרויב פון עופות. אַ לעשטש איז זומער
געווען דער פיש אויף שבת, אַ מאָל אויך אַ העכטל אָדער אַן אַפגעשטאַנען קאַרפּל.
ווינטערצייט האָט מען בעיקר גענוצט קליינע פישעלעך, „סטינקעס“.
ברויט האָט מען געקויפט שיטקאַווע, אַ געמיש פון ראַזאווע און ווייסן קאַרנמעל,
און נעכטיקס. פריש ברויט עסט זיך אויף צו שנעל. איך, דאָס חדר-יינגל, פלעג
זומערצייט מיטקריגן אין חדר אַריין צוויי בייגל אָדער אַ פלעצל. בלויז אויף שבת
פלעגט די מאַמע, חוץ דריי קליינע חלות, אויך קויפן ווייס קאַרנברויט.

זעלטן האָט מען ביי אונדז אין שטוב געטרונקען קאווע. אויף אַנבייסן האָט מען געטרונקען ציקאַריע.

דאָס געקעכטס אין מיטן דער וואָך איז באַשטאַנען פון אַן „אַנגעברענטער“ זוף, אַ קרופניק, באַבעלעך מיט קליסקעלעך, אָדער אַ „דזשאַדע-באַבע“ — עטוואָס רייז געמישט מיט מעל. אַלע עסנס זענען געווען גערייט: אַ צעשניטענע ציבעלע, געפרעגלט מיט אַ לויט רינדערן שמאַלץ. אַ יום-טוב איז געווען ווען מען האָט געקאַכט קאַרטאַפּל מיט גערייטע לעבער, אָדער אַ „קאַפּושניאַק“: אַ קרויטבאַרשט מיט קאַרטאַפּל, וואָס איז געקאַכט געוואָרן אויף זיס, ווי מ'קאַכט אין שמחת-תורה. איז די מאַמע געווען ברווח אין געלט, פלעגט זי זיך פאַרגינען צו קויפן אַ פּערציקסטל בראַנפן 56 קער אויף שבת, אָדער אַן אַכטל וויסאַצקיס טיי. ווינטער האָט די נויט צוגעקריגן אַ חוצפהדיקן שותף — הונגער.

ווינטערצייט פלעגט גאַנץ אַפט אויספעלן אַ טרוקן שטיקל ברויט. נישט איין מאָל פלעגט אַ שוועסטער לויפן נאָך עלף אַ זיגער ביי נאַכט זוכן אַ ברויט פאַר דעם געלט, וואָס איינע פון די עלטערע שוועסטער האָט געבראַכט, און די עלטערן און די קינדער האָבן איבערגעביסן נאָך אַ טאַג הונגער. נישט איין מאָל, ווינטערצייט, האָט דער טאַטע געמאַכט קידוש איבער אַ ברייטל און דאָס „פלייש און פיש“ איז באַשטאַ-נען פון אַ שטיקל הערינג.

פריילעך אין שטוב איז געווען חנופה-צייט, ווען מ'האַט אויסגעלאָזט גענדונב-שמאַלץ אויף פסח און מען האָט געקאַכט פיזעס מיט גענדזענע גרוון. פון וואָנען ס'האַט זיך חנופה-צייט געיאָוועט אין שטוב אַ שיינע פאַר פונט גענדזשמאַלץ — ווייס איך נישט. וואָרשיינלעך איז דאָס געווען אַ מתנה פון איינע פון מיינע מומעס: פון דעם טאַטנס שוועסטער שיפרה, די גבירטע, אָדער פון דער מאַמעס שוועסטער פייגע, פון דעם שטעטל גריצע.

די מאַמע האָט געהאַלטן פאַסאַן. די שכנים האָבן קיין מאָל נישט געוויסט וואָס ס'טוט זיך ביי אונדז אין שטוב. נישט איין מאָל האָבן זיך פרייטיק אויף דער קיכ-פליטע געקאַכט טעפלעך מיט וואַסער, אַ מאָל מיט אַ ביסל פאַרבראַקעכטס, מ'זאָל מיינען, אַז ס'קאַכן זיך געקעכטסן.

חיונה האָבן די עלטערן געצויגן פון אַ סאָדע-וואַסער-פאַבריקל און פון אַ סאָדע-וואַסער-געוועבל. דער טאַטע פלעגט אליין דרייען דאָס ראָד פון דער סאָדע-וואַסער-מאַשין און אַנפילן די קופערנע באַלאַנען, אָדער אַנצאַפן פון אַ באַטלע מיט גאַז די גלעזערנע סיפּאַנען. ער פלעגט טראַגן אויף זיינע אַקסלען אָדער פירן מיט אַ האַנטוועגעלע די באַלאַנען און די סיפּאַנען צו די קונים. די מאַמע איז געווען די געשעפטס-פירערין.

אַ ריי יאָרן האָט ביי מיינע עלטערן אין די הייסע זומער-חדשים געאַרבעט אַ פוילישער אַרבעטער, אַנטאַש. געקריגן האָט ער 75 קאַפּיקעס אַ טאַג און פון די קונים „נאַ פיוואָ“.

פון אַרום סופות פלעגן די גרעסערע באַלאַנגען, — די הונדערטער, אַכציקער, און די מערסטע פון די זעכציקער — אַוועקוואַנדערן אין די לאַמבאַרדן, פאַרזעצט ווערן אויף אַ הויכן פראַצענט, און פאַר דעם געבאַרגטן געלט איז געצאָלט געוואָרן דאָס דיר-ה-געלט, אָדער פאַרנוצט געוואָרן אויף עסן. פאַר פסח האָט מען די באַלאַנגען געדאַרפט אויסלייזן פון לאַמבאַרד, פּדי צו האָבן מיט וואָס צו אָפּערירן.

דאָס אויסלייזן די באַלאַנגען איז געווען דער מאַמעס אויפגאַבע. זי איז געווען די, וואָס האָט געמוזט שאַפן דאָס געלט, זיך משתדל זיין פאַר אַ הלוואָה ביי דעם טאַטנס חסידים, אָדער גיין בעטן די מומע שיפרה, זי זאָל איר העלפן אויסלייזן די באַלאַנגען. די מאַמע האָט מער געליטן פון דער חרפה פון בעטן דאָס געלט צו קענען באַצאָלן די לאַמבאַרדן, ווי זי האָט געליטן פון הונגער.

דער דלות אין אונדזער שטוב איז געווען אַן „אַריסטאָקראַטישער“. נאָך איצט, ווען כ'שרייב די שורות, נעמט מיך דורך אַ סקרוך איבערן לייב ווען איך דערמאָן זיך וועגן דער גויט אין אונדזער שטוב.

אַפט מאָל באַפאַלט מיך אַ חשק אויסצופרוּוון די פעדער און צו שילדערן דעם דלות, די גויט און דעם הונגער אין אונדזער הויז, און דער מאַמעס האַלטונג און ראַלע אין די מאַמענטן פון ביטערע גויטפאַלן. ס'פלעגט זיך מיר דאַכטן, אַז די איבערלעבענישן אין אונדזער שטוב האָבן אין זיך מער דראַמאַטישן שטאַף ווי קונט האַמסונס „הונגער“. איך בין אָבער קיין מאָל נישט גענאַרט געווען וועגן די פוחות פון מיין פעדער און געווסט, אַז איך פאַרמאָג נישט דעם טאַלאַנט, וואָס ס'איז גייטיק פאַר אַזעלכע שילדערונגען.

וואָס איך וויל יאָ זאָגן, איז אַט וואָס: פון די פאַרהעלטענישן אין אונדזער שטוב האָבן איך געלערנט צו פאַרבאָרגן פאַר אַ פרעמד אויג מיינע פערזענלעכע גויטן.

ד ע ר ט א ט ע

דער טאַטע איז געווען אַ שוויגער, אַ פאַרביסענער שוויגער. זעלטן ווען האָט מען אין שטוב אים געהערט אויסרעדן אַ וואָרט. ער פלעגט זיך אויפּמערקזאַם צוהערן צו די געשפרעכען אין הויז, אָבער זעלטן זיך אַריינמישן. האָט ער זיך שוין יאָ אָפּגערוּפן, זענען זיינע ווערטער געווען געציילטע און וואָגיקע, אָפט מאָל טראַציק, ביטער און גאַליק.

געווען איז דער פאַטער מיינער אַ קאַלושינער חסיד, אָבער אַן אייגנאַרטיקער חסיד, אויסגעטיילט פון די אַנדערע חסידים מיט זיין אויפּפירונג און שטייגער. אַ מיטלוווקסיקער, אַ ברייטלעך פנים, אַ הויכער למדנישער שטערן, אַ ברייטע און לענגלעכע בלאַנד-געבלעכע באַרד, אַן עטוואָס אייגענבויענער, אַ נאַכלעסיקער.

א קנאפער מקפיד אויף זיין קליידונג, אן איינגעשלאסענער אין זיך, זעלטן עקזאל-טירט און זעלטן אַרויסגעוויזן אויסערלעכע התלהבות.

געדאוונט שטיל, געשטאנען גלייך און באַדאַכט, נישט געשאַקלט זיך און נישט געמאַכט קיין העוויות, און געמאַכט נאָר די נייטיקע באַוועגונגען, וואָס די תפילות פאַרלאַנגען.

שטיל איז אויך געווען מיין טאַטנס אופן פון לערנען. מ'האַט זעלטן געהערט, ער זאָל פאַרציען אַ הויכן טאָן פונעם גמראַ-ניגון. דאָס איינציקע, וואָס דער טאַטע האָט הויך געזאָגט, און מיט אַ געהעכערטן זינגזאָנג — איז געווען דאָס מעביר זיין די סדרה.

אויך מיטן חסידישן שטייגער האָט דער טאַטע זיך אויסגעטיילט, נישט געפראָ-וועט קיין חסידישע שטיק, נישט געשטופט זיך און נישט געכאַפט קיין שיריים פון רבינס טיש. אַפילו אַ ריקודל האָט דער טאַטע געטאַנצט געלאַסענער ווי זיינע חסידישע מיטטענצער.

אויסגעמיטן האָט דער פאָטער מיינער שמועסן און וויפוחים אויף תלמודישע און רעליגיעזע טעמעס. נישט די חסידים פון זיין חסידים-שטיבל און נישט די חסידים און דאוונערס פון קליינעם בית-המדרש אויף פלאַץ וויטקאווסקעגאַ 4, וווּ דער טאַטע פלעגט אין די ווינטער-חדשים, ווען ער האָט געהאַט אַ סך צייט, זיצן אין דער וואַרעמקייט און לערנען, האָבן אים געקענט באַוועגן אַנטוויילצונעמען אין זייערע שמועסן און אַמפּערייען.

האַט אים אָבער ווער עפעס געפרעגט, געבעטן געבן צו פאַרשטיין אַ האַרבע שטעל אין דער גמראַ, אויפצוקלערן אַ שווערע סוגיה, אָדער גאָר זיך סטאַויען מיט עפעס אַ חידושל, דאָן פלעגט דער טאַטע רויק, זאַכלעך, אויף אַ לאַקאַנישן אופן, אין געציילטע ווערטער, אָדער אין געפרעסטע זאַצן, ענטפערן, פאַרטייטשן און פאַר-ענטפערן, אַפּווענדן אָדער באַשטעטיקן.

ווי אַ גייסטיקער אַריסטאָקראַט, האָט דער טאַטע אויף יעדן אָרט און אין יעדער צייט מיט ווערדע געטראָגן זיינע גייסטיקע ווערטן. זיין איינציקע ליידנשאַפט איז געווען דער פאַפּיראַס. אַ גוטער פאַפּיראַס פון דער פּירמע נאַבלעס פון וואַרשע, אָדער אַ פעטערבורגער „פּערווי סאַרט“ פון דער פּירמע באַגדאַנאַוו, איז געווען מיין פאַטערס עולם-הזה.

אין אַ שפּאַס האָבן איך אַ מאָל אַ זאָג געטאָן צום טאַטן: איך ווייס נישט, צי דו ביסט אַ חסידישער מתנגד, אָדער אַ מתנגדישער חסיד.

דער טאַטע האָט געקענט גוט לערנען און געהאַט היתר-הוראה. אין דער איבערגעפאַקטער ספּריס-שאַנק האָבן זיך געפונען אַ סך ספּריס פון אַ גאָר הויכער מדרגה. דער זיידע, אַליין אַ ייד אַ למדן, האָט פאַר מיין פאַטערס לערנען געהאַט גרויס אַפּשיי.

אויך די חסידים פון קאלושינער חסידים-שטיבל, אין וועלכן דער טאטע האָט געדאוונט, האָבן פאַר אים געהאַט גרויס דרד-אַרץ. נישט געקוקט, וואָס דער טאטע איז געווען אַן אביון, פלעגט ער פון דעסטוועגן קריגן שיינע און אַפילו פעטע עליות אין די שבתים און די יום-טובים, און אַפילו אין די יומים-נוראים. אין קאַנפליקטן צווישן די חסידים און די גבאים אין זיין חסידים-שטיבל, אָדער צווישן די חסידים גופא, איז מען געקומען צום טאטן זיך שוואַל עצה זיין אָדער אים מאַכן פאַר אַ בורר. אַפילו אין קאלושינער רבינס הויף האָט מען פאַר מיין פאָטער געהאַט רעס-פעקט. ווען ער האָט זיך אַ מאָל אַראָפגעכאַפט אויף ראש-השנה קיין קאלושין צום רבין, האָט ער אויך דאַרטן געקראָגן אַן עליה און איז פאַררעכנט געווען צו די פּריווילעגירטע, וועמענס קינדער דער קאלושינער רבי האָט פאַרהערט אין לערנען. ביידע מאָל, וואָס דער טאטע האָט מיך מיטגענומען צום רבין, האָט מיך דער קאלו-שינער רבי פאַרהערט.

די רעספעקטפולע באַציונג און די פּריווילעגירטע פּאַזיציע פון מיין פאָטער אין קאלושינער רבינס הויף, איז נישט געווען קיין רעזולטאַט פון גרויסע פּדיונות און נדרים. מיין טאָטנס פּדיונות און נדרים האָבן זיך געציילט אין קאַפּיקעס און נישט אין קיין רובלס. וואָרשיינלעך איז דאָס אויך נישט געווען צוליב זכות אַבות (מיין פאָטערס עלטערן זענען געשטאַרבן ווען דער טאטע איז געווען אַ יונג יינגל און קיינער פון מיין משפּחה האָט נישט געקענט אָדער געוואָסט עפעס גענטערס וועגן מיין פאָטערס עלטערן), נאָר אין זיין אייגענעם זכות.

כ׳בין געווען אַ מאָל אַן עדות בשעת אַ שמועס צווישן מינע עלטערן, די מאַמע האָט זיך באַקלאַגט אויף איר דאָליע, פאַרגעוואָרפן דעם טאטן, אַז ער איז שולדיק אין דער שלעכטער מערכה פון דער פאַמיליע. ווען ער ווערט אַ רב, האָט די מאַמע געטענהט, וואָלט אַלץ אַנדערש געווען. מיט ביטערקייט האָט די מאַמע מינע באַ-מערקט, אַז מיט דער סמיכה וואָס דער טאטע האָט, וואָלט ער געקענט פאַרנעמען דאָס שענסטע רבנות, און זי האָט אַנגערופן נעמען פון רבנישע גדולים, וואָס האָבן דעם טאטן געגעבן סמיכה. מיין טאָטנס ענטפער איז געווען אַ שווייגן — אַ פאַרביסן און פאַרביטערט שווייגן.

אַרומגעצוימט האָט זיך דער פאָטער מינער מיט אַ גדר פון צוויי אויפגאַבעס: טאָן די פיזישע אַרבעט אין דעם סאָדע-וואַסער-פאַבריקל, און לערנען, אַריינקוקן אין אַ ספר צו יעדער צייט און אויף יעדן אָרט. קיין שום אַנדער זאַך האָט אים נישט אינטערעסירט. אָדער ער האָט זיך געמאַכט ווי ס׳וואָלט אים נישט אינ-טערעסירט.

איך ווייס נישט, פאַר וואָס מיין פאָטער האָט אויסגעטוישט די מערכה פון אַ רב אויף אַ מעמד פון אַ האָרעפּאַשניק, וועלכער טראָגט אויף זיינע אַקסלען שווער-וואַגיקע קופערנע באַלאַנען מיט סאָדע-וואַסער און שטופט אַ שווער אַנגעלאַדענעם האַנטוואָגן מיט קופערנע באַלאַנען און מיט גלעזערנע סיפּאַנען, פּריער ווי אַ

„מענטש“ ביי זיין שוואַגער, דעם גרויסן סאַדע-וואַסער-פאַבריקאַנט, און אין משך פון לאַנגע יאָרן פון זיין אייגן פאַבריקל, פון וועלכן מען האָט נישט געקענט אויס-שלאַגן קיין ברויט צו דער זעט.

ינגלווייז האָט דער פּאַטער מיינער געלערנט אין דער לאַמזשער ישיבה. ער איז אויך געווען אַ גוטער בעל-חשבון און נישט קיין שלעכטער שאַך-שפּילער. ער האָט געקענט לייענען און וואַרשיינלעך אויך שרייבן רוסיש און פּויליש, אָבער שלעכט גערעדט אויף די דאָזיקע שפּראַכן. יידיש און העברעיִש האָט ער געשריבן מיט אַ ווונדערבאַר פּערלדיקן פּתב. טראַץ דעם, וואָס ער איז געווען אַ שטאַרק קורצזיכטיקער און נישט געטראַגן קיין ברילן, געלייענט און געשריבן מיט דער נאַז האָרט אויפן פּאַפּיר, אָדער אויפן ספר, אין וועלכע ער פּלעגט אַריינקוקן, פּלעגט ער פון דעסטוועגן לייענען די קלענסטע פּעטיט־שריפט, וואָס אַנדערע מיט די בעסטע אויגן האָבן נישט געקענט איבערלייענען, און האָט געשריבן יידיש און העברעיִש מיט דראַבניגע אותיות, קלאַר און פּערלדיק, פאַר יעדן איינעם גרינג צום לייענען. לויט אַלע וואַרשיינלעכקייטן איז דעם פּאַטער מיינעם נישט פּרעמד געווען קיין וועלטלעך וויסן. כּיבין אַפּילו גענייגט צו גלויבן, אַז אין זיינע יונגע יאָרן איז ער געווען געכאַפט אין דער מעשה און געלייענט און געלערנט ספרים חיצוניים. די השערות, אַז מײן פּאַטער איז נישט פּרעמד געווען קיין וועלטלעך וויסן, און אַז אין זיינע יונגע יאָרן האָט ער געהאַט אַ צוטריט צו אַפּיקורסישע ביכער, געם איך פון אַ סך צופּעליקייטן, מיט וועלכע איך האָב זיך באַגעגנט.

עטלעכע פּרטים איז פּדאי צו דערציילן.

— נאָך מײן צוריקקומען פון דייטשלאַנד קיין וואַרשע, זומער 1918, האָב איך אין דער ספרים-שאַנק געזוכט אַן אויפרוץ, וואָס דער וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד האָט אַרויסגעגעבן אין צוואַמענהאַנג מיטן ערשטן מײ-יום-טוב פון 1915, דעם לעצטן בונדישן אויפרוץ אין וואַרשע אונטער דער צאַרישער הערשאַפט, וועלכן איך האָב בשעתו געהאַט באַהאַלטן אין איינעם פון די ספרים.

מעטאָדיש און סיסטעמאַטיש האָב איך אין פאַרלוף פון עטלעכע אָונטן געזוכט אין דער ספרים-שאַנק ביז כּהאַב ענדלעך דעם אויפרוץ געפונען. זוכנדיק האָט זיך פאַר מיר אַנטפלעקט אַן אוצר פון רעליגיעזע ספרים, און צווישן זיי אַזעלכע, וואָס קענען געלערנט ווערן נאָר פון גרויסע תּלמידי חכמים, דערין אויך וויכטיקע קבלה-ספרים.

צו מײן פאַרווונדערונג האָב איך אויך געפונען אַ צאַל ספרים (ספרים צי ביכער — כּווייס איצט אליין נישט ווי דאָס אַנצורופן), וואָס געהערן געוויינטלעך נישט צו דער ספרים-קאַלעקציע פון אַ פרומען און חסידישן ייִדן, ווי דער „מורה נבוכי הזמן“ פון נחמן קראַכמאַל, חיבורים פון סלאַנימסקי און סמאַלענסקי, און שירים פון דער שפּאַנישער עפּאָכע.

די דערמאָנטע נעמען און ספרים באַווייזן, גלייב איך, דעם ברייטן פעכער פון מײן

טאטנס פאראינטערעסירונגען מחוץ דער טעאלאגישער און רעליגיעזער ליטעראטור. דער שטורעם פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האט צעטרייסלט א סך פונ-דאמענטאלקייטן פון יידישן שטייגער לעבן אין די שטעט און שטעטלעך פון פוילן. אויך מיין עלטערנס וויז האט דער שטורעם נישט אויסגעמיטן. אפילו מיין מוטער האט זיך אין די מלחמה-יאָרן אַ סך געענדערט און אַוועקגעקוקט פון געוויסע אויפ-פירונגען פון אירע קינדער, וועלכע זי וואלט פאַר דער מלחמה בשום אופן נישט טאַלערירט. משמעות, אַז אויך מיין פאָטער האָט זיך געפילט ווייניקער געפענטעט אין זיינע אויסערלעכע האַנדלונגען און זיך דערלויבט פון צייט צו צייט אַריינצוקוקן אין אַ נישט רעליגיעזן ספר.

איך האָב מער נישט קיין מורא געהאַט די מאַמע זאָל פאַרניכטן מייע ביכער און געהאַט אין שטוב אַ גרויס קעסטל מיט גוטע ביכער אין יידיש און אין דייטש, בעיקר פון אַ סאַציאַלאָגישן און אַ פילאָזאָפּישן אינהאַלט. איך האָב געהאַט אַ באַרעכ-טיקטן פאַרדאַכט, אַז עמעצער האָט אַ צוטריט צו מייע ביכער. מיך האָט נאַטירלעך נישט געאַרט, אַז ס'נעמט ווער ביכער און לייענט זיי. מיך האָט פאַראינטריגרט ווער עס קען האָבן אַן אינטערעס צו לייענען אַזאַ סאַרט ביכער. די דריי עלטערע שוועסטער און די צוויי יינגערע ברידער זענען נישט געווען קיין קאַנסומענטן פון אַזאַ סאַרט ליטעראַטור, און אויף מיין פאָטער האָב איך זיך נישט געריכט, אַז ער זאָל זיין פאַראינטערעסירט אין אַזאַ מין לעקטור. צו יענער צייט בין איך געווען געוועלשאַפטלעך צו פיל באַשעפטיקט, כּוֹזאַל זיך ספעציעל פאַרנעמען מיט אַן אויספאַרשונג ווער ס'האַט אַן אינטערעס צו נישטערן אין מיין קעסטל מיט ביכער. איין מאָל אין אַ ווינטער-אַוונט בין איך אַהיימגעקומען אַ סך פּרִיער ווי געוויינט-און נאָך געטראָפן די גאַנצע פאַמיליע וואָך. דער טאָטע איז געזעסן, ווי זיין געוויינט-הייט איז געווען, איינגענורעט מיט דער נאָז אויף די בלעטער, וואָס ער האָט געהאַט פאַר זיך, און ס'האַט זיך מיר אויסגעוויזן אַז ער זיצט און לערנט. ווען איך האָב זיך נענטער צוגעקוקט, האָב איך באַמערקט, אַז דער טאָטע לייענט פּרידריך ענגעלס „אַנטי דירינג“. מיין איבערראַשונג איז געווען אַ דאַפּלטע: דעם טאָטנס לייענען אַזאַ סאַרט בוך, און דאָס לייענען אין גאַטישן דייטש. ווען דער טאָטע האָט דער-שפּירט, אַז ער ווערט אַבסערווירט, און אויפגעהויבן דעם קאַפּ און מיך באַמערקט, איז זיין ערשטע רעאַקציע געווען ווי ער וואָלט זיך פאַר עפעס פאַרשעמט. אָבער זיין הילפלאָזיקייט האָט געדויערט נישט מער ווי אַ קורצע וויילע. ער האָט אַרויס-גענומען דאָס בענדל, אַריינגעלייגט עס אויף די אַפּענע זייטלעך, די בלעטער זאָלן זיך נישט פאַרמישן, געלאָזט ליגן אָפּ דאָס בוך און גאַנץ געלאָסן מיך אַ פרעג געטאָן: „האַסט דאָס בוך שוין געלייענט?“ „אָודאי“ — איז געווען מיין ענטפּער. „דאָס איז דיין נייער מורה-דרך?“ „נישט דער רבי, נאָר איינער פון מייע רביים“ — האָב איך דעם טאָטן צוריקגעענטפּערט. „דער ענגעלס דיינער איז געווען אַ ייד צי אַ גוי?“ „נישט קיין ייד, אַ דייטש“. „נישט קיין נאַרישער גוי געווען“ — און ווי

מיט א שארפער האק האט ער אָפּגעהאַקט דעם שמועס און ווידער אַרײַנגענורעט זײַן נאַז אין די בלעטער פון פּרידריך ענגעלס „אַנטי דירינג“.

— פון דעם פירער פון בונד, יוזעף (י. פּאַרטנאַי, נח) האָב איך געהאַט געקריגן אַ מתנה די ייִדישע אויסגאַבע פון קאַרל מאַרקס' „קאַפיטאַל“. מיטן „קאַפיטאַל“ בין איך שוין געווען אַ ביסל באַקאַנט. נאָך אין דײַטשלאַנד האָב איך געגריזשעט די אין דײַטש געדרוקטע בלעטלעך פון דעם דאָזיקן ווערק. דאָס קריגן קאַרל מאַרקס' קאַפיטאַל אין ייִדיש איז פאַר מיר געווען אַן אמתער אוצר.

בין איך טאַקע געזעסן גאַנצע נעכט און געזוברעוועט. און נישט ווילנדיק געלערנט מאַרקס' „קאַפיטאַל“ אויף דעם זעלבן אופן ווי כ'האַב אין מײַנע ייִנגלשע יאָרן געלערנט אַ שווערע גמרא: געחזרט און איבערגעחזרט, און אונטערגעברומט אַ גמרא-ניגון.

אין איינעם אַ פּרימאַרגן, טרינקנדיק די ציקאַריע, וואָס די מוטער מײַנע האָט מיר געגעבן יעדן טאָג אײדער כ'האַב פאַרלאָזט די שטוב, רופט זיך אַן דער טאַטע צו מיר: „וואָס לערנסטו דאָס אין די נעכט מיט אַזאַ התמדה? ווען דו וואַלטט אַזוי ייִנגליוויי געלערנט די גמרא, וואַלטסטו אפשר אויך די גמרא געקענט“. און ווענדנדיק זיך צו דער מאַמען האָט ער פאַרגעזעצט: „מען דאַרף אַ מאָל אַ קוק טאָן און זען, וואָס דיין תכשיט, וואָס וועט נאָך אונדז קיין קדיש מסתמא נישט זאָגן, לערנט דאָס אַזוי געשמאַק“.

מיט אַ צײַט שפּעטער דערלאַנגט מיר דער טאַטע קאַרל מאַרקס' בוך מיט די ווערטער: „ס'איז נישט פאַר מיר“. און מיט אַ שמיכל, וואָס כ'האַב זעלטן געזען אויף מײַן פּאַטערס פנים, און מיט אַ געלעכטערל אין קול, וואָס איך האָב אויך זעלטן פון מײַן טאַטן געהערט, גיט ער צו מיר אַ זאָג: „ווען דו וואַלטסט מיך איצט פאַרהערט, וואַלט איך מסתמא בײַ דיר ערגער אָפּגעשניטן ווי דו האָסט אַ מאָל בײַ מיר אָפּגעשניטן ווען איך האָב דיך, להבדיל, פאַרהערט אין לערנען“.

מיטן טאַטן האָב איך געהאַט שווערע חשבונות און לאַנגע יאָרן געטראָגן אויף אים אַ שווער האַרץ צוליב זײַן האַנדלונג בשעת ער פלעגט מיך פאַרהערן אין לערנען. יעדעס מאָל וואָס ער האָט מיך פאַרהערט, און געווען איז דאָס צוויי, העכסטנס דריי מאָל אַ יאָר, בין איך פונעם פאַרהער אַוועק אַ פאַרשעמטער, אַ באַליידיקטער, און נישט איין מאָל — אַפילו אַן אויסגעפאַטשטער.

איך האָב נישט געהאַט קיין שלעכטן קאַפּ צום לערנען. אַלע מײַנע מלמדים האָבן מיך געהאַלטן פאַר אַ גוטן תלמיד. דער זיידע איז פון מײַנע פאַרשריטן אין לערנען געווען זײער צופרידן. ווען דער זיידע פלעגט זײַן אין וואַרשע און מיך מיטגענומען אין פּורעסאָווער חסידים-שטיבל שבת צו שלוש-סעודות און זײַנע חסיד-דישע פּרײַנד פלעגן מיך פאַרהערן אין לערנען, האָבן זיי פאַר מײַן לערנען געהאַט לויבווערטער.

אָבער נישט דער טאַטע. שוין ביים אָנהייב פון אַ פאַרהער האָב איך געפילט דעם טאַטנס שטורך אין דער זייט און געהערט זיינע שטילע ווי דורך די ציין דורכ-געזייעטע ווערטער: „רעד עברי, נאַר נישט אַפּ, פלי נישט אין די הימלען, פאַרטייטש די גמרא פּראָסט און פשוט“, און ענלעכע באַמערקונגען. זעלטן ווען איז דער פאַר-הער דערפירט געוואָרן צו אַ סוף. אין די מערסטע פּאַלן פלעגט מיך דער טאַטע אַפּשטעלן אין מיטן, פאַרמאַכן די גמרא, פאַרשעמט און באַליידיקט, און אויך נישט איין מאָל גוט אויסגעפאַטשט.

פאַר דער מאַמען מיינער זענען די פאַרהערן געווען פיינלעכע איבערלעבונגען. זי האָט געוואָסט די גוטע מיינונגען, וואָס מען האָט זענען מיין לערנען און נישט געקענט פאַרשטיין די האַנדלונג פון טאַטן לגבי מיר. פאַר איר איז דער טאָג פון מיין פאַרהער ביים טאַטן געווען אַן אמתער תּשעה-באַב.

דער פּאָטער מיינער איז אויך געווען אַ שאַרפּער קריטיקער פון מיין טאַציאָ-ליסטיש-געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט. נישט וועגן דעם עצם פון דער טעטיקייט, וואָס וואָלט געווען נאַטירלעך פאַר אַ פרומען חסידישן ייד, נאַר וועגן אופן און ווערט פון מיין געזעלשאַפּטלעכער אַרבעט. דער טאַטע האָט מיך געהערט צוויי מאָל עפנט-לעך רעדן און ביידע מאָל געהאַט די שאַרפּסטע ווערטער וועגן מיינע קוואַליפּי-קאַציעס ווי אַ געזעלשאַפּטלעכער טוער.

צוויי עפּיזאָדן וועלן דאָס בולטער אילוסטרירן:

— ווינטער 1919 האָט מיין משפּחה זיך געקליבן פאַרן אויף אַ קרובישער חתונה קיין גריצע, אַ שטעטל אַרום 30—40 קילאָמעטער פון וואַרשע, און איך האָב צוגע-זאָגט מיטצופאַרן.

די גריצער חברים האָבן זיך פאַרשטענדיקט מיט מיר צו האַלטן ביי זיי אַ רעפּעראַט און אויך וועגן דער טעמע פונעם רעפּעראַט, און געמאַכט אַלע נויטיקע טעכנישע צוגרייטונגען: געדונגען אַ גרויסן זאַל, געדרוקט און צעקלעפט אַפּישן מיטן טאָג און דער טעמע פון מיין רעפּעראַט.

גריצע האָט זיך גערעכנט פאַר אַן אינטעליגענט שטעטל, מיט פּראַפעסיאָנעלע פאַראיינען, אַ ביבליאָטעק, אַ קולטור-געזעלשאַפּט און אַרגאַניזאַציעס פון פאַרשיי-דענע פאַרטייען. דער בונד האָט אין דעם שטעטל געהאַט אַ פיינע פאַרטיי-אַרגאַני-זאַציע מיט גוטע לאַקאַלע טוערס, מיט אייזיק רינקעוויטש בראַש. שפּעטער, בעת דער שפּאַלטונג פון בונד, האַרבסט 1921, איז דער רוב פון דער גריצער בונדישער פאַרטיי-אַרגאַניזאַציע, מיט איר וויכטיקסטן פירער רינקעוויטש, אַוועק צום קאַמ-בונד און נאָך דער פאַראייניקונג פון קאַמבונד מיט דער קאַמוניסטישער פאַרטיי פון פּוילן — אַריבער אין דער קאַמ. פאַרטיי. קיין גריצע זענען אַפט אַראַפּגעקומען רעדן די וויכטיקסטע פירערס און רעדנערס פון אַלע פאַרטייען. מיין רעפּעראַט איז געווען מיין ערשטער דעביוט אין דעם דאָזיקן שטעטל.

די טעמע פון מיין רעפּעראַט געדענק איך נישט. געוויינטלעך פלעגן אין יענער

צייט די טעמעס פון מיינע רעפערעטן זיין א געמיש פון וויסנשאפט אדער פון ליטע-ראטור און פאליטיק. די וויסנשאפט האט געדארפט באווייזן די ריכטיקייט און וויכטיקייט פון דער אקטאבער-רעוואלוציע, דיקטאטור פון פראלעטאריאט, ראטנמאכט וכדומה. די ליטעראטור — די שיינקייט פון סאציאלזם אדער די העסלעכקייט פון דעם קאפיטאליסטישן פאליטישן און ווירטשאפט-סיסטעם. איך געדענק, אז ס'איז געקומען א גרויסער עולם פון א 4 הונדערט צוהערערס פון אלע פארטייען, און אז דער אפרוף וועגן מיין רעפערעט איז געווען א גוטער.

געוויסט האב איך, אז ביידע פאמיליעס, מיינע און די פון גריצע, און אויך געסט פון אנדערע שטעטלעך, געפינען זיך אין זאל און הערן זיך צו צו מיין רעפערעט. כ'האב אבער נישט געוויסט, אז אויך מיין פאטער געפינט זיך אין זאל און הערט זיך צו אויפמערקזאם צו דעם, וואס איך רעד. דאס איז, אגב, געווען דאס ערשטע מאל, וואס דער פאטער מיינער האט מיך געהערט עפנטלעך רעדן.

ווען איך בין שפעטער געווייר געווארן פון פאטערס באזוך אויף מיין רעפערעט, האב איך אים ביי א געלעגנהייט א קיבעץ געטאן: „טאטע, כ'האב גוט אפגעשניטן, דו האסט מיך פארהערט און איך בין ארויס מיט גאנצע ביינער.“ דער טאטע האט מיך מיט זיינע קורצזיכטיקע אויגן אפגעמאסטן ווי גרויס כ'בין און אויף זיין בנעימותדיקן שטייגער געענטפערט, ציילנדיק די ווערטער: „די גמרא האסטו נישט געקענט, און וועגן דעם וואס דו רעדסט, ווייסטו אויך נישט קיין סך. דיין דרשה האט געהאט א סך ווערטער, אבער קנאפע ראיות.“

דער צווייטער עפיזאד איז פארבונדן מיט מיינס אן ארויסטריט אויף א מיטינג פון דער אגודת ישראל בעת דער וואל-קאמפאניע צום ווארשעווער שטאטראט אין 1919.

די טעכנישע וואל-קאמיסיע פון בונד, אין וועמענס שפיץ ס'זענען געשטאנען דוד מיינער און עמנואל נאוואגרוסקי, האט מיך באאויפטראגט ארויסצוטערעטן ווי אן אפאגענט מצד דעם בונד אויף א וואל-פארזאמלונג פון דער אגודה. אין יענער צייט האבן אינעם יידיש-געזעלשאפטלעכן לעבן אין פוילן עקזיס-טיר א ריי דעמאקראטישע מנהגים, און איינער פון די מנהגים איז געווען דאס געבן פארטרעטערס פון אנדערע וואל-ליסטעס דאס רעכט ארויסצוטערעטן ווי אפאגענטן אויף די וואל-פארזאמלונגען.

איך בין אַוועק אויף דער פארזאמלונג פון דער אגודה אין דער באַגלייטונג פון א גרופע חברים פון בונד ווי שומרים. בראש פון דער גרופע איז געשטעלט געווארן אהרן האַכבערג, אן עלטערער בונדיסט נאך פון די צארישע צייטן, אן איינבינדער-ארבעטער, אן אנטוויקלטער אַרבעטער און א האַרציקער חבר.

נאכן דורכברעכן געוויסע שוועריקייטן מיט די אגודהשע שומרים ביים אריינגאנג אין זאל, איז דער בונדישער דעלעגאציע צוגעטיילט געווארן א רעזערווירטער פלאץ, פון וועלכן מען האט געקענט הערן די רעדנערס און אבסערווירן דעם פאר-

זאמלטן עולם. דער מיטינג מיט די טונקעלע לאנגע קאפאטעס, מיט די יידישע היטעלעך און מיט דעם וואלד פון בערד, האָט זיך מיר אויסגעוויזן ווי אַ געדיכטער דזשונגל, אין וועלכן איך בין אַריינגעפאלן. געווסט האָב איך, אַז אויף דער דאָזיקער פרומאַקישער פאַרזאַמלונג וועל איך קיין סך נישט אויפטאָן לטובת דעם בונד, און נאָך אַ באַראַטונג מיט די חברים מיינע, איז באַשלאָסן געוואָרן דאָס מאָל נישט אַריינצוטראָגן קיין רעזאָלוציע צו שטימען פאַרן בונד, נאָר בלויז פאַרענדיקן מיין רעדע מיט אַ רוף נישט צו שטימען פאַר דער אַגודה, נאָר פאַר דער בונדישער ליסטע. דער מיטינג, ווי אַ סך פאַרזאַמלונגען אין יענער צייט, איז פאַרגעקומען אין דעם חתונה-זאַל אויף נאָוויגאַרסקע 14, וועלכער האָט אַריינגענומען אַ 6-7 הונד-דערט מענטשן. דער זאַל איז געווען איבערגעפאַקט, דער פּאָדיום — באַזעצט פון די פּני פון דער אַגודה: טראַקענהיים, געלברון, באַקאַנטע וואַרשעווער מורה-הוראות מיט דעם רב פּאָנער בראַש.

מיין רעדע פון די פּרפּצן מינוט, וואָס זענען מיר צוגעטיילט געוואָרן ווי אַן אַפּאַנענט, האָב איך אַנגעהויבן מיט אַ גאַלאַפּ אויף דעם אַנטי-מלחמה-פּערדל: וועגן די לייזן און קרבנות פון מלחמות, און ספּעציעל פון דער לעצטער נישט לאַנג פאַרענדיקטער ערשטער וועלט-מלחמה.

אין יענער צייט איז די מלחמה-טעמע געווען מיינס אַ פּערדל, אויף וועלכן כ'בין געריטן זיכער אויף די מאַסן-פאַרזאַמלונגען און כ'האָב פאַרויס געווסט, אַז ס'וועט ברענגען געהעריקע רעזולטאַטן. איך האָב נאָר געדאַרפט צופאַסן די שפּראַך פאַר דעם געגעבענעם עולם צוהערערס.

אויך אויף דער דערמאַנטער אַגודה-פאַרזאַמלונג איז דאָס מלחמה-פּערדל גע-לאָפּן מיט אַ גוטן אַגיטאַציאָנעלן עפּעקט. כ'האָב געפּילט, אַז ס'זענען געריט געוואָרן די הערצער פון די פאַרזאַמלטע פרומע יידן און געזען די צושטימיקייט פון די צוהערערס דורך זייער צושאַקלען מיט די קעפּ און דורך די כאַראַקטעריסטישע חסידישע העוויות. די גאַנצע צייט, וואָס כ'האָב גערעדט אויף דער מלחמה-טעמע, האָט אין זאַל און אויך אויף דער טריבונע געהערשט אַ שטילקייט, וואָס ס'איז זעלטן צו טרעפּן אויף אַ צוזאַמענקונפּט פון אַ גרעסערער צאָל חסידישע יידן. דאָס רעכטע-געדעכטע האָט זיך אַנגעהויבן ווען איך בין אַריבער צו אַטאַקירן די אַגודה, צו רעדן קעגן די רבישע דינאַסטיעס, קעגן די לאַטעריע- און בראַנפּן-געשעפטן, קעגן דער קלעריקאַל-רעאַקציאָנערער פּאָליטיק, וואָס די אַגודת ישראל וויל אַנוואַרפּן די יידישע פּאָלקסמאַסן.

ס'האָט זיך אויפּגעהויבן אַ ויצעקו. דער געפּילדער און די געשרייען זענען גע-גאַנגען ביזן הימל. אויף מיין אַדרעס האָט זיך אַ שאַט געטאָן אַ האַגל מיט זלוזים: שייגעץ, לאַבון, מחוצף, עזות-פּנימניק, ירבעם בן נבט, און אַ סך אַנדערע. אויך קיין קללות האָבן נישט געפּעלט. ס'האָבן אויך נישט געפּעלט קיין געשרייען, מען זאָל מיך אַרויסוואַרפּן. איינער אַ צעהיצטער יונגערמאַן האָט זיך אַ לאָז געטאָן צו מיר

מיט א גארטל אין זיין צעפויסטער האנט און געשריגן, אז מען דארף מיך אויפן ארט דורסן. מיינע חברים האבן נאטירלעך אויך נישט געשוויגן. די מהומה איז מיט יעדער מינוט גרעסער געוואָרן.

איך האָב די פירערס פון דעם מיטינג גאַנץ קלאָר און גאַנץ שאַרף געוואָרנט: אין פאַל איך אָדער ווער פון מיינע חברים וועלן פּיזיש אָנגעגריפן ווערן, אָדער ס'זעט מיר נישט געגעבן ווערן די מעגלעכקייט אויף אַ רויקן אופן צו ענדיקן מיין רעדע, מעג די אגודת ישראל פאַרגעסן איינצואַרדענען נאָך אַ מאָל אַ וואָל-מיטינג און קענען אויף אַ נאַרמאַלן אופן פאַרזעצן זייער וואָל-קאַמפּאַניע צום שטאַטראַט.

די מנהיגים פון דער אַגודה, וועלכע האָבן זיך געפונען אויף דער טריבונע, האָבן גוט געוואָסט, אַז דאָס זענען נישט קיין פּוסטע סטראַשונקעס. דער בונד איז צו יענער צייט געווען דער מושל בכיפה אויף דער ייִדישער אַרבעטער-גאַס אין וואַרשע. מיט גרויס מי איז דעם פרעזידיום פון דער פאַרזאַמלונג געלונגען ווי ס'איז איינצו-שטילן דעם צעהיצטן עולם און מיך לאָזן, ביי אַ פאַרעהלטיגשמעסיקער שטילקייט, ענדיקן מיין רעדע.

איך און מיינע חברים זענען געבליבן זיצן ביזן סוף פונעם מיטינג. דאָס איז געווען די ערשטע עפנטלעכע פּאָליטישע פאַרזאַמלונג פון דער אַגודת ישראל, וואָס כ'האָב בייגעוואוינט, און איך בין געווען נייגעריק צו זען דעם ווייטערדיקן פאַרלויף פון מיטינג.

ווען דער מיטינג איז געווען פאַרענדיקט, בין איך צוזאַמען מיט מיינע חברים, וועלכע האָבן גוט געקענט דעם זאַל, דורך אַ הינטערטיר אַרויס אויפן גאַס און זיך צוגעקוקט צום שטראַם חסידישע יידן, וואָס האָבן פאַרלאָזט דעם מיטינג און גלייכ-צייטיק קאַמענטירט מיט מיינע חברים דעם פאַרלויף פון דער פאַרזאַמלונג.

צו מיין דערשטוינונג האָב איך באַמערקט מיין פּאַטער אַרויסגיין פון זאַל. אויך מיין פּאַטער האָט מיך דערזען. אַ וויילע איז דער טאַטע מיינער געבליבן שטיין, ווי ער וואָלט זיך מישב געווען וואָס צו טאָן. מיט אַ שנעלן טראַט איז ער צוגעגאַנגען צום איינבינדער-אַרבעטער, איגנאַריגדיק מיך, געמיינט משמעות, אַז דער, צו וועמען ער איז צוגעגאַנגען, איז פון אַ העכערן פּאַרטייאָנג פון מיר, און מיט אַ האַסטיקייט, וואָס כ'האָב קיין מאָל, נישט פּרזיער און נישט שפּעטער, געזען ביי מיין פּאַטער, ווייזנדיק מיט אַ פינגער אויף מיר, געשליידערט די ווערטער: „ער איז נישט בלויז אַ מחוצף, נאָר אויך אַ נאַר, אַן אַפּגעריסענער נאַר“ — און מיט שנעלע טריט אַוועק פון מיר און פון מיינע חברים.

*

פון מיין פּאַטער האָב איך, מסתמא, געירשנט מאַנכע פון זיינע כאַראַקטער-שטריכן, און דעם פּאַזיטיווסטן שטריך פון מיין גייסטיקן מהות: די התמדה פון

לערנען, מיין אייגנשאפט צו ליענען אין יעדער פרייער מינוט און אויף וועלכן אָרט איך זאל זיך נישט געפינען, דאָס באַמיען זיך נישט בלויז צו פאַרשטיין, נאָר אויך צו קענען דאָס, וואָס כילערן פונעם געדרוקטן וואָרט, פון לעבן, פון טעאָריע און פון דער פּראַקטיק, נישט צו זייגן פון די פינגער קיין בויך-סברות און נישט צו דרייען מיטן גראַבן פינגער קיין פּשטלעך, נאָר צו דערלערנען און אַריינצודרינגען אין תוך פון דער זאך — דאָס זענען פּאָזיטיווע שטריכן, געירשנטע פון מיין טאַטן. פונעם טאַטן האָב איך אויך איבערגענומען דעם מאַי קאָ משמע לך, דעם „וואָס לאַזט עס מיך צו הערן“, ווי אַ מעטאָד — נאַטירלעך אין אַ מאָדערניזירטער פּאַרעם — ביים באַטראַכטן און אַפּשאַצן ענינים, פּראַבלעמען און געשעענישן, מיט וועלכע ס'איז מיר אויסגעקומען זיך צו באַגעגענען. דער מאַי קאָ משמע לך האָט מיר געדינט און דינט מיר עד היום ווי אַן אינסטרומענט צו אַנאַליזירן די תּוכיית און צו דערשפירן פּאַקטן און אַביעקטן, און אויך ביים אונטערזוכן די רעזולטאַטן פון אַ געגעבענעם פּאַקט אָדער אַביעקט.

אין מייע טראַכטענישן, האָט דער לעבנסוועג, דער מאַטעריעלער מצב און דער גייסטיקער מהות פון מיין פּאַטער פּאַרנומען אַ באַדייטנדיק אָרט. געוויסט האָב איך, אַז דער טאַטע איז אַ פּערזענלעכקייט; אַ פּערזענלעכקייט, וואָס בליאַסקעט נישט מיט קיין ראַשיקע ליכטער, נאָר מיט אַ קאַנצענטרירט אינער-לעך ליכט; אַז דער טאַטע פּאַרמאַגט די נויטיקע אַטריבוטן צו זיין אַ פירנדיקע פיגור צווישן די רעליגיעזע יידן.

איך האָב זיך געמאַכט פּאַרוורפן פאַר וואָס איך האָב פּאַרנאַכלעסיקט דאָס דערפירן צו אַ מער אינטימער באַציונג צווישן מיין פּאַטער און מיר, און באַשלאָסן זיך דערנענטערן צו מיין פּאַטער און האָבן מיט אים אַפּטערע געשפּרעכן. ליידער האָב איך מיין דאָזיקן ווונטש און באַשלוס נישט געקענט דערפילן. נאָך מיין באַפרייזונג פון תּפּיסה, 1927, בין איך אַריינגעדרייט געוואָרן אין ווירבל פון פּאַליטישע אַקטיוויטעטן. ווי אַ פּאַראַנטוואָרטלעכער טוער פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן, אַרבעטנדיק אין באַדינגונגען פון קאָנספּיראַציע און אונטערערד, האָב איך נישט געקענט וווינען ביי מייע עלטערן. דעם טאַטן האָב איך דעריבער זעלטן געזען, און בשעת די צופעליקע קורצע באַגעגענישן, איז נישט מעגלעך געווען צו פּאַרפירן מיט אים שמועסן וועגן גייסטיקע אָדער געזעלשאַפט-לעכע ענינים.

געשטאַרבן איז מיין פּאַטער אין עלטער פון 62 יאָר. אויף מיין טאַטנס לוויה בין איך נישט געווען. כ'בין אַפּוועזנדיק געווען פון וואַרשע, באַשעפּטיקט אין קראַקע מיט פּאַליטישע אַקטיוויטעטן פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן און מיט צוגרייטונגען צו אַ שטרייק פון די אַרבעטער פון די זאַלצגרובן אין קראַקעווער ראיאָן. דעם לעצטן ווונטש פון מיין טאַטן — באַגראָבן צו ווערן איפּן וואַרשעווער בית-עולם און נישט אויף דעם בית-הקברות אין פּראַגע — האָט דערפילט מיין יינגסטער ברודער.

אבער אין מיין געמיט און אין מיין זכרון איז דער טאטע פארבליבן אומפאר-
געסלעך. ער איז פאר מיר געבליבן דער מאַנער פון אחריות, דער שטרענגער שופט
— און מיין האַרבסטער קריטיקער.

מיין פאַטערס קריטיק

הינטער די דיקע תפיסה-מויערן אין פאַרשידענע שטעט אין פוילן, אונטער
שלאַס-און-ריגל אויף די האַרטע ברעטער פון דער שעדלעצער תפיסה, אויפן איי-
זערנעם בעטל אין דער אַלטער טורמע פאַר שווערע פאַרברעכער אין גרודזשאַנדז,
אין די איינצל-קאַמערן, אין די קברים פון שטיין און בעטאָן פון דער טרויעריק
באַרימטער טורמע פאַר גאַר שווערע פאַרברעכערס אין וואַרשאַ — האָב איך געחלומט
חלומות פון אַ קלאַסגלאַזער געזעלשאַפט, פון אַ וועלט פון צדק, פון אַ פאַרברידער-
טער פעלקער-געמיינשאַפט, אין וועלכער אויך מיין פאַלק וועט פאַרנעמען זיין פלאַץ
ווי אַ גלייכער מיט גלייכע; געטראַכט וועגן ענינים און פראַבלעמען פון וועלט און
מענטש, פון ליבע און האַס, פון יחיד און געזעלשאַפט. און צווישן מייע טרויערע
און טראַכטענישן האָב איך אין מייע רעיונות זיך אַפט מאַל אומגעקערט צו דער
קריטיק פון מיין פאַטער, צו די שווערע פאַרוואַרפן, וואָס דער טאטע האָט מיר
געמאַכט.

מיין פאַטערס קריטיק איז באַשטאַנען פון דריי גרונטיקע פאַרוואַרפן: כ'האָב
נישט געקענט די גמרא בשעת ער האָט מיך יינגלויזיג פאַרהערט; נישט געקענט
ווי געהעריק דעם אַביעקט און אַ היפערטראַפיע פון ווערטער („אַ סך ווערטער,
ווייניק ראיות“) בעת מיין עפנטלעכן רעפעראַט אין דעם שטעטל גריצע, ווינטער
1919; געהאַנדלט ווי אַ נאַר, ווי אַן אַפגעריסענער נאַר, אין מיין אַרויסטריט ווי
אַן אַפאַנענט מצד דעם בונד אויף דער וואַל-פאַרזאַמלונג פון דער אַגודת ישראל
צום שטאַטראַט אין וואַרשאַ, האַרבסט 1919.

דעם טאַגס קריטיק האָב איך גענומען זייער ערנסט, געטראַכט, איבערגעטראַכט
און אַנאַליזירט זיינע האַרבע ווערטער קעגן מיר, און פאַלגנדיקע זענען מייע
אויספירן:

די סיבה, פאַר וואָס מיין פאַטער האָט געהאַלטן, אַז איך קען נישט די גמרא,
איז געווען דער גרונטיקער אונטערשייד אין דעם אופן און אין די מעטאָדן פון
לערנען פון די ליטוואַקעס און פון די חסידיש-פוילישע.
דער ליטווישער מעטאָד האָט זיך באַזירט בעיקר אויף בקיאות, אויף טייטשן
די גמרא מיט די מפרשים פשוטו כמשמעו, און דאָס קענען גוט עברי איז געווען

דער פונדאמענט פון קענען לערנען. דער פויליש-חסידישער מעטאד איז געווען חריפות: פון אריינטייטשן און ארומטייטשן דאס געלערנטע, און האָט געלייגט ווייניק אַכט אויף דיקדוק און אויף פֿירוש־המילות.

דער טאַטע, ווי שוין דערציילט, האָט זיין תלמודישע דערצינונג געקריגן אין דער לאַמזשער ישיבה, וואָס איז באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ ליטווישער ישיבה און איר סיסטעם פון לערנען איז געווען בקיאות. דער סיסטעם, אויף וועלכן איך האָב זיך דערציוגן, איז געווען דער פויליש-חסידישער, פון סאַפּיסטיק און פּלפּול, און לויט דעם מעטאָד און סיסטעם פון לערנען, וואָס ס'איז לגבי מיר אַנגעווענדט געוואָרן, האָב איך די גמראַ יאָ געקענט. קיין עילוי בין איך נישט געווען, אָבער דאָס וואָס מ'האַט מיט מיר געלערנט, האָב איך נישט שלעכט באַנומען.

וועגן דעם חילוק פון די דאָזיקע מעטאָדן פון לערנען קען מען אַנשרייבן אַנצע טראַקטאַטן, אָבער נישט אין די זכרונות איז דאָס אַרט זיך ברייטער אויף דעם אַפּצושטעלן, און נישט איך בין באַרופן און בכוח צו געבן אַ געהעריקע אויפקלערונג און באַלויכטונג וועגן דעם דאָזיקן ענין.

פון מיין דערפאַרונג, אין די יאָרן פון מיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט, בין איך געקומען צום אויספיר, אַז דער חילוק צווישן די צוויי סיסטעמען עקסיסטרט און ווירקט אויך אין באַנעמען די פּראַבלעמען פון וועלט און צייט, און אַפילו אין דער טאַג־טעגלעכער פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער פּראַקטיק.

קלאַסישע רעפּרעזענטאַנטן פון די דאָזיקע סיסטעמען, בקיאות און חריפות, זענען אין מיינע אויגן געווען די פון מיר אָבסערווירטע פיגורן פונעם קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל: מ. בוכאַרין דער בקי, און קאַרל ראַדעק דער חריף.

פון שטאַנדפונקט פון זיין סיסטעם פון לערנען, איז מיין פּאַטער נישט געווען אומגערעכט מיט זיין קריטיק פון מיין נישט קענען די גמראַ — די שולד איז אָבער נישט געווען מיינע.

פון דריי עלעמענטן איז באַשטאַנען מיין פּאַטערס קריטיק וועגן מיין עפנטלעכן רעפּעראַט אין דעם שטעטל גריצע, ווינטער 1919: כ'האָב נישט געקענט דעם אָביעקט, גענוצט אַ סך ווערטער, געבראַכט ווייניק ראיות.

וואָס מיין פּאַטער האָט געמיינט מיט זיין פאַרווורף: „וועגן דעם וואָס דו האָסט גערעדט, ווייסטו אויך נישט“, דאָס מיינט, נישט געקענט דעם אָביעקט, אָדער נישט ווי געהעריק געקענט אָדער באַהערשט דאָס מאַטעריאַל פון רעפּעראַט אין דעם שטעטל גריצע — בין איך נישט אומשטאַנד צו ענטפערן. וויפּל מאַל איך האָב מיין פּאַטער געפּרעגט די מאַטיוון און די באַווייזן פון און פאַר זיין דאָזיקן פאַרווורף, זענען מיינע פּראַגעס געבליבן אַז אַן ענטפער. דער טאַטע פּלעגט אויסהערן מיינע טענות, נאָך מער פאַרזשמורען זיינע קורצזיכטיקע אויגן, אַ לייכטן שמיכל טאַן, אָבער נישט ענטפערן.

למען האמת דארף דערציילט ווערן, אז אין מיין לאנגיאַריקער פאליטישער און געזעלשאַפטלעכע פראַקטיק האָב איך זיך נישט געטראָפֿן מיט קיין איין פּאַל, מ'זאָל מיר פֿאַרוואַרפֿן אינגאַראַפֿן אין שייכות מיט מיינס אָן עפּנטלעכע אַרויסטריט. מיינע עפּנטלעכע אַרויסטריטן זענען געווען געלונגענע און נישט קיין געלונגענע. מען האָט געלויבט און אַפּלאַדירט, און מען האָט אויך קריטיקירט. די קריטיק איז אָבער תּמיד געווען פֿאַרבונדן מיט דער איינשטעלונג אָדער מיט די אויספירן, אָבער קיין מאָל נישט, אַז כ'האַב נישט געקענט אָדער נישט באַהערשט דעם אָביעקט, אָדער דאָס מאַטעריאַל פֿון דער טעמע פֿון מיין אַרויסטריט.

דער אמת איז, אַז איך בין קיין מאָל נישט אַרויסגעטראָטן עפּנטלעך אין אַן ענין, וואָס כ'האַב נישט געקענט אָדער געפּילט, אַז כ'בין מיט דעם פּראַבלעם נישט פּאַמיליאַר.

ווי אַן אילוסטראַציע קען דינען דער פּאַקט, אַז אין מיינע עפּנטלעכע רעפּעראַטן אויף ליטעראַרישע טעמעס: וועגן ביכער, שרייבערס, ליטעראַרישע געשעענישן, ייִדישער אָדער נישט-ייִדישער ליטעראַטור, האָב איך קיין מאָל נישט גערעדט וועגן דעם ליטעראַרישן ווערט אָדער וועגן דער קינסטלערישער זייט פֿון דעם געגעבענעם ווערק. און נישט וועגן דער ליטעראַרישער אָדער קינסטלערישער ראַלע און ווערט פֿונעם געגעבענעם שרייבער, נאָר וועגן דער געזעלשאַפטלעכער וואַג און ווערט פֿון די געגעבענע ווערק און פֿון די געגעבענע שרייבערס. אין מיינע עפּנטלעכע רעפּע-ראַטן וועגן ליטעראַטור און ליטעראַטור-ענינים האָב איך זיך באַנוצט אויסשליסלעך מיט אַ סאַציאַלאָגישן מעטאָד.

עס דערמאָנט זיך מיר מיינס אַ רעפּעראַט וועגן י. ל. פּרץ אין אַ שבת-נאַכ-מיטאָג, אין יאָר 1919, אין נייעם שטאָט-טעאַטער אין זאַמאַשטש, אין דער שטאָט וווּ פּרץ האָט פֿאַרבּראַכט צענדלינגער יאָרן פֿון זיין לעבן. דאָס טעאַטער האָט אַרייַנגענומען אַן אַכט הונדערט מענטשן און איז געווען איבערגעפּאַקט. צווישן די באַזוך-כּערס האָבן זיך געפּונען די פּני פֿון דער זאַמאַשטשער אינטעליגענציע: די אַשקע-נאַזיס, לעווינס, און די פּרץ-משפּחה מיט י. ל. פּרצס ייִנגערן ברודער בראש. און אַפּילו אין דעם דאָזיקן רעפּעראַט האָב איך נישט גערעדט וועגן פּרצן דעם קינסטלער און נישט וועגן דעם ליטעראַרישן ווערט פֿון פּרצס ווערק, נאָר וועגן דער ראַלע פֿון י. ל. פּרץ אין ייִדישן געזעלשאַפטלעכן לעבן.

נאָך דעם רעפּעראַט בין איך דורך דער פּרץ-משפּחה פֿאַרבעטן געוואָרן אויף אַוונטברויט. צווישן די אַנדערע פֿאַרבעטענע געסט האָבן זיך געפּונען מענטשן מיט גוטע קענטענישן פֿון ליטעראַטור. בעת דעם מאָלאַציט האָט מען אַ סך גערעדט און דיסקוטירט וועגן ליטעראַטור-פּראַבלעמען און וועגן דעם ליטעראַרישן געניס פֿון פּרצן. אויך איך האָב זיך באַטייליקט אין דער דיסקוסיע. די געסט האָבן אויך אַרומ-גערעדט און דיסקוטירט דעם אינהאַלט, שפּראַך און סטיל פֿון מיין רעפּעראַט, און ס'זענען געפּאָלן פֿאַרווירפֿן אויף מיין אַדרעס פֿאַר וואָס איך האָב נישט באַהאַנדלט

די ליטעראַרישע און קינסטלערישע עלעמענטן פון פּרצס ווערק, וואָס איז, לויט דער מיינונג פון די דיסקוטאַנטן, געווען דער עיקר פון י. ל. פּרצס שאַפן. די פּאַר-וורף-מאַכערס האָבן זייערע טענות און תּרעומות קעגן מיר מאַטיווירט אויך דער-מיט, וואָס אין דער דיסקוסיע האָב אין אַרויסגעוויזן — לויט זייער מיינונג — באַהאַונטקייט אין ליטעראַטור-ענינים און גאַנץ גוט זיך אַריענטירט אין די איינ-פּלוסן פון נישט-יידישע שרייבערס אויף פּרצס ליטעראַרישן שאַפן: וויספּיאַנסקי, וועדעקינד, מעטערלינק א"א.

מיין ענטפער איז געווען, אַז איך רעד נישט עפּנטלעך איבער ענינים, וועגן וועלכע איך האַלט זיך נישט פאַר קאַמפּעטענט, אַז איך האָב נישט הינטער זיך קיין שום שקאַלעס, נישט קיין אַקאַדעמישע און אַפילו נישט קיין עלעמענטאַרע, דעריבער מוז איך זיין אַפּגעהיטן עפּנטלעך צו רעדן פון זאַכן, וועגן וועלכע כּפּיל, אַז איך האָב נישט קיין צו גרויסן וויסן און אַ געהעריקע צוגרייטונג. רעדן אין אַ פּריואַטער געזעלשאַפט איז איין זאַך, און אַנדערש איז אַן עפּנטלעכער אַרויסטריט, פאַר וועלכן ס'טראַגט אויך די אחריות די געזעלשאַפטלעכע ריכטונג. צו וועלכער מען באַלאַנגט; אַז מיין מאַנגל פון פאַרמעלער שולבילדונג פאַדערט פון מיר צו זיין פאַרויכטיק און נישט דערלאַזן, מען זאַל קענען מיר פאַרוואַרפן אינגאַראַנץ ביים באַהאַנדלען עפּנט-לעך וועלכן ס'איז ענין.

דעם פאַרווורף, וואָס מיין פּאַטער האָט מיר געמאַכט, בשווג אַדער במזיד, אַז איך האָב נישט געקענט, אַדער נישט באַהערשט, דעם אַביעקט און דאָס מאַטעריאַל פאַר דער טעמע פון רעפּעראַט אין דעם שטעטל גריצע, האָב איך מסתמא נישט פאַרדינט. און אַזאַ סאַרט פאַרווורף האָב איך וואַרשיינלעך אויך נישט פאַרדינט פאַר וועלכע ס'איז אַנדערע פון מיינע עפּנטלעכע אַרויסטרעטונגען.

אַן איבערפּלוס פון ווערטער אין אַ רעדע, אַפילו ווען די ווערטער זענען אַן און פאַר זיך שיינע און דערהויבענע, איז אַן שום ספּק אַ חסרון פאַר אַ רעדנער, בפרט פאַר אַ רעפּערענט. און נישט איין באַגאַבטער רעדנער ליידט פון דעם דאָזיקן חסרון. ס'זענען מיר באַקאַנט רעדנערס, וועלכע האָבן זיך קונה שם געווען, ווי גוטע, אַפילו גרויסע רעדנער, אַבער זיי ליידן אַרגאַניש פונעם דאָזיקן חסרון.

אין מיינע עפּנטלעכע אַרויסטרעטונגען האָב איך נישט געזינדיקט מיט קיין איבערפּלוס פון ווערטער. דער יסוד פון מייין רעדן איז געווען לאַגיק, און דעם דאָזיקן יסוד האָבן זיך אונטערגעוואַרפן אַלע אַנדערע עלעמענטן, וואָס קומען אַריין אין באַשטאַנד פון אַ רעדע — אַפילו די עמאַציאָנעלע. כּיבין געווען דער הערשער איבער דעם סכּום און אויסוואַל פון די פאַרברויכטע ווערטער, און נישט די ווערטער האָבן געהערשט איבער מיר.

דאָס באַנוצן דעם סכּום און דעם אויסוואַל פון ווערטער איז ביי מיר געווען אַ באַוווּסטזיניקער אַקט, אַן אַקט פון צוועקמעסיקייט. כּיבין אומשטאַנד געווען צו

נוצן און צו פארברויכן אזא סכום און אזא אויסוואל פון ווערטער וויפל און וועלכע כ'האב געהאלטן פאר נייטיק.

איך האב געקענט האלטן א רעפערעט אויף דער זעלבער טעמע אין א צייט פון 30 מינוט און פון צוויי שעה, און ביידע רעפערעטן זאלן פארמאגן די זעלבע פאקטן, באווייזן, ארגומענטן און אויספירונגען.

דער סכום און דער אויסוואל פון ווערטער איז ביי מיר אלע מאל געווען אפֿֿ הענגיק פון דער אוידיטאריע: פון דער קוואליטעט און פון דער קוואנטיטעט פון די צוהערערס, און אויך פונעם פלאץ פון דער פארזאמלונג: שטאט, פאראיינ, פראלעֿֿ טארישער אדער נישט פראלעטארישער עלעמענט אדג"ל.

איך — ווי איך גלייב — האב געהאט די פעיקייטן זיך צו אריענטירן פאר וואס פאר אן עולם איך שטיי און רעד, און צופאסן דעם סכום און דעם אויסוואל פון ווערטער צו דער געגעבענער אוידיטאריע.

פאר דעם פארווהר: מאנגל פון ראיות האט זיך נישט געקענט פארהיטן קיין שום עפנטלעכער רעדנער, אפילו נישט די גרעסטע גדולים אויפן געביט פון רעטאֿֿ ריק. יעדער רעדנער איז אין געוויסע פאלן באשולדיקט געווארן, אז זיין רעדע איז נישט געווען קיין געלונגענע, אז ער האט נישט באוויזן צו באקרעפטיקן אדער ווי געהעריק צו פארטיידיקן זיין שטאנדפונקט — אז ער האט געליטן אויף א מאנגל פון ראיות.

וויפל מאל איז מיר אויסגעקומען צו הערן אזעלכע פארווהרן אפילו אויפן חשבון פון אזעלכע אראטארישע טיטאנען אין דער יידישער שפראך, ווי ס'זענען געווען וולאדימיר מעדעם און אהרון סינגאלאוסקי. נישט איין מאל האב איך געהערט אויף זייער אדרעס די פארווהרן: שוואך געווען, מאנגל פון ראיות, קנאפע ארגומענטן, מיט אזעלכע באווייזן און ארגומענטן קען מען נישט איבערצייגן קיין קעגנער, וכדומה. די קוואליטעט פון אן עפנטלעכן ארויסטריט איז א סך מאל אפהענגיק פונעם פיזישן און פסיכישן צושטאנד, אין וועלכן דער רעדנער האט זיך געפונען ערב און בעת דעם ארויסטריט און פון זייטיקע צופעליקייטן. אן איינפאכער צווישנרוף קען א מאל גורם זיין א דעגראדירונג פון דער קוואליטעט און אז אפשוואכונג פון דער ארגומענטאציע, א רעדע איז ווי א טשאַלנט, נישט אלע מאל געראט עס. מ'קען א מאל אריינלייגן דאס גאנצע דאָברע מזל, און דער טשאַלנט אדער דער קוגל זאל ארויסקומען נישט געראטן.

בדרך כלל זענען מייענע עפנטלעכע ארויסטרעטונגען געווען ווי געהעריק צוגעֿֿ גרייט און האבן נישט געליטן פון קיין מאנגל פון ראיות. כ'ביין קיין מאל נישט ארויסגעטראטן מיט קיין רעדע אדער רעפערעט, אויב כ'האב געהאט דעם מינדסטן צווייפל פון א מאנגל פון מאטעריאל, אדער אויב כ'האב דאָס מאטעריאל פון דער טעמע נישט ווי געהעריק פארדייעט.

איך האָב זיך אַלע מאָל באַצויגן מיט גרעסטן דרך־ארץ צו די צוהערערס, אָן חילוק צי דאָס זענען געווען צוהערערס פון אַ קרייזל אין עפעס אַ העק אויף דער פראַווינץ, אָדער צוהערערס פון וואַרשע. אַלע מאָל און אויך היינט לייד איך פון אימתא דציבורא. איידער איך הייב אָן רעדן, פיל איך אַ געוויסע שרעק פאַר דעם דערפאַלג פון מיין מיסיע, און דאָס, אומאַפהענגיק פון דער צאַל צוהערערס. די שרעק פאַרשווינדט ערשט נאָך די ערשטע גערעדטע ווערטער ווען כ'דערפיל דעם אַטעם פון די פאַרזאַמלטע. ערשט אין גאַנג פון רעדן, ווען איך איבערצייג זיך, אַז כ'באַנוץ זיך און אָפעריר מיט אַ געהעריקער צאַל און מיט אַ געהעריקער קוואַל ליטעט פון ראיות, פיל איך דעם מעגלעכן דערפאַלג פון מיין אַרויסטריט.

מיין פאַטערס פאַרווורף „מאַנגל פון ראיות“ געהערט צו אַ קאַטעגאָריע אינדי־ווידואַליסטישע עמפּינדונגען, מיט וועלכע ס'איז שווער צו אַרגומענטירן, און נאָך שווערער צו באַשטרייטן.

אין מייער רעיונות האָב איך זיך אָפט מאָל אומגעקערט צו דער באַליידיקונג־סצענע, וואָס מיין פאַטער האָט מיר אָפגעשפּילט אין דער אַנוועזנהייט פון חברים נאָך דעם וואַלמיטינג פון דער אַגודת ישראל אין יאָר 1919, פאַרוואַרפנדיק מיר, אַז אויף דער געגעבענער פאַרזאַמלונג האָב איך געהאַנדלט ווי אַ נאַר, ווי אַן אָפגע־ריסענער נאַר.

נישט וועגן מיין פאַטערס ביזע ווערטער איז מיר געגאַנגען. פאַרשטאַנען האָב איך, אַז מיין טאַטנס צאַרנדיקע רייד קעגן מיר זענען אַ פראַדוקט פון אַ פאַרדרוס, וואָס זיינס אַ זון האָט געהאַט די העזה עפנטלעך פוגע בכבוד צו זיין רביים און רבנים, מילא, דאָס מבייש און מבוה זיין די שיינע יידן, די חסידישע גבירים, וואָס פרעטענדירן צו זיין מנהיגים פון רעליגיעזן יידנטום, וואָלט מיר דער טאַטע נאָך געקענט אפשר מוחל זיין. קיין גביר איז דאָך דער פאַטער מייענער קיין מאָל נישט געווען, אָבער פוגע בכבוד זיין רביים און רבנים — דאָס האָט מיר דער פרומער און חסידישער ייד נישט געקענט פאַרגעבן.

מיך האָט געמאַטערט די פראַגע: פאַר וואָס איז מיין אַרויסטריט אויף דער וואַל־פאַרזאַמלונג פון דער אַגודת ישראל געווען אַ דורכפאַל. דער תירוץ: חסידים, פאַנאַטיקערס און ענלעכע תירוצים האָט מיך קנאַפ באַפרידיקט. וואַרעם ווען כ'בין געגאַנגען צום מיטינג האָב איך דאָך אין פאַרויס געוויסט פאַר וואָס פאַר אַן עולם כ'דאַרף רעדן, און דאָך בין איך צום מיטינג געגאַנגען אַ האַפערדיקער. כ'האָב טאַקע געוויסט, אַז קיין גרויסע פאַליטישע מציאות וועל איך אויף דער אַגודת־פאַרזאַמלונג נישט כאַפן, אָבער אַז מיין אַרויסטריט זאָל זיין אַ פולשטענדיקער דורכפאַל — אויף דעם האָב איך זיך נישט געריכט.

פאַר וואָס? וואָס זענען די סיבות? געפילט האָב איך, אַז הינטער די פראַגעס ליגט באַהאַלטן אַ סך אַן ערנסטערער ענין ווי מיינס אַן אַדורכגעפאַלענער אַרויסטריט. דעם אויספיר פון מייער באַטראַכטונגען קען מען קאַנדענסירן אין צוויי ווער־

טער: נישט אנטאגאניזירן. באקעמפן — יא. אבער אין קיין פאל נישט אנטאגאניזירן. סיידין אין אן אויסנאמלעכער סיטואציע און אין אויסנאמלעכע פאלן, ווען די סטרא-טעגיע און טאקטיק דיקטירט לכתחילה און בפירוש דאס אנטאגאניזירן ווי א מיטל פאר א נצחון איבער דעם קאנקרעטן אָדער פראספעקטיוון קעגנער.

דער אנאליז און אויספיר, וואס כ'האָב געמאכט אין די טורמע-קאמערן וועגן דעם וואלמיטינג פון דער אגודת ישראל אין 1919, און וועגן מיין דורכפאל אויף דעם דאָזיקן מיטינג, איז פאר מיר געווען א לעקציע און לערע, אן אַנשפאר און א קאמפאס אין מיין טעטיקייט אין דער קאמוניסטישער באוועגונג פון פוילן, און מיר געהאלפן אין אויפנעמען פראבלעמען פון א פאליטישן כאראקטער און אין מיין טאג-טעגלעכער פראקטיק.

מיין פאטערס באליידיקונג און זיינע שאַרפע ווערטער אויף מיין חשבון נאָכן וואלמיטינג פון דער אגודת ישראל אין 1919 האָבן אומדירעקט געשפילט א פאָזיטיווע ראַלע אין מיין פאליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

די מאַמע

די מאַמע איז געווען אן אשת-חיל.

פון דעם טאָג וואָס דער טאטע איז אַראָפּ פון זיידנס קעסט, האָט די מאַמע איבערגענומען די פליכטן און התחייבותן פון א פאָמיליע-פאַרזאָרגער.

אויף אירע שוואַכע און שמאַלע פלייצעס האָט זי געטראָגן דעם עול פון פרנסה, פון האַדעווען און דערציען די קינדער, באַזאָרגן דאָס הויזגעזינד כאַטש מיט א מינימום עקסיטענץ, מיט שכר-לימוד פאר די יינגלעך, נדן, אויסשטייער און חתונה-הוצאות פאר די טעכטער, און אפילו שאַפן פאַרן טאָטן דאָס נייטיקע געלט צו קענען פאַרן אויף ראַש-השנה צום רבין קיין קאַלושין.

פון וואָנען ס'האָט זיך צו מיין פיזיש שוואַכער מאַמע גענומען די גבורה צו זאָרגן און פאַרזאָרגן די באַדערפענישן פון איר גרויסער פאָמיליע — איז שווער צו ענטפערן. איך גלייב, אַז די מאַמע האָט פאַרמאָגט דריי וויטאַלע אייגנשאַפטן, וועלכע האָבן געמאַכט מעגלעך צו דערפילן אירע אויפאַבעס: א שטאַרקער כאַראַקטער — געוויסט וואָס זי וויל און קוראַזש איר ווילן דורכצופירן; אויסדויער — נישט אונטערגעבן זיך קיין שוועריקייטן און נישט בייגן זיך אונטער די קלעפּ וואָס דאָס לעבן האָט איר מיט אַ ברייטער האַנט צוגעטיילט; אַ טיף רעליגיעזער גלויבן, אַז „דער וואָס לעבט אייביק“ וועט זי נישט פאַרלאָזן.

נידעריקער פון מיטלוואַקס, אַ לענגלעך פנים מיט עטוואָס אַרויסגעשטאַרצטע מאַנגאָלישע קינבאַקן, באַהויכט מיט אַ קוים באַמערקלעכן שמייכל, אַ הויכער

שטערן, א קלאסיש גריכיש נעזל, גראַ-גרינע אויגן, א גראַציעזער גאַנג, א שלאַנקע און שמאַלביינערדיקע פיגור, ווי זי וואַלט קיין מאָל נישט געוואָסט פון שוואַנג-גערשאַפט — אַן אידעאַלע פיגור פאַר אַ היינטצייטיקער פרוי. אין מאַמענטן פון שוועריקייטן, אין קריזיס-מאָמענטן אין דער פאַמיליע, זענען די געזיכטשטריכן פון דער מאַמעס פנים ווי פאַרגליווערט געוואָרן און די אויגן האָבן געפינקלט מיט אַ פאַספאַרגלאַנג.

איר שווערע דאָליע איז די מאַמע בייגעקומען מיט ווערדע. איר פאַרביטערט-קייט און האַרצווייטיק האָט זי אַריינגעוויינט אין אירע תפילות און תחינות און אין ליענען די צאינה-וראינה.

ביז די רעוואָלוציע-יאָרן פון 1905 איז די מאַמע געווען די זעלבסטהערשערין אין אונדזער שטוב. זי האָט דיקטירט די קינדער איר ווילן און געטאָן וואָס זי האָט געהאַלטן פאַר נייטיק און ריכטיק. פון 1905 ביז צום אויסבראַך פון דער ערש-טער וועלט-מלחמה איז די מאַמע נאָך אַליץ געווען דער מושל אין שטוב, אָבער שוין מער נישט געהאַט דעם פוח פון זעלבסטהערשונג און געמוזט אויסשטיין געפעכטן מיט די קינדער, וועלכע האָבן זיך געריסן צו אַ מער פרייען און וועלטלעכן אופן פון לעבן.

די ערשטע האָט זיך אויסגעבראַכן די שוועסטער ביילע: די ערשטע סאַציאַ-ליסטקע אין אונדזער משפחה. דער מאַמעס באַציונג צו דער דאָזיקער טאַכטער איז געווען אַ געמיש פון מורא און אַכטונג. מורא, די טאַכטער אירע זאָל נישט פאַר-שפאַרט ווערן אין די תפילות, אַוועקגעשיקט ווערן אויף קאַטאַרגע אָדער סיביר; אָדער די טאַכטער זאָל, חלילה, נישט לעבן מיט אַ מאַן „נאַ וויאַרע“, אַן דער רע-ליגייעזער צערעמאָניע פון חופה-קידושין; און גלייכצייטיק אַ רעספעקט פאַר דער טאַכטערס אידעישקייט און ערלעכקייט. דער נאָמען „סאַציאַליסט“ איז אין פוילן זינט 1905 געוואָרן אַ שטיקל יש אפילו אין אַזאַ פרום-חסידישער שטוב, ווי ס'איז געווען מיינע עלטערנס הויז, און ביי אַזאַ פרומער און גאַטספאַרכטיקער פרוי, ווי ס'איז געווען די מאַמע מיינע.

פון מיר האָט די מאַמע געהאַט די גרעסטע צרות און גרויזאָטעס זינט כ'בין געבוירן געוואָרן. ווען כ'בין קליין געווען, האָב איך שווער געקרענקט. אין די חדר-יאָרן — אָפגעטאָן שטיקלעך, פון וועלכע די מאַמע האָט נישט געהאַט קיין גרויס פאַרגעניגן. אויף דער לער האָב איך זיך אַליין אָנגעדונגען און אויסגעקליבן אַ פאָך און אַ לערן-מייסטער, וואָס איז דער מאַמען נישט געווען צום האַרצן, און זינט כ'בין אַוועק אַרבעטן ביז ערב דעם אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען די קאָנפליקטן מיט מיר געווען פערמאַנענטע.

די מאַמע מיינע האָט נישט געוואַלט רעזיגנירן פון איר איינרעדעניש, אַז מיינע וועגן און נישט פאַסיקע, לויט איר מיינונג, אויפפירונג איז אַ פאַראיבערגייענדיקע דערשיינונג. מיט גוטן און מיט ביזן האָט זי מיך געוואַלט צוהאַלטן ביים אַלטן

פרומען און חסידישן לעבנס־שטייגער, געהיטן, כ'זאל לייגן תפילין און נישט מאַכן שקרות ביים דאוונען איידער איך גיי אין דער פרי צו דער אַרבעט; שבת נאָכן עסן פאַרשלאָסן די טיר און נישט אַרויסגעלאָזט ביז כ'האַב אָפּגעזאָגט פרק אין זומער און ברכי־נפשי אין ווינטער; געשטופט מיר אַ גמרא אָדער אַן אַנדער ספר אין דער האַנט אַריין אין מיינע פרייע שטובמינוטן. זי האָט שאַרף רעאַגירט אויף יעדע ענדערונג אין מיין קליידונג; די ערשטע גומענע פאַרלאַגע מיטן קאַלנער און קראַ-וואַטל איז אַראַפּגעריסן געוואָרן. ווען כ'האַב זיך באַוויזן אין שטוב, שבועות 1912, אין מיין ערשטער מאַרינאַרקע, איז זי באַכליאַפּעט געוואָרן מיט אַ טעפל הייסע ציקאַריע. מיינע שטרויענע קאַפּעליושן זענען, זומער 1913, צעטראָטן געוואָרן. מיינע ביכער, די ביכער פון ברעסלערס ביבליאָטעק, פלעגט די מאַמע פאַרניכטן אָן אַ טראָפּן רחמנות. זי האָט געשטערט מיר דאָס ליענען ביי נאַכט. זי פלעגט אַראַפּקריכן אין מיטן דער נאַכט פון בעט און אויסלעשן דאָס נאַפּטלעמפל אָדער דאָס ליכטל, ביי וועלכן כ'האַב געלייענט נאָך אַ שווערן טאַג אַרבעט.

מיין אָפווער קעגן דער מאַמען איז באַשטאַנען פון צוויי מיטלען: קאַרופּציע און קאַמף. איך פלעג איר געבן אַ גרויסן חלק פון מיינע פאַרדינסטן מיט דער האַפענונג, אַז דאָס וועט מילדער מאַכן איר באַציונג צו מיינע ביכער, קליידונג און אויפפירונג, און אויף אַ פאַרשיידנאַרטיקן אופן זיך קעגנשטעלן איר דיקטאַט, באַ-נוצנדיק זיך אַפילו מיט פסוקים פון דער גמרא אָדער פון אַנדערע ספרים. די געלט-קאַרופּציע האָט אויף דער מאַמען נישט געהאַט קיין שום ווירקונג, דאַקעגן פלעגן תלמודישע און ענלעכע פסוקים אָדער אַ רעליגיעזער מאַטיוו זי אַ מאַל אַנטוואַפּענען. ס'דערמאַנט זיך מיר אַ קוריאָזע סצענע:

— זומער 1913. נאָך דעם ווי די מאַמע האָט צעטראָטן עטלעכע שטרויענע קאַ-פעליושן, בין איך אין אַ שבת־נאַכמיטאַג צו איר צוגעגאַנגען מיט אַ ניי־געקויפטן שטרויענעם הוט און דערלאַנגט דער מאַמען, זאָגנדיק איר: נאָ, אַט האָסטו אַ נייעם קאַפעליוש צו צעברעכן, צעברעך אים און זיי עובר אויף צוויי עבירות אויף אַ מאַל: אויף בל־תשחית און אויף אַרבעט אום שבת. דער מאַמעס אויסגעשטרעקטע האַנט איז געבליבן אָפהענטיק און מיט אַ ווייטיק־גרימאַסע אויפן פנים האָט זי זיך אָפּגע-קערט פון מיר. פון דעמאָלט אָן בין איך פריי אַרומגעגאַנגען אין מיינע קאַפעליושן. ווען כ'פלעג די מאַמע באַקעמפן מיט אַ פסוק אָדער מיט אַ רעליגיעזן מאַטיוו און זי האָט זיך נישט געקענט קיין עצה געבן, פלעגט זי מיט אַ לייטזעליקן שמיכל ענטפערן: נישט בחינם זאָגן די הייליקע ספרים: ווייס וואָס צו ענטפערן אַן אַפיקורס. מיין באַציונג צו מיין מוטער איז, זינט כ'בין געוואָרן אַ בעל־מלאכה, נישט געווען קיין צו פריינדלעכע.

מיט מיין אַריינטריט אין פּאַליטישן און געזעלשאַפּטלעכן לעבן, פּרילינג 1914, האָבן די קעגנזייטיקע באַציונגען צווישן דער מאַמע און מיר זיך אָנגעהויבן צו נאַרמאַליזירן. די מאַמע האָט פאַרשטאַנען, אַז דער קרייז איז געשלאָסן, אַז כ'וועל

זיך מער נישט אומקערן צו דעם אַלטן שטייגער לעבן, אַז מיט מיין ווערן אַ סאַציאַ-
ליסט און אַ שטיקל טוער אין דער אַרבעטער-באַוועגונג איז פאַרשוונדן איר האַפּע-
נונג מיך צו זען כאַטש ווי אַ פרומען אַרבעטער.

אַבער פּוּלשטענדיק רעזיגנירן האָט די מאַמע נישט געקענט און נישט געוואָלט.
זי האָט דעריבער אַנגעווענדט אַנדערע מיטלען: גוטע רייד און דיפּלאַמאַטיע. זעסט
— האָט די מאַמע אַ ווייז געטאַן מיטן פינגער צום ספרים-שענקל — די תּפּילין
דיינע ליגן דאָרט פאַרשעמטע און וויינען. די תּפּילין האָט דאָך דיר איבערגעלאָזן
דער זיידע אין זיין צוואה, זיי שטאַמען פונעם ייִד-הקדוש, און דו רירסט זיך צו זיי
אַפּילו נישט צו. קען טאַקע — האָט די מאַמע מיך אַ מאָל געפרעגט — אַ סאַציאַליסט
נישט זיין קיין פרומער ייִד און אַפּהיטן גאַטס געבאַטן? צו מיין מאַמעס צער האָבן
איר אויך אַזעלכע מיטלען נישט געהאַלפּן.

גראַד איז די מאַמע היפּשלעך צופּרידן געווען פון דער ענדערונג וואָס ס'איז
מיט מיר פאַרגעקומען. זי האָט געוואָסט, אַז זי דאַרף מער נישט מורא האָבן דער
זון אירער זאָל, חלילה, אַוועק אויף שלעכטע אוממאַראַלישע וועגן. אַ סאַציאַליסט
האָט לויט איר השגה געמוזט זיין אַ פּיינער, עטישער און ערלעכער מענטש. גלייכ-
צייטיק איז זי באַהערשט געוואָרן פון אַ געפּיל פון שרעק, אַ מורא פאַרן ווייטערדיקן
גורל פון איר זון: פאַר רעוויזיעס, אַרעסטן, תּפּיסות און סיביר.

דער מאַמעס מורא האָט זיך אַרויסגעוויזן צו זיין אַ באַגרינדטע. אין פּאַרלויף
פון ווינטער פון 1914-15 בין איך דורך דער צאַרישער אַכראַנע צוויי מאָל אַרעס-
טירט געוואָרן. צום גליק בין איך ביידע מאָל געוואָרן באַפּרייט נאָכן פאַרברענגען
עטלעכע וואָכן אין תּפּיסה. אַזאַ גורל האָט מיך אויך נישט אויסגעמיטן נאָכן אַרייַן-
קומען פון די דייטשן קיין וואַרשע, זומער 1915. די דייטשישע אַקופּאַציע-מאַכט
האָט מיך אין דער ערשטער העלפט פון דעצעמבער פון 1915 אַרעסטירט און אַרויס-
געשיקט קיין דייטשלאַנד. דער דאָזיקער גורל האָט מיך נישט אויסגעמיטן אין דער
צייט פון דער פּוילישער הערשאַפט אין די יאָרן צווישן ביידע וועלט-מלחמות.

זינט מיין צוריקקומען פון דייטשלאַנד קיין וואַרשע, זומער 1918, זענען די
קעגנזייטיקע באַציונגען געוואָרן ביז גאַר אינטימע. די מאַמע האָט זיך געפּרייט מיט
מיין אַוואַנסירונג אין עפּנטלעכן לעבן און איז געוואָרן אַ שטאַמגאַסט אויף מינע
עפּנטלעכע אַרויסטריטן אין וואַרשע: אויף די מיטינגען, פאַרזאַמלונגען, רעפּעראַטן
און אויף די דיסקוסיעס אין גראַסער-קלוב.

דאָס באַזוכן די ערשטע מיִימיטינגען אונטערן פּרייען הימל, דעם בונדישן אין
1921, און דעם געמיינזאַמען פון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן און פון
קאַמבונד, אין 1922, אויף וועלכער דער זון אירער איז געווען איינער פון די הויפּט-
רעדנערס, האָט פאַר דער מאַמע מייער געקענט האָבן פּאַטאַלע פּאַלגן. די מאַמע
איז ביידע מאָל פאַרווונדיקט געוואָרן.

די מאַמע מיינע איז נישט געווען איר זונס קיין געשווירענע בראַוואַ-פאַטשערין, און נישט איין מאָל האָט זי העפטיק דערווידערט קעגן זיינע האַנדלונגען. דריי פּאַלן איז פּדאָי צו פאַרצייכענען :

— בשעת אַ דיסקוסיע אין בונדישן פּאַרטייקלוב, אין גראַסער-קלוב, האַרבסט 1918, האָב איך — ווי מיין דעמאָלטדיקער שטייגער איז געווען — שאַרף אַנגעגריפן דעם בונדישן פירער וולאָדימיר מעדעם. אין שטוב האָט די מאַמע מיר אַפגעשפילט אַ חתונה פאַר וואָס כ'האַב אַזוי העזדיק גערעדט קעגן אַזאַ פיינעם און געלערנטן מענטשן.

— אויף דער צאָלרייכער בונדישער פּאַרטיי-פאַרזאַמלונג אין וואַרשע, ביי די לעדער-אַרבעטער, ערב דער שפּאַלטונג פון בונד, האַרבסט 1921, זענען די איינציקע צוויי רעדנערס געווען בייניש מיכאַלעוויטש און איך. אין מיין רעדע האָב איך אַ זאָג געטאָן צו מיכאַלעוויטשן: „דער דאָזיקער זאַל און די זאַלן פון די אַרבעטער-פאַראיינען זענען צו ענג פאַר איינעם פון אונדו. די טירן זענען אָפן צעפּראַלט פאַר איך, געוועזענע רעוואָלוציאַנערן“ — און מיט אַ האַנטזשעסט האָב איך געוויזן מיכאַלעוויטשן די טיר. אַהיימקומענדיק האָט די מאַמע מיך אויפגענומען מיט אַ ירגון, „ס'טייטש — האָט זי צו מיר געשריגן — ווי האָט מען דאָס אַזאַ חוצפה אַזוי צו באַליידיקן אַן עלטערן און וואַזשנעם מענטש, צו ווייזן דעם חבר מיכאַלעוויטש די טיר?“

— געווען איז דאָס אין אַ פרייטיק צו נאַכטס, אין דעם אָונט ווען ס'איז פאַר-געקומען די שפּאַלטונג אין בונד. איך בין דאָן געווען אין שטוב, נאָר וואָס אויפ-געשטאַנען פון בעט נאָך אַ שווערער טיפּוס-קראַנקייט. די בונדישע פירנדיקע טוערין, שרה שוועבער, האָט מיר אַפגעשטאַט אַ וויזיט. אין מיטן פון אונדזער שמועס זענען אַריינגעקומען עטלעכע פירנדיקע קאַמבונדיסטן און מיר געמאָלדן דעם אַקערשט-אַנגענומענעם באַשלוס פון דער קאַמבונדישער פּראַקציע זיך צו קאַנסטיי-טירן ווי אַ באַזונדערע פּאַרטיי. איך האָב געגעבן מיין הסכמה און געזאָגט צו מיין גאַסט: „איצט קען איך איך, סאַרע, באַטראַכטן נאָר ווי אַ פּריוואַטע פּערזאָן און בלויז ווי אַ פּערזענלעכע פריינד.“ און שרה שוועבער האָט פאַרלאָזט די וויינונג. נאָכן אַוועקגיין פון מיינע קאַמבונדישע חברים האָט די מאַמע מיינע אויסגע-בראַכן אין אַ געיאַמער און געשריגן: „וואָס האָסטו געטאָן? דו וועסט שוין אין דיין לעבן מער נישט קענען זיין קיין דאָזאַר! די איינציקע טרייסט מיינע אין מיין לעבן איז געווען צו דערלעבן דעם טאָג דיך צו זען ווי אַ דאָזאַר אין דער יידישער גמינע, און דו האָסט זיך אַפילו נישט קיין קרים געטאָן און געזאָגט דיין חברטע סאַרע, אַז אַלץ איז צווישן איך געענדיקט. כ'האַב אַלע מאָל מורא געהאַט פאַר דיין ביז בלוט, און איצט איז דאָס דיר קאַפּויר געקומען“ — און די מאַמע האָט זיך באַגאַסן מיט הייסע טרערן.

אין פארלויף פון מין פאליטיש-געזעלשאפטלעכער טעטיקייט האט די מאמע מיינע זיך באקענט מיט א ריי פירערס און טוערס פון בונד, פון קאמבונד און פון דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, און געהאט וועגן יעדן איינעם א מיינונג און אן אפשטאצונג.

אירע ליבלינגען אין בונד זענען געווען וויקטאר שולמאן און בייניש מיכאלעז וויטש: „וויילע מענטשן“ — פלעגט די מאמע וועגן זיי זאגן. א גוט ווארט האט זי תמיד געהאט פאר שרה שוועבער: „ווען זי וואלט א ביסל יינגער געווען, וואלטסטו געמעגט מיט איר חתונה האבן; זי פאסט זיך אריין אין אונדזער משפחה; מ'זעט, דאס מענטש קען ליידן.“ ליב געהאט האט זי הערשל הימלאפארבן: „א יונג א מזיק“ — פלעגט זי וועגן אים זאגן.

גרויס רעספעקט האט די מאמע געהאט פאר וולאדימיר מעדעם: „ער האט געדארפט זיין א דאקטער, א פראפעסאר.“ דאס איז געווען דער העכסטער אטעסטאט, וואס די מאמע האט געקענט וועמען געבן פאר זיין אינטעליגענץ און געלערנטקייט. נישט באקוועם האט זי זיך געפילט אין דער אנוועזנהייט פון יוזעף, גערופן אים „דער פריץ מיט די וואנסעס“ אדער „פאמיעשטישק“, און ערנסט האט זי מיך א מאָל געפרעגט: „הערש לייב, דער יוזעף מיט די וואנסעס איז טאקע א סאציאל ליסט?“ דער בונדישער פירער י. פארטנאי (יוזעף, נח) האט מיין מוטער גראד גערן געהאט און ליב געהאט צו כאפן מיט איר א שמועס בשעת זי פלעגט ארויפקומען צו אים נאך א טייל פון מיינע פארטיי-שכירות בעת מייין אפוועזנדיקייט פון ווארשע, און יוזעף איז נתפעל געווען פון איר געזונטן שכל.

ליב געהאט האט די מאמע צו הערן רעדן גרשון זיבערט: „ווי שייך ער איז, אזוי שייך רעדט ער, ער צערייסט דאס הארץ“ — פלעגט די מאמע זאגן וועגן זיבערטס וויינענדיקן אופן פון רעדן. מיט ערפורכט פלעגט זי דערמאנען דעם יונג-פארשטאר בענעם יאנעק-יאנקעלעוויטש.

געהאט האט אויך די מאמע אירע אַנטיפאטיעס צווישן געוויסע פון די בונדישע טוערס, וועמענס נעמען איך האלט נישט פאר נייטיק צו דערמאנען.

מיט א זעלטענער ליבע האט די מאמע זיך באצויגן צו די יינגערע טוערס פון בונד, דערנאך פון קאמבונד און פון דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, צו מיינע חברים און פריינד איזאק גרינבערג-זשאן און אַבע פלוג. מיט חסידישער התפעלות פלעגט זי רעדן וועגן זשאנס איידלקייט און פון דער קלוגשאפט פון דעם „שמדניק“ אַבע. קיין זאך באַרשט וואלט זי נישט אַוועקגעגעבן פאר יחיאל ניימאן און פאר יוסף באַסאק (יוסף ליפשיץ).

מיט יראת-הכבוד האט זיך די מאמע מיינע באצויגן צו די פירנדיקע טוערס פון דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, יידן און פאליאַקן, מיט וועלכע זי האט זיך געלעגנהייטלעך געטראָפן.

וועגן דעם פיאַנער פון קאמוניזם אין דער יידישער סביבה אין פוילן, הענריק-

סטאך-זאטארסקי, פלעגט זי זאגן: „ער איז נישט גרויס אין ווקס, אבער פול מיט חכמה“. וועגן סטעפאניא סעמפאלאוסקא דער קעניגין אויפן געביט פון פעדאגאגיע אין פוילן, פלעגט די מאמע זאגן: „אזעלכע גוים וועלן זיין אין גן-עדן“. וועגן אסטראווסקי, יאקוב דוטלינגער, פראנצישעק לענטשיצקי, איינער פון די הויפט-פירערס און טוערס צו העלפן יידן אין דער צייט פון דער היטלער-אקופאציע אין פוילן, פלעגט זי זאגן: „ווען אלע זאלן זיין אזעלכע מענטשן, וואלט געווען גוט אויף דער וועלט“.

אויך די נישט סענטימענטאלע טוערס פון די פאליטישע באוועגונגען, מיט וועלכע די מאמע האט זיך געטראפן, האבן וועגן מיין מוטער געהאט די געהויבנסטע מיינונג, געלויבט איר לעבנס-חכמה, צוגעשפיצטע משלים, שארפע אריינזאגעכצער, און געהאט פאר איר גרויס אפשיי.

די שווערע לעבנס-באדינגונגען און די אימפליקאציעס פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האבן אונטערגעזענקט מיין מוטערס געזונט. זי איז קראנק געווארן אויף א שווערער אסטמע.

בשעת מיין פארברענגען אין תפיסה, 1922-27, איז זי באהאנדלט געווארן פון א ריי מיינע חברים, דאקטוירים-קאמוניסטן. באזונדערס האט זיך מיט איר פארנומען דער אויסגעצייכנטער מעדיקער, ליבער מענטש און גוטער חבר, ד"ר שטערן. יעדעס מאל ווען כ'פלעג זיך טרעפן מיט ד"ר שטערן אדער מיט דער דאקטארין ליטאוער האבן זיי מיט א סך לויב גערעדט וועגן מיין מוטערס קראנזש און רויקייט ביים איבערטראגן אירע ווייטיקן.

געשטארבן איז די מאמע מיינע אין הארבסט 1928. איך בין ביי דער לוויה נישט געווען. די לאגע פון א פראפעסיאנעלן רעוואלוציאנער אין באדינגונגען פון אומלעגאלקייט זענען אפט מאל אזעלכע, אז מ'איז נישט קיין בעלה-בית איבער זיך און מ'קאן נישט תמיד טאן וואס מען וויל, אדער זיין צו דער צייט ביי געוויסע געשעענישן. בשעת מיין מוטערס טויט בין איך אין ווארשע נישט געווען; כ'האב זיך געפארעט ארום דעם היסטארישן גענעראל-שטרייק פון די וועבערס אין לאדזש און אין לאדזשער ראיאן. די ידיעה וועגן מיין מאמעס טויט איז צו מיר דערגאנגען שוין נאך דער קבורה.

דאס לעבן פון מיין מוטער האט אפט אבסארבירט מיין געדאנק. כ'האב א סך געטראכט וועגן מיין מאמעס ראַלע ווי א פרוי, א מוטער און א פרנסה-געבערין, און וועגן איר גייסטיקן מהות.

געווען איז די מאמע א ווערדיקע פארטרעטערין פונעם טיפ יידישע פרויען, וועלכע זענען גלייכצייטיק געווען אי אן אשת-חיל פאר זייער פאמיליע, אי קנאזש אין זייער רעליגיעזער יידישקייט.

די רעוואלוציע-יאָרן פון 1905 און די יאָרן פון און נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה האָבן באַדייטנדיק רעדוצירט דעם דאָזיקן טיפּ ייִדישע פּרוי אין פּוילן; די נאַצישע רוצחים האָבן דעם דאָזיקן טיפּ ייִדישע פּרוי אין פּוילן פּולשטענדיק אומגעבראַכט.

אַפט מאָל טראַכט איך וועגן דער גייסטיקער ירושה, וואָס כ'האַב פון מיין מאַמען געירשנט, און איך האָב די אומבאַשיידענע אינרעדעניש, אַז געירשנט האָב איך פון מיין מוטער דאָס נישט בייגן זיך פאַר קיין קלעפּ, וואָס דאָס לעבן דערלאַנגט, און דעם טיפּן גלויבן — אַ גלויבן נישט איך געטלעכער השגחה, אין אַ גן-עדן און אין אַ גיהנום, נאָר אַז די מענטשלעכע געזעלשאַפט קען און מוז געענדערט ווערן אויפן יסוד פון גלייכהייט, צדק און יושר.

דער זיידע

מיין איינציק לעבן-געבליבענער שוועסטער
 ביילע בעקערקוניץ-ראָזענבערג —
 די ערשטע סאַציאַליסטין אין דער משפּחה —
 אַ מתנה.

ה. מ.

אין אַלע קרייזן, אין וועלכע דער זיידע האָט פאַרקערט — פּריצים, סוחרים, חסידים — האָט מען אים באַטראַכט פאַר אַ חכם און פאַר אַ וועלטמענטש. אין אונדזער שטוב האָט דער זיידע פאַרנומען דעם סאַמע אויבנאָן און מ'האָט זיך באַצויגן צו אים מיט דעם גרעסטן דרך-אַרץ. צו זיינס אַ מיינונג האָט מען זיך צוגעהערט, זיינס אַ פאַרלאַנג איז מיט ליבשאַפט אויסגעפירט געוואָרן. די עלטערע שוועסטער זענען קודם פל געגאַנגען צום זיידן מיט זייערע פּראָבלעמען. די מאַמע האָט בכלל נישט געוואוסט וואָס מיט איר טאַטן צו טאָן; דאָס בענקל צום זיצן האָט זי פריער גוט אָפּגעווישט, דאָס עסן — תמיד געגרייט מיט אַ רייך טישטעך און סער-ווירט מיט די יום-טובדיקע זילבערנע מעסערס, גאַפּל, לעפּל, אויב זיי זענען נישט געווען פאַרזעצט אין לאַמבאַרד. דעם טאַטנס באַצוינג איז געווען אַ מער איינגע-האַלטענע, אָבער אויסערלעך מיט דעם פּולסטן רעספעקט. מסתמא איז דער זיידע אַ מאָל געווען אַ גביר. דאָס נעמען פאַר איידעם אַזעלכע יונגע-לייט, ווי דער טאַטע פאַר דער עלטסטער טאכטער, און איינעם פון

דער רייכער און מיוחסדיקער משפחה בערענט פון גריצע פאר דער צווייטער טאָכ-
טער, און חוץ די בנדס, צוואַגן 15 יאָר קעסט, די איידעמס זאָלן במנוחה קענען
זיצן און לערנען — האָט געקענט זיך דערלויבן נאָר אַ ייד אַ גביר.

עפעס איז געשען, און דער זיידע איז געוואָרן אַ יורד. די איידעמס, דער טאָטע
שוין אַ מטופל מיט פינף קינדער און דער פעטער מיט דריי קינדער, האָבן צוליב
דעם זיידנס מאַטעריעלער ירידה געמוזט שאַפן פאַר זייערע פאַמיליעס אַן אַנדער
קוואַל פון חיונה.

דער זיידע האָט אַלע יאָרן געצאָלט חובות. אין זכרון טויכט אויף די סצענע
ווען דער זיידע — אַן ערך צוויי יאָר פאַר זיין טויט — האָט אין שטוב אויף אַ
פיערלעכען אופן דערקלערט: נעכטן האָב איך, מיט השם יתברכס הילף, באַצאָלט
דעם לעצטן חוב.

די מאַטעריעלע ירידה האָט דער זיידע דורכגעטראָגן מיט אַ סך ווערדע.
אַ הויכער, אַ שלאַנקער, אַ לענגלעך פנים מיט אַ הויכן למדינישן שטערן, אַ נישט
גרויס און זויבער-געהאַלטן בערדל, אַ פעדאָנט אין דער קליידונג, אַלץ האָט אויף
אים געפעכלט פון רייניקייט. די וועש האָט געמוזט געוואַשן ווערן אין דער פראַלניע,
נישט, חלילה, אין שטוב אָדער אַפילו ביי אַ וועשין. אַן איידעלע באַציונג צו מענטשן
און אַן אַריסטאָקראַט אין זיין אויסערלעכער האַלטונג, מיט פינע מאַניערן: אין גאַנג,
ביים טיש און ביים רעדן, ווי ער וואָלט געענדיקט אַ שולע פאַר אַריסטאָקראַטן אין
ענגלאַנד.

געווען איז דער זיידע אַ שטרענג פרומער און חסידישער ייד און ביי יעדער גע-
לעגנהייט געפאַרן צום פורעסאָווער רבין. אויסגעטיילט האָט אים פון אַנדערע חסידים
פון זיין חסידים-שטיבל די ציכטיקייט פון זיינע קליידער, די שניייוויסקייט פון זיינע
העמדער און די אויסערלעכע האַלטונג. די חסידים האָבן אים, צוליב זיינע דערמאָנטע
אייגשאַפטן, גערופן „כראַביע פאַטאַצקי“.

דער זיידע האָט זיך ראַדיקאַל געענדערט ווען ער האָט זיך געפונען אין אַ חסי-
דישער סביבה: ביים רבין, אין שטיבל ביי שלוש-סעודות און מלווה-מלכה, אויף
חסידישע שמחות, ביים טאַנצן אדג"ל. דעמאָלט איז דער זיידע געווען דער היפוך
פון אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָר, און פונקט ווי די אַנדערע חסידים — עקזאַלטירט,
התלהבותדיק און חסידיש צעכראַסטעט.

אין אונזער שטוב איז אָבער דער זיידע געווען אַ מקיל, האָט מלמד זכות געווען
אויף די וועלעכער און אויף געוויסע מעשים פון די עלטערע שוועסטער און פון מיר,
און נישט איין מאָל געוואָרנט דער מאַמען, זי זאָל נישט זיין צו שטרענג צו די
קינדער. איך קען דרייסט פעסטשטעלן, אַז דער זיידע איז, פאַר זיין צייט און פאַר
זיין פרומען און חסידישן שטאַנד, געווען אַ פראַגרעסיווער און טאַלאַראַנטער מענטש.
ער האָט געקוקט אויף דער וועלט מיט אויגן פון אַ מענטש, וואָס פאַרשטייט די
ענדערונגען פון דער צייט.

דעם זיידנס באשעפטיקונג איז געווען אַ בראַקאַר און אַ נאַמן, ד"ה אַ מבין אויף האַלץ און אַן אויפזעער ביים האַקן די ביימער אין די וועלדער.

געווען איז דער זיידע אַ גרויסער מבין אויף האַלץ. פריצים און גרויסע וואַלד-סוחרים האָבן אויף זיין מבינות געקויפט און געהאַקט דאָס האַלץ אין די געקויפטע אַדער אין זייערע אייגענע וועלדער. ווי אַ ייד, האָט דער זיידע נישט געהאַט קיין רעכט זיך צו געפינען אין צענטראַל-רוסלאַנד אַדער אין סיביר. די גראַפן זאַמאַיסקי, בראַניצקי און אַנדערע פון זייער מין האָבן שוין געפונען די געהעריקע וועגן צו קריגן פאַר דעם זיידן די נויטיקע ווינרעכט.

די פריצים און די גרויסע וואַלד-סוחרים פלעגן דעם זיידן אויך מיטגעמען קיין דאַנציק, קעניגסבערג און לייפציק. דער זיידע איז אין אין די דאָזיקע ערטער און אין די שטעט און וועלדער פון צענטראַל-רוסלאַנד אַדער סיביר געפאָרן אין זיין טראַדיציאָנעלער קליידונג: אַ לאַנגע קאַפּאַטע, אַ טוכן פּויליש-יידיש היטעלע, מיט אַ ברייטן טלית-קטן מיט לאַנגע ציצית איבער די הויזן, און ער האָט מיטגענומען ספרים צום לערנען.

געווען איז דער זיידע אַ פיזיש שטאַרקער מענטש און אַלע זיינע יאָרן נישט געוואָסן פון קיין קראַנקייט. ער פלעגט הייבן מיט די אַקסלען ווען ס'איז ווער אין שטוב קראַנק געוואָרן. צו 72 יאָר איז ער געגאַנגען גלייך און פעסט, ווי ער וואַלט געווען אַ 30-יאַריקער יונגער-מאַן. אויף דעם 73סטן יאָר פון זיין לעבן איז ער קראַנק געוואָרן אויף דער פּראָסטאַטע. אין אַ מיטן דער נאַכט האָט מען אים געמוזט נעמען אין שפיטאַל. ער האָט זיך אַפּגעזאָגט צו לאָזן מאַכן אַן אַפּעראַציע און עטלעכע וואַכן נאָכן צוריקקומען פון שפיטאַל איז ער אין גרויסע יסורים אַוועק פון דער וועלט.

די לוויה פון מיין זיידן איז אין דעם יאָר פון זיין טויט געווען איינע פון די אימפּאָזאַנטסטע אין וואַרשע. אַ מאַסע חסידים, רביים און רבנים האָבן זיך באַטייליקט אין זיין לוויה. ס'זענען נאָכגעפאָרן פריצישע קאָטשן און אַ גרויסע צאָל דראַשקעס. מספּיד געווען האָט אים דער ביאַלאָבוזשענער רב. נאָך דער קבורה זענען אין אונדזער שטוב אַנגעקומען טעלעגראַמעס און בריוו פון די סאַמע יחסנים פון דער פּוילישער פריצישער וועלט און פון אינלענדישע און אויסלענדישע האַלץ-סוחרים, און אויך געלטסומעס, וואָס מען איז דעם זיידן שולדיק געווען פאַר זיין אַרבעט אין די וועלדער.

דער טויט פון מיין זיידן, דעם פּרעסאַווער חסיד, ירחמיאל קאַנער, איז אין דער חסידישער וועלט באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ גרויסער אַבידה.

אַנגענומען איז, אַז אייניקלעך ירשענען די אייגנשאַפטן פון די זיידעס. איך קען נישט זאָגן, אַז כ'האַב געירשנט וועלכע ס'איז פון מיין זיידנס מעלות: זיין טאַקט, פיינע מאַניערן, ציכטיקייט פון קליידונג און פיזישע ריינקייט.

דאָס איינציקע, וואָס איך האָב פון זיידן מיינעם מעגלעך געירשנט איז — חסי-

דישע עקזאלטאציע ביים דורכפירן פאליטישע און געזעלשאפטלעכע פונקציעס. אין פאליטיש-געזעלשאפטלעכן לעבן איז אבער עקזאלטאציע אפט מאָל מער חסרון ווי מעלה.

שוועסטער און ברידער

די מוטער מינע האָט געהאַט 10 קינדער : זיבן טעכטער און דריי זין. אין שטוב זענען געווען 9 לעבעדיקע קינדער. איין מיידל, געבוירן פאַר מיר, איז אוועק פון דער וועלט אין צווייטן יאָר פון איר לעבן — אַ קרבן פון דער כאָלערה, וואָס האָט אין פּוילן געבושעוועט אין די סוף 80ער און אין די 90ער יאָרן פונעם פּרערידיקן יאָרהונדערט.

די קינדער אין אונדזער שטוב זענען נישט ענלעך געווען איינער צום אַנדערן, נאָר באַזונדערע טיפן און אייגנאַרטיקע כאַראַקטערן, ווי זיי וואָלטן נישט געשטאַמט פון די זעלבע עלטערן.

די עלטסטע שוועסטער, חנה, איז געווען אַ שיינע און אַ קלוגע, די שענסטע און די קליגסטע. מיט איר פלעגט די מאַמע זיך אָפט שוואַל עצה זיין.

זייענדיק אַ סקלעפּאָרע אין אַ סאָדע-וואַסער-געוועלבל אין דער פּוילישער געגנט, האָט מיין שוועסטער חנה זיך צוגעאַייגנט די פּוילישע שפּראַך, גערעדט און געלייענט פּויליש. זי האָט געלייענט גראַבע ביכער, מיינסטנס, איבערזעצונגען פון פּראַנציזישע בולוואַר-ראַמאַנען פון אַ קנאַפן ליטעראַרישן ווערט. צי זי האָט אויך געקענט שרייבן פּויליש — איז מיר שווער צו זאָגן.

די סאָדע-וואַסער-געוועלבלעך, ווינטערציט — אויך מיט זיסוואַרג און פּרוכטן, זענען אין וואַרשע אין די ערשטע יאָרן פון איצטיקן יאָרהונדערט און אין די רעוואַ-לוציע-יאָרן פון 1905, געווען זאַמלפלעצער פאַר רעוואַלוציאַנערן און רעוואַלוציאַ-נער-געשטימטע מענטשן, און געדינט אויך ווי אַ מין קלוב פאַר די שכנים. פון די אינטעליגענטערע באַזוכערס האָבן די עלטערע צוויי שוועסטער, חנה און חיה, איבערגענומען מאַניערן פון פּיינער האַלטונג, אַן איידעלן אופן פון רעדן און אַ טאַקט-פולע באַצונג צו מענטשן.

חנה איז געווען אַ ראַציאָנאַליסטקע באַדאַכט אין דענקען און אויסגערעכנט אין איר האַנדלונג. איר ראַציאָנאַליזם האָט איר אָבער גאַרנישט געהאַלפן ביים אויסקלויבן זיך אַ חתן. פאַר די רעוואַלוציע-יאָרן פון 1905 איז די מאַמע געווען די יעניקע, וואָס האָט באַשטימט דעם גורל פון אירע קינדער און געבראַכט מיין שוועסטער חנה אַ חתן אַ לערנער פון אַ קליין שטעטל, נישט קיין איבעריק שיינעם.

און זי חתונה געמאכט. זי האָט צוגעזאָגט אַ סומע נדן און אַ געוויסע צאָל יאָרן קעסט, און ביידע התחייבותן נישט געהאַלטן: נישט ס'איז געווען געלט און נישט אַ געהע-ריקע ווינונג.

איך געדענק, ווי ס'וואָלט נעכטן געווען, אַז אויף מיין שוועסטער חנהס חתונה, וואָס איז פאַרגעקומען אין יאָר 1903 אָדער 1904, האָב איך געמאַכט אַ געוואָלד דערזעענדיק דעם חתנם שוידערלעך מיאוסע שוועסטער.

אין 1922 בין איך געקומען קיין מאַסקווע ווי פאַרטערטער פון ייִדישן קאַמו-ניסטישן אַרבעטער־בונד — „קאַמבונד“ פון פּוילן צו אַ פּלענום פון קאַמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל, און נאָענט צוזאַמענגעאַרבעט מיט דעם אויסערגעוויינלעך באַ-גאַבטן, טאַלאַנטפולן, און טיפּישן באַהעם קאַרל ראַדעק, ביי אַ געלעגנהייט האָב איך צו ראַדעקן אַ זאַג געטאָן: אייגנטלעך, קען איך דין שוין אַ 20 יאָר, דעמאָלט אָבער ביסטו געווען אין דער געשטאַלט פון אַ פּראָווינצער ייִדישע מויד מיטן נאָמען ראַצע. און כ'האָב ראַדעקן דערציילט די געשיכטע פון מיין שוועסטערס חתונה און דעם געוואָלד, וואָס כ'האָב געמאַכט דערזעענדיק דעם חתנם „שיינע“ שוועסטער.

(קאַרל ראַדעק, איז ווי באַוויסט, געווען אַן אויסנאַמלעך מיאוסער מאַנספאַרשוין. ער פּלעגט אָבער אויף דעם סאַמע וויציקסטן אופן זיך אַליין קיבעצן און גוטמוטיק אויפנעמען פון אַנדערע אַ וויץ אויפן חשבון פון זיין „אַפּאַלאַ“־פנים).

מיט מיין שוועסטער חנה האָב איך ליב געהאַט פון צייט צו צייט צו כאַפּן אַ שמועס און זיך צוהערן צו אירע קלוגע און זאַכלעכע רייד, און צו אירע דערינערונג-גען פון די יאָרן פאַר און פון דער רעוואָלוציע פון 1905. איך פּלעג אויפּמערקזאַם זיך צוהערן, ווען זי האָט פאַר מיר געשילדערט פאַרשיידענע מענטשן, מענער און פרויען, וועלכע האָבן באַצאָלט מיט זייער לעבן, מיט לאַנגע יאָרן קאַטאַרגע און פאַרשיקונג, פאַר זייערע סאַציאַליסטישע אָדער אומאַפהענגיקייט־אידעאַלן; וועגן די שטרייטן, וואָס זענען ביי איר אין סאָדע־וואַסער־געוועלבל פאַרגעקומען צווישן די אָנהענגערס פון די פאַרשידענע ריכטונגען און באַוועגונגען.

געהאַט האָט מיין שוועסטער חנה אַ בילדלעכן אופן פון רעדן און ס'איז געווען אַ תּענוג זי צו הערן. שמועסנדיק מיט איר, האָב איך געהאַט דעם איינדרוק, אַז אין איר האַרץ איז פאַראַן אַ נישט פאַרהיילטע ווונד פון אַ ניט דערגאַנגענער ליבע אין אירע יונגע יאָרן, און אַז איר אויסגעטרוימטער איז געווען נישט קיין ייִד. ווען כ'פּלעג מיין שוועסטער אַ קיבעץ טאָן אויף דער טעמע ווי די מאַמע האָט זי פאַר-שלייערט, האָבן טרערן ווי פּערל אַ בלישטשע געטאָן אין אירע אויגן.

חנה האָט מיט איר זיווג אַפּגעלעבט אַ 36-37 יאָר, געהאַט 5 קינדער — 3 טעכ-טער און 2 זין. געפירט זיך אולטראַ אַרטאָדאָקסיש. זי איז געווען די איינציקע פון מיינע שוועסטער, וואָס האָט געטראָגן אַ שייטל.

מיין שוועסטער חנה מיט איר מאַן און ביידע זין, איינער אין וואַרשע און דער אַנדערער אין פאַריז, האָבן געטיילט דעם גורל פון די זעקס מיליאָן ייִדן. די טעכטער.

אייענע אין ווארשע, א צווייטע אין פאריז און א דריטע אין מאסקווע — האָבן באַוווּן זיך צו ראַטעווען.

מיט מיין שוועסטער חיה, די צווייטע לויט דער ריי, האָט דאָס שטיקעלע מזל געטאַנצט אַ ברוגד-טאַנץ. דער גורל האָט איר נישט געזשאַלעוועט קיין צרות און קיין האַרץ-ווייטיק.

אַ מיטלזווקסיקע, אַ שלאַנקע, היינט וואַלט אַזאַ פיגור געווען אַן אַטראַקציע. צו יענער צייט איז עס באַטראַכט געוואָרן פאַר מאַגער און דאַר. אַ לענגלעך פנים מיט געזיכטשטריכן, אַנגעלאַדענע מיט גוטסקייט, אויגן, ווי די מאַמע, — גרוי-גרינע, איך וועלכע ס'האָט זיך שטענדיק אַפגעשפיגלט אַ פראַגע-צייכן: אַ היתכן אַדער אַ מאַי קאָ משמע לך. לייכטע, געמיטלעכע, עטוואַס פוילע באַוועגונגען. אַ געזיכט, ענלעך צו די בילדער-געמעלן פון די מאַדאַנעס, וואָס האָט געצויגן אויפ-מערקזאַמקייט און אַרויסגערופן סימפאַטיע. אַ שכל אַ גראַדער, אַן כּיטרעקייט און אַן שפיצלעך. דאָס אומגאַנג-לשון — תמיד דירעקט. די מאַמע פלעגט וועגן איר זאָגן: „צאָ נאָ לינגאַ, טאָ נאָ צינגאַ“. אַן אַטראַקטיוו, חנעוודיק מיידל, וואָס האָט געקענט געפעלן.

געווען איז מיין שוועסטער חיה אַ געבוירענע סאַמאַריטאַנקע. אין אונדזער הויזגעזונד איז זי, חוץ דער מאַמע, געווען די, וואָס האָט צום מיינסטן געטראָגן דעם עול און יאָך פון דער שטוב. אַלץ, וואָס איז אין שטוב פאַרגעקומען, איז איר אַנגעגאַנגען. אין אַ צרה איז זי געווען די ערשטע אונטערצושטעלן אַ פלייצע. איז ווער קראַנק געוואָרן, האָט זי זיך אַפגעגעבן מיטן חולה. אַפילו אין די יאָרן פון איר עגונהשאַפט פלעגט זי פאַרנאַכלעסיקן די פרנסה און טראָגן הילף דעם באַדערפ-טיקן משפּחה-מיטגליד.

לויטן כאַראַקטער און געמיט, האָט זי געדאַרפט זיין אַ מעדיקער, אַ קינדער-דאַקטער, לכל הפחות — אַ קראַנקן-שוועסטער. דער גורל האָט אָבער געוואַלט, זי זאל פון אירע יינגסטע יאָרן זיין אַ פאַרקויפערין פון סאַדע-וואַסער, זיסוואַרג און פרוכטן.

אין אירע יונג-מיידלשע יאָרן האָט מיין שוועסטער חיה געהאַט אַ סך פאַר-ערערס, אייראַפעיש געקליידטע. ס'איז דערפון גאַרנישט געוואָרן. די רעוואָלוציע-יאָרן פון 1905 האָבן ביי דער מאַמען צוגענימען די גבורה צו שאַלטעווען מיט די טעכטער און זיי פאַרשלייערן מיט וועמען זי האָט געוואַלט. זי איז מער נישט אומשטאַנד געווען צו ברענגען פון דער פראַווינץ אַ לערנער אַ כּניאַק און אים חתונה מאַכן פאַר איר צווייטער טאַכטער. די מאַמע האָט אָבער צו יענער צייט נאָך געהאַט גענוג פוח נישט צו וועלן אַ גאַלעבראַדע פאַר אַן איידעם און נישט צו דערלאָזן איר צווייטע טאַכטער זיך „אַרומשלעפן“ — דער מאַמעס אויסדרוק — מיט קורץ-געקליידטע פאַצעטן. ליידער, האָט מיין שוועסטער חיה נישט פאַרמאַגט דעם כאַראַק-

טער און דעם ווילן צו רעוואָלטירן קעגן דער מאַמען און צו טאָן ווי זי האָלט פאַר ריכטיק און נייטיק, ווי דאָס האָבן שפּעטער געטאָן די שוועסטער נאָך איר. ווען ס'זענען אַריבער עטלעכע יאָר און קיין שידוך לויט דער מאַמעס געשמאַק האָט זיך נישט געמאַכט, האָט די מאַמע אַוועקגעקוקט פון איר יחוס און באַינ-ברירה מספּים געווען די טאַכטער אירע זאָל חתונה האָבן מיט וועמען ס'לאָזט זיך, אַבי נישט פאַרויזן אין גרויען צאָפּ אַריין, און זי האָט זיך געמאַכט נישט זעענדיק דאָס שפּאַצירן פון איר צווייטער טאַכטער מיט אַ קורץ-געקליידטן בחור. ס'האָט שוין געהאַלטן אַט-אַט ביי תנאים. פּלוצעם האָט מיין שוועסטער חיה איבערגעריסן אירע באַצונגען מיט איר חתן און קיין שום געבעט, און אויך נישט די אונטערגעשיקטע שתדלנים, האָבן נישט געקענט פּוועלן צו ענדערן איר באַשלוס. די סיבה איז געווען פּאַלגנדיקע :

אויף דער זשעלאָזנע-גאַס, וווּ די עלטערן מיינע האָבן צו יענער צייט געהאַט זייער סאָדע-וואַסער-פאַבריקל און אויך אַ געוועבל, אין וועלכן מיין שוועסטער חיה איז געווען די פאַרקויפּעריין, זענען געווען צווייערליי שאַנדהייזער : אַרדינערע און טייערע. אַ חברטע האָט מיין שוועסטער דערציילט, אַז אין דעם און דעם טאָג, אין דער און דער שעה, האָט זי געזען דעם יונגן-מאַן, וואָס שדכנט זיך צו איר, אַריינגיין אין איינעם פון די טייערע שאַנדהייזער. ווען דער חתן-בּחור איז געקומען אויף אַ באַזוך, האָט אים די שוועסטער אויף אַ נישט העפּלעכן אופן משלח געווען. אויף וויפּל איד ווייס, איז מיין שוועסטער חיה נישט גלייכגילטיק געווען צום דאָזיקן בחור און אין שטוב האָט מען עס געהאַלטן פאַר אַ גליק-שידוך. אין די שפּעטערע יאָרן, בשעת מיינע שמועסן מיט דער שוועסטער חיה, ווען ס'איז צו רייד געקומען וועגן דעם דערמאָנטן פּאַל, האָט זי אויף מיין פּראַגע, פאַר וואָס זי האָט אַזוי אימפּעטיק געהאַנדלט, אויסגעמיטן צו געבן אַן ענטפּער. דער שטילער זיפּן און אַ טרער אין אירע אויגן האָט דעם ענטפּער געגעבן. שפּעטער איז געקומען אַן אַנדער אומגליק.

אין שכונת אויף דער זשעלאָזנע-גאַס האָט זיך געפּונען אַ שפּייז-געוועבל. דער אייגנטימערין פון געוועבל האָט מען גערופּן „די קופּקע“. זי איז נישט געגאַנגען אין קיין שייטל, נאָר אין אַ פאַרצייטישן טשיפּעק. „די קופּקע“ האָט נישט געהאַט קיין מאַן און אירס אַ זון יאַנקל איז געווען אין מיליטער. נאָכן צוריקקומען פון מיליטער איז דער יאַנקל און מיין שוועסטער ווי צוגעזאָטן געוואָרן צו זיך. אַלע האָבן געהאַלטן, אַז דאָס איז אַ גלייכע פאַר, ממש אַ זיווג מן השמים. דער בחור — אַ הויכער, אַ ברייטפליציקער, מיט אַן אָפּן ליכטיק פנים — האָט געקענט געפּעלן אַ מיידל. די מאַמע איז געווען אין זיבעטן הימל : נישט קיין עס-הארץ, אַ גוטער בעלי-מלאכה, אַ בראַנזאוויג פון פאַך, אַ גוטער פאַרדינער, פון אַ פיינער משפּחה. שבת, געקליידט אין טראַדיציאָנעל יידישע מלבושים. די מאַמע האָט די אויגן אויס-געקוקט אויפּן טאָג פון די תנאים. ס'איז אַבער דערפון גאַרנישט געוואָרן. „די

קופקע", יאנקלס מוטער, האָט נישט דערלאָזן צום שידוך. יאָנקל האָט חתונה געהאַט מיט אַ פאַרמעגלעך מיידל און נאָך דער חתונה פאַרלייגט אַ גרויסן און אַ מאַדערנעם וואַרשטאַט.

אין די צוואַנציקער און אין די דרייסיקער יאָרן, ווען מיין שוועסטער חיה האָט געלעבט אַ וויסט לעבן פון אַן עגונה, האָט דער געמלעכער יאָנקל איר כסדר געמאַכט פאַרשלאָגן וועגן צוזאַמענלעבן, וועגן גיין וווינען צוזאַמען אין וואַרשע אָדער אַוועקפאַרן אין אַן אַנדער לאַנד. מיין שוועסטער חיה האָט אַלע זיינע פאַר-שלאָגן אָפגעוואַרפן. איר ענטפער איז געווען: איך וויל נישט פאַרבעסערן מיין לעבן אויפן חשבון פון יענעם אומגליק.

אַרום 1911 איז מיין שוועסטער חיה געוואָרן אַ כלה. וואַרשיינלעך איז דאָס געווען אַ גערעדטער שידוך. דער חתן, וועמענס נאָמען ס'איז געווען שמחה בינעם גרייצער, איז געווען אַ שטובן-מאַלער, פון אַ פאַרמעגלעך חסידיש-יחסדיקער משפחה. דער איינציקער אַרבעטער אין זיין פאַמיליע. דאָס חתונה האָבן מיטן דאָזיקן בחור איז איר אָנגעקומען מיט גרינע ווערעם מיט קופערנע פיסקלעך. יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק האָט עס געהאַלטן אַט-אַט, אַז דער שידוך איז אויס.

איך געדענק מיין שוועסטער חיהס חתונה גאַנץ גענוי. כ'בין דאָך שוין דעמאַלט אַלט געווען אַ 14-15 יאָר. די חתונה איז געווען אַ באַלעבאַטישע, אין דער „ווינער סאַליע", מיט אַ לייטישן מאַלצייט, אַ געהעריקן אַרקעסטער און מיט אַ באַקאַנטן מאַרשעליק, און — מיט אַן אויסגעצאַלטן, געסילוקטן נדן. די מאַמע האָט דאָס געקענט באַהויפטן אין זיידנס זכות: דער זידע האָט שוין נישט געלעבט, און די פריצים און וואַלד-סוחרים, פאַר וועמען ער האָט געהאַט געאַרבעט, האָבן דער מוטער מיינער אָפגעצאַלט די חובות, וואָס זיי זענען דעם זיידן שולדיק געווען. איינער פון די כראַביעס, אַן אַלטער גרייז-גרויער מאַן, איז אַפילו ספּעציעל געקומען צו פאַרן אויף דעם פאַן ראַכמילס אייניקלס חתונה.

איך געדענק מיין שוועסטער חיהס חתונה אויך צוליב אַ סקאַנדאַל, וואָס כ'האַב שיער נישט גורם געווען: אין גאַנג פון דער שמחה נעמט מיך אַוועק אין אַ ווינקל פון זאָל איינער פון דעם חתנס ברידער, אַ צלאַפּעוואַטער חסיד אין אַן אַטלעסענער קאַפּאַטע און אין אַ שטריימל, און פּרעגט מיך מיט רוגז: „אַ טלית-קטן גייסטו"? און ער פאַדערט פון מיר, איך זאָל אים תיכף ווייזן, צי כ'האַב אויף זיך אַ טלית-קטן. געענטפערט האָב איך אים אויף אַ ווילגאַרן אופן און געכאַפט זיך שלאָגן. עמעצער האָט מיך אַוועקגעשלעפט און דער צוזאַמענשטויס איז געבליבן אומבאַמערקט.

נאָך דער חתונה האָט דער נדן און די הילף פון מיין שוואַגערס משפחה געהאַלפן דעם יונגן פאַרפאַלק עפענען אַ שייך קאַלאַניאַל-געשעפט אין דער פּוילישער געגנט, אויף קרוטשע-גאַס. דער אַנטי-יידישער באַיקאַט האָט צו יענער צייט אין וואַרשע געבליט אין זיין פולער קראַפּעווע-בליעכץ. נאָך אַ צוויי-יאַריקער עקזיסטענץ האָט דאָס פאַרפאַלק געמוזט אויפגעבן די קראַם. די שוועסטער מיטן מאַן און אַ קליין קינד

האָבן זיך אַרײַנגעצויגן אין מײנע עלטערנס ווױנונג פֿאַרנעמענדיק אַ לעצט קלײן צײַמער.

זומער 1914 האָט מײן שוואַגער שמחה בײנעם גרײצער געאַרבעט ווי אַ שטובֿן-מאַלער און געפלאַנט דעם קומענדיקן יאָר צו גײן פֿאַר זיך. אויף דעם דריטן טאָג נאָכן אויסבראַך פֿון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז ער אַרויס פֿון מײנע עלטערנס הויז און מער נישט צוריקגעקומען. אַלע דעמאָלטיקע און שפעטערדיקע זוכונגען און אויספֿאַרשונגען האָבן נישט געבראַכט קײן רעזולטאַטן. ער איז פֿאַרפֿאַלן געוואָרן, ווי די ערד וואָלט אים אײנגעשלונגען. מײן שוועסטער חיה איז געבליבן אַ לעבן-לאַנגע עגונה.

אין 1936 איז זי מיטן זון און אַ שטור אַוועק קײן פֿאַריז. אויך פֿון דאָרט זענען נישט געקומען קײן פֿריילעכע ידיעות וועגן איר מאַטעריעלן מצבֿ. אָבער אין אירע בריוו האָט זי מיר פֿאַרזיכערט, אַז כ׳וועל באַקומען די מעגלעכקײטן צו קומען קײן פֿאַריז (איך בין צו יענער צײט שוין געווען באַזײטיקט פֿון דער קאַמ. פֿאַרטיי פֿון פֿוילן).

אַזוי האָט מײן שוועסטער חיה, די גוטע נשמה, דער פֿײַנער און ערלעכער מענטש, די בעסטע אין כאַראַקטער אין מײן פֿאַמיליע און די איבערגעגעבנסטע שוועסטער, פֿון אירע ייִנגסטע יאָרן געהאַט אַן אומגליקלעך לעבן. די מאַמע פֿלעגט אויפֿן חשבון פֿון דער דאָזיקער שוועסטער זאָגן: „אַ קווינט מזל איז מער ווי אַ פֿוד שכל“.

חיה, איר זון און זײן פֿאַמיליע זענען דורך די נאַציס אומגעבראַכט געוואָרן און קײנער ווייסט נישט ווען, וווּ און ווי אַזוי זײ זענען אַרעסטירט געוואָרן און אומגעקומען.

דער שר של מזל האָט מיט מײן שוועסטער חיה אומאויפהערלעך געשפּילט אַ טראַגישע להכעיס-שפּיל.

די דריטע שוועסטער לויט דער רײ, בײלע, אַ פֿריזירקע (אַ שײטל-מאַכערין) פֿון פֿאַך, איז געווען די לעגענדע אין אונדזער שטובֿ — די ערשטע סאַציאַליסטין אין מײן פֿאַמיליע, און זי האָט געטראָגן אויף איר קאַפֿ די קרוין פֿון ערלעכקײט. אין אירע יונגע יאָרן איז בײלע געווען אַ מיטגליד פֿון דער פֿוילישער סאַציאַ-ליסטישער פֿאַרטיי (ס.פֿ.פֿ.).

אין אָנהײב פֿון די דרייסיקער יאָרן, בשעת דעם גרויסן עקאָנאָמישן קריזיס אין אַמעריקע, איז מײן שוועסטער בײלע מיט איר פֿאַמיליע, אַ מאַן און צוויי זין, אַוועק קײן ביראַבידזשאַן. זי האָט פֿאַרבראַכט אַ צוויי יאָר אין סאַוועטן-פֿאַרבאַנד און שפעטער מיט דער פֿאַמיליע זיך אומגעקערט אין די פֿאַראײניקטע שטאַטן. אין שווערע מאַטעריעלע באַדינגונגען האָט זי באַוויזן אויפֿצוהאַדעווען צוויי באַ-גאַבע זין. אײנער, אַ כעמיקער-אינזשעניר, אַ פֿראַפעסאָר אין אַמעריקאַנער אוני-

ווערסיטעטן און א מחבר אויף זיין געביט, דער צווייטער — אן עלעקטרא-טעכניקער און א ביבליאפיל.

די דאזיקע שוועסטער האָב איך זייער ווייניק געקענט. זי איז פרי אַוועק פון דער היים. לאַנגע יאָרן האָט זי געווינט אין פאַריז און זינט דער ערשטער וועלט-מלחמה — אין די פאַראייניקטע שטאַטן. די עטלעכע מאָל, וואָס כ'האַב זיך מיט איר געטראָפן אין די לעצטע 20 יאָר, גיבן מיר נישט די מעגלעכקייט פאַר אַ געהעריקער כאַראַקטעריסטיק פון איר פּערזענלעכקייט.

שרה, די פּערטע שוועסטער אין דער ריי, איז געווען אַ נישט געשליפענער ברייליאַנט פון אַ קינסטלער.

שרה האָט קוים געקענט ליינענען ייִדיש. זי האָט געלייענט האַרצרייסנדיקע ראַמאַנען פון שמר, בלושטיין, זיפּערט, הערמאַלין און ענלעכע. פון פאך איז זי געווען אַ נייטאָרין פון וועש. אויף די אַרבעטס-פלעצער האָט זי זיך אויסגעלערנט רעדן עטוואָס פּויליש, אַ שלעכטן פּויליש, אָבער אין איר פּראָפּעסיע איז זי געווען אַן אויסערגעוויינלעכע קינסטלעריין. אַן דער מינדסטער שולבילדונג איז זי בכוח געווען צו מאַכן די אַריגינעלסטע מוסטערן און די וונדערבאַרסטע צייכענונגען. זי איז פרי געגאַנגען אַרבעטן פאַר זיך און פאַרגעזעצט איר אַרבעט אויך נאָך דער חתונה. אין אונדזער שטוב, און שפּעטער אין איר אייגענער וווינונג, פלעגן אירע קליענטקעס און קליענטן ביי איר זיך ממש בעטן זי זאָל פאַר זיי מאַכן וועש אָדער איבערצוג. צווישן איר קליענטעלע האָבן זיך געפונען די וויכטיקסטע פיגורן פון דער פּוילישער אַרטיסטישער וועלט. זיי פלעגן צו איר קומען, קלעטערנדיק 5 שווערע און פינצטערע שטאַק שטיגן, גאַפן און שטוינען, ווען זי פלעגט מיט אירע קורצזיכטיקע אויגן אויף אַ שטיקל פאַפּיר, וואָס איז איר געקומען אונטער דער האַנט. צייכענען אַ נייעם מוסטער אָדער אַ נייע באַפּוצונג פאַר וועש אָדער בעטצייג. קיין גליקן האָט מיין שוועסטער שרה פון איר טאַלאַנט נישט געמאַכט. געוויינט אין אַ נישט וואַזשנער דירה און בדוחק געהאַט פּרנסה, געאַרבעט אַליין און נאָר פון צייט צו צייט מיט אַ מיידל אַ געהילף. אירע קליענטקעס, צווישן וועלכע ס'האַבן זיך געפונען אַזעלכע טעאַטער-שטערן ווי נעוויאַָָוסקאַ, פּאַגאַזשעלסקאַ א"א, האָבן איר מערערע מאָל פאַרגעלייגט צו עפענען — ווי זיי האָבן עס גערופן — אַ "סטודיאָ" אין דער רייכערער פּוילישער געגנט און איר פאַרגעשלאָגן פינאַנציעלע הילף. זי פלעגט אויסהערן, בלאַס שמייכלען, צושאַקלען מיטן קאַפּ, ווי זי וואַלט מספּים געווען — און זיך נישט גערירט פון דער וווינונג אויפן פינפטן שטאַק אויף דער זלאָטע-גאַס נומער 77 אין וואַרשע, וואָס איז באַשטאַנען פון אַן איינצל-צימער מיט אַ קיך.

איך האָב מיין שוועסטער שרה אַפט מאָל געפּרעגט פאַר וואָס זי נעמט נישט אַן די פאַרשלאָגן פון אירע קליענטקעס, באַשעפּטיקט נישט קיין אַרבעטעריינס און

פארבעסערט נישט איר מערכה. שרהס ענטפער פלעגט זיין אויפן טאטנס שטייגער : אן עקשנותדיק שווייגן. ווען איך בין געוואָרן צוהרינגלעך, איז איר ענטפער געווען, אַז זי קען נישט געטרויען איר אַרבעט אין פרעמדע הענט, אַז זי וויל בעסער הנאה האָבן פון אירס אַ גוט געמאַכט שטיקל אַרבעט ווי קריגן אַ האַרצשלאַק צוקוקנדיק זיך צו אַ פאַרטאַטשנער מלאכה.

משמעות, אַז מיין שוועסטער שרה האָט אַזאַ ענטפער געגעבן אויך אַנדערע מענטשן חוץ מיר. זי, ווי אַ פּראָטאַטיפּ, איר וווינונג און איר דערקלערונג פאַר וואָס זי וויל נישט ענדערן איר אַרבעט און לעבנס-מעמד, האָבן פאַר עמעצן געדינט ווי אַ מאָטעריאַל פאַר דער בינע.

ווינטער 1920 האָט די קעניגין פון דער אַפערעטע און קליניקונסט-בינע, די יונג-פאַרשטאַרבענע פּאָגאַזשעלסקאַ, אין אַ טעאַטער אויף נאַווי-שוויאַט (דער נאַמען פון טעאַטער איז, דאַכט זיך, געווען „מאַרסקע אַקאַ“), אין וועלכן זי האָט געקייגנט, געשפּילט אַן אַקט וועגן אַ נייטאַרין און איר קליענטלע (פּאָגאַזשעלסקאַס פאַרטנערן זענען געווען : דער אַקטיאָר רענטגען און נאָך אַן אַקטריסע, וועמענס נאַמען איך געדענק נישט). אויף אַ ווּנדערלעך סטילזירטן אופן, דעקאָראַטיוו און שוישפּילע-ריש, איז די סצענע געווען קאַפּירט פון מיין שוועסטערס וווינונג און פון איר ווי אַ פּראָטאַטיפּ. בלויז די קליענטן זענען געווען פּיקטיווע.

די פּאָגאַזשעלסקאַ האָט געשפּילט די נייטאַרין. אירע באַוועגונגען, דאָס שטורען מיט די קורצזיכטיקע אויגן דעם בלייפּעדער אויפן פּאַפּיר, און דער טעאַטראַלער פּאַקוס פון אַפערשלעפן פון אונטער דער צייכענונג אַ פאַר דאַמענוועש, מייטקעס, נאַכטהעמדער, און ווייזן מוסטערן און צייכענונגען, האָט ביי די צושויערס אַרויס-גערופן סאַלוועס פון געלעכטער. נישט קיין כאַמסקע הירושען, נאָר, ווי ביי שלום-עליכמען, אַ געלעכטער דורך טרערן. די פּראָזע : „כזויל בעסער הנאה האָבן פון מיינס אַ גוט געמאַכט שטיקל אַרבעט, איידער קריגן אַ האַרצשלאַק צוקוקנדיק זיך צו פאַרטאַטשנער מלאכה“, האָט אַרויסגערופן אַ שטורעם פון אַפּלאַדיסמענטן. ווען די קוועקזילבערדיקע פּאָגאַזשעלסקאַ פאַרוואַנדלט זיך אין אַ דראַמאַטישער אַקטריסע, קערט זיך אַפּ פון אַרבעטטיש, גייט מיט פּאַמעלעכע טריט צו דער ראַמפע, הייבט לאַנגזאַם אויף אירע הענט, בלייבט שטיין ביי דער ראַמפע מיט אויפגעזוהיבענע הענט און דעקלאַמירט אין שטילע טענער די ווערטער : „גאַט, ווי נעמט מען אַ סך אַזעלכע קינסטלערס בעל-מלאכהס“ — האָט דעם עולם צושויערס פאַרגליווערט אויף די ערטער און ס'האַט געדויערט אַ לאַנגע ווילע איידער אַ הוראַגאַן פון אַפּלאַדיסמענטן האָט אויסגעבראַכן.

מיין שוועסטער שרה איז נישט געווען קיין פרומע. זינט דער ערשטער וועלט-מלחמה איז זי געווען אַ סימפּאַטיקערין פון בונד. נישט קיין קעמפּער אין דער נאַטור, איז זי אין די יונגע יאָרן, אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, גע-צווונגען געווען צו פירן אַ קאַמף מיט דער מאַמען פאַר אַ ביסל מער פּערזענלעכער

פרייהייט און וועלטלעכקייט. שרהס צוויי טעכטער זענען אבער געווען פרום. זיי זענען געווען מיטגלידערינס פון אַ רעליגיעז-ציוניסטישער יוגנט-אָרגאַניזאַציע און אויף זייער אופן געדריקט אויף דער מוטער פאַר מער רעליגיעזע מנהגים און פאַר אַ מער רעליגיעזן שטייגער לעבן.

די שוועסטער שרה מיט איר מאַן און עלטסטער טאָכטער, אַ זייער באַגאַבט מיידל, אויף וועמען זי האָט געלייגט אַלע אירע האַפענונגען ווי אַ יורש אין איר פּראַפעסיע, זענען אומגעבראַכט געוואָרן צוזאַמען מיט אַלע ייִדן פון וואַרשע דורך די נאַצישע רוצחים.

די שוועסטער, חוה, די פינפטע אין דער רייע — „דאָס מרשעת“, ווי מ'האַט זי אין שטוב גערופֿן, איז געווען אַ געמיש פון אַן עגאַצענטריק און אַ סימולאַנט. זי האָט געמוזט זיין די ערשטע צום באַקליידן. יעדע זאַך, וואָס ס'האַט זיך געפונען אין שטוב און געטויגט פאַר אַ מיידל, האָט קודם-בַל געדאַרפט געהערן צו איר. זי האָט נישט געפּרעגט קיין שאלות און „געבאַרגט“ קליידער, וועש און אַנדערע זאַכן, וואָס האָבן געהערט צו די עלטערע שוועסטער. אין פאַל פון אַן אַפּזאַג אָדער ווידערשטאַנד, איז איר געווער געווען געוויין און געשריי. אויב דאָס האָט נישט געהאַלפֿן, איז זי קאַפּאַבל געווען זיך צו שלאָגן.

פון פּאָך אַ שניידעריין, נישט קיין וואַזשנער בעל-מלאכה, פאַרדינט וואַסער אויף קאַשע, אַבער אַ מינע און אַן אַנשטעל האָט זי געמאַכט, ווי זי וואַלט געווען איינע פון די סאַמעראַדנע מאַדעליסטן.

גאַנץ אָפט האָט מען מיין שוועסטער חוה געזען מיט אַ פּויליש בוך אונטערן אַרעם — מיט אַ באַנד מיצקעוויטש, נאַרוויד, און אַפילו טאַוואַנסקי. געווען איז זי אַ קנאַפע קענערין און אַריינגעקוקט אין די ביכער האָט זי ווי אַ האַן אין בני-אָדם. פון וואַנען זי האָט געוואוסט אויסצוקלייבן און צו פאַראַדירן מיט ביכער פון אַ הויכער ליטעראַרישער קוואַליטעט — ווייס איך נישט.

פּויליש רעדן האָט זי זיך אויסגעלערנט אויף די אַרבעטס-פּלעצער, אין וועלכע זי איז געווען באַשעפטיקט. איר פּויליש איז נישט געווען קיין געהויבענער, אַבער אַ סך אַ בעסערער ווי ביי דער עלטערער שוועסטער שרה. ביי יעדער געלעגנהייט האָט זי גערעדט פּויליש און אויך אין איר ייִדיש אַריינגעבראַקט אַ סך פּוילישע ווערטער.

געדרייט האָט זיך מיין שוועסטער חוה אין דעם קרייז פון די בונדישע „פּאַ-פּאַלאַשו“-מיידלעך — אַ גרופֿע מיידלעך פון באַלעבאַטישע הייזער, אין וועמענס היימען מ'האַט גערעדט ייִדיש, אַבער צווישן זיך — פּויליש. אין די בונדישע אַרבעטער-קרייזן זענען זיי מיט פאַראַכטונג גערופֿן געוואָרן „פּאַפּאַלאַשו-מיידלעך“. חוה האָט געטאַן אַ געראַטענעם און אַ גליקלעכן שידוך, חתונה געהאַט אַן נדן, אויסשטייער און אַן אַ חתונה-מאַלצייט און גענומען בלוז חופּה-קידושין ביי אַ רב.

איר אויסדערוויילטער, יחזקאל פערלמאן, באקאנט אונטערן נאמען „דער קליינער כאסקעלע“, איז געווען אן אבן-טוב: אן איידעלער, פיינער און אינטעליגענטער שניידער-ארבעטער, איינער פון די יחסנים צווישן די הויך-קוואליפיצירטע מענער-פריוואט-שניידערס אין ווארשע. זי האָט געלעבט מיט אים אַ צופרידן לעבן.

אין 1923, אַ דאָנק איר איניציאַטיוו, פאַרלאָזט דאָס פאַרפאַלק וואַרשע און באַזעצט זיך אין פאַריז. אין פאַריז עפנט זי אַ שניידער-אַטעליע, נעמט איבער די געשעפטלעכע זייט און פירט דערפאַלגרייך מיט דער אונטערנעמונג ביז די נאַציס אַקופירן פאַריז. די שניידער-אַטעליע פון קליינעם כאַסקעלע ווערט אין פאַריז אַ שם-דבר. דאָס געמאַכטע מלבוש איז פון דער העכסטער קוואַליטעט. דאָס אַרבעטן ביי כאַסקעלען איז דער בעסטער אַטעסטאַט, אַז דער געגעבענער אַרבעטער איז אַ הויך-קוואַליפיצירטער בעל-מלאכה.

געהאַט האָט מיין שוועסטער חוה דריי קינדער: איין זון און צוויי טעכטער. דער זון — אַ דאָקטאָר-מעדיצין, די יינגסטע טאַכטער — אַ טוערין און אַ שרייבערין אין דער פראַנצייזישער סאַציאַליסטישער פאַרטיי. אין דער צייט פון דער צווייטער וועלט-מלחמה איז מיין שוועסטער חוה דער-שאַסן געוואָרן דורך די נאַציס ערגעץ אין פראַנקרייך. דער מאַן און די קינדער האָבן זיך באַוווּן צו ראַטעווען.

נאָך מיר איז ווידער געווען אַ מיידל, רבקה — די איינציקע אין אונדזער שטוב, וואָס האָט געהאַט עלעמענטאַרע שולבילדונג. וועגן דער דאָזיקער שוועסטער בין איך לחלוטין נישט אומשטאַנד עפעס צו דערציילן. זי איז נישט פאַראַן אין מיין זכרון, אַפילו איר אַפבילד איז ווי פאַרשווומען. דאָס איינציקע קאַנקרעטע, וואָס איך געדענק וועגן מיין שוועסטער רבקה, איז, אַז אין דער צייט ווען כ'האַב זיך געפונען אין תפיסה, אין די צוואַנציקער יאָרן, האָט זי חתונה געהאַט מיט אַ בעקער און זיי האָבן נישט לאַנג געלעבט צוזאַמען. דער מאַן איז אַוועק קיין ארץ-ישראל און איר נישט געוואָלט געבן קיין גט. אויך די שוועסטער רבקה האָט געטיילט דעם גורל פון די יידן אין וואַרשע.

דער אַכטער אין דער ריי איז געווען אַ יינגל, יחיאל דוד, — אַ טיפ פון אַ מיטלמעסיקייט און פון אַ קמצן.

אַ ברייטפלייציקער, נידעריקער פון מיטלוואַקס, דער נידעריקסטער אין דער פאַמיליע. נישט קיין למדן, אָבער אויך נישט קיין עס-האַרץ, געקענט לייענען און שרייבן, געהאַט אָבער אַ קנאַפן אינטערעס אין גייסטיקע ענינים. לייענען אַ טאַג-צייטונג און אַ ביכל — מהיכתייתי, אָבער קיין נויטווענדיקייט איז דאָס פאַר אים נישט געווען. דאָס יידישע טעאַטער פלעגט ער פון צייט צו צייט באַזוכן נאָר צוליב פאַרווילונג. נישט קיין נאָר, אַ באַזאַכטער, ס'האַט אים אָבער געפעלט אַ טראַפן

זאלן און פעפער אין דער חכמה, און אין שטוב איז ער נישט באטראכט געווארן פאר קיין חכם. אויך ווי א בעל-מלאכה אין זיין פאך — א זיגער-מאכער — איז ער געווען א מיטלמעסיקייט.

ער איז אבער געווען דער ריינסטער און דער ציכטיקסטער אין אונזער שטוב, געגאנגען אפט אין שוויצבאד. די קליידער ביי אים זענען געווען אפגעפוצטע און די שיד גלאנציקע. אין דער הינזיכט פון ריינקייט, קערפערלעכער און פון דער הלבשה, איז ער געווען געראטן אין זיידן.

נישט געקוקט אויפן געזעלשאפטלעכן אויפברויז אין די יארן פון סוף פון דער ערשטער וועלט-מלחמה און נאך איר, האט זיך מיין יינגערער ברודער געהאלטן ווייט פון געזעלשאפטלעכן לעבן. געווען א מיטגליד פון מעטאל-פאראיי און א בונדיסט לויט סימפאטיעס, אבער פאסיוו. אפילו בשעת וואל-קאמפאניעס, ווען הונדערטער יונגע מענטשן, אויסער-פארטיי'שע, זענען אריינגעצויגן געווארן אין וואל-אקציעס, איז ער געבליבן פאליטיש און געזעלשאפטלעך גלייכגילטיק.

אין שטוב האט מען מיין יינגערן ברודער, יחיאל דוד, גערופן קמצן. ער איז געווען אויסגערעכנט אויף דער פרוטה. אפילו מיט דער מאמען פלעגט ער זיך דינגען וועגן דעם חלק פון זיין צושטייער פאר דער שטוב, און נאכן אפמאך האט מען פון אים מער נישט געקענט ארויסקריגן קיין איין גראשן.

די מאמע האט וועגן אים געזאגט, אז זי ווייסט נישט ווי ער מיט זיין כאראקטער קומט צו אונדז אין דער משפחה.

אין דער ערשטער העלפט פון די צוואנציקער יארן האט ער חתונה געהאט, פארלאזט ווארשע, זיך באזעצט אין פאריז און געהאט דארט קינדער. אויך אין פאריז האט ער זיך באשעפטיקט מיט זיגערמאכעריי און געהאט פרנסה.

יחיאל דוד מיט זיין פאמיליע זענען אומגעקומען. פון זיין פאמיליע האבן די נאציס נישט איבערגעלאזט קיין זכר.

דער יינגסטער, דער מיזיניק ישראל, יידישעך גערופן: סרוליק, איז געווען אן אינטעליגענטער, פעיקער און — אן אומגליקלעכער.

געבוירן האט די מאמע דעם מיזיניק שוין אין אירע עלטערע יארן. די עלטסטע שוועסטער חנה האט שוין דעמאלט געהאט צוויי קינדער און סרוליק איז געווארן דער ליבלינג אין אונזער שטוב.

אין חדר האט זיך מיין יינגסטער ברודער געלערנט זייער גוט. געגאנגען איז ער, ווי זיין עלטערער ברודער יחיאל דוד, אין דער תלמוד-תורה אויף קראכמאלנע 31. די מאמע האט שוין מער נישט געהאט קיין אילזויעס, אז אירע קינדער וועלן אויסוואקסן למדנים, פרומע חסידים, אדער גאר רבנים, און די יינגערע ברידער נישט געשטערט צו לערנען וועלטלעכע לימודים. אדרבא, זי איז געווען צופרידן, וואס די יינגלעך אירע לערנען זיך גוט דעם וועלטלעכן לימוד.

סרוליק האָט געהאַט אַלע מעלות און אייגנשאַפטן צו קענען פירן אַ שיין און פּאַזיטיוו פּאַמיליע-לעבן און צו פּאַרנעמען אַן אַרט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן: אַן אַנגענעמער, נישט קיין ליאַלקעוואַטער קראַסאַוועץ, אַבער איינער פון די טיפּן יונגע-לייט, וועלכע פּאַרמאַגן אַ פּלוזד צוצוציען צו זיך פּרויען. ער האָט געלייענט און געשריבן אין ביידע שפּראַכן, יידיש און פּויליש, ליב געהאַט אַ בוך און געלייענט מיט התמדה יידישע און פּוילישע ליטעראַטור, זייער ליב געהאַט פּאַעזיע, געקענט רעציטירן פון אויסגווייניק שטיקער פון פּרין, ביאַליק, מיצקעוויטש און אַנדערע פּאַעטן, ליב געהאַט און פּאַרשטאַנען מוזיק און טעאַטער, געקענט אַ שלל מיט לידער, אַריעס און פּאַלקסלידער, און איז געווען אַן אַפּטער באַזוכער פון טעאַטער, פון יידישן און פון פּוילישן, ס'איז אַ פּאַרגעניגן געווען מיט אים צו זיצן ביי אַ קאַווע און צו כאַפּן אַ שמועס, אַ לייכטן און אַן ערנסטן. זיין שאַרפּזין איז געוועבט געווען מיט פּעדעס פון איראַניע, אַבער אַן ציניזם.

נישט פּרעמד זענען מיין יינגסטן ברודער געווען פּאַליטישע און געזעלשאַפט-לעכע ענינים. ער איז באַקאַנט געווען מיט דער פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער פּראַבלעמאַטיק, אַלגעמיינער און יידישער, און געהאַט אַן אינטערעס אין די דאָזיקע זאַכן, אַבער נישט מער ווי אַ פּערזענלעכן אינטערעס.

ער איז געווען אַ מיטגליד פון נאָדל-פּאַראַיין, אַבער בשום אופן האָט ער נישט געוואַלט ווערן קיין מיטגליד פון דער פּאָד-קאָמיסיע פון זיין פּאָך, פון די קאַפּעליוש-מאַכערס, אָדער אַנגעמען וועלכן ס'איז פּאַראַיינאַמט. ער איז געווען אויך אַ סימ-פּאַטיקער פון בונד, אַ סימפּאַטיקער נישט צוליב באַקוועמעלעכקייט, ווי אַ סך אַנדערע, נאָר אויס איבערציגיגונג, אַנטי-ציניסטיש און לינקס-סאָציאַליסטיש געשטימט, נישט קיין קאָמוניסט, אַבער אַרגאַניזאַציאָנעל צום בונד האָט ער נישט געוואַלט געהערן. ווען איך האָב מיין בראַטאַק געפּרעגט: "הייתכן? פאַר וואָס ווילסטו נישט ווערן געזעלשאַפטלעך ניצלעך? דו ביסט דאָך נישט אינדיפּירענט צו פּאַליטישע און געזעלשאַפטלעכע ענינים?" פּלעגט ער לאַכנדיק ענטפּערן: "איין, מאַכער" איז גענוג אין דער משפּחה, איך וויל נישט ווערן דיין קאַנקורענט און דיר קאַליע מאַכן די מערכה, כּווייל נישט, אַז דיניע חברים זאָלן דיר פּאַרוואַרפּן אַ ברודער, אַ בונדישן טוּער".

סרוליקן האָט מען ליב געהאַט. ס'האָבן אים ליב געהאַט די אַרבעטער און דער באַלעבאַס פון דער פּאַבריק פון דאַמען-קאַפּעליושן, אין וועלכער ער האָט געאַרבעט אין פּאַרלויף פון יאָרן. ער איז געווען אַ גוטער אַרבעט-שותף, אַפּט מאַל האָט ער פּאַרטראַטן זיין אַרבעט-פּאַרטנער ווען ביי יענעם איז עפּעס געשען אין דער פּאָד-מיליע. קענענדיק אַלע טיילן פון זיין פּאָך פּלעגט ער גערן צווייזן אָדער אַרויס-העלפּן די אַרבעטער אין פּאַבריק ווען עמעצער פון זיי האָט זיך גענייטיקט אין הילף, אויך קליינציג, דער פּאַבריקאַנט, און די קליינציג-פּאַמיליע, די פּרוי און די טעכטער, האָבן אים גערן געהאַט.

ער האט פארמאגט א גוטן כאראקטער און אן אפענע האנט. ווען ער איז געווען ביי געלט, האט ער דער מאמען נישט געקארגט קיין זלאטע. ווען איך בין זומער 1927 באפרייט געווארן פון פינף יאר תפיסה, האט ער מיך באקליידט פון קאפ ביז די פיס.

די א מעלות און אטריבוטן האבן געדארפט מיין יונגן ברודער סרוליק מעגלעך מאכן א נארמאל פריוואט לעבן און אפילו א געהעריק ארט אין געזעלשאפט לעבן לעבן. געהאט האט ער אבער איין חסרון, וואס האט צעשטערט דעם גאנג פון זיין לעבן: ער איז געווען א ליידנשאפטלעכער שפילער אין דאמינע, קארטן און אויף פערדלעך, כראניש קראנק אויפן געביט פון האזארד-שפיל, און קיין שום תרופה, אפילו שפעטער, זיין פרוי און קינד, האט אים נישט געקענט אויסהיילן פון דער דאזיקער חולאת.

זיין גליקלעכע צייט איז געווען דער סעזאן פון ארבעט. פון דעם טאג ווען דער סעזאן האט זיך געשטעלט ביזן טאג ווען ער האט זיך געענדיקט, איז מיין ברודער סרוליק געווען דער פלייסיקסטער און דיסציפלינירטסטער ארבעטער, האט נישט פארפעלט קיין שעה ביי דער ארבעט. דער גרעסטער שאנס צו געווינען ביי וועלכער ס'איז שפיל האט אים נישט געקענט אוועקנעמען פון דעם ארבעטספלאץ, אבער ווען דער סעזאן האט זיך געענדיקט, ביז דעם טאג ווען ער האט זיך ווידער אנגעהויבן, איז מיין יינגסטער ברודער ווי פארענדערט געווארן. פון דער פרי ביז שפעט אין דער נאכט האט ער עוסק געווען אין שפילן. מיט קיין צוואנגען האט מען אים נישט געקענט אוועקרייסן פונעם שפילטיש, אדער איינהאלטן פון לויפן צו די פערד-געיעגן.

אזוי האט א יונגער מענטש מיט זעלטענע אינטעליגענץ און פעיקייט בידים פארטאכלעוועט זיין לעבן. דאס חולאת פון האזארדשפיל האט מיין יינגסטן ברודער אומגליקלעך געמאכט.

מיין יינגסטער ברודער, ישראל בעקערקונץ, האט מיט זיין פרוי און קינד געטיילט דעם גורל פון די יידן אין פוילן.

חדרים און מלמדים

דאס לערנען אין די לערן-אנשטאלטן און די לערערס זענען געווען די זעלבע, וואס עס האבן געהאט טויזנטער יינגלעך פון פרומע חסידישע היימען, ארעמע און רייכע; א חדר און א דרדקי-מלמד, ביי וועמען מ'האט געלערנט טראף און עברי, א חדר, ווו מ'האט געלערנט חומש, אדער אויך חומש מיט רש"י, א חדר אדער חדרים ווו מען האט געלערנט גמרא אדער גמרא מיט מפרשים. דאס רוב יינגלעך

האָבן געלערנט ביז נאָך זייער בר־מצווה, און דערנאָך זענען זיי אַוועק זוכן אַן אָרט צו פאַרדינען אויף אַ שטיקל ברויט. אַ קליינער טייל איז געבליבן ווייטער לערנען אין ישיבות, אָדער „פאַר זיך“ אין די שטיבלעך און אין די בתי־מדרשים. איך האָב אויפגעהערט לערנען גאַנץ פרי, נאָך פאַר מיין בר־מצווה.

די חדרים, אין וועלכע די יינגלעך פון חסידישע עלטערן האָבן געלערנט, זענען אין וואַרשע באַשטאַנען פון צוויי קאַטעגאָריעס: לעגיטימע, אַזעלכע וואָס האָבן געהאַט דערלויבענישן פון דער רעגירונג, און אין וועלכע מ'איז געווען מחויב צו לערנען אַ סכּום וועלטלעכע לימודים, און נישט קיין לעגיטימע, וואָס האָבן נישט געהאַט קיין דערלויבענישן און זיך געפונען מערסטנס אין פּרוּוואַטע וווינונגען, אין וועלכע ס'איז נישט געלערנט געוואָרן קיין שום וועלטלעכער לימוד. די לעצטע זענען געווען הויפטוועלכעך חדרים, אין וועלכע מ'האַט שוין געלערנט גמרא. די לעגיטימע חדרים האָט מען גערופן „כשרע“, „לעגאַלע“. די נישט־לעגיטימע זענען גערופן געוואָרן „טריפהנע“, „אומלעגאַלע“, און „פּראַסטע“. מ'קען דרייט זאָגן, אַז מער פון נייציק פּראַצענט פון די גמרא־יינגלעך פון די חסידישע קרייזן, אַרעמע און רייכע, האָבן געלערנט אין די נישט־לעגיטימע חדרים.

אין די לעגיטימע חדרים האָב איך געלערנט טראָף, עברי און חומש; גמרא און העכערע תּלמודישע לימודים — אין די „פּראַסטע“ חדרים. מיין לעצטער חדר איז ווידער געווען פון דער קאַטעגאָריע לעגיטימע.

איך געדענק זייער גוט די חדרים און מינע מלמדים; זייערע פיזיאָגאָמיעס, דעם אופן פון לערנען, די טאַפּאָגראַפיע פון די חדרים, ווי דאָס וואַלט ערשט נעכטן געווען.

אַן אויסנאַם איז געווען דאָס חדר און דער מלמד, וווּ כ'האַב אַנגעהויבן לערנען גמרא. בשום אופן קען איך זיך נישט דערמאַנען ווער ס'איז געווען דער מלמד און וווּ ס'האַט זיך געפונען דאָס חדר. איך געדענק בלויז, אַז אַנגעהויבן לערנען גמרא האָב איך מיט דער מסכתא בבא־מציעא. אַז דער רבי איז געווען אַ שרעקלעכער פּעסן און קיין מאָל האָט ער זיך נישט געשיידט מיט דעם פינפּרימענדיקן קאַנטשיק; געפאַטשט, געשלאָגן, אויסגעקניפּט שטיקער פלייש, געשמיסן און אַוועקגעשטעלט מיט אַ „פּעקל“ ביי דער טיר. די יינגלעך האָבן דעם רבין שרעקלעך פיינט געהאַט. איין מאָל, בשעת דער רבי איז אַנטשלאָפּן געוואָרן, האָבן די יינגלעך צוגעליאַקעוועט מיט טריפּוואַקס זיין באַרד צום טיש.

דאָס בילד פון רבינס אויפכאַפּן זיך פון שלאָף מיט אַ מוראדיקן געיאַמער און זיין בלייבן שטיין מיט אַ שטיק אַפּגעריסענער באַרד — האָב איך קיין מאָל נישט פאַרגעסן.

איך קען אויף באַשטימט נישט זאָגן, צי איך האָב געהאַט עפעס אַ שייכות מיט דער עקזעקוציע איבער דעם רבינס באַרד. איך געדענק אָבער גאַנץ ענווי, אַז צום סוף פון זמן האָט די מאַמע מיך אַנגעדונגען אין אַן אַנדער חדר.

דאָס ערשטע חדר, וווּ כ'האָב געלערנט טראָף און עברי, האָט זיך געפונען אויף טוואַרדע 58 און איז באַשטאַנען פון עטלעכע שמוציקע און טונקעלע צימערן. דער מלמד — זיין נאָמען געדענק איך נישט — איז געווען אַ הויכער גראַבבייכיקער און צעגאַסענער ייד מיט אַ שרעקלעך־היזעריקער שטימע.

דער צווייטער מלמד, ביי וועמען איך האָב געלערנט חומש, האָט געהייסן מאיר. דאָס איז געווען אַ קליין, זויער ייִדל, מיט אַ שפיציק גרוי בערדל און מיט גרויסע אַרויסגעזעצטע אויגענעס. דאָס חדר האָט זיך געפונען אויף פראַסטע־גאַס נומער 6 און איז באַשטאַנען פון עטלעכע גרויסע און ריינע צימערן. די פענצטער, גרויסע און ליכטיקע, זענען אַרויס אויף אַ זייער ריינעם הויף. אין מיטן הויף האָט זיך געפונען אַ גערטנדל מיט ביימער און קוסטעס. דער סטרווש איז אָבער געווען אַ רשע־מרושע, ער פלעגט יאָגן די חדר־יינגלעך מיט אַ שטעקן אָדער מיטן בעזעם און זיי נישט געלאָזט אויף קיין איין מינוט אַ שפּיל טאָן זיך אויפן הויף. מאירס חדר האָט זיך גערעכנט פאַר אַ מער מאַדערנעם. פאַר וואָס מיינע עלטערן האָבן מיך געלאָזט לערנען אינעם דאָזיקן חדר — ווייס איך נישט. לאַנג, יעדן פּאַלס, האָב איך ביי ר' מאיר אין חדר נישט געלערנט. די העכערע לימודים, גמרא, רש"י און תוספות האָב איך געלערנט צו ערשט אין אַ „פראַסטן“ חדר, אויף טוואַרדע 22, און דערנאָך אין דער תלמוד־תורה אויף קראַכמאַלנע 31. איינגעקריצט אין זכרון זענען פאַר־בליבן די מלמדים: ר' שמחה בינעם, ר' שמואל דוד און ר' פנחסל.

דער רבי ר' שמחה בינעם האָט מיט זיין אויסערלעכן אויסזען נישט געמאַכט קיין איבעריק אַנגענעמען איינדרוק. געווען איז ער אָבער איינער פון די בעסטע גמרא־מלמדים אין וואַרשע. לערנען ביי ר' שמחה בינעם איז געווען אַ פּריווילעגיע פאַר אַ יינגל. אין זיין חדר האָבן געלערנט נישט מער ווי אַ 12 תלמידים פון די מיוחסדיקע און גבירישע היזער. איך בין געווען דער יינגסטער און דער אַרעמסטער. די מאַמע מיינע האָט געטאָן אַל דאָס מעגלעכע, פּדי צו באַצאָלן דאָס רעד־צירטע וועכנטלעכע רבי־געלט, אָבער דאָס האָט זיך איר נישט איינגעגעבן און זי איז מיטן שִׁכר־לימוד שטענדיק געווען הינטערשטעליק. די מאַמע האָט זיך אויך באַמיט מיך בעסער צו קליידן, כ'זאָל נישט פאַרשעמט ווערן פאַר די אַנדערע יינגלעך, אָבער אויך דאָס האָט זיך איר גאַנץ קנאַפּ איינגעגעבן.

דער אופן פון מיינ רבין ר' שמחה בינעם לערנען איז געווען אַזאָ: פיר טעג אַ וואָך האָט ער געלערנט מיט די תלמידים דעם שיעור פון וואָך. דאָנערשטיק אין דער פרי האָט ער געלאָזט די תלמידים לערנען „פאַר זיך“ און איינער דעם אַנדערן זאָל אַרויסהעלפן. אַליין איז ער אַריין אין איינער פון די שטיבן פונעם באַלעבאַס, ביי וועמען ער האָט אָפּגעדונגען דאָס צימער פאַרן חדר, און האָט פּערזענלעך געלערנט מיט די יינגלעך, וועלכע זענען אָפּגעשטאַנען געווען אין לערנען אין דער געגעבענער וואָך. ער האָט אָבער יעדעס מאָל איבערגעלאָזט אין חדר אַן אַנדער יינגל פאַר אַ משגיח, און דער משגיח האָט געדאַרפט אַכטונג געבן, מען זאָל פלייסיק

לערנען און נישט אַרומשטיפן. בדרך כלל האָבן די תלמידים אָנגעהאַלטן זעלבסט־ דיסציפלין, אין דעם רבינס אַפּוועזנהייט גאַנץ געשמאַק געלערנט און איינער דעם צווייטן גערן געהאַלפן.

דאָנערשטיק נאָך מיטאָג האָט דער רבי אָנגעהויבן צו פאַרהערן די תלמידים. אַזוי אויך פרייטיק ביז מיטאָג. דער פרייטיק נאָך מיטאָג איז געווען די תלמידים גאַלדווקע. מען איז מיטן רבין דורכגעגאַנגען די סדרה מיט דער הפטורה פון דער וואָך, אַ מאָל אויך אַ שטיקל תנך אַדער אַגדות.

נאָכן פאַרלאָזן דאָס חדר פון ר' שמחה בינעם — צוליב סיבות, וואָס מיר וועט נאָך אויסקומען צו דערציילן — איז מיין מלמד געווען ר' שמואל דוד.

דער רבי ר' שמואל דוד איז געווען דער מלמד פון דער העכסטער פיתה אין דער תלמוד־תורה אויף דער קראַכמאַלנע־גאַס נומער 31 אין וואַרשע. געווען איז ער דער אָנגעזעענסטער פון אַלע מלמדים אין דער תלמוד־תורה. צו אים האָבן זיך באַצויגן מיט דעם גרעסטן דרך־אָרץ די איבעריקע מלמדים, די משגיחים, און אפילו דער אַפּוטרופּוס פון דער תלמוד־תורה, ר' יואל וועגמיסטער. די תלמידים זיינע פלעגן זיך גרייסן דערמיט, וואָס זיי לערנען ביי ר' שמואל דודן.

אָנגענומען צו ווערן אין דער פיתה איז נישט געווען אַזוי לייכט. ס'איז נייטיק געווען צו האָבן אַ געהעריקן סטאַנדאַרט אין לערנען און צו קומען פון אַן אַרעמער און חסידישער היים. מ'האַט געמוזט דורכגיין צוויי שווערע עקזאַמענס: איינער פון די משגיחים און איינער פון רבין ר' שמואל דוד גופא, און ער איז געווען דער פּוסק אַחרון. מ'האַט אויך געמוזט גיין געקליידט אין פּולן, טראַדיציאָנעלן טראַכט. יינגלעך אין אַ מאַרינאַרקע אַדער אין אַן אַנדער היטל, ווי דאָס באַקאַנטע וואַרשעווער קליינע קיילעכדיקע טוכענע היטעלע, זענען אין דער דאָזיקער פיתה נישט אָנגענומען געוואָרן.

געלערנט אין דער פיתה האָבן 18 תלמידים, נישט מער און נישט ווייניקער. אין פאַל ווען אַ תלמיד איז אַרויסגעפאַלן אין מיטן זמן, זענען שטענדיק געווען גענוג קאַנדידאַטן דאָס אַרט צו פאַרנעמען.

אויך אין דעם חדר בין איך געווען דער יינגסטער. דער יינגסטער, אָבער נישט דער אַרעמסטער. די תלמידים אין דער פיתה זענען געווען פּולם פּולם און פּולם אביונים. אין זייערע שטיבן, פּונקט ווי אין מיינער, האָט קיין דלות נישט געפּעלט. דער רבי ר' שמואל דוד איז געווען אַ ייד אַ חלוש, געפירט האָט ער אָבער זיין פיתה מיט אַ פעסטער האַנט.

דער מעטאָד פון זיין לערנען איז געווען אַן אַנדערער, ווי פון מיין פּריעדדיקן רבין, ר' שמחה בינעם. געלערנט האָט ר' שמואל דוד דעם וועכנטלעכן שיעור נאָר דריי טעג אין דער וואָך. די איבעריקע טעג זענען די יינגלעך צעטיילט געוואָרן אין גרופּעס, צו דריי אין אַ גרופּע, און זיי האָבן געדאַרפט לערנען צווישן זיך. דער רבי איז אַרומגעגאַנגען פון איין גרופּע צו דער אַנדערער — הערן, פּרעגן

און אויספרעגן. ער איז אויך געווען גרייט צו ענטפערן ווען עמעצער פון א גרופע איז געגאנגען אים פרעגן א שאלה, אדער א שווערע סוגיה אין דער גמרא. די דרנער-גרופעס זענען נישט געווען קיין שטענדיקע. יעדע וואך זענען זיי געטוישט געווארן, און יעדער תלמיד האט אין פארלויף פון זמן דורכגעמאכט זיין לערנען מיט יעדן איינעם פון זיינע חדר-חברים.

אויך אנדערש איז געווען ר' שמואל דודס באציונג צו די תלמידים ווי פון די אנדערע מלמדים. ער האט נישט געהאט קיין קאנטשיק, נישט געשלאגן, נישט געשריגן און זעלטן זיך אפילו געבייזערט. האט איינציקע, וואס ער האט געהאט, איז געווען א ליגייקע. מיט וועלכע ער האט זיך באנוצט א קלאפ צו טאן אין טיש ווען ס'איז געווען צו טומלדיק. ס'איז גענוג געווען, אז ר' שמואל דוד זאל צורופן א יינגל, אויפהויבן זיינע גרויסע און שווערע ברעמען, שארף אים אַנקוקן — דאס יינגל זאל זיך אונטערגעבן זיין ווילן און דורכפירן זיין באפעל.

ביי ר' שמואל דודן אין דער העכסטער פיתה אין דער תלמוד-תורה אויף קראמאנע 31 האבן איך געלערנט איבער אנדערטהאלבן יאר, פון נאך פסח 1907, ביז נאך סוכות 1908. שווער איז געווען דאס לערנען ביי ר' שמואל דודן, אבער דערפאר מיט גוטע רעזולטאטן.

אין דער העכסטער פיתה אין דער תלמוד-תורה אויף קראמאנע גאס נומער 31 אין ווארשע, אין וועלכער איך האב געלערנט אין עלטער פון 11-12 יאר, האט חוץ ר' שמואל דוד, דעם שטענדיקן מלמד, מיט די תלמידים אויך געלערנט ר' פנחסל, ר' שמואל דודס זון, וועלכע פלעגט פארטרעטן זיין פאטער אין פאל פון א קראנקייט, און ר' שמואל דוד איז געווען אן אפטער חולה.

אין די לומדישע קרייזן איז ר' פנחסל באטראכט געווארן פאר א למדן מופלג, פאר א חכם און פאר א וועלטמענטש. די מלמדים, משגיחים, גבאים און די אפוי-טרופסים פון דער תלמוד-תורה האבן פאר אים געהאט גרויס דרך-אריץ. אויך זיין אייגענער פאטער, דער בארימטסטער גמרא-מלמד אין די ווארשעווער תלמוד-תורה, האט געהאט פאר אים גרויס אפשיי. אפילו דער הויפט-אפוטרופוס, ר' יואל וועגמיסטער, דער גרויסער גביר, אַנגעזעענער גערער חסיד און טישזיצער אין גערער רבינס הויף, דאָזאַר פון דער יידישער גמינע און אפיציעלער יידישער שתדלן, וועלכער פלעגט פאָרן אין אַ קאָטש מיט גומענע רעדער, געשפּאַנט מיט צוויי פּאַר פּערדן, און אין דער וואַכן גיין אַנגעטאָן ווי אַ פּאַלנער דייטש: אַ קורצן שלוס-ראַק, אַ הויכן האַרטן קראַגן, שטייפע ווייסע מאַנזשעטן און אַ ציילנדער, שבת פלעגט ער זיין צווישן די חסידים דער שאַרפּער חסיד, אין אַ שטריימל און אין דער אַטלאַ-סענער קאַפּאַטע פון דער חתונה, נאָך מיט היפשע צייטן — אפילו ער, ר' יואל וועגמיסטער, דער שר פון דער חסידישער וועלט אין וואַרשע, האָט פאַר ר' פּנחסלען געהאַט גרויס רעספּעקט, איז געשטאַנען פאַר דעם קוים דרייסיק-יאַריקן יונגן-מאַן

מיט דרך-ארץ — האָט זיך נישט אָוועקגעזעצט איידער ר' פנחסל האָט פאַרנומען זיין אָרט. די תלמוד-תורה-מנהיגים האָבן זיך מיט ר' פנחסלען געגרייסט, געהאַלטן פאַר אַ כבוד און פאַר אַ זכיה זיין קומען לערנען מיט די תלמוד-תורה-יינגלעך. פאַר די תלמידים איז די צייט, וואָס ר' פנחסל האָט מיט זיי געלערנט, געווען יום-טוב-טעג.

ר' פנחסל איז נישט געווען קיין פראַפעסיאָנעלער מלמד. געווען איז ער אַ סוחר און געהאַט אַ גרויס געשעפט פון פאַיאַנס, פון גלאַזוואַרג און פאַרצעלאַן אויף פּטאַשע-גאַס — דער צענטער פון די הורטאָווע געשעפטן פון פאַיאַנס און אימפּאַר-טירטע פּרוכט. ער איז געווען — וואָס מען רופט — אַ געבוירענער פּעדאַגאָג און משמעות ליב געהאַט דאָס לערנען מיט קינדער.

דאָס לערנען ביי ר' פנחסלען איז געווען אַ מחיה. מ'האַט נישט געדאַרפט זיך אַנשטרענגען. עס איז נישט געווען קיין האַרבער תוספות און קיין שווערע סוגיה. אַלץ איז געווען גרינג, איינפאַך און פאַרשטענדלעך. ס'איז גענוג געווען זיינס אַ וואָרט, אַן אַנמערק, אַ זשעסט, און די תלמידים זאָלן שנעלער באַהערשן דעם שיעור פון דער וואָך.

דאָס ספּעציפישע אין ר' פנחסלס לערנען זענען געווען זיינע שמועסן מיט די תלמידים צווישן מנחה און מעריב, באַזונדערס ווינטערצייט. אין פאַרלוויף פון אַ שעה אָדער אַנדערטהאַלבן פּלעגט ר' פנחסל דערציילן די תלמידים וועגן פאַרשיידענע וועלטזאַכן, פאַרגאַנגענע און אַקטועלע: פון רמב"ם, פון דער שפּאַנישער אינקוויזיציע, פון משה מאַנטעפיאַרע, פון דרייפּוס-פּראַצעס, פון דער רוסיש-אַפּאַנעזישער מלחמה; מעשיות פון דער גמרא, פון מוסר-ספרים, חסידישע געשיכטעס, און אויך פון זיין אייגן לעבן: פון זיין לעבן ווי אַ סאַלדאַט אין דער צאַרישער רוסישער אַרמיי, פון די שיינקייטן פון די קאַווקאַזער בערג און פון שוואַרצן ים, פון די קעלטן אין אוראַל, פון די פּראַכטיקייטן פון די פּעטערבורגער פּאַלאַצן און פּראַספעקטן, און פון דער גרויסקייט פון די פּעטערבורגער יידישע אַדוואַקאַטן. זיין שטיל סאַמעטן קול האָט אַריינגעדונגען אין די הערצלעך און ווי דערקוויקנדיקער וויין זיך צעגאַסן אין די אברים פון זיינע יונגע תלמידים. די תלמידים זיינע וואָלטן אָוועקגעגעבן יאָרן פון זייער לעבן צו קענען הערן די פּאַסינירנדיקע געשיכטעס און דערציילונגען פון זייער יונגן רבין.

ר' פנחסל האָט אין די תלמידים זיינע אויך איינגעפלאַנצט אַ ליבע צו קונסט און אַנטוויקלט אַ חוש פאַר שיינקייט. געשען איז דאָס נישט ווי אַ לימוד, נאָר ווי אַ צופּעליקייט, אָבער מיט אַ נישט קלענערן דערפאַלג, ווי דאָס וואָלט געווען אַ סיס-טעמאַטישער לימוד.

ווען ער איז נישט געווען אין געשעפט און האָט געלערנט מיט זיין פּאַטערס תלמידים, פּלעגט די פרוי זיינע אָדער ווער פון זיינע באַשעפטיקטע מענטשן ברענגען אין חדר אַריין אַ מוסטער פון גלאַזוואַרג אָדער פון פאַרצעלאַן און ווייזן עס ר'

פנחסלען, הערן זיין מבינות אָדער רעדן מיט אים וועגן פרייז. מיט דעם געבראכטן קעגנשטאַנד פלעגט ר' פנחסל צוגיין צום פענצטער, גוט און אַלזייטיק עס באַטראַכטן, אין די מערסטע פּאַלן איבערלאָזן דעם קעגנשטאַנד אין חדר, און ביי דער ערשטער געלעגנהייט דעמאָנסטרירן פאַר די תלמידים דעם קרישטאָלענעם אָדער דעם פאַר-צעלאַנענעם חפץ, אילוסטרירן פאַר זיינע יונגע צוהערערס און צוקוקערס די פלערליי שיינקייטן פון אַ דין און איידל-געשליפענעם גלעזערנעם פּוס, פון אַ קרישטאָלענעם באַקאַל, פון אַ קאַפּע-שעלעכל פון דעם דעליקאַטסטן פאַרצעלאָן, פון אַן אַרטיסטיש-געמאַלטן טעלער אָדער וואָזע, דערציילן פון וואָס פאַר אַ לאַנד און שטאַט דאָס קומט און וואָס פאַר אַ פרייז דאָס האָט, טייל מאָל אויך דערקלערן ווי אַזוי ס'ווערט געמאַכט. אין דער תלמוד-תורה אויף קראַכמאַלנע-גאַס 31 זענען וועגן ר' פנחסלען אַרומ-געגאַנגען אַן אַ שיעור מעשיות און לעגענדעס. די תלמידים פון ר' שמואל דודס פיתה האָבן אין זייער פרייער צייט ליב געהאַט זיך צו דערציילן און איבערצודער-ציילן די פאַנטאַסטישע געשיכטעס און לעגענדעס וועגן זייער יונגן רבין:

— נאָך ווי אַ יינגל האָט ר' פנחסל געשמט ווי אַן עילוי, ווען ער האָט געדאַרפט שטיין צום פרייז, האָט דער אַלעקסאַנדערער רבי, וועמענס אַ חסיד ר' שמואל דוד איז געווען, נישט דערלאָזט ר' פנחסלען זיך מאַכן אַ מום פדי אויסצומיידן דאָס גיין דינען אין רוסישן מיליטער. דער אַלעקסאַנדערער רבי האָט זיין פאַרבאַט דער-קלערט דערמיט, אַז עס איז אַן עבירה צו מאַכן אַ שטשערב אין אַ שיינער פלי, און ר' פנחסל איז אַ פלי יפהפה. ער האָט רעקאַמענדירט צו צערן זיך. מ'האַט ר' פנחסלען געמסרט און נישט די ברכות פון אַלעקסאַנדערער רבין, נישט דאָס צערן זיך, און נישט די גרויסע סומעס כאַבאַר האָבן געקענט העלפן, זייענדיק אַ הויכער און אַ שיינער מאַנספאַרשויך איז ר' פנחסל אַוועקגעשיקט געוואָרן דינען אין דעם מיוחסדיקן קאַוואַלעריע-גוואַרדיע-פּאַלק, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען פון דער צאַריצע מאַריאַ פּיאָדאַראָוואַ.

געווען איז ר' פנחסל דער איינציקער ייד אין זיין פּאַלק. ער האָט געדינט אין קאַווקאַז, אין סיביר, אין פעטערבורג און אין דער צייט פון זיין מיליטעריניסט דערדינט זיך צו דעם העכסטן ראַנג וואָס אַ יידישער סאַלדאַט אין אַזאַ פּאַלק האָט זיך געקענט דערדינען: דריי בענדלעך. אין דער גאַנצער צייט פון זיין סלוזשבע האָט ר' פנחסל נישט פאַרפעלט אַ טאַג צו לייגן טלית-און-תפילין אָדער צו דאַווען אַ מנחה-מעריב, און נישט פאַרוכט קיין פזית קאַזאַרמע-ברויט און קיין לעפל געקעכט פון דעם קאַזאַרמע-קעסל.

אין פעטערבורג האָט ר' פנחסל געהאַט סלוזשבע אין פאַרשידענע פּאַלאַצן און אין קייזערלעכן הויף. אין אים — ווי די לעגענדע האָט דערציילט — האָט זיך פאַרליבט אַ פירשטיין. ס'איז אים פאַרגעלייגט געוואָרן מיט איר חתונה צו האָבן מיט דעם תנאי זיך צו שמדן, און דערנאָך וועט מען שוין זאַרגן, אַז ער זאָל געאַדלט ווערן. ר' פנחסל האָט זיך פון די אַלע גליקן אָפּגעוואָגט. נישט מיט גוטן און נישט

מיט ביזן האָט מען ביי אים געקאָנט אויספירן, ער זאָל זיך שמדן אָדער פּאַרלאָזן זיין פּרוי.

מיר, די תלמידים פון ר' פּנחסלען, האָבן געגלייבט אין דער עכטיקייט פון יעדן וואָרט פון די אַלע געשיכטעס וואָס מיר האָבן זיך אָנגעהערט, דערציילט און איבער-דערציילט וועגן אונדזער יונגן רבין.

אַ קערנדל אמת האָט דאָך געמוזט זיין אין דער ליבע-און-שמד-געשיכטע. עס לייגט זיך אויפן שכל. ר' פּנחסל איז געווען אַן אויסנאַמלעך שיינער מאַנס-פּאַרשוין.

צוויי מענטשן האָבן איך אין מיין לעבן געקענט, וועלכע האָבן פּאַרליפט מיט זייער מענערשיכער שיינקייט. און ווען זיי פלעגן גיין אין גאָס האָט מען זיי מיט באַוונדערונג נאָכגעקוקט. געווען זענען דאָס: דער העברעיִש-ידישער פּאָעט און בעלעטריסט זלמן שניאור און מיין רבי ר' פּנחסל. אויף די גאָסן פון בערלין, אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט דער יונגער זלמן שניאור אויסגעזען ווי אַ פּאַנטאַסטישער אַריענטאַלער פּרינץ, און אויף די גאָסן פון וואַרשע האָט ר' פּנחסל געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ לעגענדאַרן יונגן רוסישן קניאַז, ביידע זענען פיל מאָל אין גאָס פּאַרטשעפּעט געוואָרן פון עלעגאַנטע און עקזאַלטירטע דאַמעס און פּריילינס.

ווי מיט זיידענע פּעדעס האָט מיין רבי ר' פּנחס זיך איינגעוועבט אין מיין געמיט און אין מיין זפּרון. יעדעס מאָל ווען כ'האָב וועגן אים געטראַכט, און איד פלעג גאַנץ אָפט טראַכטן וועגן אים, האָבן איך געפילט אַ וואַרעמקייט, ווי בשעת ער האָט מיט מיר געלערנט גמרא מיט שווערע מפרשים און צווישן מנחה און מעריב דער-ציילט די וונדערלעכע מעשיות.

איך האָב די איבערצייגונג, אַז נישט פּריער און נישט שפּעטער, נישט פּאַר אים און נישט נאָך אים, איז אין די וואַרשעווער אַרטאָדאָקסישע חדרים און תלמוד-תורות געווען אַזאַ טיפּ מלמד, ווי ס'איז געווען אין דער תלמוד-תורה אויף קראַכ-מאַלנע-גאָס נומער 31 אין וואַרשע — מיין רבי ר' פּנחסל.

דאָס לערנען אין די חדרים און ביי די רענאַמירטע גמרא-מלמדים האָט מיך נישט צוגעגרייט פּאַר די נויטן און באַדערפענישן פון טאַג-טעגלעכן לעבן. נאָכן פּאַרלאָזן דאָס חדר האָבן מיר געפּעלט די עלעמענטאַריסע ידיעות, וואָס זענען גייטיק אין רעאַלן לעבן.

חוץ לייענען יידיש און די שריפט פון סידור, חומש, גמרא און רש"י-כתב, וואָס האָט מיר געגעבן די מעגלעכקייט צו לייענען און צו פּאַרשטיין העברעיִש, האָבן איך נישט געקענט רעדן, לייענען און שרייבן אויף קיין שום אַנדערע שפּראַכן. שרייבן האָבן איך אָפילו יידיש נישט געקענט. רעכענען האָבן איך גראַד יאָ געקענט, אָבער בלויז אויפן קאַפּ, נישט אויף פּאַפּיר. אויפן קאַפּ האָבן איך געקענט מאַכן

שווערע חשבונות און זיך געספראוועט מיט די עיקרים פון אַריטמעטיק: חיבור, חיסור, כפל, חילוק, אָבער נישט אָפּערירן מיט קיין ברוכצאָלן. אַבסאָלוט פּרעמד זענען מיר געווען די קעגנשטאַנדן פון געאָגראַפיע, נאַטור־וויסנשאַפט, געשיכטע, פיזיק אדג"ל.

אפילו די יידישע געשיכטע איז מיר געווען אומבאַקאַנט, געוויסט האָב איך אויף אַזוי פיל, אויף וויפל דאָס איז געקומען צום אויסדרוק אין געוויסע שטעלן אין דער גמרא, וואָס כ'האָב געלערנט. דאָס איינציקע פון יידישער געשיכטע, וואָס כ'האָב געוויסט, איז געווען וועגן דעם קאַמף פון די יידן קעגן די רוימער, און דער־וויסט זיך וועגן דעם האָב איך אַ דאַנק אַ צופעליקן אַריינפאַל אין מיינע הענט פון אַ העברעיִש ביכל פון יאַסעפּוס פּלאַוויוס.

און אפילו מיט דעם תנך בין איך נישט געווען צו פאַמיליאַר. אין די פּויליש־יידישע אַרטאָדאָקסישע חדרים, אין וועלכע ס'האָבן זיך געלערנט קינדער פון חסידישע עלטערן, איז דאָס לערנען תנך ווי אַ סיסטעמאַטישער לימוד פאַררעכנט געוואָרן פאַר אַ שטיק אַפיקורסות.

פאַר וואָס אַזאַ שטייגער יינגל ווי איך, מיט נאַרמאַלע פעיקייטן און מיט לאַנגע יאָרן קנעלן אין די חדרים, האָב נישט פאַרמאַגט די עלעמענטאַרסטע ידיעות פון וועלטלעכער וויסנשאַפט און שפּראַכן־קענטעניש — איז אַן ענין פאַר פאַרשערס פונעם יידישן לעבן אין פּוילן אונטער דער צאַרישער הערשאַפט, פאַר אַ פאַרשער, וואָס וועט זיך ספּעציעל פאַרנעמען מיט דעם דערציונג־סיסטעם פון פרומע חסידישע יידן אין אַמאַליקן קאָנגרעס־פוילן ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה. איך וועל בלויז אַ ביסל דערציילן וועגן דעם דערציונג־סיסטעם, אין וועלכן איך האָב זיך אויפגעהאָדעוועט.

די חדרים, אין וועלכע ס'האָבן זיך געלערנט די קינדער פון פרומע און חסידישע עלטערן, זענען באַשטאַנען — ווי שוין דערציילט — פון לעגיטימע און נישט־לעגיטימע. אָבער אויף יעדן פון די לעגיטימע חדרים און תלמוד־תורה־קלאַסן זענען געווען אַ צען נישט־לעגיטימע חדרים, אין וועלכע מ'האָט נישט געלערנט קיין איין וואָרט פון די א"ג לימודי־חול.

אפילו אין די לעגיטימע חדרים און תלמוד־תורות, וואָס זענען געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פונעם רוסישן בילדונג־דעפּאַרטאַמענט אין וואַרשע, אין וועלכע ס'איז געווען אַבליגאַטאָריש דער לימוד פון רוסיש, אַריטמעטיק און אַנדערע לימודים, וואָס האָבן געמוזט געלערנט ווערן עטלעכע שעה אַ וואָך, און די לערערס פאַר די דאָזיקע לימודים האָבן געדאַרפט באַזיצן די נייטיקע קוואַליפיקאַציעס און זיין באַשטעטיקט פון די רוסישע בילדונג־אַרגאַנען — האָבן די פרומע מלמדים פון די אַרטאָדאָקסישע חדרים און תלמוד־תורה־קלאַסן געמאַכט אַ קנאַפן צימעס מיט די לימודי־חול, אינגאַרירט די פאַראַרדענונגען פון דער רוסישער בילדונג־מאַכט און מיט אַלע מיטלען סאַבאַטירט דאָס לערנען וועלטלעכע לימודים.

אזוי, למשל, איז מיטן תירוץ פון ביטול-תורה סאבאטירט געווארן דאס לערנען פון לימודי-חול אין דער תלמוד-תורה פאר ארעמע יינגלעך אויף קראכמאלנע 31. אין וועלכער כ'האב אָנגעהויבן לערנען אין עלטער פון אַ 10 יאָר.

מיטן וויסן און הסכם פונעם הויפט-אפּוטרופּוס פון דער תלמוד-תורה ר' יואל וועגמייסטער פלעגן די מלמדים פון דער תלמוד-תורה נישט לאָזן די בעסערע תלמידים מבטל זיין דאָס לערנען אויף איין מינוט. אין די באַשטימטע שעהען פון די לימודי-חול פלעגן זיי איבערלאָזן די ערגערע תלמידים אין די קלאַסן פאַר די לערערס, און מיט די בעסערע תלמידים זיך איבערטראַגן אין אַ זייטיק צימערל און לערנען דעם שיעור פון דער וואָך. אין פאַל ווען ס'פלעגט זיך יאווען אַן אינ-ספעקטאָר, פלעגן די מלמדים אַרויסשיקן פון די קלאַסן די בעסערע תלמידים. איך, צום גליק אָדער צום אומגליק, האָב געהערט צו דער קאָטעגאָריע פון די גוטע תלמידים און בין דעריבער „פטור“ געווען זיך צו לערנען די לימודי-חול. מיינע לעצטע מלמדים, ר' שמואל דוד און זיין זון ר' פנחסל, האָבן מיך גראַד יאָ צוגערעדט צום לערנען די וועלטלעכע לימודים און געוואַלט מיך איבערלאָזן אין קלאַס פאַר דעם לערער פון רוסיש און פון די אַנדערע קעגנשטאַנדן. זיי פלעגן מיט מיר איינטענהן, אַז ס'איז שוין צייט, אַז אַ יונג ווי איך זאָל קענען אַ ביסל לייענען און שרייבן. אין דעם פרט איז זייער באַציונג צו מיר געווען אַן אַנדערע ווי פון דעם מלמד ר' שמחה בינעם. ווען כ'האָב געפרעגט מיין רבין ר' שמואל דוד אָדער ר' פנחסלען, וואָס וועט זיין מיט מיין לערנען, איז זייער ענטפער געווען, אַז זיי האָבן וועגן מיר נישט קיין זאָרג. זיי ווייסן, אַז כ'וועל דעם וועכנטלעכן שיעור קענען. ווען איך האָב דערציילט מיין מוטער די מיינונג פון מיינע מלמדים און געבעטן געלט אויף צוויי העפטן, אַ בלייפעדער און אַ פעדער מיט אַ סטאַלקע צום שרייבן, האָט די מאַמע מיינע זיך אָפגעזאָגט מיר צו געבן די נויטיקע לערן-מכשירים. זי איז אַוועק צו די מלמדים און קאָטעגאָריש זיך אַנטקעגנגעשטעלט דאָס לאָזן מיך לערנען לימודי-חול: „מיין זון וועט האָבן גענוג צייט זיך צו לערנען די גויישע זאַכן נאָך דעם ווען ער וועט האָבן היתר-הוראה“.

ווער ס'זאָל נישט געווען זיין שולדיק אין מיין אַבסאָלוטן מאַנגל פון וועלטלעך וויסן — דאָס חדר, די אומשטענדן, די עלטערן — אַ פאַקט איז, אַז ווען כ'האָב פאַרלאָזט דאָס לערנען אין חדר, בין איך אין דער הינזיכט פון וועלטלעך וויסן געווען אַן אינגאַראַנט און אַן אַנאַלפאַבעט.

אין פרט פון נישט האָבן קיין עלעמענטאַרע וועלטלעכע בילדונג, בין איך, ליי-דער, נישט געווען קיין בן-יחיד. אַזעלכע יינגלעך ווי איך זענען געווען אין גרויסע, גרויסע צאָלן.

אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט מען זעלטן געקענט טרעפן אַ יידישן אַרבעטער, אַ געבוירענעם און אַ דערצויגענעם אין קאַנגרעס-פוילן, וואָס זאָל באַהערשן אין וואַרט און אין שריפט די דעמאָלטדיקע נויטווענדיקע

שפראכן — פויליש און רוסיש, אָדער אַפילו איינע פון די שפראַכן. דאָס איז חל געווען אַפילו אויפן אַקטיוו פון דער ייִדישער אַרבעטער-באַוועגונג. ווי אַן אילוסטראַציע קען דינען די דעלעגאַציע פון בונד צום אַרבעטער-ראַט אין וואַרשע סוף 1918.

די דעלעגאַציע פון בונד צום וואַרשעווער אַרבעטער-ראַט איז באַשטאַנען פון אַ 125 געוויילטע דעלעגאַטן, דאָס שמן-זית פון דער בונדישער אינטעליגענץ און פון דעם בונדישן אַרבעטער-אַקטיוו: פון דער פּאַרטי און פון די פּראָפּעסיאָנעלע פּאַראַיינען, פון פּאַרטי-מיטגלידער און בונדישע סימפּאַטיקער. די אינטעליגענץ, און אין דער קאַטעגאָריע זענען דעמאָלט אויך אַריינגערעכנט געווען די באַשעפּ-טיקטע אין ביראָען און די אַנגעשטעלטע אין די הורט- און דעטייל-געשעפּטן, איז באַשטאַנען פון אַ 30 דעלעגאַטן. די איבעריקע דעלעגאַטן, אַרום הונדערט אין צאָל, זענען געווען אַרבעטער. און פון די אַרום הונדערט אַרבעטער-דעלעגאַטן האָט מען נישט געקענט אַפּצייילן קיין מנין, וועלכע זאָלן ווי געהעריק באַהערשן די פוילישע שפּראַך, און ס'האָט זיך נישט געפונען קיין איין אַרבעטער-דעלעגאַט, וועמען מ'זאָל קענען אַרויסרוקן פאַר אַ רעדנער אויף דער טריבונע פונעם אַרבעטער-ראַט. צווישן די בונדישע אַרבעטער-דעלעגאַטן האָבן נישט געפּעלט קיין מענטשן מיט אויסגעצייכנטע רעדנערישע פעיקייטן און אַפילו טאַלאַנטירטע רעדנערס אין ייִדיש, אָבער קיין איינער פון זיי, וועלכער זאָל קענען אַרויסטרעטן אין פויליש. אַפילו דער פּאַרטערטער פון בונד אין פּרעזידיום פונעם אַרבעטער-ראַט, דער לעדער-אַרבעטער יוסף באַסאַק (יוסף ליפּשיץ), וועלכער האָט פאַרהעלטנישמעסיק געקענט פויליש, איז נישט בכוח געווען אַוועקצושטעלן זיך אויף דער טריבונע פונעם אַרבעטער-ראַט און זיין אַ וואַרטזאָגער פאַרן בונד.

אזוי איז מסתמא געווען מיט די ייִדישע אַרבעטער-דעלעגאַטן פון די אַנדערע פּאַרטייען. ס'רעדט דערפאַר דער פּאַקט, וואָס אין דער גאַנצער צייט פון דער עקסיס-טענץ פון וואַרשעווער אַרבעטער-ראַט האָט קיין איין ייִדישער אַרבעטער, אַ דער-צויגענער אין קאַנגרעס-פוילן און אַ דערוויילטער אין דער ייִדישער אַרבעטער-סביבה אין וואַרשע, נישט גערעדט פון דער טריבונע פון וואַרשעווער אַרבעטער-ראַט. די רעדנערס פון די ייִדישע אַרבעטער-פּאַרטייען — בונד, פּועלי-ציון, ס.ס. פּאַראַיי-ניקטע — זענען געווען די אינטעליגענטן. דאָס איז אויך נוגע דעם „ייִדיש“-ייִדישן סעקטאָר פון דעם לינקן בלאַק, פון די שפּעטערדיקע קאַמוניסטן.

אין וועל קיין מאָל נישט פאַרגעסן די סצענע, וואָס האָט זיך אָפּגעשפּילט אויף די זיצונגען אין וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד בעת דער צוגרייטונג-קאַמפּאַניע צום ערשטן דערוויילטן וואַרשעווער שטאַטראַט אין 1919. מיט ליכט האָט מען געזוכט אַ פּאַסנדיקן קאַנדידאַט צווישן די אַרבעטער, מיטגלידער פונעם קאַמיטעט, וועלכער זאָל ווי געהעריק באַהערשן די פוילישע שפּראַך אין וואַרט און אין שריפט, און אַזאַ קאַנדידאַט האָט מען נישט געפונען צווישן די אַרבעטער, מיטגלידער פונעם פּאַרטיי-

קאמיטעט: הערשל הימעלפארב דער שניידער, יוסף באַסאָק דער לעדער-אַרבעטער, אַבע פלוג דער טעקסטיל-אַרבעטער, מרדכי פייגמאַן דער שניידער, חנינא קראַ-מאַרסקי דער לעדער-אַרבעטער, הערשל מעטאַלאָויעץ דער מעטאַל-טאַקאַר, יעדער פון זיי, אַן שום ספק, אַ פעיקער, אינטעליגענטער און פּאַליטיש-געשולטער אַרבעטער-טוער, אַבער קיינער פון זיי האָט נישט פאַרמאַגט די געהעריקע שפּראַך-קוואַליפיקאַציעס בכדי צו קענען זיין אַ קאַנדידאַט צום שטאַטראַט. ליטוואַק, דער דרוקער-אַרבעטער, וועלכע האָט וואַרשיינלעך יאָ באַהערשט די פּוילישע שפּראַך, איז נישט געקומען אין באַטראַכט צוליב מאַנגל פון געוויסע פאַרטיי-מעלות. שרה שוועבער איז אין וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד קיין מאָל נישט באַטראַכט געוואָרן פאַר אַן אַרבעטערין אָדער פאַר אַ געוועזענער אַרבעטערין, נאָר פאַר אַן אינטעליגענטקע. די דערוויילטע 4 פאַרטערטערס פון בונד צום וואַרשעווער שטאַטראַט אין 1919 זענען געווען מענטשן פון דער פּראָפּעסיאָנעלער אינטעליגענץ: הענריק ערליך, וויקטאָר אַלטער, אסתר איווינסקאַ און גרשון זיבערט.

דער מאַנגל פון וועלטלעכער בילדונג איז געווען אַן אבן-נגף אין דעם לעבנס-וועג אַפילו צווישן די עלעמענטן פון די יידישע אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך באַוויזן אַרויפצודראַפּען אויף דעם געזעלשאַפטלעכן לייטער.

נישט אומזיסט האָט דער בונדישער פירער וויקטאָר שולמאַן אין זיין אַרטיקל וועגן דער קולטור-אַרבעט אין דעם ערשטן נומער פון צענטראַלן בונדישן אַרגאַן „לעבענס פּראָגען“ פון 1916 אַלאַרמירט וועגן דעם נידעריקן בילדונג-מצב אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס אין פּוילן און געוואָרפן די לאַזונג פון תּיכּף צוטּרעטן צו שאַפן בילדונג-אינסטיטוציעס. אין וועלכע ס'זאָלן געלערנט ווערן די איינפאַכסטע וויסנשאַפטלעכע לימודים און שפּראַך-קענטענישן.

שעם זיך נישט, ר' הערשל, און דערצייל, וואָס וויקטאָר שולמאַן האָט דיר, נאָך דיין צוריקקומען פון דייטשלאַנד קיין וואַרשע זומער 1918, ביי אַ געלעגנהייט געזאָגט:

— אייך, חבר הערשל מעטאַלאָויעץ, האָב איך געהאַט אין זינען ווען כּי-האַב אין מיין ערשטן אַרטיקל אין „לעבענס פּראָגען“ געשריבן וועגן די קולטור און די בילדונגס-נויטן אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס. איר, אַ יונגער בחור, ווייסט, וואָס עס טוט זיך אין די ביכער פון פרצן, זענט באַהאַונט מיט דעם ערפורטער פּראָגראַם און מיט באַגדאַנאָוס פּאַליטישער עקאָנאָמיע, גריבלט זיך אין די סיסטעמען פון פּילאָזאָפּיע ביי זשיטלאָווסקי, פאַרנעמט אַ בכבודיק אַרט אין דער אַנפירונג פון דער וואַרשעווער פּראָפּעסיאָנעלער באַוועגונג. אין דער אַנפירונג פון דער ווירט-שאַפּט-אַקציע, שניידט זיך פאַר אַ רעדנער און דערגייט אין יונגן עלטער צו דעם העכסטן שטאַפל פון דער פּאַליטישער אַנפירונג פון די יידישע אַרבעטער אין וואַרשע ווי אַ מיטגליד פון וואַרשעווער פאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד — און קען נישט רעדן און נישט ליינען קיין פּויליש-אָדער רוסיש, נישט שרייבן אַפּילר קיין יידיש.

היינט באהערשט איר נישקשה די דייטשישע שפראך, און בכלל האָט איר זיך אין דער צייט, וואָס איר האָט פאַרבראַכט אין דייטשלאַנד, נישט שלעכט אַנטוויקלט. אָבער פאַר אייער פאַרלאָזן וואַרשע, סוף 1915, איז געווען אַ שרעק צו קוקן אויף אייער מאַנגל פון עלעמענטאַרער בילדונג.

איר, חבר הערשל, זענט דער בעסטער באַווייז, וואָס פאַר אַ פּוח און דערהויבן־קייט די אַרבעטער־באַוועגונג פאַרמאָגט, צו קענען מאַכן פון אַזאַ שטייגער יינגל, ווי איר זייט געווען, דאָס וואָס איר זענט געוואָרן. — — —

ווען איך דערמאָן זיך די ווערטער פון וויקטאָר שולמאַן, איינעם פון די סימפּאַטישסטע טוערס אין דער אַרבעטער־באַוועגונג אין פּוילן און אייער פון מייער ערשטע לערערס פון סאַציאַליזם, ווילט זיך מיר זאָגן: שפּיל נישט דעם „יאַטעכע־דאָם“ און גיב צו, אַז שולמאַנס כאַראַקטעריסטיק איז געווען אַ ריכטיקע, אַז דער אַרבעטער־באַוועגונג האָסטו צו פאַרדאַנקען דיין מענטשלעכע און פּאָליטיש־געזעל־שאַפטלעכע אַנטוויקלונג.

וואָס מען דאַרף צו וויקטאָר שולמאַנס ווערטער צוגעבן, איז נעמעלעך דאָס: אַזעלכע טיפּן ווי איך, מיט גרעסערע צי מיט קלענערע קוואַליפיקאַציעס, האָט די אַרבעטער־באַוועגונג אין דער יידישער סביבה אַרויסגעגעבן אַ היפשע צאָל. דער בונד האָט פון זיך אַרויסגעגעבן אַ באַדייטנדיקע צאָל גוטע און אינטעלי־גענטע אַרבעטער־טוערס, וועלכע זענען געקומען צו דער אַרבעטער־באַוועגונג מיט קנאַפער בילדונג אָדער אין גאַנצן אַן עלעמענטאַרער בילדונג. ס'איז גענוג בלוזן אויסצורעכענען עטלעכע נעמען פון די אויסגעצייכנטע אַרבעטער־טוערס פון בונד, וועלכע געפינען זיך נישט מער צווישן די לעבעדיקע: שמאי קרימקאַפּ, אשר גאַלד־שמיד, חיימל פּראָפעסאָר, אַברהמל שטריקער, אַברהמל פּשיסוועביגער (אַברהם ראַטשפּאַן), יוסף באַסאַק, יחיאל ניימאַן. (איך דערמאָן נאָר די יעניקע, וועלכע האָבן אַנגעהויבן זייער געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט אין בונד און געשטאַרבן ווי בונדיסטן, און נישט אַזעלכע, וואָס האָבן דעם בונד פאַרלאָזט, ווי, למשל, אַבע פּלוג, שמאי בעקער און אַנדערע).

נישט בלוזן דער בונד, נאָך אויך אַנדערע פּאָליטישע גרופּירונגען, וואָס האָבן געווירקט אין דער יידישער אַרבעטער־סביבה אין פּוילן, קענען זיך באַרימען מיט אַ צאָל אויסגעצייכנטע יידישע אַרבעטער — אַרבעטער־טוערס, ווי למשל, דער אַנאַרכיסט, דער שוסטער־אַרבעטער, וועמען מען האָט גערופן „דער שוואַרצער מרדכי“, פון פּ.פּ.ס. (פוילישע סאַציאַליסטישע פּאַרטיי) — די פעזקע און אינטע־ליגענטע יידישע אַרבעטער־טוערס עקשטיין דער סטאַלאַר, משה מעזריטשער דער שטובן־מאַליער, און פון די פּרעלי־ציון — לאָזער דער סטאַלאַר, דער שניידער משה גערשאַנאַוויטש, דער לעדער־אַרבעטער דוד ווינטרויב.

וואָס שייך מיין פּערזאָן וויל איך בלוזן צוגעבן, אַז דער בונד האָט אין מיין פּאָליטיש־געזעלשאַפטלעכער דערציונג געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע, אַ ראָלע

פון אן עלעמענטארער שולע. מיין אַנטייל איך משך פון איבער צוויי מיט אַ האַלב יאָר, אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אינעם געזעלשאַפטלעכן און פּאָליטישן לעבן אין דייטשלאַנד: אין ייִדישן און אין דייטשישן, אין י.ל. פּרץ־פּאַראַיך און אין ספּאַרטאַקוס־בונד, זענען געווען די העכערע קלאַסן, און מיינע אוניווערסיטעטן זענען געווען: דאָס לעבן מיט אירע רעאַליטעטן, די תּפּיסות, מיין טעטיקייט אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן.

מיין דערצינונג אין די חדרים, דאָס לערנען די לימודים פון אַ רעליגיעזן און טעאַלאָגישן כאַראַקטער און דער אַבסאָלוטער מאַנגל פון וועלטלעך וויסן, האָט געפּענטעט מיין לעבנסגאַנג.

פאַר מיר איז די „צרת רבים“ געווען אַ קנאַפע נחמה. ערשט נאָך דעם פּאַרלאָזן דאָס חדר, אין די יאָרן פון מיין לעבן ווי אַן אַרבעטער, האָב איך מיט שווייס און פּראַצע, ביי אַ ליכטל, ביי אַ קאָפּטשעדיק נאַפּטלעמפל, אָדער ביי דעם אַרעמען ליכט פון אַ קליין עלעקטריש לעמפל, אין די שפּעטע נאַכט־שעהען און נאָך אַ שווערן אַרבעטסטאָג, זיך דערשלאָגן צו די עלעמענטאַרסטע ידיעות פון וועלטלעך וויסן, וואָס האָבן מיר געהאַלפּן דורכצוברעכן זיך אַ וועג אין לעבן.

עפּיזאָדן פון די חדר־יאָרן

אין יאָר 1905, דעם יאָר פון שטורעם און דראַנג, פון גרויסע שטרייקן, ריזיקע דעמאָנסטראַציעס און מאַניפעסטאַציעס, און פון טויזנטער קרבנות פון דער צאַרי־שער סאַטראַפּיע, זענען אין וואַרשע פּאַרגעקומען שטרייקן און דעמאָנסטראַציעס פון... חדר־ינגלעך.

אין איינעם אַ נאַכמיטאָג פון זומער 1905, האָט זיך אין חדר, וווּ איך האָב דעמאָלט געלערנט, ביי דעם גמרא־מלמד ר' שמחה בינעם אויף טוואַרדע 22, אַרייַן געריסן אַ חברה ייִנגלעך, דערלאַנגט דעם רבין אַ צעטל מיט פּאָדערונגען און די תּלמידים אַראָפּגענומען פון חדר.

איך געדענק נישט, נאַטירלעך, אַלע פּאָדערונגען, וואָס זענען מצד די חדר־ייִנגלעך, באַזונדערס פון די ייִנגלעך אין די תּלמוד־תּורות, אַרויסגעשטעלט געוואָרן. כ'געדענק אָבער זייער גוט דריי פון די פּאָדערונגען: אַ קירצערער לערנטאָג, געקאָסטע מיטאַגן און לערנען די פּוילישע שפּראַך.

אַראָפּגייענדיק פון חדר האָבן די שליחים פונעם שטרייק־קאָמיטעט אונדז אינ־פּאַרמירט, אַז באַלד וועט פּאַרקומען אַ דעמאָנסטראַציע און אַ מיטינג אויף דער קראַכמאַלנע־גאַס.

מיינע חדר-חברים זענען זיך צעלאפן און א ביסל שפעטער צוריק ארויף אין חדר. איך און נאך א חדר-חבר, גדליה שעפס, זענען אוועק אויף קראכמאלנע-גאס, האבן זיך אנגעשלאסן אינעם מארשירנדיקן דעמאנסטראציע-צוג פון די חדר-ינגלעך און מיר זענען דערגאנגען ביז צום פלעצל.

אויפן פלעצל האבן מיר שוין געטראפן אן אפגעהאלטענעם מיטינג. אויף אימ-פראוויזרטע טריבונעס האבן גערעדט צוויי רעדנערס, אויף איינער — א יונגער-מאן אין דער טיפישער קליידונג פון א רעוואלוציאנער פון יענער צייט; א בלוזע מיט קוטאסן און פענסנע מיט א שווארץ בענדל הינטערן אויער; אויף דער צווייטער טריבונע איז געשטאנען א יונגל פון א יאר 13-14 און גערעדט.

כ'האב נישט באוויזן זיך רעכט ארומצוקוקן, און דער פארזאמלטער עולם פון עטלעכע הונדערט חדר-ינגלעך האט זיך א וויג געטאן. פון ביידע זייטן קראכמאלנע, פון דער זייט פון דער טשעפלע און פון דער זייט פון יאנושעס באזאר האבן זיך א לאז געטאן קאזאקן אויף די פערד און אריינגענומען די חדר-ינגלעך אין א קלעם. די הויפטויערן האבן זיך אנגעהויבן האסטיק צו פארמאכן און די קאזאקן האבן מיט זייערע נאגייקעס געשלאגן אויף רעכטס און אויף לינקס.

איך האב געקריגן א שמיר מיט אן אראפניק איבערן פנים און בין אריינגע-שטופט געווארן אין א געעפנטער פורטקע פון א הויף. אהיימגעקומען בין איך מיט א געשוואלן פנים און מיט א ברוין-בלויען שראם איבער דער לענג פון מיין לינקער באק. די שוועסטער האבן מיר צוגעלייגט קאלטע קאמפרעסן, מיך ארויפגעשיקט אויפן אייבערשטן שטיבל, צו וועלכן מען האט געקאנט ארויפגיין נאך מיט דער הילף פון א לייטער, צוגענומען די לייטער און מיך אויסבאהאלטן, די מאמע זאל מיך נישט זען אין מיין דאזיקן מצב.

דער אָנפאל פון די קאזאקן אויף דער קינדער-דעמאנסטראציע איז שנעל באקאנט געווארן איבער דער שטאט. ס'זענען געווען א צאל פארווונדעטע, מיט וועלכע די פאגאטאווע האט זיך געמוזט באשעפטיקן, און אויך א צאל ארעסטירטע חדר-ינגלעך.

צו מאַרגנס האט דער רבי זיך א נעם געטאן צו מיר און צו גדליה שעפס מיט זיין גאַנצן מלמדישן פּוח: געליארעמט, געוידלט, געהויבן א האנט — אָבער נישט געשלאָגן. ס'איז פאַרט געווען דאָס יאָר פון 1906. ער האָט געוויינט און געסטראַשעט מיט אַלע שטראַפן פון יענער און פון דער וועלט, און רק געוואָלט וויסן, פאַר וואָס מיר זענען אוועק מיט דער חברה לאַבועס, וועלכע ווילן נישט לערנען, זענען מבטל תורה און ברענגען אַן אומגליק אויף דער וועלט.

גדליה שעפס האָט געלייקנט, אַז ער איז געווען אויף קראַכמאלנע-גאָס. פאַר וואָס ער איז נישט אַרויפגעקומען אין חדר? איז זיין תירוץ געווען, אַז ער האָט מורא געהאַט און איז דעריבער גלייך אַהיימגעגאַנגען. איך האָב אים נישט פאַרשיט. איך האָב נישט געלייקנט, אַז כ'בין געווען אויף קראַכמאלנע-גאָס און גאַנץ

קלאָר געענטפערט. אז די אַרעמע יינגלעך זענען גערעכט צו פאַרלאַנגען געקאַכטע מיטאַגן אין די תלמוד-תורות. אַנווייזנדיק אויף אייניקע פון מיינע חדר-חברים האָב איך דעם רבין געזאָגט, אז די תלמוד-תורה יינגלעך האָבן נישט קיין דינסטן אין שטוב, מען זאל זיי ברענגען געקאַכטע יאָכלעך און קאַמפאַטן אין חדר אַרײַן.

דער רבי האָט אויף מיר געצאָרנט און געסטראַשעט מיך אַהיימזושיקן. בעת זײַן בײַזערן זיך האָט דער רבי שמחה בינעם צו מיר אַ געשרײַ געטאַן: „ס'וואַקסט פון דיר, הערש לײבעלע, אַ צווייטער ירבעם בן נבט, אַ חוטא ומחטיא את הרבים!“ איך האָב זיך פונעם דאָזיקן עפײטעט געפילט געטראַפן און באַליידיקט און זיך דעם רבין קעגנגעשטעלט פאַר דער דאָזיקער באַליידיקונג.

יאָרן שפּעטער בין איך ווי אַ בונדישער רעדנער-אַפּאַנענט אַרויסגעטראַטן אויף אַ וואַלמיטינג פון דער אַגודת-ישראל. איינער פון די אַגודה-רעדנערס האָט מיט „הייליקן צאָרן“ אַ שליידער געטאַן אויף מיין חשבון דעם עפײטעט: „ירבעם בן נבט!“ דאָס מאַל האָט דער עפײטעט מיך נישט באַליידיקט, פאַרקערט, געפילט האָב איך דאָן, ווי דער אַגודה-רעדנער וואַלט מיר אַנגעשפּיליעט אַן ערן-צײַכן אויף מיין רעזאָלוציאַנער-סאַציאַליסטישן מונדיר.

דער מלמד ר' שמחה בינעם איז געווען אַן אַ פרוי. ער האָט פאַרנומען אַ דריטל פון דעם צימער, אין וועלכן ס'האַט זיך געפונען זײַן חדר. זײַן ווײַונגפלאַץ איז פאַרשטעלט געווען מיט אַ שפּאַניש ווענטל, און הינטערן ווענטל האָבן זיך געפונען: אַן אייזערן בעטל, אַ טישל, אַ בענקל, אַ קעסטל מיט פליים און אַ פרימוס-מאַשינקע אויף נאַפט.

עטלעכע מאַל אַ וואָך פלעגט מיך מיין רבי שיקן אין באַזאַר אויף טוואַרדע נומער 1 נאָך ביליק פלייש: לונג-און לעבער, מילך, דרויב פון אַן עוף, אַדער אַ שטיקל פון די גאַר ביליקסטע פליישן, אַ מאַל אויך נאָך אַ פישל אויף שבת. די אייגנטימערין פון דער יאַטקע האָט מיך שוין געקענט און יעדעס מאָס ווען כ'בין געקומען האָט זי געלאָזט שטיין די ווייבערישע קונים און מיך באַדינט, פאַרענט-פערנדיק זיך, אַז זי קען מיך נישט לאָזן שטיין, ווייל כ'נעם דאָס פלייש פאַר אַ „גוטן ייד“. דעם וועג אין באַזאַר האָב איך געמאַכט אויף מיין צײַט, אין דער צײַט פון מיטאַג.

מיט אַ מאַל האָב איך פאַרשטרייקט, אַפּגעזאָגט זיך צו גיין פאַרן רבין אין באַזאַר, און דעם רבין דערקלערט, אַז כ'בין נישט קיין שיקי-נגל, נאָר אַ תלמיד גלייך מיט אַלע. זאל ער שיקן אויך אַנדערע יינגלעך, יעדע וואָך אַן אַנדער יינגל, און ווען ס'זועט קומען מיין ריי, וועל איך אויך גיין.

דאָס מאַל האָט ר' שמחה בינעם נישט רעאַגירט, נישט געשריגן, נישט אויפ-געוויבן קיין האַנט און אַפילו נישט קיין קניפ געטאַן, נאָר טרויעריק אַראַפּגעלאָזט דעם קאַפ און פאַרשוויגן מיין חוצפה.

מיט א שטיקל צייט שפעטער, מיטאגצייט, ווען כ'בין געזעסן און קאנסומירט מיין מאמעס לוקסוס-מיטאג — א שטיקל ברויט מיט פוטער מיט א שטיקל שוויצער-קעז, די גרויס פון א רוסישן קופערנעם זעקסער, פאר קאמפאט — א פלעצל פאר א גאנצע קאפיקע, און פארטרונקען מיט א פלעשל קאלטע קוים געצוקערטע טיי — רופט מיד מיין רבי, ר' שמחה בינעם, אריין הינטערן שפאנישן ווענטל און רעדט צו מיר:

— זעסט, הערש לייבעלע, דאס איז מיין עסן. אויך שבת מוז איך זיך באנוגענען מיט חלה און הערינג. אליין קען איך דאך נישט גיין אין באזאר. ביי טאג קען איך דאך נישט איבערלאזן דאס חדר, און ביי נאכט, נאכן לערנען, איז דער באזאר שוין פארמאכט. דו קומסט פון א נישט רייכער היים, דו ווייסט גאנץ גוט, וואס עס הייסט עסן טרוקנס און נישט צו דער זעט. אדרבה, זאג מיר, וועמען קען איך שיקן אחוץ דיר? אפשר משהלע גרינגלאס (א זון פון איינעם פון די רייכסטע הויזבאזיצערס אין ווארשע), אדער אן אנדערן מיט זיינע רייכע קליידער? מער פעלט מיר נישט די מאמעלעך זייערע זאלן זיך דערוויסן, און איך שיק זייערע קדישלעך אין באזאר אריין. איך האב גערעדט מיט דיין זידן און מיט דיין מאמען און זיי זענען נישט דערקעגן דו זאלסט גיין פאר מיר אין באזאר, — און ווייזנדיק מיר זיינע געשוואלענע פיס, האט דער רבי צו מיר ווייטער גערעדט:

— ווילסטו טאקע נישט גיין מער פאר מיר אין באזאר, נאר לאזן דיין רבין איינדארן און איינקווארן?

מיר האט פון מיין רבינס רייד דאס הארץ פארקלעמט, מיינע אייגעלעך זענען פייכט געווארן פאר מיטלייד. ס'האט מיד אויך אימפאנירט, וואס דער רבי מיינער רעדט צו מיר, ווי צו א דערוואקסענעם מענטשן, און איך בין ווייטער געגאנגען מאכן פאר מיין רבין די קניות אין באזאר.

די תלמידים פון ר' שמחה בינעמס חדר זענען נישט געווען קיין שלעכטע לערנערס. קיין גאונים און קיין עילויים זענען פאר מיין צייט ביי אים נישט געווען, אבער גוטע קעפלעך האבן דאס רוב פון מיינע חדר-חברים יא געהאט, און אויך חשק צום לערנען. געווען זענען בלויז איינצלנע יינגלעך מיט שוואכערע קעפלעך, און דער טעמפסטער פון אלע איז געווען אברהמל בערלעווי.

אברהמלס פאטער, יצחק בערלעווי, איז געווען דער אייגנטימער פון דעם גרויסן הורטאזוע געשעפט פון אייזנארט אויף ראג גושיבאוו און פרוזשנע. די וויסנשאפט מיט די ברייטע און גרויסע גלאזפענצטערס האבן פארשיינט די גאס און זענען געווען די שענסטע און גרעסטע אויפן גושיבאוו. יצחק בערלעווי האט אויך פארמאגט א גרויסע צאל הייזער און א גרויסע קאמעניצע אויף פאנסקע-גאס (נומער 11 אדער 13), מיט דעם שענסטן אייערנעם פראנט-טויער אין דער גאנצער געגנט. געווען איז אברהמל בערלעווי א בכור און א בן-יחיד (געהאט בלויז צוויי יינגע-

רע שוועסטערלעך) א פיזיש גוט אנטוויקלטער. א הויכער פאָר זיין עלטער, א לענג- לעך פנים מיט ראָזלעכע בעקעלעך, גרויסע בלויע אויגן און שיינע בלאַנדע, עטוואַס געקרייזלטע האָר; אַ שיינ יונגל און נישט קיין נאָר, אַבער מיט אַ טעמפּ קעפל צום לערנען.

דער רבי האָט מיט אַברהמלען געהאַט אַ שווער לייענען. אין חדר האָט מען אים גערופן מיט דעם נישט שיינעם צונאַמען „פּויערישער קאַפּ“. מעגלעך, אַז אין אַן אַנדער חדר מיט אַנדערע חדר-חברים וואָלט זיך זיין שווערע תּפּיסה צום לערנען נישט אַזוי אַנגעזען, אַבער אין ר' שמוּחה בינעמס חדר און ביי דעם ניוואַ פּון זיינע תּלמידים איז אַברהמלס שווער אויפּגעמען דאָס לערנען געווען צו אַנזעעוודיק. ביי די עלטערן, ספּעציעל ביי דער מוטער, איז אַברהמל בערלעזוי געווען דאָס אויג פּון קאַפּ.

מיר איז דאָס לערנען נישט אַנגעקומען שווער. געהאַט האָב איך אַ גוטע תּפּיסה און דאָס לערנען שנעל אויפּגעקאַפּט. אין די ערשטע דריי טעג פּון דער וואָך: זונטיק, מאַנטיק, דינסטיק, האָב איך געלערנט מיט פּלייס, מיטוואָך בין איך געווען איינער פּון די ערשטע, וועלכע האָבן געקענט דעם שיעור גמרא מיט מפרשים, וואָס דער רבי האָט מיט אונדז געלערנט, און פּרובירט זיך אַרויסצודרייען פּון לערנען און זיצן ביים טיש מיט די אַנדערע יונגלעך. דער רבי האָט דאָס נישט דערלאָזט. אויף מיין טענה, אַז איך קען שוין דעם שיעור און אויב ער גלייבט מיר נישט, קען ער מיך פּאַרהערן, איז דעם רבינס ענטפּער געווען: „גלייבן גלייב איך דיר, אַבער לערנען דאַרף מען, לערנען דאַרף מען אפילו ווען מען מיינט, אַז מען קען. ערשט דעמאָלט דאַרף מען לערנען, לערנען לשמה. מען טאָר קיין מאָל נישט מבטל תּורה זיין“.

אין משך פּון לאַנגע חדשים בין איך געווען דער שטענדיקער בעלפּער אָדער קאַרעפיטיטאָר פּון יצחק בערלעוויס בן-יחידל, משמעות, אַז מיין הילף האָט געהאַט אַ געוויסע פּעולה. איך האָב שוין דעמאָלט וואַרשיינלעך געמוזט פּאַרמאַגן עפּעס פּון מיין שפּעטערדיקן רעדער-טאַלאַנט און עפּעס פּון מיין שפּעטערדיקער פּענ- קייט פּון הסברה. ר' שמוּחה בינעם איז פּון מיין לערנען מיט אַברהמל בערלעזוי געווען זייער צופּרידן און נישט געמאַכט קיין סוד פּון זיין צופּרידנקייט.

אין איינעם אַ דאַנערשטיק נאָך מיטאַג האָב איך רעוואָלטירט און דעם רבין מיינעם דערקלערט: „גענוג, מער וויל איך מיט אַברהמלען נישט לערנען. פּאַר וואָס קומט מיר זיך אַפּצורייסן דאָס האַרץ יעדע וואָך, דער פּויער-קאַפּ זאָל נאָך דעם שבתדיקן פּאַרהערן קריגן שיינע מתנות פּון זיין מאַמעשײ? — האָב איך צום רבין געטענהט. מיין רבינס רייד, איירעדענישן, טענות און סטראַשונקעס האָבן גאַרנישט געהאַלפּן. געהאַט האָב איך איין ענטפּער: „איך וויל נישט — און פּטור“.

דעם רבינס פּאַראַדענונג, איך זאָל גלייך פּאַרלאָזן דאָס חדר און מער נישט קומען צוריק, האָט אויף מיר קיין איינדרוק נישט געמאַכט. איך האָב דעם רבין

מיינעם גאנץ פעסט דערקלערט: „איר קענט מיך נישט צווינגען צו זיין א בעלפער. די מאמע האט מיך אנגעדרונגען ביי אייך איך זאל לערנען גמרא מיט רש"י און תוס' פות און נישט צו זיין קיין בעלפער. פאר וואס מוז איך דאס לערנען מיטן פויער-קאפ? וויל איך בין אן ארעם יינגל? איר קענט מיך נישט אהיימשיקן אין מיטן זמן. איך וועל נישט אהיימגיין און וועל יעדן טאג קומען אין חדר. אויב איר וועט מיך נישט וועלן פארהערן, איז נישט. אין חדר וועל איך סיי ווי סיי קומען" — האב איך מיט א תקיפותדיקער עזותקייט אנטקעגנגעשטעלט זיך דעם רבין.

דער רבי מיינער האט, ווייזט אויס, געפילט, אז ער האט א ביסל איבערגעכאפט די מאס. ער איז אבער געווען אנטשלאסן צו ברעכן מיין עקשנות אדער מיך אהיימשיקן. ער האט מיט א יינגל איבערגעשיקט א בריוויל צו מיינע עלטערן, זיי זאלן אויף צו מארגנס ארויפקומען אין חדר.

ווען איך בין אהיימגעקומען, האט שוין די מאמע געהאט דאס בריוויל. זי איז א פאראומערטע מיר אנטקעגנגעגאנגען און מיט פעס א פרעג געטאן: „וואס איז געשען מיט דיר אין חדר? איך האב געענטפערט: „גארנישט, איך וויל מער נישט לערנען מיט אברהמלע בערלעווי". אויף אלע אירע פראגעס און טענות האב איך דער מאמען געענטפערט איין ענטפער: „איך וויל מער נישט לערנען מיטן פויער-קאפ און כ'וויל נישט זיין קיין בעלפער. דער רבי קען מיר דערפאר גארנישט טאן". אויף צו מארגנס איז די מאמע געקומען אין חדר. ר' שמחה בינעם האט איבער-געריסן דאס לערנען, אראפגעשיקט די תלמידים אויפן הויף, איבערגעלאזט אין חדר צוויי פון די תלמידים — ער האט דאך נישט געקענט בלייבן אליין מיט א פרוי — און געהאט א געשפרעך מיט דער מאמען מיינער.

וויפל איך און די אנדערע חדר-יינגלעך האבן נישט געבעטן די צוויי חדר-חברים, זיי זאלן עפעס דערציילן פון דעם, וואס דער רבי האט גערעדט מיט מיין מאמען, האט עס גארנישט געהאלפן. זיי האבן נישט געוואלט דערציילן, דאס איינ-ציקע, וואס זיי האבן דערציילט איז געווען, אז די מאמע מיינע האט דעם רבין צוגעזאגט צו ברעכן מיין עקשנות.

דאס לערנען דעם געגעבענעם פרייטיק האט נישט געהאט קיין טעם און קיין ריה. מיר זענען געלאפן מיט דער סדרה און מיט דער הפטורה פון דער וואך מיט דער שנעלקייט פון א פאטשטאווען פאיעזד און מיר זענען אהיימגעשיקט געווארן א סך פריער ווי אלע מאל.

די מאמע האט מיך אויפגענומען מיט א ירגזון: „וואס מיינסטו זיך, סאמאך-וואליעץ, די וועלט איז הפקר? ! וועסט זיך פאזוואליען צו טאן וואס דיר געפעלט?! איך שלאג זיך ארויס פון די פוחות צו האלטן מיין זון אין א גוטן חדר און ביי א גוטן מלמד און די שעמסט זיך נישט, גמרא-בחור, דעם רבין דינעם אנטקעגן צו רעדן? זי האט פארלאנגט פון מיר א צוזאג, אז פון היינט אן און ווייטער וועל איך פאלגן דעם רבין און אלץ טאן וואס ער וועט מיך הייסן.

מיין ענטפער איז געווען: „ניין, איך וועל מיט דעם פויערן-קאפ נישט לערנען“. מיין מאמעס רייד, טענות און געבעטן האבן גארנישט געהאלפן. איך האב רק געענטפערט: „איך וועל מיט אברהמלען נישט לערנען“.

נישט קענענדיק מיט מיר גארנישט מאכן, נישט מיט גוטן און נישט מיט ביזן, האט די מאמע ארויסגעשאסן איר לעצטן און גרעסטן קאנאן: „איך וועל דיר אונ-טערשטעלן א פוסבענקעלע פארן טאטן און דער טאטע וועט דיר שוין ארויסשלאגן דיין משוגענע עקשנות פון קאפ“.

נאך דעם דאזיקן שמועס מיט מיר איז די מאמע מייע ארומגעגאנגען א פארטרויערטע און א פארוויינטע. מיין לערנען ביי ר' שמחה בינעם איז פאר איר געווען א שטיקל טרייסט אין איר ארעם און שווער לעבן, און דער בליווער געדאנק, אז מען וועט איר זון אהיימשיקן פון ר' שמחה בינעםס חדר האט זי ווייטיקלעך צעבראכן. די שבת-ליכט האט די מאמע אין דעם פרייטיק-פארנאכט געבענטשט מיט זודיקע טרערן, ווי ס'וואלט געווען ערב יום-כיפור צו פלג-גדרי.

נאכן פארענדיקן די פרייטיק-צו-נאכט-סעודה, האט די מאמע זיך געווענדט צום טאטן נאך הילף און פאר אלעמען ביים טיש דערציילט פאדראבנע, וואס דער רבי מיינער האט איר געזאגט וועגן מיר, נישט באהאלטן נישט דאס גוטע און נישט דאס שלעכטע. די מאמע האט אויף איר אופן און מיט איר שפראך איבערגעגעבן, וואס דער רבי מיינער האט איר וועגן מיר געזאגט.

דער קיצור פון מיין מאמעס מאנאלאג איז אומגעפער געווען אזא:

— קיין שלעכטער תלמיד איז נישט הערש לייב. ער כאפט גאנץ שנעל אויף וואס מען לערנט אים. ער איז אבער אויך נישט דער בעסטער תלמיד, אין חדר זענען פאראן יינגלעך מיט בעסערע קעפ, ער איז אבער יינגער מיט א צוויי יאר און שטייט נישט אפ פון די אנדערע...

ער איז א פאָרריסענער, ווי ער וואלט געווען כראביע פאטאָקיס א זון. ער וויל קיין מאָל נישט נעמען עפעס פון דעם עסן און פון די געבעקסן פון די אנדערע יינגלעך. דאָס איינציקע, וואָס ער נעמט אַ מאָל, איז אַ פּרי (מיין רבי ר' שמחה בינעם האָט מיך שטאַרק צוגערעדט צו נעמען פון צייט צו צייט אַ פּרי, כדי איך זאָל קענען מקיים זיין די מצווה צו מאַכן די ברכה פון בורא פרי העץ), און די יינגלעך רופן אים טאַקע: פאָרריסענע נאָז...

ער איז פריינדלעך מיט די אנדערע יינגלעך און ווען נייטיק, העלפט ער זיי אַרויס אין לערנען. זאל אים אָבער ווער פאַרטשעפען, וועט ער יענעם נישט שאַנען ווען. די יינגלעך האָבן מורא מיט אים אַנצוהייבן, כדי נישט אַריינצופאַלן אין זיין מויל...

ר' שמחה בינעם האָט הערש לייבן עטלעכע מאָל געטראָפן וויינען. ווען ער האָט אים געפרעגט פאַר וואָס ער וויינט, האָט אים הערש לייב געהאַט געענטפערט, אַז ער קען נישט קוקן ווי די יינגלעך פרעסן און זויפן, ער קען נישט הערן ווי זיי

כראמשטשען די פרישע זעמעלעך מיט שמאלץ, באלייגטע מיט ברוסט און אויפשניט, און די זעמעלעך מיט פוטער מיט די פעטע סארדינען.

חוץ הערש לייבן האט ר' שמחה בינעם נאך עטלעכע תלמידים פון חסידישע און יחסנותדיקע הייזער, וועלכע צאלן נישט דעם פולן שכר-לימוד, אבער א סך מער ווי מיר צאלן. זיי זענען אבער נישט פעיק מיט אנדערע צו לערנען. דאס חדר האלט זיך אויס פון די עטלעכע רייכערע יינגלעך. מיט אברהמל בערלעווי מוז מען זיך ספעציעל אפגעבן און הערש לייב טויג זיך אויס צו דעם.

דעם קומענדיקן זמן דארף מען ענדיקן די גמרא ברכות און יצחק בערלעווי האט צוגעזאגט צו מאכן א סיום, און מיט א מאל איז א קליפה אריין אין הערש לייבן: ער וויל נישט לערנען מיט אברהמל בערלעווי.

דער רבי ר' שמחה בינעם קען נישט דערלאזן, מען זאל אים נישט האַרכן. די ברירה איז ביי הערש לייבן, אדער ער זאל ווידער אנהייבן לערנען מיט אברהמל בערלעווי אזוי גוט און מיט אזא חשק ווי פריער, און נאך בעסער ווי פריער, אדער ער מוז אים אהיימשיקן.

פארענדיקט דעם מאנאלאג, האט די מאמע געבעטן דעם טאטן, ער זאל צעברעכן מיין עקשנות. — „טו וואס דו ווילסט“ — האט זי דעם טאטן געזאגט — „נאר שלאג אים ארויס דאס משוגעת פון קאפ“.

די משפחה איז געזעסן און מיט שפאנונג אויסגעהערט דער מאמעס דערציילונג. אויך דער טאטע האט זיך אויפמערקזאם צוגעהערט צו אלעם, וואס די מאמע האט געזאגט. איך בין געזעסן א געשפאנטער און דערווארט, אז דער טאטע וועט אנהייבן דונערן און בליצן פאר פעס און וועט מיך צעקלאפן ווי א זויערן עפל. צו מיין פאָר-וונדערונג האט דער טאטע גענומען מיין צד. אויף זיין אופן און אויף זיין שטייגער, אבער פאָרט מיין צד:

„וואָס ווילסטו“ — האט דער פאָטער מיינער דער מאמען געענטפערט — „דער תכשיט דיינער זאל לערנען מיט אנדערע? און אליין קען ער דען? ווי אזוי קען ער לערנען אנדערע ווען ער קען אליין נישט? און פאָר וואָס איז ער דאָס מחויב צו לערנען יצחקל בערלעוויס בנאָק? און וווּ שטייט דאָס געשריבן, אז הערש לייב מוז לערנען דווקא ביי שמחה בינעם אין זיין יחסנותדיקן חדר? לערנען אין דער תלמוד-תורה פאָסט אים נישט? שמואל דוד איז אַ בעסערער מלמד ווי שמחה בינעם. די יינגלעך וואָס לערנען ביי שמואל דודן אין דער תלמוד-תורה קענען בעסער לערנען ווי שמחה בינעם תלמידים.“ — און דער טאטע האט ווי מיט אַ שאַרפער האַק אַפּגעהאַקט דעם שמועס. אויף אַלע ווייטערדיקע רייד, טענות און געבעטן פון דער מאַמען, האט דער טאטע געהאַט איין ענטפער: אַ פאַרביסן שווייגן. אַ פאַרשטערטער שבת איז דאָס געווען פאַר מיין מאַמען. זונטיק אין דער פרי, ווען זי האט מיך מיטן פעקל עסן אַדפּראַוועט אין חדר אַריין, האט זי מיר אַנגעזאָגט, כ'זאל זאָגן דעם רבין, אז זי וועט זיין ביי אים מיטאַנצייט.

מיטאגצייט איז די מאמע ווידער געקומען אין חדר און געפועלט ביים רבין, ער זאל מיך נישט אהיימשיקן ביז דער זיידע וועט צוריקקומען קיין ווארשע. די עטלעכע טעג ביז דער זיידע איז צוריקגעקומען, איז די באציונג פון מיין רבין צו מיר געווען א קאלטע און א פיינטלעכע. ער האט צו מיר נישט ארויס- גערעדט קיין ווארט, נישט געשיקט מיך אין באזאר אריין, נישט אויסגעהערט אין לערנען, ווי כ'וואלט געווען א שאטן און נישט קיין תלמיד. אויך די חדר-חברים האבן זיך צו מיר באצויגן נישט פריינדלעך. „מ'רעדט נישט אנטקעגן קיין רבין" — האבן זיי צווישן זיך גערעדט.

אין פארלויף פון די עטלעכע טעג ביז מיין זיידנס צוריקקומען קיין ווארשע איז אברהמלעס מוטער צוויי מאל ארויפגעקומען אין חדר. אן אמתע גראפיניע, שייך ווי א פרינצעסין און אנגעטאן ווי א קעניגין. זי האט זיך באמיט אנצוקניפן מיט מיר א פריינדלעכן געשפרעך, נאכגעפרעגט וועגן פארשידענע זאכן, וועגן מיין פאמיליע און פרובירט אויף מיר ווירקן, כ'זאל נישט זיין מער איינגעשפארט און ווידער לערנען מיט אברהמלען. זי האט געוואלט מיך מפיס זיין און געבן א מתנה אברהמלס מעסערל מיט די זיבן קלינגלעך און מיט דעם שפאקטיוואויג, דורך וועלכן מ'האט געקענט זען גאנץ טשעכאטשינעק.

דעם אמת געזאגט, בין איך גרייט געווען איר צוליב צו טאן. אירע ליבע רייד, שיינער שמייכל און דער בליק פון אירע סאמעט-שווארצע אויגן האבן ווייך געמאכט מיין עקשנות. אויב ס'איז אמת, אז א יונגל פון 8-9 יאר קען זיך פארליבן, בין איך זיכער אין דער פרוי בערלעווי געווען פארליבט איבער די אויערן פון דעם ערשטן אוינגבליק, וואס כ'האב זי דערזען. און וואס טוט נישט א פארליבטער פאר זיין געליבטע? איך האב זיך אבער גובר געווען, נישט אנגענומען קיין מתנות און נישט געבראכן מיין עקשנות.

ווען דער זיידע איז צוריקגעקומען, האט די מאמע נישט פארזוימט אים צו דערציילן וועגן דעם אומגליק, וואס איז מיט מיר געשען און געבעטן, דער זיידע זאל איר העלפן איינשפארן די חרפה מיך צו זען אן אהיימגעשיקטן פון ר' שמחה בינעמס חדר.

דער זיידע האט זיך גלייך און ענערגיש גענומען צו דער ארבעט. אין אונט האט ער מיך אריינגענומען אין קיך, פארמאכט די טיר און געהייסן דערציילן פון א' בין ת'. דער עיקר פון מיין לאנגן רעדן איז געווען, אז איך וויל מיט אברהמל בערלעווי נישט לערנען, ווייל ער האט א פארשטאפטן קאפ און איך גיי א סך מאל אוועק אן כוחות נאך מיין לערנען מיט אים, און אויך דערפאר, ווייל ער איז א סקנער און א פאסקודנער כאראקטער. ער נעמט ביי יעדן וואס ס'לאזט זיך, אבער ער גיט קיין מאל גארנישט.

נאך דעם שמועס מיט מיר האט דער זיידע געהאט א געשפרעך מיט מיין רבין. דער רעזולטאט פון זיידנס קאנפערענץ מיט ר' שמחה בינעם איז געווען א קאמ-

פראַמיס. זיי האָבן געשלאָסן אַן אַפּמאַך אַז ביי דעם סיום אויף דער מסכתא ברכות, וואָס אַברהמלס פּאַטער, יצחק בערלעווי, האָט געזאַלט איינאַרדענען, זאָלן אַברהמל בערלעווי און איך זיין די פּשטל-זאַגערס — פּרזער איך און דערנאָך אַברהמל. ר' שמחה בינעם האָט מיין זיידן צוגעזאַגט, אַז אונטער קיין שום אומשטענדן וועט ער זיין וואָרט נישט ברעכן, אַפילו ווען ס'וועט אים אויסקומען מוותר זיין אויף דעם סיום.

נאָך דעם שמועס מיטן רבין האָט דער זיידע ווידער געהאַט מיט מיר אַ גע- שפרעך און נאָך אַ לאַנגן איינטענהן מיט מיר האָב איך מסכים געווען צוריק אָנצו- הייבן לערנען מיט אַברהמל בערלעווי, אַבער נאָר ביז נאָכן סיום.

אין דעם ווינטער-זמן פון יאָר 7-1906 האָבן די תלמידים פון ר' שמחה בינעםס חדר געלערנט מיט גרויס התמדה. די וויזיע פון גרויסאַרטיקן סיום האָט זיי קוראַ- זשירט וואָס שנעלער צו פאַרענדיקן די מסכתא ברכות. נאָך אַ מאָל איבערצוחזון די מסכתא, און וואָס שנעלער זיך אויסלערנען אויף אויסנווייניק דאָס פּשטל אויף דער גמרא ברכות.

מיין רעוואָלט איז געווען פאַרגעסן. איך האָב געשמאַק געקנעלט און געחזרט מיט אַברהמל בערלעווי דעם שיעור פון דער וואָך און דאָס פּשטל, וואָס ער האָט געדאַרפט האַלטן אויפן סיום. געלערנט האָט דער רבי צוויי באַזונדערע פּשטלעך: איינס פאַר אַברהמל בערלעווי און איינס פאַר מיר. איך האָב געלערנט ביידע פּשטלעך: מיינס און אַברהמלס.

דער סיום איז געפּראָוועט געוואָרן האָרט פאַר פּסח אין די סאַליעס פון יצחק בערלעוויס וווינונג אויף פּאַנסקע-גאַס. די סיום-סעודה איז געווען, ווי אויף אַ רייכער חתונה, און געקומען זענען אַ 60-70 מענער-געסט און אַ 30 פּרויען.

די פאַרבעטענע געסט זענען געווען משפּחה-מענטשן, יחוסדיקע און רייכע חסידים פון קאַלושינער חסידים-שטיבל, אין וועלכן יצחק בערלעווי האָט געדאוונט און פון אַנדערע חסידים-שטיבלעך, סוהרים, רייכע ווירסטלייט און עטלעכע עלטערן פון די תלמידים. אויך מיינע עלטערן און דער זיידע זענען געווען פאַרבעטן. צווישן די געסט האָבן זיך געפונען עטלעכע נישט-יידן.

די מענער זענען אויסגעזעצט געוואָרן ביי לאַנגע טישן אין דער גרויסער סאַליע. ביי אַ באַזונדערן טיש זענען אוועקגעזעצט געוואָרן די תלמידים פון ר' שמחה בינעםס חדר. די פּרויען זענען געזעסן אין די וויטיקע צימערן.

אויבן אָן, אין מיטן פון ערשטן טיש, איז געזעסן יצחק בערלעווי. פון זיין רעכ- טער האָנט — דער זון זיינער אַברהמל, נאָך אים — דער רבי ר' שמחה בינעם און איך, נאָך מיר — דער טאַטע מיינער און דער זיידע, און נאָך זיי — אַנדערע מיוחסדיקע געסט. ביי יצחק בערלעוויס לינקער זייט איז דער ערשטער געזעסן אַ ייד מיט אַ גרויסן סאַמעטענעם קאַשקעט איבער די אויערן, מיט אַ צעפּאַטלטער באַרד און אַן איינגעקנייטשטער אין זיך.

די סעודה האָט זיך אָנגעהויבן מיט לעקעך און בראַנפן, מיט אַ ״לחיים״ און מיט ווינטשעוואַניעס. נאָכן וואַשן זיך צום עסן האָט דער ייד מיטן ברייטן סאַמעטענעם היטל דער ערשטער אויך געמאַכט די ״המוציא״.

נאָך די פיש און די יויד האָבן די סאַרווערס אַוועקגענומען די כלים פונעם טיש, וווּ ס'זענען געזעסן ביידע בערלעוויס, דער רבי און איך, אַרויפגעלייגט אויף דעם אָפגעליידיקטן אַרט אַ קאַלירטע קאַלדרע, און אויף דעם פּלאַץ האָבן אַברהמל בערלעווי און איך געדאַרפט זיך אַוועקשטעלן זאָגן די פּשטלעך און לאָזן זיך פאַר-הערן.

ווען אַברהמל בערלעווי און איך האָבן זיך אַוועקגעשטעלט אויפן טיש, האָט דער קאַנטראַסט צווישן מיר און אים ממש געריסן די אויגן.

אַברהמל: העכער פון מיר מיט אַ קאַפּ, אָנגעטאַן אין שפּאַגל-נייע מלבושים פון קאַפּ ביז די פיס: אַ פאַר נייע סקריפּנדיקע געמוזענע שטיוועלעך, אַ ניי וועסטל, אַ ניי זיידן קאַפּאַטקעלע, אַרומגענומען מיט אַ דינעם זיידענעם גאַרטל, אַ בליש-שטעדיק ווייס העמד און אַ ניי סאַמעטן היטל.

איך: אַ מאַגערער, אַן אויסגעדאַרטער, אין אַ געבויםלט קאַפּאַטקעלע און שטייול מיט ״שיינע לאַטקעלעך״. די מאַמע האָט מיט אייפער די שטייול געפּוצט דעם זעלבן פאַרנאַכט, דער דיקער שיכט שוואַקס האָט אַבער נישט געקענט פאַרדעקן די לאַטעס אויף די שטייול. כ׳האַב פון דעסטוועגן דאָס מאָל געהאַט אַ שנייווייס העמד, וואָס די מאַמע האָט צוליב דעם סיום געגעבן אין פּראַלניע צו וואַשן, און פּמעט אַ ניי סאַמעטן היטל, וואָס די מאַמע האָט מיר אויף ראש-השנה געקויפט צוליב מיין פאַרן מיטן טאַטן קיין קאַלושין צום רבין.

שטייענדיק אויפן טיש האָט זיך אין מיר אָנגעצונדן מיין אַלטע אַנטיפּאַטיע צום גבירישן בן-יחידל, אַבער ווי יונג כ׳בין געווען, האָב איך פאַרשטאַנען, אַז נישט איצט איז די צייט און דאָס אַרט מיט אַברהמלעך זיך אָפּצורעכענען.

דער רבי האָט געהאַלטן וואָרט: איך בין געווען דער ערשטער צו זאָגן דאָס פּשטל. אין אַנהייב האָב איך געהאַט אַ שווערע טרעמע, אַבער זיך באַהערשט און אָפּגעזונגען ווי אַ זומור דאָס פּשטל. איינער פון די געסט, משמעות אַ קלוגער ייד, האָט מיר געשטעלט עטלעכע נישט שווערע קשיות און כ׳האַב זיך לייכט געספּראָוועט מיט מיין ענטפער. די פאַרוואַלטע האָבן מיט צופרידנקייט פּאַטאַקעוועט מייענע ענטפערס.

געמיינט האָב איך, אַז כ׳בין שוין פטור, אַז כ׳האַב דעם עקזאַמען אויסגעהאַלטן. פּלוצעם האָט דער ייד מיט דער צעפּאַטלטר באַרד אַ שאַס געטאַן מיט אַ שפּיציקער קשיה, אַ וויילע בין איך ווי צעטומלט געוואָרן, כ׳האַב זיך אַבער באַהערשט און נישט שלעכט פאַרענטפערט די קשיה. איך האָב קוים באַוויזן צו ענטפערן, און דער ייד האָט ווידער אַ שאַס געטאַן מיט אַ צווייטער, אַ גאָר האַרבער קשיה. דאָס מאָל בין איך געבליבן געפּלעפט און לאַנג געטראַכט ביז איך בין כּפּוח געווען צו געבן אַ

געהעריקן ענטפער. די קלוגע יידן האָבן פאַרשטאַנען, אַז ווייטער לאָזן שטעלן אַזעלכע שווערע קשיות קען צעשטערן די שמחה, און פון אַלע זייטן האָבן זיך געלאָזט הערן שטימען: „גענוג, מער דאַרף מען דעם ייִנגל קיין קשיות נישט פּרעגן“. עטלעכע האָבן אַפילו הויך אויסגעדריקט זייער צופרידנקייט מיט מיין געזאַגט פּשטל און מיט מיינע ענטפערס.

מיין ערשטער עפנטלעכער אַרויסטריט, מיין ערשטער רעדנער־דעביוט איז — קען מען זאָגן — געווען אַ דערפאַלג.

די פּרימאָדאַנע אויף דעם אַזונט האָט געדאַרפן זיין אַברהמל בערלעווי. צוליב אים איז דאָך דער סיום איינגעאַרדנט געוואָרן. דער עולם האָט געוואַרט צו הערן, וואָס ער האָט צו זאָגן, און נאָך דעם ווייטער זיך לאָזן ווילגיין מיט דער סעודה. באַלד נאָך מיין פאַרענדיקן האָט אַברהמל בערלעווי זיך אַוועקגעשטעלט אין אַ געהעריקער רעדנער־פּאַזע. דער רבי האָט זיך אויפגעשטעלט און ווי אַ גוטער קאַפּעלמייסטער אים אַנטקעגנגעזונגען די ערשטע ווערטער פון פּשטל. אַברהמל איז געשטאַנען פאַרשטאַרט. די טרעמע האָט ווי אַ קנויל זיך אַריינגעלייגט אין זיין האַלדז און פון זיין מויל זענען אַרויס אומקאַנטראָלירטע קלאַנגען. דער עולם האָט געשטוינט, געקוקט און נישט געוואוסט וואָס מיט אים איז געשען.

איך האָב אַברהמלען אַ פעסטן קאַפּע געטאָן אין אַ פּוס און שטיל צו אים אַ שעפּטשע געטאָן: „רעד, פּויערן־קאַפּ, מאַך זיך נישט צום נאַר“ — און גלייכצייטיק אַריינגעשטאַכן מיינע נעגל אין זיין האַנט. מיין גריף איז וואַרשיינלעך געווען אַ ווייטיקלעכער. ער האָט זיך אַ ביסל אויסגעטשוכעט און אַנגעהויבן רעדן, פּרייער געבעבעט, אָבער וואָס ווייטער מער סקלאַדנע גערעדט און נישט שלעכט פאַרענדיקט זיין זאָגן דאָס פּשטל.

דער ייד מיט דער צעפאַטלטער באַרד האָט זיך מקדים געווען און ווידער אַ שאָס געטאָן מיט אַ קשית. אַברהמל איז געבליבן שטיין ווי אַ פאַראַליזירטער. אויך איך בין געוואָרן פּריטשמיעלעט. איך בין אָבער שנעל געקומען צו זיך און אַנשטאַט אַברהמלען, האָב איך אַנגעהויבן פאַמעלעך צו ענטפערן און ווי ס'איז פאַרענטפערט די קשית.

דער קלוגער ייד האָט נישט דערלויבט קיינעם אַברהמלען מער צו פאַרהערן, אַליין אַ פרעג געגעבן אַ צוויי „פאַר וואַזשעס“ און אין די שאלות איז אויבן אויף געלעגן דער תירוץ. אַברהמל בערלעווי איז טאַקי געווען שטומפיק אין לערנען, אָבער קיין קרעטין איז ער נישט געווען, ער האָט געכאַפט דעם תירוץ און ווי געהע־ריק געענטפערט. דער עולם האָט אויף דער קאַמאַנדע פונעם דערמאַנטן קלוגן יידן אַנגעהויבן אויך אויסצודריקן זייער צופרידנקייט מיט אַברהמל בערלעוויס אַרויס־טריט און אויך אין מיר נישט פאַרגעסן.

אין דער צייט, ווען מיר זענען געשטאַנען אויפן טיש און געזאַגט אונדזערע

פשטלעך, איז די מאמע מיינע און אברהמלס מוטער געשטאנען אין אן אפענער טיר און זיך צוגעקוקט און צוגעהערט. פאר מיין מוטער זענען דאס געווען מינוטן פון פרייד, א באלזאם פאר איר שווער געמיט.

נאכן פארענדיקן די פשטלעך און דעם פארהער, האט אברהמלס מוטער געמאכט זיך א וועג צום טיש, ווו מיר זענען געשטאנען און אין אירע אויפגעהויבענע הענט געטראגן צוויי מתנות: א זילבערן בעכערל און א גאלדן זייגערל מיט א קייטל. צוקומענדיק צום טיש האט זי מיר דערלאנגט דאס בעכערל און מיר צוגעוונגטן, דעם זון האט זי אויפן וועסטל אָנגעטאָן דאָס זייגערל מיטן קייטל.

פון אלע זייטן האָבן זיך געהערט ברכות און ווינטשעוואַניעס. איך בין געבליבן שטיין ווי פארווירט. אין מיר האט געקאכט א פעס: פאר וואס קומט אים דאס זייגערל? דאס זייגערל קומט דאך מיר! אין מיר האט געברויט און געזידט. מיט א מאל האט די ברויזעניש אַרויסגעפלאַצט. כ'האָב אַ וואָרף געטאָן דאָס בעכערל אין זאל אַריין און געשריגן: „נעמט איך דאָס צו, כ'דאַרף עס אויף פפרות!“ מיט פוריע האָב איך זיך אַ וואָרף געטאָן אויף אַברהמלען און אָנגעהויבן רייסן פון אים דאָס זייגערל „גיב אָהער דאָס זייגערל, פויערן־קאַפּ. מיר קומט עס, און נישט דיר. ווען נישט איך, וואַלטסטו אַ מפה געקענט דאָס פשטל!“ — האָב איך געשריגן און געאַמפּערט זיך מיט אים. אַברהמל האָט מיר אַ קלאַפּ געטאָן מיט זיין גאַנצן כוח און פרובירט מיך אָפּשטופן פון זיך.

די נאַענט שטייענדיקע און אויך דער רבי און דער זיידע האָבן אונדז פונאַנדער־גענומען און מיך געפרוּווט באַרויַקן. איך האָב אַבער ווייטער געהאַלטן אין איך שרייען: „ער וועט דאָס זייגערל נישט האָבן! ווי איך וועל אים זען מיטן זייגערל, וועל איך עס פון אים אַראַפּרייסן! מער וועל איך מיט אים נישט לערנען און אַ קרענק וועט ער קענען די גמרא!“

נאָך אַ סך מי איז דעם רבין און דעם זיידן געלונגען מיך צו באַרויַקן און די סעודה איז ווייטער אָנגעגאַנגען. מ'האַט געגעסן, געזונגען און עטלעכע חסידים האָבן זיך באַמיט אַרייַנצוברענגען מער שמחה, אַבער קיין פּריילעכקייט איז שוין מער נישט געווען.

אין דער גאַנצער צייט פון דער סומאַטאַכע איז דער טאַטע געזעסן, געשוויגן און זיך נישט אַרייַנגעמישט. דעם וועג אַהיים זענען מיינע עלטערן און דער זיידע געגאַנגען שווייגנדיקע, ווי נאָך אַ לוויה. איך האָב זיך נאָך אַלץ געבריקעט און געשריגן, אַז מיר קומט דאָס זייגערל, אַז דאָס זייגערל וועט מוזן זיין מיינס און אויסגערעדט אויף אַברהמלען און אויף זיינע עלטערן וואָס אין דער קאַרט שטייט. אַרייַנקומענדיק אין דער שטוב, האָט דער טאַטע זיך אויסגעדרייט צו מיר און מיר דערלאנגט צוויי פייערדיקע פעטש, און דורך די ציין דורכגעזייעט איין וואָרט: „עזות־פּנימיק“. די מאַמע האָט ביטער לאַמענטירט און מיך באַוויינט, ווי מען באַוויינט אַ טויטן.

פארן שלאפן גיין איז דער טאטע צו מיר צוגעגאנגען און מיט א שמיכל, וואס איז זעלטן געווען אויף זיין פנים, צו מיר א זאג געטאן: „גרויסע חזירים זענען די בערלעוויס. ס'איז דיר געקומען די אייגענע מתנה, וואס זיי האבן געגעבן זייער בנאק. זיי האבן דאך געוויסט, אז דו האסט א גאנצן ווינטער געקעלט מיט זייער בן-יחידל דאס פשטל. אבער קיין עזות-פנימניק איז מען נישט. קיין יידישע שמחות פאר-שטערט מען נישט. דעם נייעם זמן וועסטו מען נישט לערנען ביי שמחה בינעם אין חדר. כ'וועל זען שמואל דוד זאל דיר אריינגעמען אין זיין פיתה אין דער תלמוד-תורה" — דאס מאל האט דער טאטע גערעדט צו מיר ווייך און פאטערלעך.

צו מארגנס נאך דעם סיום בין איך אין חדר נישט געגאנגען, כ'האב געהאט היץ. ווען כ'בין אין עטלעכע טעג שפעטער געקומען אין חדר, האב איך דעם רבין און די חדר-חברים געטראפן אין א תשעה-באב-שטימונג. דער רבי איז נאך אלץ געווען דערשלאגן פון דעם פארשטערטן סיום. דאס לערנען און דאס זינגען פון שיר-השירים האט געקלונגען, ווי מען וואלט געזאגט איכה.

פאר פסח איז אין חדר ארויפגעקומען אברהמלעס מוטער. זי האט געברענגט דעם רבין א מתנה און אים אויך געגעבן א געוויסע סומע געלט. זי איז אויך צו מיר צוגעגאנגען, ווי ס'וואלט גארנישט געשען, פריינדלעך מיט מיר אָנגעהויבן צו רעדן און ווי תמיד מיך צענומען מיט אירע לייטזעליקע רייד, ליבלעכן שמיכל און סאמעט-שווארצע אויגן. זי האט געעפנט א שיין-פארפאקטע פודלע און געוויזן מיר, אז אין דער פודלע געפינט זיך א גרויסער זילבערנער קידוש-בעכער, דריי קליינע זילבערנע בעכערלעך און א זילבערן טעצל און געשטופט מיר די פודלע אין האנט אריין: „נא, נעם, דאס איז פאר דיין טאטן, פאר דיר און פאר דייןע צוויי ברידערלעך". איך האב זיך געקווענקלט יא צו נעמען אדער נישט צו נעמען, און צום סוף געזאגט, זי זאל דאס איבערלאזן ביים רבין. איך וועל פרעגן דעם טאטן. אויב דער טאטע וועט הייסן, וועל איך דאס נעמען.

ווען איך בין אהיימגעקומען, האב איך דערציילט וועגן דער מתנה און געפרעגט דעם טאטן, דאס מאל — דעם טאטן, נישט דער מאמען און נישט דעם זידן — וואס כ'זאל טאן. דער פאטער מיינער האט מיך געהייסן נעמען די מתנה: מען פארשעמט נישט קיין מענטשן ווען יענער גיט א מתנה. דער טאטע האט זיך אבער מיטן בעכער נישט באנוצט. ער האט זיך נישט געוואלט שיידן מיט זיין אלטן זילבערנעם בעכער, וואס ער האט געקריגן אויף זיין חתונה.

עטלעכע טעג פאר פסח האט דער רבי ר' שמחה בינעם אהיימגעשיקט די תלמידי-דים, דאס מאל עטוואס פריער ווי געוויינטלעך. פארן אהיימשיקן האט ער זיך געזענגט מיט זיינע תלמידים, זיי געזאגט, אז יעדער איינער דארף זיך זוכן אן אנדערן מלמד, אז ער וועט דעם נייעם זמן אנהייבן מיט אנדערע תלמידים און קיינער פון די איצטיקע וועט נישט בלייבן ווייטער ביי אים לערנען. דער רבי האט זיך אויך געזענגט מיט יעדן באזונדער און אים געגעבן זיין ברכה.

ווען ער איז געקומען צו מיר, האָט ער מיך לאַנג אָנגעקוקט און צום סוף צו מיר אַזוי געזאָגט: „איך ווייס נישט, הערש לייבעלע, וואָס מיט דיר וועט זיין. אַ קעפל האָסטו נישט קיין שלעכטס צום לערנען. ביסט אויך בכוח יענעם צו לערנען וואָס דו קענסט, האָסט אָבער ביזו בלוט אין זיך. די מאַמע דיינע וויל דיך זען אַ גדול בישראל, כ'האָב מורא, אַז דו וועסט ווערן אַן „אחר', זאָל דער רבונג-של-עולם דיך שומר-ומציל זיין. איך ווייס, אַז דעם נייעם זמן וועסטו לערנען ביי ר' שמואל דוד. זאָג דיין נייעם רבין, אַז איך ווינטש אים, ער זאָל מיט דיר מצליח זיין.“

די געשיכטע בערלעווי האָט אַן עפּילאָג. מיט דער בערלעווי-משפּחה בין איך אין מיניע שפּעטערדיקע יאָרן געווען זייער באַפּריינדט.

אַברהמל בערלעווי איז נישט געוואָרן קיין למדן, געוואָרן איז ער אַ פעיקער און אַ געריבענער סוחר. איך ווייס נישט, צי ער איז געבליבן אַ קאַלושינער חסיד אָדער זיך געשמדט אויף גערער חסידות, אָבער אין חסידישן וועלט איז ער יאָ געבליבן און איז געווען טעטיק אין אַגודת ישראל.

אויפּגעוואָקסן איז אַברהמל אַ פּראַכטפולער מאַספּאַרשויף. דאָס בלאַנדע זיידענע בערדל האָט אים געפּאַסט צו זיין נגידיש-חסידיש-פּאַצעטישער קליידונג. כ'זאָלט אָבער נישט געשווירן, אַז זיין בערדל האָט קיין מאָל נישט געזען די שאַרפע קלינג-לעך פּון אַ שער.

זינט איך האָב אויפּגעהערט דאווענען אין קאַלושינער חסידים-שטיבל, אין 1910 אָדער 1911, האָב איך אַברהמלען אין משך פּון יאָרן נישט באַגעגנט. צום ערשטן מאָל האָב איך זיך מיט אים געטראָפּן אין 1919 אויף אַ וואַלמיטינג פּון אַגודת ישראל. איך בין אויף דעם מיטינג אַרויסגעטראָטן ווי אַן אַפּאַנענט מצד דעם בונד און ער איז געווען איינער פּון די אַגודה-רעדנערס.

דערנאָך האָב איך אים אַ סך מאָל געטראָפּן אויפּן גזשיבאָוו. ביי יעדער באַגעגעניש האָט ער מיך אַריינגעשלעפּט אין ריישערס צוקערניע אויף אַ גלעזל קאווע אָדער טיי און פּאַפּירט מיט מיר שמועסן וועגן די אַמאָליקע יאָרן און וועגן אַקטועלער פּאָליטיק.

איין מאָל האָט ער מיר מיטגעטיילט, אַז זיין מוטער וויל מיך זען, און מיך נישט אָפּגעלאָזט ביז איך האָב אים צוגעזאָגט, אַז אין אַ געוויסן טאָג וועל איך מיט אים מיטגיין באַזוכן זיין מוטער.

צו מיין גרויסער צופּרידנקייט האָב איך די פּרוי בערלעווי געטראָפּן אין אַ זייער גוטן צושטאַנד, פיזיש און גייסטיק. ס'איז געווען ממש אַ פּאַרגעניגן מיט דער דאָזיקער פּרוי צו פּאַרברענגען: קלוג, אינטעליגענט, באַהאַונט אין וועלט-לעכע ענינים און — פּאַרגעשריטן.

אין די שפּעטערע יאָרן, בעת מיך טעטיקייט אין דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פּון פּוילן, האָב איך די מאַדאַם בערלעווי (איר ערשטן נאָמען געדענק איך ליידער

נישט) אפט מאל געטראפן אינעם הויז פון איר עלטערער טאכטער און מיט דער פרוי בערלעווי פארבראכט אַנגענעמע שעהען, שמועסנדיק מיט איר אויף פאַרשיידענע טעמעס.

איר עלטסטע טאכטער איז אין 1928 געווען אַ יונגע אלמנה מיט אַ קליין קינד. איר פאַרשטאַרבענער מאַן איז געווען פאַרבונדן מיט דער פינאַנצוועלט. זי איז געווען אַ קאָמוניסטישע סימפּאַטיקערין און איר וווינונג האָט געדינט פאַר אַ "יאָוקע" פאַר עקסקלוסיוו־קאָנספּיראַטיווע טרעפּונגען.

צום ערשטן מאל בין איך אין דער דאָזיקער וווינונג אַרויפגעפירט געוואָרן דורך דער יונגער פעלע בערלעווי, אַ סטודענטין פון הומאַניסטישן פאַקולטעט אויפן וואַרשעווער אוניווערסיטעט. פעלע איז געווען אַ פאַרבינדלעכערין ("לאַגנשניטשקע") פון פאַרטיי־סעקרעטאַריאַט פון דער ק.פ.פ. און פון דער מערהייט־פּראַקציע פון דער סטודענטישער יוגנט אין וואַרשע, איינע פון די געציילטע אָנהענגערס פון דער וואַרשע־קאָסטשעוואַ־ריכטונג אין דער קאָמ. פאַרטיי פון פּוילן אין די יאָרן 1926-29. ווען כ'בין אין 1928 צוריקגעקומען פון סאַוועטן־פאַרבאַנד — נאָכן פאַרברענגען דאָרט עטלעכע חדשים נאָך מיין באַפריינג פון אַ פינפֿיאַריקן טורמע־טערמין אין פּוילן — אַן אויסגעשפּראַכענער מערהייטלעכער און מיט לייב־און־לעבן זיך אַרייַנגעוואָרפן אין דער פאַרטיי און אין פּראַקציע־אַרבעט. איז פעלע בערלעווי געווען איינע פון מיינע פאַרבינדלעכערע מיטן סעקרעטאַריאַט פון ק.פ.פ. און מיט די אַנפירנדיקע מיטגלידער פון דער צענטראַלער אָנפירונג פון דער מערהייט־פּראַקציע און כ'האַב זיך מיט איר זייער נאָענט באַפריינדט.

פעלע בערלעווי איז געווען אַ פּראַכטפולע שיינקייט און אַ זעלטן קלוגער און פעיקער מענטש. איר שיינקייט, גראַציעזער גאַנג, עלעגאַנטע מאַניערן און די סטודענטישע קליידונג זענען געווען ווי אַ פאַנצער פאַר איר קאָנספּיראַטיווער אַרבעט. יעדער איינער, וואָס איז געקומען מיט איר אין באַרירונג, איז געווען אין איר פאַרליבט. איך בין קיין אויסנאַם נישט געווען. זי האָט, פונקט ווי איר מוטער, געהאַט אַ האַרציק וואָרט און אַ ליבלעכן שמייכל און — דיסטאַנץ. קיינער האָט נישט געוואָגט אין איר בייזיין זיך צו באַנוצן מיט אַ צוויידייטיק וואָרט, אָדער צו געבן איר אַנצוהערן וועגן זיינע פּערזענלעכע געפילן.

פאַר איר שוועסטער און אַפילו פאַר איר מוטער האָב איך נישט געמאַכט קיין סוד פון מיינע סימפּאַטיעס, און נישט איין מאל בין איך פון זיי אויף דעם חשבון געקיעבעט געוואָרן: "רעוואָלוציעס צו מאַכן האָט איר נישט קיין מורא. אַבער אַ מיידל צו זאָגן, אַז מ'האַט זי ליב, איז מען אַ פּחדן".

מיט דער פאַמיליע בערלעווי האָב איך נישט איין מאל אַרומגערעדט די איראַניע פונעם פאַקט, אַז איך, וואָס האָב אין מיין יוגנט פאַרשאַפט דער בערלעווי־פאַמיליע אַזוי פיל עגמת־נפש, געפין זיך עטלעכע יאָר שפּעטער מיט איר אין אַזעלכע פריינד־לעכע באַציונגען.

א מאָל אין אַ שפּאַס און אַ מאָל גאַנץ ערנסט האָבן די שוועסטער בערלעווי מיך גערופן „קוואַטער“. איך זאל האָבן געווען דער קוואַטער פון זייער ווידערשפעניקייט אין זייער פּאַטריציער-הויז. מיין אַוואַנטורע אין זייער וווינונג בשעת דעם סיום אין יאָר 1907 איז אַ סך מאָל געוואָרן דערמאָנט דורך זייערע עלטערן און אין פּאַרשידענע וואַריאַנטן דערציילט געוואָרן. די פּאַסצירנדיקע געשיכטע מיט מיין אַוואַנטורע איז ביי זיי געווען דער ערשטער ראַמאַנטיש-רעוואָלוציאַנערער ברענ-שטאָף פּאַר זייער רעוואַלט קעגען זייער פּאַטער.

דער באַלעבאַס פון דער תּלמוד-תּורה אויף קראַכמאַלנע 31 אין וואַרשע איז געווען די ייִדישע גמבנע. דער שכר-לימוד איז געווען אַ סימבאָלישער, אָבער אויך דעם מינימאַלן אַפּפּאַל האָט זעלטן ווער באַצאַלט. די מלמדים האָבן זייערע שכירות געקריגן פון דער ייִדישער קהילה.

ר' שמואל דודס פּיטה, אין וועלכער איך האָב געלערנט, איז געשטאַנען אונטער דער דירעקטער אויפזיכט פון די צוויי וויכטיקסטע אַפּוטרופסים פון דער תּלמוד-תּורה — ר' יואל וועגמייסטער און ר' אַהרון ראָזענשטראַך — ביידע, רייכע יידן און גערער חסידים. דער ערשטער איז געווען אַ דאָזאר און אַפּיציעלער שתדלן, דער צווייטער האָט געהאַט דעם הורטאָווע טאַבאַק-מאַנאַפּאַל אין וואַרשע.

די ייִנגלעך פון ר' שמואל דודס פּיטה האָבן יעדן שבת נאָך מיטאַג געמוזט גיין צו איינעם פון די אַפּוטרופסים צו פּאַרהער. זיי פּלעגן קריגן שבת-אויפס און בלייבן מיט אַנדערע חסידים צו שלוש-סעודות.

אַ פּרויען-קאַמיטעט פון די פּלוטאַקראַטיש-אַסימילירטע און פון די רייכע חסידישע קרייזן האָט געהאַט די אויפזיכט איבער דער באַקליידונג פון די עטלעכע הונדערט תּלמוד-תּורה-ייִנגלעך. אַ ספּעציעלע גרופּע פון פּרויען האָט זיך פּאַרנומען מיטן באַקליידן די תּלמידים פון ר' שמואל דודס פּיטה.

די פּראָצעדור פון מלבוש-ערומים-קאַמיטעט איז געווען אַזאַ: עטלעכע טעג נאָך סופּות זענען די מיטגלידער פּונעם פּרויען-קאַמיטעט געקומען אין די פּאַרשיי-דענע קלאַסן פון דער תּלמוד-תּורה, האָבן קאַנטראָלירט און פּאַרצייכנט די באַדער-פּענישן פון די ייִנגלעך און מיטגענומען מיט זיך די פּאַרשריבענע ליסטע. אין עטלעכע וואַכן שפּעטער, אַרום חנוכה-צייט, זענען די זעלבע אָדער אַנדערע מיט-גלידער פּונעם פּרויען-קאַמיטעט געקומען אין דער תּלמוד-תּורה און געבראַכט די מלבושים צום פּאַרטיילן. פּאַרטיילט זענען געוואָרן שטיוועלעך, פּאַלטנס און הויזן, מיינסטנס נייע, טאַנדענטע, און אויך שוין געטראָגענע, אָבער אין אַ גוטן צושטאַנד. די ייִנגלעך האָבן בעסער געוואַלט קריגן די געטראָגענע, ווייל זיי זענען אין די מערסטע פּאַלן געווען פון אַ גוטער קוואַליטעט און שענער און לענגער זיך געטראָגן. נאָך סופּות פון זמן 8-1907 איז די דערמאַנטע פּראָצעדור, ווי אַלע מאָל אין דער צייט, פּאַרגעקומען אין ר' שמואל דודס פּיטה. אין קלאַס זענען אַריינגעקומען

עטלעכע אויסגעפיאקעוועטע וויבער און רעגיסטרירט דעם באדארף פון די תלמידיים. ביי דער רעגיסטראציע זענען עטלעכע פון די צום מיינסטן נויטבאדערפֿטיקסטע באַעוולט געוואָרן און גראַד די נישט אַזוי נויטבאדערפֿטיקע זענען געוואָרן פּאַוואַריזירט.

איך בין גראַד נישט געווען צווישן די באַעוולטע. מיט אַ יאָר פּריער האָב איך געקריגן אַ געטראַגענעם מאַנטל, אַבער אַ גוטן, מיט אַ פּוטערנעם קאַלנער, און אויך דאָס מאָל בין איך געווען פּאַרשריבן פּאַר אַ פּאַר שטייול, וואָס איך האָב טאַקע געדאַרפֿט.

מיך האָט אַבער אויפגעבראַכט דאָס באַעוולען די נויטבאדערפֿטיקע, און ספּעציעל אַהרן משהן, וועמען מ'האַט גערופן אַרעלע, מיין נאָענטסטער שכן אויף דער לערנבאַנק. איך האָב זיך נישט געפּוילט און הויך אַ פּרעג געטאָן: „וואָס וועט זיין מיט אַרעלען? זיינע שטייול זענען דאָך אין גאַנצן צעריסן.“ אויף מיין פּראַגע האָב איך געקריגן אַ פּרעכן ענטפּער פון איינער פון די באַרמהאַרציקע וויבער: „וואָס איז, יינגל, דיין באַבעס עסק“?

איך האָב אַראַפּגעשלעפּט מיינע שטייול און געהייסן אויך אַרעלען, ער זאָל אַראַפּנעמען זיינע שטייול. מיר האָבן ביידע פּאַר שטייול געגעבן אַ טראַג אונטער דער יידענע אונטער דער גאָז און הויך צו איר אַ זאָג געטאָן: „אייערע יינגלעך גייען אויך אין אַזעלכע שטייול? געמט זיי, גיט עס אייערע קינדער, וועלן זיי אויך וויסן דעם טעם פון צעריסענע שטייול“.

די יידענע, אַ פּולבוועמדיקע און אַ ברייטהינטנדיקע, איז געוואָרן רויט פּאַר פּעס און אַ געשריי געטאָן: „דו שנאָרער, אַרויס פון דאַנען! מער וועט דיין זוואַניע זיך דאָ נישט געפּינען.“ איך האָב צוריקגעשריגן: „נאַרט נישט אָפּ די פּורמאַנעס מיט די דראַשקאַזשעס אויף דער וואָג, וועלן אייערע קינדער אויך גיין אין אַזעלכע שטייולעך“.

דאָס מאָל איז ר' שמואל דודן נישט געלונגען מיך צו באַרויקן. געווען איז דאָס אפּשר דאָס איינציקע מאָל אין זיין קאַריערע פון אַ מלמד, ווען אַ תלמיד האָט אים בפרהסיא נישט געוואָלט פּאַלגן. ער איז אַוועק פון מיר אַ שווייגנדיקער און באַמיט זיך צו באַרויקן די יידענע פּונעם מלבוש־ערומים־קאַמיטעט. אויך דאָס איז אים נישט געלונגען.

ס'איז געווען שוין איין מאָל אַ ספּעקטאַקל.

די יידענע האָט זיך געפּילט מעשה־תּקיף. ערשטנס, אַ גבירטע, צווייטנס, ס'איז שוין געווען דער אָנהייב פון יאָר 1908, די צייט פון דער צוהיליעטער צאַרישער רעאַקציע. אין די יידיש־בירגערלעכע קרייזן האָט מען דעמאָלט מיט חדווה געזונגען דאָס לידל: „שישו ושמחה בשמחת תורה, מען האָט שוין פּאַר קיין שטרייקערס נישט קיין מורא.“ זי האָט מיך אומאויפהערלעך געזידלט. איז בין שוין געווען אַ יונג פון אַן עלף יאָר און האָב איר צוריקגעשריגן: „איר וווינט דאָך לעבן אונדז, אויף

פלאץ וויטקאָוסקי נומער 2, און יעדער איינער ווייסט, אַז איר און אייער מאַן נאָרן אָפּ און איר גיט אַ פאַלשע וואָג. וויפל מאַל האָבן אייך און אייער מאַן די פּורמאַנעס און די דראַשקאַזשעס געוואָלט שלאָגן?

דער דיאַלאָג האָט געדויערט אַ היפשע צייט. דער סוף איז געווען, אַז די יידענע האָט געכאַפט איר מאַנטל און איז אַנטלאָפּן פּון חדר. די איבערגעבליבענע פּרויען האָבן פאַרצייכנט אַרעלען און נאָך עטלעכע יינגלעך צו קריגן זייערע נייטיקע מלבושים.

אָהיימגייענדיק האָבן מיך די חדר-חברים אַרומגערינגלט און ס'איז אַנגעגאַנגען אַ הייסע דיסקוסיע וועגן דעם, צי איך האָב גוט אָדער שלעכט געהאַנדלט. די מערסטע האָבן געהאַלטן, אַז כ'האַב גוט געטאַן. געווען אָבער אויך עטלעכע, וואָס האָבן געטענהט, אַז כ'האַב נישט געטאַרט אַזוי רעדן צו אַ גבירטע, וועלכע העלפט די יינגלעך מיט באַקליידונג, די איינשטימיקע מיינונג איז געווען, אַז כ'דאַרף דעם רבין איבערבעטן. דער רבי איז אַ קראַנקער מענטש און ער וועט זיכער דאָס אַלץ איבערקרענקען.

צו מאַרנגס אין דער פּרי, ווען דער רבי ר' שמואל דוד איז אַריינגעקומען אין קלאָס און די יינגלעך האָבן זיך אויפגעשטעלט, ווי ס'איז געווען דער מנהג אין דער תּלמוד-תּורה, האָבן איך שטייענדיקערהייט, אין דער אַנוועזנהייט פּון אַלע איבעריקע תּלמידים, דעם רבין איבערגעבעטן און אים געזאָגט, אַז איך האָב חרטה פאַר וואָס איך האָב אים געכטן נישט געפּאָלגט. דעם רבינס פּנים האָט זיך אַ ביסל אויסגעלייטערט, ער האָט געגעבן אַ מאַך מיט דער האַנט, מיר זאָלן זיך זעצן, און אַנגעגאַנגען מיטן רוטינעם סדר-היום.

מיין אַרויסטריט קעגן דער מיטגלידערין פּונעם באַקליידונג-קאַמיטעט האָט זיך שנעל פאַרשפּרייט אין דער תּלמוד-תּורה, און די פאַרוואַלטונג מיט די משגיחים האָבן מורא געהאַט פאַר קאַנסעקווענצן. ס'איז טאַקע שוין געווען דאָס יאָר 1908 און די צאַרישע רעאַקציע האָט געבושעוועט מיט דער פּולער פּאַרע. ס'איז אָבער פאַרט נאָך פּריש געווען די השפּעה פּון די יאָרן 6-1905 און פּון די שטרייקן אין די תּלמוד-תּורות, און קיין אומצופּרידנקייט צווישן די קינדער אין דער תּלמוד-תּורה אויף קראַכמאַלנע 31 האָט אויך נישט געפּעלט. ס'זענען אַנגעגאַנגען פּסדר-דיקע קאַנפּערענצן צווישן די משגיחים מיטן רבין. מאחורי הפרגוד האָבן די יינגלעך געוואָלט, אַז די משגיחים און געוויסע מלמדים פאַרלאָנגען פּון ר' שמואל דוד, ער זאָל מיך אָהיימישן, אָבער ער וויל עס נישט טאַן.

אין איינעם אַ נאַכמיטאַג איז אין חדר אַריינגעקומען ר' יואל וועגמיסטער און מיט דעם רבין לאַנג געשמעסט, אָבער קיינער האָט נישט געוואָלט, וואָס זיי האָבן צווישן זיך גערעדט און וואָס עס וועלן זיין די קאַנסעקווענצן פּונעם דאָזיקן שמועס.

אין דער תּלמוד-תּורה האָט זיך פאַרשפּרייט אַ קלאַנג, אַז דער פּרויען-קאַמיטעט

וועט ווי א שטראף פאר מיין חוצפהדיקן ארויסטריט דאס יאר נישט פארטיילן קיין מלבושים.

די שטימונג קעגן מיר איז געווארן א נישט פריינדלעכע. אפילו עטלעכע פון מיין פיתה, וועלכע האבן פריער געהאלטן, אז כ'האב זייער גוט געטאן, האבן מיר אנגעוויבן צו מאכן שווערע פארוורפן, אבער אנדערע פון מיין פיתה און אויך פון אנדערע קלאסן האבן מיך פארטיידיקט. די לופט ארום מיר איז געווען א געדיכטע און איך האב נישט געוויסט מיט וואס דאס וועט זיך ענדיקן.

איך שטוב איז מען געווייר געווארן וועגן דער געשיכטע אין חדר. די שוועסטער האבן מיך פארטיידיקט, די מאמע האט לאמענטירט, געשריגן, אז צוליב מיר וועט זי יונגעהייט גיין פון דער וועלט, געפרעגט מיך פון וואנען ס'קומט צו מיר אזא בייז בלוט און געסטראשעט, אז זי וועט זיך נאך צוליב מיר א מעשה אנטאן. דער טאטע, ווי זיין שטייגער, האט געשוויגן און ענדלעך געלאזט פאלן א פאר ווערטער: „א נייעס, אז ער איז אן עזות-פנימניק. שוין צייט מען זאל אים שיקן קיין לאַמוזשע אין דער ישיבה“.

דער זיידע איז געווען פארפארעט מיטן צוגרייטן זיך אין וועג אריין אין די ווייטע וועלדער פון צענטראל-רוסלאַנד, ער האט אבער געפונען צייט אפצושטאטן א וויזיט ר' שמואל דודן און ר' אהרן ראזענשטראַכן. כ'האב פארשטאנען, אז עפעס גרייט זיך פאר מיר.

איך איינעם א נאכמיטאג רופט זיך אן צו מיר מיין רבי: „וועסט מיטגיין מיט מיר אהיים אויף מיטאג“. דעם רבינס ווייניג איז געווען נישט ווייט, אויף קראַכ-מאלנע 16, ווו זיין פרוי און א טאכטער האבן אין דעם זעלבן הויז געהאלטן א שפייר-געוועלב. צום מיטאג איז אויך געקומען ר' שמואל דודס זון, ר' פנחסל. ביים עסן רופט זיך אן צו מיר ר' פנחסל: „זאג מיר, פאר וואס האסטו אויסגעטאן די שטיוול און פאר וואס האסטו דער מאדאם פארגעווארפן, אז זי און איר מאן נארן אפ די פורמאנעס אויף דער וואג? דו וויסט דאך אז איר מאן איז א באקאנטער אלעק-סאנדערער חסיד“.

איך האב ר' פנחסלען געענטפערט: „פאר וואס ס'איז מיר איינגעפאלן אויס-צוטאן מיינע שטיוול און אויך הייסן ארעלען אויסטאן זיינע — ווייס איך נישט, אבער אז זי און איר מאן גיבן פאלשע וואגן ווייסט יעדער איינער אויף דער גאס, און נישט איין מאל בין איך געווען אן עדות, ווי אין זייער סקלאד פון האבער, שעטשקע, היי און אנדערע שחרות פאר פערד און וועגן האבן די פורמאנעס און דראַשקאזשעס געמאכט געוואלדן, אז מען האט זיי באַגנבעט אויף דער וואג, און נישט איין מאל זענען אויך פארגעקומען צוליב דעם געשלעגן אין זייער סקלאד“.

דער ענטפער פון ר' פנחסלען איז געווען א קורצער: „מען טאר נישט באַשול-דיקן א ייד אין גנבה און אין שווינדל, אויב מען האט נישט אליין די געהעריקע באַווייזן אָדער באַגלויבטע עדות. פאר אַזעלכעס, וואָס דו האָסט געטאָן אין חדר,

וואלטסטו ביי די סאלדאטן געקראגן צום ווייניקסטנס דריי יאר ארעסטאנטסקע ראטע. דו וועסט דארפן דער מאדאם איבערבעטן.

ס'איז מיר געווארן ביטער אין מויל. דער לעפל איז געבליבן ליגן אין דער גע- דיכטעניש פון טעלער. כ'האב געוויסט, אז דער גור איז געחתמעט. כ'האב אבער ביי זיך אפגעמאכט, אז וואס ס'זאל נישט זיין, וועל איך דער גראבער חזירטע נישט איבערבעטן.

אין איינעם אן אונט איז אין חדר אריין א גרופע אויסגעפוצטע ווייבער און אויך די יידענע פון סקלאד, וועמען כ'האב געהאט באליידיקט. איך שטעל זיך פאר, אז זי האט מסתמא דערווארט, כ'זאל איר פאלן צו די פיס און בעטן מחילה. געקומען איז אויך ר' פנחסל. ער איז צוגעקומען צו מיר און מיך געהייסן זי איבערבעטן. איך האב נישט געענטפערט. ער האט נאך א מאל זיך צו מיר געווענדט, איך זאל די פרוי איבערבעטן. איך בין געשטאנען מיט פארהאקטע ציין און נישט געענטפערט מיט קיין ווארט, נאר די אויגן זענען מיר פייכט געווען. איך האב אויך נישט רעא- גירט אויף די נייע געוואלדן און באליידיקונגען פון דער גראבער יידענע.

די סצענע האט אודאי געדויערט א לענגערע צייט: כ'האב כמעט נישט געפילט, ווי ר' פנחסל האט מיך אנגענומען פאר א האנט און מיך אריינגעפירט אין אן אנדער צימער. דארט האב איך געטראפן זיצן אן עלעגאנט געקליידטע פרוי, איינע פון דער מיטגעקומענער גרופע פרויען. מיט א האנט האט זי אנגעווייזן ר' פנחסלען און מיר די לידיקע בענקלעך צום זיצן און געזאגט צו אים עפעס אין רוסיש. ר' פנחסל האט מיך געהייסן אלץ דערציילן, נישט שרעקן זיך און דערציילן פון אנהייב אן. די איידעלע באנעמונג פון דער דאמע האט מיך ווייכער געמאכט און כ'האב אלץ דערציילט, און ספעציעל ביטער באטאגט דאס רופן מיך „שנאָרער“. ר' פנחסל האט איר מיין דערציילונג איבערגעזעצט אין רוסיש. די דאמע האט ווארשיינלעך נישט געקענט קיין יידיש אדער שוואַך פארשטאנען. ביים פארלאזן דאס צימער האט די דאמע מיר געהייסן זאגן, אז איך דארף זיך פאר גארנישט נישט שרעקן, ס'וועט מיר גארנישט געשען, אז מען וועט מיך נישט אוועקשיקן פון דער תלמוד-תורה, און געגעבן מיר אירס אן אדרעס און מיר אנגעזאגט, אז אין יעדן פאל קען איך זיך צו איר ווענדן.

בין היינט ווייס איך נישט ווער די דאמע איז געווען. איבערלייענען דעם אדרעס האב איך נישט געקענט. ווען די מאמע האט דעם אדרעס איבערגעלייענט, האט זי אים גלייך צעריסן אויף פיץ-פיצלעך, באגלייט מיט א זידלווארט אויפן חשבון פון דער דאמע: „ס'פעלט איר משומדים אין איר משפחה“...

איך ווייס נישט, וואס עס האבן די משגיחים און די אפטרופסים פון דער תלמוד-תורה בדעה געהאט מיט מיר צו טאן. פאר מיר איז די געשיכטע געווען געענדיקט. כ'האב באשלאסן צו פארלאזן די תלמוד-תורה און פארן קיין לאַמזשע אין דער ישיבה.

יענע וואָך האָב איך נאָך געלערנט. פרייטיק נאָך מיטאָג ביים אַהיימגיין האָב איך מיין רבין געזאָגט, אַז מער וועל איך נישט צוריקקומען. ר' שמואל דוד האָט עס נישט גענומען ערנסט און מיר געענטפערט, כ'זאָל נישט רעדן קיין נאַרישקייטן. דעם שבת-נאַכמיטאָג בין איך מער נישט געגאַנגען צו ר' יואל וועגמיסטער צום פאַרהער. אין שטוב האָב איך קליפ-אויף-קלאָר געזאָגט, אַז איך וועל מער אין דער תלמוד-תורה נישט גיין. „דו מעגסט טאָן וואָס דו ווילסט, אַפילו מיך אַרויס-וואַרפן פון שטוב, אָבער צוריקגיין לערנען אין דער תלמוד-תורה וועל איך איך נישט מער“ — האָב איך געזאָגט דער מאַמען.

עטלעכע טעג האָב איך זיך געשלאַנדערט איבער די גאַסן פון וואַרשע. אין שטוב איז געוואָרן אַ בהלה. „דער יונג וויל טאַקע אויספירן ס'זייניקע“ — האָט די מאַמע געליאַרעמט. קיין לאַמזשע האָט מען מיך נישט געקענט שיקן: ס'איז קיין געלט נישט געווען און ס'איז געווען אין מיטן זמן. די פראַגע איז געווען: וואָס טוט מען מיט מיר? דער זידע איז מיט מיר אַוועק אין גראַדזשיסקער חסידים-שטיבל אויף טוואַרדע נומער 2 און געפועלט ביי די לערנערס, מערסטנס גבירישע חתן-בחורים, זיי זאָלן אויף מיר אַכטונג געבן און העלפן מיטן לערנען ביזן נייעם זמן.

מיט דעם האָט זיך פאַרענדיקט די „בוראַנינע“, ווי די מאַמע מיינע האָט עס אַנגערופן, וואָס כ'האָב אַנגעמאַכט אין דער העכסטער פּיטה פון דער תלמוד-תורה אויף קראַכמאַלנע 31 אין וואַרשע, ביים רבין ר' שמואל דוד.

קיין לאַמזשע בין איך נישט געפאַרן. פאַרפאַרן בין איך אויף דער לער צו אַ געוויסן מענדל לאַטאַוויטש אין זיין מעטאַל-טאַקער-וואַרשטאַט אויף פאַנסקע-גאַס אין וואַרשע.

צווייטער טייל

אין דער אַרבעטער-מחנה

אויף דער לער ביי אַ מעטאַל-טאַקער

אין די ערשטע חדשים פון יאָר 1909, אין פריען עלטער פון 12 יאָר, בין איך אַוועק זיך לערנען די מלאכה פון אַ מעטאַל-טאַקער.

אין פאַרלויף פון וואָכן און חדשים פלעג איך יעדן טאָג פאַרבייגיין אַ טאַקער-ווערקשטעל, וואָס האָט זיך געפונען אין אַ פראַנטגעוועלט אויף פאַנסקע-גאַס אין וואַרשע, און זיך צוגעקוקט, ווי ס'ווערן געטאַקט מעשענע געוויכטער. איך האָב הנאה געהאַט צו קוקן ווי דאָס ווערט געמאַכט, באַווונדערט דעם ריטעם און די מאַניפּולאַציעס מיט די ווערקצייג, צו זען, ווי די פּיצניקע מעשענע שפּאַנשטויבלעך צעלויפן זיך האַסטיק און צעפאַלן זיך אונטער די ווערקצייג, מיט וועלכע דער טאַקער האָט אַפּערירט.

דער געדאַנק צו ווערן אַ מעטאַל-טאַקער האָט מיך פּסדר גערעגט. דאָס לערנען האָט מיר מער נישט געשמעקט. אין קיין חדר בין איך שוין נישט געגאַנגען. כ'האַב געלערנט „פאַר זיך“ אין גראַדזשיסקער חסידים-שטיבל, און די בחורים, וואָס האָבן געלערנט אין שטיבל, האָבן געדאַרפט, אויף דער בקשה פון מיין זיידן, האַלטן אויף מיר אַן אויג און מיר העלפן אין לערנען. איך האָב די דאָזיקע בחורים נישט צו פיל ליב געהאַט. מעגלעך דערפאַר, ווייל זיי האָבן זיך מיט מיר צו פיל געשאַפן.

אין שטוב האָט יענעם ווינטער פון 1908-1909 דער דלות זיך פּעסט אַיינגע-פונדעוועט און געפיפן פון אַלע ווינקעלעך. נישט איין מאָל האָט געפּעלט אַ פשוט שטיקל טרוקן ברויט, און נישט איין פרייטיק-צו-נאַכטס האָט דער טאַטע געמאַכט קידוש איבער אַ קליין ברייטל און די שבתדיקע סעודה איז באַשטאַנען פון אַ שטיקל ברויט מיט אַ ביסל קראַצבאַרשט. («קראַצבאַרשט» האָט מען גערופן אַ מין הערינג-סאַלאַט פון געהאַקטע הערינג מיט ציבעלע און ווייך ברויט מיט עסיק. דאָס מאַכל איז געווען דאָס קבצנותדיקסטע פון אַלע מאַכלים).

דאָס חסידים-שטיבל, אין וועלכן איך האָב געלערנט, האָט זיך געפונען אויף טוואַרדע-גאַס נומער 2, אַ טיר אין אַ טיר מיט דער גרויסער בעקעריי פון דעם חסידישן ייִדן ריישער. אין דער בעקעריי האָט מען געבאַקן אויסשליסלעך צוקער-

געבעקס און חלות. דער ריח פון דעם געבעקס האָט נישט איין מאָל דערפירט מיין הונגעריקן און האַלב־הונגעריקן מאַגן צו קאַנוולסיע. דאָס זעען די פולע בלעכן מיט געבעקס. וואָס די בעקער־יונגען האָבן געטראָגן פון דער בעקעריי צו ריישערס צוקערניע אין פראַנט פון דער געביידע, האָט נישט איין מאָל פייכט געמאַכט מיינע אויגן און דערפירט מיין אויסגעדאַרט גופל צו האַלב־חלשות. איך האָב געוואָסט, אַז פריער צי שפעטער וועל איך מוזן ווערן אַ בעל־מלאכה.

געהאַט האָב איך אַן אינסטינקטיוו ווידערגעפיל צו די איידעלע מלאכות, וואָס פרומע עלטערן פלעגן איינשאַפן זייערע יינגלעך: אַ קאַמאַשן־מאַכער, זייגער־מאַכער אדג"ל. איך געדענק גאַנץ גענוי, אַז אין די לעצטע וואָכן איידער איך האָב זיך פאַרדונגען אויף דער לער, פלעג איך מיט זיך איינטענהן: די מאַמע וועט דאָך דיך צו קיין ברודיקער אַרבעט אויף דער לער נישט אַנדינגען. זיי זשע נישט קיין שעמעוודיקער און דינג זיך אליין אָן.

איין מאָל האָב איך זיך אָנגענומען מיט מוט און בין אַריין אין געוועבל וווּ דער טאַקער־ווערקשטעל האָט זיך געפונען און צוגעגאַנגען צום באַלעבאַס, וועמען כ'האַב געקענט פון חדשים־לאַנגער אַבסערוואַציע. איך האָב צו אים דרייסט אַ זאָג געטאַן: „נעמט מיך צו אויף דער לער. יאָך וויל ווערן אַ טאַקאַזש“. דער באַלעבאַס מיט די צוויי אַרבעטער, וועלכע זענען געשטאַנען ביי זייערע טאַקאַריעס, האָבן זיך צעלאַכט און געחוזקט פון מיר. אַ האַגל פון שפאַטישע פראַגן האָבן זיך אַ שאַט געטאַן: „לערנסט שוין חומש, יינגעלע? שלאָפסט נאָך מיט דער מאַמעשי אָדער מיט אַ שוועסטער? גייסט שוין האַלבע הויזן? און דער אייגנטימער פון ווערקשטעל האָט מיט אַ פלומרשט ערנסטער מינע אַ פרעג געטאַן: „זאָג מיר דעם אמת, יינגעלע, פישט שוין מיט אַ שאַמל? איך האָב דעמאָלט, נאַטירלעך, נישט פאַרשטאַנען דעם מיין פון דער פראַגע און אים טראַציק געענטפערט: „אָוודאי פיש איך, ווי אַלע מענטשן פישן“. נאָך אַ לענגערן אַפחוזקן און דרייען מיך פון אַלע זייטן, האָט דער באַלעבאַס מיך אַ פרעג געטאַן: „פאַר וואָס ביסטו נישט געקומען מיטן טאַטן? „מיין טאַטע מישט זיך נישט אין אַזעלכע זאַכן“ — איז געווען מיין ענטפער. „פאַר וואָס ביסטו נישט געקומען מיט דער מאַמען? — וויל מיין מאַמע וועט מיך נישט לאָזן ווערן קיין סמאָלוד, און איך וויל נישט ווערן קיין קאַמאַשן־מאַכער, קיין פידעלע־מאַכער, און אַפילו נישט קיין גאַלדשמיד“ — האָב איך אויף אַן אַנטשלאַ־סענעם אופן געענטפערט.

מיין ענטפער איז דעם באַלעבאַס פון דעם טאַקער־ווערקשטאַטל, ווייזט אויס געפעלן. ער האָט מיט מיר אָנגעהויבן ערנסטער צו רעדן; מיך אויסגעפרעגט וווּ איך לערן און וואָס איך לערן, וועגן די פאַרהעלטענישן פון דער שטוב, און צום סוף מיך געהייסן קומען דעם קומענדיקן מאַנטיק — דעמאָלט וועלן מיר זען וואָס מיט דיר צו טאָן.

דעם קומענדיקן מאַנטיק, אַנשטאַט צו גיין אין שטיבל אַריין לערנען, בין איך

אוועק אין טאקער-ווערקשטעל. דאָס מאָל האָט מיך דער באַלעבאָס אויספירלעך אויסגעפרעגט וועגן פאַרשיידענע זאַכן און צום סוף מיך צוגענומען אויף אַ חודש פּראָבע. „אויב דו וועסט זיך אויסטויגן, וועסטו דאַרפן גיין דריי יאָר אויף דער לער. דו וועסט ביי מיר עסן מיטאַגן. דאָס ערשטע יאָר וועסטו יעדן פּרייטיק קריגן אַ פאַרציקער (20 קאַפּיקעס) אויף שבת-אויפּס. שפּעטער וועלן מיר ווייטער זען. קום אַרײַן מאָרגן 8 אַ זייגער אין דער פּרי. דינסטיק איז אַ מזלדיקער טאַג אַנצוהײבן. דו ביסט, זע איך, אַ קליג שמעקל“. פּון דעמאָלט אָן, ביז איך האָב מיט עטלעכע חדשים שפּעטער פאַרלאָזט דעם דאָזיקן וואַרשטאַט, האָב איך ביי מיין ערשטן לערנ-מייסטער, וועמענס נאָמען ס'איז געווען מענדל לאַטאַוויטש, נישט געהאַט קיין אַנדערן נאָמען ווי „קליג שמעקל“.

פּון דעם טאַג, וואָס איך האָב אָנגעהויבן מיין לער פּון אַ מעטאַל-טאַקער, האָט זיך דער לויף פּון מיין לעבן ראַדיקאַל געענדערט. דאָס ערשטע, וואָס מיט מיר איז געשען, איז געווען אַ סוף צו מיין הונגער. כ'האַב זיך מער נישט געפונען אין אַ הונגעריקן אָדער אין אַ האַלב-הונגעריקן צושטאַנד. יעדן טאַג האָב איך געגעסן אַ זאַטן און געשמאַקן מיטאַג. צו מיין אַרעמען פּרישטיק, וואָס די מאַמע מיינע האָט מיר מיטגעגעבן: צוויי שטיקלעך ברויט, באַד הויכט מיט פּוטער אָדער פּאַוידלע, טייל מאָל אויך אַ שטיקל הערינג פּאַר אַ צולאַג, האָט די מייסטעראַווע מיר צוגעגעבן אַ גרויס טעפל הייסע און זיס-געצוקערטע קאַווע. אָפט מאָל איז מיט דער קאַווע מיטגעגאַנגען אַן אַרנטלעכע פאַרציע פּון איר אייגן געבאַקענעם צוקער-געבעקס.

אויך מיין לערן-מייסטער האָט אין מיר נישט פאַרגעסן. יעדעס מאָל, וואָס כ'בין מיט אים געגאַנגען אָדער געפאַרן אויפן גושיבאָו צו די הורטאַווע סוחרים מיט פאַרטיקער אַרבעט, און דער מייסטער איז אַוועק מיטן סוחר אָדער מיטן געשעפט-פירער אין אַ רעסטאָראַציע אָדער אין אַ צוקערניע איבערכאַפן ס'האַרץ, האָט מען אויך אין מיר נישט פאַרגעסן.

אויך איך אַליין בין שוין אומשטאַנד געווען זיך עפעס צו קויפן פאַר אייגן געלט, פאַר דעם געלט, וואָס כ'פלעג קריגן פּון די סוחרים נאָכן ברענגען פאַרטיקע אַרבעט, וואָס מען האָט גערופן „בירגעלט“ אָדער „פאַרן וועג“ און איז באַשטאַנען פּון צוויי דריי, און אַ מאָל אַפילו פּון גאַנצע פינף קאַפּיקעס.

מיין עסן צו דער זעט האָט געהאַט אַ גוטע ווירקונג אויף מיין פיזישן-צושטאַנד. איך בין פיזיש שטאַרקער געוואָרן. צוזאַמען מיט מיין שטאַרקער ווערן זענען, מיטן גאַנג פּון דער אַרבעט, אויך מיינע הענטלעך וואָס אַ מאָל מער פאַרהאַרטעוועט געוואָרן. די פייל האָט אין מיינע הענט אויפגעהערט צו טאַנצן אַ קאַזאַקע. די חוצפּהדיקע פייל האָט אויפגעהערט מיט מיר צו קאַמאַנדעווען, און מיינע הענטלעך האָבן זי ביסלעכווייז דיסציפּלינירט.

איך האָב אָנגעהויבן צו קריגן דאָס גליקלעכע געפיל פון זעלבסטווערט.
 אויך מיין באַקליידונג האָט זיך געביטן צום גוטן. אַ צייט פאַר פסח פון 1909
 האָט מיין ערשטער לערן-מייסטער גענומען אַ שטיקל סחורה, וואָס ס'איז אים איבער-
 געבליבן פון זיינע נישט לאַנג געמאַכטע חתונה-מלבושים, אַריינגעפירט מיך צו
 אַ שכן אַ שניידער און געלאָזט אויפנייען פאַר מיר אַ געהאַקט קאַפּאַטקעלע. אויך
 די מאַמע מיינע האָט מיר אין יענעם פאַר-פסח געקויפט אויף דער וואַלאָוע-גאַס
 אַ פאַר נייע קאַמאַשן — קאַמאַשן און נישט קיין שטיוועלעך. דאָס איז געווען אַ
 גרויסער איבערבאַרד אין די טראַדיציאָנעלע געווינהייטן פון מיין מאַמע. די קאַ-
 מאַשן זענען טאַקע נישט געווען קיין שיד מיט לעכלעך צו פאַרבינדן מיט שנוראַ-
 וואַלדערס אָדער צו פאַרקנעפלען מיט קנעפלעך, און אַוודאי נישט קיין פאַצעטישע
 האַלבע שיד, וואָס מ'האַט גערופן לאַטשן, נאָר בלויז מיט צוויי שטיקלעך גומע
 ביי די זייטן צו קענען זיי אַנטאָן, און זיי זענען שוין צו יענער צייט געווען אָננעמלעך
 פאַר אַ טייל פרומע יידן צו טראַגן זיי אין דער וואַכן, ס'איז אָבער פאַרט שוין נישט
 געווען קיין שטיוועלעך — די ערשטע פאַר שיד אין מיין יינגלישן לעבן.

פון וואָנען די מאַמע האָט נאָך אַזאַ ביטערן און הונגערדיקן ווינטער געהאַט
 געלט מיר צו קויפן אַ פאַר נייע קאַמאַשן, אַנצוגרייטן אַ באַלעבאַטישן פסח און אויך
 צו עפענען אַ גאַנץ לייטיש פאַבריקל פון סאַדע-וואַסער אויף דער צענטראַלער
 זשעלאָנע-גאַס מיט אַ פאַרהעלטנישמעסיק הויכן דירה-געלט — איז געווען דעמאָלט
 פאַר מיר אַ רעטעניש. ערשט מיט יאַרן שפעטער בין איך געווייר געוואָרן דעם סוד
 — דאָס געלט איז געקומען פון זיידן.

דער זיידע איז אויף פסח צוריקגעקומען פון די וועלדער ערגעץ פון ווייטן
 סיביר, ווו ער האָט געאַרבעט ווי אַ וואַלד-בראַקער און אַ נאמן, ד"ה אַ מבין און אַן
 אויפזעער, און אָפגענומען ביים פוילישן כראַביע בראַניצקי עטלעכע הונדערט רובל
 שכירות.

די שטוב אונדזערע איז נישט געווען קיין זאַטע אַפילו נאָך דעם ווי מיינע
 עלטערן האָבן זיך געעפנט דאָס פאַבריקל פון סאַדע-וואַסער. אויך אין די שפעטערע
 יאַרן, דער עיקר אין ווינטערצייט, האָט נישט איין מאָל אויסגעפעלט אויף דעם
 סאַמע נייטיקסטן, אָבער ס'איז פאַרט נישט געווען מער אַזאַ דלות און אַזאַ הונגער
 אין אונדזער הויז, ווי אין דעם ווינטער פון 1908-1909. דעם זיידנס געלט האָט
 יענעם ערב-פסח אַ ביסל אויפגעריכט די מערכה פון מיינע עלטערן און אויך מיך
 באַגליקט מיט אַ פאַר נייע שיד.

פאַר מיין אייגן געלט האָב איך זיך אויך אין יענעם פאַר-פסח געקויפט אַ ניי
 טוכן היטל.

דעם פסח פון 1909 האָב איך דערוואַרט צו באַגעגענען אַ זאַטער און אַ באַ-
 קליידטער.

היינט איז מיר נישט אומבאקאנט די ראַלע וואָס צופאַלן, פאַרפאַלן און אומדער-
וואַרטע געשעענישן שפילן אין לעבן — אין לעבן פון אַ יחיד און אין לעבן פון כלל,
אין פּערזענלעכן, פּאַליטישן און אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, אין רוּיקע צייטן און
אין צייטן פון שטורעם-און-דראַנג, אין רעוואָלוציעס און אין קאָנטער-רעוואָלוציעס,
צום גוטן אָדער צום שלעכטן; אַז ס'פּאַסירט אַ סך מאָל אין לעבן אַן „עפעס“, וואָס
שאַפט אַ סיטואַציע, וואָס דער גרעסטער שונדמיסטער קען נישט אויסטראַכטן;
און אַז מיט מיר גופא האָט נישט איין מאָל געטראָפּן אַן „עפעס“, וואָס האָט געברענגט
פּרייד, האַפענונג, אָדער גאַר צער און ווייטיק.

היינט, פאַרשטייט זיך, ווּנדערט מיך מער נישט, וואָס אינעם סאַמע-טאַמע
באַגין פון מיין לעבנסוועג ווי אַן אַרבעטער האָט מיט מיר געקענט טרעפּן אַן „עפעס“,
וואָס האָט אַ טרייסל געטאָן די גאַנצע „פּאַסטרויקע“ אַרום מיר און געדראַט אַ סוף
צו מאַכן צו דעם אַלעם גוטן, וואָס איך האָב זיך דערשלאָגן אין די וואַכן פון מיין
אַרבעט ווי אַ לערן-יינגל. דער „עפעס“ איז געווען אַ רובל, אַ זילבערנער רובל.
געשען איז אַט וואָס:

10-12 טעג פאַר פּסח האָב איך אָפּגעפירט אַ פּול געפאַקטע דראַשקע מיט
געשטעמפּלטע געוויכטער אין דער גרויסער וואַגפאַבריק פון די ברידער פינקעל-
שטיין אויף כלאַדנע 8. יעדעס מאָל, ווען כ'פלעג דאַרפן ברענגען פאַרטיקע אַרבעט,
האָט די אַרבעט ביי מיר אָפּגענומען אַ משרת, פאַרשריבן די גרויס און די צאָל,
און מיר געגעבן אַ קאַפּיע פון אַ קוויטאַנציע. איך פּלעג אין פינקעלשטיינס וואַג-
פאַבריק קיין מאָל נישט קריגן קיין גראַשן „פאַרן וועג“. דאָס מאָל האָט די אַרבעט
ביי מיר צוגענומען דער משרת מיט נאָך איינעם, פאַר מיר דעמאָלט אַן אומבאַקאַנטן
מענטשן, וועמען דער משרת האָט גערופן גאַספּאַדין פינקעלשטיין.

דער נעמלעכער גאַספּאַדין פינקעלשטיין האָט גענוי באַטראַכט די געבראַכטע
אַרבעט און איז משמעות געבליבן צופרידן. נאָכן איבערקוקן די אַרבעט האָט דער
גאַספּאַדין פינקעלשטיין פאַרפירט מיט מיר אַ שמועס; ווער איך בין, ווי אַלט איך
בין, וואָס און וווּ איך האָב געלערנט, צי איך קען לייענען און שרייבן רוסיש אָדער
פויליש, צי כ'קען רעכענען, ווי לאַנג איך אַרבעט שוין פאַר אַ לערן-יינגל און פאַר
וואָס די עלטערן האָבן מיך געלאָזט גיין צו דער אַרבעט איידער כ'בין געוואָרן
בר-מצווה — און נאָך אַ ריי אַנדערע פּראַגן. איך האָב אים געענטפּערט, וואָס איך
האָב געענטפּערט, און צום סוף פון געשפרעך האָט ער אַרויסגענומען אַ שיינענדיקן
זילבערנעם רובל און מיר אים דערלאָנגט און צוגעגעבן אַ ווינטשעוואַניע אויף
יום-טובּ.

ווען איך בין צוריקגעקומען מיט די לידיקע קעסטלעך און מיט אַ באַדייטנדיקער
סומע געלט, וואָס כ'האָב אין פינקעלשטיינס פאַבריק געקראָגן פאַר מיין לערן-
מיסטער, האָב איך מיין לערן-מיסטער נישט דערציילט וועגן דעם רובל, וואָס
כ'האָב געקריגן פון פינקעלשטיינען.

אין אָוונט האָב איך מיין מוטער אָפגעגעבן דעם רובל. די מאַמע האָט אויף מיר אַ ביסטערע קוק געטאַן און שאַרף געפרעגט: „וואו און ביי וועמען האָסטו געגנבעט דאָס געלט? אַ סמאָלד ביסטו שוין, אָבער קיין גנב וועסטו ביי מיר נישט ווערן“ — און דערלאַנגט מיר אַן אַרנטלעכן פראַסק אין פנים. אַלע מיינע רייד זענען געפאַלן אויף טויבע אויערן. די מאַמע האָט געהאַלטן אין איין איבערחזרן: „זאָג מיר, וואו און ביי וועמען האָסטו געגנבעט דאָס געלט“ — און גאַנץ שפעט אין אָוונט מיך אויף פוח אַוועקגעפירט צו מיין לערן-מייסטער.

מיין לערן-מייסטער איז געווען איבערראַשט און שאַקירט זעענדיק דעם גלאַנץ-ציקן רובל. אויך ער איז געווען זיכער, אַז איך האָב דעם רובל געלקחנט, און אַז געגנבעט האָב איך אים טאַקע ביי אים, אַז כ'האָב דערשנאַפט איינע פון די ערטער וואו ער באַהאַלט געלט און פון דאָרטן גענומען דעם רובל. צוליב מיין און מיין מוטערס ביידן האָט ער אָבער נישט געקענט גלייך קאָנטראַלירן די געלטער אויף די ערטער וואו ער פלעגט זיי באַהאַלטן.

צו מיר האָט מיין לערן-מייסטער געהאַלטן אין איין אַריינרעדן, כ'זאָל אים זאָגן דעם אמת פון וואָנען כ'האָב דעם רובל. „דו ביסט דאָך נישט קיין נאַריש יונגל און דו באַנוצט זיך מיט אַזאַ נאַרישן און גראַבן ליגן. אַדרבא, זאָג מיר, האָסטו שוין אַ מאָל געהערט, אַז אין פינקעלשטיינס פאַבריק זאָל ווער קריגן אַ קאַפיקע, פאַרן וועג? דו אַליין ביסט דאָך שוין געווען דאָרטן אַ סך מאָל מיט פאַרטיקער אַרבעט. האָסטו ווען געקריגן אַ גראַשן?“

ווען אויף אַלע זיינע טענות האָט מיין לערן-מייסטער געקריגן איינעם און דעם זעלבן ענטפער: „כ'האָב געקריגן דעם רובל פון גאַספאַדין פינקעלשטיין“ — און אָפגעמאַלט דעם אויסזען פונעם געבער, האָט מיין לערן-מייסטער רעזיגנירט אַ מאַך געגעבן מיט דער האַנט און מיך געהייסן נישט אַריינקומען פריער צו דער אַרבעט ביז ער וועט מיך רופן.

מיין מאַמעס געפילן, אַהיימגייענדיק יענעם אָוונט פון מיין לערן-מייסטערס שטוב, זענען געווען צווייטקע: זי איז געווען זיכער, אַז כ'האָב דעם רובל געגנבעט און טאַקע ביי מיין לערן-מייסטער. זי איז געווען פאַרביטערט און צעווייטיקט, וואָס איר זון גייט אויף שלעכטע וועגן, אויף דעם וועג פון אַ גנב. אָבער אויך צופרידן, וואָס כ'וועל מער נישט צוריקגיין צו קיין סמאָלכעוואַטער אַרבעט, און נישט מענדל לאַטאַוויטש וועט זיין מיין ווייטערדיקער מורה-דרך. אויפן וועג אַהיים האָט די מאַמע מיינע צו מיר געזאָגט: מירצעשעם נאָך פסח וועל איך דיך שוין באַשטאַטן מיט אַ לייטשער אַרבעט און מיט אַן אַרנטלעכן מייסטער.

איך אָבער בין פון דער שטוב פון מיין לערן-מייסטער אַהיימגעגאַנגען אַ גע-קרענקטער און אַ צעווייטיקטער. אין מיר איז אַנגעגאַנגען אַ ביטער געווייזן. איך האָב זיך געהאַלטן אין איין פרעגן: פאַר וואָס קומט מיר דאָס? און די דאָזיקע פראַגע האָב איך אומאויפהערלעך איבערגעזחזרט פאַר דער מאַמען. געזען האָב איך

מיין וויטערדיקן גורל אין די שוואַרצסטע פאַרבן. „אויס! אויס מיטן געהאַקטן קאַפּאַטקעלע אויף יום-טוב, מיט די גוטע מיטאַגן און מיט די אַלע גוטע זאַכן, וואָס כ'האַב ביז איצט געהאַט. אויס מיט די אַלע גוטע זאַכן“ — האָב איך צו זיך גערעדט און געוויינט. צו מאַרגנס אין דער פרי האַב איך צום ערשטן מאַל אויף שנעל אָפּגעכאַפט דאָס דאַוונען און אַן אַנבייסן זיך געלאָזט וואַנדערן איבער די גאַסן פון וואַרשע. איך בין אַריין אין גראַדזשיסקער חסידים־שטיבל. די עלטערע עטלעכע לערנערס, מיינסטנס שוין חתן-בחורים, האָבן מיך אויפגענומען מיט אַ „ס'קאַצל קומט“. כ'האַב געעפנט אַ גמרא און זיך באַמיט צו לערנען, אָבער אַן אַ טאַקל, און ווידער גענומען זיך שלאַנדערן איבער די גאַסן.

פאַר נאַכט בין איך אַריין דאַוונען מנחה־מעריב אין אַהרן סאַרדינערס שול אויף טוואַרדע 4. צווישן מנחה און מעריב האָט דער מגיד פון שול געהאַלטן אַ דרשה. גערעדט האָט ער וועגן דער מצווה פון מעות חייטים. דאָס מאַל האָט דער מגיד געדרשנט פון אַ באַלעמער און אַן אַ טלית, און פון זיין מויל האָבן, ווי תמיד, זיך געשאַטן פערלדיקע רייד און ווערטער ווי הייסע פייערקנוילן.

נאַכן אַרויסגיין פון שול האָט מיין יונגער מוח אויף אַ זייער קלאַרן אופן אָפּגע־שאַצט די לאַגע און אַנגעוויזן דעם געהעריקן אויסוועג: דו שטייסט אונטער דעם חשד פון גנבה. די מאַמע באַשולדיקט דיך אָפּן. דער לערן־מייסטער איז דיר אויך אָפּן חושד. צוריקגיין צו מענדל לאַטאַוויטש אַרבעטן איז שוין נישט מעגלעך, נישט ער וועט דיך צוריקרופן און נישט דו וועסט צו אים צוריקגיין. די מאַמע וועט אָבער אויך נישט אויספירן. כ'וועל צו קיין אַנדער אַרבעט נישט גיין, כ'וועל בלייבן אַ טאַקאַזש. און כדי נישט צו בלייבן מיטן שטעמפל פון אַ גנב, וועל איך מאַרגן אַוועקגיין צום גאַספּאַדין פינקעלשטיין, דערציילן, אַז צוליב זיין רובל באַשולדיקט מיך מיין לערן־מייסטער אין גנבה, און אים בעטן מיר צו געבן אַ כתב אַז ער האָט מיר געגעבן דעם רובל. ווען איך וועל האָבן דעם כתב, וועל איך גיין אין גראַדזשיס־קער חסידים־שטיבל, דערציילן די בחורים די גאַנצע מעשה און בעטן זיי זאָלן רופן מענדל לאַטאַוויטשן צום רב. פון מאַרגן אַן וועל איך אויך אָנהייבן זוכן אַרבעט ביי אַן אַנדערן מעטאַל־טאַקער.

פאַר וואָס מאַרגן? פאַר וואָס שוין נישט גלייך? — האָב איך צו זיך גערעדט. און אומר ועושה, געזאָגט און געטאָן. כ'בין אַריבערגעגאַנגען די טוואַרדע־גאַס, זיך פאַרקערעוועט לינקס, אין קליינעם מאַריאַנסקע־געסל, אוו אַריין אין איינעם פון די וואַרשטאַטן, וואָס האָבן זיך נישט לאַנג געעפנט. אין די וואַכן, וואָס כ'האַב געאַרבעט ביי מענדל לאַטאַוויטשן האָב איך שוין געהאַט אַ שטיקל באַגריף וועגן צושטאַנד פון פאַך און געוויסט, אַז פון די צוויי אייגנטימערס פון די ניי געעפנטע וואַרשטאַטן, זרח און משה, איז זרח דער בעסערער בעל־מלאכה.

אַריינקומענדיק צו זרחן האָט מיך זיין טאַקער־וואַרשטאַט ממש פאַרכאַפט: צוויי בלאַנקנייע מאַדערנע טאַקאַרניעס, וואָס מ'האַט גערופן מיטן פּוילישן נאָמען

„פּאַציאָנגאַווע טאַקאַרניעס“, וועגן וועלכע כ'האַב שוין געהאַט געהערט, אָבער נאָך קיין מאָל פּרײַער נישט געזען. איינע פון די טאַקאַרניעס איז געווען אַ דרײַפּערטל-מעטערדיקע און די צווייטע — אַ גאַר גרויסע, פון צוויי מעטער די לענג. חוץ דעם האָבן זיך געפונען דריי געוויינטלעכע טאַקאַרניעס, אָבער אין אַ סך אַ בעסערן צושטאַנד ווי ביי מענדל לאַטאַוויטשן. אויסער די טאַקאַרניעס האָט זיך אויך געפונען עפעס אַ נייע מאַשין פון אַ גאַנץ אַנדערן סאַרט, וועמענס נאָמען און באַדייטונג איך בין ערשט שפּעטער געוואָרן געוואָרן. דאָס איז געווען אַ הובל-מאַשין, פּאַכמעניש גערופן „הובליאַרקע“, און אויך אַ גייער און אַ גרויסער טיש מיט צוויי שרובשטאַקן. געשטאַנען בין איך, געגאַפט און צו זיך געמורמלט: „דאָס איז שוין איין מאָל אַ פאַבריק, כ'זאַל נאָר קענען דאָ אַנקומען אויף דער לער“.

ביי די בייזנייקע האָבן איך זיך נאָכגעפּרעגט ווער ס'איז דער באַלעבאַס. מ'האַט מיר אַנגעוויזן אויף איינעם, וואָס איז געשטאַנען ביי דער קלענערער „פּאַציאָנגאַווע“ און געאַרבעט. כ'האַב צו אים מיט קוראַזש אַ זאַג געטאָן: „פּאַניע זרח, כ'וויל אַנקו-מען צו איך אויף דער לער. כ'אַרבעט שוין אַ שיינע פאַר וואָכן ביי מענדל לאַטאַ-וויטש אויף דער לער. כ'וויל אָבער פון אים נאָך פּסח אַוועקגיין, ווייל ער מאַכט בלויז געוויכטער, און איך וועל זיך ביי אים גאַרנישט אויסלערנען.“ זרח האָט אַפּגעשטעלט די טראַנסמיסיע, מיך גוט באַטראַכט, געפּרעגט ווי אַלט איך בין און געענטפּערט: „ניין, דו טויגסט נישט פאַר מיר“. אויף מיין פּראַגע פאַר וואָס איך טויג נישט פאַר אים, האָט מיר זרח געגעבן אַ קלאַרן ענטפּער: „ביסט צו יונג, צו קליין און צו שוואַך“. אויף מיינע לאַנגע און הייסע קעגן-אַרגומענטן האָט ער מיר ענדלעך געענטפּערט: „קום אַריין חול-המועד, אויב כ'וועל נישט קריגן קיין בעסערן, וועל איך דיך אפּשר צונעמען“.

אַהיים בין איך געגאַנגען אַ האַפּערדיקער. כ'האַב געגלויבט, אַז פינקעלשטיין וועט זיכער געבן אַ פּתב און אַז זרח וועט מיך צונעמען אויף דער לער, און אויב ס'וועט ניט זיין זרח, וועט זיך שוין געפינען אַן אַנדער מייסטער; אַ טאַקאַזש וועל איך שוין סיי ווי סיי בלייבן.

אין שטוב האָט מיך דערוואַרט אַ סורפּריז. כ'האַב נישט באַוויזן צו עפענען די טיר און אַן עלטערע שוועסטער איז מיר אַקעגנגעלאָפּן מיט אַ גדולה: „מאַרגן גייסטו צוריק צו דער אַרבעט אויף דיין אַלטן אַרט. אַלץ, וואָס דו האָסט געזאַגט איז געווען אמת“. אויך די מאַמע מיינע האָט צו מיר אַ זאַג געטאָן, אָבער מיט אַ קנאַפּן ענטוואַזום: „מאַרגן גייסטו צוריק צו דיין מענדלען אַרבעטן“. איך האָב זיך אַ ביסל געבריקעט, געשריגן, אַז כ'וועל מער נישט צוריקגיין צו מענדל לאַטאַוויטשן אַרבעטן, אַז נאָך פּסח האָבן איך שוין וווּ צו גיין אויף אַן אַנדער אַרט אויף דער לער. אָבער נאָך אַ לענגערן אַריינרעדן אין מיר מצד דער עלטערער שוועסטער, און בעיקר פון דער גאַר עלטסטער חתונה-געהאַטער שוועסטער חנה, וועמענס אַרגו-מענטן ס'זענען געווען אויך אַזעלכע ווי: „ס'איז אַ שאַד דאָס קאַפּאַטקעלע, און נאָך

פסח וועלן מיר ווייטער זען, — האָב איך סוף-כל-סוף מספים געווען אויף צו מאַרגנס צוריקצוגיין צו דער אַרבעט צו מיין ערשטן לערן-מייסטער.

ווי איך בין שפעטער געוואָרן געוואָרן איז דער פאַרלויף פון די לעצטע 24 שעה געווען אומגעפער אַזאַ:

נאָך מיין און מיין מוטערס אַוועקגיין פון מיין ערשטן לערן-מייסטערס שטוב, האָט מענדל לאַטאַוויטש, געמאַכט אַ גענויעם איבערבליק איבער די געלטער, וואָס זענען געלעגן אין די באַהעלטענישן און נישט געפונען קיין סליאַד, אַז עמעצער האָט געהאַט אַ צוטריט צו וועלכן ס'איז פון די באַהעלטענישן און ס'זאָל האָבן עפעס געפעלט פון די געלטער. אָבער טראָץ דעם איז ער אַלץ געווען זיכער ביי זיך, אַז דער רובל איז זייער און אַז דאָס איז נישט דאָס ערשטע געלט, וואָס איך לקחן ביי אים.

כדי צו זיין אין גאַנצן זיכער אין זיין מיינונג וועגן מיר, אַז איך האָב ביי אים דאָס געלט געגבעט, איז ער צו מאַרגנס אַוועק צו די פינקעלשטיינס אין פאַבריק, זיך דערוויסט ווער פון די ברידער פינקעלשטיין ס'האַט נעכטן אָפגענומען די אַרבעט, האָט ער מיט אים זיך פונאַנדערגעשמועסט און אויסגעפונען, אַז ס'איז אמת, אַז כ'האַב דעם רובל געקריגן פון פינקעלשטיינען, אויף דער פראַגע פון מיין לערן-מייסטער פאַר וואָס ער האָט מיר געגעבן אויף „בירגעלט“ אַזאַ גרויסע סומע, האָט אים פינקעלשטיין געענטפערט, אַז כ'בין אים געפעלן, און פון מיינע רייד האָט ער זיך דערוויסט, אַז צו מיין נייער גאַרדעראַבע אויף פסח פעלט מיר אַ פאַר הויזן, האָט ער מיר געגעבן צושטייער, כ'זאָל זיך קענען קויפן אַ פאַר נייע הייזלעך, פינקעלשטיין האָט מיין ערשטן לערן-מייסטער אויך געראַטן מיך נישט צו פיל צו מוטשען ביי דער אַרבעט: אַ קליין, דאָר און יונג יינגל, נאָך אַפילו נישט קיין בר-מצווה, אָבער אַ גאַנץ קלוגער און רעדט ווי אַ פאַלנער מענטש.

אַהיימקומענדיק איז מיין ערשטער לערן-מייסטער אַריין צו מיין שוועסטער חנה אין איר סאַדע-וואַסער-געוועלבל, וואָס האָט זיך געפונען בשכנות מיט זיין וואָר-שטאַט, איר דערציילט די געשיכטע מיטן רובל, צוריקגעגעבן דער שוועסטער דעם רובל, וואָס ער האָט מיט אַן אַוונט פריער גענומען פון מיין מאַמען און געהייסן דער שוועסטער אַרויפגיין צו מיינע עלטערן אָפגעבן דאָס געלט און זאָגן כ'זאָל מאַרגן אין דער פרי קומען צו דער אַרבעט.

די עלטסטע שוועסטער מיינע איז אין אַוונט געקומען אין מיינע עלטערנס ווינונג, איבערדערציילט דער מאַמען און מיינע אַנדערע שוועסטער, וואָס מענדל לאַטאַוויטש האָט איר דערציילט, און צוזאַמען מיט די אַנדערע שוועסטער געדריקט אויף דער מאַמען, זי זאָל מיך צוריקשיקן צו דער אַרבעט.

ווען איך בין צוריקגעקומען צו דער אַרבעט האָבן מיך די געזעלן און דער לערן-מייסטער גופא אויפגענומען, ווי ס'זאָלט גאַרנישט געשען, כ'בין אַוועק צום טיש, איינגעשפאַנגט אַ געוויכט אין שרובשטיק און מיט אַ מין באַלמעלאַכישער

בראוורע האַסטיק אַרומגעפילט דאָס געוויכט, ווי כ׳וואַלט מיין פעס אויסגעלאָזן צו דער פּייל, מיט וועלכער איך האָב אָפּערירט.

פאַר נאַכט בין איך מיטן מייסטער אַוועק מיט אַ פאַרטיע פאַרטיקער אַרבעט אין גראַפּס גרויסן געשעפט, וואָס האָט זיך געפונען אויפן ראַג גושיבאָז און גושי-באַווסקע. נאָכן דערליידיקן זיינע חשבונות איז מענדל לאַטאַוויטש צוזאַמען מיטן געשעפטס-פירער, לעווענטאַל, אַריין אין ריישערס צוקערניע אויף אַ קאַווע. מיין לערן-מייסטער, אַ מענטש מיט אַ מויל וואָס מוז שטענדיק רעדן, האָט דערציילט לעווענטאַלן — אַ קליין זשוואַווע יידל, אַ ליטוואַק, אַ קורץ-געקליידטער מיט אַ האַרטן קאַפעליוש אויפן קליינעם קעפל — וועגן דער געשיכטע מיטן רובל. לעווענט-טאַל האָט אים אויסגערעדט זיין האַלטונג, געגעבן אים אַ לעקציע מאַראַל און גע-רעכטיקייט. ער איז צוגעגאַנגען צו מיר און מיר דערלאַנגט 10 קאַפּיקעס אויף ניס אויף פּסח. דער לערן-מייסטער פון זיין זייט, וועלנדיק מיך מפיס זיין, האָט מיך געהייסן נעמען צוויי פאַרציעס קעזקוכן מיט קאַווע.

די עטלעכע טעג פאַר פּסח זענען שנעל אַריבער. דער אינצידענט מיטן רובל האָט אַנגעהויבן מוושטש צו ווערן. שוין אַ טאָג פאַר פּסח האָט מען אין וואַרשאַט נישט געאַרבעט. די צוויי געזעלן זענען זיך צעפאַרן אין זייערע שטעטלעך אויף יום-טוב. אַ טאָג פאַר ערב פּסח, נאָך מיטאַג, איז מיין לערן-מייסטער מיט מיר אַוועק מיט פאַרטיקער אַרבעט צו קאַרענטייער אין געשעפט, ראַג גושיבאָז און קרו-לעווסקע. נאָכן דערליידיקן זיינע ענינים, אָן אַ וואַרט צו רעדן, האָט ער זיך געלאָזט מיט מיר איבערן גושיבאָז און באַנגע. פאַרקערעוועט אין דער שווענטע-קושיסקע, איז אַריין אין אַ גרויס געשעפט פון פאַרטיקע קליידער, געהייסן זיך ווייזן אַ פאַר הויזן פון מיין מאַס, און נאָך מיין אויסקלויב געלאָזן זיי פאַרריכטן לויט מיין מאַס און לענג, באַצאַלט צוויי און אַ האַלב קערבל און פאַרפאַקטערהייט זיי מיטגענומען מיט זיך. אין אַוונט פאַרן אַהיימגיין האָט מענדל לאַטאַוויטש געהייסן מיך אַנטאַן די הויזן מיטן געהאַקטן קאַפּאַטקעלע, וואָס דער שניידער האָט געהאַט געבראַכט און איז געהאַנגען אין קליידערשאַנק. ער האָט גערופן די מייסטער אַוועק מיך באַשויען אין מיינע נייע קליידער, פאַרפאַקט אין פאַפּיר די אַלטע לאַכעס, און מיר אַנגעזאַגט מאַרגן ערב פּסח נישט צו פאַרגעסן אַריינצוקומען.

ווען כ׳בין ערב פּסח געקומען צו מיין לערן-מייסטער אין שטוב, האָט מיך די מייסטער אַוועק מוכד געווען מיט גוטע פּסחדיקע מאַכלים און מיטגעגעבן אַ שפּאַרע פאַרציע פּסחדיק נאַשוואַרג. מיין לערן-מייסטער האָט מיר געגעבן אַ זילבערנעם „פאַרציקער“ שכירות און אַ זילבערנעם האַלבן רובל פאַר מיר, אַנזאַגנדיק, אַז דעם האַלבן רובל זאָל איך נישט געבן דער מאַמען, נאָר אַליין אים פאַרנוצן. אַזוי האָט זיך צום גוטן פאַרענדיקט דער אינצידענט מיטן רובל — מיין ערשטע גרויסע אַנטווישונג אויף מיין וועג פון אַן אַרבעטער.

אויסערלעך איז דער אינצידענט מיטן רובל געווען דערליידיקט, אבער אין מיין געמיט האט ער איבערגעלאזט א שראם. כ'האב נישט געקענט מוחל זיין דער מאמען און נישט מיין ערשטן לערן-מייסטער די גרויסע עוולה, וואס זיי זענען לגבי מיר באגאנגען. ווען כ'האב מיט עטלעכע חדשים שפעטער געשלאגן פפרות מיט מיין ערשטן לערן-מייסטער און בין אוועק אויף דער לער צו אן אנדערן מעטאל-טאקער, צו ר' שמשון זילבערבערג, האט דער אינצידענט מיטן רובל געשפילט א באדייטנדיקע ראלע אין מיין דעציניע צו פארלאזן דאס ארט ווו איך האב זיך אין די ערשטע חדשים פון מיין לערנצייט דערווארבן א מאטעריעלע פארבעסערונג.

דער פסח פון 1909 איז געווען דער יום-טובדיקסטער פון אלע מיינע בין דעמאלטדיקע יום-טובים. זאט, באקליידט מיט א פולשטענדיקער נייער גארדערעאבע, אפילו מיט א נייעם טלית-קטן, וואס דער זידע האט מיר געקויפט איידער ער איז געפארן אויף פסח צום רבין, און מיט א שיינע פאר גילדן אין קעשענע — האב איך געבלאזן פון זיך ווי א פאווע.

איך האב פארדירט מיט מיינע נייע בגדימלעך, מאניפעסטירט מיינע אנגע-מאזאליעטע הענטלעך ווי א זיגרייכער גענעראל מיט זיינע גאלדענע מעדאלן, און געטאן א טובה די שכנותדיקע יינגלעך אז כ'האב געשפילט מיט זיי אין ניס, ארומ-געריסן זיך מיט די יחסנותדיקע און גבירישע יינגלעך פון קאלושינער חסידים-שטיבל, אין וועלכן כ'האב מיטן טאטן געדאוונט, גערופן זיי גראבע קעפ, געחווקט פון זיי, אז זיי קענען נישט דעם שיעור גמרא, וואס דער רבי האט מיט זיי געלערנט. זיי האבן אויך מיך נישט געשוונט, גערופן מיך סמאלוך און מיך געיאדעט, אז כ'וועל פארגעסן דאס לערנען און ווערן א גוי גמור.

איך אבער האב זיך געפילט וואזשנע און געהאלטן זיך מעשה דערוואקסענער מענטש.

וואגשאלן און וואגן

א צייט לאנג פאר פסח פון יאר 1909 האט מענדל לאטאוויטש, מיין ערשטער לערן-מייסטער, זיך געפארעט ארום צוויי נייע אונטערנעמונגען: רעגולירן וואגן-שאלן און לאזן זיי שטעמפלען אין דער רוסישער פאלאטע פון וואגן, מאסן און געוויכטער, און רעפערירן און לאזן איבערשטעמפלען אלטע וואגן. די דאזיקע אונטערנעמונגען, נאך זייער רעאליזירן, האבן פאר מיין ערשטן לערן-מייסטער זיך פארוואנדלט אין א רעגן פון גאלד. טראפנס פון דעם דאזיקן גאלד-רעגן האבן אויך אריינגעקאפיעט אין מיינע קעשענעס.

די וואַגשאַלן צו אַ הענגלוואַג זענען געקומען פון דער ווייטער רוסישער שטאַט טולע. זיי זענען געקומען רעגולירטע, אָפגעשטעמפלטע און יעדע פאַר — געפאַקט באַזונדער.

אַ הורטאָווער סוחר פון פּלאַץ גושיבאָוסקי אין וואַרשע האָט פאַרטראַכט אַ פּלאַץ צו ברענגען פון טולע בלויו די מעשענע טעלערס, לאָזן פאַבריצירן אין פּוילן די אייזן-געמעשטע קייטלעך, אַליין זיי רעגולירן און אין וואַרשע שטעמפלען די רעגולירטע וואַגשאַלן. לויט דעם דאָזיקן פּלאַץ האָט אַזאַ פאַר וואַגשאַלן געדאַרפן קאַסטן אַ סך ביליקער.

די סוחרישע זייט איז אַוועק כּשורה, אָבער געהעריק רעגולירן די וואַגשאַלן האָט זיך דעם סוחר נישט איינגעגעבן, און די אינספּעקטאָרן פון דער פּאַלאַטע האָבן זיי אומברחמנותדיק געפּסלט. אויך די אַרבעט פון די בעלי-מלאכות, וועמען דער סוחר האָט געגעבן צו רעגולירן זיינע וואַגשאַלן, איז נישט געווען אין הסכּם מיט די רעגולאַציעס פון דער פּאַלאַטע און זיי זענען געפּסלט געוואָרן.

מענדל לאַטאָוויטש האָט עקספּערימענטירט און איז דערגאַנגען צו אַ מעטאָד, אַז די אַרבעט פון רעגולירן אַ פאַר וואַגשאַלן איז געווען די צווייטע קונץ פון פעדערן-שלייסן. זיינע רעגולירטע וואַגשאַלן זענען אַן שוועריקייטן געשטעמפלט געוואָרן.

דער סוחר האָט לאַטאָוויטשן פאַרגעלייגט איבערצונעמען די אַרבעט. פאַר-שטייענדיק די סיטואַציע, האָט ער זיך געהייסן צאָלן אַ געזאַלצענעם פּרייז און ער האָט דעם געפּאָדערטן פּרייז באַקומען.

דער פּלאַץ פון דעם דערמאַנטן סוחר איז נישט געבליבן קיין סוד פאַר די אַנדערע סוחרים אויפן גושיבאָוו און אויך אַנדערע האָבן די אַרבעט געגעבן מייך לערן-מייסטער.

איך האָב זיך שנעל צוגעאייגנט די תּורה, און די רעגולירטע וואַגשאַלן זענען ביי מיר געפּלויגן ווי ביי אַ געניטן מצה-רעדלער די מצות פאַר פּסח אין אַ מצה-בעקעריי.

מיין ערשטן לערן-מייסטערס אונטערנעמונג צו רעגולירן וואַגשאַלן איז פאַר מיר געוואָרן אַ קוואַל פון הכנסה. היפשע זילבערנע מטבעות האָבן אָנגעפילט מיינע טאַשן ווי מתנות פון די סוחרים, כּיזאַל זען, אַז זייער פאַרטיע אַרבעט זאַל וואָס שנעלער רעגולירט און געשטעמפלט ווערן.

צווישן די, וואָס האָבן געגעבן וואַגשאַלן צו רעגולירן איז אויך געווען דאָס גרויסע הורטאָווע געשעפט פון די ברידער וואַלפּער אויף גושיבאָוו 12.

די ברידער וואַלפּער זענען געווען קורצוואַקסיקע מיט פעטלעכע גראַבע פינגער און זיי זענען באַקאַנט געווען פאַר קאַרגע מענטשן. אָבער אויך זיי האָבן מיר געמוזט געבן בירגעלט, כּדי זייער אַרבעט זאַל וואָס שנעלער געמאַכט ווערן.

דער אופן פון זייער געבן איז געווען אַ גאַנץ אַנדערער, ווי פון די אַנדערע

סוחרים. ווען עמעצער פון די וואלפערס איז געצוונגען געווען מיר צו געבן „פארן וועג“, האט ער ארויסגענומען און געעפנט זיין גרויסן בייטל, אריינגעשטעקט אין דעם בייטל צוויי פון זיינע פעטלעכע פינגער און גענומען נישטערן צווישן די מטבעות, שלאגן זיך מיט דער דעה, וואס פאר א מטבע מיר צו געבן, מאכן העוויות, ווי מען וואלט אים א צאן ארויסגעריסן און דערלאנגט די מטבע מיט צוויי שפיצן פינגער, ווי ער וואלט אוועקגעשענקט א טייער שטיקל ירושה-צירונג, פון וועלכן ס'איז שווער זיך צו שיידן.

די פראצעדור פון די וואלפערס צו געבן מיר „פארן וועג“ האט מיך אמוזירט, אבער אויך נישט איין מאָל אויפגערעגט און באַליידיקט. ס'פלעגן זיין פאלן, ווען איך האָב איבערגעלאָזן די מטבע אין אַ וואלפערס שפיץ פינגער אָדער זי אים צוריקגעוואָרפן און אַנטלאָפן פון געשעפט. כ'האָב די אַרבעט פון די ברידער וואלפער אַפן סאַבאַטירט.

פאַר מענדל לאַטאַוויטשן איז דאָס נישט געווען קיין סוד. ווען די וואלפערס פלעגן זיך פאַר אים באַקלאַגן, אַז זייער אַרבעט ווערט צו לאַנג אויפגעהאַלטן, האָט ער זיי אויף אַ צינישן אופן געענטפערט: „איר זענט דאָך עפעס ליטוואַקעס, צלם-קעפּ, און איר ווייסט נישט, אַז רעדער דאַרף מען שמירן? מיין לערן-ינגל איז טאַקע נישט קיין ליטוואַק, אָבער קיין ש... איז ער אויך נישט. שמירט אים גוט אונטער, וועלן אייערע שאַלן זיך שנעלער אַריינגליטשן אין אייער געשעפט אַריין.“

איך מאָל אין אַ זונטיק אין דער פרי האָבן מענדל לאַטאַוויטש און איך אָפּגע-פירט אויף אַ פּלאַטפאָרמע אויסגעפאַרטיקטע אַרבעט אין די געשעפטן אויפן גושרי-באַזן. דער לעצטער, צו וועמען איך האָב אַריינגעפירט די אַרבעט, איז געווען וואָל-פערס געשעפט.

די ברידער וואלפער און די אַנגעשטעלטע האָבן מיך דאָס מאָל אויפגענומען זייער העפלעך און איינער פון די ברידער וואלפער האָט מיר דערלאַנגט אַ שיינעם „פארן וועג“, איך האָב, פאַרשטייט זיך, נישט געוואוסט, אַז ס'איז צוגעגרייט געוואָרן פאַר מיר אַ פאַסטקע.

נאָכן אַפצייילן און קוויטירן די געבראַכטע אַרבעט האָבן די וואלפערס און זייערע אַנגעשטעלטע פאַרפירט מיט מיר אַ געשפרעך וועגן דער געבראַכטער אַרבעט. אויף אַ פראַגע ווער רעגולירט עס אַזוי גוט די וואַגשאַלן האָב איך באַרימע-ריש געענטפערט: „מיין מיסטער און איד“, וואלפער מיט זיינע מענטשן האָבן פאַרלאַנגט פון מיר כ'זאָל זיי זויזן ווי אַזוי איך רעגוליר וואַגשאַלן. כ'האָב אַנגעהויבן פילן, אַז עפעס איז נישט גלאַטיק מיט זייער פאַרלאַנג און געענטפערט: „פון-חדר זאָגט מען נישט אויס“, דער דרוק איז געוואָרן שטאַרקער, פריער מיט גוטן און מיט געלטפאַרשלאַגן, און ווען דאָס האָט נישט געהאַלפן, האָבן אַנגעהויבן פאַלן ביזנע ווערטער און סטראַשונקעס. און ווען דאָס האָט אַלץ נישט געהאַלפן און כ'האָב נישט געוואָלט ווייזן, ווי אַזוי די וואַגשאַלן ווערן רעגולירט, האָט איינער פון די וואלפערס

ברידער מיר דערלאנגט מיט זיין קורץ און שמאלציק הענטל אַ פראַסק אין פנים. אַז כ'האַב דערזען די עלטער-באַבע און בלוט האָט מיר אַנגעהויבן לויפן פון דער נאָז. מיט מיין גאַנצן פּוּח האָב איך אַ שטופּ געטאַן איינעם פון די אַנגעשטעלטע. געמאַכט פריי דעם וועג און בין אַנטלאָפן פון וואַלפּערס געשעפט. אַריין אין געשעפט וווּ מיין ערשטער לערן-מייסטער האָט זיך געפונען און האָב יאָמערדיק דערציילט די געשיכטע פאַר וואָס כ'האַב געקראָגן געשלאָגן.

מענדל לאַטאַוויטש מיט עטלעכע אַנגעשטעלטע זענען אַוועק צו די וואַלפּערס אין געשעפט און געמאַכט דאָרט שוואַרץ-שבת. אַהיימקומענדיק האָט ער געמאַכט אַ חורבן אין וואַלפּערס אַרבעט, צעקלאַפט און צעקנאָדערט די מעשענע טעלערס. צונויפגעמישט די געמאַכטע און נישט געמאַכטע אַרבעט און ווי שמעליץ דאָס אַלץ אַריינגעוואַרפן אין אַ קאַסטן. מיט אַ געזעלן האָט ער אַפּגעשיקט דעם קאַסטן שמעליץ צו די וואַלפּערס אין געשעפט.

ביידע צדדים האָבן קעגנזייטיק געפּאָדערט אַנטשעדיקונג. די וואַלפּערס האָבן געפּאָדערט לאַטאַוויטש זאָל זיי באַצאָלן פאַרן שאַדן און לאַטאַוויטש האָט געפּאָדערט די וואַלפּערס זאָלן באַצאָלן פאַר דער אַרבעט וואָס ער האָט צוריקגעשיקט. טענהנדיק, אַז נישט ער האָט געמאַכט דעם שאַדן, נאָר די געזעלן אויס נקמה פאַרן שלאָגן דאָס לערן-יינגל. ער האָט געפּאָדערט, אַז די וואַלפּערס זאָלן מיד באַפרידיקן פאַר די קלעפּ און פאַר דעם בלוט. וואָס זיי האָבן מיר פאַרגאַסן און געמאַנט אויך פאַר זיך אַנטשעדיקונג מיט דער טענה, אַז צוליב די קלעפּ בין איך אַ צייט לאַנג נישט פעיק געווען צו דער אַרבעט.

דער תקיף איז געווען מיין ערשטער לערן-מייסטער: ער האָט זיך אין די וואַלפּערס נישט גענייטיקט, אָבער זיי אָן אים האָבן זיך נישט געקענט באַגיין. ס'איז דערגאַנגען צו אַ סוחרישער דינ-תורה.

די דינ-תורה איז פאַרגעקומען אין אַ זונטיק-פאַרמיטאָג אין דער רעסטאָראַציע אויפן גושיבאָו נומער 6. איך בין געווען דער הויפט-עדות. די בוררים האָבן גע-פּסקנט, אַז די שולדיקע זענען די וואַלפּערס. זיי דאַרפן באַצאָלן אַ סומע קנט און אויך די קאַסטן פון דעם פרעס און זויף אין דער רעסטאָראַציע. לאַטאַוויטש אָבער איז מחויב צו נעמען אַרבעט ביי די וואַלפּערס.

איבער פון די ברידער וואַלפּער האָט אויפן אַרט געסילוקט די צוגעפּסקנטע סומע. מענדל לאַטאַוויטש האָט אין אַלעמענס בייזיין אַראַפּגענומען פון דער סומע צוויי אימפעריאַלן (אַן אימפעריאַל איז געווען אַ רוסישער גאַלדענער צענער רובל) און פינף איינצלע רובלדיקע באַנקנאָטן און זיי מיר דערלאַנגט. און אויפן קול האָט ער צו מיר אַ זאָג געטאַן: „נעם צו, קליג שמעקל, די פאַר קערבלעך, דו האָסט זיי היינט כּשר פאַרדינט“.

אַהיימגייענדיק רופט זיך צו מיר אַפּ מיין ערשטער לערן-מייסטער: „ס'איז גלייכער איך אַליין זאָל אַריינטראָגן די פאַר קערבלעך צו דיין שוועסטער און זי זאָל

זיי אפגעבן דיין מאמען. דיין מאמע קער דיר נאך ווידער אפשפילן א חתונה, ווי מיטן רובל פון פינקלשטיינען".

די מאמע מיינע האָט פאַר די 25 רובל, וואָס מענדל לאַטאָוויטש האָט געגעבן מיין עלטסטער שוועסטער חנה, געקויפט עטלעכע קופערנע באַלאַנען און עטלעכע קעסטלעך גלעזערנע סיפאָנען.

אַבער אויך די גרויסע סומע, וואָס ס'איז דער מוטער מיינער זייער גוט צו נוץ געקומען, האָט נישט געקענט ענדערן די באַציונג פון מיין מאַמען צו מיין ווערן אַ „סמאָלוד" און צו דעם, וואָס מיין מורה־דרך איז מענדעלע באַכניאַזש.

לויט דעם רוסישן געזעץ האָבן וואָגן, מאַסן און געוויכטער געדאַרפט גע- שטעמפלט ווערן יעדע דריי יאָר. עטלעכע יאָר איז די פּאַלאַטע געווען נאַכלעסיק אין איר קאַנטראָל־טעטיקייט, דערפאַר האָט זי אין 1909 זיך ענערגיג געוואָרפן אין דער אַרבעט און אירע קאַנטראָלערן האָבן אָנגעוואָרפן אַ שרעק אויף די סוחרים. מענדל לאַטאָוויטש האָט פאַרשטאַנען, אַז דאָס פאַרריכטן און איבערשטעמפלען אַלטע וואָגן קען ווערן אַ גוט געשעפט, און זיין נייע אונטערנעמונג פון פאַרריכטן און איבערשטעמפלען אַלטע וואָגן איז פאַר אים געוואָרן אַ קוואַל פון הכנסה. אויך איך האָב פון דער דאָזיקער אונטערנעמונג אָפּגעלעקט אַ בינדל.

פּדי צו זיכערן אַ פעסטן באַדן דער נייער אונטערנעמונג, האָט מיין ערשטער לערן־מייסטער געשלאָסן אַ שותפות מיט אַ ייִדישן מעכאַניק פון ניימאַשינען. ביידע צדדים זענען געווען צופרידן פונעם שותפות. דער מעכאַניק, אַ גוטער פאַכמאַן אויף דעם געביט פון פאַרריכטן ניימאַשינען, איז געווען זיכער, אַז ער וועט גראַב פאַרדינען, און לאַטאָוויטש איז געווען זיכער, אַז דער מעכאַניק וועט זיך לייכט ספּראַווען מיט דער אַרבעט פון פאַרריכטן און רעגולירן אַלטע וואָגן.

אין איינעם אַ פאַרנאַכט איז אין מיין לערן־מייסטערס ווינונג אַריינגעקומען אַ פּוילישער אַרבעטער פון שפּערלינגס וואָגפאַבריק. פון דער ווייטנס האָט זיין פּאָכ־ מעניש אויג אויפגעכאַפט די מאַניפּולאַציעס פונעם מעכאַניק ביים רעגולירן אַ וואָג. דער פּוילישער אַרבעטער, וועמענס נאָמען ס'איז געווען ווינצענטי פּיעטקעוויטש, האָט עקשנותדיק אַבסערווירט די אַרבעט פון דעם מעכאַניק און אַרויסגעפלאַצט מיט אַ געלעכטער, וואָס האָט געקענט אויפוועקן אַ פּולק טויטע סאַלדאַטן. ווען ער האָט זיך באַרויקט איז ער אַריין אין וואַרשטאַט, האָט מיט רוגז אַוועקגעשטופט דעם מעכאַניק, געהייסן זיך דערלאַנגען אַ פּירקאַנטיקע פּלאַטע, גענומען די ערשטע בעסטע וואָג און אַוועקגעשטעלט זי אויף דער פּלאַטע, מיט אַ לייכטן האַמער און מיט אַ דינער שליכטפּייל האָט ער געמאַכט אַ ריי אָפּעראַציעס און די וואָג איז אין עטלעכע מינוט געווען פּערפעקט רעגולירט. און אַזוי איז געשען מיט אַ סך אַנדערע וואָגן. איינע פון די וואָגן האָט זיך פאַרעקשנט און נישט געוואָלט נאַכגעבן די מאַניפּולאַציעס. פּיעטקעוויטש האָט געהייסן מאַכן פייער אין קיך, אָנגעגליט אַ געוויסן

טייל פון דער וואָג, געגעבן עטלעכע קלעפלעך אויף אַ געוויסן אַרט, דערנאָך ווידער דורכגעפירט זיינע רוטינע מאַניפּולאַציעס — און דאָס עקשנות פון דער וואָג איז געווען געבראַכן. דאָס צינגל פון דער וואָג האָט זיך אָפּגעשטעלט גענוי אין דער מיט. עטלעכע שעה האָט דער פּוילישער אַרבעטער געאַרבעט אַרום די וואָגן, ווען ער האָט פאַרענדיקט, האָט מענדל לאַטאַוויטש אים מכבד געווען מיט אַ גוטן צובייס און מיט נאָך אַ בעסערן טרונק, אַריינגעשטופט אים אין וועסטל־קעשענע אַ פינף־רובלדיקן באַנקנאָט און גענומען זיין פּריוואַטן אַדרעס.

ווען איך האָב אַוועקגעטראָגן אין דער פּאַלאַטע די דורך דעם פּוילישן אַרבעטער רעגולירטע וואָגן, האָב איך אויך מיטגענומען צוויי וואָגן פונעם ייִדישן מעכאַניק. דער אינספעקטאר האָט זיך אָבער נישט געלאָזט נאָרן. אַלע רעפּערירטע דורך דעם פּוילישן אַרבעטער זענען געשטעמפלט געוואָרן און דעם מעכאַניקס האָט ער אויס־בראַקירט.

דאָס שותפות איז, פאַרשטייט זיך, אָפּגעבראַכן געוואָרן. דער פּוילישער אַרבע־טער פּלעגט קומען אַרבעטן אין די אַוונטן, שבת נאָך מיטאַג און אויך אין די זונטיקס. עטלעכע וואָכן שפּעטער איז ער אין גאַנצן אַוועק פון שפּערלינגס פּאַבריק און געאַרבעט אויסשליסלעך פאַר לאַטאַוויטשן.

די אונטערנעמונג פון רעפּערירן און איבערשטעמפלען אַלטע וואָגן איז אַוועק אַ גאַנג, אין טאַקער־ווערקשטאַט פון מיין ערשטן לערן־מייסטער זענען רעפּערירט און רעגולירט געוואָרן אַלע מינים וואָגן: פון אַ וואָג, אויף וועלכער עס איז געווייגן געוואָרן אויפן פּוד, ביז אַ קליין אַפּטיקער־וואָגל, אויף וועלכן מ'האַט געווייגן מעדיקאַמענטן אָדער גאַלד. די פירמע לאַטאַוויטש האָט געקריגן אַ גוטן נאָמען. איין מאָל האָט די דירעקציע פון דער ווינער באַן אין וואַרשע פאַרגעלייגט מענדל לאַטאַוויטשן צו רעפּערירן און לאָזן איבערשטעמפלען אַ וואָג, אויף וועלכער ס'זענען געווייגן געוואָרן פּראַכטוואָגאַנען. מיט דער דאָזיקער וואָג האָבן זיך שוין געהאַט באַשעפטיקט די אַנגעזעענסטע פּאַכמענער פון די גרויסע וואָגפאַבריקן און גאַרנישט געקענט אויפטאָן, ווינצענטי פיעטקעוויטש האָט באַטראַכט די וואָג און דערקלערט, אַז ער נעמט זיך אונטער די וואָג צו פאַרריכטן. מענדל לאַטאַוויטש האָט געהאַט די דריי־סטקייט צו פאַרלאַנגען די לעגענדאַרע סומע פון דריי הונדערט רובל — און די פאַרלאַנגטע סומע געקריגן. אינעם קאַנטראַקט האָט זיך געזאָגט, אַז די באַלוינונג וועט לאַטאַוויטש קריגן נאָר אין פּאַל ווען די וואָג וועט ווערן דורך דער פּאַלאַטע איבערגעשטעמפלט. אין קעגנפּאַל קריגט ער נישט קיין איין גראַשן. אין פאַרלוף פון פיר טעג האָט פיעטקאָוויטש מיט דער הילף פון לאַטאַוויטשן און פון מיר געענדיקט פאַרריכטן די וואָג. אין צוויי טעג שפּעטער, אינעם בייזיין פון הויכע באַן־באַאַמטע, האָבן דריי אינספעקטאָרן מיט דעם הויפט־אינספעקטאָר פון דער פּאַלאַטע בראַש, עקזאַמינירט די וואָג און זי איבערגעשטעמפלט.

די געשיכטע מיט דער פּראַכטוואָג איז שטאַרק פּובליצירט געוואָרן דורך דער

פוילשער פרעסע און די פירמע לאַטאָוויטש איז געוואָרן גוט באַקאַנט אין די האַנדלס-פלעצער. אומעטום, וווּ מיר האָבן זיך באַוווּן, זענען מיר אַרומגערינגלט געוואָרן פון סוחרים און פאַרוואָרפן געוואָרן מיט אַרבעט. אין דער ערשטער צייט זענען מיר געגאַנגען אין צווייען, שפעטער בין איך געגאַנגען אליין און זיך נישט שלעכט געספּראָוועט מיט דער געשעפטלעכער זייט ביים אַננעמען און ביים אַפּטראַגן די וואַגן.

הויפּנס פון זילבערנע מטבעות האָבן זיך גענומען שיטן אין מיינע טאַשן. די סוחרים פון די געשעפטן אויף גנוינע, פּטאַשע, פון פאַרן אייזערנעם טויער, אין די האַלעס, באַזאַרן און אין אַנדערע האַנדלס-פלעצער פלעגן מיך פאַרוואָרפן מיט זילבערנע מטבעות, כ'זאַל זען, אַז זייערע וואַגן זאלן וואָס שנעלער צוריקגעברענגט ווערן. פון די סוחרים האָב איך אָפט מאַל געקריגן פאַרציעס פון פאַרשיידענע באַקאַליעס. פון די יוסטע ברייטהאַרציקע פישערקעס און קצבטעס אין די האַלעס און אין די באַזאַרן פלעג איך אָפט קריגן פלייש און געפליגל פאַר צוגאַב-מתנות. מיטן געלט פלעג איך זיך טיילן מיט דער מאַמען. די פּראָדוקטן און די פיש האָב איך צעטיילט צווישן מיין מוטער און דער מייסטערזאָוע. פון די פלייש-פּראָדוקטן, וועלכע זענען צוליב חשד פון פשרות נישט גענוצט געוואָרן פון מיין מוטער און פון דער מייסטערזאָוע, האָט גענאָסן פיעטקעוויטש און דער סטרוזש פון לאַטאָוויטשעס ווינגנא.

די קאַלאַניאַל-קראַם פון דער פירמע פּראַנט איז געווען איינע פון די גרעסטע צושטעלערס פון וואַגן צו פאַרריכטן. דאָס איז געווען אַ ריזיק געשעפט, הורטאָווע און דעטאַיל, פון פל המינים באַקאַליע-סחורות: פון די סאַמע ביליקסטע ביז די גאַר טייערסטע, געבראַכטע פון די פאַרשיידענע קלימאַטן פון דער דעמאָלטדיקער גרוי-סער רוסישער אימפּעריע און פון אַנדערע וועלט-טיילן. אין דעם דאָזיקן געשעפט האָבן זיך געפונען געווייזן, געפּרעסטע פּרוכטן, סאַרדינען, בוימלען און איילן און אַנדערע דעליקאַטעסן פון דעם בעסטן און טייערסטן סאַרט.

לאַקירט איז דאָס דאָזיקע געשעפט געווען אין דער לעצטער געביידע אויפן גנוינע-געסל. די ברייטע טירן פון געשעפט האָבן זיך אויפגעפּראַלט ביים סאַמע צוגאַנג פון די נאַר וואָס אויפגעבויטע גרויסע און שיינע האַנדל-האַלעס. אין דעם געשעפט זענען געווען באַשעפטיקט עטלעכע צענדלינג אַנגעשטעלטע.

געפונען האָבן זיך אין דער דאָזיקער קראַם צענדלינגער וואַגן, גרויסע און גאַר גרויסע, אויף וועלכע מ'האַט געוויגן פּודיקע משאַ, און קליינטשיקע טיש-און הענגל-וואַגן, אויף וועלכע מ'האַט געוויגן פּראָדוקטן אויף דער דאָליאַ, וואַגן פון דעם זעלבן סאַרט, אויף וועלכע עס ווערן געוויגן מעדיקאַמענטן אָדער גאַלד.

דער ראַש פון דער פּראַנט-פירמע, דער סאַמע גלאַווער אַנפירער פון דעם ריזיקן געשעפט, איז געווען מאַדאַם פּראַנט.

מאדאם פראנט איז אין געשעפט אַרומגעגאַנגען אין טייערע קליידער, זיידענע און סאַמעטענע, באַהאַנגען מיט צירונג און מיט אַ געקאַרבט טונקל בלאַנד שייטל אויפן קאַפּ. אין אירע טייערע קליידער האָט זי זיך געפונען אין אַלע ענגע לעכער פון געשעפט און פונעם שפייכלער. קיין שום זאַך איז פאַר אירע אויגן נישט געווען פאַרבאַרגן. אירע באַפעלן און אַנווייזונגען זענען דורכגעפירט געוואָרן מיט דער גרעסטער פינקטלעכקייט.

אין געשעפט פון דער פירמע פראנט פלעג איך אין פאַרלויף פון וואָכן רעגולער אַריינקומען יעדן דאַנערשטיק, גענומען אַדער געברענגט עטלעכע וואָגן, און יעדעס מאָל האָב איך פון מאַדאם פראנט געקריגן אַ שיינעם „פאַרן וועג“. חוץ אַ גרעסערע זילבערנע מטבע האָב איך פון איר אויך געקריגן אַ פולן שקאַרמעץ מיט פאַרשיידענע באַקאַליעס.

פון צייט צו צייט פלעגט מאַדאם פראנט פאַרפירן מיט מיר קירצערע און לענגערע שמועסן. איין מאָל האָט זי מיך אַריינגערופן אינעם זייטיקן שטיבל, אין וועלכן ס'זענען געזעסן די שרייבערס. אַוועקזעצנדיק זיך קעגן איבער מיר האָט זי מיך אַ פרעג געטאָן — „יונגער-מאַן, אפשר ווילסטו זיין ביי אונדז באַשעפטיקט? די ערשטע דריי יאָר וועסטו קריגן עסן, קליידונג און טאַשן-געלט, שלאָפן וועסטו אין דער היים. נאָך די דריי יאָר וועסטו ווערן אַ „סטאַלער מענטש“ און קריגן אַ געהעריקע זשאָלאָוואַניע“ — און צוגעגעבן: — „דו געפעלסט מיר און איך גלייב, אַז דו וועסט זיך אויסטויגן אין געשעפט. כוועל צונעמען צו דיר אַ לערער, אַדער מיינע קינדער וועלן מיט דיר לערנען, און דערנאָך וועל איך דיר שיקן אין דער „האַנדלווקע“ („האַנדלווקע“ האָבן וואַרשעווער יידן גערופן די האַנדל-שולע, וואָס האָט זיך געפונען אויף די גאַסן פראַסטע און וואַליצאַוו).

איך האָב דעם אַנבאַט פון דער מאַדאם פראנט נישט אַנגענומען. כ'האָב דער מוטער מיינער דערציילט וועגן דעם פאַרשלאַג, וואָס מאַדאם פראנט האָט מיר געמאַכט. די מאַמע האָט מיך מעלאַנכאָליש אַנגעקוקט און מיט אַ תחינה-ניגון צו מיר אַ זאַג געטאָן: „דו האָסט, מיין קינד, געהאַט דאָס מזל אין דינע הענט, און דו האָסט דייך מזל מיט דינע אייגענע הענט דערוואָרן“. און מיט דער האַנטפלאַך האָט זי אַפגעווישט די טרערן, וואָס זענען גערונען אויף אירע באַקן.

אַ סך מאָל האָט די מוטער מיינע מיר פאַרגעוואָרפן דעם פעלער, וואָס כ'בין באַגאַנגען נישט אַנגעמענדיק דעם אַנבאַט פון דער מאַדאם פראנט. און יעדעס מאָל האָט זי איבערגעחזרט די זעלבע ווערטער מיט דעם זעלבן תחינה-ניגון.

דאָס לעצטע מאָל, וואָס די מוטער מיינע האָט מיר געמאַכט דעם דאָזיקן פאַר-וורף, איז געווען אין זומער 1927, נאָך מיין באַפרייונג פון תפיסה, וווּ איך האָב פאַרבראַכט פינף יאָר. אַרויפקומענדיק צו דער מאַמען אין שטוב, — די מאַמע איז שוין געווען מסופן קראַנק, — האָט זי מיך געפרעגט, וואָס כ'האָב בדעה ווייטער צו טאָן. כ'האָב דער מאַמען געענטפערט, אַז איך זען פאַר מיין פאַליטיש-געזעל-

שאפטלעכע טעטיקייט ווי א פראפעסיאנעלער רעוואלוציאנער. אגשטאט צו פארפירן מיט מיר א דיסקוסיע און פרווון מיך אפצורעדן דורכצופירן מיין באשלוס, האט זי איבערגעזחורט דעם דערמאנטן פארווורף, פאר וואס איך האב בשעתו נישט אנגע-
נומען דעם אנבאט פון מאדאם פראנט, און צוגעגעבן: ווען דו פאלגסט דעמאלט דער מאדאם פראנט, וואלט דיין מזל, און אפשר אויך מיין מזל, אנדערש געווען.

איבער פופציק יאר זענען אריבער זינט מאדאם פראנט האט מיר געמאכט דעם פארשלאג צו ווערן באשעפטיקט אין איר געשעפט. אין די אלע יארן און אין אלע פאזעס פון מיין פאליטיש-געזעלשאפטלעכן און פערזענלעכן לעבן האב איך נישט פארגעסן די פערזאן פון דער מאדאם פראנט.

די דאזיקע פרוי האט זיך טיף איינגעקריצט אין מיין געמיט און אין מיין געדעכעניש. זי איז ביי מיר און אין מיר פארקערפערט געווארן ווי א טיפ פון א מאדערנער יידישער אשת-חיל. ווען איך פלעג אויף מיין געזעלשאפטלעכן און פערזענלעכן לעבנסוועג אנטרעפן אויף א פעיקער פרוי, האב איך זי אין מיין געדאנק פארגליכן מיט דער מאדאם פראנט, און כ'בין צופרידן געווען, ווען כ'האב זיך געקענט זאגן, אז די פרוי פארמאגט די פעיקייטן, חכמה, אינטעליגענץ און ארבעט-זאמקייט פון מאדאם פראנט; אז זי איז, פונקט ווי מאדאם פראנט, פעיק צו שטיין בראש, אנצופירן און צו זיין פאראנטווארטלעך פאר א גרויסער אונטערנעמונג. אן אלטער יידישער פייטן האט געזונגען: «אשת חיל מי ימצא?» וואלט ער געקענט די מאדאם פראנט, וואלט ער זיכער געזונגען דאס ליד פון דער יידישער סוחרטע, פון דער אשת-חיל, וועמען מען האט גערופן «מאדאם פראנט».

אין די זומער-חדשים פון יאר 1909 האב איך געלעבט א יום-טובדיק לעבן. מיינע הכנסות זענען אן גוזמא געווען גרעסערע ווי פון א קוואליפיצירטן ארבעטער אין די דעמאלט ספעציפיש יידישע פאכן; פודעלע-מאכערס, פאסקע-מאכערס, בייטל-מאכערס אד"גל. מיינע טאשן זענען געווען אנגעשטאפט מיט זילבערגעלט און געלעבט האב איך ווי א פריץ.

ס'איז נישט געווען דעמאלט קיין צו טייערע זאך, כ'זאל זיך נישט קענען פאר-גינען. כ'האב זיך אויסגעקליידט אין האניק און אין עסיק, כ'בין געלאפן אין די יידישע טעאטערס: «עליזעום» און אין מוראנאווער. הויפטזעכלעך אין «עליזעום» ווו ס'האבן זיך געפונען מיינע פאזאריטן-אקטיארן מיט דעם קאמיקער ווינער בראש.

איך בין געווארן א ווילטוער פאר דער כאפטע חברימלעך, מיט וועלכע כ'האב זיך קאלעגירט און צווישן וועלכע כ'בין געווען דער יינגסטער. איך האב געפונדען וועט קאווע מיט טשאטעס אדער לאדעס אין קאמליצקיס צוקערניע פארן אימער-נעם טויער, ביים אריינגאנג אין זאקסישן גארטן, און מיט קנאה-שנאה געקוקט

אויף די טויערן פון זאקסישן גארטן, וואס זענען פארשפארט געווען פאר די יידישע טראדיציאנעל געקליידטע יינגלעך.

איך האב געלאזט זיך ווילגיין „ביים טערק“ אויף ראג מארשאלקאזוסקע און כמיעלנע, געגעסן דארט טונקעלע ראזשינקע-ברויטלעך און פארטרונקען מיט פלעש-לעך מילך — דאס איינציקע ארט אין דעמאלטדיקן ווארשע, ווו מ'האט געקריגן פאסטעריזירטע מילך אין א פארמאכט פלעשל.

איך האב מיטגענומען די חברים מיינע אין באגאטעלע-גערטל, אין דער וויטער און רייכער אלעע אויאודאזוסקע, אין וועלכן ס'זענען זיך שבת צו נאכטס צונויפגע-קומען מיינסטנס די לאנג-געקליידטע חתנים מיט זייערע כלות און געגעסן קארטאפּל מיט זויערמילך אונטער די קלאנגען פון מוזיק. ס'איז געווען חיי-געלעבט!

אין פראפיל מענדל לאטעק — מענדל לאטאזויטש

מייך ערשטן לערן-מייסטער, מענדל לאטאזויטש, האט מען אין פאך גערופן „מענדל לאטעק“. די שכנים אין גאס האבן אים גערופן „מענדלעלע באכניאזש“. מענדל לאטאזויטש האט פשר פארדינט די דאזיקע נעמען. ער איז געווען א לאטעק און א באכניאזש.

ווען איך וואלט געצווונגען געווען צו געבן א סאציאלאגישע דעפיניציע פון דעם סוביעקט „לאטעק“, וואלט איך עס ווארשיינלעך אזוי דערקלערט: א לאטעק איז איינער, וואס וויל זיך אפרייסן פון דער לעגיטימער געזעלשאפט און וויל לאנדן אויפן באדן פון דער אונטערוועלט. ער קען זיך אבער נישט אפרייסן פון דער לעגיטימער געזעלשאפט און איז אויך נישט בכוח צו אנקערן אויפן באדן פון דער אונטערוועלט. די לעגיטימע געזעלשאפט פאראכט דעם לאטעק, אין בעסטן פאל האט זי צו אים א ווידערווילן, און אויך די אונטערוועלט פאראכט אים און לאזט אים נישט צו צו זיך.

אין טאגטעגלעכן לעבן האט מען ווי א לאטעק באצייכנט א גנב, וואס גנבעט זאכן, צו וועלכע א פראפעסיאנעלער גנב וואלט זיך געמייאוסט צוצורירן; ער גנבעט ביי מענטשן, פאר וועמען די אונטערוועלט האט א געוויסן רעספעקט: רבנים, לע-רערס, שרייבערס, אקטיארן אד"גל, אדער גנבעט ביי קבצנים אין די קעלערשטובן. פאר א לאטעק איז באטראכט געווארן איינער, וואס באנוצט זיך מיט ניבול-פה און מיט דעם לשון פון דער אונטערוועלט, טוט אפ קליינע מיאסע זאכן, און בכלל איינער, וואס פירט זיך נישט אויף אין דעם אגנענומענעם ציוויליזירטן שטייגער. מענדל לאטאזויטש איז געווען אן אויסגעשפראכענער טיפ פון א לאטעק. זיין

מויל — צעווערעמט פון ניבול־פה, זיין שפראך — די אַרדינערסטע. גערעדט האָט ער אַזוי צו יעדן איינעם, מיט וועמען ער איז געקומען אין קאַנטאַקט, צו די געזעלן און אַפילו צו די סוחרים, מיט וועלכע ער האָט געהאַנדלט. אַפילו דער פרוי זיינער, אַ יונג צניעותדיק ווייבל פון אַ קליין שטעטל, האָט זיין מויל נישט געשווינט. אויך צו איר האָט ער גערעדט מיט אַן אויסגעלאַסענער שפראַך, און נישט איין מאַל אַפילו די האַנט אויף איר אויפגעוויבן.

געווען איז מענדל לאַטאַוויטש אַ ווייבערניק. ער האָט נישט דורכגעלאָזט קיין פרוי, אַ יונגע צי אַן אַלטע, ער זאָל זי נישט גראַב פאַרטשעפען. ער איז אויך געווען אַ לייַדנשאַפטלעכער קאַרטן־שפּילער. געשפּילט האָט ער דער עיקר אין האַזאַרד־שפּילן: 21, שטאַס און אין בייַנדלעך. אין די לעצטע צוויי שפּילן קען מען פאַרשפּילן אַ פאַרמעגן. מיט איין וואָרט: אַן אמתער לאַטעק.

מיין ערשטער לערן־מייסטער איז געווען אויך אַ באַכניאַזש. „באַכניאַזש“ איז גערופן געוואָרן איינער, וועלכער האָט זיך פאַרנומען מיט קויפן געגנבעטע מעטאַלן: קופער, מעש, צין, צינג, בליי, ניקל, שטאַל און אַנדערע האַרטע מעטאַלן, אַבער נישט קיין גאַלד און זילבער. דער אונטערשייד צווישן אַ „פאַסער“ און אַ „באַכניאַזש“ איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס אַ פאַסער האָט געקויפט אַלע סאַרטן גנבות, וואָס זענען צוגעגנבעט געוואָרן דורך גנבים; אַ באַכניאַזש דאַקעגן האָט געקויפט נאָר מעטאַלן, וואָס אַרבעטער האָבן צוגענומען אין זייערע פאַבריקן און וואַרשטאַטן. אויך געזעלשאַפטלעך איז געווען אַ גרויסער אונטערשייד צווישן אַ פאַסער און אַ באַכניאַזש.

אַ פאַסער איז געווען אַ באַשטאַנדטייל פון דער אונטערוועלט. די מערסטע פאַסערס זענען אַליין פריער געווען פראַפעסיאָנעלע אונטערוועלט־מענטשן, און די, וועלכע זענען דאָס נישט געווען, זענען דורך זייערע געשעפטן געווען פאַרבונדן מיט גנבים, פראַסטיטוטקעס אד"גל.

די אונטערוועלט האָט דעם פאַסער באַטראַכט פאַר אַן אייגענעם, אויף דער פריי און אין תפיסה. איינער פון די אימפּעראַטיווסטע עטיק־בללים פון דעם גנבים־פאַך איז געווען, אַז אַ גנב טאָר נישט פאַרשיטן דעם פאַסער, וועמען ער שטעקט אָפּ די גנבה.

אין דער שול אויפן יידישן בית־עולם אין וואַרשע, אין וועלכער ס'האָט זיך יום־כיפור צו פל־גנדרי פאַרזאַמלט די גאַנצע אונטערוועלט, האָבן אין דעם דאָזיקן געזינדל זיך אויך געפונען פאַסערס.

אַ פאַסער אין דער משפּחה איז געווען דאָס זעלבע, ווי צו האָבן אַ משומד, אַ גנב, אַ זונה אד"גל. אויף וויפל איך געדענק דאָס רעליגיעזע יידישע לעבן אין וואַרשע,

איז מיר נישט באקאנט, אז א פאסער זאל זיך געפינען צווישן די מתפללים אין די חסידים-שטיבלעך. א פאסער, ווי יעדער אנדער טייל פון דער אונטערזעלע, איז געווען מחוץ דער לעגטימער יידישער געזעלשאפט אין ווארשע.

אנדערש איז אבער געווען די באציונג מצד דער יידישער געזעלשאפטלעכקייט צום באכניאזש. א באכניאזש פאר אן איידעם וואלט דער גערער רבי זיכער נישט גענומען, אבער אין גערער שטיבל און אין אנדערע חסידים-שטיבלעך האבן באכניאזשעס יא געדאוונט. אויך אין קאלושינער חסידים-שטיבל, אין וועלכן מיין פאטער האט געדאוונט, האבן געדאוונט צוויי באכניאזשעס. קיין גרויסער יחוס אבער איז דער באכניאזש נישט געווען.

עס דערמאנט זיך מיר א סצענע אין א יום כיפור-טאג אין קאלושינער חסידים-שטיבל: אן עלטערער יחוסדיקער חסיד, נישט קיין גרויסער גביר, האט געהאט חזקה אויף מפטיר יונה. א באכניאזש, א גביר, האט דווקא געוואלט קויפן די פעטע עליה פאר זיין נישט לאנג איינגעהאנדלטן איידעם און פסדר געהעכערט דעם פרייז. דער אלטער חסיד האט נישט געוואלט פארלירן די חזקה און מיט א וויינענדיקן טאן געהעכערט דעם באכניאזש פרייז מיט עטלעכע קאפיקעס. דער פרייז איז שוין געווען זייער הויך, און ס'איז געווען קלאר, אז דער אלטע חסיד פארשפילט זיין חזקה. די חסידים זענען געווען אויפגעבראכט פון דעם באכניאזש חוצפה, און ווען די לאגע איז שוין געווארן גאר קריטיש, איז אן אלטער גרייזגרויער חסיד ארויף אויפן בעלעמער און א געשריי געטאן: „א סוף זאל עס נעמען! מיר וועלן נישט דערלאזן, אז רב... (איך געדענק נישט דעם נאמען פון דעם בעל-חזקה) זאל פארלירן זיין חזקה!“ דער באכניאזש האט זיך מיט חרפה צוריקגעצויגן פון דער ליציטאציע און ער מיטן איידעם זענען מער נישט געקומען אין קאלושינער חסידים-שטיבל דאוונען.

די באכניאזשעס האבן געהאט געוועלבער, טייל אפילו גאר גרויסע געוועלבער פון אייזנארט אין דער געגנט פון די גרויסע מעטאל-פאבריקן, און געקויפט די מעטאלן פון נישט קיין פראפעסיאנעלע גנבים, נאר פון די ארבעטער פון די פאבריקן. אין געוויסע פאלן אפילו פון די מייסטערס פון די פאבריקן.

דאס ארויסטראגן שטיקלעך מעטאל פון די פאבריקן און ווארשטאטן איז יא און נישט באטראכט געווארן פאר קיין גנבה. פונקט ווי די אמאליקע יידישע שנייד-דערס אין פוילן האבן יא און נישט באטראכט יתור פאר קיין גנבה. ווען אן ארבעטער איז געכאפט געווארן ביים ארויסטראגן מעטאלשטיקער, איז ער נישט איבערגעגעבן געווארן דער פאליציי ווי א גנב און נישט געמישפט געווארן פאר גנבה. אן אויסנאם זענען געווען די ארבעטער ביי טעלעפאן און טעלעגראף.

נאך דער חתונה האט מענדל לאטאוויטש געעפנט א טאקער-ווארשטאט אויף דער פאנסקע גאס, אין א געגנט, אין וועלכער עס האבן זיך געפונען א באדייטנדיקע

צאל גרויסע און קלענערע מעטאל-פאבריקן און ווארשטאטן און איז ביסלעכווייז אריינגעצויגן געווארן אין דעם מסחר פון באכניע. צוגעשפילט האט אים די לאַ-קאציע פון ווארשטאט און דירה, וועלכע האבן געהאט עטלעכע אריינגענג און ארויס-גענג דורך פארשיידענע הייף — אן אידעאלער מקום פאר אזא סארט מסחר. אין א קורצער צייט איז מענדל לאַטאָוויטש געוואָרן איינער פון די גרעסטע באַכניאַזשעס אין זיין געגנט.

„כ'האָב פאַר קיינעם נישט קיין מורא“ — פלעגט מענדל לאַטאָוויטש, מיין ערשטער לערן-מייסטער זיך באַרימען ביי יעדער געלעגנהייט.

אַליין אַ דאַרער, אַ שוואַכער, אויפן שוועל פון טובערקולאָז, איז ער תמיד געווען אַרויסרופעריש און חוצפהדיק, בעת אַ סיכסוך פלעגט ער ביילן זיינע פויסטן און שטעלן זיך אין אַ פאַזע גרייט צום שלאָגן. בלויז פאַר איין מענטשן האָט ער מורא געהאַט — פאַר זיין פאַטער. איז דער פאַטער זיינער געקומען צו אים אויף אַ באַזוך, האָט ער אַרומגעפלאַטערט אַרום טאַטן און געטאַן אַלץ מעגלעכע דעם פאַטער צופרידנצושטעלן. מענדל לאַטאָוויטש האָט פאַר זיין טאַטן מורא געהאַט אַימת-מוות. איין מאָל איז דער פאַטער זיינער געקומען אומגעריכט און געטראָפן דעם זון עסן אין בלויזן קאַפּ. אַן אַ וואַרט צו רעדן האָט דער פאַטער אים דערלאָנגט צוויי פעטש, אַזש פונקען זענען געפלוּיגן, און פאַרלאָזט די ווינונג.

דער אַלטער לאַטאָוויטש (זיין נאָמען געדענק איך נישט) איז געווען אַ ייד אַ קפּדן. מיטלווקסיק, אין די פּופציקער, מיט אַ געזונט פנים אַרומגערעמט מיט אַ ברייטער און וויסער באַרד, מיט ברייטע פליצעס און מיט פעסטע האַמערדיקע הענט — האָט פון זיך געשטעל און פון יעדער באַוועגונג זיינער געשלאָגן מיט גבורה און מיט בייזקייט.

געווען איז דער אַלטער לאַטאָוויטש אַ מלמד אין אַ העכערער פּיתה אין דער תלמוד-תורה אויף קראַכמאַלנע-גאַס אין וואַרשע, געהאַט אַ נאָמען פון אַ גרויסן למדן און אַ שם פון אַ מלמד, ביי וועמען ס'געפינען זיך נישט קיין תלמידים, וועלכע קענען נישט דעם שיעור גמרא, וואָס ער האָט מיט זיי געלערנט. זיין דעוויז איז געווען: אַ יינגל, וואָס וויל נישט לערנען אַדער קען נישט תּופּס זיין דאָס לערנען, דאַרף מען אים דאָס לערנען אַריינהאַקן. און דער פינגר-רימענדיקער קאַנטשיק מיטן ביינערנעם הענטל, זיינע האַנטפלאַכן און זיינע פויסטן האָבן אים געהאַלפן אַריינגע-קלאַפּן די תורה אין די קעפּ פון זיינע תלמידים.

די תלמידים פון דעם אַלטן לאַטאָוויטש האָבן זייער רבין פיינט געהאַט ווי די פעסט. מאַכנע פלעגן אַפילו אין מיטן לערן-סעזאָן אַנטלויפן פון דער פּיתה און פון דער תלמוד-תורה.

צו מיר האָט דער דאָזיקער בייזער ייד גראַד געהאַט אַ גוטמוטיקע באַציונג. יעדעס מאָל ווען ער האָט באַזוכט זיין זון, איז ער צו מיר צוגעגאַנגען, האָט אַבסער-ווירט, ווי אַזוי כ'אַרבעט, אַ מאָל אַפילו באַטראַכט מיין אַרבעט, און ביים אַוועקגיין

איבערגעחזרט איין אין דעם זעלבן פיזומן: „וואָס טוטו דאָ? וועסט זיך ביי מיין מענדלעך די מלאכה נישט אויסלערנען, און זיינע שמדשטיק איז בעסער דו זאָלסט זיי נישט קענען. זוך דיר אָפּ אַן אַנדערן מייסטער.“ דער פיזומן איז מיר אַריין אין דער גאַז, און ווען כ'האַב באַשלאָסן צו שלאָגן פּפרות מיט מענדל לאַטאַוויטשן, האָט זיין פּאַטערס פיזומן געשפּילט אַ געוויסע ראַלע אין מיין באַשלוס.

דעם אַלטן לאַטאַוויטש האָב איך פּיינט געהאַט בתּכלית שְנאה און נישט געקענט פּאַרשטיין פּאַר וואָס מיין לערן-מייסטער, דער סטאַוויאַק און הוּריאַק, וואָס באַרימט זיך אַז ער האָט פּאַר קיינעם נישט קיין מורא, ציטערט אַזוי פּאַר זיין פּאַטער. כ'האַב לאַטאַוויטשן נישט געקענט מוחל זיין זיין שוואַכקייט און פּחדנות פּאַר זיין טאַטן. דאָס מיאוסע איז אָבער געווען נאָר איין זייט פון מיין לערן-מייסטערס כאַראַק-טער. די צווייטע איז געווען: אַ גאָלדן האַרץ, אַן אָפּענע האַנט און אַ חוש, אַ ליבע פּאַר ליטעראַטור, טעאַטער, מוזיק, ספּאָרט און קונסט.

די שכנים פון גאַס האָבן געוואָסט, אַז אין פּאַל פון אַ צרה, פון אַ נויט, וועט מען ביי מענדל באַכניאַזש קריגן די געהעריקע הילף. זיינס אַ וואַרט, מ'זאָל פּאַר אים אויסלייגן אַזאַ און אַזאַ סומע, איז קוראַנטער, ווי אין אַ באַנק.

אין אַ באַזונדערער זייט פון ספרים-שענקל האָבן זיך געפונען אַ שפּאַר ביסל ביכער פון דער מאַדערנער ייִדישער ליטעראַטור און צייטשריפטן און מיין ערשטער לערן-מייסטער האָט זיי געשמאַק געלייענט. דער צייטונג-פּאַרקויפּער האָט יעדן טאַג געבראַכט אַלע ייִדישע טאַגצייטונגען און אויך פּאַרשיידענע פעריאַדישע צייט-שריפטן. ער איז געווען גוט באַקאַנט מיט די וועלט-געשעענישן, אַלגעמיינע און ייִדישע, און גאַנץ אינטעליגענט דיסקוטירט מיט באַקאַנטע און שכנים.

מענדל לאַטאַוויטש איז געווען אַן אָפּטער טעאַטער-גייער, אין ייִדישן און אויך אין פּוילישן טעאַטער, אַ באַזוכער פון אָפּערע און קאַנצערטן, האָט בייגעוויינט אַטלעטישע רינגקאַמפּן, וואָס איז צו יענער צייט געווען אין וואַרשע דער איינציקער ספּאָרט, צוטריטלעך פּאַרן ברייטערן עולם. פון פּוטבאָל, בייזבאָל, האַקי און ענלעכע ספּאָרטן האָט מען נאָך דעמאָלט אין וואַרשע נישט געוואָסט. אייגליטשעריי און פּאַלאַנט-פּילקע איז געווען אַ שפּיל פּאַר קליינע קינדער און פּאַר שטודירנדיקער יוגנט. טעניס און קראַקעט איז געווען אַ ספּאָרט פּאַר די פּוילישע גבירישע ליידיק-גייערס און פּאַר אַ קליינער צאָל פון דער ייִדישער פּלוטאַקראַטיע. די אַטלעטישע רינגקאַמפּן זענען געווען די איינציקע ספּאָרטשפּיל, מיט וועלכע די ברייטע מאַסן האָבן זיך ספּאָרטיש אויסגעלעבט. און — ווי אומגלייבלעך דאָס זאָל נישט קלינגען — איז מענדלעך באַכניאַזש געווען אויך אַן אָפּטער באַזוכער פון דער וואַרשעווער קונסט-גאַלעריע, די אַ"ג „זאַכענטאַ שטוק פּיענקיך“.

אין די חדשים, וואָס איך האָב געאַרבעט ביי מענדל לאַטאַוויטשן ווי אַ לערן-יינגל, האָבן זיך פּאַרמירט די גרונטשטריכן פון מיין כאַראַקטער, די פּאַזיטיווע זיי די נעגאַטיווע, אייניקע נעגאַטיווע שטריכן האָבן איך אין שפּעטערע יאָרן גובר

געווען. אנדערע, משמעות ארגאנישע, זענען מיר געבליבן אין א פארשארפטער פארעם, ווי למשל, מיין טאקטלאזיקייט, נישט נייטיקע עקשנות אד"גל. פון די פארמירטע פאזיטיווע שטריכן באטראכט איך מיין דראנג צו קענען דאס מענטש-לעכע לעבן, די נטיה צו הערן און צו זען און דאס גריבלען זיך אין דעם געזעענעם און געהערטן, און אויך מיין גיריקייט צו לייענען.

א דאנק מענדל לאטאזויטשן, זיין דירעקטער און אומדירעקטער הילף, האב איך שוין אין די ערשטע חדשים אויף מיין לעבנסוועג ווי אן ארבעטער געמאכט וויכטיקע שריט אויפן וועג פון מיין גייסטיקער אנטוויקלונג. עס לוינט זיך וועגן דעם עפעס צו דערציילן.

צווישן די ביכער אינעם ספרים-שענקל פון מיין ערשטן לערן-מייסטערס שטוב האבן זיך געפונען די ווערק פון פרץ, אש, רייזען, וויסענבערג און אנדערע פראזע-און פאעזיע-ביכער. איך האב זיך צוגעכאפט צו די ביכער ווי צו א גוט געבראנטע און זיי געשלונגען ווי הייסע לאקשן.

פארשטענדלעך, און כ'האב דעמאלט נישט פארשטאנען נישט דעם ליטערארישן ווערט און נישט דעם תוכן פון די דערציילונגען און פון די לידער, נאר געלייענט זיי ווי מעשה-ביכער. מיינע שרייבערס-פאזאריטן זענען דעמאלט געווען רייזען און וויסענבערג. וויסענבערגס „א טאטע מיט בנינים" און „דבורהלע" האבן איך גע-לייענט עטלעכע מאל. די געלייענטע ביכער זענען געווען די זאמען פאר ליבשאפט צו שיינער ליטעראטור.

באנוצנדיק א מליצה-לשון, וואלט ריכטיק געווען צו זאגן: די געלייענטע ביכער פון מענדל לאטאזויטשס ספרים-שענקל איז געווען די פורטקע, וואס האט מיך אריינגעפירט אין דעם באבוימטן, באגראזטן און באבלימלטן גארטן פון דער שיינער ליטעראטור, יידישער און נישט יידישער, די סטעזשקע, וואס האט מיך ארויסגע-פירט אויפן ברייטן שלאך פון וויסן, קענען און פארשטיין די פאליטישע און געזעל-שאפטלעכע ענינים און פראבלעמען אין די פארשיידענע וועלטטיילן און פונעם יידישן לעבן.

אין פסח פון 1909 בין איך מיט מיין לערן-מייסטער צום ערשטן מאל געגאנגען אין יידישן טעאטער און בייגעוויינט די פארשטעלונג „הערצעלע מיוחס", אין וועלכער דער אקטיאר יצחק לאטאזויטש האט געשפילט די קאמישע ראָלע פון חיים יואל דעם משרת.

דעם דאָזיקן פסח, גענויער דעם שבת חול-המועד פון 1909, האב איך אין מיין לעבן קיין מאל נישט פארגעסן. מיט דער דאָזיקער פארשטעלונג, וועלכע איז פאר-געקומען אין א גרויסער הילזערנער שאַפע אין מאַקאָטאָו, „באָנאָטעלאַ-טעאָטער", האט זיך אָנגעהויבן מיין ליבע צו טעאָטער, די גרויסע פריידיקע איבערלעבונגען.

וואָס טעאָטער-פּאַרשטעלונגען פּלעגן מיר געבן אין לויף פון מיין לעבן אין פּאַר-
שיידענע לענדער אין גאָר דער וועלט.

די ערשטע טעאָטער-פּאַרשטעלונג, וואָס איך האָב אַ דאַנק מענדל לאַטאַוויטשן
געזען שבת חול-המועד פסח פון יאָר 1909, איז אַן שום ספק געווען אַ וויכטיקער
פּאַקטאָר אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג.

אַרום די פסח-טעג פון יאָר 1909 איז מיר באַשערט געווען איבערצולעבן אַן
אַנדער געשעעניש, וואָס האָט געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראָלע אין מיין אַנטוויקלונג,
און, ווי מיר דאַכט זיך, אויך אין דער פּאַרמירונג פון מיין כאַראַקטער — איך האָב
צום ערשטן מאַל באַזוכט אַ צירק-פּאַרשטעלונג און אַ רינגגעפעכט פון אַטלעטן.
„וואַלקי“ אין פּויליש — „רעסטלינג“ אין ענגליש).

געשען איז עס אַ טאָג צי צוויי נאָך פסח. דער וואַרשטאַט איז געשטאַנען שטיל,
די געזעלן זענען נאָך נישט געהאַט צוריקגעקומען פון זייערע שטעטלעך, וווּ זיי
האַבן פּאַרבראַכט דעם יום-טוב. איך בין נאָך געווען אַנגעטאַן אין מיינע יום-טוב-
קליידער, כ׳האַב זיך אָבער שוין אַ גאַנצן טאָג געפונען אין וואַרשטאַט. פאַרן אַהיימ-
גיין רופט זיך אַן צו מיר מיין ערשטער לערן-מייסטער: „וויילסט מיטגיין אין צירק
אַריין“? מיין ענטפער איז, נאַטירלעך, געווען אַ פּאַזיטיווער. נאָך וועטשערע זענען
מיר אַוועק צום צירק.

דער צינעזעלי-צירק אין וואַרשע איז ביז צום אויסבראָך פון דער ערשטער
וועלט-מלחמה געווען איינער פון די בעסטע צירקן אין אייראָפּע און האָט זיך געזונען
אין אַ קליין געסל מיטן נאָמען אַרדינאַצקע. אויפן וועג צום צירק האָב איך צום
ערשטן מאַל באַטראַטן מיר אומבאַקאַנטע גאַסן און זיך אַנטציקט מיט דער שיינקייט
פון די הייזער און מיט דער רייכקייט און פּילפאַרביקייט פון די וויסטאַוועס.

דאָס אַרדינאַצקע-געסל, אין וועלכן דער צירק האָט זיך געפונען, האָט געברויזט,
ווי אַ צעשטורעמטער וואַלד. פון די קאַטשן, גומקעס און דראַקעס זענען אַרויס
רייך-געקליידטע דאַמען און הערן, אַפיצירן פון פּלע-ערליי ראַנגען און צוזאַמען מיט
די פּוסגייערס זיך געשפּאַרט צו די אַריינגענג פונעם צירק. דער גרויסער צאַל
רייטער- און פּוס-פּאַליציי האָט קוים זיך איינגעגעבן צו באַהערשן און צו רעגולירן
דעם מענטשן-שטראָם.

די קאַסע-פענצטערלעך זענען געווען געשלאָסן, אָבער אויף דער גאַס איז אַנגע-
גאַנגען אַ לעבעדיקער האַנדל מיט בילעטן. מיין לערן-מייסטער האָט ביי אַן אויפ-
קויפער געקויפט פאַר אַ געזאַלצענעם פּרייז צוויי בילעטן און מיט מי האָט זיך אונדז
איינגעגעבן אריינצוקומען אין דער געביידע פון צירק.

די פּלעצער אונדזערע זענען געווען אין איינער פון די טייערסטע לאַזשעס
אין פּאַרטער. ביים אַריינגאַנג אין דער לאַזשע האָבן מיר אַראַפּגענומען די טוכענע
״דישע היטלעך — דאָס איז געווען דאָס ערשטע מאַל וואָס איך האָב באַוויסט-
זיניק עובר געווען נישט צו גיין בגילוי ראש״.

אריינקומענדיק אין דער לאַזשע זענען מיר פון די אַנוועזנדיקע, מערסטנס רוסישע אַפיצירן און זייערע דאַמען, אויפגענומען געוואָרן מיט שפּאַט און מיט ניבול-פהדיקע זידלערייען, און אין פאַרשיידענע וואַריאַציעס האָט זיך איבערגעחורט דער עפיטעט „זשיד“. מענדל לאַטאַוויטש האָט צו מיר אַ שעפטשע געטאַן: „האַסט זי אין דער ערד, די אַפיצערסקע קורוועס מיט זייערע אַפיצערסקע אַלפאַנסן“.

דאָס ערשטע, וואָס האָט זיך אין צירק מיר געוואָרפן אין די אויגן, איז געווען אַ וואַלד פון קעפּ. און ווען די פאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן, בין איך פאַרכאַפט געוואָרן פון אַלעם, וואָס ס'איז פאַרגעקומען אויף דער אַרענע פון צירק.

בין דעם היינטיקן טאָג קען איך נישט פאַרגעסן דעם איינדרוק, וואָס ס'האַבן אויף מיר געמאַכט צוויי עלעמענטן פון דער פאַרשטעלונג: די ליכטעפעקטן און די גראַציעזקייט פון די באַטייליקטע פרויען אין דער פאַרשטעלונג.

די פאַנטאַסטישקייט פון די ליכטעפעקטן האָבן מיך אַזוי באַאיינדרוקט, אַז יעדעס מאָל ווען כ'געפין זיך אויף אַ טעאַטער-אימפרעזע אינטערעסירן מיך נישט בלויז די פּיעסע און די אויפפירונג, נאָר אויך די ליכטעפעקטן. דעם גרעסטן גענוס, וואָס ליכטעפעקטן האָבן ווען ס'איז מיר געגעבן, איז געווען אין 1940 בעת אַ פאַר-שטעלונג אין דער אַפּערע אין קאַטאַראַזוקאַ אין יאַפּאַן.

די קערפּערלעכע גראַציעזקייט פון די אַקראַבאַטינס און פּערדרייטערינס, וואָס כ'האַב צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן געזען, האָבן מיך, דעם דרייצן-יעריקן יוגל, ממש באַצויבערט. איך שעם זיך נישט מודה צו זיין, אַז פיגורעלע שיינקייט און גראַציעזקייט, לעבעדיקע און אין דער קונסט, האָט אין אַלע מינע יאָרן פאַרנומען אַ חשוב אַרט אין מיין פּילן.

אין דער גאַנצע צייט פון דער צירק-פאַרשטעלונג בין איך געזעסן אַ פאַרבליפּ-טער און געגאַפט. כ'בין געווען זיכער, אַז אַפילו אין גן-עדן איז נישטאָ קיין שענערע און פראַכטפולערע זאַך ווי ס'איז די צירק-פאַרשטעלונג.

פון דעמאָלט אָן בין איך געוואָרן אַן אַפטער באַזוכער פון צירק — אין וואַרשע, בערלין, מאַסקווע און אין אַנדערע שטעט. איך האָב אַבער קיין מאָל נישט פאַרטראָגן קיין צירקיאַדע אויף דער לעגייטמער טעאַטראַלער בינע. אין 1922, ווען איך האָב מיט מינע חברים איזאַק גרינבערג-זשאָן און שכנאַ קאַראַלסקי באַזוכט אין מאַסקווע דאָס טאַיאָו-טעאַטער און געזען בשעת דער פאַרשטעלונג דעם קעניג-אַרלעקין פאַיאַצעווען אויף דער בינע, האָב איך, צו דער אומצופרידנקייט פון מינע מיטבאַ-זוכער, הויך אויסגעדריקט מיין פאַרדרוס מיטן פאַרוואַנדלען טעאַטער אין צירק און דאָס צונויפפאַרן די צוויי גאַנץ באַזונדערע געביטן.

דער פּילטוויזנט-קעפּיקער עולם, וואָס האָט אָנגעפּילט דעם צירק בשעת מיין ערשטן צירקבאַזוך, איז נישט געקומען דער עיקר זען די צירק-פאַרשטעלונג, נאָר דעם אַטלעטן-קאַמף אויף דער אַרענע פון צירק. די אַטראַקציע איז געווען די „אַנטשיידענע שלאַכט“ פאַר די פּרייזן און די טשעמפּיאָן-טיטלען.

דאָס איז אויך געווען די אַטראַקציע, פאַר וועלכער מיין ערשטער לערן־מייסטער האָט געקויפט די טייערע לאַזשע־בילעטן און האָט דעם אויפקויפער פאַר זיי באַצאלט אַ געפּעפּערטן פּרייז.

דער וואַרשעווער צירק פּלעגט עטלעכע וואַכן פאַרן פאַרענדיקן דעם ווינטער־סעזאָן אַראָנזשירן אַטלעטישע געפּעכטן מיט באַקאַנטע און רענאַמירטע אַטלעטן פון אַלע וועלט־טיילן. די אַטלעטן־קאַמפּן האָבן צוגעצויגן גרויסע מאַסן צושויער און אַ סך רוסישע מיליטער־לייט. אין יענעם אָונט האָט געזאַלט געהתמעט ווערן דער גורל פאַר די טיטלען און פון פינף פּרייזן.

איך געדענק גענוי דעם פאַרלויף פון צוויי קאַנטעסטן: פאַר דעם ערשטן פּרייז און טשעמפּיאָן־טיטול, לויטן גריכיש־פּראַנציזישן סטיל, צווישן דעם פּויליש־אַמעריקאַנער זבישקאַ ציגאַניעוויטש און דעם לעטיש־רוסישן אולריך; און פאַר דעם פּרייז און טיטל, לויטן פּרייען אַמעריקאַנער סטיל, צווישן דעם פּאָליאַק ציקלאַפּ בינקאַווסקי און דעם אַמעריקאַנער דייטש שמידט־וועסטערגאַרד. און כאַטש אַלע האָבן געוואָסט, אַז די זיגער וועלן ביידע זיין אַמעריקאַנער, האָבן דאָך די טויזנטער צושויערס מיט דער גרעסטער אויפּמערקזאַמקייט נאָכגעפּאַלגט יעדן שריט און יעדן באַוועג פון די אַטלעטן אויף דער אַרענע און אויך אויסגעדריקט זייער צופּרידנקייט אָדער אומצופּרידנקייט, און געוואָלט ווען זייערע פּאַוואַריטן האָבן געזיגט.

מיך האָט דער דאָזיקער אַטלעטן־קאַמף שטאַרק באַאיינדרוקט. בשעת דער דאָזיקער אימפרעזע האָב איך צום ערשטן מאַל געהערט דעם פּראַטעסט פון אַ פּיל־טויזנטקעפּיקן עולם קעגן אומרעכט, דעם מאַסן־געשריי פאַר יושר און דעם שאל פון טרוימף. איד בין זיך מודה ומתוודה: דער מאַסן־געשריי פאַר יושר און דער טרוימף־שאל פון אַ מאַסע רופּט ביי מיר אַרויס מער עמאַציאָנעלע אויפרודערונג און אינערלעכע באַגייסטערונג. ווי די שענסטע מוזיקאַלישע סאַנאַטע, אויסגעפירט דורכן בעסטן סימפּאָנישן אַרקעסטער, און איך גלייב, אַז די ערשטע אימפּולסן פון מיין באַצונג צו מאַסן־רעאַקציע איז געבוירן געוואָרן ביי מיין ערשטן צירק־באַזוך, בשעת דעם פינאַל פונעם אַטלעטן־קאַמף אויף דער וואַרשעווער צירק־אַרענע. מען קען זיך באַציען ווי מען וויל צו דעם קינסטלערישן ווערט פון אַ צירק־פאַרשטעלונג און צו דעם ספּאַרטיוון ווערט פון די אַטלעטישע געפּעכטקאַמפּן. אין מיין לעבן האָבן סיי דער צירק און סיי דער אַטלעטן־קאַמף געשפּילט אַ פּאַזיטיווע ראַלע. אין מאַמענטן פון נערוועזער שפּאַנונג, בעיקר בשעת מיין רעוואָלוציאָנערער טעטיקייט, האָט אַפּט מאַל אַ צירק־פאַרשטעלונג אָדער אַן אַטלעטן־געפּעכט מיר געהאַלפּן אויסלאָזן מיין שפּאַנונג און העלפּן נאַרמאַליזירן מיין עמאַציאָנעלע גלייכ־געוויכט.

מיין באַצונג צום צירק, און נאָך מער צו די אַטלעטן־קאַמפּן, קען פאַר געוויסע פּיינשמעקער אויסזען נישט סימפּאַטיש, נישט אינטעליגענט און אפילו ווי אַ באַוויזן פון מאַנגל אין מיין גייטיקער אַנטוויקלונג. פאַר מיר זענען צירק־פאַרשטעלונגען

און אטלעטן-קאמפן אלע מאָל געווען און זענען נאָך עד-היום רעאלע נויטווענדי-
קייטן און לויט מיין איבערצייגונג — אַ גוטער טייל פון גייסטיקן איד.

אין איינעם אַ פרייטיק-פאַרנאַכט רופט זיך אָן צו מיר מיין ערשטער לערן-
מייסטער: „מיטן שווענצל אין די הויזן ביסטו נאַכגעלאָפֿן די וויסקע קאַמאַנדע“?
איך האָב אים אָנגעקוקט און נישט פאַרשטאַנען, וואָס ער וויל און וואָס ער מיינט.
מענדל לאַטאַוויטש האָט מיך נישט געלאָזט לאַנג וואַרטן און אויף זיין פערלדיקער
שפראַך מיר אויפגעקלערט וואָס ער מיינט. און געמיינט האָט ער, צי כ'האַב אין
מיינע קינדערישע יאָרן ליב געהאַט נאַכצולויפֿן די מיליטערישע קאַפעליעס.

מיין ענטפער איז געווען אַז יא, אַז כ'האַב זייער ליב געהאַט נאַכצולויפֿן און צו
הערן שפילן די מיליטערישע אַרקעסטערס און צו זען ווי דער פאַרויסגייער אַרבעט
מיטן שטעקן. איך האָב פון מיין ערשטן לערן-מייסטער געקריגן אַ גוטברודערישן
קלאַפּ איבער דער פלייצע און אַ צוזאַג אַז מאַרגן, שבת נאָך מיטאַג, וועט ער מיר
ווייזן דעם אמתן אַנפירער און די אמתע קאַפעליע.

און מענדל לאַטאַוויטש האָט געהאַלטן וואַרט. צו מאַרגנס שבת נאָך מיטאַג האָב
איך צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן בייגעוויינט אַ סימפאָנישן קאָנצערט.
אין זכרון איז זייער ווייניק פאַרבליבן וועגן דעם דאָזיקן קאָנצערט. איך בין
נישט אומשטאַנד צו זאָגן אַפילו אין וואָס פאַר אַ זאַל ער איז פאַרגעקומען. איך
געדענק בלויז, אַז אין פראַגראַם איז געווען וואַגנער און אַז די בראַזערי פון וואַג-
נערס מוזיק איז מיר נישט געפעלן; צוריקוועגס פון קאָנצערט האָב איך לאַטאַוויטשן
געזאָגט, אַז די וויסקאַווע אַרקעסטערס געפעלן מיר בעסער. זיין רעאַקציע אויף
מיין קריטיק האָב איך לאַנגע יאָרן גוט געדענקט: „וועסט עלטער ווערן, וועסטו
וועגן די זאַכן אַנדערש רעדן“.

אין עטלעכע טעג שפעטער האָט מיך מענדל לאַטאַוויטש מיטגענומען אין דער
אַפערע. דאָס איז געווען איינע פון די לעצטע פאַרשטעלונגען פאַרן שליסן דעם
סעזאָן. די פלעצער זענען געווען אין איינער פון די מיטעלע גאַלעריעס. געשפילט
האַט מען „אַידאַ“, מיט דיגאַס און קאַראַלעוויטש-וועידאַ אין די הויפטראַלן.

שוין ביים אַריינגאַנג אין טעאַטער וויעלקי בין איך געבליבן שטיין אַ פאַר-
גאַפער. דער וועסט-יבול, די פראַנט-טרעפּ און דער בופעטזאַל אויפן ערשטן שטאַק
האַבן מיר אויסגעזען ווי אַ טייל פון איינעם פון די פאַלאַצן, וועגן וועלכע כ'האַב
געלייענט אין די מעשה-ביכלעך אין מיינע קינדיש-יינגלשע יאָרן. ווען איך האָב
זיך אַרומגעקוקט אויף מיין יוצפלאַץ איז מיין איבערראַשונג און אַנטציקונג געשטיגן
מיט יעדער מינוט. דער האַלב-רונדער טעאַטער-זאַל מיט זיין פאַרטער און לאַזשעס,
דער אַמפּיטעאַטער, די פולע שטאַקן-גאַלעריעס, די מאַלערייען און שניצערייען, די
באַגילדטע אַרנאַמענטן און די פּליושענע מיט גאַלד-געשטיקטע קורטינע — דאָס
אַלץ האָט מיך ממש פריטשמעליעט מיט זייער שיינקייט.

פון דער ערשטער מינוט, וואָס די פּאַרשטעלונג האָט זיך אָנגעהויבן, בין איך געזעסן אַ באַרוישטער, ווי אַ פּישוף וואַלט מיר ווער אָנגעטאַן. איך האָב נישט געקענט אַפּרייסן די אויגן פון דער בינע. דער אַרקעסטער, די אַקטיאָרן-זינגערס, דער כאַר, באַלעט און די אויסשטאַטונג האָבן קאַנקורירט איינער מיטן אַנדערן מיר צו געפעלן. דער לירישער טייל פון דער מוזיק האָט מיך צענומען. די סצענע ווען די געליבטע ווערן פאַרמויערט האָט ביי מיר אַרויסגערוּפּן הייסע טרערן. בשעת די אַנטראַקטן און אַהיימגייענדיק בין איך געווען שיפור פון באַגייסטערונג. אויפן וועג אַהיים האָט מיך מענדל לאַטאַוויטש גאַנץ ערנסט געפרעגט ווי ס'איז מיר געפעלן. איך האָב זיך צעכליפּעט און וויינענדיק פּסדר איבערגעהזרט: „אוי, ווי שייך דאָס אַלץ איז געווען!“

דאָס מאָל האָט מענדל לאַטאַוויטש עפעס פאַרלוירן זיין לאַבסעוואַט לשון און צו מיר ערנסט אַ זאַג געטאַן: „זע, קליינער, צו ווערן אַ לייט און נישט קיין האַלי-סראַקע, אַ סך שיינע און גוטע זאַכן געפינען זיך אויף דער וועלט.“ אין מיינע שפּעטערע יאָרן, אין די לאַנגע תּפּיסה-נעכט, ווען כ'האַב געטראַכט פאַרשיידענע טראַכטענישן, האָב איך נישט איין מאָל אויך געטראַכט וועגן מיין ערשטן לערן-מייסטער. די ווערטער, וואָס ער האָט צו מיר געזאָגט נאָך מיין ערשטן באַזוך אין דער אַפּערע, האָבן מיר געדינט ווי אַ שליסל-פּונקט צו קענען פאַרשטיין די פּערזאָן, אָדער ווי מען וואַלט היינט געזאָגט: „די געשפּאַלטענע פּערזענלעכקייט“ פון מענדל לאַטאַוויטש.

און אַחרון, אַחרון: איך האָב אַ דאַנק מענדל לאַטאַוויטשן צום ערשטן מאָל באַזוכט דעם טעמפל פון קונסט אין וואַרשע, די „זאַכענטאַ שטוק פּיענקנדיך.“ געווען איז עס אין אַ יומא דפּגרא. כ'געדענק נאָר נישט, צי דאָס איז געווען ל"ג-בעומר, ווען אין אַ גרויסן טייל ייִדישע וואַרשטאַטן אין וואַרשע האָט מען געאַרבעט בלויז אַ האַלבן טאַג, צי עפעס אַ פּוילישע חגא. צי אַ רוסישע גאַלווקע. ביים מיטאַג-עסן גיט צו מיר מיין ערשטער לערן-מייסטער אַ זאַג: „נאָכן עסן וועסטו גיין מיט מיר זען אַבראַזן.“

נאָכן עסן איז לאַטאַוויטש אַריין צו אַ שכן, מיטגעבראַכט פון דאָרט אַ רעקל און אַ וועלאַסיפּעדי-היטל פונעם שכנס ייִנגל און געהייסן מיך אַנטאַן דאָס רעקל מיטן היטל. אַליין האָט ער פון הענגער אַראַפּגענומען אַ געזעלס רעקל מיט אַ היטל און אָנגעטאַן אויף זיך.

צום ערשטן מאָל אין מיין לעבן בין איך געווען אָנגעטאַן נישט אין ייִדיש-טראַדיציאָנעלע קליידער. דאָס רעקל האָט געברייט מיינע פלייצעס. אַ שרעק האָט מיך באַנומען ביים געדאַנק, אַז די מאַמע קען מיך נאָך חלילה טרעפּן אינעם דאָזיקן הילוך.

מיין נייע קליידונג האָט אַרויסגערוּפּן אַ פּוראַר. אויף מיין חשבון זענען געפּאַלן שפּאַטישע אויסרוּפּן. די מייסטעראַווע האָט אַ הויכן געשריי געטאַן: „אוי ווי, ער

זעט דאך אויס ווי אן אמתער פורים-שפילער!" א געזעל האָט געחזקט, אַז כ'זע אויס פונקט ווי יאָנטעלע מאַרעוויכער. (אין וואַרשע האָט דעמאָלט גראַסירט אַ יונג און זייער פעיק קעשענע-גנבל, וועמען מען האָט גערופן יאָנטעלע מאַרעוויכער). אויך מענדל לאַטאַוויטש איז נישט אָפּגעשטאַנען און מיך באַצייכנט מיט נישט קיין שיינע נעמען.

דער מאַסקאַראַד מיט די קליידער איז, ווייזט אויס, געווען אַ נויטווענדיקייט. אין זאַקסישן גאַרטן האָט מען נאָך דעמאָלט נישט אַריינגעלאָזט קיין יידן אין זייער טראַדיציאָנעלער קליידונג, און משמעות, אַז אויך אין דער "זאַכענטע" האָט מען דעמאָלט נישט אַריינגעלאָזט אין ייִדיש-טראַדיציאָנעלע בגדים.

אין דער קונסט-גאַלעריע איז מיין ערשטער לערן-מייסטער ווי איבערגע-אַנדערשט געוואָרן, געאַנגען שטיל, ווי ער וואָלט די ערד נישט אָנגערירט, שפּאַ-צירט פון איין צימער צום אַנדערן, באַטראַכט די בילדער און סקולפּטורן און זיך אָפּגעשטעלט אַ לענגערע וויילע ביי פאַרשיידענע בילדער און סקולפּטורן, אַ גלעט געטאַן מיט דער האַנטפלאַך עטלעכע סקולפּטורן. צו מיר האָט ער גערעדט שפּאַ-טשעדיק און איידל. כ'האַב געשטוינט קוקנדיק אויף דער מעטאַמאָרפּאָזע פון מענדל לאַטאַוויטש און נישט געקענט פאַרשטיין זיין ענדערונג.

אהיימגייענדיק האָב איך צוריק געהאַט פאַר זיך דעם לאַבוסעוואַטן מענדל לאַטאַוויטש מיט זיין מיאוסער שפּראַך אין מויל און געמוזט אויסהערן זיינע אינטער-פּרעטאַציעס וועגן פאַרשיידענע פאַרטרעטן און אַקטגעמעלן.

ליידער איז מיר נישט געבליבן אין זכרון קיין סך אייגנדרוקן פון מיין ערשטן באַזוך אין דעם היכל פון קונסט. אויף וויפל איך געדענק, זענען מיר געפּעלן באַטאַ-ליסטישע געמעלן און פיזאַזשן.

פאַר מיר איז דער דאָזיקער באַזוך אין "זאַכענטע שטוק פיענקניך", מיין ערש-טער באַזוך אין אַ קונסטמוזיי, געווען אַ סטימול זיך צו פאַראַינטערעסירן מיט מאַלערישער און סקולפּטורישער קונסט און צו ווערן אַן אָפטער באַזוכער אין די קונסט-גאַלעריעס און מוזיען פון פאַרשיידענע שטעט און לענדער.

בסך-הכל אין געציילטע וואָכן, פון פסח ביז אַרום שבועות, האָב איך געמאַכט מיין ערשטע עקספעדיציע צו די טעמפל-טויערן פון די פאַרשיידענע קונסטגעביטן: באַזוכט אַ טעאַטער-פאַרשטעלונג און אַ פאַרשטעלונג אין צירק, אַנוועזנדיק געווען ביי אַ גרויסן ספּעקטאַקל פון אַ רינגקאַמף פון אַטלעטן, געהערט אַ סימפּאָנישן קאָנ-צערט, געזען אַ פאַרשטעלונג אין דער אָפּערע און באַזוכט דעם וואַרשעווער קונסט-מוזיי.

די טויערן פון די קונסט-טעמפלען זענען פאַר מיר געוואָרן געעפנט און איך האָב איך לויף פון מיין לעבן, אין פאַרשיידענע צייטן, אין פאַרשיידענע שטעט און אין פאַרשיידענע לענדער, גענאָסן אין דער פולער מאַס פון די פּלערליי קונסטגעביטן.

די טויערן צו די קונסט־מעמפלען האָט פֿאַר מיר דער ערשטער געעפנט מענדל לאַטאַוויטש.

איך פֿאַרלאָז מיין ערשטן אַרבעטספּלאַץ

נישט געקוקט אויף דעם שוויילטאַג, מאַטעריעלן און גייסטיקן, וואָס איך האָב גענאַסן ווי אַ לערן־ינגל ביי מענדל לאַטאַוויטשן, האָב איך אָנגעהויבן טראַכטן פֿון אַוועקגיין און זוכן אַן אַנדערן לערן־מייסטער.

די סיבות און מאַטיוון, וואָס האָבן מיך באַווויגן צו טראַכטן און ענדלעך צו פֿאַרלאָזן מיין ערשטן לערן־מייסטער, זענען געווען פֿאַרשיידנאַרטיקע און יעדער מאַטיוו האָט געשפּילט אַ געוויסע ראָלע.

דער הויפטמאַטיוו איז געווען: תּכלית. ווי יונג איך בין געווען און ווי צעבאַ־לעוועט כ'בין געוואָרן אין דער צייט, וואָס כ'האָב געאַרבעט ביי מענדל לאַטאַוויטש, האָב איך פֿאַרשטאַנען, אַז קיין תּכלית איז דאָס נישט. די מלאכה וועל איך ביי מענדל לאַטעק נישט אויסלערנען. און אַ מעטאַל־טאַקער האָב איך דווקא געוואַלט זיין. אַ צווייטער מאַטיוו איז געווען, אַז מיט יעדן טאַג איז מיר מענדל לאַטאַוויטש מיאוסער געוואָרן. כ'האָב נישט געקענט הערן זיין שפּראַך און נישט געקענט פֿאַר־טראַגן זיין אויפפירונג.

נאָך אַ מאַטיוו איז געווען: די מאַמע. זי האָט שוין שלום געמאַכט מיטן פֿאַקט, אַז כ'וועל בלייבן אַ „סמאָלדן“, אָבער נישט שלום געמאַכט, אַז מענדלעלע באַכניאַזש זאָל זיין מיין מורה־דרך. טראַץ די גרויסע איינקונפּטן, וואָס די מאַמע האָט פֿון מיר געהאַט, היפּשלעך גרעסערע ווי ס'זענען געווען מיינע שפּעטערדיקע פֿאַרדינסטן פֿון אַן אויסגעלערנטן געזעל, האָט די מוטער מיינע ביי יעדער געלעגנהייט געפֿאַ־דערט לאַטאַוויטשן צו פֿאַרלאָזן: „זוך דיר אויס אַ לייטישן מייסטער און מאַך ביי אים די לער“ — האָט די מאַמע פּסדר צו מיר גערעדט.

אַ ראָלע האָט אויך געשפּילט די באַציונג פֿון לאַטאַוויטשן צו זיין פֿרוי — צו דעם יונגן, איידעלן, צניעותדיקן פֿראַווינצער ווייבל. איך פלעג אויפשוידערן ווען ער האָט זיין פֿרוי געזידלט און באַליידיקט, און כ'פלעג רויט ווערן פֿאַר פּעס ווען ער האָט אין מיין אָנוועזנהייט אויף איר אויפגעהויבן אַ האַנט. איך גלייב, אַז אַ געפּיל פֿאַר יושר און אַ ווידערוויילן צו כאַמסטווע איז געווען דער פּונדאַמענט פֿון מיין אומווייליקייט צו די שטיק, ניבול־פה און די נישט שיינע האַנדלונגען פֿון מיין ערשטן לערן־מייסטער.

מיין דעציווע צו פֿאַרלאָזן מיין ערשטן אַרבעטספּלאַץ האָט געחמתעט דער אומגליקפֿאַל מיטן מפּלען פֿון דער מייסטער־אווע.

אין איינעם א פרימארגן בין איך, ווי געוויינטלעך ארום 8 אין דער פריי געקומען אין ווארשטאט. מענדל לאטאזויטש איז אין ווארשטאט געזעסן אן אנגעכמורעטער, געטרונקען זיין פרימארגן-קאווע און געלייענט א צייטונג. אזעלכע פרימארגנס זענען ביי מיר נישט געווען קיין נאזוינע. פון דערפארונג האב איך געוויסט, אז פאר מיין קומען איז פארגעקומען א קריגעריי מיט דער פרוי — אויב נישט עפעס ערגערס.

דאס מאל האט פון דער וויינינג זיך געהערט א האליש געוויין. כ'בין אריין אין דער וויינינג און געטראפן די מייסטערזאָוע ליגן אויף דער ערד קרעכצנדיק און וויינענדיק פון ווייטיק. מענדל לאטאזויטש האט איר א קלאפ אדער א שטופ געטאן און זי איז אומגעפאלן. ווען כ'האב איר געוואלט העלפן אויפשטיין, האב איך דערזען א קאלושע בלוט. א דערשראקענער האב איך גערופן הילף. לאטאזויטש האט צו מיר א געשריי געטאן: „גיי אריבער צום דאקטער און ברענג אים מיט זיך!“ איך בין שנעל אריבער צום דאקטערס וויינינג, מיט אלע פוחות געקלונגען און געקלאפט אין דער טיר און געשריגן אין מיין כינעזישן פויליש: „דאקטער, קרעו, קרעו, מיינסטערזאָוע.“ דער דאקטער האט געעפנט די טיר א האלב אנגעטוענער און ער איז אן א קראגן און אן דער מאַרינאַרקע אריבער די גאס אין לאטאזויטשס וויינינג. ער האט א קוק געטאן אויף דער מייסטערזאָוע און א געשריי געטאן: „ברענגט גלייך די אַקושערקע!“ ווען כ'בין צוריקגעקומען מיט דער אַקושערקע, איז די מייסטערזאָוע שוין געווען אין בעט און דער דאקטער האט זיך ארום איר געפאָרעט.

די מייסטערזאָוע האט געמפלט. דאָס נפלע איז געווען א יינגל. עטלעכע שעה שפעטער איז געקומען א בית-הקברות-מאן מיט א שוואַרץ קעסטל און צוגענומען דאָס מפלונג. מענדל לאטאזויטש און איך זענען נאָכגעגאַנגען דעם בית-הקברות-מאן פוסטריט ביז צום וואַרשעווער גענשער בית-עולם. צוריקגייענדיק פון בית-עולם האט מענדל לאטאזויטש געוויינט מיט ביטערע טרערן און איך האב שוין אויף זיכער געוויסט, אז מיין זיין ביי לאטאזויטשן איז ענדגילטיק געענדיקט, אז אין די נאַענטסטע טעג, העכסטנס וואָכן, וועל איך מענדל לאטעקן פארלאָזן.

חול-המועד-סופות 1909 האב איך מענדל לאטאזויטשן, מיין ערשטן לערן-מייסטער, געמאלדן, אז איך קום נישט מער צו דער אַרבעט. א טאָג נאָך סופות בין איך שוין געשטאַנען און געאַרבעט אויף אן אנדער פלאַץ, ביי ר' שמשון זילבער-בערג אויף דער באַצקע-גאס נומער 12.

אן ערך 9 חדשים האב איך געאַרבעט פאַר א לערן-יינגל ביים מעטאַל-טאַקער מענדל לאטאזויטש. געווען זענען דאָס חדשים פון מאַטערעילען ווילטאָג, אָבער לחלוטין פאַרלוירענע פאַרן דערלערנען די מלאכה פון א מעטאַל-טאַקער. נאָך ער-גער: שאַדנדיקע, מחמת די ערשטע חדשים פון לערנען א פאַך זענען אין די מערסטע

פאלן די וויכטיקסטע, זיי לייגן דעם שטעמפל פון דער שפעטערדיקער גוטער אָדער שלעכטער פאָכמענישער קוואַליפיקאַציע. אין דעם פרט האָבן די חדשים, וואָס כ'האָב פאַרבראַכט ביי מענדל לאַטאַוויטשן אין זיין וואַרשטאַט, געקענט ווערן פאַר מיר פאַטאַלע. מיין גליק איז געווען, וואָס מיין ריכטיקע לער ווי אַ מעטאַל-טאַקער האָב איד דורכגעמאַכט אין משך פון צוויי און אַ האַלב יאָר ביי ר' שמשון זילבערבערג, דעם גוטן פאַכמאַן און פיינעם מענטש.

די צייט, וואָס כ'האָב פאַרבראַכט ביי מענדל לאַטאַוויטשן ווי אַ לערן-יינגל, האָט געהאַט אויך אַ פּאַזיטיוון ווערט: דאָס שענקל מיט ייִדישע ביכער, די טעגלעכע ייִדישע פרעסע, דאָס באַזוכן די טעמפלען פון די פאַרשיידנאַרטיקע קונסטן און דאָס מאַטעריעלע וווּלזיין — זענען געווען פונדאַמענט-שטיינער אין דעם בנין פון מיין פיזישער און גייסטיקער אַנטוויקלונג. אין די חדשים, וואָס כ'האָב געאַרבעט ביי מענדל לאַטאַוויטשן, האָבן זיך פאַרמירט די גרונטשטריכן פון מיין כאַראַקטער.

אויף דער לער ביי ר' שמשון זילבערבערג

מיין לערן-מייסטער

דעם מעטאַל-טאַקער ר' שמשון זילבערבערג,

דעם פיינעם מענטש און אויסגעצייכנטן פאַכמאַן,

אומגעבראַכט דורך די נאַצישע רוצחים —

מיט דאַנקבאַרקייט און פאַרערונג.

ה. מ.

אין אַ נאַכמיטאָג, אין איינעם פון די טעג צווישן יום־כיפור און סוכות פון יאָר 1909, האָב איד זיך געלאָזט דורך די רייכע פוילישע גאַסן אויפצוזוכן דעם מעטאַל-טאַקער-וואַרשטאַט פון ר' שמשון זילבערבערג אויף בראַצקע נומער 12.

די בראַצקע-גאַס אין וואַרשע האָט זיך אָנגעהויבן ביי דער אַריסטאָקראַטישער אַלעע יעראַזאַלימסקע און פאַרענדיקט ביי דעם פּלאַץ אַלעקסאַנדער, דורך די פּאַליאַקן גערופן: דער פּלאַץ פון די דריי קרייצן. די גאַס איז געווען נישט קיין גרויסע, נישט מער ווי פון אַ צוויי צענדלינג הייזער, אָבער אַ ברייטע, שיינע און ריינע גאַס, פון ביידע זייטן געדיכט באַזעצט מיט ביימער און באַוווינט בעיקר דורך פוילישע בירגערלעכע פאַמיליעס און באַאַמטע.

ווען כ'בין געקומען אויף בראַצקע 12 און געזען די שיינ־אויסגעפּוצטע וויס-טאַוועס פון די קראַמען און דעם געפּלאַסטערטן הויף מיט דעם געפּלעגטן גאַרטנדל

אין מיטן הויף, האָב איך נישט געגלויבט, אַז אין אַזאַ רייכער גווישער גאַס און אין אַזאַ רייכן הויף זאָל זיך געפינען אַ ייִדישער טאַקער־וואַרשטאַט מיט זיין געוויינט־לעכן טומל. דער הויזוועכטער האָט מיך אָנגעהויבן פאַרדעכטיקן זעענדיק מיין אָב־סערווירן דאָס הויז. ס'איז אָבער צו מיר דערגאַנגען דער מיר גוט באַקאַנטער זשום פון מעש־טאַקעריי און כ'האָב זיך געלאָזט צום לעצטן אַריינגאַנג אין דער רעכטער אָפיציע.

אין וואַרשטאַט האָבן זיך געפונען פיר טאַקאַרניעס, פאַרהעלטנישמעסיק נייע מיט סופאַרטן, אָבער נישט קיין איינציקע פּאַציאָנגאַווע. ביי די טאַקאַרניעס זענען געשטאַנען דריי מענטשן און געאַרבעט און זיך אויף מיר אָפילו נישט אומגעקוקט. ביים טיש איז געשטאַנען דער באַלעבאַס און געאַרבעט מיט אַ פּייל.

אויף זיין פּראַגע וואָס איך וויל, האָב איך געזאָגט דעם צוועק פון מיין באַזוך, און צוגעגעבן, אַז כ'האָב געהערט, אַז אין דעם וואַרשטאַט מאַכט מען גוטע אַרבעט, און כ'וויל דעריבער זיך דאָ שטעלן אויף דער לער.

דער ענטפער פון ר' שמשון זילבערבערג איז געווען: „איך נעם נישט אַן קיין ייִנגלעך אויף דער לער, אויב זיי האָבן פּריער געאַרבעט ביי אַן אַנדערן. ביי מיר דאַרף אַ ייִנגל אָנהייבן און ענדיקן.“ אַלע מיינע טענות און אַרגומענטן האָבן גאַרנישט געהאַלפן. ווען כ'בין אַוועק צום אַרויסגאַנג האָט מיך ר' שמשון צוריק־גערופן, געהייסן מיך צוגיין צום טיש און ווייזן וואָס כ'קען.

געוויזן האָט מיר ר' שמשון זילבערבערג אַ קעגנשטאַנד אין דער פּאַרעם פון אַ דרייעק, געטאַקט פון אַלע דריי זייטן און אויך אינווייניק. די ווינקלעך פון דרייעק האָבן געדאַרפט אַרומגעפּיילט ווערן אויף אַ פּרעציען אופן און קאַנטראַלירט לויט אַ שטאַלענעם שאַבלאַן. ער האָט מיר אויך געוויזן, ווי אַזוי ס'דאַרף געמאַכט ווערן. און ווּנדער איבער ווּנדער — איך האָב די אויפגאַבע דערפילט אויף הונדערט פּראָצענט. ר' שמשון האָט פאַרווּנדערט אַ שאַקל געטאָן מיטן קאַפּ און מיר געהייסן אַרומפּיילן נאָך אַ דרייעק. און אויך דאָס צווייטע איז אַרויסגעקומען גוט און אין אַ פאַרהעלטנישמעסיק אַנטשפּרעכנדיקער צייט. ער האָט מיר געהייסן מאַכן נאָך עטלעכע און אויך זיי זענען גוט געווען, גענוי לויטן שאַבלאַן.

ר' שמשון האָט מיך צוגעפירט צו דער פּערטער טאַקאַרניע, איינגעשפּאַנט אַ שפּינדל פון אַ קראַן, געגעבן מיר די צוויי ערשטע גרונטיקע שטיקלעך געצייג: אַ גרובשטיק און אַ פּלאַכשטיק, און געהייסן מיך טאַקן.

שוין דאָס נעמען אין דער האַנט אַריין דעם גרובשטיק האָט ביי די אַרבעטער אַרויסגערופן אַ הילכיק געלעכטער, כ'האָב די שטיקלעך געצייג געשטופּט אויפן שפּינדל ווי אַ בלינדער שטופּט זיין שטעקן. מיין פּראַבע ביי דער טאַקאַרניע איז געווען אַ מיאוסער דורכפאַל.

נישט געקוקט אויפן דאָזיקן דורכפאַל, האָט ר' שמשון זילבערבערג מיך אַרייַן־גענומען אין אַ צווייטן צימער, אויסגעפּרעגט מיך בפרטות וועגן מיין אַרבעט ביי

מענדל לאַטעק און צום סוף מיר געזאָגט, אַז ער איז גרייט מיך צוצונעמען אויף דער לער.

די באַדינגונגען: צוויי און אַ האַלב יאָר לערנצייט. דאָס ערשטע יאָר 75 קאָפּיקעס אַ וואָך. ווען כ'וועל זיך אויסלערנען אַ ביסל אַרבעטן ביי דער טאַקאָראַניע, וועל איך קריגן אויסצופירן קליינע רעפּעראַציעס און דאָס געלט פאַר די פון מיר געמאַכטע רעפּעראַטורן וועט געהערן צו מיר. נאָכן יאָר וועט מען ווייטער זען. אַ טאָג נאָך סופּות קען איך זיך שטעלן צו דער אַרבעט.

פון ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט בין איך אַוועק אַ גליקלעכער און אַ האַפּעדריקער. איין קלייניקייט: איך וועל מאַכן מיין לער ביי דעם באַרימטן פאַכמאַן.

שפּעטער האָב איך פאַרשטאַנען די סיבה, פאַר וואָס מיין נייער לערן־מייסטער האָט געבראַכן זיין פּרינציפּ נישט אַנצונעמען קיין יינגל אויף דער לער, אויב ער האָט פּריער געאַרבעט ביי אַן אַנדערן. די סיבה איז געווען אַ פּשוטע: כ'בין ביכולת געווען צו מאַכן די פּיילאַרבעט פון די דרייעקן.

די דרייעקן זענען געווען אַ נייער קעגנשטאַנד אין דער באַנוצונג פון דער עלעקטריצייטעט־אינדוסטריע: די באַשטעלונגען זענען געקומען פון דער אינזשע־נירן־פּירמע דזשעוויצעקי און דזשעוולסקי, און ר' שמעון זילבערבערג האָט ביי דעם קעגנשטאַנד אויסערגעוויינלעך גוט פאַרדינט. (די נעמען פון די דאָזיקע אינזשענירן וועט מיר נאָך אויסקומען צו דערמאַנען ביי פאַרשידענע געלעגנהייטן).

די צרה איז געווען מיטן פּיילן. די טאַקער־געזעלן זענען שוין געווען אַפּגעוויינט ווי געהעריק און שנעל צו אַפּערירן מיט אַ פּייל, און דאָס אַרומפּיילן די דרייעקן איז ביי זיי אַרויסגעקומען נישט צו גוט און זייער לאַנגזאַם. ר' שמשון האָט געמוזט אַליין שטיין אין דער שפּעטער נאַכט און טאָן די פּיילאַרבעט. מיין קומען און קענען מאַכן די פּיילאַרבעט איז פאַר אים געווען ווי אַ מלאַך וואַלט אים אַראַפּגעפאַלן פון הימל.

און פאַר מיר איז ער געווען מיין מלאַך־הגואל.

נאָך מיין אָנהייבן אַרבעטן ביי ר' שמשון זילבערבערג אויף דער לער, האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אַחוץ פּיילן די דרייעקן, צו וועלכע ס'איז נייטיק געווען אַ פאַכמען ניש אַפּערירן מיט דער פּייל, האָב איך קיין אַנדערע זאַכן, אַפילו מיט דער פּייל, נישט געקענט ווי געהעריק מאַכן.

קיין צו פּעיקער לערן־יינגל בין איך נישט געווען. מיט קיין באַזונדערן טאַלאַנט צו באַהערשן די מלאכה פון אַ מעטאַל־טאַקער האָב איך זיך נישט אויסגעצייכנט. דער קאַפּ האָט גאַנץ שנעל און ווי געהעריק באַנומען און פאַרשטאַנען, וואָס כ'האָב געהאַט ביי דער אַרבעט צו טאָן. אָבער די הענט זענען געווען אַ ביסל שלאַבעריק ביים דורכפירן די אויפגאַבע. ווי האָט זיך וועגן מיר אויסגעדריקט איינער פון די

געזעלן? — א קעפל האט ער א גוטס, נאָר פינגער — דרעקישע. ר' שמשון האָט געדאַרפט מיט מיר אַ סך און שווער אַרבעטן ביז ער האָט מיך איבערגעבראַכן און דערפירט צו אַ מדרגה צו קענען באַהערשן די פּראָצעסן פון דער אַרבעט ביי דער דרייבאַנק און אַפילו ביים שרובשטיק.

צו מיין גליק איז ר' שמשון זילבערבערג געווען וויליק און געדולדיק מיך צו לערנען און אַ דאַנק אים האָב איך בהדרגה באַהערשט די פּראָצעסן פון דער אַרבעט. אָבער טראָץ די מי און שווערע אַרבעט, וואָס מיין לערן-מייסטער האָט אין מיר אַריינגעלייגט, האָב איך זיך מיט קיין צו גרויסע פּאָך-קוואַליטעטן נישט געקענט באַרימען און פאַרענדיקט די לער מיט אַן אַטעסטאַט: דער ערגסטער לערניונג, וואָס ר' שמשון זילבערבערג האָט ווען עס איז פּריער געהאַט.

היינט ווייס איך אַ ביסל די סיבות פאַר וואָס כ'בין נישט געשטאַנען אויף קיין געהעריקער הויך ווי אַ לערן-יינגל און אויך שפּעטער ווי אַ פּאַכמאַן, און פאַר וואָס אַפילו נאָך מיין אַפּאַרבעטן איבער צוויי און אַ האַלב יאָר אין אַ ריי דייטשישע פּאַבריקן, ווי די „אוינאָן לוקסעמבורגישע געזעלשאַפט“ אין דאָרטמונד, די „אַנ-האַלטישע מאַשינען-ווערקע“ און די „אַלגעמיינע עלעקטריציטעט-געזעלשאַפט“ (א. ע. ג.) אין בערלין, און נאָכן קריגן אַ סך פּאַכמענישע הילף פון מיינע אַרבעטס-קאַלעגן, פון די פאַראַרבעטער, פון די מייסטערס און פון דעם גלענצנדיקן אינושע-ניר ליפּערט, זענען מיינע פּאַכמענישע קוואַליפיקאַציעס ווי אַ מעטאַל-טאַקער געווען נישט מער ווי מיטלמעסיקע.

די סיבות זענען געווען:

1. איך בין געווען פיזיש צו שוואַך פאַר דער מלאכה פון אַ מעטאַל-טאַקער. די קאַנסטיטוציע פון מיין קערפּער האָט נישט אַנטשפּראַכן דעם פיזישן אַנשטרענג, וואָס איז נייטיק פאַר דער דאָזיקער מלאכה.
  2. כ'האָב געהאַט אַ דעפּעקט אין די אויגן, וואָס איז מיר געקומען פון דער אויגן-קראַנקייט ווען כ'בין געווען אַ קינד פון 2-3 יאָר. דער דעפּעקט האָט גורם געווען שלעכט צו זען ציפּערן אין ווערטיקאַל אויף גלאַנציקע זאַכן און אויף מיינע אַרבעטס-מכשירים. דאָס זען ציפּערן האַריוואַנטאַל האָט אַפּט מאַל דערפירט צו אַ טעות אין דעם ברוכצאַל פון אַ מילימעטער און געמאַכט נישט ריכטיק די אויס-מעסטונג פון אַ לענג, ברייט, טיף, אָדער דיק.
  3. מיין דענק-אַפּאַראַט איז נישט געווען אין האַרמאָניע מיט מיינע פיזישע באַוועגונגען. דאָס דענקען איז געלאָפּן שנעלער, ווי די הענט האָבן געקענט אָפּרירן.
  4. מיין אייפּעריק ליינען, דאָס געלייענטע און דאָס וועלן פאַרשטיין דאָס געלייענטע, האָט נישט איין מאַל אַוועקגעשטופּט דעם געדאַנק פון אַ געגעבענער אַרבעטס-אַפּעראַציע און געשטערט דעם נאָרמאַלן גאַנג פון דער אַרבעט.
- די און מעגלעך אויך אַנדערע סיבות, האָבן גורם געווען, אַז כ'בין נישט פּעיק געווען צו מאַכן קיין צו פּרעציזע טאַקער-אַרבעט, וווּ ברוכצאַלן פון אַ מילימעטער

שפילן אַ ראָלע, און דערפאַר האָב איך געמוזט זיין באַשעפטיקט ביי אַרבעטן וווּ אַ טעות אין אַ ברוכצאָל פון אַ מילימעטער שאַט נישט דעם קעגנשטאַנד. דאָס זענען אויך געווען די גורמים פאַר וואָס די פּראָצעסן פון דער אַרבעט פון מעטאַל-טאַקעריי זענען מיר געפאַלן פיזיש שווער.

אין פאך בין איך נישט פאַררעכנט געווען צו די פני, אָבער אויך נישט פאַר קיין לאַיוולאח און פאַר קיין „דרערדליגער“, ווי מען האָט אין פאך גערופן אַ שלעכטן בעל-מלאכה. כ'בין פאַררעכנט געווען פאַר אַ מיטלמעסיקן פאַכמאַן, אין קוואַליטעט און אַזוי אויך אין קוואַליטעט.

מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָט נאָטירלעך נישט געוויסט פון מיינע אַרגאַנישע חסרונות. ער פלעגט זיך ערגערן איבער מיינע שוועריקייטן ביים אויספירן די אַרבעט און פון די שאַדנס וואָס כ'האָב ביי דער אַרבעט געמאַכט; ער האָט געמיינט, אַז ער איז דער שולדיקער, אַז ער לערנט מיך צו ווייניק, און ער האָט זיך באַמיט מיט אַלע זיינע פּוחות און פעיקייטן וואָס בעסער און וואָס שנעלער מיך אויסצולערנען אַלע פּאַזעס פון דער מלאכה פון מעטאַל-טאַקעריי.

נישט געקוקט אויף די שוועריקייטן, וואָס מיין לערן-מייסטער האָט געהאַט ביים לערנען מיך די מלאכה און די שאַדנס, וואָס כ'האָב גאַנץ אָפט געמאַכט ביי דער אַרבעט, איז זיין באַציונג צו מיר געווען זייער אַ פריינדלעכע. איך געדענק נישט קיין פאַל ער זאל אויף מיר הויך שרייען, אָפּגערעדט פון זידלען אַדער אויפהייבן אַ האַנט.

אויך די מייסטעראַווע איז געווען צו מיר פריינדלעך. זי פלעגט פון צייט צו צייט מיר אונטעררוקן עפעס פון אירע גוטע זאַכן און זיך נישט געמאַכט זען, ווען די דינסט האָט מיר אונטערגעשטופט אַ גוטן ביסן אַדער אַ נאַש. אַן ענלעכע באַציונג איז צו מיר געווען מצד די געזעלן. אויך די אַרבעטער אין וואַרשטאָט האָבן זיך באַצויגן צו מיר פריינדלעך און זעלטן מיך אַפילו געשיקט אין געוועלבל עפעס קויפן.

איך געדענק נאָר איין פאַל, ווען אַן אַרבעטער, דער עלטסטער געזעל, וועמען מ'האַט גערופן „דער לאַנגער יאַנקל“, האָט מיך ברוטאַל באַהאַנדלט, צו מיר אַ געשריי געטאָן „בענקאַרט“ און דערלאַנגט אַן אַרנטלעכן קלאַפּ.

די אומשטענדן פון זיין ברוטאַלער האַנדלונג לגבי מיר זענען געווען פאַלגנדיקע: די טאַקאַרניעס זענען דעמאַלט נאָך נישט געווען געטריבן פון קיין עלעקטרישער קראַפט, נאָר מ'האַט געטראָטן מיט אַ פּוס אויף אַ פעדאַל. ביי שווערערע אַרבעט האָט מען געדאַרפט צוהעלפן טרעטן דעם פעדאַל. יאַנקל האָט געמאַכט אַ שטיקל אַרבעט, ביי וועלכן מ'האַט געדאַרפט שניידן אַן אינעווייניקסטן לאַנגן און דיקן גווינט. איך האָב, משמעות, נישט צו שטאַרק געהאַלפן טרעטן דעם פעדאַל און ער איז געשטאַנען פאַר אַ געפאַר, ס'זאָלן זיך אָפּברעכן שפּיצלעך פונעם גווינט און אַן

עטלעכע-שעהדיקע שווערע און מיפולע ארבעט זאל קאליע ווערן. אויס אויפגעגונג און אינערלעכער שפאנונג האט דער לאנגער יאנקל געמאכט זיין ווערטערלעכן און פיזישן אַנגריף אויף מיר.

דאָס איז, ווי געזאָגט, געווען דער איינציקער פּאַל פון אַן אומפריינדלעכער האַנדלונג לגבי מיר מצד די געזעלן פון ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט אין פאַרלויף פון מיין לערציִיט.

צו איין איינגשאַפט מיינער האָבן די אַרבעטער זיך באַצויגן מיט אַן אַפענעם ווידערווילן און אַפילו מיט פיינטשאַפט — צו מיין אייפערִיק לייענען.

שוין ביי מענדל לאַטאַוויטשן, ביי מיין ערשטן לערן־מייסטער, האָב איך געקריגן אַ גיריקייט צום לייענען. ביי אים האָב איך אויך געהאַט וואָס צו לייענען און אויך צייט צום לייענען. ביי ר' שמשון זילבערבערג האָב איך ביידע זאַכן נישט געהאַט. כ'האָב דעריבער זיך געמוזט איינשאַפן לייען־מאַטעריאַל און אויסנוצן יעדע פרייע מינוט אַריינצוכאַפן עפעס צום לייענען.

געלייענט האָב איך אַלץ, וואָס ס'איז מיר אונטערגעקומען אונטער דער האַנט. יעדעס שטיקל געדרוקט פאַפיר מיט ייִדישע אותיות איז פאַר מיר געווען אַ סחורה. די איינציקע סיסטעמאַטישע לעקטור איז געווען די טאַגזייטונג „היינט“. דאָס האָב איך געהאַט צו פאַרדאַנקען מיין מייסטערִאווע און... דעם רעדאַקטאָר פון „היינט“ ש. י. יאַצקאָן.

דער „היינט“ האָט צו יענער צייט געדרוקט פעטע זנות־ראַמאַנען און דער טיראַזש איז געווען זייער אַ גרויסער. מיין מייסטערִאווע האָט זיך פאַסמאַקעוועט און פאַרכאַפט געווען פון די זנות־ראַמאַנען און נישט געקענט זיך דערוואַרטן אויף די פאַרזעצונגען, געשפּאַנט געווען צו וויסן וואָס ס'איז געשען מיט די בערטעס און סאַניעס, און דעלעקטירט זיך מיט די באַשרייבונגען פון די לוקסוס־באַרדעלן. יעדן טאָג האָט די מייסטערִאווע מיר געגעבן 2 קאַפּיקעס צו קויפן פאַר איר אַ „היינט“ און אויפן וועג פון מיין שטוב צום וואַרשטאַט, אַ מהלך פון אַ 40 מינוט גאַנג, בין איך געגאַנגען און געלייענט דעם „היינט“. נישט קיין היץ און נישט קיין קעלט האָט מיך געקענט אַפהאַלטן פון לייענען אויפן גאַס די צייטונג. סידן אַ רעגן אָדער אַ שניי.

אין וואַרשטאַט פלעג איך איבערדערציילן וועגן זאַכן געלייענטע, און אַ מאָל אַפילו אויך הויך לייענען עפעס אַ מעשה.

די אַרבעטער אין וואַרשטאַט האָבן נישט געקענט פאַרטראַגן מיין ליידנשאַפט צום לייענען, געחווקט פון מיר, געראַטן כ'זאל פאַרלאָזן לאַנגע האָר, אַנטאָן אַ פאַלע־רינע און מיד גערופן מיט פאַרשיידענע צונעמען.

אַ צייט איז מיין צונאַמען געווען: „ראַבטשיק“. כ'האָב געהאַט הויך געלייענט שלום־עליכמס דערציילונג וועגן דעם הינטל ראַבטשיק און די געזעלן האָבן מיר אַ צייט־לאַנג טיטולירט מיט דעם דאָזיקן נאַמען.

אן אנדערש מאָל האָט מען מיך גערופן פראַם דרוטשאַזש. מיט יאָרן שפּעטער בין איך געוואָר געוואָרן, אַז אין די רעוואָלוציע־יאָרן פון 6-1905, האָט אין דער ייִדישער אַרבעטער־סביבה אין וואַרשע, פאַראַדירנדיק ווי אַן אַרבעטער־טוער, גראַסירט אַ פאַרשויבן מיט דעם דאָזיקן נאָמען און פאַרכאַפט אַ גרויסע סומע אַרבע־טער־געלט. באַזונדערס פאַרהאַסט איז דער נאָמען פראַם דרוטשאַזש געווען ביי די וואַרשעווער געגריועטע שוטטערס.

צו מיין גליק האָט קיין איינער פון די פאַרשיידענע צונעמען, וואָס די אַרבע־טער פון וואַרשטאָט האָבן מיר געגעבן, זיך צו מיר נישט צוגעקלעפט. ערשט אין זומער פון 1914, אַ געוויסע צייט נאָך מיין ווערן טעטיק אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, האָט מיר ווער אַ נאָמען געגעבן „מעטאַלאָויעץ“, הערשל מעטאַלאָויעץ, און דעם דאָזיקן צונאָמען טראָג איך מיט שטאַלץ שוין אַ 50 יאָר.

און נישט נאָר מיט ווערטער האָט זיך זייער שנאה צו מיין לייַדנשאַפט פון לייַענען אויסגעדריקט, נאָר אויך אין בייִוויליקע שפּיצלעך: „פּלעגט מיר פאַרפאַלן ווערן מיין לייַען־מאַטעריאַל, זיי פלעגן אונטערצינדן דאָס געלייענטע ווען כ/בין געזעסן און געגעסן. איין מאָל איז צוליב אַזאַ שפּיצל שיער נישט פאַרגעקומען אַ שרפה: אייל איז געווען אויסגעגאַסן אויף דער פּלאַטפאָרמע פון דער טאַקאַרניע און דער אייל האָט זיך אַנגעצונדן.

צו יענער צייט האָב איך נישט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס די אַרבעטער אין וואַרשטאָט זענען אַזוי פייַנטלעך צו מיין חשק צום לייַענען. ערשט מיט יאָרן שפּע־טער, ווען כ'האַב אַנגעהויבן זיך צו אַרייענטירן אין קעגנזאָרטיקע און אין פאַרגאַנג־גענע ענינים און געשעענישן, זענען פאַר מיר קלאָרער געוואָרן די סיבות און מאַטיוון פון דער דאָזיקער פייַנטשאַפט — דאָס איז געווען אַ צושטייער פון די געגעבענע אַרבעטער צו דער רעאַקציע, וואָס האָט צו יענער צייט געבושעוועט אין לאַנד און אויך אין דער ייִדישער סביבה.

די יאָרן פון 12-1909, ביז צום אויסבראַך פון די בלוטיקע געשעענישן אין די לענער גאַלדגרובן, איז געווען די צייט פון אַ פינצטערער רעאַקציע אינעם אַמאַליקן צאָרישן רוסלאַנד.

די רעוואָלוציע איז געווען אַ פאַרשפּילטע, די תּפּיסות, קאַטאַרגעס און סיביר זענען געווען איבערגעפאַקט מיט פּאָליטישע אַרעסטירטע, די צאָרישע סאַטראַפּיע האָט געבושעוועט מיט איר גאַנצער קראַפט, די סטאַליפּינישע קראַזאַטן (תּליות) זענען געווען אַן אַפטע דערשיינונג.

די אינטעליגענץ (איך רעד וועגן דער ייִדישער סביבה), וועלכע האָט געשפּילט אַ חשובּע און בכּוּדיקע ראַלע אין דער רעוואָלוציע, האָט דעווערטירט. אַ טייל האָט זיך „סאַניזירט“, אַ טייל איז אַוועק אין פּריוואַטן לעבן — ווער רייך חתונה האָבן און ווער שטודירן, אַ קליינער טייל זענען געוואָרן אַנטפּאָליטישע קולטוריסטן.

די געבליבענע אינטעליגענטן אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג האָט מען געקענט ציילן אויף די פינגער.

אַן ענלעכע לאַגע איז געווען צווישן די געוועזענע אַרבעטער־אַקטיוויסטן. אַ גרויסע צאָל האָט זיך געפונען אין די תּפּיסות, אַ סך האָבן עמיגרירט, אַ טייל זענען געוואָרן באַלעבאַטים פון אייגענע אונטערנעמונגען, אַנדערע, אויס מורא, זענען פאַרקראַכן אין די מויזן־לעכער פון זייער פּריוואַטן לעבן. מאַנכע זענען געוואָרן פּרום און מאַנכע זענען אַפילו אַוועק צו דער אונטערוועלט.

די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען האָבן פּאַקטיש נישט עקזיסטירט, די סאָציאַליסטישע באַוועגונג איז געווען פאַראַליזירט, נאָר קליינע פּלעמלעך פון אידעאָשיקט און סאָציאַליזם האָבן געפּלעמלט אין די גרויסע אַרבעטער־צענטערס.

די ייִדישע בירגערלעכע קרייזן האָבן געטאַנצט אַ שדימ־טאַנץ אויף דער פּאַר־שפּילטער רעוואָלוציע.

אויף דער ייִדישער גאַס אין וואַרשע האָבן זיך געשאַפן צאָלרייכע באַנדעס פון לאַבוסעס, גערופן „פּוּח־גייערס“ און „פּרעטענסי־נעמערס“, וועלכע האָבן טעראָר־ריזירט די געשעפּטלעכע קרייזן און דעם דורכשניטלעכן ייִדישן מענטש.

צווישן די אַרבעטער האָט זיך אויך אַריינגעכאַפט די מגפה פון דער שענק. ס'איז געוואָרן אַ מין דין, אַז די אַרבעטער פון אַ פּאַבריק אָדער פון אַ וואַרשטאַט זאָלן פּרייטיק פאַר נאַכט, נאָכן באַקומען דעם וואַכנלוין, צוזאַמען גיין אין אַ שענק אויף אַ פּרעס און זויף און איבערלאָזן אַ גרויסן טייל פון זייערע שכירות אין די שענקען.

די אַרבעטער פון ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט, אין דעם פעריאָד פון מיין לערצייט, 1909-1912, זענען געווען אַן אַרגאַנישער באַשטאַנדטייל פון זייער סביבה. די סאָציאַל־פּאָליטישע באַדינגונגען אין לאַנד און די פאַרהעלטענישן אין זייער סביבה, האָבן אויך זיי באַווירקט. און זיי האָבן יעדער אויף זיין אופן צוגעטראָגן אַ חלק צו דער כּוואַליע פון רעאַקציע.

זייער ווידערווילן און פּינטשאַפט צו מיין חשק צום לייענען, איז געווען דער אַפענער אויסדרוק פון זייער סאָציאַל־פּאָליטישער דעמאָראַליזאַציע.

די צוויי און אַ האַלב יאָר פון מיין לער ביי ר' שמשון זילבערבערגן זענען געפּלאַסן נאָרמאַל. מיטן אויסנאַם פון אַן איבעררייס אין סוף 1910, וועגן וואָס ס'וועט מיר נאָך אויסקומען צו דערציילן, איז מיין לערפּעריאָד געווען דער זעלבער, אָדער פּמעט דער זעלבער ווי פון יעדן לערן־יינגל אין מיין פּאָך.

געאַרבעט האָב איך שווער און לאַנגע שעהען, צום ווייניקסטנס פון 8 אַ זייגער אין דער פּרי ביז 8 אין אַונט. טייל מאַל אַפילו ביז 11-12 ביי נאַכט, אַפט מאַל אויך דאַנערשטיק אַ גאַנצע נאַכט און אין די שבת־נאַכטס. קיין מאַטעריעלן שוויילטאַג האָב איך מער נישט געהאַט.

דער ווינטער פון 1909-1910 איז פאַר מיר געווען זייער אַ שווערער. די 75 קאָפּיקעס אַ וואָך שכיחות האָב איך אָפּגעגעבן דער מאַמען, קיין זייטיקע פּאַרדינסטן זענען נישט געווען. ביי ר' שמשון זילבערבערגס קליינעמעלע, מערסטנס אַ פּוילישע, האָט מען זעלטן געקריגן עטלעכע קאָפּיקעס „בירגעלט“. קיין רעפּעראַציעס האָב איך נאָך נישט געקענט מאַכן. פון אַ געבער מיט אַ פּרייער האַנט, וואָס כ'בין ערשט מיט אַ קורצער צייט צוריק געווען, בין איך געוואָרן אַ נעמער, און ביי וועמען צו נעמען איז נישט געווען.

מיין מאַמעס קעסט האָט מיך נישט זאָט געמאַכט, און די לוסט צו זען טעאַטער- און צירק-פּאַרשטעלונגען און צו הערן מוזיק-קאָנצערטן האָט מיך נישט געלאָזט רוען. מיט דער מאַמעס קעסט האָב איך געמוזט שלום מאַכן. אַ ברירה האָב איך געהאַט? כ'וועל דאָך נישט גיין עמעצן דערציילן, אַז כ'בין נישט זאָט, אָבער מיט אַ פּאַרלוסט פון פּאַרשטעלונגען און קאָנצערטן האָב איך נישט געוואָלט און נישט געקענט שלום מאַכן.

צו מיין גליק האָט מיר אין דער הינויכט אַ סך אַרויסגעהאַלפּן די אינסטיטוציע וועמעס נאָמען ס'איז געווען: „גאַפע“.

גיין אויף „גאַפע“ האָט געמיינט אַריינצוקריגן זיך אָן געלט אָדער געבן כאַבאַר די באַאַמטע, פּאַרשטייט זיך, אַ סך ווייניקער ווי פון דעם נאַרמאַלן ביליקסטן בילעט, און אויף דעם אופן באַזוכן אַ טעאַטער-פּאַרשטעלונג, אַ קאָנצערט, אָדער דעם צירק. דאָס גיין אויף „גאַפע“ איז געווען אָן אַלטע איינגעפונדעוועטע אינסטיטוציע אין דער וואַרשעווער פּאַרוויילונג-וועלט. געווען זענען מענטשן, מערסטנס מוזיק-ליבהאַבערס, צווישן זיי אַ סך טראַדיציאָנעל-געקליידטע חסידישע יונגע-לייט, וועל-כע האָבן קיין מאָל נישט געוואָלט קויפּן קיין נאַרמאַלן בילעט, נאָר גיין אויף „גאַפע“. דאָס גיין אויף „גאַפע“ און דאָס אויסהיטן זיך פונעם אויג פון אַ קאָנטראַלער און אויבער-קאָנטראַלער, האָט געפּאָדערט קוראַזש, רוטין און איינפּאַלערישקייט. אין פּאַרלויף פון ווינטער פון 1909-1910 בין איך געוואָרן אַ ספּעציאַליסט אַריינצוקריגן זיך אויף „גאַפע“ אין די ייִדישע טעאַטערס, אין דער אָפּערע, אין די קאָנצערט-זאַלן און אין צירק. אַ מאָל איז דאָס גיין אויף „גאַפע“ געווען פּאַרבונדן מיט עטלעכע קאָפּיקעס, אָבער מיינסטנס פּלעג איך זיך אַריינקריגן אָן אַ גראַשן געלט. נישט איין מאָל האָט מיך אַ קאָנטראַלער אַרויסגעפירט ביים אויער מיט פּאַראַד, אָבער אין עטלעכע מינוט שפּעטער בין איך ווידער געווען אין זאַל.

פון דעם ווינטער פון 10-1909 זענען מיר געבליבן אין זכרון עטלעכע פּאַר-שטעלונגען: די אָפּערע „טאַסקאַ“ אין „טעאַטער וויעלקי“, מיט דעם דעמאָלט וועלטבאַרימטן איטאַליענישן זינגער באַטיסטיני; „שולמית“ אין ייִדישן טעאַטער, מיט דער נעראַסלאָוסקאַ אין שולמית און מישאַ פּישזאָן אין צינגעטאַנג; שעקס-פּירס „אַ חלום אין אַ זומערנאַכט“ מיט דער פּוילישער אַקטריסע טעקלאַ טראַפּשאַ אין אַן אויסעראַרדענטלעכן טעאַטער-ספּעקטאַקל אויף דער גרויסער אָפּערע-בינע

אין „טעאטער וויעלקי“ אין א שבת נאכמיטאג און א צירק-פארשטעלונג מיטן אַנטייל פון א רוסישן קלאָן (זיין נאָמען איז, דוכט זיך מיר, געווען רודאָף), וועלכער האָט דורך זיין פּאַיאָצעווען מיט דער הילף פון פּאַרשיידענע לעבעדיקע באַשעפענישן: הינט, חזירים, איילען און אַנדערע בעלי-חיים געריסן פּאַסן פון די צאַרישע טשי-נאַוויקעס.

כאָטש די שפּראַך אויף דער פּוילישער בינע האָב איך קוים פּאַרשטאַנען און אַזוי אויך דעם רוסיש פּונעם קלאָן אין צירק, בין איך דאָך פּאַרכאַפט געוואָרן פון דעם גראַנדיעזן ספּעקטאַקל פון שעקספּירס „א חלום אין אַ זומערנאַכט“ און מיט-געריסן געוואָרן מיט דעם ענטוויאַזם פון דעם פּילטוויזנט-קעפּיקן עולם אין צירק, נאָך היינט קלינגען מיר אין די אויערן די טענער פון באַטיסטיניס זינגען, די טאַמעט-לאַשטשענדיקע שטימע פון טעקלאַ טראַפּשאַ, די קלאַנגען פון נעראַסלאָר-סאַס געזאַנג און דאָס הילכיק געלעכטער אין צירק.

געבליבן איז פון דעמאָלט אַן איינרעדעניש, אַז קיין גרעסערער און בעסערער זינגער ווי באַטיסטיני איז נישט געווען און וועט נישט זיין, אַז קיין פּראַכטפולערע פּאַרשטעלונג ווי די, וואָס כּהאַב געזען אין „טעאָטער וויעלקי“ קען גאַרנישט געמאַלט זיין, אַז קיין שענער זינגער און שפּילן שולמית ווי פון נעראַסלאָרסאַס און מישאַ פּישזאַנס צינגעטאַנג איז אויף דער ייִדישער בינע מער נישט מעגלעך און אַז קיין שום צירק-פּאַרשטעלונג איז נישט מסוגל אַרויסצורופן אַזאַ האַרציק קוואַלע-דיק געלעכטער ווי די דערמאַנטע צירק-פּאַרשטעלונג.

אַודאי איז דאָס נישט מער ווי אַן איינרעדעניש, דאָס איז אָבער דער כּוח פון יוגנטלעכער אויטאָסוגעסטיע, וואָס פּאַרקריצט זיך אין זכרון אַ לעבן לאַנג. און די אַלע דערמאַנטע אימפּרעזעס האָב איך בייגעוויינט אויף „גאַפע“.

זינט פּסח פון 1910 האָט מיין מאַטעריעלער מצב ווי אַ לערן-יינגל אַנגעהויבן זיך צו פּאַרבעסערן.

ערב פּסח האָב איך פון מיין לערן-מייסטער געקריגן אַ רובל אויף יום-טוב און דאָס געלט דער מאַמען נישט אָפּגעגעבן. ערשטנס, איז שוין דער פּסח געווען אין שטוב. צווייטנס, קיין צדיק בין איך נישט געווען און געוואָלט אַריינכאַפּן אַ ביסל פּאַרגעניגן נאָך דעם לאַנגן און שווערן ווינטער.

נאָך פּסח האָט מיר ר' שמשון דערלייגט 25 קאַפּיקעס אויף דער וואָך און ביס-לעכווייז האָב איך אויך אַנגעהויבן מאַכן קליינע רעפּעראַציעס, און ווען כּיבין דערגאַנגען צו דער שטופּע פון האָבן פון די רעפּעראַטורן אַן איינקונפט פון 50-60 קאַפּיקעס אַ וואָך, האָב איך דער מאַמען געגעבן אויך די דערלייגטע 25 קאַפּיקעס. מיין איינקונפט פּלעג איך אויסגעבן אויף פּאַלגנדיקן אופן: 15 קאַפּיקעס האָב איך זיך איבערגעלאָזן אויף שבת, עטלעכע קאַפּיקעס אויף צו קויפּן ליטעראַטור: אַ צייטונג, אַ זשורנאַל, יעדן פּרייטיק, און דאָס איבעריקע — אויסגעגעבן אויף עסן.

עטלעכע מאל א וואך בין איך מיטגעגאנגען מיט די געזעלן אין שענק (אין ווארשע-ווער יידיש האט מען א שענק גערופן: פיווארניע) אויף דער האזשע-גאס נומער 7 און עסן האלבע מיטאגן, וואס איז באשטאנען פון א פארשפיוזע מיט זוף, אדער זוף מיט פלייש, און האט געקאסט 12 קאפיקעס. דאס עסן מער נארמאל און זעטיקער האט מיך פיזיש געקרעפטיקט און ביסלעכווייז מיך באפרייט פונעם וואלפישן הונגער, פון וועלכן כ'האב פריער געליטן.

אך, וואס פאר א טעם-גודען האט דאס עסן אין דער שענק אויף דער האזשע-גאס נומער 7 געהאט! נאך איצט באלעקט זיך מיין צונג מיטן טעם פון די געדעמפטע וועמפלעך און פון דער זוף פון פארפל מיט שוואמען — מאכלים, וואס נאר די יידישע רעסטאראטארן אין אמאליקן ווארשע האבן געקענט מאכן.

פון פסח 1910 ביז זומער 1911 האב איך חוץ די שכירות פון א רובל א וואך אויך געהאט א הכנסה פון 50 קאפיקעס ביז א רובל א וואך פון די רעפערטארן. און פון זומער 1911 ביז מיין פארענדיקן די לער, פסח 1912, זענען מיינע שכירות — צוליב א סיבה, וועגן וועלכער כ'וועל נאך דערציילן — באשטאנען פון גאנצע 2 רובל א וואך.

פאר פסח פון 1912 האט מיר מיין לערן-מייסטער געלאזט מאכן אויף מיין מאס א נייעם אַנצוג פאר דעם הויכן פרייז פון 15 רובל — די ערשטע אייראפעישע קליידונג אין מיין לעבן.

די סיבות פון דער ברייטהארציקייט פון מיין לערן-מייסטער זענען געווען: ערשטנס, ר' שמשון זילבערבערג האט געהאט א פרינציפ צו באקליידן יעדן לערן-יינגל, וואס האט ביי אים געענדיקט די לער, מיט א נייעם אַנצוג, ער זאל אנהייבן זיין ניי לעבן ווי א געזעל אין נייע מלבושים. דאך, נישט פאר אזא טייערן פרייז ווי 15 רובל.

צווייטנס, ווינטער 1912 האט ר' שמשון אריינגעקריגן א גרויסע באשטעלונג פון די שוין דערמאנטע דריבעקן און זיי געדארפט צושטעלן צו א באשטימטן טער-מין. איך בין עטלעכע וואכן געשטאנען אויסשליסלעך ביים שרובשטיק ביז שפעט אין דער נאכט, עטלעכע דאנערשטיקס האב איך געארבעט א גאנצע נאכט, מיט אן איבעררייס בלוז פון א צוויי שעה אפרו, און אויך עטלעכע שבתע-נאכטסן. אויך ר' שמשון איז געשטאנען מיט מיר און געארבעט און מיר האבן נאך פאר דעם טערמין צוגעשטעלט די גרויסע באשטעלונג. דער טייערער 15-רובלדיקער אַנצוג איז געווען א קאמפענסאטע פאר מיין איבערגעגעבנקייט צו דער ארבעט אין די לעצטע חדשים פון מיין לערצייט.

פסח פון יאר 1912 האב איך פארענדיקט מיין לערנצייט אין מעטאל-טאקער-ווארשטאט פון ר' שמשון זילבערבערג.

אין די צוויי און א האלב יאר פון מיין לערן-פעריאד אין טאקער-ווארשטאט פון ר' שמשון זילבערבערג איז געלייגט געווארן דער פונדאמענט פון מיין פאך-

קענטעניש ווי א מעטאל-טאָקער. מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָב איך צו פארדאָנקען, וואָס טראָץ די אַביעקטיווע און סוביעקטיווע שטערונגען ביים דערלערנען דאָס פּאָך, איז דער פונדאמענט פון מיין פּאָך-קענטעניש געווען אַ סאָלידער.

דער טויש פון מענדל לאַטעק אויף ר' שמשון זילבערבערג פאַר לערן-מייסטער איז פאַר מיר געווען דאָס גרעסטע גליק, וואָס האָט מיך געקענט טרעפן אין דעם אַנהייב פון מיין לעבנסוועג ווי אַן אַרבעטער און ווי אַ מענטש.

אין פראַפּיל — ר' שמשון זילבערבערג

מיין צווייטער לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, איז געווען אַ פּולשטעני-דיקער היפּוך פון מיין ערשטן לערן-מייסטער, מענדל לאַטאָוויטש. אַ היפּוך אין יעדן פרט: ווי אַ מענטש, אַ פאַמיליע-מאַן און ווי אַ פּאַכמאַן.

אויך פיזיש איז ער געווען אַ פּולשטענדיקער קאַנטראַסט. שוין די נעמען האָבן גערעדט פאַר זיך: מענדל לאַטעק אָדער מענדעלע באַך-ניאַזש און — ר' שמשון זילבערבערג.

רבי שמשון, אַזוי האָבן אים גערופן די ייִדישע סוחרים, די מענטשן אין פּאָך, געזעלן, און אַפּילו איך, דער לערן-יונג, האָב אים זעלטן גערופן: מייסטער, נאָר ר' שמשון.

פאַר וואָס מיין לערן-מייסטער האָט געקריגן דעם דאָזיקן יחוסדיקן טיטל — ווייס איך נישט. קיין למדן איז ער נישט געווען, קיין חסיד אויך נישט. געקליידט איז ער געגאַנגען ייִדיש-טראַדיציאָנעל, אָבער סוחריש: אַן עטוואָס קירצערע קאַפּאַטע, אַ קאַלנער, אַ פאַרהעמדל, אַ קראַוואַט, מאַנקעטן און אין קאַמאַשן. די באַרד זיינע איז געווען צוגעגלייכט. געדאַוונט האָט ער יעדן אינדערפרי, און שבת אין אַ שול, אָבער אַ מנחה האָט מען „פאַרגעסן“ אַ מאָל אַפּצודאַוונען. פאַר דעם אַלעם קריגט מען נישט דעם טיטל „רב“.

דער ענטפער קען זיין, וואָס ר' שמשון איז געווען אַ זון פון אַ רב, פון איינעם פון די נישט עטאַטאָווע מורה-הוראות אין וואַרשע, און די אַרבעטער פון פּאָך האָבן אים דעריבער געקרוינט מיטן דאָזיקן טיטל.

ביי געלעגנהייטן האָט ר' שמשון זילבערבערג גערן געהאַט צו דערציילן וועגן זיין פאַרגאַנגענהייט און פאַר וואָס דער פּאַטער זיינער האָט אים נישט געוואַלט זען זינט ער איז אַוועק פון דער היים און געוואָרן אַ בעל-מלאכה. ער איז אַפּילו נישט געקומען אויף זיין חתונה.

און דערציילט האָט ער דאָס אַזוי:

— דער פאָטער איז געווען אַ ווינקל-מורה-הוראה אין דער געגנט פון האָזשע-גאָס, וואָס איז געווען אַן אינדול פון פּאַלקסטימלעכע יידן, מיט זייער האַנדל, מלאכה און פּליי-קודש, געדיכט אַרומגערינגלט מיט גאַסן באַווינטע פון פאַרמעגלעכע פּויע-לישע פּאַמיליעס און פון אַ געוויסער צאָל רייכערע יידישע פּאַמיליעס.

געווען איז שמשון דער עלטסטער זון — אַ געזונט און שטיפּעריש יינגל, מיט נישט קיין איבעריקן חשק צום לערנען. ער האָט ליבער געהאַט אַרומצוברויען אין שטוב, אין חדר און אויף דער גאַס ווי צו זיצן אין חדר אָדער אין דער כּמורנער בית-דין-שטוב און לערנען ביים טאַטן. מיט קלעפּ האָט אים דער פּאָטער געוואָלט דיסציפּלינירן, געשלאָגן אים מכות רצה און אויף דעם אופן געוואָלט אים צווינגען צו לערנען.

ס'האָט אָבער נישט געהאַט קיין פעולה, נאָכן קריגן געשלאָגן, פּלעגט ער אַנטלויפן פון שטוב, שלאָפן אויף די וועגענער אין באַזאַר אויף פּלאַץ אַלעקסאַנדער. ווינטער איז ער געשלאָפן אויף די שטיגן פון זיינע עלטערנס וווינונג, וואָס האָבן געפירט צום קעלער אָדער אין קעלער גופא. מיט אַ לאַנגן שטעקן, אין וועלכן ס'איז געווען אַריינגעקלאַפט אַ טשוואַק, האָט ער געלקחנט עפּל, געבעקס און אַנדערע שפייז-אַרטיקלען און אויף דעם אופן זיך דערנערט. יעדעס מאָל, ווען מ'האַט אים צוריקגעבראַכט אין שטוב, האָט אים דער פּאָטער מקיים-פּסק געווען און די סצענעס פון אַנטלויפן האָבן זיך פּסדר איבערגעחזרט.

איין מאָל, נאָך דעם ווי דער פּאָטער האָט אים געסילוקט דעם אמתן פּסק, איז ער אַנטלאָפן פון שטוב און מער זיך נישט אומגעקערט. ער איז אַוועק אין וואַרשטאַט פון מעש-אויסאַרבעטונגען, וואָס האָט געהערט צו אַברהם דרייער אויף פּלאַץ גזשי-באַווסקי 14 (יידן האָבן דעם פּלאַץ גערופן: „גזשיבאָוו“) און זיך פאַרדונגען אויף 5 יאָר אויף דער לער מיט עסן, שלאָפן און קליידונג.

געלערנט האָט ער זיך גלייכצייטיק ביידע טיילן פון פּאַך, פון אַ גיסער און אַ טאַקער, און בריהשדיק זיך אויסגעטויגט צו ביידע טיילן פּאַך. ווען ער האָט פאַרענדיקט די לער איז ער געווען איינער פון די געציילטע פּאַכמענער, וואָס האָבן געקענט אַרבעטן אי ווי אַ קוואַליפיצירטער גיסער און אי ווי אַ קוואַליפיצירטער טאַקער. אויסגעקליבן האָט ער טאַקעריי ווי זיין באַרוף.

אין די 5 יאָר פון זיין לערצייט האָט ער קיין האַניק ניט געלעקט, געאַרבעט פון 5 אַ זיגער אין דער פּרי ביז שפּעט ביי נאַכט, אין די דאַנערשטיקס אַ גאַנצע נאַכט, אין ווינטערצייט אויך אין די שבת-נאַכטסן. קיין אַפּרוציט איז נישט געווען, אַפילו נישט קיין עסצייט. מ'האַט גלייכצייטיק געגעסן און געאַרבעט. די איינציקע אַפּרוציט איז געווען ביים דאַוונען. די געזעלן און די לערן-יונגען האָבן געדאַוונט בציבור אין דער פּרי און מנחה-מערב אין אַ ספּעציעלן צימער, אין וועלכן ס'איז געשטאַנען אַן אַרן-קודש מיט אַ ספּר-תורה און דאָס צימער האָט געדינט פאַר אַ שול צום דאַוונען. אַ סברה, אַז די ספּר-תורה איז אַלט געווען אַ צוויי הונדערט יאָר און

געשטאמט פון דער צייט ווען קאטלעריי, בלעכעריי און מעש-אויסארבעטונגען זענען געווען איין פאך און דער גושיבאזו האט פאך די באלמעלאכעס פונעם דאזיקן פאך געדינט ווי א זאמלפונקט און זיי האבן געהאט דארט זייערס א שול צום דאוונען. אין די רעוואלוציע-יארן פון 1905 האט אברהם דרייערס זון, איטשע דרייער, אוועק-געגעבן די ספר-תורה אין אהרן סארדינערס שול, וואס האט זיך געפונען בשכנות, און די ספר-תורה איז דארט אפגעהיטן געווארן ווי א רעליקויע. אין די יארן 1908-1914, ווען דאס פאך פון גיסערס און מעטאל-טאקערס האט געהאט אן אייגענע שול צום דאוונען, האבן די גבאים פון דער שול געוואלט צוריקקריגן די ספר-תורה און זיך געלאדן מיט די גבאים פון אהרן סארדינערס שול.

מיטן עסן איז געווען נישקשה, די מייסטער אווע האט די לערן-יינגלעך געגעבן גענוג צו עסן, אבער מיטן שלאפן און מיט קליידונג איז געווען צרות. געשלאפן איז מען אין דער גיסעריי און אין ווארשטאט. מ'האט אונטערגעלייגט א שמאטע אין דעם לימקאסטן אין דער גיסעריי אדער א מאגערן שעניק אין ווארשטאט. אנגעטאן זענען די יינגלעך געווען קרוע-בלוע. ערשט דעם לעצטן יאר פון דער לער האט אברהם דרייער זיך מרחם געווען און אויף דער וואלווקע א ביסל באקליידט זיין לערן-יינגל.

זינט מיין לערן-מייסטער איז אוועק פון שטוב, האט אים דער פאטער מער נישט געוואלט אנקוקן. אלע פרווון זיך איבערצובעטן האבן קיין רעוולטאטן נישט גע-בראכט.

געווען איז ר' שמשון זילבערבערג א פיזיש געזונטער מענטש, נידעריקער פון מיטלווקס, א ברייטפליציקער מיט מוסקולירטע ארעמס. פון אים האט געשפריצט געזונט און כוח. ער איז געווען א קלוגער און אן איידעלער מענטש, קלוג, אבער נישט כיטרע. זיין פיינקייט, איידלקייט און חכמה איז געווען א געזעצטע, פון א מענטשן, וואס ווייסט ווו איין און ווו אויס.

ווי פאך א באלמעלאכע אין זיין צייט איז ער געווען א פארהעלטנישמעסיק געבילדעטער מענטש. ער האט גערעדט און געלייענט פויליש און רוסיש און נישט שלעכט געקענט רעכענען. צי ער האט אויך געקענט שרייבן אין די שפראכן — בין איך נישט זיכער, די שרייבארבעט איז תמיד געמאכט געווארן דורך זיין פרוי. זיין פאמיליע-לעבן איז געווען א יוסט-באלעבאטיש, דער סטאנדארט פון לעבן — א פארמעגלעך-בירגערלעכער אין וויוונג, עסן, באקליידונג און דינערשאפט. ר' שמשון האט דער פרוי זייער זייער ליב געהאט.

אויך די פרוי זיינע איז געווען א פולשטענדיקער היפוך פון מענדל לאטאווי-טשעס פרוי; א הויכע, אן אסאבע, אין די „אייגענע האר“, א טאכטער פון א בלעכער. זי האט געקריגן א געוויסע שולבילדונג. גערעדט מיט די שוועסטער אירע מיינסטנס פויליש. נישט קיין צו דעליקאטע אין איר באנעמונג צו מענטשן, האט זי זיך נישט

געלאזט שפיען אין דער קאשע, און ווען נייטיק, געקענט עפענען א מויל, אבער בטבע איז זי נישט געווען קיין שלעכטע.

די מוטער מינע האָט באַלד נאָך מיין שטעלן זיך צו דער אַרבעט ביי ר' שמשון זילבערבערג אָפגעשטאַט אַ ווייזט אין מיין נייעם אַרבעטספלאַץ און זיך נענטער באַקאַנט מיט מיין לערן-מייסטער און מייסטער-אָווע. זי איז פונעם ווייזט אָוועק אַ צופרידענע. אין שטוב האָט די מאַמע צו מיר אַ זאַג געטאַן: „דער אייבערשטער האָט מיך געשטראַפט מיין זון זאַל זיין אַ סמאָלך, זאַל ער כאַטש זיין ווי ס'איז זיין מייסטער, נאָר אַ ביסל פרימער, נישט פאַרגעסן דאָס לערנען, און וועלן לערנען די הייליקע ספרים אין זיין פרייער צייט“.

אַ פאַכמאַן איז ר' שמשון זילבערבערג געווען אַן ערשטקלאַסיקער, און אַלע וואָס האָבן מיט אים געהאַט צו טאָן, אַפילו די פוילישע אינווענירן האָבן פאַר אים געהאַט דעם גרעסטן דרד-אַרץ.

זיין „האַבן“, זיין ליבלינג-אַרבעט, איז געווען צו מאַכן די מאַדעלער פאַר זיין פראָדוקציע און די קאַסטנס פאַר קערנער, וועלכע ווערן אַריינגעלייגט אין די פאַרמען פאַרן גיסן אין די טיילן, וואָס זענען אינערלעך הויל.

דאָס מאַכן קערנער-קאַסטנס האָט געפאַדערט אַ סך מער קוואַליפיקאַציעס, ווי דאָס מאַכן מאַדעלער. ס'איז נייטיק געווען אַ גענויע, ממש אַ מאַטעמאַטישע, פינקט-לעכקייט פון דער דיק פון די ווענטלעך, און קיין איין אַרט זאַל נישט זיין אַפילו אויף קיין צענטל מילימעטער דינער און אַנטשפרעכן דעם דרוק פון וואַסער, גאַז, אָדער עלעקטריציטעט. גלייכצייטיק זאַל די דיק פון די ווענטלעך אַנטשפרעכן אַ קאַמערציעלע קאַלקולאַציע. דאָס מאַכן די קערנער-קאַסטנס איז געווען אַ פרעציוזע אַרבעט פאַר הויך-קוואַליפיקאציע און טעכניש-אויסגעבילדעטע מאַדעלירער. ר' שמשון זילבערבערג האָט ליב געהאַט און איז ביכולת געווען צו מאַכן דעם דאָזיקן וויכטיקן פראָדוקציע-געצייג.

געהאַט האָט ר' שמשון זילבערבערג אַן אייגענעם צוגאַנג צו אַרבעט און צו אַרבעטער, באַשעפטיקט אויסשליסלעך קוואַליפיקאציע פאַכלייט און געצאָלט די בעסטע געהאַלטן.

איך דערמאָן זיך עטלעכע עפיוזאָדן:

— אַן אַרבעטער איז קראַנק געוואָרן און געמוזט אָוועק אויף אַן עטלעכע חדשימ-דיקע קוראַציע אין ייִדישן שפיטאַל. מיין לערן-מייסטער האָט דרינגנדיק געדאַרפט אַן אַנדערן אויף זיין אַרט. דעם מעקלער האָט ער געהייסן זיך שיקן אַן אַרבעטער אין דעם פרייז פון נישט ווייניקער פון 10 רובל אַ וואָך.

איך האָב זיך אַריינגעמישט אין זיין געשפרעך מיטן מעקלער און זיך אַנגערופן: „ר' שמשון, וואָס טויג אייך אַן אַרבעטער פאַר 10 רובל? פאַר דער אַרבעט איז דאָך גענוג אַ מענטש פאַר 6, העכסטנס פאַר 7 רובל אַ וואָך“.

מיין לערן-מייסטער האָט מיר געענטפערט: „צו קיין גוטן אַרבעטער לייגט מען

קיין מאָל נישט צו" — און געגעבן צו פאַרשטיין — "ביי אַ ביליקן אַרבעטער מוזסטו שטענדיק שטיין צו קאַפּנס, אַכטונג געבן, ווי אַזוי ער אַרבעט און וויפל ער מאַכט. בין איך נישטאַ אין וואַרשטאַט און די אַרבעט גייט אים נישט ווי געהעריק, אָדער אַ שטיקל געצייג ווערט אים צעבראַכן, שטייט אַזאַ געזעל מיט דער צונג אין דרויסן ביז איך קום צוריק, אָדער אַן אַנדערער אַרבעטער מוז אים אַרויסהעלפּן. ווען כ'בין אין גאַס דאַרף איך קלערן, צי די אַרבעט גייט ביי אים ווי ס'דאַרף צו זיין און צי ער פּוילט זיך אַ מאָל נישט אונטער. פון אַ גוטן פּאַכמאַן בין איך פון די אַלע זאַכן פּטור. ער קריגט דעם רוען גאַס און ווייסט וואָס צו טאָן. צעברעכט זיך אים אַ שטיקל געצייג, גייט ער אַריין אין קיך און מאַכט זיך עס אַליין. אַ גוטער אַרבעטער, וועלכער קריגט אַ געהעריקן לוי, וועט דיך אויך נישט אַפּנאַרן און פּאַרטאַכלעווען צייט. איצט פאַרשטייסטו שוין, פאַר וואָס כ'וויל דווקא אַן אַרבעטער פאַר 10 רובל אַ וואָך ?

— אין אַ ווינטערדיקן פּרייטיק אין דער פּרי פּאַראַדנט מיין לערן-מייסטער, כ'זאַל געבן דעם עלטסטן געזעל אַ שווער און קאַמפּליצירט שטיקל אַרבעט און נאַכן פּאַרטיק ווערן זאַל איך עס אַוועקטראַגן אין אַ געוויסן פּלאַץ. געהאַט האָב איך חשק דאָס דאָזיקע שטיקל אַרבעט אַליין צו מאַכן און געענטפּערט : „כ'וועל עס שוין אַליין מאַכן“. „ניין, דו וועסט דאָס געבן יאַנקלען. דו וועסט עס קאַליע מאַכן“, איך האָב דערווידערט און געטענהט : „ר' שמשון, כ'האַב דאָך שוין אַ מאָל געמאַכט אַזאַ שטיקל אַרבעט און ס'איז גוט געווען“. זיין ענטפּער איז געווען „אין דעם גייט עס. יאַנקל קען עס אַ מאָל קאַליע מאַכן און דו קענסט עס אַ מאָל גוט מאַכן“ — און צוגעגעבן אַ פּירוש : „ביי אַ גוטן באַלמעלאַכע קען אַ מאָל טרעפּן ער זאַל אַ שטיקל אַרבעט קאַליע מאַכן. דאָס טרעפּט, ס'איז אַבער אַ זעלטענער פּאַל. ביי אַ שלעכטן באַלמעלאַכע טרעפט אַ מאָל, אַז אַ גוט שטיקל אַרבעט זאַל אַרויסקומען ווי געהעריק, אַבער זיכער דערמיט איז מען קיין מאָל נישט. ס'איז פּרייטיק, און איך דאַרף עס נאָך היינט אַוועקשיקן, ווילסטו כ'זאַל ריזיקירן ?

די לעקציעס פון מיין לערן-מייסטער האָב איך אין מיין לעבן גוט געדענקט. דער מוסר-השכל פון די לעקציעס האָט מיר אָפט מאָל געדינט פאַר אַ שטיצפּונקט און אַן אַנשפּאַר אין מיינע האַנדלונגען. ס'איז פאַר מיר געוואָרן אַ כּלל נישט צו זוכן קיין מציאות, אַז ביליקייט איז נישט קיין סגולה פאַר קוואַליטעט. ווילסטו דורך וועמען עפעס דערגרייכן, זאָרג דערפאַר, אַז דער געגעבענער מענטש זאַל אַנט-שפּרעכן די געגעבענע אויפגאַבע. דורך אַ געהעריק געשולטן איז פאַראַן די זיכער-קייט, אַז אַן אויפגאַבע וועט ווי געהעריק דורכגעפירט ווערן, סיידן אין אַן אומגליקס-פאַל אָדער צוליב אַ נישט פּאַרויסגעזעענער סיבה.

וועגן צוויי פּאַלן, ווען מיין לערן-מייסטערס לעקציעס און מוסר-השכלס האָבן מיר געדינט ווי אַ וואָפּן אין מיין פּאַליטיש-געזעלשאַפטלעכן קאַמף וועל איך איצט, אַגב-אורחא דערציילן.

— אין האַרבעט 1929, האָט די מינדערהייט־פּראַקציע פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטי פון פּוילן, אויף אַ פּלענום פון צענטראַל־קאָמיטעט, דורכגעפירט אַ פּוטש און פּאַרכאַפּט די אַנפירונג פון דער קאָמ. פּאַרטי. דאָס איז געמאַכט געוואָרן מיט דער דירעקטער הילף, כּוח, ליגן און פּערפּידיע פון סטאַלינען.

אין דער קאָמ. פּאַרטי פון פּוילן האָבן אַנגעהויבן גראַסירן משונהדיקע טעאָריעס און נאָך אַן ערגערע פּראַקטיק. איינע פון די טעאָריעס איז געווען: מיט אַ ריכטיקער ליניע וועט יעדער איינער, אומאַפּהענגיק פון זיינע פּערזענלעכע קוואַליפיקאַציעס און פּאַרטייסטאַזש, בכּוח זיין דורכצופירן די רעוואָלוציאַנערע און פּאַרטיישע אויפ־גאַבעס. דער פּועל־יוצא פון דער טעאָריע איז געווען, אַז די אַנפירנדיקע פּאַרטי־פּאַסטנס, אין צענטער און אין די ראַיאָנען, זענען באַזעצט געוואָרן פון אומקאָמפּע־טענטע און אומדערפּאַרענע טוערס.

איך האָב געהערט צו די געציילטע צענטראַלע טוערס, וואָס האָבן נישט שלום געמאַכט מיטן פּוטש, און אין די ראַמען פון פּאַרטי־דיסציפּלין און פּאַרטי־רעכט (אין יענער צייט זענען אין דער קאָמ. פּאַרטי פון פּוילן נאָך געווען רעכטן פּאַר פּאַרטי־טוערס) געפירט אַ קאָמף קעגן דער אַנגעוואַרפּענער פּירערשאַפּט, קעגן די ווילדע טעאָריעס און נאָך מער — קעגן דער קאָנקרעטער טאַג־טעגלעכער פּראַקטיק. דעם קאָמף האָב איך געפירט הויפּטזעכלעך דורך בריוו, וואָס כ׳האַב פון צייט צו צייט אין שייכות מיט קאָנקרעטע אַנגעלעגנהייטן געשיקט צום צענטראַל־קאָמיטעט אַדער צום פּאַליט־ביראָ פון ק.פ.פ. די אַ״ג „ליסטי הערשאַלוסקע“ (די הערשל־בריוו).

צו יענער צייט בין איך, חוץ אין אַנדערע אינסטאַנצן, אויך געווען אַ מיטגליד פון צענטראַלן פּראָפ. אַפּטייל ביים צענטראַל־קאָמיטעט פון דער קאָמ. פּאַרטי פון פּוילן, און בין פון דער דאָזיקער אינסטאַנץ דעלעגירט געוואָרן קיין אויבער־שלעזיע אין צוזאַמענהאַנג מיט אַ שטרייק פון די קוילן־גרעבערס, וואָס דער ראַיאָן־קאָמיטעט פון דער ק.פ.פ. האָט געהאַלטן אין צוגרייטן.

פאַרן אַפּפאַרן פון וואַרשע בין איך דורכן סעקרעטאַר פון צענטראַלן פּראָפ. אַפּטייל, בוזשינסקי־בור, אינסטרוירט געוואָרן כ׳זאַל פּאַראיינהייטלעכן מיינע שטע־לונגען, מיינונגען און פּאַרשאַגן מיטן אַרטיקן „אַבוואַדאָויעץ“. אין פּאַל פון ערנסטע מיינונג־פּאַרשידנקייטן זאַל איך נישט אויסנוצן מיינע פּאַרמעלע רעכט און פּרעראַ־גאַטיוון ווי העכסטער פּאַרטי־באַאַמטער, וואָס כ׳בין לויט דעם פּאַרטי־סטאַטוס געווען אין דעם פּאַל, און נישט פּאַרסירן מיין שטעלונג דורך די אַרטיקע פּאַרטי־אינסטאַנצן, נאָר ברענגען די מיינונג־פּאַרשידנקייטן צום צענטראַלן פּראָפ. אַפּטייל. אַן ענלעכע אינסטרוקציע האָב איך אויך געקריגן פון פּאַרטי־סעקרעטאַריאַט, צו וועמענס דיספּאָזיציע כ׳בין דאָן געווען, ביים איבערגעבן מיר צענטראַלע פּאַרטי־אויפגאַבן, וואָס כ׳האַב אין דעם אַבווד געהאַט דורכצופירן. („אַבווד“, האָט געהייסן אַ פּאַראייניקונג פון עטלעכע ראַיאָנען. „אַבוואַדאָו־

יעץ", איז געווען דער נאָמען פון אַ פאַרטיי־טוער, וועלכער איז געווען דער אָנפירער פון אַן אַבווד. אין דעם קאָנקרעטן פאַל איז דער „אַבווד" באַשטאַנען פון די ראַיאָ־נען: זאָלעמביע־דאָמבראַווסקע, אויבער־שלעזיע און טשענסטאַכאָו־פיעטריקאָוו, חוץ לאַדזש און לאַדזשער ראַיאָן — די וויכטיקסטע אינדוסטריעלע צענטערס אין פוילן).

מיר האָט, פאַרשטייט זיך, נישט געשמעקט די באַגרענעצונג פון מיין סווערע־ניטעט. אָבער אַ ברירה האָב איך געהאַט? איך האָב נישט געהאַט דעם פּוּח און נישט דעם חשק צו קעמפן מיט דער לענסקי־פירערשאַפט פון דער קאַמ. פאַרטיי פון פוילן פאַר פּרעסטיזש און אויטאָריטעט. אגב, איז דאָס געווען דער ערשטער און איינציג־קער פאַל, ווען כ'בין אינסטרוירט געוואָרן נישט צו באַנוצן זיך מיט מיינע פאַרמעלע פאַרטיי־שע רעכטן אין דער צייט פון מיין צוזאַמענאַרבעט מיט דער לענסקי־אָנפירונג.

אין סאַנסאַוויעץ האָב איך אויף דעם טרעפּפּונקט געטראָפן ווי אַבוואַדאָויעץ שכנא קאַראַלסקין, אַן אַלטער באַקאַנטער, אַ פּערזענלעכער פּריינד זינט אַ 15 יאָר און — אַ קעגנער: פּריער אַ פאַרטיי־קעגנער און אין דער ק.פ.פ. — אַ פאַרביסענער פּראַקציע־קעגנער.

שכנא קאַראַלסקי, דער פּיאָנער פון דער קאָמוניסטישער באַוועגונג אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס אין פוילן, איז אַן שום ספק געווען אַ באַגאַבער מענטש, אַ גלענצענדיקער רעדנער, אַ גוטער זשורנאַליסט און אַ רעוואָלוציאָנער אין אַלע זיינע רמ"ח־אַברים, אָבער אַ כראַניש קראַנקער אויף דער קינדער־קראַנקייט פון קאָמוניזם, אַ חולה־מסופּן אויף לינקאַטשישקייט.

צווישן מיר און קאַראַלסקין איז, ווי געוויינטלעך, באלד אויסגעבראַכן אַ היציקע מחלוקת. די שטעלונגען, וואָס מיר האָבן פאַרנומען אין פּמעט אַלע ענינים, ספּעציעל וועגן דעם פאַרשטייענדיקן שטרייק, איז נישט געווען מעגלעך צו פאַראיינהייטלעכן. טראָץ די אינסטרוקציעס בין איך געצווונגען געווען אויף אַ זיצונג פון ראַיאָן־קאָמיטעט פון ק.פ.פ. פון אויבער־שלעזיע אַרויסצוטרעטן מיט אַ שאַרפּער קריטיק קעגן די איינשטעלונגען פונעם אַבוואַדאָויעץ און באַזונדערס אין די ענינים פון דעם שטרייק, קעגן די שטרייק־פּאַדערונגען. 108. קאַנטראַ: 18 פּראָצענט; איינהייטלע־כער לויזן פאַר פּרויען מיט מענער, קאַנטראַ: נישט די צייט און נישט דאָס אָרט איז מסוגל פאַר אַזאַ ראַדיקאַלע פּאַדערונג; דער שטרייק איז אַ פּאַליטישער, מאַס־קירט מיט עקאָנאָמישע פּאַדערונגען, קאַנטראַ: דער שטרייק איז אַן עקאָנאָמישער, וועלכער קען אין גאַנג פון קאַמף האָבן פּאַליטישע אַספּעקטן. און וועגן דעם נישט פּאַסיקן צוזאַמענשטעל פון פּראָוויזאָרישן שטרייק־קאָמיטעט: קאַראַלסקי האָט וועגן דעם לעצטן פונקט מיט אַ סך רעדנערישער עלאַקווענץ אַרגומענטירט מיט דער טעאָריע: אַ ריכטיקע ליניע קען יעדער איינער דערפאַלגרייך דורכפירן.

אין מיינעם אַ בריוו צום צענטראַל־קאָמיטעט פון דער ק.פ.פ. וועגן דעם ענין

פון פאַרשפילטן שטרייק פון די קוילן-גרעבערס אין אויבער-שלעזיע האָב איך צווישן מיינע אַנדערע באַהויפטונגען געשריבן: אַפילו מען זאָל אָננעמען, אַז די ליניע פון שטרייק איז געווען אַ ריכטיקע — וואָס זי איז נישט געווען — איז דער פּערסאָ-נאַלער צוזאַמענשטעל פון פּראָוויזאָרישן און פון פּאַרמעלן שטרייק-קאַמיטעט געווען אַזעלכער, וואָס האָט לכתחילה געדראַט מיט אַן אַרגאַניזאַציאָנעלער מפּלה פון שטרייק. נאָך ווי אַ לערן-ינגל ביי אַ מעטאַל-טאַקער האָט מיך מיין לערן-מייסטער געלערנט: מיט קאַמפּעטענטע און קוואַליפיצירטע אַרבעטער האָסטו, ווייניקסטנס, אַ זיכערקייט, אַז די אַרבעט וועט געמאַכט ווערן ווי געהעריק; מיט אומקאַמפּע-טענטע און אומפּאַראַנטוואָרטלעכע אַרבעטער קענסטו פּאַרויס זיך ריכטן אויף פּלערליי צרות, און ביים געטרוען אַזעלכע אַרבעטער פּאַראַנטוואָרטלעכע און קאַמ-פּליצירטע אַרבעטן, מענסטו זיין זיכער, אַז זיי וועלן די אַרבעט באַגראַבן. דער דאָזיקער אמת האָט אויך אין דעם פּאַל געווירקט מיט ממש אַ מאַטעמאַטישער פינקטלעכקייט.

— בשעת אַ באַראַטונג פון דער קאַמ. פּאַרטיי פון פּוילן, סוף 1932 אָדער אַנהייב 1933, קאַנספּיראַטיוו אָפּגעהאַלטן אויסער די דעמאָלטריקע גרענעצן פון פּוילן, בין איך געווען דעצידירט אַרויסצוטרעטן מיט דער שאַרפּסטער קריטיק קעגן די טעאָרעטישע, פּאָליטישע און אַרגאַניזאַציאָנעלע איינשטעלונגען פון דער אומגליק-לעכער לענסקי-פּאַרטיי-אַנפירונג. די באַדינגונגען אין דער קאַמ. פּאַרטיי פון פּוילן און דאָס אַרט פון דער באַראַטונג זענען געווען אַזעלכע, אַז אַ פּראַנטאַלער אַנגריף קעגן דער פּאַרטיי-אַנפירונג וואָלט מאַמענטאַל געקענט ברענגען מיט זיך נישט קיין געוונטשענע פּאַר מיר קאַנסעקווענצן. כּהאַב דעריבער געמוזט פירן אַ פּלאַנק-אַטאַקע, רעדן מיט אַן עזאַפּ-שפּראַך, אָפּערירן מיט משלים, אָפּאַריזמען און גלייכ-ווערטלעך. און איינע פון מיינע שלאַג-אַרגומענטן איז געווען אַ טעאָריע פון מאַשין און מאַשיניסטן, וואָס כּהאַב אין מיין לערציט געהערט פון מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג.

דער תּמצית פון דער טעאָריע איז געווען אַזאַ:

אַ גוטע און צוגעפּאַסטע מאַשין, באַדינט פון אַ קאַמפּעטענטן און פּאַראַנטוואָרט-לעכן מאַשיניסט, גיט די גאַראַנטיע, אַז דער פּראָדוצירטער אַרטיקל וועט געבן די געפּאָדערטע קוואַליטעט און קוואַנטיטעט. אַ שלעכטע מאַשין און אַ קאַמפּעטענטער מאַשיניסט גיט אַ מעגלעכקייט, אַז דער אַרטיקל זאָל פּראָדוצירט ווערן, אָבער אַן אַ גאַראַנטיע פּאַר געהעריקער קוואַליטעט אָדער קוואַנטיטעט. פון אַ גוטער מאַשין און אַ קאָליקע אַ מאַשיניסט איז נישט צו דערוואַרטן, אַז דער פּראָדוקט זאָל ווי געהעריק פּראָדוצירט ווערן און ס'איז פּאַראַן אַפילו די געפּאַר, אַז דער מאַשיניסט זאָל די מאַשין קאָליע מאַכן. אַ שלעכטע מאַשין און אַ שלעכטער מאַשיניסט איז אַ קאָטאַטראַפּע פּאַר דער פּראָדוצירונג פונעם אַרטיקל.

געזעלן

די געזעלן פון מענדל לאַטאַוויטש טאַקער-וואַרשטאַט זענען שפורלאַז פאַר-שוונדן פון מיין זכרון. נישט איך געדענק זייערע פיזיאָנאָמיעס און נישט זייערע געמען. וואָס כ'געדענק איז, אָז זיי זענען געווען נישט קיין קוואַליפֿיצירטע באַל-מעלאַכעס און קנאַפע פאַרדינערס. די שכירות פון איינעם איז געווען זעקס רובל אַ וואַך און פון דעם אַנדערן — פיר און אַ האַלבן רובל; אָז איינער איז קראַנק געוואָרן אויף גאַלאַפֿ-שווינדזוכט און אין עטלעכע וואַכן שפעטער געשטאַרבן אין ייִדישן שפיטאַל. מענדל לאַטאַוויטש האָט אויף זיין אייגענעם קאַסט געלאָזט מאַכן פאַר אים אַ מצבה.

די ערשטע קוואַליפֿיצירטע אַרבעטער, וואָס כ'האַב באַגעגנט און מיט וועלכע כ'האַב געהויזט עטלעכע יאָר, זענען געווען די געזעלן פון ר' שמשון זילבערבערגס טאַקער-וואַרשטאַט. זיי זענען געווען פאַרשיידענע טיפן מיט אייגענע פריידן און ליידין, און זיי בעטן זיך פאַרצייכנט צו ווערן. די נעמען פון די דריי אַרבעטער זענען געווען: יאַנקל, מאיר, מאַריץ.

— יאַנקל, דער עלטסטער געזעל, איז געווען אַ הויכער און אַ מאַגערער, מיט אַ לענגלעך פנים, עטוואָס איינגעפאַלענע באַקן, טינטשוואַרצע אויגן און אַ הויכן לומדישן שטערן. נישט קיין קראַסאָוועץ, אָבער אויך נישט קיין מיאָסער מאַנס-פאַרשוין. אין פאך האָט מען אים גערופן „דער לאַנגער יאַנקל“.

אין די רעוואָלוציע-יאָרן איז דער לאַנגער יאַנקל געווען אַ באַיאָוועץ. נאָך דער רעוואָלוציע האָט ער זיך פאַרליבט אין אַ סקלעפּאַווע פון אַ שיכגעשעפט אין די רייכערע פּוילישע גאַסן און מיט איר געהיראַט.

אַ פאַרדינער איז דער לאַנגער יאַנקל געווען אַ גוטער. זיינע שכירות זענען געווען 12 רובל אַ וואַך — אַ וואַכנלוין, וואָס נאָר אַ גאָר דינער שיכט פון ייִדישע אַרבעטער האָבן צו יענער צייט פאַרדינט. נישט געקוקט אויף דעם שווערן צען און אַ האַלב שעהדיקן אַרבעטס-טאַג איז ער גרייט געווען צו אַרבעטן פייער-אָונט וויפל ס'האָט זיך נאָר געלאָזט, פּדי צו כאַפֿן אַן עקסטערע פאַר גילדן, אָבער טראַץ זיינע פאַרדינסטן, איז ער שטענדיק געווען פאַרבאָדן אין חובות איבערן קאַפּ.

דעם לאַנגן יאַנקלס באַליבטע טעמע אין די געשפרעכן מיט די איבעריקע אַרבעטער בשעת דער אַרבעט איז געווען זיין פרוי: וועגן איר שיינקייט, געשמאַק און עלעגאַנטער קליידונג. וואָס פאַר אַ גרויסער צוכט און באַלעבאַסטע זי איז — די ווינונג, אַ צימער מיט אַ קיך אין פאַרמעגלעכן טייל פון דער ייִדישער געגנט, אויף נאָוואַליפּקע, איז געווען, לויט זיין שילדערונג, אַן אמתע באַמבאַניערקע. היינט, וואָס פאַר אַ בריה זי איז ביים קאַכן, בראַטן און באַקן, און וואָס פאַר אַן

אויפטוערין זי איז אין בעט... ער פלעגט זיך פשוט באַלעקן, ווי אַ קאַץ נאָך אַ טאַפּ סמעטענע, ווען ער האָט גערעדט וועגן זיין פרוי.

געווען אָבער טעג ווען דער לאַנגער יאַנקל איז געשטאַנען ביי דער אַרבעט אַ פאַרכמורעטער, אַ פאַרצאַגטער, און פון זיין לענגלעך פנים מיט די טינטשוואַרצע אויגן האָט געווייט מיט צער און אומעט. אין אַזעלכע טעג האָט מען אין וואַרשטאַט געוואָסט, אַז מען טאָר זיך מיט אים נישט פאַרטשעפּען און זיין אַפּגעהיטן מיט אַ וואַרט וועגן זיין פרוי, אין קעגנפּאַל וועלן זיין צרות. פון זיין מויל, וואָס איז געוויינטלעך געווען אַפּגעהיטן פון ניבול־פה, האָבן זיך געשאַטן קאַזאַצקע ברכות און צענגאַרנדיקע מיי־שברכס, און ער איז אויך קאַפּאַבל געווען זיך כאַפּן שלאַגן. אין אַזעלכע טעג, ווען ער איז אַרויס אויף אַ ווילע, האָבן די איבעריקע אַרבע־טער פרייגעלאָזט זייערע צינגער מיט רכילות און לשון־הרע אויף זיין און אויף זיין פרויס חשבון. פאַר קיין גרויסע צנועה האָבן די אַרבעטער זי נישט געהאַלטן און פאַר קיין קאַנקרעטן אין צניעות מיט דער אַלטער וואַרקער רביצין איז זי נישט באַטראַכט געוואָרן.

אין אַ זומערדיקן פאַרמיטאַג האָט דעם לאַנגן יאַנקלס פרוי אָנפּגעשטאַט אַ וויזיט אין וואַרשטאַט און אים צוגענומען פון דער אַרבעט. אין די מינוטן, וואָס ער האָט זיך אַרומגעוואַשן, האָט זי פאַרבליצט מיט איר שיינקייט, פאַרבלפט מיט איר קליי־דונג און פאַרשמעקט מיט אירע פאַרפומען — אַן אמתע גראַנד־דאַמע. נאָך זייער אַוועקגיין האָבן די איבעריקע אַרבעטער זיי גענומען אויפן צימבל און דער געמיינזאַמער אויספיר איז געווען, אַז זי איז די אמתע מאַנקע־נאַפּקע און דאַס אמתע שטיקעלע סחורה פאַר דער הויקערין.

די לעצטע ווערטער פאַרלאַנגען אַ פירוש :

אינעם לשון פון די אַרבעטער אין ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט, האָט אַ מיידל פון לייכטער אויפפירונג, אָבער נישט קיין פּראָפּעסיאָנעלע פּראָסטיטוטקע, געהייסן „אַ בלאַטע מויד“. דער נאָמען פאַר אַלע מינים פּראָסטיטוטקעס איז געווען „נאַפּקע“. זיי זענען קלאַסיפּיצירט געוואָרן אין קאַטעגאָריעס, און יעדע קאַטעגאָריע האָט געהאַט איר נאָמען. אַן אַפּגעפאַרענע און ביליקע, וואָס האָט זיך געדרייט אין די אַרעמערע גאַסן, האָט געהייסן „אַ שטשור“. פון אַ העכערער קאַטעגאָריע, וואָס האָט אַרומשפּאַצירט אין די רייכערע גאַסן, איז גערופן געוואָרן „אַ קאַטשקע“. אַ זונה אין די רייכע באַרדעלן, האָט געהייסן „אַ געבראַטן קורטשאַקל“. און איינע פון דעם הויכן קלאַס, וועלכע אַפּערירט אין די רייכע צוקערניעס, רייכע רעסטאָראַנען, נאַכט־קלובן, אין די רייכע האַטעלן, אָדער ווערט פאַרבעטן אין פּריוואַטע הייזער, איז גערופן געוואָרן: „אַ מאַנקע“ אָדער „אַ מאַנקע־נאַפּקע“.

די הויקערין איז געווען אַ שכנה, אַ טיר קעגן אַ טיר פון מיין לערן־מייסטערס וואַרשטאַט. אַ נידעריקע מיט אַ שיין פּנימל און מיט אַ שפּיציקן הויקער, נעט און באַשיידן געקליידט און פאַרקעמט, אין עלטער פון אַ יאָר 40 האָט זי פאַרנומען

אן עלעכע ווינונג ווי ר' שמשון: א פינף-צימערדיקע דירה — דריי צימערן און צוויי קיכן מיט צוויי באזונדערע אריינגענג. איר ווינונג איז געווען אַ לוקסוריעזער באַרדעל. פראַקטיצירט האָבן אין דעם דאָזיקן שאַנדעהויז צוויי יונגע פּוילישע מיידל-לעך, פראַכטפולע שיינקייטן. די קאַנסומענטן זענען געווען גלחים, הויכע רוסישע אַפיצירן און באַאַמטע, מיטליאַריקע און עלטערע הערן, וועלכע פלעגן קומען צו פאַרן אין גומקעס און אין אייגענע קאַטשן. פון צייט צו צייט פלעגן אויך קומען דער פריסטאָוו, דער געהילף פון פריסטאָוו און דער רעוויראָווע. צי די הויקערין איז געווען די אייגנטימערין אָדער בלויו „אַ מומע“ פון שאַנדעהויז, האָבן מיר נאָטירלעך נישט געוואָסט. די קלאַסיפיקאַציעס פון דעם לאַנגן יאַנקלס פרוי זענען געווען גאַנץ קלאַרע און די אַרבעטער האָבן נישט פאַרפעלט אויך אים אַנזשאַטאָן אַ פאַר הערנער פאַר האָבן אַזאַ סאַרט פרוי.

אויך די מייסטעראַווע האָט נישט פאַרפעלט צוצולייגן אַ קנייטל אויפן חשבון פון דעם לאַנגן יאַנקלס פרוי און מיט שאַדנפרייד באַטאַגט, אַז איר גאַנג און איר קליידונג מסרן זי פאַר אַ מייל.

ווען איך האָב דער מייסטעראַווע געפרעגט, וואָס האָט איר אַזעלכעס געזען אין דעם גאַנג און אין דער קליידונג, האָב איך געקריגן אַן ענטפער: „היינט וועסטו דאָס נישט פאַרשטיין, אָבער ווען דו וועסט עלטער ווערן, וועט מען דיר אַזעלכע זאַכן נישט דאַרפן דערציילן“. די געזעלן האָבן אָבער נישט פאַרזוימט מיך באַוואָסט-זיניק צו מאַכן וועגן דעם ספּעציעלן גאַנג און די סימנים פון דער קליידונג און פון די פאַרפומען פון אַ מאַנקע-נאַפקע, און פאַר וואָס מ'קאַן זיי דערקענען אין די עפנטלעכע ערטער.

צו מאַרגנס האָט זיך איינער פון די אַרבעטער נישט געקענט איינהאַלטן און נישט צו געהויבן זיך אויסגעדריקט וועגן דעם לאַנגן יאַנקלס פרוי. די סצענעס, וואָס האָבן זיך אין דעם טאַג אָפגעשפילט אין ר' שמשון זילבערבערגס מעטאַל-טאַקער-וואַרשטאַט איז נישט פאַר מיין פעדער צו באַשרייבן.

נאָך מיין פאַרלאָזן ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט, האַרבסט 1912, האָב איך דעם לאַנגן יאַנקל מער נישט באַגעגנט. איך האָב זיך מיט אים ווידער געטראָפן אויף דער קאַנספּיראַטיווער פאַרזאַמלונג פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פון מעש און באַראַנדז, שבועות 1914. דאָרט איז געשאַפן געוואָרן דער אונטערערדישער קלאַסן-פאַראיין פונעם דאָזיקן פאַך. דאָרט בין איך געזעלשאַפטלעך געבוירן געוואָרן און מיט אַ מערהייט פון אַן איינציקער שטימע אַריין אין דער פאַרוואַלטונג פון גע-שאַפענעם פאַראיין.

דער לאַנגער יאַנקל איז נישט געוואָרן קיין טוער פונעם פאַכפאַראיין, ער האָט אָבער געהערט צו דעם טיפ מיטגלידער, אויף וועמען אַן אַרגאַניזאַציע שטיצט זיך און שפאַרט זיך אָן. פאַר מיר פלעגט ער זיך באַרימען, אַז ער איז דאָס געווען דער יעניקער, וואָס האָט מיט זיין שטים איבערגעוויגן מיין מערהייט.

נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז דער לאַנגער יאָנקל ערגעץ פאַרשוונדן געוואָרן. איך האָב זיך מיט אים ווידער באַגעגנט אין בערלין, אין די יאָרן 17-18-1916.

דער לאַנגער יאָנקל האָט צו יענער צייט געאַרבעט אין איינער פון די בער-לינער מעטאַל-פאַבריקן, איז געווען אַ מיטגליד אין י.ל. פּרין-פאַראַיין און האָט געשטיצט די בונדישע פּראַקציע אין פּרין-פאַראַיין.

בעת מיינע ספּאַראַדישע שמועסן מיט אים אין בערלין, האָט ער מיר דערציילט, אַז נאָך פאַר דער מלחמה איז ער זיך צעגאַנגען מיט זיין פּרוי. אויף מיינס אַ פּראַגע, ווי קומט ער אין פּרין-פאַראַיין — איך געדענק דאָך, וואָס פאַראַ צרות ער האָט מיר אָנגעטאָן פאַר מיין חשק צום לייענען בשעת מיין לערציט ביי ר' שמשון זילבער-בערג. — האָב איך פון אים געקריגן אַן אויסמיידנדיקן ענטפער. ווידער האָב איך זיך מיטן לאַנגן יאָנקל געטרעפן מיט יאָרן שפּעטער, אין יאָר 1930 אין פּוילן.

געקומען בין איך קיין פּוילן אין שליחות פון די צענטראַלע אינסטאַנצן פון דער קאָמוניסטישער פאַרטיי פון פּוילן. נאָכן דערליידיקן די פאַרטייעניגים האָב איך זיך געלאָזט באַזוכן די שטאָט. דאָס איז געווען מיין ערשטער באַזוך אין פּוילן. כ'האַב עובר געווען אויף געוויסע פּללים פון קאָנספּיראַציע און געלאָזט זיך שפּאַצירן איבער די גאַסן פון דער שיינער און אייגנאַרטיקער שטאָט.

אויף איינער פון די באַלעבטע גאַסן האָב איך זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ שיינ דעקאָרירטער וויסטאָוע פון אַ שיכגעשעפט. אין פּראַנט איז געשטאַנען אַ באַבייכל-טער מענטש, אויף וועמען כ'האַב נישט געלייגט קיין באַזונדערן אַכט. אין מינוטן שפּעטער איז צו מיר דערגאַנגען אַ געשריי: „הערש לייבעלע!“ דער באַבייכלטער האָט זיך מיט מיר אַרומגעכאַפט. דאָס איז געווען דער לאַנגער יאָנקל.

ער האָט מיך פאַרבעטן אין געשעפט, פאַרגעשטעלט פאַר אַ מיטליאַריקער פעט-לעכער פּרוי מיט סימנים פון אַמאַליקער שיינקייט, אין וועמען כ'האַב גלייך דערקענט זיין פּרוי — די אַמאַליקע גראַנד-דאַמע. ער האָט מיר אויך פאַרגעלייגט צו פאַר-ברענגען צוזאַמען דעם אַוונט.

אַבער מיט יעדער מינוט האָט זיין התלהבותדיקע פּריינדשאַפט אָנגעהויבן קילער צו ווערן, און ראַפטעם האָט ער מיך אַ פּרעג געטאָן אין אַ האַרטן טאָן: „ביסט נישט אַ מאַל פון דער הברה?“ „פון וועלכער?“ — האָב איך זיך געמאַכט נישט פאַרשטיין. „מאָך זיך נישט געפּגרט, דו ווייסט דאָך וואָס און וועמען איך מיינ: פון די רויטע.“ איך האָב געעפנט מיין פאַרטפעל און אים געוויזן, אַז כ'בין אַ רייזנדיקער-אַגענט פון אַן אייזנאָואַרג-פּירמע. מיין לעגיטימירן זיך האָט מיר קנאַפּ געהאַלפּן. „מ'ווייסט שוין, מ'קען זיך שוין אויף די זאַכן“ — האָט דער לאַנגער יאָנקל מיט פעס רעאַגירט אויף מיין מפּלומרשטן לעגיטימירן זיך.

אַ קונה איז אַריינגעקומען אין געשעפט, כ'האַב אויסגענוצט די געלעגנהייט און זיך אָפּגעטראַגן אָן אַ „זיי-געזונט“.

דאָס איז געווען דאָס לעצטע מאָל, וואָס כ'האַב זיך געטראָפֿן מיטן עלטסטן אַרבעטער פֿון מיין לערנצייט אין ר' שמשון זילבערבערגס מעטאַל־טאַקער־וואַר־שטאָט.

אַהיימפֿאַרנדיק פֿון פֿויזן האָב איך אַ סך געטראַכט וועגן דער צופֿעליקער באַגעגעניש און וועגן דעם לאַנגן־יאַנקל־טיפֿ.

און אַ פֿראַזע האָט זיך פֿסדר געבאַמבלט אין מיין קאַפֿ: ס'זענען משמעות פֿאַראַן פֿייגל, וואָס זינגען לויט די סעזאָנען פֿון יאָר און פֿלעזן אין דער ריכטונג וווּ די ווינטן בלאָזן.

מאיר, דער צווייטער געזעל, איז געווען אַ מיטלוווקסיקער, אַ ברייטפֿלייצ־קער, אַן אַטלעטיש־געבויטער, מיט אַ קיילעכדיק שמיכלדיק פֿנים, גרוי־גרינע אויגן, אַ נידעריקן שטערן און געדיכטע ברעמען, וואָס האָבן דעם שטערן נאָך קלענער געמאַכט; אַ האַמעטער, אַבער אַ גוטמוטיקער און צוגעלאָזענער בחור.

די שכירות זיינע איז געווען צען און אַ האַלבן רובל אַ וואָך. אין פֿאַך האָט מען אים גערופֿן — מאַלפֿע, „מאיר מאַלפֿע“. פֿאַר וואָס דאָס פֿאַך האָט אים, דעם נישט שפֿעטנעם בחור, מזכֿה געווען מיטן דאָזיקן נאָמען — ווייס איך נישט. מעגלעך דערפֿאַר, ווייל ווען מ'האַט אויף מאירן געקוקט פֿון אַ זייט, האָט ער געהאַט עפעס פֿונעם אַנבליק פֿון אַ שימפֿאַנזע.

געווען איז מאיר אַן עראַטאַמאַן. זיין גענוס איז געווען סעקס, די טעמע פֿון זיינע געשפֿרעכן — עראַטיק. וועגן וואָס ער אַליין אַדער אַנדערע זאָלן נישט האָבן גערעדט, האָט מאיר שטענדיק פֿאַרקערעוועט דעם געשפֿרעך אויף געשלעכט־ענינים.

מיט אַ פינגער פֿלעגט ער אין דער לופֿט צייכענען אַקטפֿיגורן פֿון פֿרויען און מענער, אַקטן פֿון געשלעכטלעכע פֿאַרהעלטענישן, אין נאָרמאַלע און אין פֿערווערזע פֿאַרמען. בשעת זיין צייכענען אין דער לופֿט, האָט מען וויזיאַנעל געזען די געצייכנטע בילדער ווי לעבעדיק, ממש אַנצוטאַפֿן זיי מיט דער האַנט. וואָלט מאיר געלערנט אין אַ קונסטשולע, וואָלט פֿון אים זיכער אַרויסגעקומען אַ גרויסער מאַלער אַדער אַ גראַפֿיקער.

די נעמען און די אַדרעסן פֿון די מיטלקלאַס־באַרדעלן אין אַלע שטאַטטיילן פֿון וואַרשע האָט מאיר געקענט פֿון אויסנווייניק, אין די פֿרייטיק־צו־נאַכטסן האָט ער דאָרט רעגלמעסיק פֿאַרבֿראַכט. זיין טרוים איז געווען צו האָבן די מאַטעריעלע מיטלען צו זיין אַ שטאַמאַסט אין די דעמאָלט אין וואַרשע און אין גאַנץ רוסלאַנד באַרימטע לוקסוריעזע שאַנדערייזער אויף דער טאָוואַראַווע־גאַס.

נישט פֿאַרפֿעלט האָט אויך מאיר אַפֿצושטאַטן אַ וויזיט ביי דער הויקעריין. מ'האַט אים דאָרט איידל אַבער קלאַר דערקלערט, אַז זיינס אַ חודשלעכע שכירות וועט נישט גענוג זיין צו דעקן די קאַסטן פֿון איין נאַכט וויין און ווייב — און אים משלח געווען.

איין מאָל, אין אַ זונטיק אין דער פרי, איז מאיר געקומען מיט אַ גדולה, במ איינע פון זיינע זונות-פאָזאָריטקעס איז פון אים מעוברת געוואָרן און ער האָט זיך געפרייט, ווי דאָס גרעסטע גליק וואָלט אים געטראָפן. דאָס איז אָבער נישט געווען די פרייד פון פאָטערשאַפט, נאָר פון אַ צו-להכעיסניק, וואָס טוט אָפּ אַ מיאוס און אַ געראָטן שפיצל.

דער סוף פון זיינע עסקאפאָדעס אין די שאַנדהייזער איז געווען אַ טרויעריקער : ער איז קראַנק געוואָרן אויף איינער פון די שווערע ווענערישע קראַנקייטן און געמוזט אַוועק אויף אַן עטלעכע חדשימדיקער קוראַציע אין דער פערטער אָפטיילונג פון ייִדישן שפיטאַל — די איינציקע אָפטיילונג אין ייִדישן שפיטאַל אויף טשיסטע אין וואַרשע, וואָס איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ הויכער מויער, ווי אַ שווערע טורמע, און אָפגעשלאָסן פאַר באַזוכערס.

נאָך דער קוראַציע איז מאיר מער נישט צוריקגעקומען צו דער אַרבעט אין ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאָט. אַ שמועה איז געווען, אַז ער איז אַוועק קיין אַרגענטינע. די קלאַנגען וועגן זיין אויפהאַלט אין אַרגענטינע זענען געווען פאַרשיי-דענע: איינע, אַז ער איז דאָרט געוואָרן אַ פאַבריקאַנט פון מעש-אויסאַרבעטונגען; אַ צווייטע, אַז ער איז געוואָרן איינער פון די חברה טמאים.

דער נישט שפעטנער, געזונטער, גוטהאַרציקער און פראַכטפולער צייכענער אין דער לופט, מאיר, דער צווייטער געזעל פון ר' שמשון זילבערבערגס מעטאַל-טאַקער-וואַרשטאָט, וועלכער האָט מיר מער ווי די אַנדערע צוויי געזעלן געהאַלפן דערלערנען דאָס פאָך פון מעטאַל-טאַקעריי, איז געבליבן טיף איינגעקריצט אין מיין זפרון מיט זיינע חסרונות און מעלות.

מאַריץ, דער דריטער געזעל, איז געווען ר' שמשון זילבערבערגס אַ שוואַגער, דער מייסטעראַוועס אַ ברודער. אַ מיטלוווקסיקער, אַ שלאַנקער, אַן אַקוט-ברונעטער, מיט אויגן בלויע — זייער אַ שיינער. ער האָט נישט שלעכט באַהערשט די פוילישע און רוסישע שפראַכן — דער ערשטער אַרבעטער און איינער פון די געציילטע, וואָס כ'האַב באַגעגנט אין דער פראַפעסיע, וועלכע האָבן אין וואַרט און אין שריפט באַ-הערשט די דאָזיקע שפראַכן. מאַריצס שכירות איז געווען ניין רובל אַ וואַך. אין פאָך האָט מען אים גערופן „באַלעטניק“.

דער נאָמען „באַלעטניק“ האָט אים גוט געפאַסט. ער איז געווען אַ לייַדנשאַפט-לעכער טענצער און אַ סיסטעמאַטישער באַזוכער אין די טאַנצזאַלן. אַזאַ טיף האָט מען אין וואַרשע דעמאַלט גערופן: „אַ ייִנגל פון לעקציע-טאַניעץ“. אויסגעמיטן האָט מאַריץ די טאַנצזאַלן אין דער ייִדישער אַדער אַרום דער ייִדישער געגנט און באַזוכט אַזעלכע לאַקאַלן אויסשליסלעך אין דעם רייכערן טייל פון די פוילישע קוואַרטאַלן. זיינע באַקאַנטע מיידלעך זענען געווען מיינסטנס פוילישע. די שוועסטער און די שוואַגערס זיינע זענען פון דעם געווען אומצופרידן. ר' שמשון פלעגט זיך מיט אים

צוליב דעם אָפּט אַרומקריגן, אים פאַרגעוואָרפֿן זיין לייכטזיניקע אויפפירונג און געוואָרנט, אָז ער וועט זיך נאָך שמדן צוליב אַ שיקסע.

חוץ דער ליידינשאַפט פון טאַנצן האָט מאַריץ געהאַט נאָך אַ ליידינשאַפט: טייערע קליידונג. געגאַנגען איז ער אַנגעטאַן ווי אַ דענדי, קאַפּאַבל געווען צו באַצאַלן 40 רובל פאַר אַ צוויירייעקן גראַנאַטענעם אַנצוג, וואָס האָט געמיינט מער ווי פיר וואַכן שכירות. צוליב די טאַנצוואַלן, די מיידלעך און דער קליידונג איז ער געווען פאַרוונקען אין חובות.

טראָץ דעם וואָס מאַריץ איז געווען פאַרמעל דער געבילדעטסטער פון אַלע גע-זעלן, האָט באַזוכט אַ שולע און אויך עטלעכע יאָר די האַנטווערקער-שולע פון דער יידישער גמינע אויף דער סטאַוקע-גאַס, איז ער אָבער אין היגזיכט פון אַנטוויקלונג געווען דער צוריקגעשטאַנענסטער פון די איבעריקע אַרבעטער. אַ בוך איז פאַר אים געווען טאַבו, און די נייעס פון דער וועלט אָדער פון יידישן לעבן האָבן אים לגמרי נישט אינטערעסירט.

געווען איז מאַריץ דער אומסימפּאַטישסטער אין כאַראַקטער. פאַר זיינס אַ גראַשן האָט מען זיך געקענט אויסציען. אָפּגעבן אַ הלואה, וואָס ער האָט געליען ביי די אַנדערע געזעלן, האָט ער זיך געמאַכט נישט וויסנדיק, ווי אַ לערן-יינגל בין איך פון אים צום ערגסטן טראַקטירט געוואָרן. ער פלעגט מיר קיין מאָל נישט וועלן צוהעלפֿן אָדער צווייזן ביים דערלערנען דאָס פאַך. זיין שנאה צו מיין חשק צום לייגענען איז געווען אַ פיל גרעסערע, ווי פון די אַנדערע געזעלן.

נאָך מיין פאַרלאָזן דעם וואַרשטאַט פון ר' שמשון זילבערבערג, האָט מאַריץ, קעגן דעם ווילן פון זיין פאַמיליע, חתונה געהאַט מיט אַ „בלאַטער מויד“, וועלכע האָט צוזאַמען מיט איר מוטער געפירט אַ געשעפט פון אַלטוואַרג אין פאַטשעיאָוו אויף דער באַנגע-גאַס אין וואַרשע.

נאָך דער ערשטער וועלט-מלחמה ביז צום אויסבראָך פון צווייטן וועלטקריג איז מיר אָפּט מאָל אויסגעקומען דורכצוגיין דעם פאַטשעיאָוו, און יעדעס מאָל ווען איך האָב זיך מיט מאַריצן באַגעגנט, האָט ער נישט פאַרפעלט צו חזקן פון מיין תכלית, אָבער גלייכצייטיק מיך פאַרבעטן אויף אַ קאַזע אָדער אַ בייס אין אַ ווורשטן געוועלב. איך פלעג אים איידל אָבער קאַטעגאָריש אָפּזאָגן. ווען כ'האַב אים אַ מאָל אַ פּרעג געטאַן מיט וואָס כ'זאל זיך דערקלערן זיין ברייטהאַרציקייט, האָב איך פון אים געקריגן אַ כאַראַקטעריסטישן ענטפער: „היינט ביסטו דאָך עפעס אַן אַנגע-זעענער מענטש“...

אין מיין זכרון איז מאַריץ פאַרבליבן דער פאַרמעל געבילדעטסטער, אָבער דער אומסימפּאַטישסטער אַרבעטער, וואָס כ'האַב באַגעגנט אין די פאַבריקן און וואַרשטאַטן אין מיין פּראָפּעסיע אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה.

אין ווארשע האָט זינט יאָרן עקזיסטירט אַ קרייז פון פּערזענלעכע פּריינד. פּראָפּעסיאָנעלע אינטעליגענץ, קאָמוניסטן און קאָמוניסטישע סימפּאָטיקערס פּלעגן זיך צונויפקומען אין מאָל אַ וואָך אויף אַ גלעזל טיי אין איינער פון די פּריוואַטע דירות פון די קרייז-מיטגלידער, געמיטלעך-פאַרברענגען צווישן זיך און שמועסן וועגן ערנסטע און לייכטערע ענינים.

מיט דעם אַ קרייז האָב איך געהאַט אַ נאָענטע פאַרביןדונג, פּריער אַ פּאַרטייִשע און נאָך מיין באַזייטיקונג פון דער קאָמ. פּאַרטיי פון פּוילן, אין די דרייסיקער יאָרן, אַן אינטיים-פּערזענלעכע.

אויף איינעם פון די צוזאַמענקונפּטן האָב איך די פּריינד מייע דערציילט די געשיכטע פון די דריי געזעלן פון ר' שמשון זילבערבערגס מעטאַל-טאַקער-וואָר-שטאָט אין פּעריאַד פון מיין לערנצייט.

מיין דערציילונג האָט זיי פאַראינטערעסירט און זי פאַרוואַנדלט אין אַ טעמע פאַר אַ קעגנזייטיקן מיינונג-אויסטיישן. אַ ספּעציעלן אינטערעס האָט ביי זיי אַרויס-גערופן דער טיפּ פון לאַנגן יאַנקל.

ד"ר ליטאַווער, אַ מעדיצינערין, אַ געוועזענע אָסיסטענטין פון דעם אין פּוילן און אין אייראָפּע באַרימטן פּסיכיאַטאַר ד"ר פּלאַטאַו, האָט די פון מיר געשילדערטע טיפּן אַנאַליזירט לויט די טעאָריעס פון פּסיכאָאַנאַליז, טעאָריעס, וואָס האָבן קיין מאָל צו מיר נישט אָפּעלירט און אָפּעלירן אויך היינט נישט — נישט אין מעדיצין און אַ פּשיטא אין פּאָליטישע און געזעלשאַפּטלעכע ענינים.

וויטעק ווידעיסלאָוסקי, אַן אָפּשטאַמיקער פון דער אַ מאָל אין לאַדזש באַרימטער חסידיש-נגידישער ווידעיסלאָוסקי-משפּחה, האָט פּרובירט דערקלערן די טיפּן מיט סאַרקאַסטיש-דיאַלעקטישע אַרגומענטן — מער פּלפול און סאַפיסטיק ווי דיאַלעקטיק. פּראָפּעסאָר רודניאַנסקי, אַ באַקאַנטע פיגור אין דער אינטעלעקטועלער וועלט אין פּוילן צווישן ביידע וועלט-מלחמות, האָט אַנגעהויפּט ראיות און טעאָריעס פון אַ פּילאָסאָפּישן און פּסיכאָלאָגישן כאַראַקטער, און אַזוי אויך אַנדערע, באַנוצנדיק זיך מיט וויסנשאַפּטלעכע טערמינען און טעאָריעס.

מיד האָבן די אַרגומענטאַציעס און טעאָריעס פונעם דאָזיקן הויך-אינטעליגענטן קרייז מענטשן נישט באַפּרידיקט און כ'האָב נישט געמאַכט קיין סוד פון מיין נישט צופּרידנקייט מיט די אַרויסגעזאָגטע געדאַנקען און טעאָריעס. הלצהדיק האָב איך באַנוצט די אויבן-דערמאַנטע פּראָזע וועגן די פּייגל, וואָס זינגען לויט די סעזאַנען פון יאָר און פּליען לויט די ריכטונגען פונעם ווינט.

דאָס איז אויך געווען אַ קאַפּליער אַנצוהערעניש וועגן די פּייגל פון דעם פּירנדיקן קאָדער און אַקטיוו, מיטגלידער און סימפּאָטיקער פון דער געוועזענער מערהייט-פּראָקציע, פון דער וואַרסקי-קאָסטשעוואַ-ריכטונג, אין דער קאָמ. פּאַרטיי פון פּוילן, צווישן זיי אַ ריי אַנוועזנדיקע, וועלכע האָבן צו מאַרגנס נאָכן פּוטש פון דער געוועזענער מינדערהייט-פּראָקציע, אויסגעדרייט דעם דישעל און בהלהדיק

נאכגעלאָפן צו דערקאָפּן דעם וואָגן פון דער אומגליקלעכער לענסקי־אַנפירונג. אַן אַנדער אָספעקט אין דער דיסקוסיע איז געווען, צי האָבן די דריי פון מיר געשילדערטע אַרבעטער טיפן רעפּרעזענטירט די שטימונגען און די טענדענצען פון די אַרבעטער פון מיין פּאָך, אָדער זיך געפונען אויפן ראַנד פון פּלל. מיין ענטפּער איז געווען: יאָ און ניין.

יאָ — מחמת די אַרבעטער זענען געווען פּאָליטיש און סאָציאַל דעמאָראַליזירט, און די שול צום דאָוונען, וואָס מיינע פּאָליטי האָבן זיך געשאַפן אין יאָר 1908, מיט די אַלע אַקסעסאָריעס פון אַ רעליגיעזער שול, איז אויך געווען אַ באַווייז פון דער דאָזיקער דעמאָראַליזאַציע. צו דער שול האָבן געהערט אַפילו נאַטאַרישע אונטער־וועלט־פּאַרשוינען, פאַר וועמען דאָס אַרבעטן אין פּאָך איז געווען נישט מער ווי אַ דעקונג פאַר דער פּאָליציי פון זייערע מיאוסע מעשים — ווי אַ פּוליע מאַטש, איינער פון דער טרויעריק־באַרימטער מאַטש־משפּחה אין וואַרשע (וועגן דער ראַלע פון אַ שמחה מאַטש אין דער קאָמ. באַוועגונג און פון די שמחה קורניקס אין בונד וועט מיר נאָך אויסקומען צו דערציילן), זיינוועלע פּשידופניק, מאירל גאַז און אַנדערע באַקאַנטע אַלפּאַנסן און מעסער־העלדן, וועלכע זענען אין שול אויפגענומען געוואָרן מיט פּבּוד און געקריגן שיינע עליות.

ניין — מחמת טראַץ די שווערע פּאָליציי־ישע באַדינגונגען, האָבן די אַרבעטער פון מיין פּאָך באַמיט זיך אויפצוהאַלטן אַ געוויסע קאָלעקטיווע פּאַרכינדונג, וואָס האָט באַקומען זיין אויסדרוק דורך שאַפן פאַר זיך אַ שול צום דאָוונען, ווי אַן ערוואַך פון אַ סאָציאַלער פּאַראַייניקונג. דאָס נישט אַננעמען קיין באַלעבאַטיים ווי מיטגלידער און זיי נישט לאָזן אַפילו דאָווענען אין דער שול, איז אויך געווען אַ געוויסער סימן פון קלאַסן־באַווסטזיניקייט און פון קלאַסן־סאַלידאַריטעט.

און למען געשיכטלעכן אמת דאָרף פאַרציכנט ווערן, אַז דער „יאָ“ האָט אין זיך געזאָט מער עלעמענטן פון דער ווירקלעכקייט ווי דער „ניין“.

די דעמאָראַליזאַציע צווישן די אַרבעטער אין די יאָרן פון 1908 ביז 1912 איז געווען זייער אַ גרויסע, און די שטימונגען און אויפפירונג פון די געזעלן אין ר' שמשון זילבערבערגס מעטאַל־טאַקער־וואַרשטאַט, אין דער צייט פון מיין לערנען די מלאכה פון מעטאַל־טאַקעריי, זענען געווען אַ באַדייטנדיקע אַפּשפּיגלונג פון די שטימונגען און טענדענצען פון די אַרבעטער אין פּאָך.

ערשט די בלוטיקע געשעענישן אין די לענער גאַלדגרובן אין סיביר אין 1912 האָבן ווי מיט אַ כירורגיש מעסער געעפנט די מפה פון דער סאָציאַלער און פּאָלי־טישער דעמאָראַליזאַציע פונעם אַרבעטער־קלאַס אויפן שטח פון דער דעמאָלטדיקער רוסישער אימפּעריע און אַריינגעבלאָזן אַ נייעם מוט און אַ נייעם קלאַסן־כוח אין די רייען פונעם רוסלענדער פּראַלעטאַריאַט.

און במילא אויך צווישן די אַרבעטער פון מיין פּראַפעסיע.

זיך אויסגעגליטשט

איך האָב זיך אויסגעגליטשט. כ'האָב באַגנבעט מיין לערן-מייסטער ר' שמשון זילבערבערג אויף אַ סומע פון 36 רובל מיט 64 קאָפּיקעס און מיטן געלט בין איך אַנטלאָפּן קיין פּאַריז.

דאָס איז געווען אַ באַוויסזיניקער און קאַלטבלוטיקער קרימינעלער אַקט. שוין ביים מאַכן די ערשטע טריט אויפן וועג צו אַנטלויפּן פון וואַרשע מיט די געגנבעטע געלטער, האָב איך גוט געוויסט וואָס איך טו און פאַר וואָס איך טו דאָס, און זיך אָפּגעגעבן אַ חשבון פון מעגלעכע רעזולטאַטן אויב מיין פּלאַן צו אַנטלויפּן פון וואַרשע וועט זיך נישט איינגעבן.

כ'האָב געוויסט, אַז איך באַגיי אַ צווייפאַכן פאַרברעך: דעם פאַרברעך פון אַ גנבה און דעם נאָך גרעסערן פאַרברעך, וואָס איך באַגנבע מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, וועמען איך פאַרער מיטן גאַנצן האַרצן, און וועלכער האָט אין משך פון דער צייט, וואָס כ'בין ביי אים געווען באַשעפטיקט ווי אַ לערן-ינגל, מיר אַזוי פיל גוטס געטאָן, געלערנט מיך די מלאכה פון מעטאַל-טאַקעריי בעסער, ווי צען אַנדערע צוזאַמען וואַלטן עס געטאָן, און מיך אַזוי פּיין און מענטשלעך באַהאַנדלט. און געוויסט האָב איך אויך פאַר וואָס איך באַגיי די נישט ווערדיקע טאַט: דער צוועק און דער ציל פון דער גנבה איז געווען צו פאַרן קיין פּאַריז, צו מיינער אַ שוועסטער.

פּאַריז! דאָס איז געווען אַ מאַגיש וואַרט, וואָס האָט אין מיך עלטערנס הויז געבלענדט מיט אַלערליי קאַלירן און אויסגעזונגען געוואָרן אין פאַרשיידענע אינטאַ-נאַציעס.

די מאַמע האָט דאָס וואַרט „פּאַריז“ אַרויסגעזאָגט מיט אַ ניגון פון דער תּחינה. דער גאַנצער פּרום-מאַמישער ווייטיק איז אַריינגעלייגט געוואָרן אין דעם וואַרט „פּאַריז“. פּאַריז איז געווען איר גרויס אומגליק, דאָס ערשטע קינד, אַ מיידל, וואָס האָט פאַרלאָזן דער מאַמעס הויז און איז געפאַרן אין דעם — ווי מ'האַט איר אינפאַר-מירט — אויסגעלאָסענעם פּאַריז, וווּ זי וועט זיכער לעבן מיט אַ יונג „נאַ ויאַרע“. די שוועסטער האָבן דאָס וואַרט „פּאַריז“ אויסגעזונגען מיט די לירישסטע טענער, ווי זיי וואַלטן אַריינגעלייגט זייערע טרוימען און האַפּענונגען אין דעם דאָזיקן וואַרט, ווי דאָס וואַרט „פּאַריז“ וואַלט געווען זייער געליבטער און אויסלייזער פון די שווערע באַדינגונגען, מאַטעריעלע און מיידלשע, אין וועלכע זיי געפינען זיך. צוויי פון מיינע שוועסטער האָבן מיט יאַרן שפּעטער פאַרווירקלעכט זייער טרוים און אַוועק קיין פּאַריז — און זיי זענען דאָרט אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים.

פאַר מיר האָט דאָס וואַרט „פּאַריז“ געקלונגען מיט אַלע צויבער-מעלאָדיעס פון דער וועלט. די שטאַט פּאַריז איז אין מיינע אויגן געווען אַ פּאַנטאַסטישער

מיראזש, וואָס בלענדט און ציט צו זיך. אין מיין פּאַנטאַזיע האָב איך זיך געזען אין פּאַריז פּטור פון אַלע אומאַנגענעמלעכקייטן, מ'האַט וואָס מען וויל און מ'טוט וואָס מען וויל. אַך, פּאַריז, פּאַריז! — האָט עס אין מיר געזונגען יעדעס מאָל ווען כ'האַב דאָס וואָרט געהערט.

ווען כ'האַב געהאַט אין מיין טאַש מיין לערן-מייסטערס געלט, האָט דאָס וואָרט פּאַריז געהאַלטן אין איין עגבערן: איצט איז געקומען די צייט. קיין אַנדערע בעסערע געלעגנהייט וועט דיר אַזוי שנעל נישט אונטערקומען. היידאָ קיין פּאַריז — האָט עס אין מיר געשריגן.

ס'איז אַ גנבה, דו באַגנבעסט דיין לערן-מייסטער — האָב איך צו זיך גערעדט. אַוודאי ווייס איך וועגן דעם. טאָ, איז וואָס — האָב איך מיט זיך איינגעטענהט — דער מייסטער וועט נישט אַרעמער ווערן, פאַר וואָס זאָל איך פאַרלירן די געלעגנהייט און נישט פאַרן קיין פּאַריז? — און די סקרופולן זענען פאַרשוונדן.

געווסט האָב איך אויך וואָס עס דראָט מיך אין פּאַל אויב מיין פּלאַן פון אַנטלויפן מיטן געגנבעטן געלט זאָל דורכפאַלן, און די קאַנסעקוענצן וואָס קענען קומען פון אַזאָ דורכפאַלן, אַז עס דערוואָרט מיך תּפּיסה. אין בעסטן פּאַל, וועל איך מער נישט קענען אַנקומען צו קיין אַנדערן מעטאַל-טאַקער אויף דער לער.

אַבער קיין שום זאַך האָט מיך נישט געקענט אַפהאַלטן צוצונומען דאָס געלט און אַנטלויפן. כ'בין דעטערמינירט געווען דורכצופירן מיין פּלאַן — און פאַר יעדן פּרייז זיך צו דערשלאָגן קיין פּאַריז.

געשען איז די גנבה. אַן ערך צוויי אָדער דריי וואָכן נאָך סופּות פון יאָר 1910. אין אַ קילץ און אַ זוניקן פּרימאַרגן, אין איינעם פון די גינגאַלדענע האַרבסטיקע טעג, וואָס זענען אַזוי פּראַכטפול אויף דער ערד פון פּוילן, אין אַ יומא-דפּראַ, ווען די גרויסע פּאַבריקן אַרבעטן נישט און די גרויסע געשעפטן פון הערזע, יאַבלקאַווסקי, ברוּן און ענלעכע זענען געשלאָסן; די טירן פון די יידישע געשעפטן אויפן גושיבאָוו, גענשע, נאַלעווקעס זענען בלויז צוגעלענט, אָפּן און נישט-אָפּן; די קלענערע וואָר-שטאַטן אַרבעטן יאָ און אַרבעטן נישט, ס'ווענדט זיך אין די פּאַליצייִישע פּאַרעהל-טענישן פון געגעבענעם אָרט, און אין ר' שמשון זילבערבערגס טאַקער-וואַרשטאַט זענען אין דעם טאַג די געזעלן נישט אַריינגעקומען — אין אַ פּרימאַרגן פון אַזאַ טאַג האָט מיין לערן-מייסטער מיך געהייסן צוגיין אין איינעם פון די אינזשענירן-ביראָען און אָפּנעמען אַ חוב, צוגעבנדיק, אַז אויב די ביראָ וועט זיין פּאַרמאַכט און כ'וועל דאָס געלט נישט קריגן, בין איך פּריי און קען גיין אַהיים.

אין דער אינזשענירן-ביראָ האָב איך דעם חוב געקריגן — אַ סומע פון 36 רובל מיט 64 קאָפּיקעס, אָבער אַנשטאַט צוריקצוגיין אין וואַרשטאַט, בין איך אַוועק אין דער ריכטונג פון די עלטערנס וווינונג.

די מאַמע האָט מיך אויפגענומען מיט מיסטרויען און געפרעגט: „וואָס טוסטו מיצקע-דרינען אין שטוב?" כ'האַב איר געגעבן אַ צופרידנשטעלנדיקן ענטפער,

וואס האט גלייכצייטיק בארעכטיקט מיין איבערטאן זיך אין די שבת-יום-טובדיקע קליידער.

אנגעטאן האב איך די בעסטע קליידער, וואס כ'האב פארמאגט נאך פון דער צייט פון מיינע פעטע פארדינסטן ביי מענדל לאטאוויטש, דאס געלט גוט פארשטעקט, און פדי נישט ארויסצורופן קיין פארדאכט, האב איך מיט זיך גארנישט מיטגענומען, חוץ די בעסערע קליידער, וואס כ'האב אין שטוב אנגעטאן.

פון שטוב בין איך מיט א טראמוויי געפארן אויף פלאץ מוראנאווסקי און פון דארטן אוועק צו פוס צום נאדווישלאנסקי וואקזאל. דער ערשטער צוג איז געגאנגען אין דער ריכטונג פון דער שטאט ראדאם. כ'האב געקויפט א בילעט קיין ראדאם און אפגעפארן מיט דער דאזיקער באן.

די פערטע קלאס איז געווען אנגעפראפט מיט מענטשן, הויפטזעכלעך מיט יידן און יידישע פרויען. ס'האט לאנג געדויערט און די יידישע פאסאזשירן האבן מיך באמערקט און זיך מיט מיר פאראינטערעסירט. מיין טראדיציאנעלע קליידונג און דער לייטישער צושטאנד פון די קליידער האט ארויסגערופן צוטרוי. אויף די פראגעס, ווו פארט א יינגל אליין און ווו איז מיין באגאזש? — האב איך געענטפערט, אז איך פאר קיין אסטראווע אין דער ישיבה, און אז מיין פעקל מיט זאכן האב איך פארלוירן אויפן וואקזאל אדער מ'האט עס מיר צוגעגעבעט. ס'לוינט אבער נישט צו מאכן דערפון קיין וועזן, ווייל ס'איז געווען א קליין פעקל, און ווען כ'וועל אנקומען אין דער ישיבה, וועלן מיך די עלטערן שוין באזארגן מיט אלעם נייטיקן.

די יידישע מיטפארערס האבן מיך נישט געלאזט פארהוהערן. מ'האט מיך צוגעזען מיט עסן און טרינקען. ווען די באן איז אנגעקומען קיין ראדאם האבן עטלעכע יידישע פאסאזשירן מיך מיטגענומען מיט זיך אין אן אכסניה צום שלאפן.

די אכסניה האט זיך געפונען אויפן ראג לובלינער-גאס און איז באשטאנען פון עטלעכע גרויסע שמוציקע צימערן. אין יעדן צימער האבן זיך געפונען א 10-12 בעטלעך. איך האב באצאלט 25 קאפיקעס און איבערגעשלאפן די נאכט. אין די שפעטערדיקע יארן, בשעת מיין טעטיקייט אין בונד און אין דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, בין איך אין דער דאזיקער אכסניה געווען אן אפטער גאסט. זי איז שוין אבער געווען אין א פיל בעסערן מצב און א סך ריינער, ווי דאס ערשטע מאל ווען איך האב אין איר גענעכטיקט.

צו מארגנס אין דער פרי האב איך געבארגט ביי איינעם פון די שלאף-שכנים א פאר תפילין און נאכן אפדאווען געגעסן אין דער אכסניה פרישטיק און שפעטער אויך מיטאג.

מיין ציל איז געווען די שטאט קאליש. קאליש איז געווען א גרענעצשטאט, דורך וואנען ס'איז געגאנגען א שטראם פון עמיגראנטן. געוויסט האב איך, אז אין קאליש געפינט זיך מיינע א קרובה, פון טאטנס צד, און אז איר מאן איז געווען א סופר. כ'האב פארשטאנען, אז כ'וועל צו מיין קרובה זיך קענען דערפרעגן.

אין פארלויף פון טאג בין איך אין ראדאם געווייר געווארן, אז קיין קאליש מוז מען פארן דורך לאדזש און אז דער צוג קיין לאדזש גייט אפ ביי נאכט. מיטן ביינאכטיקן צוג בין איך געפארן קיין סקארזשיסקא, וואס איז אלע מאל געווען א באנקנופ, און שפעט ביי נאכט אפגעפארן מיט א צוג קיין לאדזש. קיין לאדזש בין איך אנגעקומען ארום 7 א זיגער אין דער פרי. די באן פון לאדזש קיין קאליש האט געדארפט אפגיין ערשט שפעט ביי נאכט. איך בין אריין אין א טייהויז און געגעסן פרישטיק — דער ערשטער פרישטיק אן אומגעדאוונטער; זינט מיין ברמצווה האב איך צום ערשטן מאל פארפעלט צו לייגן תפילין. א גאנצן טאג האב איך זיך ארומגעשלאנדערט איבער דער שטאט לאדזש. די שטאט איז מיר נישט איבעריק געפעלן. א ווארשעווער איינוווינער, יונג צי אלט, קען נאך ווארשע קיין אנדער שטאט אין פוילן ניט געפעלן. ערשט אין די יארן פון מיין טעטיקייט אין דער קאמ. פארטיי פון פוילן איז מיר לאדזש בעסער געפעלן ווי ווארשע. נישט די שטאט, נאר דאס ארבעטער־פאלק פון לאדזש, דאס פוילישע און דאס יידישע. די לאדזשער ארבעטער האבן פארמאגט א סך מער פאליטישע און רעוואלוציאנערע רייפקייט ווי די ווארשעווער, בעת די ווארשעווער ארבעטער זענען געווען פאליטיש עמאציאנעל און בונטאריש. בולטער איז די בונטארישקייט און פאליטישע עמאציאנעלקייט געקומען צום אויסדרוק ביי דער שטודירנדיקער יוגנט און ביי דעם יידישן פארטיי־אפטייל אין מוראנאווער ראיאן. אולטרא־לינקע לאַ-זינגען, קאנצעפציעס און טעאריעס, זענען אין ווארשע שנעל אויפגעכאפט געווארן, און די קינדער־קראנקייט פון קאמוניזם האט ביי די ווארשעווער ארבעטער, און ספעציעל ביי די יידישע ארבעטער און שטודירנדיקער יוגנט, געהאט א פריי און ברייט פעלד צו אפערירן.

שפעט ביי נאכט בין איך אפגעפארן פון לאדזש קיין קאליש. די פאסאזשירן אין דעם צוג זענען געווען שווייגנדיקע. אין די וואגאנען פון די באנען, וואס זענען געגאנגען פון ווארשע קיין ראדאם און פון ראדאם קיין לאדזש איז דער זשום און געפילדער געווען א גרויסער און באקאנטשאפטן זענען שנעל געשלאסן געווארן. דאקעגן אין די וואגאנען פון פערטן קלאס אין לאדזשער־קאלישער צוג האט גע־ערשט א שטילקייט. דאס איז אפשר דערפאר, וואס קאליש איז געווען א גרענעצ־שטאט און די באן־פאסאזשירן האבן געהאט סיבות מורא צו האבן פאר די זשאנ־דארמען און געהיים־אגענטן, וועלכע האבן זיך געפונען אין א גרויסער צאל אין די וואגאנען פון דעם דאזיקן צוג, און פאר די אפטע רעוויזיעס אין די וואגאנען.

ביים פארלאזן דעם וואגאן האט מיך א יידישע פרוי אנגענומען ביי א האנט און צו מיר א זאג געטאן: „קום, יינגל, מיט מיר וועט דיר גארנישט געשען.“ ביים אריינגאנג אין וואקזאל האט די פרוי געוויזן דעם זשאנדארם עפעס א צעטל, משמעות, אז זי איז א קאלישער איינוווינער, און מיר זענען דאן אומגעשטערט אדורך דעם וואקזאל.

אין איר וויינינג האָט מיך די פרוי מכבד געווען מיט אַ הייס גלאַז באַוואַרקע און אַ טאַכטער האָט מיך צונויפגעפירט מיט מיין קרובה. די שטוב פון דער קרובה איז געווען אַן אַרעמע, אַן ענלעכע צו מייע עלטערנס הויז. אין אַ צימער איז געשטאַנען אַ וועבשטול און אַ זון איז געשטאַנען און געאַרבעט. דריי טעכטער און נאָך אַ זון האָבן געאַרבעט אין דער באַרימטער קאַלישער שפיצן-פאַבריק.

די קרובה האָט מיך אויסגעפרעגט וועגן דער סיבה און ציל פון מיין קומען קיין קאַליש און וועגן די פאַרהעלטענישן אין דער משפּחה. כ'האָב אָפּגעבאַקן אַ ליגן, אַז דער טאַטע איז געשטאַרבן און איך פאַר קיין פאַריו צו אַ שוועסטער, און אַז דאָס פעקל מיט זאַכן האָט מען מיר אין לאַדזש צוגעגנבעט. צי די קרובה האָט מיר געגלייבט צי נישט — ווייס איך נישט. זי האָט לאַקאַניש געענטפערט: „גוט, מ'וועט שוין זען“.

אין אַונט האָב איך מיט דער פאַמיליע געגעסן אַן אַרעם מאַלצייט. אין דער פרי, געווען איז עס אין אַ פרייטיק, איז די קרובה מיט מיר אַוועק אין אַ קראָם פון קליידער, געקויפט מיר אַ מאַרינאַרקע, אַ היטל וואָס מען טראַגט אויף דער דייטשישער זייט, צוויי העמדער, צוויי שטייענדיקע גומענע קראַגנס, אַ פאַרהעמדל, אַ קראַוואַטל פאַר די שטייענדיקע קראַגנס און אַ קליינעם שטרוענינעם קישרל. זי האָט געהייסן מיר גלייך אַנטאָן די מאַרינאַרקע מיטן היטל, איבערלאָזן מיין קאַפּאַטקעלע, און נאָך אַ לאַנגער דינגעניש געהייסן מיך באַצאָלן דעם קרעמער אַ רובל מיט צוואַנציק קאַפּיקעס. דאָס צווייטע מאָל אין מיין לעבן בין איך געגאַנגען אַנגעטאָן אין נישט-טראַדיציאָנעלער ייִדישער קליידונג. דאָס ערשטע מאָל איז עס, ווי שוין דערציילט, געווען אויף אַ וויילע — מיטצוגיין מיט מענדל לאַטאַוויטשן אין דער קונסט-גאַלעריע „זאַכענטאָ“ אין וואַרשע. דאָס מאָל האָט מיין גווישע קליידונג שוין געדאַרפט זיין מיין שטענדיקע הלבשה.

נאָכן אָפעסן מיטאַג האָט די קרובה פאַרפאַקט די געקויפטע זאַכן אין קיישל און אַריינגעלייגט אויך אַ פעקל עסן. איך האָב איר פאַרגעלייגט צו באַצאָלן פאַרן עסן, זי האָט זיך אָבער קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט צו נעמען באַצאָלט. אויף איינער פון די קאַלישער גאַסן האָט געוואַרט אויף מיר אַ דאַרפיש ייִנגל. די קרובה האָט אים געגעבן דאָס קיישל און געהייסן כ'זאָל דעם ייִנגל געבן איצט דריי רובל און די אַנדערע דריי רובל — נאָכן אַריבערגיין די גרענעץ. אויפן וועג האָט דאָס ייִנגל מיטגענומען נאָך עטלעכע מענטשן און אונדז געהייסן אים נאָכגיין פון דער ווייטנס. אין אַ דאַרף האָט אונדז איבערגענומען אַן עלטערער פויער, אַריינגעלאָזט די געקומענע אין אַ שיער און דעם שיער פאַרשלאָסן. אין שיער האָב איך געטראָפן אַ גרעסערע גרופע עמיגראַנטן, ייִדישע און פוילישע. נאָך דעם זעלבן אַונט האָבן מיר געדאַרפט אַריבערגיין די גרענעץ. שפעט אין אַונט האָט מען אונדז געלאָזט וויסן, אַז דאָס דורכגיין די גרענעץ

וועט פארקומען צו מאַרגנס, שבת ביי נאַכט. אין פאַרלויף פון מעת-לעת זענען אַנגעקומען נאָך מענטשן, און שבת נאָך האַלבער נאַכט האָב איך מיט אַ גרופע פון אַ דריי צענדלינג מענטשן זיך געלאָזט צו דער גרענעץ, קיין דייטשלאַנד. דאָס שוואַרצן די גרענעץ צווישן קאַליש און סקאַלמעזשיצע איז פאַרגעקומען ווי געוויינטלעך.

דער שמוגל-מאַטיוו, דאָס שוואַרצן גרענעצן פון מענטשן און קאַנטראַבאַנדע פון סחורות, האָט אַ פעסטע פּאַזיציע אין דער ליטעראַטור. אויך אין דער ייִדישער שפּראַך פעלן נישט קיין דערציילונגען און שילדערונגען וועגן ייִדישע און נישט-ייִדישע עמיגראַנטן און אַנטלאַפענע רעוואָלוציאַנערן, וועלכע האָבן אין די טויזנטער געשוואַרצט די גרענעצן צווישן דער אַמאַליקער רוסישער אימפעריע און די אַמאַ-ליקע דייטשלאַנד און עסטרייך.

די נאַכטמאַרשן ביים שוואַרצן די גרענעץ זענען געווען פאַרבונדן מיט טראַג-געדיעס, צרות, פאַרלוסטן, און נישט זעלטן — אויך מיט קאַמישע פּאַסירונגען. דער שטאָף און דער נוסח פון די מערסטע דערציילונגען און שילדערונגען זענען אַזאָ: די שוואַרצערס האָבן געפּאָדערט פאַרויס דאָס גאַנצע געלט פאַרן אַריי-בערגיין די גרענעץ; געלאָזן שטיין די מענטשן אין מיטן פעלד אָדער וואַלד און די שוואַרצערס זענען נעלם געוואָרן; די שוואַרצערס גופא, אָדער אַנדערע באַנדעס, האָבן באַרױבט די מענטשן אויפן וועג צו דער גרענעץ; די רוסישע גרענעצוואַך איז פּלוצעם אַנגעקומען, קיין שום פאַרהאַנדלונגען האָבן נישט געהאַלפּן, און די גרופע, אָדער אַ טייל, איז אַרעסטירט געוואָרן; קינדער זענען פאַרלוירן געגאַנגען; געפעק האָט געפעלט; די לעצטע פּאַזע פון דער גרענעץ איז געווען אַ בריקל אָדער אַ וואַסער, וואָס מ'האַט געמוזט שנעל דורכלויפן אד"גל.

אויך מיין שוואַרצן די גרענעץ האָט געהאַט אַן ענלעכן פאַרלויף. אַ טייל איז אַרעסטירט געוואָרן, איך מיט די איבעריקע פון מיין גרופע, מיט וועלכער כ'האַב געשוואַרצט די גרענעץ, זענען אַנגעקומען אויף דער דייטשישער זייט פּיטש-נאַס, אויסגעוויקט פונעם טייכל, וואָס מיר זענען דורכגעלאָפּן.

אין דער קרעטשמע אויף דער דייטשישער זייט האָט אונדז אויפגענומען די אייגנטימערין און אַ גרויסער הונט.

די אייגנטימערין, אַ קאַרפּולענטע, זויבערע און נישט מיאוסע דייטשקע אין די מיטעלע יאָרן, האָט פּונאַנדערגעטיילט די מענער, און די פּרויען מיט די קליינע קינדער, אין צוויי באַזונדערע זאַלן, געגעבן יעדן אַ האַנטעך, אַ לאַנג העמד, אַ כאַלאַט און אַ פּאַר שטעקשיך, און געהייסן יעדן איינעם לייגן באַזונדער זיין פעקל אַנטוועכטס, ווי די ייִדן פּרייטיק אין מקוזה. די אַקערשט געקומענע האָט זי טראַקטירט מיט הייסער קאַווע און היימיש געבאַקענעם קוכן.

ביים קאַנסומירן די קאַווע מיט קוכן, האָט מען גריילעך געקענט זען די רעלי-גיעזע דיפּערענציאַציע צווישן די ייִדן: גאַר פרומע, פרומע און נישט קיין פרומע.

אייניקע האָבן נישט טועם געווען אפילו די קאָוע, אַנדערע האָבן די קאָוע יאָ געטרונקען, אָבער נישט געגעסן דאָס געבעקס, און אַנדערע האָבן קאַנסומירט ביידע זאַכן, די קאָוע און דעם קוכן.

אין דעם צימער, וווּ כ׳האָב געדאַרפט איבערנעכטיקן, זענען געשטאַנען זעקס בעטלעך און דאָס איבערצוג האָט געבלאַנקט פון וויסקייט. אַזאַ שנייווייס געוועשן האָב איך געווען צום ערשטן מאַל אין לעבן. אפילו דעם זיידנס העמדער פון דער פראַלניע האָבן אין מיניע אויגן אויסגעזען קויטיק אין פאַרגלייך מיט דער בלאַנקענ-דיקער וויסקייט פון דעם בעטאיבערצוג. נישט ווילנדיק האָט זיך געמאַכט אַ פאַר-גלייך מיט דעם שמוציקן בעטציג אין דער אַכסניה אין ראַדאָם.

אין דער פרי האָט יעדער אויף זיין בענקל, וואָס איז געשטאַנען ביים בעט, געהאַט ליגן זיינע קליידער אָפגערייניקטע און אויסגעפרעסטע, ווי פון דער נאַדל אָפער, און צוגעשפיליעט מיט אַ צעטל צו באַצאַלן צוויי מאַרק פאַרן רייניקן די קליידער.

אויף פרישטיק איז סערווירט געוואָרן ברויט מיט פוטער און אַ טעלער מיט געפרעגלטן אויפשניט; ווורשט, שינקע און אַנדערע פלייש-דעליקאַטעסן און אויף דעם — צוויי שפיגל-אייער. די שפיגל-אייער זענען פאַר מיר, און וואַרשיינלעך נישט בלויז פאַר מיר, געווען אַ סענסאַציע. צום ערשטן מאַל האָב איך געזען אייער צוגעגרייט אויף אַזאַ אופן צום עסן.

אַ היפשע ווילע בין איך געזעסן איבערן טעלער, מעדיטירט און אַן ווערטער זיך גערעדט: „אַ גנב ביסטו, אומגעדאַונט האָסטו שוין געגעסן, קיין תפילין לייגסטו מער נישט, און איצט גייסטו אויך ווערן אַן אוכל-טריפה, עסן בשר-קוויטש? צו וואָס וועסטו נאָך דערגיין? ! די שפיגל-אייער האָבן אָבער פאַרפירערש געוונקען מיט די צוויי גרויסע געלע אויגן, פון טעלער האָט דער ריח גערייצט דעם גומען און דער יצר-הרע האָט זיך אַריינגעמישט און געטענהט: „נו, מילא, אין גיהנום וועסטו דאָך שוין סיי ווי זיין, דעם טלית-קטן אפילו האָסטו שוין אויך היינט אין דער פרי נישט אַנגעטאַן, וועט זיין נאָך אַן עבירה, איז רייב, שמעיה, די סעודה — און געגעסן דעם פרישטיק!“

דער ערשטער ביסן איז מיר געבליבן שטעקן אין האַלדז, דערשטיקט צו ווערן. דער ביסן האָט זיך סוף-פל-סוף אַראָפגעגליטשט אין גומען און די איבעריקע ביסנס זענען שוין געאַנגען ווי געשמירט. איך האָב זיך באַלעקט פון הנאה, וואָס דער נייער גויישער מאַכל האָט מיר פאַרשאַפט.

דער ערשטער פרימאַרגן אויף דער דייטשישער ערד איז געווען אַ שיינער און אַ זוניקער. נאָכן פרישטיק האָבן די מענטשן אין דער קרעטשמע אַנגעהויבן אויף אַ נאַטירלעכן אופן צו גרופירן זיך אין באַזונדערע גרופעס און יעדער גרופע האָט געמאַכט פלענער פון דער ווייטערדיקער רייזע.

אויך איך האב זיך צוגעלאַנטשעט צו איינער פון די גרופעס. מיין גרופע האָט באַשלאָסן נאָך מיטאַג זיך צו לאָזן צו אַ ווייטערדיקער קלענערער באַנסטאַציע. נעמען דאָרט בילעטן קיין בערלין און אין בערלין זיך אָפּשטעלן. כמעט אַלע פון מיין גרופע זענען געווען באַגרענעצט אין געלטמיטלען. די מערסטע האָבן געוווּסט, אַז אין בערלין וועט דער ייִדישער הילפּספּאַראַיז זיי באַזאָרגן מיט מיטלען צו קענען פאַרן ווייטער: ווער קיין פאַריז, ווער קיין לאַנדאָן און ווער אין די אַמעריקעס. די פּלענער זענען זיך ראַפּטעם צעפּאַלן.

פאַר מיטאַג זענען אין דער קרעטשמע אַנגעקומען צוויי הויכע, פעטע דייטשישע זשאַנדאַרמען אויף ראַווערן, באַגלייט פון צוויי גרויסע הינט. זיי האָבן געזאָגט אַ הויכן „גוטמאַרגן“, געמאַכט אַ גוטן שנאַפּס און געהייסן אַלע אַנוועזנדיקע מיטגלייך מיט זיי צו דער באַנסטאַציע. אויף איין וואָגן איז אַרויפגעלייגט געוואָרן דאָס געפּעק, אויף אַ צווייטן וואָגן האָט מען אַרויפגעזעצט די קינדער מיט זייערע מוטערס און די איבעריקע זענען געגאַנגען צו פּוס צו דער באַנסטאַציע סקאַלמעזשיצע. אויפן וואַקזאַל זענען די פאַרנומענע אַריינגעפּאַקט געוואָרן אין אַן איינצל-זימער און עטלעכע שעה שפּעטער אַפּטראַנספּאַרטירט געוואָרן קיין אַסטראַ אין דער קאַראַנטין-שטעלע.

די קאַראַנטין-שטעלע אין אַסטראַ, איינע פון די צענדליגער אויף דער ברייט פון די דייטשיש-רוסישע גרענעצן, איז געווען אַרומגעצוימט מיט אַ הויכער מויער און אויסגעזען ווי אַ טורמע פאַר שווערע פאַרברעכערס. יעדער נישט-דייטש, וועל-כער איז פאַרהאַלטן געוואָרן אויפן גרענעצפּאַס ביז נאָך אַסטראַ, איז פאַרשפּאַרט געוואָרן אין דער דאָרטיקער קאַראַנטין-שטעלע.

דער שטח פון דער קאַראַנטין-שטעלע איז געווען אַ גרויסער און אויפן דאָזיקן שטח האָבן זיך געפּונען אַ באַדייטנדיקע צאָל געמויערטע באַראַקן, וואָס זענען קלאַ-סיפּיצירט געוואָרן אין ערשטע, צווייטע און דריטע קאַטעגאָריעס.

אין די באַראַקן פון דער ערשטער קאַטעגאָריע „די לוקסוריעזע“, מיט איינצלנע בעטלעך ווי אין אַ שפּיטאַל, זענען לאַקירט געוואָרן די יעניקע, וואָס האָבן געהאַט שיפּסקאַרטן צו פאַרן דורך דייטשישע פּאַרטן: האַמבורג, ברעמען אד"גל, און אַזעל-כע, וואָס האָבן געהאַט באַרעס געלט צו קויפן אין דער קאַראַנטין-שטעלע דייטשישע שיפּסקאַרטן. זיי האָבן נישט לאַנג דאָרט געהויזט און אַפּגעשיקט געוואָרן צו זייערע פּאַרטן.

אינעם צווייטן קלאַס באַראַקן, מיט איינצלנע בעטלעך און אויך מיט דאַפּלטע, איינס איבערן אַנדערן, זענען איינקוואַרטירט געוואָרן אַזעלכע, וועלכע האָבן געהאַט שיפּסקאַרטן אין נישט-דייטשישע פּאַרטן: ראַטערדאַם, אַנטווערפּן, ליווערפּול. זיי זענען שוין פאַרהאַלטן געוואָרן לענגער און אויף זיי איז געמאַכט געוואָרן אַ דרוק צו בייטן זייערע שיפּסקאַרטן אויף דייטשישע. ווען דאָס האָט זיך נישט איינגעגעבן, זענען זיי סוף-כּל-סוף אַפּגעשיקט געוואָרן צו זייערע פּאַרטן.

אין דער דריטער קאטעגאריע באַראַקן זענען די בעטלעך באַשטאַנען פון צוויי און אַפילו פון דריי־שטאַקיקע און אין די באַראַקן זענען איינקוואַרטירט געוואָרן די יעניקע, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין שיפסקאַרטן, נאָר געהאַפּט זיי צו קריגן און בעיקר אַזעלכע, וואָס דער ציל פון זייער רייזע איז געווען אייראָפּע.

חוץ די באַראַקן צום שלאָפן זענען אויך געווען באַראַקן מיט ביוראָען פאַר דער אַדמיניסטראַציע און פון די דייטשישע שיפס־קאָמפּאַניעס און אויך באַראַקן צו פאַרברענגען די טעג און אַוונטן. אין איין באַראַק האָט זיך געפונען אַ קאַנטינע, אין וועלכער מ'האַט געקריגן קאַלטע און הייסע שפּייזן, נאַשוואַרג, ציגאַרעטן, שפּיל־צייג פאַר קינדער און אַנדערע נייטיקע זאַכן.

די קאַראַנטין־שטעלע האָט קיינער נישט געקאַנט פאַרלאָזן סיידן מיט אַ ספּע־ציעלער דערלויבעניש, אַ „פּאַסירשיין“. פאַר אַלץ האָט מען אין דער קאַראַנטין־שטעלע געדאַרפן באַצאָלן אַ פּיל העכערן פונעם נאָרמאַלן פּרייז אין שטאַט. פאַרן שלאָפן האָט מען געדאַרפט יעדן טאַג באַצאָלן אַ געוויסע סומע (איד געדענק נישט גענוי וויפּיל. מיר דאַכט זיך 60 פּעניג אַ טאַג), און ווען ס'איז ביי וועמען אויסגעגאַנגען דאָס געלט, איז ער תּיכּף צוריקגעשיקט געוואָרן צו דער רוסישער גרענעץ און איבערגעגעבן געוואָרן אין די הענט פון דער רוסישער זשאַנדאַרמערע.

די קאַראַנטין־שטעלעס זענען געווען אַן אַפּענע און לעגאַליזירטע רויבעריי פון די דייטשישע שיפס־קאָמפּאַניעס מיט דער הילף פון דער דייטשישער רעגירונג. זיי האָבן געדינט צו צווינגען די עמיגראַנטן צו פאַרן נאָר דורך דייטשישע פאַרטן, און די וואָס האָבן געוואַלט פאַרן אין די אייראָפּעיִשע לענדער האָבן געהאַט די ברירה אַדער צו קויפן אַ דייטשישע שיפסקאַרטע אין וועלכן ס'איז לאַנד און דערנאָך פאַרן וווּ זיי ווילן, אַדער צוריקגעשיקט ווערן צו דער רוסישער גרענעץ.

קיין טראַגעדיעס האָבן אין דער קאַראַנטין־שטעלע אין אַסטראַ נישט געפּעלט. צום ערשטן מאל אין מיין לעבן בין איך געווען אַן עדות פון מענטשלעכע טראַגעדיעס, צרות און ליידן, קעגן וועלכע אַפילו די הונגער־ליידן פון מיין משפּחה זענען געווען נישטיק קליין.

אין דער קאַראַנטין־שטעלע אין אַסטראַ האָב איך געקריגן די ערשטע אויגן־שיינלעכע לעקציע פון רויבעריי, גזילה און ברוטאַלקייט. אין אַסטראַ האָב איך פאַרבראַכט פּונקט צוויי וואָכן.

שוין דעם צווייטן טאַג פון מיין פאַרשפּאַרט ווערן האָב איך געוויסט, אַז מיין גורל איז צוריקגעשיקט צו ווערן קיין וואַרשע. כ'בין דעריבער נישט געווען שפּאַרוואַם אין מיינע הוצאות. ווען די אַדמיניסטראַציע האָט זיך דערוויסט, אַז כ'בין שמאַל מיט געלט, האָט זי מיך צוריקגעשיקט צו דער רוסישער גרענעץ.

אין אַ זונטיק־פאַרנאַכט האָבן דייטשישע זשאַנדאַרמען צונויפגענומען אַ גרע־סערע גרופּע פאַרהאַלטענע, מיך צווישן זיי, און אונדז אַפּגעפירט קיין סקאַלמעזשיצע אין טורמע.

און ס'האט זיך אנגעהויבן מיין עקזאדוס קיין ווארשע.
אין דער טורמע אין סקאלמעזשיצע, אין וועלכער די זשאנדארמען האבן מיך
געברענגט פון דער קאראנטין-שטעלע אין אסטרא, בין איך אנגעקומען שוין נאָכן
נאכטאפעל און אריינגעלאזט געווארן אין אן איינצל-קאמער.
געהערשט האט אין דער תפיסה אַ טויטע שטילקייט. די טורמע און די איינצל-
קאמער האט אין מיר אַרויסגערופן אַ מוראדיקן פחד. איך האָב זיך געפילט פאַראייניג-
זאַמט און הילפלאָז. דער איינגעשטילטער פון אַמאָל הונגער-פייבער האָט זיך ווידער
צעשפּילט. אויפן אַראָפּגעלאָזטן בעטל בין איך געזעסן איינגעקארטשעט אין דרייען
פון הונגער און פון פחד. פאַרזונקען אין קאַשמאַרן און אין האַלוצינאַציעס. אין מוח
האָט געבויערט אַ פּראָגע: „וואָס וועט ווייטער זיין? געבויערט און געעגבערט
אַן אויפהער.

ווי לאַנג כ'בין אַזוי געזעסן, האָב איך, נאַטירלעך, נישט געוואוסט. אַ האַסטיק
עפענען פון דעם שווערן טירשלאָס האָט מיך וואָך געמאַכט. איך בין אויפגעפאַדערט
געוואָרן צו פאַרלאָזן די קאמער. אין קאַרידאָר זענען שוין געווען פאַרזאַמלט אַ
גרויסע צאָל פאַרהאַלטענע, און פּמעט אַלע די, מיט וועלכע כ'בין צוזאַמען געקומען
פון דער קאראנטין-שטעלע.

אַרום 11 אַ זייגער אין אַוונט איז דער טראַנספּאַרט אנגעקומען אויפן קאַלישער
וואַקזאַל, און נאָכן דערליידיקן די פאַרמאָליטעטן — איבערגענומען געוואָרן דורך
דער רוסישער זשאַנדאַרמערעיע. עטוואָס שפּעטער זענען מיר אונטער אַ שטאַרקער
וואַך אָפּגעשיקט געוואָרן אין דער קאַלישער טורמע.

אין דער קאַלישער תפיסה בין איך דורכגעגאַנגען אַ גרינטלעכע פּערזענלעכע
רעוויזיע און דערנאָך אַריינגעוואָרפן געוואָרן — פשוט, אַריינגעוואָרפן געוואָרן —
אין אַן איינצל-קאמער, אין וועלכער ס'האָבן זיך געפונען 8 מענטשן. מ'קען זיך
פאַרשטעלן די ענגשאַפט און די לופט אין דער קאמער. פאַר מיר אָבער איז אין
יענער שעה די ענגשאַפט אין קאמער געווען פשוט אַ גן-עדן, איך בין מער נישט
געווען אַליין, כ'בין געווען צווישן מענטשן.

אַרום 4 אַ זייגער פאַר טאָג איז אין דער קאַלישער טורמע געוואָרן אַ גערודער.
טירן האָבן זיך געעפנט און פאַרקלאַפט. אויך די טיר פון מיין קאמער האָט זיך
געעפנט און עטלעכע נעמען זענען אויסגערופן געוואָרן צו פאַרלאָזן די קאמער.
אויך איך בין געווען איינער פון די אַרויסגערופענע.

אויפן טורמעוויף האָבן זיך פאַרזאַמלט עטלעכע הונדערט אַרעסטאַנטן. ס'האָט
געדויערט אַ לאַנגע צייט ביז דער טראַנספּאַרט האָט פאַרלאָזט די טויערן פון דער
קאַלישער תפיסה און אַפּמאַרשירט דורך די גאַסן פון קאַליש צום וואַקזאַל.
בראַש פונעם מאַרש איז געגאַנגען אַ גרויסע גרופע פאַרמישפטע קאַטאַרוזשניקעס
אין זייערע כאַראַקטעריסטישע קליידער, די הענט און פיס געקאָועטע אין שווערע
קלינגענדיקע קייטן. נאָך די קאַטאַרוזשניקעס האָבן מאַרשירט פאַרשיידענע גרופעס

אַרעסטאַנטן, מענער און פרויען, אין אַרעסטאַנטן-קליידער. און אין ציווילע קליידער, 8 אין אַ ריי און געקייטלטע איינער צום אַנדערן. און צום סוף — אַ גרופע אין ציווילע קליידער אָבער נישט געקייטלט. איך האָב געהערט צו דער לעצטער גרופע. אויפן קאַלישער באַנהויף זענען די אַרעסטאַנטן אַריינגעפאַקט געוואָרן אין ספּעציעל-צוגעגרייטע אַרעסטאַנטסקע וואַגאַנען. אַרום 10 אַ זייגער אין דער פרי האָב איך אין וואַגאַן באַקומען מיין אַרעסטאַנטסקע פּאַיאַק: אַ פייקע שוואַרץ ברויט מיט צוויי קאַסטקעס צוקער. די וואַס האָבן געהאַט כלים פאַר וואַסער האָבן אויך געקריגן הייסן קיפּיאַטאַק. דאָס איז געווען מיין ערשטער איבערבייס אין פאַרלויף פון אַ מעת-לעת.

אין וואַגאַן האָבן די מיטפאַרנדיקע נישט פאַרפעלט מיך צו גראַטולירן מיט מיין מזל: מענטשן וואַרטן אין דער קאַלישער טורמע וואַכן-לאַנג אויף אַ דירעקטן עטאַפּ קיין וואַרשע, און דו האַסט נישט באַוווּן אַנצוואַרעמען די צעלע און ביסט גלייך אַפּגעטראַנספּאָרטירט געוואָרן.

אין דער פּערעסילנער טורמע אין פּראַגע בין איך אַנגעקומען שפּעט ביי נאַכט. די קאַמער איז געווען אַנגעפּראַפט מיט אַרעסטאַנטן, ווי הערינג אין אַ פּעסל. מ'איז געקראַכן איבער לעבעדיקע גופים צו קריגן אַ שטיקל פּלאַץ צום שטיין, און נאָר איינצלע גליקלעכע האָבן זיך דערשלאָגן אַ שטיקל אַרט אויף דער ערד צום זיצן. איך האָב זיך אַריינגענעסטיקט צווישן איינעם פּיס און אַפּגעדרמילט אַ פאַר שעה. אין דער פרי האָב איך נישט געקריגן קיין פּרישטיק. כ'בין נישט געווען, האָט מען מיר דערקלערט, פאַרשריבן אויף דער ליסטע צו קריגן פּרישטיק.

אַרום 9 אַ זייגער אין דער פרי בין איך אין דער באַגלייטונג פון אַ פּאַליציאַנט אַפּגעשיקט געוואָרן אין דעם 6טן פּאַליציי-אוטשאַטאַק אויף דער מיעדזשאַנע-גאַס. אויך אין דעם פּאַל האָט מיר צוגעשפּילט דאָס מזל. איך בין נישט אַפּגעשיקט געוואָרן פון דער פּערעסילנער טורמע צו דער קרימינאַל-פּאַליציי, נאָר גלייך אין דעם פּאַליציי-רעוויר, אין וועלכן מיינע עלטערן האָבן געוווּנט.

פאַר מיטאַג בין איך אַרויסגעלאָזט געוואָרן פון קאַמער, אין וועלכן כ'האָב זיך געפונען אין דעם פּאַליציי-רעוויר, און דערזען מיין מאַמע מיט מיין עלטסטע שוועס-טער חנה. זיי האָבן באַשטעטיקט, אַז איך בין איך, מיט אַ „סיסטשיק“ (אַ געהיים-אַגענט) האָבן זיי אין דער שטיל עפּעס פאַרהאַנדלט. אַריינגעשטופּט אים אַ פּאַפּירל אין דער לאַפע, אונטערגעשריבן זיך אויף אַ פּראַטאַקאַל — און איך בין באַפּרייט געוואָרן.

מיין גיין מיטן עטאַפּ פון דער קאַראַנטין-שטעלע אין אַסטראַ. דייטשלאַנד, דורך דער דייטשישער טורמע אין סקאַלמעזשיצע, קאַלישער תּפּיסה, פּערעסילנע אין וואַרשע—פּראַגע, ביז צו מיין פּאַליציי-רעוויר, האָט געדויערט נישט מער ווי צוויי טעג.

דער עטאַפּ-עקזאָדוס איז געווען געענדיקט, געענדיקט אויפן מזלדיקסטן אופן,

אויף אן אופן, וואָס האָט אָן אַרעסטאַנט אין אַמאָליקן רוסלאַנד געקענט טרעפן איין מאָל אין אַ שמיטה.

איך בין ווידער געווען פריי.

אַבער אין מיין מוה האָט די פּראָגע „וואָס וועט ווייטער זיין“, נישט אויפגעהערט צו בויערן און צו ענטפערן.

נאָך מיין באַפריינג פון פּאָליציי־צירקל, אויפן וועג אַהיים, זענען מיר — די מאַמע, די עלטסטע שוועסטער און איך — געגאַנגען שווינגדיק, יעדער מיט זיינע רעיונות און מחשבות.

געטראַכט האָב איך, אַז איצט הייבט זיך ערשט אָן די אמתע חתונה. דער טאַטע מיט די שוועסטער וועלן טרייבערן די אַדערן מיט טענות, פּראָגעס און שאלות: „פאַר וואָס האָסטו עס געטאַן? וווּ איז דאָס געלט? וווּ ביסטו געווען? אויך ר' שמשון זילבערבערג וועט ערשט איצט זיך רעכט נעמען צו מיר. איך בין געגאַנגען מיד און שלאָבערדיק און נאַכגעגאַנגען דער מאַמען און דער שוועסטער ווי צו דער עקדה.

די מאַמע איז געגאַנגען און טרערן האָבן זיך געגאַסן פון אירע אויגן, זי האָט זיך נישט באַמיט אַפילו זיי אַפצוווישן פון פנים. ווען מיר האָבן זיך, אויפן ראַג פאַנסקע און זשעלאַזנע, פאַרנומען אויף לינקס, האָט די מאַמע ראַפטעס זיך אַ דריי אויס געטאַן צו מיר און מיך באַטראַכט פון אויבן ביז אַראַפּ. דער אויסדרוק פון אירע גריין־גרויע אויגן האָט זיך סעקונדעווייז געביטן פון אַ מאַמיש־ווייכן אויף אַ טיגע־ריש־פאַרצוקנדיקן, און פון איר מויל זענען אַרויסגעקומען ווערטער געוויקטע אין טרערן, ווייטיק און גאַל: „געלויבט דער אייבערשטער, מיין קדיש איז צוריקגעקומען לעבעדיק און גאַנץ“. זי האָט האַסטיק זיך אַפגעקערט פון מיר און מיט שנעל־לויפנדיקע טריט געלאָזט זיך צו דער וויינג.

ווען כ'האָב אין שטוב אַראַפגענומען פון זיך דעם מאַנטל און געבליבן שטיין אין דער אין קאַליש געקויפטער מאַרינאַרקע און היטל, האָט די מאַמע היסטעריש אַ געשריי געטאַן: „שוין זאָלסטו אויסטאַן דעם גויעץ! זי איז צוגעשפרונגען צו מיר, האָט מיט כעס אַראַפגעריסן דאָס היטל פון קאַפּ און גענומען אַראַפשלעפן פון מיר די מאַרינאַרקע. זי האָט אַ נעם געטאַן די צוויי־שטיקלעך קליידער מיט צוויי פינגער־שפיצן פון אירע הענט, ווי מ'האַלט אַ טמאדיקן געפּטרטן שרץ, מיט צאָרן אַריינגעוואַרפן די זאַכן אין מיסטקעסטל און מיט אימפעט אויפגעפּראַלט די טיר. ווי אַ וויכער איז זי אַראַפגעלאָפן די צוויי שטאַק שטיגן און האָט אַריינגעוואַרפן די מאַרינאַרקע מיטן היטל, צוזאַמען מיטן מיסטקעסטל, אין ברייטן לאַך פונעם גרויסן מיסטקאַסטן פון הויף. אַרויסקומענדיק אין שטוב, האָט זי געוואַשן די הענט, ווי יידישע אַבלים נאָך זייער אַהיימקומען פון אַ לוויה.

ווען די מאַמע האָט זיך אַ ביסל באַרויקט, איז זי ווידער אַריין אין איר ראַלע

פון אן אַנפירערין פון דער פאַמיליע. זי האָט באַפוילן כ'זאַל זיך אַרומוואַשן. דער שוועסטער האָט זי געהייסן אַרויסנעמען פון דער קליידערשאַנק אַ קאַפּאַטע מיט אַ היטל און געבן מיר אַנצוטאָן. פון ספרים-שענקל האָט זי אַרויסגענומען די תּפּילין מיט אַ סידור צום דאַוונען. זי האָט נישט פאַרפעלט צו באַמערקן מיינע מאַניפּולאַ-ציעס ביים פּלומרשטן קושן די ציצית בשעתן דאַוונען. פאַרשטאַנען, אַז כ'גיי אַן אַ טלית-קטן, אָבער זיך נישט געמאַכט וויסן. זי האָט אַוועקגעשטעלט אויפן קיכטיש עסן: צוויי שטיקלעך ברויט מיט פּאַוידלע און אַ טעפל ציקאַריע און געהייסן זיך וואַשן, זאָגן „שאַוּידיכם" און אָפעסן.

ווי זינגערדיק איך בין געווען, נישט געהאַט קיין ביסן אין מיין מויל איבער אַ מעת-לעת — די אַרעסטאַנטסקע פּייקע ברויט האָב איך מיט אַ טאָג פּריער אויפגע-געסן מיט איין קנאַק — איז מיר דאָס עסן נישט געקראַכן אין האַלדו. דער האַלדו איז געווען פאַרקלעמט מיט אַ ספּאַזמאַטישן קורטש. מיט מי האָב איך אויפגעגעסן אַ פענעץ ברויט און אויסגעטרונקען די ציקאַריע.

נאָכן עסן האָט די מאַמע פאַרפּאַקט אין אַ פּאַפּיר ריינע וועש, אַ ריינעם טלית-קטן און אַ פּאַר הויזן, געגעבן מיר אַ קופּערנעם זעקסער, באַפוילן נעמען דאָס פעקל זאָכן און גיין אין שוויצבאַד אויף כּמיעלנע-גאַס. זי האָט מיר אַנגעזאָגט נישט אַנצו-טאָן אַגאַרנישט פון די זאָכן וואָס כ'האָב אויף זיך, אַלץ צוריק פאַרפּאַקט אין פּאַפּיר און אַהיימברענגען אויסצוואַשן.

נאָך דער שוויצבאַד, אויפן וועג אַהיים, האָב איך געפונען אין די טאַשן עטלעכע קאַפּיקעס, אַריין צו אַ גרעק, געקויפט אַ טונקל ראַזשינקע-ברייטל מיט אַ פּלאַש מילך און גיריק דאָס אויפגעגעסן.

נאָכן אַהיימקומען פון באַד האָט די מאַמע מיך ווידער געהייסן זיך וואַשן צום עסן און דערלאַנגט אַ טעלער גרייך מיט ברויט. דער קראַמף האָט ווידער פאַרפּרעסט מיין האַלדו און קוים מיט צרות האָב איך אַראַפּגעשלונגען עטלעכע לעפל גרייך. די מאַמע האָט פאַרשטאַנען מיין געמיט-צושטאַנד, באַפוילן אַפּצודאַוונען מנחה, אויסטאָן די אייבערשטע קליידער און די שייך און זיך צולייגן אויף איינעם פון די קיכבעטלעך, אין וועלכע די שוועסטער שלאָפן ביי נאַכט.

געשלאָפן בין איך אַ לאַנג און אַ געשמאַקן שלאָף. ווען כ'האָב זיך אויפגעכאַפט, אַדער מ'האַט מיך אויפגעוועקט, איז שוין געווען שפעט ביי נאַכט. דער טאַטע און די שוועסטער זענען געווען אין שטוב און געזעסן אַרום טיש.

די ערשטע רעאַקציע פון מיינע שטובמענטשן לגבי מיר איז געווען אַ שווייגן. דער טאַטע האָט צו זיך אַ מורמל געטאָן: „האַ, דער תּכשיט איז שוין דאָ צוריק.“ די שוועסטער האָבן אויף מיר געקוקט מיט שפּיזיקע און שפּיזיקע אויגן און פאַר-שנורעוועט די ליפּעלעך. די מאַמע האָט איבערגעריסן די שטיקלייט און געהייסן מיך גיין שלאָפן אויף מיין שטענדיקן געלעגער: אויף אַן אַוועקגעלייגטן שעניק אויף דער פּאַדלאַגע.

צו מאַרנגס אין דער פרי, נאָכן אַפּדאווענען און אויפעסן דעם פרישטיק, וואָס די מאַמע האָט מיר דערלאַנגט, האָב איך זיך געלאָזט אין גאָס אַריין. פאַרן פאַרלאָזן די שטוב, האָט די מאַמע נישט פאַרפעלט מיר אַנצוזאָגן, כ'זאָל קומען פרי אַהיים און נישט אַפּטאָן קיין נאַרישקייטן.

מוטלאַז און אַן ענערגיע בין איך געגאַנגען איבער די מיר באַקאַנטע און באַ- לעבטע גאַסן טוואַרדע און גושיבאַזו, אַריבער אויף מאַרשאַלאַקאָוסקע, אַפּגעשטעלט זיך ביי דער גרויסער און פאַרפּוצטער וויסטאַווע פון פּרוזשינסקיס שאַקאַלאַד-געשעפט, געשטאַנען און געקוקט אויף די גוטע זאַכן, אויסגעלייגטע אין דער וויס-טאַווע, און געטראַכט וועגן דער נישט לאַנגער פאַרגאַנגענהייט, ווען כ'האַב געהאַט פּולע טאַשן מיט געלט, וואָס כ'האַב פאַרדינט ביי מענדל לאַטאַוויטש און געפונדע-וועט מיינע חברימלעך פּרוזשינסקיס אַקרוכעס. געטראַכט האָב איך אויך וועגן מיינ קענוואַרטיקער לאַגע: אַן אַ גראַשן, פאַראַכט פון די שטובמענטשן און אַן אַן אויסזיכט. כ'בין ווייטער געגאַנגען איבער דער רייכער און פאַרפּוצטער מאַרשאַלאַ-קאַוסקע-גאַס, אָבער זייער ווייניק זיך אינטערעסירט מיט דעם, וואָס ס'קומט פאַר אַרום מיר.

אויף דער מאַרשאַלאַקאָוסקע-גאַס, לעבן דעם ווינער וואַקזאַל, איז מיר אַנטקעגן-געגומען אַ פּרוי באַלאַדן מיט פעקלעך. זי האָט מיך אַפּגעשטעלט און געפרעגט אויף פּויליש צי כ'וויל איר העלפן. כ'האַב איר געענטפערט מיט אַ שאַקל פּונעם קאַפּ אויף „יאַ“, גענומען פון איר צוויי שווערע פעקלעך און מיט איר געגאַנגען צו איר וווינונג נישט ווייט פון וואַקזאַל.

די פּרוי האָט מיך באַלוינט מיט 5 קאַפּיקעס און צוגעגעבן אַ גרויס שטיק פּלאַדן. דעם פּלאַדן האָב איך גלייך אויף די שטיגן אויפגעגעסן און די אַקערשט-פאַרדינטע 5 קאַפּיקעס האָבן אין מיר אַרויסגערופן אַן אמתע איבערקערעניש. איך האָב צו זיך אַ זאַג געטאַן: „הייסט עס, אַז איך בין נאָך נישט קיין פאַרפּאַלענער. ביז וואָס-ווען קען איך דאָך יעדן טאַג כאַפּן אַ פאַר גראַשן“. מיינע חושים און אַברים, וואָס זענען געווען פּריער ווי פאַרשטאַרט, האָבן אַנגעהויבן אויפצוהייטערן און אַ פּרישער שטראָם פון מוט און ענערגיע האָט אַנגעהויבן פליסן אין מיינע אַדערן.

איך בין צוריק אַוועק גאַענט צום וואַקזאַל, און אַז כ'האַב וועמען געזען טראַגן אַ גרעסערע צאַל פעקלעך, האָב איך זיך אַנגעבאַטן צו העלפן. נישט גרינג איז מיר דאָס דאָזיקע „נייע פּאַך“ אַנגעקומען, דאָך איז מיר אין פאַרלויה פון עטלעכע שעה געלונגען צו כאַפּן עטלעכע פּוקסן און ביז אַרום דריי אַ זייגער נאָך מיטאַג האָב איך פאַרדינט עטלעכע און דרייסיק קאַפּיקעס.

טויט-הונגעריק אָבער מוטיק בין איך אַוועק אין אולריכס באַזאַר, ראַג גושיבאַזו און באַגע, אַריין אין דער ביליקער גאַרקייך און פאַר 6 קאַפּיקעס געקריגן אַ טיף שייסעלע קרופּניק, אַ פּערטל פון אַ צוויי פּונטיק ברויט און אַ טעלער געדעמפטע לונג-אוי-לעבער. כ'האַב געקויפט אַ טאַגצייטונג, אַריין אין דעם נאָך פון פּריער

מיר באקאנטן אהרן סארדינערס בית-מדרש אויף טווארדע נומער 4, וואס איז אפן טאג און נאכט, גענומען פון דער ספרים-שאנק א גמרא, פאררוקט זיך אין א ווינקל, אין דער גמרא אריינגעלייגט די טאגצייטונג און געשמאק זי געלייענט אין דער ווארעמקייט פון בית-מדרש.

אויף צו מאַרגנס האָט זיך איבערגעזעצט דאָס גיין פאַרדינען ביים טראָגן פּעקלעך ביים ווינער וואַקואַל. דעם אַנדערן טאָג האָב איך פאַרדינט מיט עטלעכע קאַפּיקעס מער. אין אַונט האָב איך דערציילט דער מאַמען וועגן מיין אויפטו און אַוועקגעלייגט אויפן טיש 20 קאַפּיקעס.

די מאַמע האָט מיך גענוי אויסגעפרעגט, ווי אַזוי כ'מאָך מיין פאַרדינסט און ווי שווער ס'איז די דאָזיקע אַרבעט, צוגענומען דאָס געלט און צו מיר אַ זאָג געטאָן: „קיין שלעכטן כאַראַקטער האָסטו נישט, אָבער קיין ביזו בלוט פּעלט דיר אויך נישט. אַ סמאָלן ביסטו, אַ גנב ביסטו שוין אויך געווען, און איצט ביסטו געוואָרן אַ גאָסן-טרענער. שיינ נחת דערלעבט פון מיין אויסגעוויינטן זון“ — און אָפּגעווישט אַ טרער. דער דריטער טאָג, פּרייטיק, איז געווען זייער מזלדיק, ביז אַרום 2 אַ זייגער האָב איך געמאַכט איבער 60 קאַפּיקעס. די ביליקע גאַרקיד אין אולריכס באַזאַר איז פּרייטיק איינס אַ זייגער געוואָרן פאַרמאַכט. בין איך, אין מיין יידישן הולך אַריין אין דעם באַר „פורשעט“, וואָס האָט זיך מיט אַ קורצער צייט צוריק געעפנט אויף דער סאַמערדאָנער פּרינציפּאַלנער מאַרשאַלקאָוסקע-גאַס און איז געווען אָפּן כּמעט 24 שעה אין מעת-לעת, און וועמענס ספּעציאַליטעטן ס'זענען געווען יידישע מאַכלים: געפילטע פּיש, געקאָכטע קאַרפּן, יידישע וורשטלעך, געהאַקטע לעבער, געפרוירענע פּיס און ענלעכע מאַכלים, און איז שטענדיק געווען פול, מערסטנס מיט פּוילישע קאַנסומענטן, וועלכע האָבן זיך באַלעקט און דעלעקטירט מיט די „ריבי פּאַ זשידאָוסקו“, מיט די „זשידאָוסקע סערדעלקי“ און מיט די אַנדערע יידישע דעליקאַטעסן — און ביים בופּעט האָב איך אויפּגעגעסן אַ גרויסע פּאַרציע געפילטע פּיש און אַן אַרנטלעכע פּאַרציע חלה, וואָס איז גראַטיס צוגעגעבן געוואָרן צו די פּיש. אויפּן וועג אַהיים האָב איך געקויפט די צוויי יידישע טאַגצייטונגען וואָס זענען דעמאָלט אַרויס אין וואַרשע: „היינט“ און „דאָס נייע לעבן“. (אַזוי, דוכט זיך מיר, האָט געהייסן די צייטונג, וואָס איז רעדאַגירט געוואָרן פון מ. ספּעקטאָר).

אַהיים בין איך געגאַנגען אַ האַפּערדיקער, מיין פּסיכישער גלייכגעוויכט איז געווען צוריקגעשטעלט. מיין מוח האָט געאַרבעט קלאָרער און כ'האַב באַשלאָסן, אַז מער וועל איך זיך נישט אַרומשלעפּן אין גאַס און פאַרנעמען מיט פּעקלעך-טרענעריי. דאָס איז נישט קיין תּכלית, כ'האַב באַשלאָסן זונטיק גיין זוכן אַן אַנדער אָרט צו פאַרענדיקן מיין לער פון אַ מעטאַל-טאַקער.

כ'האַב געהאַט אַפּילו אַ פּלאַן: אַוועקצוגיין צום לאַנגן בער, וועלכער האָט ערשט נישט לאַנג געעפנט אַ פּאַבריק אין מאַקאַטאָוו, אַ שטיק וועג הינטער וואַרשע, וווּ ר' שמשון זילבערבערג און זיינע געזעלן וועלן מיך נישט קענען באַגעגענען. כ'וועל

פארליקענען, אז כ'האב ביז איצט געארבעט ביי ר' שמשון זילבערבערג, נאָר ביי מענדל לאַטעק, און כ'האב געגלויבט, אז דער פלאַן וועט זיך מיר איינגעבן. אין שטוב איז די שטימונג ווייטער געווען אַ שווערע, די באַציונג פון טאַטן און פון די שוועסטער צו מיר איז געווען אַן אַפן פיינטלעכע. אין די דריי טעג האָט קיינער פון זיי נישט אַרויסגערעדט צו מיר קיין איין איינציק וואָרט. די פרייטיק-צו-נאַכטס-סעודה איז דורכגעגאַנגען אין אַ נישט-שבתדיקער שטיי-מונג. דאָס אַנגעכמורעטע פנים פון טאַטן און די שפּיזיקע אויגן פון די שוועסטער האָבן צעווייטיקט מיין יעדן אַבר. די טעמפּעראַטור פון מיין האַפּערדיקייט איז כּסדר געוונקען. איך האָב די באַציונג צו מיר שטאַרק איבערגעלעבט. ס'איז מיר געוואָרן איבלדיק אונטערן האַרצן. כ'בין אַוועק פון טיש און אין קיך-זלעוו געבראַכן מיט דער גרינער גאַל.

חויז דער מאַמען איז מיר קיינער פון די שטובמענטשן נישט געקומען צו הילף. די מאַמע האָט געטאַן, וואָס זי האָט געקענט, מיר צו העלפן, און גלייכצייטיק מאַנאָ-לאַגירט: „דאָס טאַטעלע, דער קאַלטער גולן... זיין שווייגן האָט אים דערהרגעט. די שוועסטערלעך, די טייערע שוועסטערלעך, האָבן אים מיט זייערע אויגן דורכ-געשטאַכן זיין האַרץ און זיינע קישקעס. דער יונג זאָל נאָר חלילה נישט קראַנק ווערן. דאָס פעלט מיר נאָך איצט“ — און זי איז געזעסן אין קיך ביז ס'איז מיר בעסער געוואָרן. שפעטער אַריין אין דער גרויסער שטוב, וואָס האָט גלייכצייטיק געדינט פאַר אַ שלאַפּציימער און עסציימער, און צעווערטלט זיך מיטן טאַטן און מיט די שוועסטער.

איך האָב זיך צום טיש מער נישט אומגעקערט. געזעסן אין קיך ביז צום שלאַפן גיין און שווייגנדיק זיך געלייגט אויף מיין אויסגעבעטן געלעגער אויף דער פּאַדלאַגע.

די גאַרקייך איז אולריכט באַזאַר, וואָס כ'האָב אויבן דערמאַנט, האָט זיך פאַרדינט מ'זאָל וועגן איר עפעס דערציילן.

געפונען האָט זיך די גאַרקייך אין אולריכט באַזאַר אויפן ראַג גושיבאָוו און באַנגע. גערופן האָט מען דעם דאָזיקן פּלאַץ מיט די נעמען: „פּאַלקסקיך“ און „ביי-ליקע קיך“. דער עסזאַל איז געווען איינפאַך מעבלירט: לאַנגע און ברייטע, נאַקעטע און שווערע, הילצערנע טישן, אַרומגעשטעלט פון ביידע זייטן מיט לאַנגע מאַסיווע בענק. באַדינט האָט דער זאָל עטלעכע הונדערט קאַנסומענטן אויף אַ מאָל. די פּלים און דאָס געשיר זענען געווען בלעכענע, בלויז די טעלער פאַר פלייש און די טיי-טעפלעך זענען געווען עמאַלירטע.

ביים אַריינגאַנג האָט מען געדאַרפט קויפן די געהעריקע צאָל קופאַגען און מיט די קופאַגען און מיט די דערהאַלטענע פּלים האָט מען געדאַרפט צוגיין צו איינעם פון די פענצטערלעך, אַן ערך 10 אין צאָל, און אַליין מיטנעמען די פּלים מיט די באַקומענע מאַכלים.

ביי די פענצטערלעך האָט מען געקענט זען די ריזיקע קיך, אין וועלכער ס'זענען געווען באשעפטיקט אַ צוויי צענדלינג מענטשן, און די ריזיקע סאַגאַנעס, אין וועלכע ס'האַבן זיך געקאַכט די עסנס.

פיר סאַרטן זופן זענען אין דער דאָזיקער גאַרקיד געקאַכט געוואָרן: אַ קרופניק פון גרויפן און בעבלעך, אַ „גראַכווקע“, אַ זופ פון אַרבעס, באַבעלעך מיט קליסקע-לעך געריישטע, און אַ קאַפּושניאַק, אַ קרויטבאַרשט. אויך צוויי סאַרטן פלייש: געדעמפטע לונג-און-לעבער און געדעמפטע פליישקניולן, גערופן קלאַפּסלעך. אַ שיסעלע זופ, צו וועלכער ס'איז תמיד צוגעגאַנגען אַ פערטל פון אַ צווייפונטיק געבייטלט ברויט, האָט געקאַסט 3 קאַפּיקעס — אַ זעקסער. 3 קאַפּיקעס האָט אויך געקאַסט אַ פאַרציע פלייש. צו די לונגלעך איז צוגעגעבן געוואָרן אַ קאַלעפל שוואַר-צע קאַשע, אין צו די קלאַפּסלעך אַזאַ לעפל געטרעקטע פאַרפל מיט זוזע. מ'האַט אויך געקענט קריגן אַ טעפל טיי מיט צוויי קאַסטקעס צוקער פאַר אַ קאַפּיקע. די דאָזיקע קיך איז נישט געווען קיין עספּלאַץ פאַר פּראַפעסיאָנעלע שניאַרערס אָדער פאַר אַרעמע, וואָס קריגן אומזיסטע מיטאַגן. אין דער גאַרקיד האָט קיינער גאַרנישט געקריגן אומזיסט. די פרייזן זענען געווען אייזערנע און אפילו אין גראַשן האָט נישט געקענט פעלן צום פרייז.

די קאַנסומענטן זענען געווען מענטשן האַרעפּאַשניקעס: טרעגערס, קלייני-הענדלערס, קנאַפּ-באַצאַלטע אַנגעשטעלטע און אַרבעטער, וועלכע האָבן זיך נישט געקענט פאַרגינען צו עסן אין רעסטאָראַנען אָדער אין אַנדערע עספּלעצער און סתם מענטשן, וואָס האָבן נישט פאַרמאַגט אָדער צייטווייליק נישט פאַרמאַגט גענוג געלט און געוואַלט פאַר אַ ביליקן פרייז אַפעסן צו דער זעט אַ גאַנץ געשמאַקן מיטאַג. אַזעלכע קיכן זענען פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה געווען אויך אין אַנדערע ערטער: אין יאַנושעס באַזאַר אויף קראַכמאַלנע, אין אַזשעכס באַזאַר אויף שוויצענע-יערסקע, אין באַזאַר אויף פּראַגע. אַבער זיי האָבן זיך נישט געקענט פאַרגלייכן מיט דער גאַרקיד אין אולריכס באַזאַר: נישט אין דער צאַל קאַנסומענטן, נישט אין דער ביליקייט פון פרייז, און נישט אין דער געשמאַקפולקייט פון עסן.

צי די קיך אין אולריכס באַזאַר איז געווען אַ געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע אָדער אַ פּריוואַטע אונטערנעמונג — איז מיר אומבאַקאַנט. געהערט האָב איך, אַז די קיך איז געשאַפן געוואָרן דורכן אייגנטימער פון אולריכס באַזאַר און איז אויך פון אים אויסגעהאַלטן געוואָרן. אַבער צי דאָס איז טאַקע אַזוי געווען, וואַלט איך נישט קאָוירט.

צו יענער צייט, פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט אין וואַרשע עקזיסטירט אויך אַן אַנדער קיך-אינסטיטוציע — דער „קעסל“.

אויף אַ וואַג, געשפּאַנט אין אַ פּערד, איז איינגעאַרדנט געוואָרן אַ קעסל מיט עסן, אַזעלכע וואַגנס מיט קעסלען עסן זענען אַרומגעפאַרן אין די אַרעמע קוואַרטאַלן און געטיילט גרויסע פאַרציעס מיט געקאַכטע עסן פאַר אַ מינימאַלן פרייז, און אויך

אן געלט פאר די, וואס האבן געהאט קופאגען פון געוויסע צדקה-געזעלשאפטן. אזא קעסל מיט פשר עסן האט אויך באדינט דעם ארעמען יידישן קווארטאל. דאס איז געווען א פילאנטראפישע אונטערנעמונג. דאקעגן די גארקיד אין אולריכס באזאר, האט ווייניקסטנס אויסערלעך, נישט געהאט אויף זיך דעם מינדסטן סימן פון פילאנטראפיע און צדקה.

די פאלקסקיד, אדער ביליקע קיד אין אולריכס באזאר, האט אן שום ספק דערפילט א וויכטיקע סאציאלע פונקציע אינעם יידישן לעבן אין ווארשע אין די יארן פון פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה.

נישט געקוקט אויף דער שלעכטער באציונג צו מיר פונעם טאטן און פון די שוועסטער זינט מיין צוריקקומען מיטן עטאפ פון דייטשלאנד קיין ווארשע, נאכן אומגעלונגענעם פרוו צו דערגרייכן פאריז מיט דער הילף פון די געלטער, וואס כ'האב צוגענומען ביי מיין לערן-מייסטער ר' שמשון זילבערבערג, און די ביטערע איבערלעבונג פרייטיק-צו-נאכטס ביים עסן — האב איך באשלאסן פון מיין זייט נישט צו פארשארפן די באציונגען מיט די שטובמענטשן.

שבת אין דער פרי האב איך געווארט דער פאטער מיינער זאל מיר, ווי אלע מאל, געבן צו טראגן דאס טלית-זעקל מיטן טלית, און געווען גרייט מיטצוגיין מיטן טאטן דאווענען אין קאלושינער חסידים-שטיבל.

דער עירוב אין ווארשע איז אין דעם געגעבענעם שבת געווען קאליע. דער טאטע האט זיין טלית מיט דער שווערער ברייטער זילבערנער עטרה אָנגעטאָן אויף זיין צעדריפעטער אַטלעסענער קאפּאַטע און דעם מאַנטל אויפן טלית, און געלאָזט זיך צו דער טיר. ביים עפענען די טיר, האָט ער צו מיר שטיל, אָבער אין אַ קאָטע-גאַרשן טאָן אַ זאָג געטאָן: „דו וועסט נישט מיטגיין מיט מיר“.

איך בין געבליבן שטיין, ווי אַ געשלאָגענער הונט. ווען איך האָב זיך עטוואָס באַרויקט, האָב איך פעסט באַשלאָסן מער מיטן טאָטן נישט מיטצוגיין דאווענען. זאל זיין וואָס עס וויל, אָבער מיטן טאָטן דאווענען וועל איך מער נישט מיטגיין.

די מאַמע האָט דערפילט דעם קריזיס, וואָס די האַנדלונג פון טאָטן האָט געשאַפן. זי האָט זיך באַמיט מיך צו באַרויקן און צו פאַרגלעטן דעם אינצידענט: „וועסטו איין מאל נישט מיטגיין מיטן טאָטן דאווענען, ער איז אויפגערגט. ער וועט זיך אינשטילן און ס'וועט ווידער זיין ווי ס'איז געווען, דו וועסט ווייטער מיטגיין מיטן טאָטן אין קאלושינער חסידים-שטיבל. האָסט דאָך אין שטיבל אַלטע חברים. היינט גיי אַריין דאווענען אין גערער שטיבל אָדער אין דער נייער שול“.

געענטפערט האָב איך, אַז כ'וועל נישט גיין אין די דאָזיקע ערטער דאווענען. ס'איז צו נאַענט און מען קען מיד נאָך פּרעגן פאַר וואָס כ'בין אָן טאָטן. כ'וועל בעסער גיין אין אַהרן סאַרדינערס שול.

צו דער טוואַרדע-גאַס נומער 4, וווּ ס'האָט זיך געפונען אַהרן סאַרדינערס שול

און בית-מדרש, בין איך נישט דערגאנגען. כ'האָב זיך אָפגעשטעלט אויף טוואַרדע 24 ביי די פענצטער פון אַ קאָוויאָרניע. די פּראָגנאָסטיקן זענען געווען פּאַרמאַכט, די פענצטער פּאַרהאַנגען מיט דיקע פּאַרהאַנגען. כ'בין דורך דער הויפּטיר אַריין אין דער קאָוויאָרניע.

די צוויי גרויסע צימערן פון דער קאָוויאָרניע זענען געווען איבערגעפּאַקט מיט באַזוכערס, מערסטנס בחורים און יונגע-לייט אין טראַדיציאָנעל-ייִדישער קליידונג. אַ טייל פון די יונגע-לייט — מיט זייערע טלית-זעקלעך, אַנדערע — אַפילו אין זייענע קאַפּאַטעס מיט גאַרטלען אונטער די מאַנטלען. ביי אַ ריי טישלעך איז מען געזעסן און געשפּילט אין דאַמינע, דאַמקע, ביינדלעך און אויך אין שאַך. אַרום די טישלעך זענען געשטאַנען קיביצערס און געהאַלפּן שפּילן.

אין דער דאָזיקער קאָוויאָרניע האָט מען נישט געשפּילט אין קיין געלט, נאָר אויף קאַנטום-אַרטיקלען: אויף קאַווע, טשאַטטעס, אַדער אויף ביידע זאַכן צוזאַמען. כ'האָב באַמערקט אַ טישל מיט אַן אויסגעשטעלטער דאַמקע, ביי וועלכער אַ יונגער-מאַן אין קורצע קליידער איז געזעסן און געוואַרט אויף אַ פּאַרטנער צום שפּילן. כ'בין צו צום טישל און געפרעגט דעם בייזצער, צי כ'קען מיט אים מאַכן אַ פּאַרטיע דאַמקע. דער יונגער-מאַן האָט מיך אַנגעקוקט מיט ביטול און מיט אַ חוק-טאַן זיך אַנגערופן: „געלט האָסטו? איך שפּיל נאָר צוויי פּאַר זיך“. אויפן לשון פון די קאָוויאָרניע-שפּילערס, האָט דאָס געמיינט: צוויי קאַוועס. מיט צוויי טשאַטטעס, וואָס דער געווינער נעמט אויסשליסלעך פּאַר זיך, נישט טיילנדיק זיך מיטן שפּיל-פּאַרטנער. איך האָב מספּים געווען און אַרויפגעלייגט אויפן טיש 20 קאַפּיקעס. דער פּאַרטנער האָט מיך געהייסן אַראָפּנעמען דאָס געלט פון טיש: „ס'קען נאָך אַריינפּאַלן אַ מליץ און ס'קענען נאָך זיין אומאַנגענעמעלעכקייטן“. ער האָט צוגערופן דעם קעלנער און אים געזאָגט, אַז ס'ווערט געשפּילט אויף „צוויי פּאַר זיך“. יעדער פון אונדז האָט דעם קעלנער געגעבן צו 20 קאַפּיקעס און נאָכן פּאַרענדיקן די שפּיל האָט דער קעלנער געדאַרפט צוריקגעבן דעם געווינער זיין געלט און צוויי קאַוועס און צוויי טשאַטטעס לויט דעם געווינערס אויסוואַל.

די פּאַרטיע דאַמקע האָט לאַנג נישט געדויערט: בלויז עטלעכע צוגן פון מיין זייט — און מיין שפּילשוּתף האָט די פּאַרטיע מיאוס פּאַרשפּילט.

ברייטהאַרציק האָב איך געהייסן דעם קעלנער דערלאַנגען איין פּאַרציע קאַווע מיט אַ טשאַטטקע מיין שפּילפּאַרטנער.

דערשטוינט און ביזו האָט מיר דער שפּיל-שוּתף פּאַרגעלייגט צו שפּילן נאָך אַ פּאַרטיע דאַמקע „צוויי פּאַר זיך“, אויף וואָס כ'בין מספּים געווען. אויך די צווייטע פּאַרטיע האָב איך געוואונען. ער האָט מיר פּאַרגעלייגט מיטצוגיין אויף אַן אַנדער אַרט און שפּילן מיט אים אין געלט. איך האָב זיך קאַטעגאָריש אָפּגעזאָגט און אויך זיך אָפּגעזאָגט צו שפּילן מיט אים אַ דריטע פּאַרטיע דאַמקע.

דאָס באַזוכן צום ערשטן מאָל די קאָוויאָרניע און דאָס געווינען ביי אַ

גוטן שפילער צוויי פארטיעס דאמקע דורך אנאנד, האט ארויסגערופן אן אינטערעס צו דעם נייעם יוגן גאסט. טייל האבן אפילו הויך אויסגעדריקט אָבערקענונג פאַר דעם אופן פון מיין שפילן און ס'איז מיר פאַרגעשלאָגן געוואָרן צו שפילן דאָמקע אָדער דאָמינע. איך האָב זיך אָפּגעזאָגט און פאַרזיכערט די פאַרשלאָגן-מאַכערס דעם קומענדיקן שבת ווידער צו קומען און מיט זיי שפילן.

דער זיג איבער מיין שפילפאַרטנער האָט מיר פּאַלוביעט. איך בין דאָרט געוואָרן אַ שטאַמגאַסט, און זינט דעם שבת, איינער פון די לעצטע שבתים פון יאָר 1910, האָב איך רעגלמעסיק באַזוכט דאָס דאָזיקע עס-טרינק און שפילפלאַץ.

אין משך פון איבער צוויי און אַ האַלב יאָר, פון סוף 1910 ביז נאָך שבועות 1914, מיט אַן איבעררייס פון 8-9 חדשים, פון זומער 1911 ביז ערב-פּרילינג 1912, ווען כ'האָב פּאַרלאָזט מיינע עלטערנס-הויז און געווינט העט-ווייט אין אַנדערן עק פון שטאָט, איז די קאָוויאַרניע אויף טוואַרדע 24 געוואָרן מיין נייער „מקום-קדוש“, אין וועלכן כ'האָב שבת און יום-טוב אין דער פּרי-געדאַונט שחרית און מוסף, און מיינע סידורים און מחזורים, אין וועלכע כ'האָב תפילה געטאָן זענען געווען: דאָמקע, דאָמינע, אַ מאָל אויך די שפיל אין ביינדלעך, און אין זעלטענע פּאַלן אַ פּושערסקע — פון מיין זייט — פאַרטיע שאַך.

און וואָס איז דאָ צו לייקענען? אין די דערמאָנטע יאָרן האָב איך נישט באַדויערט דעם אויסטויש פון קאַלושינער חסידים-שטיבל אויף דער קאָוויאַרניע. ס'איז מיר אין די שבתים און יום-טובים ליבער געווען אָפּצוריקטן די פּרימאַרגן-תפילות דורך אַ שפיל אין דאָמינע אָדער דאָמקע, ווי צו שטיין ביי דער זייט פון טאַטן און צו קריגן פון אים שטורכאַצעס צוליב מיין גאַפּיען זיך ביים דאוונען אין קאַלושינער חסידים-שטיבל.

ביי אַ זייטיק טישל אין דער קאָוויאַרניע אויף טוואַרדע 24 בין איך געזעסן און קאַנסומירט מיינע געוונענע פאַרציעס קאָוע און קעזקוכן. כ'האָב פּרובירט ליינענען די יידישע צייטונגען, וואָס כ'האָב געקויפט אַ טאַג פּרזער, אָבער דאָס ליינענען איז מיר נישט געקראַכן אין קאַפּ אַריין. איך בין געזעסן און מעדיטירט איבער מיין לאַגע. די פּראַגעס „וואָס וועט ווייטער זיין? וואָס זאָל איך ווייטער טאָן?“, האָבן זיך ווידער און אָבער געשטעלט פאַר מיר אין זייער גאַנצער שאַרפּ-קייט. ביסלעכטווייז האָבן זיך געדאַנקען אַנגעהויבן פאַרמירן, און מיין מוח האָט אַנגעהויבן קלאַרער צו דענקען און צו מאַכן געהעריקע אויספירונגען.

איך האָב פעסט באַשלאָסן צו ענדיקן ביי עמעצן די לער, און אויב אין פאַרלוויף פון אַ וואָך וועל איך נישט קריגן קיין פּלאַץ די לער צו ענדיקן — זוכן אַן אַרט וווּ צו אַרבעטן אַלס שרובשטיק-אַרבעטער, ביי וואָס כ'קען גלייך פאַרדינען אַ דריי רובל אַ וואָך. איך וועל אויפהערן זיך קימערן און איגנאָרירן די באַציונג פונעם טאַטן מיט די שוועסטער צו מיר, און אויב כ'וועל קענען, זאָל איך בכלל זיך אַרויס-ציען פון שטוב.

אט די באַשלוסן, און נישט ווייניק אויך דער פּאָקט פון מיין געווינענע צוויי פּאַרטיעס דאַמקע ביי אַ גוטן שפּילער, האָט מיר צוריקגעגעבן דעם גלויבן אין זיך. אַן אינערלעכע זיכערקייט, אַז כּוועל שוין ווי עס איז אַרויסקריכן פון מיינע צרות, האָט מיך באַהערשט.

אַהיים בין איך געגאַנגען אַן אויפגעווייטערטער און מיט דער פעסטקייט אַנטקעגנצושטעלן זיך דעם טאַטן און די שוועסטער מיט אַלע מיטלען, מיט וועלכע כּוועל נאָר זיין כּפּוח.

אַ באַזונדער מזל האָב איך געהאַט דעם ערשטן שבת נאָך מיין צוריקקער מיטן עטאַפּ פון דייטשלאַנד קיין וואַרשע. די הצלחה האָט מיר צוגעשפּילט אין יעדער הינזיכט. אַלע פּאַסירונגען אין דעם טאַג זענען געווען לטובת מיר.

אַפילו די מפּלה, וואָס כּ׳האַב געקריגן פון טאַטן, זיין פּאַרווערן מיר מיט אים מיטצוגיין דאַוונען אין קאַלושינער חסידים-שטיבל, און דאָס לאַזן מיך שטיין ביי דער טיר פון אונדזער שטוב, ווי אַ געשלאַגענעם הונט, איז געווען פאַר מיר אַ טובה: כּ׳בין באַפרייט געוואָרן פון טאַטנס אַפּוטרופּסות און אין די שבתים און יום-טובים האָב איך געקענט גיין וווּ כּ׳וויל און טאַן וואָס כּ׳וויל.

און אין דעם זעלבן שבת אין אַוונט איז מיר געשען אַ גליק, וואָס מיין ווילדסטע פּאַנטאַזיע האָט זיך נישט געקענט פּאַרשטעלן: מיין לערן-מייסטער, ר׳ שמשון זילבערבערג, האָט מיך געהייסן אויף צו מאַרגנס אין דער פרי צוריקגיין אַרבעטן אין זיין וואַרשטאַט און פּאַרענדיקן ביי אים די לער.

פון דער קאָוויאַרניע בין איך אַהיימגעגאַנגען אַ פריילעכער און אַ טענצלדיקער. אין שטוב בין איך אַריין אַ צופרידענער און אַ צעשמייכלטער. די מאַמע האָט נישט פּאַרפעלט צו באַמערקן מיין געענדערטע שטימונג. און אויף מיין „גוט-שבת“, האָט זי מיך שאַרף אַ פּרעג געטאַן: „וואָס איז די געדוילע׳ מיט דיר, וווּ האַסטו געדאַוונט?״ איך האָב אויפן שטעל אַפּגעבאַקן אַ פּול־שמונהדיקן ליגן און שקאַצעוואַטע געענטפערט: „אודאי האָט מיך היינט אַ גדולה געטראָפּן. כּ׳האַב היינט געדאַוונט אין נאָזשיקס שול און געהערט אַ וואַזשנעם חזן. מיט אַזאַ חזן איז מער פּאַרגעניגן צו דאַוונען ווי מיט דעם הייזערדיקן בעל-תּפילה אין טאַטנס חסידים-שטיבל״.

כדי אויסצומיידן פּראַגעס ווי איך קום אין נאָזשיקס שול — דאַרט לאַזט מען דאָך נישט אַריין קיין פּרעמדע, וואָס געהערן נישט צו די שטענדיקע שולדאַוונערס, בפרט אין טראַדיציאָנעלער קליידונג. די שמשים היטן די טירן, אַז קיין פּרעמדער זאָל זיך נישט קענען אַריינכאַפּן — האָב איך דעריבער ווייטער געלינגערט: מיטגע- נומען האָט מיך מיין חבר אַברהם, וועלכער איז אַ משורר אין נאָזשיקס שול.

די מאַמע האָט מיך אויסגעהערט, געגלויבט צי נישט געגלויבט, און זיך אַנגע- רופּן: „האַסטו דיר אַ פּרישע צרה. ס׳געפעלט אים שוין נישט דאָס דאַוונען אין חסידים-שטיבל, נאָר דאָס בלעקערצן, ווי להבדיל ביי די גוים, אין דער דייטשישער

שול. אוודאי, נישט בחינם זאגן אונדזערע הייליקע ספרים: עבריה גוררת עבירה". ביים עסן איז די שטימונג געווען א ביסל לייכטער, ווי אין די פריערדיקע טעג. מיין שוועסטער חיה, די עלטסטע דעמאלט אין שטוב און די צווייטע לויט דער ריי פון דער מאמעס קינדער, די גוטע נשמה, ווי מ'האט זי אין שטוב גערופן — און זי איז ווירקלעך געווען די בעסטע אין כאראקטער — האט צו מיר א שמיכל געטאן. איך בין איר נישט געבליבן שולדיק קיין דאנק און הויך זיך אפגערופן: „א שאך דער שמיכל. וואלטט אים בעסער באהאלטן פאר א חתן. ער וואלט דיר מער צו נוץ געקומען". די שטימונג ביים עסן האט זיך ווידער פארערגערט. מיך האט דאס אבער מער נישט געארט.

דער טאטע האט נישט באוויזן אפצובענטשן, און איך בין אוועק פון שטוב. אויפן וועג האב איך זיך פארנומען צו דער קאראווע גאס, צום יידישן טעאטער „עליזעום".

אויף דער מארשאַלקאָוסקע־גאָס האָב איך זיך אָפּגעשטעלט ביי פּרוּשינסקיס שאַקאַלאַד־געשעפט, גוט זיך אַרומגעקוקט, צי ס'גייט נישט מעצעער, וואָס איז אַ בעלן צו דערלאַנגען קלעפּ אַ חסידל וואָס קויפט אום שבת. כ'בין אַריין אין געשעפט, מיט אַ טראַסק אַוועקגעלייגט די קופּערנע מטבע אַויפן בופּעט און אַ געשריי געטאָן „קרוכי". די שיקסע הינטערן בופּעט, די סקלעפּאַווע, האָט מיך אָנגעקוקט מיט רוגז, זיך פאַרטראַכט צי זי זאָל מיר, דעם חוצפּהדיקן „כאַלאַטשאַזש", יאָ געבן אָדער נישט געבן, און מיר אַ שמיץ געטאָן אַ שקאַרמעץ אַקרוכעס, (אַפּפּאַלעכץ פון פאַרשיידענע שאַקאַלאַד און זיסוואַרג), ווי מען וואַרפט צו אַ פּרעמדן הונט אַ ביין. כ'האָב דעם שקאַרמעץ פאַרשטעקט אין אַ קעשענע און ערשט אויף דער שוועינטע־קזשיסקע־גאָס זיך אָפּגעשטעלט, געעפּנט דאָס פּעקל אַקרוכעס און אַזש אַ שפּרונג געטאָן פאַר פּרייד. דער שקאַרמעץ איז פּול געווען מיט שטיקער שאַקאַלאַד, מיט געפּילטע צוקערקעס, שטיקלעך מאַרמעלאַד און מיט שטיקלעך פון די בעסטע זיס־וואַרג, אַן אַ ברעקל געברענטן צוקער. אַזאַ שקאַרמעץ מיט אַקרוכעס קריגט מען אַ מאָל אין אַ יובל.

אויף דער קאראווע־גאס, ביים „עליזעום"־טעאטער, האב איך זיך געטראפן מיט אלטע באקאנטע „גאפע"־גייערס און מיט מיינע טריקס אריינבאקומען זיך אן געלט אין טעאטער. ווען דער פארהאנג האט זיך אויפגעהויבן, בין איך שוין געשטאנען אויף איינער פון די לעצטע בענק, וועלכע האבן אין „עליזעום"־טעאטער געדינט פאר א גאלעריע, און בייגעוויינט די נאכמיטאג־פארשטעלונג.

געשפילט האט מען „דודס פידעלע" מיטן אקטיאָר קליין אין דער הויפטראַלע. דאָס איז געווען זיין קרוינראַלע און די גאַלעריע האָט אים נישט געזשאַלעוועט קיין אַפּלאַדיסמענטן, בראַוואַס און האַנט־פאַטשערייען.

קליין איז געווען אַ שוואַכער אַקטיאָר. אַ קליינער, אַ מאַגערער. מיט זיין שוואַכער שטימע האָט ער זיך ווייניק אָנגעזען צווישן אַזעלכע אַקטיאָרן ווי ליבערט, דראַנאָו,

אבעלמאן און אנדערע. ער האט אבער ביי די „גאפע“ און גאלעריע-גייערס געהאט א גרויסן זכות. א לעגענדע איז צווישן דער דאזיקער חברה ארומגעגאנגען, אז קליין איז פריער געווען א פוילישער אקטיאר און געשפילט אין פוילישן טעאטער אויף קרולעווסקע 11. די פוילישע אקטיארן און אקטריסעס האבן אים אבער פאר-ביטערט דאס לעבן, גערופן „זשיד“ און אים געצאפט זיין בלוט. ווי די לעגענדע האט דערציילט, האט קליין פון דער בינע אין מיטן פון א פארשטעלונג געהאלטן א רעדע און דערציילט וואס ער ליידט זיך אויס פון זיינע קאלעגן, אז ער פארלאזט די פוילישע בינע און גייט אוועק שפילן אין יידישן טעאטער. מיר, די חברה „גאפע“ און גאלעריע-גייערס, ענטוואקסן פון יידישן טעאטער, האבן געגלויבט די געשיכטע און נישט געזשאלעוועט דעם שוואכן אקטיאר קליין אונדזערע אפלאדיסמענטן און בראוואס.

דערקעגן האבן מיר זיך פיינטלעך באצויגן צום באגאבטן און טאלאנטפולן אקטיאר מייערסאן, וועגן וועמען ס'האט קורסירט א געשיכטע, אז זייענדיק פריער א רוסי-שער אקטיאר, האט ער זיך געשמדט און ער איז נאך אלץ א משומד. זיינע אויפטריטן האט די חברה „גאפע“ און גאלעריע-גייערס אויפגענומען מיט די הענט אין די קעשענעס. אפילו זיין קרוינראלע „דער ווילדער מענטש“ פלעגן נישט ארויסרופן קיין אפלאדיסמענטן און בראוואס.

וויפל אמת ס'איז געווען אין די דאזיקע לעגענדעס — זאלן זיך דערמיט פאר-נעמען די היסטאריקערס פונעם יידישן טעאטער אין אמאליקן פוילן. פאר אונדז, יונגע טעאטער-גייערס, אין די יארן פון פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, פאנא-טישע חסידים פון יידישן טעאטער, זענען די לעגענדעס געווען פאררעכנט פאר זיכערע פאקטן, און מיר האבן דעם אקטיאר קליין צוגעטיילט אונדזערע ווארעמסטע סימפאטיעס און דעם אקטיאר מייערסאן — אונדזער פאראכטונג.

פון טעאטער „עליזעום“ בין איך אהיימגעגאנגען א גאר האפערדיקער. די טעאטער-פארשטעלונג האט אין מיר ארויסגערופן א שטראם פון לעבנספרייד. דאס לעצטע ביסל יאוש איז געווארן אויסגעוועפט. די באשלוסן צו מאכן א סוף צו דער לאגע, אין וועלכער כ'האב זיך געפונען, זענען געווארן באקערעפטיקט. כ'בין געווארן זיכער, אז מיינע פלענער צו ענדיקן ערגעץ אנדערש די לער און אין ערגסטן פאל גיין ארבעטן אלס שרובשטיק-ארבעטער — וועלן זיך איינגעבן.

אהיימגעקומען בין איך אין שטוב א שטיק נאך הבדלה. די שוועסטער זענען נאך נישט געהאט צוריקגעקומען פון זייערע שפאצירן. דער טאטע איז געזעסן און אריינגעקוקט אין א ספר און נישט רעאגירט אויף מיין צוריקקום. די מאמע האט זיך געפארעט מיט גרייטן א הייסע מלווה-מלפה. געוואסט האב איך, אז כ'קען זיך אין שטוב נישט אוועקזעצן און לייענען מיינע נישט דערענדיקטע יידישע צייטונגען. כ'האב גענומען דער מאמעס טייטש-חומש און געלייענט די מעשיות און משלים, וועלכע געפינען זיך אין א היפשע צאל אין דאזיקן חומש.

די מעשיות פונעם טייטש-חומש האָבן מיך פאַראינטריגירט. כ'בין געזעסן און מיט נייגער געלייענט און נישט געהערט ווי די טיר פון שטוב האָט זיך געעפנט און ס'איז ווער אַריינגעקומען. ווען איך האָב דערפילט בליקן אויף זיך און אויפגע-
הויבן דעם קאָפּ, האָב איך דערזען מיין לערן-מייסטער שטיין אַנטקעגן מיר. ס'איז מיר פינצטער געוואָרן אין די אויגן. ווען אַ גרוב עפנט זיך אונטער מיר, וואָלט דאָס מיר ליבער געווען, ווי צו האָבן פאַר זיך ר' שמשון זילבערבערגן. דער ערשטער געדאַנק איז געווען: איצט וועסטו גלייך געפירט ווערן אין צירקל אַריין, פון דאָרט אין דער קרימינאַלקע אויף דער דאַנילאָויטשעווסקע-גאַס — און קריגן דיין גע-
העריקן פּסק.

ר' שמשון איז געשטאַנען און געשמייכלט מיט אַ ברייטן שמייכל אויף זיין פול און קילעכדיק פנים. די ערשטע ווערטער זיינע זענען צו מיר דערגאַנגען ווי דורך אַ נעפל. אָבער דערגאַנגען צו מיין באַווסטזיין: „אַפגעטאָן אַ נאַריש שטיקל, געכאַפט די הויזן און אַנטלאָפן. פאַרפאַלן. דאָס אַפגעטווענע קען מען נישט צוריקכאַפן. קענסט צוריקקומען צו דער אַרבעט און פאַרענדיקן די לער. קום אַריין מאַרגן אין דער פרי. זאָלסט אָבער קיינעם נישט זאָגן וואָס ס'איז געשען. אויב ס'וועט דיך ווער פרעגן וווּ דו ביסט געווען, זאָלסטו זאָגן, אַז ביסט געווען קראַנק.“

די מאַמע האָט אַפגעווישט אַ בענקל און געבעטן מיין לערן-מייסטער זיך זעצן. ער האָט פאַרבראַכט אַ קורצע צייט און געשמייכלט מיט זיין ברייטן שמייכל. ביים אַוועקגיין האָט ער מיך געפרעגט: „דו קומסט מאַרגן אין דער פרי, אָדער זאָל איך צונעמען אַן אַנדערן אויף דיין אַרט“? איך האָב אים געענטפערט מיט אַ שאַקל מיטן קאַפּ אויף „יאָ“.

אין דער צייט פון מיין לערן-מייסטערס זיין ביי אונדז און אויך נאָך זיין אַוועק-גיין, האָבן פון מיינע אויגן געפלאָסן הייסע זודיקע טרערן. איך קען איצט נישט זאָגן, צי דאָס זענען געווען טרערן פון שאַנד אָדער טרערן פון פרייד, וואָס די אַוואַנט-טורע מיט דער גנבה האָט זיך אַזוי גליקלעך פאַרענדיקט.

צו מאַרגנס אין דער פרי בין איך אַוועק צו דער אַרבעט. קיינער האָט מיך נישט געפרעגט וווּ איך בין געווען און וואָס איך האָב געטאָן אין די לעצטע וואָכן. עטלעכע טעג האָב איך זיך געמאַכט חולהוואַטע. מיטן גאַנג פון דער צייט האָב איך כמעט פאַרגעסן אין דער געשיכטע פון דער גנבה.

און אין משך פון דער צייט, וואָס כ'בין געווען באַשעפטיקט אין ר' שמשון זילבערבערגס וואַרשטאַט, האָט מיך קיינער, אַפילו נישט מיין לערן-מייסטער, אויב דעם מינדסטן אופן נישט דערמאַנט די אַוואַנטורע מיט די געגנבעטע 36 רובל. מיין לערנצייט איז אַפגעפלאָסן נאַרמאַל.

דאָס אויסגליטשן זיך, וואָס האָט געקענט זיך ענדיקן מיט אַ קאַטאַסטראַפּע פאַר מיר, האָט — אַ דאַנק דער הילף פון מיין לערן-מייסטער ר' שמשון זילבערבערג — זיך געענדיקט בשלום.

א שמועס מיט זיך

מיין טבע צו טראכטן און איבערצוטראכטן פארגאנגענע געשעענישן און פאך-סירונגען, האט מיך אויך באווייגן צו פארטראכטן זיך איבער מיין אויסגליטשן זיך אין דער לערציט פאר א מעטאל-טאקער.

ספעציעל האבן מיך פאראינטערעסירט צוויי זאכן: פאר וואס האב איך קיין מאל נישט געהאט קיין חרטה פאר דער באגאנגענער נבלה קעגן מיין לערן-מיסטער, ר' שמשון זילבערבערג? און פאר וואס ר' שמשון האט אזוי הומאניטאר געהאנדלט און מיר אזוי ברייטהארציק געהאלפן אין דעם אויסערסט שווערן פאל אין מיין יוגנטלעכן לעבן?

א פאקט איז: איך האב קיין מאל נישט געהאט קיין חרטה און קיין געוויסן-ביסן פאר וואס כ'האב באגנבעט מיין לערן-מיסטער. אפילו ביים באשרייבן די געשיכטע מיטן צונעמען דאס געלט, מיין אנטלויפן קיין פאריז, מיין צוריקקומען מיטן עטאפ פון דייטשלאנד און מיינע פערפעטיעס אין מיינע עלטערנס הויז, איבערלעבנדיק טיף די איינצלהייטן פון דער אוואנטורע, האב איך וועגן דער באגאנגענער גנבה נישט געפילט קיין חרטה און קיין געוויסן-ביסן.

פאר וואס?

דער מאטיוו, אז אין מיר, אין מיין כאראקטער, איז מסתמא פאראן א זשילקע פון ארגאנישער אומערלעכקייט אדער א לוסט צו געלט — אנטשפרעכט נישט די פאקטן פון מיין לעבן. נישט פריער און נישט שפעטער האב איך געטאן עפעס אזעל-כעס, וואס זאל באווסטזיניק קאלידירן מיט ערלעכקייט.

ביי מענדל לאטאָוויטש, מיין ערשטער לערן-מיסטער, האב איך אפערירט מיט אומגעצייילטע געלטער און קיין מאל זיך נישט געקוואפעט אַנצורירן זיינס אַ גראַשן. מענדל לאַטאָוויטש'ס צוטרוי צו מיר, נאָך דער מעשה מיט פינקעלשטיינס רובל, איז געווען אומבאָגרענעצט. אפילו ר' שמשון זילבערבערג, האט מיך, נאָך דער געשיכטע מיט די 36 רובל, נישט איין מאָל געשיקט איינקאסירן פיל גרעסערע סומעס און נישט מורא געהאט ס'זאל זיך איבערחזרן אַ צווייטע גנבה.

געזעלשאַפטלעכע געלטער זענען ביי מיר געווען רעליקוויעס. איך האב קרום און ביזו געקוקט אויף דער אויפפירונג פון די בונדישע פירערס און טוערס ווען זיי פלעגן פאָרן צווייטע אדער גאָר ערשטע קלאַס און איינשטיין אין טייערע האַטעלן. אַן אויסנאָם איז ביי מיר געווען וולאָדימיר מעדעם, וועמענס געזונט-צושטאַנד איך האָב גוט געקענט. דער איינציקער פון די בונדישע גדולים און פון העכערן בונדישן אַקטיוו וועמען איך פלעג אלע מאָל טרעפן פאָרן אין דער דריטער באַנקלאַס איז געווען וויקטאָר אַלטער. דערפאַר האָט הענריק ערליך דעם דריטן קלאַס ממש באַיקאַטירט.

וואס שייך מיין פערזאן, האָב איך בשעת מיין טעטיקייט אין בונד זיך נישט דערלויבט צו באַנוצן אַן אַנדער באַנקלאַס ווי די דריטע (קיין פערטע קלאַס איז אין פּוילן נישט געוועזן) און געשלאַפּן ביי חברים. בלויז אין זעלטענע פּאַלן האָב איך זיך באַנוצט מיט די אַכסניות אין ראַדאָם און אין פּלאַצק.

אַזאַ באַציונג צו קהלישע געלטער האָב איך געהאַט — ביי אַנדערע אומשטענדן און ביי אַנדערע באַדינגונגען — זייענדיק טעטיק אין דער קאַמ. באַוועגונג.

בימי קאַמבונד, נאָך יחיאל ניימאַנס דעזערציע, בין איך געווען דער איינציקער, וואָס האָט דערהאַלטן די בודזשעט-געלטער אין עפעקטיווע דאַלאַרן און מערערע מאָל זיי געטוישט אויפן שוואַרצן מאַרק.

פון זומער 1928, נאָך מיין צוריקקום פון סאַוועטן-פּאַרבאַנד, ביז האַרבסט 1929, זענען דורך די הענט פון די פירנדיקע קאַמוניסטישע טוערס אַסטראַווסקי, אַבע פּלוג, אַדער מיינע, דורכגעגאַנגען אַלע געלטער פון אויסלאַנד און פון לאַנד, וואָס די קאַמוניסטישע פּאַרטיי פון פּוילן האָט געקריגן פאַר איר טעטיקייט און אויך אַלע געלטער פאַר דער וואַרסקי-קאַסטשעוואַ-פּראַקציע. אַפילו די לענסקי-אַנפּירונג פון דער ק.פ.פ. האָט נישט איין מאָל מיך באַנוצט ביים דערליידיקן וויכטיקע געלט-אַפּעראַציעס.

מיין קעגנערשאַפט צו דעם אין האַרבסט 1929 דורך סטאַלינען געקרוינטן פירער פון דער קאַמ. פּאַרטיי פון פּוילן, יעזשי יוליאַן לעשטישינסקי-לענסקי, איז נאָטירלעך געווען אַ פּאָליטישע, אַבער אַ געוויסע דאַזע פון ווידערווילן צו לענסקין האָט אויך אַרויסגעערופן זיין סנאַביזם, זיין רייכער אופן פון קליידונג און זיינע ריזיגע-באַקוועמ-לעכקייטן אין ערטער, וווּ דאָס איז נישט נייטיק געווען צוליב קאַנספּיראַציע: אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד, דייטשלאַנד און אין אַנדערע ערטער אין אייראָפּע.

אמת, אויך איך האָב זיך טייל מאָל באַנוצט מיט לוקסעריעזע באַנצוגן, אַבער נאָר אין אַ נויטפאַל פון קאַנספּיראַציע און אין מאַמענטן פון ספּנת-נפשות, זיך צו טאַרהיטן פון פּאָליציי-שער געפאַר. אַזעלכע פּאַלן זענען אַבער געווען זעלטענע און מ'וואָלט זיי געקענט איבערציילן אויף די פינגער און ס'זאָל נאָך בלייבן אַ רעשט. און ס'איז איבעריק צו דערציילן, אַז כ'האַב קיין מאָל נישט נהנה געווען פון קיין גראַשן פון געזעלשאַפטלעכע געלטער, חוץ די געהאַלטן וואָס איז מיר געקומען, און דאָס — וואָס שייך דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן — אויך זעלטן אין פּוילן באַטרעף.

נישט אין דעם קאַנטעקסט איז צו דערציילן די געשיכטע פון דעם אַנבאַט, וואָס ס'איז מיר געמאַכט געוואָרן, נאָך מיין באַזייטיקט ווערן פון דער קאַמ. פּאַרטיי פון פּוילן אין די דרייסיקער יאָרן, איבערצונעמען אַ וויכטיקן אַמט ביים אַפּערירן מיט דער פינאַנציעלער זייט פון אַ געוויסער אינסטיטוציע, וועמענס געלט-אַפּעראַציעס זענען געווען גאָר גרויסע און אומקאַנטראָלירטע, און איך האָב דעם אַנבאַט אָפּגע-וואָרפן, אין אַ צייט ווען כ'האַב פשוט געפּוכניעט פון הונגער.

אזוי האב איך אויך צו יענער צייט אפגעווארפן א פארשלאג פון דעם פירער פון די לינקע פועליציון אין פוילן, יצחק לעוו, אנצונעמען אן אמת פון א סעקרעטאר אין איינעם פון די גרעסערע פראפעסיאנעלע פאראיינען אין ווארשע, וואס האט זיך געפונען אונטער דער השפעה פון די לינקע פועליציון, איך האב דערקלערט, אז איך האנדל נישט מיט קיין איבערצייגונגען, אידעאלאגישע אדער פאליטישע, די פראפעסיאנעלע פאראיינען געפינען זיך אונטער דער פאקטישער אנפירונג פון די פארטייען, אזוי אויך דער געגעבענער פאראיי, און איך בין א קעגנער פון ציוניזם פון אלע זיינע ריכטונגען און שאטירונגען. אלע קעגן-ארגומענטן פון יצחק לעוו האבן נישט געקענט ענדערן מיין באשלוס נישט אנצונעמען דעם פארגעלייגטן אמת, טראץ דעם, וואס דאס אננעמען דעם פאסטן פון א פאראיי-סעקרעטאר אין ווארשע וואלט דאן געווען א ישועה פאר מיין ביטערער מאטעריעלער לאגע און דערביי אויך פארזיכערט א געוויסע פאזיציע אין פאליטיש-געזעלשאפטלעכן לעבן.

עס דערמאנט זיך מיר א באגעגעניש מיט איינעם פון די בונדישע יינגערע טוערס און פערזענלעכע פריינד (איך געדענק נישט צי דאס איז געווען פנחס שווארץ אדער ראָזען) נאך מיין באַזייטיקונג פון דער קאָמ. פּאַרטיי פון פּוילן. אויף זיין פּראָגע צי בין איך נישט באַגאַנגען קיין פעלער געבנדיק דער דעמאָלטדיקער אַנפירונג פון דער ק.פ.פ. א גרונט מיך צו באַזייטיקן, און וואָס וועט זיין מיט מיין חיונה? האָב איך אים געענטפערט: איך בין א פּראָפעסיאָנעלער רעוואָלוציאָנער, קודם-כּל א רעוואָלוציאָנער, און שפּעטער ערשט א פּראָפעסיאָנאַל. אין פּאַל פון א קאַלזיע צווישן דעם רעוואָלוציאָנער און פּראָפעסיאָנאַל מוז דער פּראָפעסיאָנאַל אומקאַנדיציאָנעל אַפּטרעטן דאָס אַרט דעם רעוואָלוציאָנער.

פאַר וואָס שרייב איך דאָס אַזוי פיל וועגן זיך? זיכער נישט, פּדי זיך אויסצו-פיינען פאַר וועמען, אָדער זיך צו געבן א קניפּ אין בעקל. איך טו דאָס, פּדי זיך גופא צו אַנאַליזירן און אויסגעפינען די סיבה פאַר וואָס איך, פילעוודיק אין באַצוג צו רעוואָלוציאָנערער און פשוט מענטשלעכער עטיק, בין אַזוי גלייכגילטיק און חרטהלאָז צו דעם קרימינעלן אַקט, וואָס כ'בין אין מיין יוגנט באַגאַנגען און נאָך אַלע גריבלענישן געפין איך נישט קיין ענטפער. פאַר וואָס ס'פעלט מיר דאָס געפיל פון חרטה און געוויסן-ביסן גראָד אין א פּאַל, וואָס האָט פאַר מיר געדאַרפט דינען ווי א מעמענטאָ פאַר מיין געוויסן.

דער פּאַקט, אַז איך האָב קיין מאָל נישט געליטן פון געוויסן-ביסן באַגיינדיק דעם טאַפּלטן פאַרברעכן: דעם פאַרברעכן פון גנבה און דאָס באַגנבענען מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, וועמען איך האָב פאַרערט פון דער ערשטער מינוט וואָס כ'האָב אַנגעהויבן אַרבעטן ביי אים ווי אַ לערן-ינגל — האָט א סך מאָל אַבסאַרבירט און אַבסאַרבירט נאָך עד-היום מיין געדאַנק, און ביז איצט האָב איך אויף דער פּראָגע, ליידער, קיין ענטפער נישט באַקומען.

גרינגער איז געווען די לייזונג פון דעם צווייטן אַספּעקט: פאַר וואָס מיין לערן-

מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָט אַזוי פֿיין און הומאַניטאַר געהאַנדלט לגבי מיר אין מיין נויטפאַל. אָבער אויך אין דעם אַספּעקט געפינט זיך אַן עלעמענט פֿון מיר נישט קיין געלייזטער.

ווי אַ היסטאָרישער מאַטעריאַליסט האָב איך אין מיין לערן-מייסטערס האַנדלונג געזוכט די מאַטעריעלע סיבה. דער מאַטעריעלער פּאַקטאַר איז גראַד געלעגן אויבן אויף: דאָס זענען געווען די פֿון מיר פֿיל מאָל דערמאָנטע „דרינעקן“. דער פּאַקט, וואָס איך בין גראַד געווען אויסנאַמלעך גוט ביים פּאַרטיק מאַכן דאָס דאָזיקע אַרטיקל, וואָס איז פּראָדוצירט געוואָרן אויסשליסלעך דורך ר' שמשון זילבערבערג, און ביי וועלכן ער האָט גראַב פּאַרדינט, האָט געקענט גובר זיין אַלע סקרופּולן און באַוועגן מיין לערן-מייסטער מיך צוריקצונעמען צו דער אַרבעט נאָך דער געשיכטע מיט די 36 רובל.

דער ענטפּער איז אַ פשוטער און דוכט זיך אַ קלאָרער. צי איז דאָס אָבער אַ פולער ענטפּער? — האָב איך אין געדאַנק זיך אָפּט מאָל געפרעגט. צי וואָלט אַן אַנדערער אויך אַזוי געהאַנדלט, ווי ס'האָט געהאַנדלט ר' שמשון? און צי וואָלט דער רעזולטאַט נישט געווען אַן אַנדערער?

טראַכטנדיק און גריבלענדיק זיך אין דעם ענין, בין איך געקומען צום אויספיר, אַז חוץ דעם עקאָנאָמישן פּאַקטאַר, ווי אַן אַביעקטיווער באַזיס, האָבן אין דעם פּאַל געשפּילט אַ ראַלע אויך סוביעקטיווע עלעמענטן: די פּערזאָן פֿון מיין לערן-מייסטער, זיין פּערזענלעכע פּינאָקייט, אייגנאַרטיקע איידלקייט און געזונטער שכל.

ווי אַ רעזולטאַט פֿון מיין טראַכטן וועגן דעם דערמאָנטן ענין, איז געקומען — ווי קינסטלעך די ווייטערדיקע ווערטער זאָלן נישט קלינגען, איז עס פּאַרט אַ פּאַקט — אַ שטויס זיך טיפּער און ערנסטער צו פּאַרטראַכטן וועגן דעם גאַנצן קאָמפּלעקס פֿון דער היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישער געשיכטע-אויפּפּאַסונג און מיך נישט גע-לאָזט רוען ביז כ'בין דערגאַנגען צו געוויסע אויספירן.

די אויספירן, וואָס כ'האָב געמאַכט, זענען פּאַר מיר געווען זייער וויכטיקע: איך האָב זיך, נעמלעך, באַפּרייט פֿון דער פּאַרמאַליסטישער אויפּפּאַסונג פֿון מאַרק-סיזם (קאַרל קאָוטסקי) און פֿון עקאָנאָמישן סכעמאַטיזם (ראַזאַ לוקסעמבורג), נישט אייגנאַרירט מער סוביעקטיווע עלעמענטן: נאַציאָנאַלע, עטנישע, פּסיכאָלאָגישע, און אַפּילו צופּאַלן — ווי מעגלעכע פּאַקטאַרן ביים לייזן גרעסערע אָדער קלענערע געשיכטלעכע און אַקטועלע געשעענישן און פּאַסירונגען.

נישט אין מיינע מעמואַרן איז דאָס אַרט זיך גענויער אָפּצושטעלן און צו באַהאַנדלען דעם טעאָרעטישן קאָמפּלעקס פֿון מיינע אויספירונגען.

געוואָלט האָב איך בלוז זאָגן, אַז מיינע טראַכטונגען און אויספירן וועגן מיין לערן-מייסטערס הומאַניטאַרער האַנדלונג לגבי מיר אין דעם אויסערסט שווערן פּאַל פֿון מיין יוגנטלעכן לעבן איז געווען די סיבה, וואָס האָט מיך אַ שטויס געטאָן צו טראַכטן טיפּער און צו מאַכן ערנסטע אויספירן אין דער באַזע פֿון מיין דענקען

אין טעאָרעטישע ענינים און אין פראַקטישע האַנדלונגען אין מיין פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן.

א קאָרטנשפּיל אום שבת

און ווידער האָב איך זיך אויסגעגליטשט.
אין אַ שבת-נאַכמיטאָג, זומער 1911, האָט מיך די מאַמע געטראָפּן ביי אַ שכן שפּילן אין קאָרטן. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז איך האָב נאָך דעם זעלבן טאָג פאַרלאָזט מיינע עלטערנס הויז.
אין דעם קנאַפּן יאָר, וואָס כ'בין געווען באַשעפטיקט ביי מיין ערשטן לערן-מייסטער, ביי מענדל לאַטאַוויטש, האָב איך זיך צוגעאייגנט אַ ריי שלעכטע אייגנ-שאַפטן, וועלכע איך האָב מיט אַ סך מי אין מיינע שפעטערע יאָרן גובר געווען. איינע פון די אייגנשאַפטן איז געווען שפּילן אין קאָרטן און אין דאָמינע.
דאָס זיין אַן עדות און אַן אַבסערוואַטאָר פון די שפּילאַרגיעס אין מענדל לאַטאַוויטש'ס שטוב, האָט גרינג געמאַכט דאָס אויסלערנען זיך די תורה פון קאָרטן און דאָמינע-שפּיל. מענדל לאַטאַוויטש איז געווען אַ קרענקלעך-ליידנשאַפטלעכער שפּילער. ווען ער האָט נישט געהאַט זיין חברה מיט וועמען צו שפּילן, האָט ער מיך גענומען פאַר אַ שפּיל-פאַרטנער, געלערנט מיך די קונצן פון קאָרטן און דאָמינע-שפּיל און געשטעלט צען קעגן איינס. אין גאַנג פון מיין דערלערנען די שפּיל-תורה זענען זיינע סטאַזעס בהדרגה רעדוצירט געוואָרן דריי צו איינס.
אין מיין לערן-פּעריאָד ביי מענדל לאַטאַוויטש ווי אַ מעטאַל-טאַקער, האָב איך דאָס פאַך קיין סך נישט דערלערנט, דערפאַר אָבער בין איך געוואָרן אַ מומחה אין פלערליי קאָרטנשפּיל און אין דאָמינע.
קיין ליידנשאַפטלעכער און האַזאַרד-שפּילער בין איך נישט געוואָרן, אָבער מאַכן אַ קערטל אַזיער שפּילן אַ פאַרטיע דאָמינע האָב איך גערן געהאַט און זיך נישט אָפּגעזאָגט פון קיין געלעגנהייט אַ שפּיל צו טאָן.
אין איינעם פון די ערטער, וווּ כ'פלעג פון צייט צו צייט, דער עיקר אין שבת, מאַכן אַ קערטל אַדער שפּילן אַ דאָמינע, איז געווען מיט די זין פון שכן פון הויף. אין דעם הויף, אין וועלכן מיינע עלטערן האָבן געווינט, אויף לוצקע-גאַס נומער 8 אין וואַרשע, זענען געווען נישט מער ווי דריי יידישע לאַקאַטאָרן. די מאַמע מיינע האָט קיין מאָל נישט אַריבערגעטראָגן די שוועל פון די אַנדערע צוויי יידישע שכנים. דאָקעגן איך האָב ביי איינעם פון די שכנים, וועמען מ'האַט גערופן „דער פוטערייד“, זיך זייער גוט געפילט, געווען דאָרט אַן אַפּטער גאַסט און די עלטערע צוויי זין און די עלטערע טאָכטער באַטראַכט פאַר מיינע פריינד און חברים. דער

באזוך פון מיין מאמע אין א שבת-נאכמיטאג ביים דאזיקן שכן איז פאר מיר געווען אן איבערראשונג. דאס טרעפן מיך שפילן אין קארטן, דערצו נאך אין שבת, איז פאר מיין מאמע געווען ממש א קאטאסטראפע.

די עבירה פון קארטנשפיל, און אפילו אום שבת, איז זיכער נישט פון אזא מדרגה ווי די גנבה פון די 36 רובל, וואס כ'האב צוגענומען ביי מיין לערן-מייסטער. פאר מיין מוטער איז דאס געווען א פיל גרעסערער פארברעכן. דאס גנבענען געלט ביי ר' שמשון זילבערבערג, איז לויט איר מיינונג געווען א ספאראדישער אקט. א פארברעכן, וואס דער זון אירער איז איין מאל באגאנגען און אזעלכעס וועט זיך ביי אים זיכער מער נישט איבערחזרן. זי האט אפילו געפונען א שטיקל זכות פאר מיין אומווערדיקן טאטן: דער יונג האט געוואלט פארן צו דער שוועסטער אין אויס-געלאסענעם פארין. דערקעגן דאס שפילן אין קארטן איז פאר איר געווען א פאר-ברעכן און אן אומגליק — אן אומגליק אויפן גאנצן לעבן. די מאמע האט גוט געוויסט וואס א קארטן-שפילער מיינט און צו וואס קארטנשפיל קען דערפירן. זי האט געהאט פאר די אויגן מיין ערשטן לערן-מייסטער, מענדל לאטעוויטש — דאס לעבן און די אויפפירונג פון מענדל לאטעוויטש, מענדעלע באכניאזש.

ווען איך בין עטוואס שפעטער ארויפגעקומען אין שטוב, זענען מיינע עלטערן געלעגן אין די בעטן. דער טאטע איז געשלאפן. די מאמע איז אבער וואך געווען. נאך מיין אריינקומען, האט זי זיך אויפגעזעצט אין בעט און מיך באגעגנט מיט א האגל פון זידלעריי און מיר אויפגעמישט מיין לאנגן יחוס: מיין אויפפירונג אין די חדרים, מיין אוןאנטורע ביים סיום אין יצחק בערלעוויס שטוב, און נישט פארפעלט צו דערמאנען די גנבה.

איך געדענק נישט, וואס כ'האב מיין מוטער געענטפערט. צו דעליקאט בין איך זיכער מיט מיין ענטפער נישט געווען. די מאמע האט געכאפט דעם טאטנס א שטיוול, וואס איז געשטאנען לעבן זיין בעט און איז געווען באשלאגן מיט אייזערנע קאפיט-לעך, כדי די זוילן און אפצאסן זאלן זיך לענגער טראגן, מיט פעס א שליידער געטאן אין מיין זייט און געשריגן: „שוין זאלסטו ארויס פון מיין שטוב. מער זאל איך דיין פנים נישט אַנקוקן, פושע-ישראל!“

דער ווארף פון שטיוול איז געווען א פאטאלער. ער האט געטראפן מיר אין פנים און מיך צעבלוטיקט. א פארבלוטיקטער בין איך ארויס פון שטוב, אריין צום שכן און דעם שכנס קינדער האבן זיך מיט מיר מתעסק געווען: פארהאלטן דאס בלוט און ארומגעוואשן די ווונדן. נאכן בארוקן זיך האב איך באשלאסן: מער גיי איך נישט צוריק אין שטוב, און געבעטן דעם שכנס קינדער מיר צו העלפן גלייך צו קריגן אן ארט צו וווינען.

דעם שכנס צוויי זין און די טאכטער האבן מיך אוועקגעפירט צו זייערס א מומע, אויף דער צווייטער זייט שטאט. אויף דער טשערניאקאווסקע גאס. איך בין מושווה געווארן מיטן פרייז: 75 קאפיקעס א וואך פאר שלאפן און 50 קאפיקעס פאר שבת.

באצאלט פארויס פאר גאנצע צוויי וואכן — בין איך שוין געבליבן דארט נעכטיקן. עטלעכע טעג שפעטער האב איך אויסגענוצט א מאמענט ווען די מאמע איז נישט געווען אין שטוב. איינגעפאקט מייע זאכן אין קישה, וואס כ'האב געקויפט אין קאליש פארן אריבערגיין די דייטשישע גרענעץ, מיטגענומען מייע מלבושים — און זילך פון שטוב. ווי זאגט א יידיש פאלקסווערטל: אן א קוש די מזוזה, אוועק, ווי כ'האב געמיינט, אויף שטענדיק, פון שטוב.

נאך מיין פארלאזן מייע עלטערנס הויז האט זיך פאר מיר געשטעלט דאס פראג-בלעם פון קענען זיך מפרנס זיין. מייע הכנסות זענען געווען ארום 2 רובל א וואך. א רובל מיט 25 קאפיקעס שכירות און אן ערך א רובל פון רעפעראטורן. דאס איז נישט גענוג געווען זיך צו קענען אויסהאלטן. געבליבן איז מיר העכסטנס א רובל א וואך אויף פרישטיק, וועטשערעס, וועש און אנדערע נויטיקע אויסגאבן. צו יענער צייט בין איך שוין געווען אן אבאנענט אין ברעסלערס לייבליאטעק און אויך א בעלי-הוצאה אויף א 15 קאפיקעס א וואך אויף ליען-מאטעריאל.

איך האב אנגעהויבן לעבן זייער שפארזאם, אויף פרישטיק געקויפט א פערטל ברויט פאר 2 קאפיקעס און א שטיקל פוטער אדער א שטיקל הערינג פאר א קאפיקע. ביי נאכט, נאך דער ארבעט, בין איך אריין צו א גרעק און געגעסן א ראזשינקע-ברייטל מיט א פלעשל מילך פאר 6 קאפיקעס. מיטאג עסן בין איך געגאנגען אין דער פאלקסקיך אין אולריכס באזאר פאר דריי קאפיקעס. צוזאמען זענען מייע אויסגאבן געווען מינדעסטנס 12 קאפיקעס א טאג. דער בודזשעט פון אן ערך 2 רובל א וואך איז געווען א דעפיציטער און נישט בכוח געווען אנצוהאלטן א לענגערע צייט.

אין ווארשטאט האט מען אנגעהויבן באמערקן די ענדערונג פון מיין אויפפירונג און באשפייזונג. ס'האט זיך אויך ארויסגעוויזן, אז כ'האב קנאפ צייט צו גיין עסן אין אולריכס באזאר. איך האב באשלאסן זיך צו פארטרויען פאר מיין לערן-מייסטער און אים דערציילן, אז כ'בין אוועק פון שטוב, אבער אים נישט זאגן די אמתע סיבות. ווי א תירוץ פאר מיין פארלאזן מייע עלטערנס הויז וועל איך אים זאגן, אז איך האב אין שטוב מער נישט געקענט אויסהאלטן. די מאמע האט מיך אין דער פרייער צייט נישט געלאזט ארויס פון שטוב, רק געפאדערט, כ'זאל זיצן איבער א גמרא אדער איבער אן אנדער ספר, צעריסן די ביכער פון ברעסלערס ביבליאטעק — וואס איז, אגב, געווען א שטיק אמת.

אין אן אוונט ווען קיינער איז אין ווארשטאט נישט געווען חוץ מיר און מיין לערן-מייסטער, האב איך ר' שמשונען דערציילט, וואס ס'איז מיט מיר געשען, אז איך ווין איצט ביי א פינער פאמיליע אין טשערניאקאווער באזאר און ס'איז מיר דארטן זייער באקוועם. מיט די געלטער, וואס כ'פארדין, קען איך זיך נישט אויס-האלטן. כ'האב אויפן ארט געמאכט א חשבון און געוויזן, אז ס'פעלט מיר נאך אן ערך א רובל א וואך צו קענען דעקן מייע נייטיקע הוצאות.

מיין לערן־מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָט מיך אויפּמערקזאַם אויסגע־
הערט, אויסגעפרעגט זיך געוויסע פרטים און מיר צוגעזאָגט גלייך צו דערלייגן
75 קאָפּיקעס אויף דער וואַך און צושאַנצן מער און בעסער באַצאָלטע רעפּעראַציעס.
און ס'האָט זיך אָנגעהויבן אַ נייער פּעריאָד אין מיין לעבן — אַ גוטער און
אַ נוצלעכער.

אַן אַ שמץ פון מליצה קען איך זאָגן, אַז די צייט פון נישט זיין אין מיינע
עלטערנס הויז איז געווען די צייט פון מיין רענעסאַנס. אין דעם פּעריאָד בין איך
איבערגעענדערט געוואָרן, דאָס איז געווען אַ פּרוכטבאַרער צייטאַפּשניט פאַר מיין
גייסטיקער אַנטוויקלונג.

איך בין געוואָרן פּריי, פּריי פון דער מאַמעס השגחה, פון חומרות און באַגרע־
נעצונגען: דאָס מעגסטו און דאָס טאַרסטו נישט; פּריי פון יעדן עול, וואָס די עלטערן
און די שטוב האָבן אַרױפּגעצווונגען, פּריי צו זען, צו טאָן וואָס מ'וויל און צו גיין
ווי מ'וויל. מיין געוונענע פּרייהייט האָט מיך נישט געפירט לתרבות רעה, פאַרקערט,
געוואָרן אַ באַזע און אַ סטימול פאַר דאָס גוטע און נוצלעכע אין מיין לעבן.

דער ערשטער געווינס פון מיין פּרייהייט איז געווען — אַ סוף צום קאַרטנשפּיל.
איך האָב אויפּגעהערט שפּילן אין קאַרטן. די קאַרטנשפּיל האָט פאַרלוירן יעדן רייץ
און רעגונג. פון דער שעה, וואָס כ'האָב פאַרלאָזן מיינע עלטערנס הויז, אין יוני אָדער
יולי 1911, ביז איצט, 1962, ווען כ'שרייב די שורות, האָב איך נישט גענומען קיין
קאַרט אין דער האַנט: נישט געהאַט קיין חשק און נישט געהאַט קיין באַדערפעניש.
ווי אַ קאַרט וואָלט געווען מוקצה מחמת מיאוס, ווען איך זע מענטשן, באַזונדערס
פרויען, פאַרקאכט אין קאַרטנשפּיל און די שוויסטראַפּנס אָדער די שמיקע און דער
פּודער רינט און צעקרימט זייערע געזיכטער, האָב איך דעם איינדרוק, אַז כ'זע
אומנאַרמאַלע קרעאַטורן, וואָס נישט קיין דאַקטער און נישט קיין טאַטער קען זיי
העלפּן, סיידן — זייער אייגענער ווילן.

אין דאַמינע פּלעג איך יאָ פון צייט צו צייט שפּילן, אָבער אַן שפּילערישן ברען
און מער קיין מאָל נישט אין געלט.

ווען כ'בין צוריקגעקומען אין מיינע עלטערנס הויז און אין די שבתים און די
יום־טובים געאַנגען „דאַוונען“ אין דער קאַוויאַרניע אויף טוואַרדע 24, פּלעג איך
מיינסטנס שפּילן אין אַ דאַמקע און נישט מער קיין „צוויי פאַר זיך“ נאָר „גלייך אויף
גלייך“, ד"ה אַז דער געווינער און דער פאַרשפּילער קריגן אַ גלייכע פאַרציע קאַווע
און קוכן, און מיין געווינס אָדער פאַרלוסט איז קיין מאָל נישט געווען מער ווי 10
קאָפּיקעס.

דאַמקע האָב איך גראַד יאָ ליב געהאַט צו שפּילן, און גאַר אַ סך געשפּילט אין
די יאָרן פון מיין פאַרברענגען אין די תּפּיסות, און נישט שלעכט געשפּילט. זייער
ליב האָב איך געהאַט זיך אַרײַנצוכאַפּן אין דער וווינונג פון מיין אַלטן חבר און
אינטימען פּריינד הענריק־סטאַך־זאַטאַרסקי — איינער פון די פינף שאַפּערס פון דער

קאמוניסטישער באַוועגונג אין דער ייִדישער סביבה אין פּוילן: שכנא קאַראַלסקי, סטאַך-זאַטאַרסקי, מאַרטאַ, משה מעזריטשער און טירמאַן — און שפּילן מיט סטאַכן עטלעכע פאַרטייעס דאַמקע. איך פּלעג אָבער פון אים יעדעס מאָל אַוועקגיין מיט חרפה אַ פאַרשפּילטער. ס'איז מיר ביי זאַטאַרסקין קיין מאָל נישט געלונגען צו געוויי- נען אַ פאַרטייע דאַמקע. דער זייער קלוגער אָבער עטוואָס צינישער סטאַך פּלעגט מיך ביים אַרויסבאַגלייטן פון זיין שטוב מיט סאַרקאַזם אַ קיבעץ טאַן: „זיי נישט, הערשלי, צו זיכער מיט זיך. ס'קענען זיך געפינען פעיקערע און קליגערע פון דיר“. דאָס איז געווען אַ קאַפּוליער אַנצהערעניש, כ'זאַל נישט לאָזן מיין עגאַ געשוואַלן ווערן, אַ לעקציע נישט איבערצושטאַצן די אייגענע פּוחות.

יאַ, אמת! אין די איבער 50 יאָר, וואָס כ'האַב נישט גענומען קיין קאַרט אין דער האַנט, איז פון דעסטוועגן געווען אַ צייט ווען כ'האַב אָפּט מאָל יאָ געשפּילט אין קאַרטן, אַפּילו אויף גרעסערע סומעס. געשפּילט האָב איך אָבער בעל־פּורחו, גע- שטויסן דורך אומשטענדן.

דאָס איז געווען אין ווילנע, פון נאַוועמבער אָדער דעצעמבער 1939 ביז דע- צעמבער 1940, אין דער צייט ווען כ'האַב זיך געפונען אין ווילנע ווי אַ פּליט. און די סיבה פון מיין קאַרטנשפּיל איז געווען פּאַלגנדיקע:

אין יאָר 1921, אין מינסק, אויף דער ליקווידאַציע־קאַנפּערענץ פון קאַמבונד אין רוסלאַנד, אין וועלכער איך האָב זיך באַטייליקט ווי אַ גאַסט פון פּוילן, האָב איך זיך באַקענט מיט איינעם פון די דעלעגאַטן מיטן נאַמען לובטשיק, לובטשיק איז געווען אַ ווילנער, ער האָט געהאַט אין ווילנע אַ ברודער אַ מאַנפּאַקטור־סוחר אויף רודסקע־גאַס און אַ שוועסטער מיט גרויס יחוס — איינע פון די ערשטע איסקראַוועצעס. צוריקגעקומען איז לובטשיק קיין פּוילן אין 23—1922, באַזעצט זיך אין וואַרשע, געוואָרן אַ סוחר און אַ גביר, אַן אייגנטימער פון געשעפטן און הייזער און געבליבן אַ קאָמוניסטישער סימפּאַטיקער.

ביון אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָב איך נישט געוואָסט, אַז לובטשיק געפינט זיך אין וואַרשע, ער, דערקעגן, האָט וועגן מיר יאָ געוואָסט. ערשט אין ווילנע, אויף עמיגראַציע, האָבן מיר זיך ווידער באַגעגנט און זייער באַפּריינדט. לובטשיק איז אין ווילנע געוואָרן מיין מעצענאַט און האָט מיר געהאַלפּן מאַטער־ יעל. ער האָט מיך אויך אַריינגעפירט אין פאַרשיידענע ווילנער הייזער. איינע פון די הייזער איז געווען ביי די שוועסטער קופּערמאַן, מיט וועלכער איך האָב זיך זייער נאַענט באַפּריינדט.

די ייִנגערע, אַ מיידל, איז געווען אַ קראַנקן־שוועסטער און אַ לערערין און זי איז נישט גלייכבילטיק געווען צו מיר. די עלטערע, אַ גרושה, איז געווען די געשעפּט־ פאַרוואַלטערין ביי אַן אַלטן מאַן, אַ פּוילישן דאַקטער, וועלכע האָט זיך נישט מער פאַרנומען מיט קיין פּראַקטיק, געהאַט אַ קינאַ אויף דער הויפּטגאַס אין ווילנע, אויף דער מיצקעוויטש־גאַס, און אַ פּאַלוואַרק אין ווילנער געגנט. געוויינט האָבן די צוויי

שוועסטער אין דער גרויסער דירה פונעם דאקטער, צוזאמען מיטן דאקטער. די עלטערע קופערמאן האט אויך געפירט דעם דאקטערס הויזוירטשאפט. יעדן אונט האט מען ביים דאקטער אין שטוב געשפילט אין קארטן. די שפילערס זענען געווען יודן, פאליאקן און ליטווינערס, מענער און פרויען. געשפילט האט מען א סך מאל אין הויכע סטאוקעס. אויך לובטשיק איז געווען אן אפטער גאסט ביים קארטנטיש.

צו קענען זיין א שטענדיקער איינגייער ביים דאקטער אין שטוב, האט מען געמוזט מקיים זיין א געוויסן ריטואל: מאכן יעדן אונט ווייניקסטנס איין פוסע, טרינקען טיי מיט ווארעניע און פון צייט צו צייט זיך באטייליקן אין קארטנשפיל, אבליגאטאריש — ווען ס'האט געפעלט א האנט.

פדי נישט צו פארלירן דעם רעגולערן צוטריט צו די קופערמאנס, וועמעס ווינונג ס'איז געווארן מיין מקום-מנוחה, האב איך געמוזט מיטמאכן דעם ריטואל פון בראגפן, טיי, און פון צייט צו צייט מאכן א קערטל.

דער דאקטער האט אבער נישט געטארט וויסן, אז איך בין א קבצן אין זיבן פאלעס און לובטשיק פלעגט מיר אונטעררוקן די נייטיקע געלטסומע צום שפילן. מיין קארטנשפיל אין ווילנע איז צום גליק נישט געווען קיין רעצידיוו פון א קארטנשפילער. איך בין געווען א שלעכטער שפילער. דער דאקטער און זיין קאמפאניע זענען צופרידן געווען מיך נישט צו האבן פאר קיין שפילפארטנער — און איך בין אודאי און אודאי געווען צופרידן.

אין דער צייט פון מיין אוועקזיין פון מיינע עלטערנס הויז האט מיין גייסטיקע אנטוויקלונג געקריגן א באדייטנדיקן שטויס פארויס. איך האב געהאט מער און בעסערע מעגלעכקייטן און באדינגונגען צום לייענען.

צו יענער צייט האט ברעסלער, דער אייגנטימער פון דער ברעסלער-ביבליאטעק, געווארפן אויף מיר אן אויג און מיך גענומען אונטער זיינע פליגל, געגעבן מיר אנטשפרעכנדיקע ליטעראטור צום לייענען און באזונדערס — פאפולערע וויסנשאפט. די פאמיליע, ביי וועלכער כ'האב געווינט, האט פאר מיר געזארגט און מיך באדינט ווי כ'וואלט געווען אן אייגענער אין דער משפחה.

די שבתים און די יום-טובים זענען אויסגעפילט געווארן מיט זאטע מאלצייטן, מיט הילכיק שטוביק געלעכטער, מיט אן אינטענסיוו לייענען, מיט טעאטער-פאר-שטעלונגען, קאנצערטן און צירק-פארווילונגען, און אויך מיט באזוכן, פון צייט צו צייט, שבת פאר מנחה, אהרן סארדינערס שול אויף טוארדע נומער 4 און הערן מיין באליבטן מגיד, כ'בין געווארן פיזיש שטארקער, פסיכיש געזעצטער און גייסטיק רייפער.

די צייט פון נישט וווינען אין מיינע עלטערנס הויז, אן 8-9 מאנאטן, האב איך געלעבט צופרידן, זארגלאז און מיט א פרוכטיק אינטענסיוו קולטור-לעבן.

אָבער צו דעם גליק איז געקומען אַ סוף.

ערב פּרילינג פון יאָר 1912 בין איד צוריק אַהיימגעגאַנגען וווינען אין מיינע עלטערנס הויז. די סיבה פון מיינ צוריקקער איז געווען מיינ שוועסטער חיה. אין אַ קאַלטן און שנייִקן שבת אין דער פרי איז מיינ שוועסטער חיה אַרייַן-געקומען אין מיינ וווינונג אויף טשערניאַקאָווסקע-גאַס. מיט אַ פאַרשעמטן שמייכל האָט זי מיר געזאַגט, אַז זי האָט מיט מיר עפעס צו רעדן און איך זאַל מיט איר אַרויסגיין אין דרויסן.

ווען כ'בין מיט מיינ שוועסטער אַרויס פון דער וואַרעמער וווינונג אין שנייִקן דרויסן, האָט זי מיך געבעטן צוריקצוקומען אַהיים. ווינענדיק האָט זי מיר דערציילט וועגן די שוועריקייטן, וואָס זי האָט מיטן חתנס פאַמיליע ערב דער חתונה און אַז מיינ אָפּזיך פון שטוב פאַרשטאַרקט די שוועריקייטן.

אויף מיינ פּראַגע, צי די מאַמע האָט זי געשיקט, האָט די שוועסטער געענטפּערט, אַז דירעקט האָט די מאַמע זי נישט געשיקט, זי ווייסט אָבער פון איר גאַנג צו מיר און וואָלט צופּרידן געווען ווען כ'קום אַהיים.

איך האָב מיינ שוועסטער געענטפּערט מיט אַ קאַטעגאָרישן "ניין". איך וועל מער אין שטוב נישט צוריקגיין. אויב כ'וועל געבעטן ווערן אויף דער חתונה וועל איך קומען, אָבער אין שטוב גיי איד נישט מער צוריק.

די שוועסטער האָט געוויינט מיט ביטערע טרערן און מיך געבעטן, איך זאַל איר צוליב טאָן און אַהיימקומען, איד זאַל נישט פאַרשאַרפּן די שוועריקייטן, וואָס זי האָט און איך זאַל נישט האָבן קיין חלק דערין, אויב דער שידוך וועט ערב דער חתונה אָפּגיין.

די שטובמענטשן פון מיינ וווינונג האָבן זיך צוגעקוקט צו דער סצענע אין דרויסן, פאַרשטאַנען, אַז ס'האַנדלט זיך אין אַן ערנסטן און וויכטיקן ענין. די באַלע-באַסטע איז אַרויסגעקומען און פאַרבעטן די שוועסטער אַרייַנצוגיין אין שטוב: „ס'איז קאַלט, ער גייט לייכט אַנגעטאַן, קען זיך פאַרקילן" — און אונדז אַרייַנגעפירט אין דער וווינונג. זי האָט פאַרלאַנגט, אַז מיינ שוועסטער זאַל דערציילן וועגן וואָס ס'גייט און מיט וואָס מ'קען איר העלפּן.

די שוועסטער האָט זיך געקווענקלט און ענדלעך דערציילט וועגן אירע שווע-ריקייטן און וועגן דער ראַלע, וואָס איך שפּיל אין די שוועריקייטן.

די שוועסטער חיה האָט דערציילט אַט וואָס:

— די משפּחה פון מיינ חתן, שמוחה בינעם גרייצער, אַ מאַלאַזש, איז נישט צופּרידן מיטן שידוך. נישט מיטן נדן, נישט מיט די חתן-מתנות, און אַפילו מיינע עלטערן שטעלן זיי נישט צופּרידן. לויט זייער מיינונג פאַסט דאָס נישט מיט זייער שטאַנד.

דעם חתנס ברידער זענען גרויסע סוחרים, אָבער פאַנאַטישע גערער חסידים. די מחותנתטע גייט אין אַ קופּקע און די ברידער — אין סאַמעטענע היטלען אַפילו

אין דער וואכן, זיי האלטן, אז זייער ברודער, דער „וויסקראבעק“, וואס איז צו זייער אומגליק געווארן אן אַרבעטסאַרער, דאַרף אַרײַנקומען אין אַ סוחרישער שטוב, קריגן אַ גרויסן נדן און טייערע חתן-מתנות און נישט קיין דריי הונדערט רובל געסילוקטע. זיי פאָדערן איצט דער נדן זאָל גלייך אויסגעצאָלט ווערן.

זיי האָבן געוואָרפן אויך אַן אומחן אויף מיר. עמעצער פון חתנס משפחה האָט געזען מיין חתן אַרויסקומען אַ פאַרשלאָפענעם פון הינטערן ווענטל פון מייענע על-טערנס געוועלב פון סאַדע-וואַסער וווּ איך בין די סקלעפּאָוע. הינטערן ווענטל שטייט אַ בעטל, אין וועלכן איך שלאָף אין די זומערנעכט נאָכן פאַרמאַכן די קראַם אַרום 2 אַ זייערע ביי נאַכט. מיין חתן, ווען ער קומט צו מיר אין אַוונט אַ מידער פון דער אַרבעט, לייגט ער זיך אָפּט מאַל אַפּרוען אויפן בעטל. די משפחה זיינע האָט אויף מיר אויסגעטראַכט אַ בלבול, אַז איך האָב מיט אים געשעפּטן הינטערן ווענטל.

מיין חתנס משפחה איז אויך געווייר געוואָרן, אַז מיין ברודער איז אַוועק פון שטוב. דאָס גיט זיי אַ מעגלעכקייט אויסצורעדן אַל דאָס ביזן אויף מיין משפחה און אויף מיר. און ווי ס'מאַכט זיך, וויל איך נישט, אַז מיין ברודער זאָל זיין פאַרמישט אין דער געשיכטע.

איך ווייס נישט מיט וואָס דאָס אַלץ וועט זיך ענדיקן. מיין חתן יאָגט מיט די צוגרייטונגען צו דער חתונה, אָבער ווער קען וויסן...

אַזוי האָט מיין שוועסטער חיה מעלאַנכאַליש פאַרענדיקט איר דערציילונג. נאָך מיין שוועסטערס דערציילונג איז דער איינשטימיקער ווערדיקט פון דער פאַמיליע, ביי וועלכער איך האָב געווינט, געווען, אַז כ'מוז אַהיימגיין. געוויסט האָב איך, אַז קעגנשטעלן זיך זייער מיינונג, הייסט פאַרלירן די סימ-פאַטיע, וואָס כ'האָב ביי דער פאַמיליע גענאַסן און וואַרשיינלעך אויך די געלעגנהייט ווייטער צו בלייבן וווינען. אויך דאָס בעטן און וויינען פון מיין שוועסטער האָט נישט פאַרפעלט צו האָבן אויף מיר אַ ווירקונג. נישט וועלנדיק זיך גלייך אונטערגעבן, האָב איך דערקלערט, אַז כ'וויל האָבן אַ וואָך צייט איבערצוטראַכטן און קומענדיקן שבת וועל איך געבן מיין ענדגילטיקן ענטפער. אַ וואָך שפעטער בין איך צוריק אַהיימגעגאַנגען.

די פאַמיליע, ביי וועלכער איך האָב געווינט אויף טשערניאַקאָוסקע-גאַס, האָב איך פאַרלאָזט מיט באַדויער און מיט דאַנקשאַפט, און איבערגעלאָזט דאָרט אַ שטיק האַרץ.

אין שטוב האָבן מיך די יינגערע ברידערלעך אויפגענומען מיט האַרציק-קינדע-רישער פרייד, די צוויי עלטערע שוועסטער — מיט אַ כיכיקען. דער טאַטע האָט אַ בורטשע געטאַן: „איז שוין הייסט עס דער תכשיט ווידער דאָ“ און די מאַמע האָט מיך אויפגענומען מיט אַ פאַרלורענעם שמייכל.

די שבת-סעודה איז דורכגעגאַנגען מער וואַכעדיק ווי שבתדיק. באַלד נאָכן

עסן בין איך אַוועק פון שטוב און אַנגעהויבן אַפּשטאַטן ווייטן פריינד און באַקאַנטע, וועלכע כ'האַב נישט געזען אין די לאַנגע חדשים פון מיין אַוועקזיין.

דער מאַמעס רעזשים אין שטוב איז נאָך מיין צווייטן צוריקקום אַהיים געוואָרן אַ ביסל לייכטער. שבת נאָכן עסן האָט זי מער נישט פאַרשלאָסן די טיר ביז איך האָב אַפּגעזאָגט פרק אין זומער און ברכי-נפשי אין ווינטער. זי האָט אַוועקגעקוקט פון די שנעלע אַפּעראַציעס מיט די תפילין ביים פרימאַרגן-דאַוונען און זיך נישט וויסן-דיק געמאַכט וווּ כ'פאַרברענג די פרימאַרגנס אין די שבתים און יום-טובים.

זי איז אַבער ווייטער געבליבן פאַרביסן וואָס שייך מיין לייענען ביכער און ווידער באַהאַלטן אַדער צעריסן די ביכער פון ברעסלערס ביבליאָטעק. אין די נעכט איז זי אַראַפּגעקראַכן פון בעט און אויסגעלאָשן דאָס נאַפּטלעמפל אַדער דאָס ליכטל. ביי וועלכן כ'האַב געלייענט. נישט ווייניקער פאַרביסן איז אויך געווען דער מאַמעס באַציונג צו דער ענדערונג פון מיינע קליידער, צום איבערגיין פון דער טראַדיציאָ-נעלער יידישער הלבשה צו דער אייראָפּעישער. נישט איין מאָל האָב איך באַדויערט מיין צוריקגיין וווינען צו די עלטערן און געבענקט נאָך דער צייט ווען כ'האַב געווינט ביי דער פאַמיליע אויף טשערניאַקאָוסקע-גאַס, געווען פריי און אומגעשטערט אין מיין לייענען און אין מיינע האַנדלונגען.

דאָס פאַרלאָזן אין מיין יונגן עלטער מיינע עלטערנס הויז צוליב אַ קאַרטנשפּיל אום שבת האָט אין זיך געטראָגן די געפאַר, כ'זאָל אַרויס לתרבות רעה. די וואַרעמקייט, וואָס כ'האַב גענאָסן ביי דער פאַמיליע, ביי וועלכער איך האָב געווינט אין באַזאַר אויף טשערניאַקאָוסקע-גאַס און די ממשותדיקע מאַטעריעלע הילף, וואָס כ'האַב געקריגן פון מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָבן גורם געווען, אַז די צייט פון מיין אַוועקזיין פון מיינע עלטערנס הויז זאָל פאַרוואַנדלט ווערן אין איינעם פון די שעפּערישסטע צייטאַפּשניטן אין מיין יוגנטלעכן לעבן, לאָזן קענטיקע שפורן אויף מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג און ווערן אַ געוויסער פאַקטאָר פאַר מיין שפּעטערדיקער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

די פראַפעסיע

מיט דער פראַפעסיע פון מעטאַל-אויסאַרבעטונגען האָבן זיך יידן אין פּוילן פאַרנומען זינט הונדערטער יאָרן. דאָס פאַך פון מעטאַל-טאַקעריי און גיסעריי פון מעש און באַנדז, פאַפּולער גערופן „מאַשענזשניקעס“, איז געווען אַ מלאכה, אַ שווערע מלאכה, ביי וועלכער יידישע בעל-מלאכות זענען זינט דורות געווען באַ-שעפטיקט.

מיט דער אַלגעמיינער אַנטוויקלונג פון דער אינדוסטריע און פון דער טעכניק

האָט אויך דאָס פאָך דורכגעמאַכט די נייטיקע און געהעריקע עוואָלוציע, איבערגע-
גאַנגען פון מאָנאָפּאָקטור צו קאָפיטאַליסטישער פּראָדוקציע און פון פּרימיטיווע
ווערקצייג צו מאָדערנע אַרבעט-מכשירים.

אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט דאָס פאָך פון מעטאַל-
טאָקערס און גיסערס פון מעש געציילט עטלעכע הונדערט יידישע אַרבעטער. אַ ריי
פאַבריקן, אין וועלכע עס זענען געווען באַשעפטיקט צו עטלעכע צענדליק אַרבעטער,
האַבן פּראָדוצירט אַלע נייטיקע אַרטיקלען פאַר דער אינדוסטריע. דער אָפּאַצמאַרק
פאַר דער פּראָדוקציע האָט דערגרייכט די ווייטסטע פּלעצער פון דער דעמאָלט
גרויסער רוסישער אימפּעריע.

דאָס פאָך איז באַשטאַנען פון צוויי פּראָדוציר-עלעמענטן: פון גיסערס און פון
טאָקערס. נישט דער גיסער האָט געקענט די מלאכה פון טאָקער און נישט דער
טאָקער — די אַרבעט פון אַ גיסער. ס'האַבן זיך אין דער פּראָפּעסיע אין וואַרשע
נישט געפונען קיין מנין פאַכלייט, וואָס זאָלן האָבן די פּראָקטישע קענטענישן פון
ביידע טיילן פון דער מלאכה. די גיסערס זענען צאָלמעסיק געווען דער קלענערער
טייל פון פאָך. אין ביידע טיילן פון דער מלאכה איז נייטיק געווען אַ לענגערע
טרענירונג צו באַקומען די געהעריקע פּאַכמענישע קוואַליפיקאַציעס.

געווען אויך אין פאָך אַ געוויסע צאָל געהילף-אַרבעטער, גערופן שרובשטיק-
אַרבעטער, וועמענס איינציקער געצייג ס'איז געווען די פּייל. פאַר די דאָזיקע אַרבע-
טער איז גענוג געווען עטלעכע חדשים פּראָקטיק, פּדי צו קענען אַנגיין מיט דער
אַרבעט ביים שרובשטיק. דער לויז פאַר דער דאָזיקער קאַטעגאָריע אַרבעטער איז
געווען אַ סך אַ קלענערער, ווי פון אַ גיסער אָדער אַ טאָקער.

די פּראָדוקציע האָט געהאַט פאַרשיידענע צווייגן: „גוטע אַרבעט“, „געמינע
אַרבעט“, און „שווערע אַרבעט“. די גוטע אַרבעט איז באַשטאַנען פון פאַרשיידענע
טיילן פאַר דער מאָדערנער וואַסער-לייטונג, גאַז, עלעקטריציטעט און מאַשינטיילן.
די געמינע אַרבעט האָט פּראָדוצירט אַרטיקלען פאַר דעם בויוועזן: קליאַמקעס,
שרויפן, הענטלעך און אויך געוויכטער. די שווערע אַרבעט האָט פּראָדוצירט אַרטיק-
לען פון אַ היימישן געברויך: מערזשערס, שטייסלעך, פּרעסאייזנס, לייכטערס. ס'איז
געווען אַ געוויסער אונטערשייד אין די פאַרדינסטן פון די אַרבעטער צווישן דער
גוטער אַרבעט און די אַנדערע צוויי קאַטעגאָריעס.

אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען צווישן די יידישע
מעטאַל-טאָקערס שוין געווען אַ באַדייטנדיקע צאָל, וועלכע זענען געווען באַשעפ-
טיקט פּמעט אָדער אויסשליסלעך ביי אייזן און שטאַל, און ביי די צו יענער צייט
מאָדערנערע טאָקאַריעס, וואָס מען האָט גערופן מיטן פּוילישן נאָמען „פּאַציאַנ-
גאַווע“. געווען שוין אויך אַ ריי וואַרשטאַטן און פאַבריקן, וואָס האָבן זיך ספּעציאַל-
ליזירט אויסשליסלעך אויף אַרטיקלען פון אייזן און שטאַל, מיינסטנס פון מאַשינ-
טיילן, ביי וועלכער עס זענען נייטיק געווען די העכסטע פּאַך-קוואַליפיקאַציעס.

די מעטאל-טאקערס און גיסערס האָבן תמיד געהערט צו די בעסט-באצאלטע אַרבעטער אויפן וואַרשעווער ייִדישן אַרבעטמאַרק. אין די לעצטע יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט דער לויזן פון אַן אַרבעטער אין דעם פאַך זיך אָנגעהויבן פון 6 רובל אַ וואָך נאָכן פאַרענדיקן די לער און איז דערגאַנגען ביז 18 רובל אַ וואָך פאַר אַ קוואַליפֿיצירטן אַרבעטער. טייל גיסערס, וועלכע האָבן געאַרבעט פון פונט, האָבן אַפילו נאָך מער פאַרדינט.

די פּראָפעסיע איז געווען פריי פון דעם סעזאָנען-חולאת, אויף וועלכער ס'האָבן געליטן די מערסטע פון די פאַכן, אין וועלכע ייִדישע אַרבעטער זענען צו יענער צייט אין וואַרשע געווען באַשעפטיקט און האָט זעלטן געוואוסט פון אַרבעטסלאָזיקייט און פון אַרבעטסלאָזע.

דאָס פאַך פון מעטאל-טאקערס און גיסערס האָט געהאַט אַ גוטע טראַדיציע פון אַרגאַניזאַציע און פון קאַמף פאַר די אינטערעסן פון די אַרבעטער פון פאַך. אין דער פּראָפעסיע האָבן קורסירט געשיכטעס וועגן אייגענע שולן צום דאַוּ-נען. שוין אין 17טן יאָרהונדערט האָט דאָס פאַך פאַרמאַגט אַן אייגענע שול אויף פּלאַץ גזשיבאַזוסקע (גזשיבאָוו) נומער 2, אויף דעם הויף, אין וועלכן ס'האַט זיך שפּעטער געפונען דער ריזיקער סקלאָד פון אייזנוואַרג פון ר' ישעיה פּריוועס, שולן צום-דאַוונען האָט דאָס פאַך פאַרמאַגט אויך אין 18טן יאָרהונדערט און די שולן האָבן גלייכצייטיק געדינט פאַר אַרבעט-בערוועס, פאַר פּלעצער וווּ באַלמעלאַכעס זענען זיך צונויפגעקומען אין זייער פרייער צייט.

ווי ס'האָבן מיר דערציילט עלטערע פּאַכלייט, און אויך מיין לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָבן די מעטאל-טאקערס און גיסערס פון מעש און בראַנדז שוין אין די זיבעציקער און אַכציקער יאָרן פונעם פאַרגאַנגענעם יאָרהונדערט געהאַט אַ גמילות-חסדים-קאַסע פאַר קעגנזייטיקער הילף.

אין די יאָרן פון פאַר און פון דער ערשטער רוסישער רעוואָלוציע, 1904-7, איז דאָס פאַך געווען פּראָפעסיאָנעל גוט אַרגאַניזירט און זיך געפונען אונטער דער פּאַליטישער אָנפירונג פון דער ס.ס. (ציוניסטן-סאַציאַליסטן). דאָס איז, אַגב, געווען דער איינציקער און אַ וויכטיקער צווייג אין דער מעטאל-בראַנזשע אין וואַרשע, ביי וועלכע ייִדישע אַרבעטער זענען געווען באַשעפטיקט, וואָס האָט זיך געפונען אונטער אַ ציוניסטישן אָדער פּראָ-ציוניסטישן איינפלוס. בראש פון דער פּאַליטישער און פּראָפּאַראַיינישער אָנפירונג זענען געשטאַנען די אינטעליגענטן, די ברידער יצחק און יוסף זאַקסענבערג, זין פון איינעם פון די גרעסטע פאַבריקאַנטן אין פאַך און אויך אַ צאָל פּאַכלייט, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך געפונען די אויך שפּעטער אַקטיווע פּאַכטווערס: ישראל הערמאַנשטאַט, זיסקינד ערליך, יאַנקל פּאַוואָנזקער, שאול און יאַנקל זעלנער. (די פּאַמיליע-נעמען פון די לעצטע זענען מיר אומבאַקאַנט). נאָך דער מפּלה פון דער רוסישער רעוואָלוציע האָט דאָס פאַך דורכגעמאַכט

דעם זעלבן גורל, וואָס די גאַנצע אַרבעטער-באַוועגונג צו יענער צייט: די אינטעלי-געניץ האָט דעזערטירט. אַ טייל אַרבעטער-טוערס זענען געזעסן אין די תּפּיסות אַדער געווען פּאַרשיקט אין סיביר, אַנדערע האָבן עמיגרירט. עטלעכע זענען געוואָרן באַלעבאַטים פּון אייגענע אונטערנעמונגען און די געבליבענע האָבן זיך אָפּגערוקט פּון אַקטיווער טעטיקייט.

אין 1908 ווערט ווידער געשאַפּן אַ שול צום דאַוונען פּאַר די אַרבעטער פּון פּאַן. דער „קלאַסן-באַראַקטער“ פּון דער דאַזיקער רעליגיעזער אינסטיטוציע קומט צום אויסדרוק אין איינער פּון די תקנות, אַז אַ מיטגליד און אַ דאַוונער אין שול קען זיין נאָר אַזעלכער, וואָס איז באַשעפּטיקט ווי אַ לויף-אַרבעטער אין דער פּראַפעסיע. קיין שום פּאַבריקאַנט, אַ גרויסער צי אַ קליינער, טאָר נישט אַריבערטרעטן די שוועל פּון דער שול.

לכתּחילה האָט די שול זיך געפּונען אין אַן ענג צימערל. נאָך אַ קורצער צייט פּון עקזיסטענץ, ווערט זי אַריבערגעטראַגן אין אַ גרעסערן לאַקאַל אויף נאָוואַליפּיע. זי פּאַרמאַגט אייגענע צוויי אויסגעצאַלטע ספּרי-תּורות און געהעריקע ווערטפּולע ליטורגישע חפּצים.

אין דער שול ווערט געפירט אויך אַ טעטיקייט פּון אַ געזעלשאַפטלעכן כאַראַק-טער. ס'ווערן איינגעקויפּט אויף אַ קאַאָפּעראַטיוון אופן די רעליגיעזע הצטרכות פּאַר די מיטגלידער. יעדן שבת און יום-טוב ווערן איינגעאַרדנט אַ קאַלעקטיווער קידוש, שלוש-סעודות, און מלווה-מלכה. ס'איז אויך געשאַפּן געוואָרן אַ קעגנזייטיקע הילפּקאַסע אין פּאַל פּון אַ קראַנקייט, נויטפּאַל אַדער אַ טויטפּאַל.

פּמעט אַלע אַרבעטער פּון פּאַך זענען מיטגלידער אין דער שול. אין די שבתים און יום-טובים איז דער שוללאַקאַל געפאַקט געווען מיט אַרבעטער פּון פּאַך. בלויז איינצלנע פּאַכלייט זענען צוליב פּאַרשיידענע סיבות נישט געווען קיין מיטגלידער און נישט באַזוכט די שול. צווישן די אויסנאַמען בין אויך איך געווען. צוויי סיבות האָבן מיך באַווויגן נישט צו ווערן קיין מיטגליד און נישט צו באַזוכן די שול. ערשטנס, וואָס יעדער רעליגיעזער חוב איז מיר געווען דערווידער. איך האָב זיך נאָר וואָס מיט גרויס מי און נאָך אַ שווערן קאַמף מיט די עלטערן באַפּרייט פּון די רעליגיעזע פּליכטן. צווייטנס, ווייל כ'האָב, ליידער, נישט פּאַרשטאַנען, אַז אין די באַדינגונגען פּון צאַרישן טעראָר קען אַפילו אַ שול צום דאַוונען דינען פּאַר אַן אַרגאַניזאַציאָנעלן צוזאַמענבונד פּון און פּאַר די אַרבעטער.

אין 1912, נאָך די בלוטיקע געשעענישן אין די גאַלדגרובנס אין לענאַ, סיביר, וואָס האָבן אויפגערודערט די אַרבעטער-באַפעלקערונג איבערן גאַנצן שטח פּון דער דעמאַלטידיקער רוסישער אימפעריע און געוואָרן דער פּאַקטאַר פּאַר דער באַנייונג פּון די רעוואָלוציאָנערע קאַמפּן פּונעם רוסלענדער פּראַלעטאַריאַט — זענען די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פּון וואַרשע געווען איינע פּון די סאַמע ערשטע אַרויס-צוטרעטן אין אַ שטרייק פּאַר העכערע לוינען און פּאַר בעסערע אַרבעט-באַדינגונגען.

ווי ס'האט מיר דערציילט דער הויפט-גבאי פון דער שול, ישראל הערמאנשטאט, איז דער שטרייק געפלאנעוועט און צוגעגרייט געווארן אין שול, בשעת דעם קידוש נאָכן דאוונען, ביי די שלוש-סעודות און ספעציעל אינגעארדנטע מלווה-מלפּהס, און אַז קיין שום פּאָליטישע פּאַרטיי איז נישט געווען פּאַרמישט אָדער געהאַלפּן אין שטרייק, ווי ס'האט מיר אָבער איבערגעגעבן דער הויפט-פּונקציאָנאַר פּון בונד אין וואַרשע אין 13-1912, הענעך בראַנזאוויק (נאָך דער מאַרץ-רעוואַלוציע אין רוסלאַנד — אַ דעמאָסטרירער פּראָוואַקאַטאָר), איז דער בונד און ער פּערזענלעך געווען אַקטיוו ביים אַרגאַניזירן און אָנפירן מיטן דערמאָנטן שטרייק, ענלעכע אינ-פּאַרמאַציעס וועגן דער ראַל פּון בונד אין דעם געגעבענעם שטרייק האָב איך אויך געקריגן פּון צוויי אַנדערע בונדישע טוערס פּון די צאַרישע צייטן — אַלעקסאַנדער און סעמיאָן.

די שול האָט עקזיסטירט ביז צום אויסבראָך פּון דער ערשטער וועלט-מלחמה. אין אַט דעם שוללאַקאַל איז דעם צווייטן טאָג שבועות 1914 פּאַרגעקומען די קאַנ-ספּיראַטיווע פּאַרזאַמלונג, אויף וועלכער ס'איז געגרינדעט געוואָרן דער אונטער-ערדישער פּראָפּעסיאָנעלער קלאַסן-פּאַראַיין פּון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פּון מעש און בראַנדז.

אין 1914 קומט פּאַר אַ שווערער אַן פּאַרצויגענער שטרייק, אָנגעפירט פּון אונטערערדישן פּראָפּעסיאָנעלן פּאַכפּאַראַיין און ער פּאַרענדיקט זיך מיט אַ נצחון. נאָכן אויסבראָך פּון דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען די געלט-רעסורסן פּון פּאַכפּאַראַיין די באַזע פּון דער ווירטשאַפּט אַקציע פּון בונד.

זומער 1915 זענען די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס די איניציאַטאָרן ביים שאַפּן דעם לעגאַלן פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פּון די יידישע מעטאַל-אַרבעטער אין וואַרשע. זינט דעמאָלט ביזן אויסבראָך פּון דער צווייטער וועלט-מלחמה איז דאָס פּאָך דער אַרגאַניזאַציאָנעלער רוקנבײן פּון יידישן מעטאַל-פּאַראַיין. די פּאָך-קאַמיסיע ביים מעטאַל-פּאַראַיין פירט דורך צענדלינגער אַקציעס און שטרייקן לטובת די אַרבעטער פּון פּאָך.

פּאַר דעם קומענדיקן פּאַרשער פּון דער געשיכטע פּון דער יידישער אַרבעטער-באַוועגונג אין אַמאָליקן פּוילן וועט דאָס אַרגאַניזאַציאָנעלע לעבן און די קאַמפּן פּון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פּון מעש און בראַנדז זיין איינע פּון די וויכטיקסטע אַביעקטן פּאַר פּאַרשונג.

ווי אַ מעטאַל-טאַקער בין איך געווען באַשעפּטיקט פּון די ערשטע חדשים פּון יאָר 1909 ביזן סוף פּון יאָר 1918, ווען כ'האָב אויסגעביטן די מלאכה אויף דער עבודה פּון אַ פּראָפּעסיאָנעלן רעוואַלוציאָנער, איך בין ווידער געווען אַ געוויסע צייט באַשעפּטיקט ווי אַ מעטאַל-טאַקער אין יאָר 1941, נאָך מיין קומען קיין קאַנאַדע. אין לויף פּון מיין לעבן האָב איך זיך תמיד געפילט פּאַרבוּדן מיט דער פּראַ-פּעסיע פּון די מעטאַל-טאַקערס, מיט דער פּראָפּעסיע, דורך וועלכער כ'האָב אָנגע-

הויבן מיין מאַרש אין לעבן — ווי אַן אַרבעטער, אַ מענטש און אַ פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טוער.

איך ווער אַ געזעל

פסח 1912 האָב איך פאַרענדיקט מיין לערנצייט און געוואָרן אַ געזעל. געפירט האָט זיך ר' שמשון זילבערבערג, אַז נאָכן פאַרענדיקן די לער האָט מען ביי אים געאַרבעט ווי אַ געזעל אַ זמן, אַ האַלב יאָר, העכסטנס אַ יאָר, און קיין מאָל האָט ער נישט איבערגעלאָזט זיינס אַ לערן-ינגל פאַר אַ סטאַלן אַרבעטער. מיינע ערשטע שכירות נאָכן פאַרענדיקן די לער איז געווען 4 רובל אַ וואָך. ווען כ'וואָלט געבליבן אַרבעטן נאָך אַ האַלב יאָר, וואָלט איך צוגעקריגן אַ העכערונג פון 50 קאָפּיקעס. דער שטרייק אין מיין פּאָך זומער 1912, דער ערשטער שטרייק זינט די רעוואָלוציע-יאָרן פון 1905, האָט גורם געווען אַ הוספה פון 2 רובל אויף דער וואָך ווי אַ מינימום-לוין פאַר אַ טאַקער-געזעל. כ'בין אָבער נאָך פאַרן סוף פונעם ערשטן האַלבן יאָר אָפּגעזאָגט געוואָרן פון דער אַרבעט, און צוזאַמען מיט מיר האָבן אויך אַלע אַנדערע געזעלן געמוזט פאַרלאָזן ר' שמשון זילבערבערגס וואַר-שטאַט.

די סיבה פונעם אָפּזאָג איז געווען דער בויקאָט, וואָס די פּוילישע רעאַקציאָנערע קרייזן האָבן אין 1912 פּראַקלאַמירט קעגן דער ייִדישער באַפעלקערונג אין פּוילן.

דער בויקאָט, וואָס די רעאַקציאָנערע און אַנטיסעמיטישע פּוילישע קרייזן האָבן פּראַקלאַמירט קעגן דער ייִדישער באַפעלקערונג אין פּוילן, האָט זיך אָנגעהויבן נאָך דער וואַל-קאָמפּאַניע צו דער פּערטער רוסישער דומע.

די וואַל-אַרדיינאַציע, וואָס דער צאַרישער רעזשים האָט צוגעשניטן פאַר דער פּערטער דומע, האָט געהאַט פאַר אַ ציל נישט צו דערלאָזן די אַרבעטער און פּאַלקס-מאַסן דערוויילן זייערע אמתע פאַרשטייערס, באַגרענעצן זייער צאָל און צו שאַפן פאַר דעם צאַרישן רעזשים אַ רעאַקציאָנערע מערהייט אין דער דומע.

אין פּוילן האָט אַ טייל פון דער פּוילישער געזעלשאַפט, דער אַ"ג אומאַפהענגי-קייט-לאַגער, בראַש מיטן רעכטן פּליגל פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי, גערופן פּ.פּ.ס. רעוואָלוציאָנערע פּראַקציע, אָנגעפירט פון יוזעף פּילסודסקי, בויקאָ-טירט די וואַלן צו די רוסישע דומעס. ס'האַט זיך געשאַפן אַ סיטואַציע, אַז דאָס ייִדישע בירגערטום און די ייִדישע פּראַפעסיאָנעלע אינטעליגענץ האָט געקענט משפּיע זיין דעם אויסגאַנג פון די וואַלן אין די גרעסערע שטעט פון פּוילן. אין לאַדזש איז דערוויילט געוואָרן אַ ייד, ד"ר באַמאַש, ווי דומע-דעפּוטאַט.

אויך אין ווארשע האָבן די יידיש-בירגערלעכע עלעקטאָרן געקענט דורכפירן אַ ייִד פאַר דעפוטאַט. די איינשטימיקע מיינונג אין די ייִדישע בירגערלעכע קרייזן איז געווען, אַז דער רעפּרעזענטאַנט פון דער הויפטשטאָט פון פּוילן דאַרף זיין אַ פּאָליאַק. דריי קאַנדידאַטן האָבן פיגורירט: צוויי סאַציאַליסטישע און אַ בירגערלעכער. איינער פון די סאַציאַליסטן האָט רעפּרעזענטירט די סאַציאַל-דעמאָקראַטישע פּאַרטיי פון קעניגרייך פּוילן און ליטע, גערופן ס.ד.ק.פּ.ל. אַדער עסדעקעס. דער צווייטער איז געווען דער געמיינזאַמער קאַנדידאַט פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פּאַרטיי לינקע, גערופן פּ.פּ.ס.לעוויצע, און פון אַלגעמיינעם ייִדישן אַרבעטער-בונד פון ליטע, פּוילן און רוסלאַנד, פּאָפּולער גערופן דער בונד.

דער בירגערלעכער קאַנדידאַט איז געווען פּראָפעסאָר קוכאַזשעווסקי. געווען איז ער דער קאַנדידאַט פון אַ ריי רעכטע גרופּירונגען און איז געשטיצט געוואָרן פון דער גרעסטער צו יענער צייט פּוילישער פּאַרטיי, פון די רעאַקציאָנערע און אַנטיסעמיטישע נאַציאָנאַלע דעמאָקראַטן, פּאָפּולער גערופן ענדעקעס.

נאַרמאַל גענומען וואַלטן די ייִדישע עלעקטאָרן געדאַרפן שטימען פאַר דעם פּויליש-בירגערלעכן קאַנדידאַט, און זיי האָבן טאַקע געוואַלט אזוי שטימען. די ראַדיקאַלע און נאַציאָנאַלע שטימונגען זענען שוין אָבער געווען שטאַרק אַנטוויקלט אויך צווישן אַ טייל פונעם ייִדישן בירגערטום, און דער דאָזיקער טייל האָט פאַרלאַנגט פון פּראָפעסאָר קוכאַזשעווסקי ער זאָל מאַכן אַ דערקלערונג, אַז ער וועט אין דער דומע שטיצן די פּאָדערונגען פאַר גלייכבאַרעכטיקונג און פאַר געוויסע נאַציאָנאַל-ייִדישע רעכטן.

פּראָפעסאָר קוכאַזשעווסקי האָט זיך אָפּגעזאָגט צו געבן וועלכע ס'איז דערקלע-רונגען לטובת ייִדישע פּאַסטולאַטן, די ענדעקעס און זייערע פאַרבינדטע און אויך די אַ"ג ליבעראַלן האָבן געפּאָדערט פון די ייִדישע עלעקטאָרן צו שטימען אָן פאַר-באַדינגונגען פאַר קוכאַזשעווסקי.

די פּאָדערונגען פון די רעאַקציאָנערע פּוילישע קרייזן און דער אָפּזאָג פון קוכאַזשעווסקי צו מאַכן וועלכע ס'איז דערקלערונגען לטובת ייִדן האָט אַרויסגערופן אַ שטורעם אין ייִדישן געזעלשאַפטלעכן לעבן. די ייִדישע פּלוטאָקראַטיע, די אַסי-מיליאַטאַרן און די אַרטאָדאָקסיע, וועלכע זענען געווען די מנהיגים פון דער ייִדישער גמיע אין וואַרשע, האָבן אָן באַדינגונגען געשטיצט די קאַנדידאַטור פון פּראָפעסאָר קוכאַזשעווסקי. די ראַדיקאַלע און נאַציאָנאַל-געשטימטע בירגערלעכע ייִדישע קרייזן, אַנגעפירט פון י. ל. פּרץ, נח פּרילוצקי, ד"ר דאָוידזאָן און אַנדערע, האָבן רעוואַלטירט קעגן צווינגען ייִדן צו שטימען פאַר אַן אַנטיסעמיטישן קאַנדידאַט און זיך אַרויס-געזאָגט צו שטימען, אין דעם געגעבענעם פּאַל, פאַר אַ סאַציאַליסטישן קאַנדידאַט פון וואַרשע.

זיי האָבן אָבער נישט געקענט שטימען פאַרן קאַנדידאַט פון די עסדעקעס, ווייל די ס.ד.ק.פּ.ל. — אין תּוֹך אַ רעוואַלוציאָנערע און אינטערנאַציאָנאַליסטישע פּאַרטיי

— האָט צו יענער צייט געהאַט אַן אויסגעשפּראַכן־אַסימילאַטאַרישן צוגאַנג צו ייִדישע פּראָבלעמען. דערקעגן האָט דער געמיינזאַמער קאַנדידאַט פּון פּ.פּ.ס.־לעוויצע און בונד, דער מעטאַל־טאַקער און סאַציאַליסט יאַגעלאָ, זיך אַרויסגעזאָגט לטובת ייִדישע פּאַסטולאַטן, און יאַגעלאָ איז מיט די שטימען פון די ייִדיש־בירגערלעכע ראַדיקאַלע און נאַציאָנאַל־געשטימטע עלעקטאָרן דערווילט געוואָרן פאַר וואַרשע־ווער דעפּוטאַט צו דער פּערטער רוסישער דומע.

דער דורכפאַל פונעם רעאַקציאָנערן פּראָפּעסאָר קוכאַזשעווסקי און דער אויס־וואָל פונעם אַרבעטער און סאַציאַליסט יאַגעלאָ האָט אויפגעבראַכט דאָס פּויליש־רעאַקציאָנערע געזינדל. די ענדעקעס, אונטער דער אָנפירונג פון ראַמאַן דמאַווסקי, אָן אַלטער נאַטאַרישער רעאַקציאָנער און אַנטיסעמיט, האָבן אויפגעהויבן אַ שוין־דערלעכע העץ־קאַמפּאַניע קעגן די ייִדן אין פּוילן און פּראָקלאַמירט אַ טאַטאַלן בויקאָט קעגן די ייִדן. סעקונדירט זענען געוואָרן די ענדעקעס און זייערע שותפים אויך פון אַ גרויסן טייל פון די אַ״ג ליבעראַלע און פּראָגרעסיווע גרופּעס. דער חילוק צווישן די ערשטע און די לעצטע איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס די ענדעקעס און זייערע פּאַרבינדטע האָבן געפּריידיקט אַ זאַלאַגישן אַנטיסעמיטיזם און אַראַגאַניזירט דעם טאַטאַלן בויקאָט, בעת די אַמאַליקע פּאַנענטרעגער פון ראַדיקאַליזם אין פּוילן, מיט אַלעקסאַנדער שוויצענאַכאַווסקי און אַנדזשעי ניעמאַיעווסקי בראַש, האָבן גע־פּריידיקט אַ „פּראָגרעסיוון“ אַנטיסעמיטיזם: צו פיל ייִדן אין פּוילן, ייִדן האָבן פּאַרכאַפט דעם האַנדל, צו פיל ייִדן אין פּוילישן קולטור־לעבן און אין די אינטע־ליגענטע פּראָפּעסיעס. קיין פּאַרגראַמען — טאַקע נישט, ווייל דאָס פּאַסט נישט פאַר דער פּוילישער ערע, אָבער אַ גוטן קוועטש טאָן די ייִדן אין האַנדל און אין די אינטעליגענטע פּראָפּעסיעס — איז אַ מצווה.

די פּאַליטישע און געזעלשאַפּטלעכע לופט אין פּוילן אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געווען אַ פּאַרסמטע. דער בויקאָט־לאָזונג „סוויי דאָ סוועגאַ“ האָט אַראַפּגעשריגן פון די שפּאַלטן פון די מערסטע פּוילישע צייטונגען און פון די פּלאַקאַטן, וואָס זענען געדיכט באַקלעפט געווען אויף די מויערן פון וואַרשע. די צייטונג „דוואַ גראַשע“ האָט טאַג־אין טאַג־אויס געהעצט די פּוילישע כּוּליגאַנערע און דאָס פעבל צום בויקאָט און צו עקסצעסן קעגן ייִדן. דער עפּיטעט „יאַגעלאָ“ און שפּעטער אויך „בייליס“ זענען געוואָרן דאָס פינצטערע ווערקצייג אין מויל פון דער פּוילישער שומאַווינע, גרויסע און קליינע, ביים טעראָריזירן די ייִדישע באַפעלקערונג.

די ווערדיקע שטעלונג פונעם טייל ייִדישן בירגערטום און אינטעליגענץ בשעת די וואָלן אין וואַרשע צו דער פּערטער רוסישער דומע האָט געשפּילט אַ רעוואַ־לוציאָניזירנדיקע ראַלע אין דער ייִדישער סביבה אין פּוילן און גאַר באַזונדער — צווישן דער ייִדישער יוגנט.

פאַר מיר, דעם 15־יאַריקן בחור, איז דאָס געווען די ערשטע פּאַליטישע און

נאציאנאלע אקציע, פון וועלכער איך בין געווען אן עדות, און צוזאמען מיט טויזנטער פון דער יידישער יוגנט האָב איך איבערגעלעבט און געפיבערט מיט אַלע פרטים, וואָס זענען געווען פאַרבונדן מיט דער וואַל-קאָמפּאַניע אין וואַרשע צו דער פּערטער רוסישער דומע און מיט די נאַכווייען פון דער וואַל-קאָמפּאַניע. מיין באַטייליקונג אין די דעמאָנסטראַציעס פאַר דער וויינג פון י. ל. פּרץ און פאַר דער געביידע פון דער יידישער קהילה קעגן דער גביראַקראַטיע, וועלכע האָט געוואַלט באַזייטיקן פּרצן פון זיין פּאַסטן אין דער גמינע ווי אַ שטראַף פאַר זיין אַקטיוון אַנטייל אין קאַמף קעגן דעם רעאַקציאָנער קוכאַזשעווסקי, און מיין אַנטייל אין די ספּאַנטאַנע גאַסן-אַוואַציעס פאַר די טוערס און עלעקטאָרן, וועלכע האָבן מיטגעהאַלפּן און דערווילט דעם סאַציאַליסט יאַגעלאַ — איז געווען מיין ערשטער אַנטייל אינעם קאַמף פאַר די פּאָליטישע און נאַציאָנאַלע רעכט פון די יידישע פּאָלקסמאַסן אין פּוילן.

דער בויקאַט, וואָס די פּוילישע רעאַקציאָנערע קרייזן האָבן פּראַקלאַמירט קעגן דער יידישער באַפעלקערונג אין פּוילן האָט שטאַרק אַנגעגריפּן דעם אַרעמערן און דעם מיטעלן יידישן מיטלקלאַס און אויך געוויסע טיילן פון דער יידישער אַרבע-טערשאַפט. מיין געוועזענער לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, איז געווען איינער פון די ערשטע קרבנות פון בויקאַט.

די קליזענטעלע פון ר' שמשון זילבערבערג איז געווען בעיקר אַ פּוילישע : פּוילישע אינזשענירן-ביראָען און מעכאַנישע און שלאַסער-וואַרשטאַטן. די אינ-זשענירן-ביראָען זענען געווען די אָפּנעמערס פון די פּראַדוקציע-אַרטיקלען און די מעכאַנישע און שלאַסער-וואַרשטאַטן האָבן געגעבן צו מאַכן פאַרשיידענע טאַקער-אַרבעטן פון מעש און אַנדערע מאַטעריאַלן, נייע טיילן און רעפּעראַטורן. דער סאַמע וויכטיקסטער קליזענט איז געווען דאָס ביראָ פון די אינזשענירן דזשעויעצקי און דזשעוולסקי. זייער ביראָ איז געווען איינע פון די ערשטע, וואָס האָט אָפּגעשטעלט אירע באַשטעלונגען ביי ר' שמשון זילבערבערג.

(אינזשעניר דזשעויעצקי איז געווען איינער פון די וויכטיקסטע פירערס פון די ענדעקעס און פון דער בויקאַט-באַוועגונג. אינזשעניר דזשעוולסקי איז געווען אַ פירער פון אַ גרופּע, וואָס האָט זיך באַצייכנט ווי אַ „ליבעראַלע“).

עס איז דעריבער קיין ווונדער נישט, פאַר וואָס ר' שמשון זילבערבערג, וועלכער איז געווען איינער פון די ערשטע קרבנות פון דעם צעיושעטן פּוילישן שאַוויניזם, איז געצוהנגען געווען אָפּצוואַגן פון דער אַרבעט אַלע געזעלן, איבערלאַזנדיק אין זיין וואַרשטאַט בלויז אַ לערן-יינגל.

פּאַרלאַזט האָב איך דעם וואַרשטאַט פון מיין געוועזענעם לערן-מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, אין וועלכן כ'בין געווען באַשעפּטיקט קנאַפּע דריי יאָר, מיט אַ סך האַרצווייטיק, אָבער אויך מיט טיפּער דאַנקשאַפט און פאַרערונג פאַר דעם

מענטש, וועלכער האָט מיר אַזוי פיל גוטס געטאָן און געהאַלפֿן קערעווען מיין לעבן אויף גוטע און נוצלעכע וועגן.

גייסטיקע אַנטוויקלונג

דאָס לערנען זיך די מלאכה פון אַ מעטאַל־טאַקער האָט אַ שטויס געטאָן מיין גייסטיקע אַנטוויקלונג. ס'האָט זיך פאַר מיר אַנטפלעקט אַ נייע וועלט, וואָס איז לגמרי אַנדערש, ווי די, אין וועלכער איך האָב פריער געלעבט — פון שטוב, חדר און חסידים־שטיבל. כ'האָב זיך באַגעגנט מיט גאָר אַנדערע מענטשן, מיט אַנדערע באַגריפֿן און אינטערעסן, מיט נייע געשעענישן, מיט דערוואַרטע און אומדערוואַרטע פּאַסירונגען.

יעדן טאָג האָבן מיינע אייגן געזען און מיינע אויערן האָבן אויפגעכאַפט עפעס נייעס, אַפילו די מיר גוט באַקאַנטע גאַסן און מענטשן האָבן איך אַנגעהויבן צו זען דורך אַן אַנדערער פּריזמע.

דאָס קומען אין די גרויסע הורט־געשעפטן און אינזשענירן־ביוראָען, דאָס באַזוכן די גרויסע פּוילישע וואַגפאַבריקן פון וועבער און שפּערגלינג, די גרויסע וואַגפאַבריק פון די ברידער פּינקעלשטיין, אין וועלכער ס'האָבן געאַרבעט צענד־לינגער ייִדישע אַרבעטער, דאָס טרעפֿן זיך מיט פאַרשיידענע מענטשן און צוהערן זיך צו זייערע געשפּרעכן און צו די געשפּרעכן פון די אַרבעטער אין וואַרשטאַט, האָט סטימולירט מיין נטיה צו וועלן דערגיין דעם פאַרוואָס און דעם ווייִ־אַזוי, אַבער אויך, וואָס אַ מאָל מער געגעבן צו פילן דעם מאַנגל פון וועלטלעכער בילדונג, די קללה פון אַנאַלפּאַבעטיזם, די צרה פון נישט באַזיצן די עלעמענטאַרע מיטלען צו באַהערשן דאָס לעבן, אין וועלכן כ'בין אַזוי יונג אַריינגעשטויסן געוואָרן. וואָס מער כ'האָב זיך איינגעבירגערט אין דער מלאכה פון אַ מעטאַל־טאַקער, און וואָס מער כ'האָב זיך באַגעגנט מיטן רעאַלן לעבן — מיט פאַקטן און מיט מענטשן — אַלץ מער האָבן איך געפילט דעם הויקער פון אומוויסן, וואָס האָט אויף מיר געהויערט. מיט אַלע מיינע יונגע חושים האָבן איך זיך געריסן צו ווערן אַ מענטש, צו קריגן דאָס גייטיקסטע וויסן, וואָס דאָס לעבן פאַדערט. מיינע השגות זענען געווען „גרויסע“: צו קענען לייענען און שרייבן, און צו קענען רעכענען אויף פאַפּיר אַזוי ווי עס טוען אין די געשעפטן די משרתים, ווי אַנדערע פלעגן זיי רופן: „סוביעקטן“. אַבער ווי אַזוי דערגרייכט מען דאָס ?

פון דער שטוב האָבן איך נישט געקענט דערוואַרטן קיין הילף. דער זיידע, וועלכער האָט יאָ געקענט לייענען, שרייבן און רעכענען, גערעדט אַ נישט שלעכטן רוסיש און פּויליש, און צו וועמען יעדער אין אונדזער הויז האָט זיך געווענדט מיט זיינע פּראַבלעמען — איז זעלטן געווען אין שטוב.

די מאמע האָט געקענט שרייבן אַ ייִדיש ברייול, רעדן אַ צעבראַכענעם פּויליש און אויך לייענען אַ ביסל פּויליש און רוסיש, אָבער נישט שרייבן. דערצו איז די מוטער מייע געווען שטענדיק פאַרהאַרעוועט, אויף איר איז דאָך געלעגן דער עול פון דערציען די קינדער און דער יאָך פון פרנסה.

פון די צוויי עלטסטע שוועסטער, חנה און חיה, די „סקלעפּאָועס“, וועלכע האָבן גערעדט און געלייענט פליסיק פּויליש, האָב איך נישט געקענט דערוואַרטן קיין הילף. די עלטסטע איז שוין געווען פאַרהייראַט, די צווייטע איז געשטאַנען אין דער קראַם ביז נאָך 12 אַ זייגער ביי נאַכט. די אַנדערע שוועסטער האָבן נישט פאַרמאָגט דאָס ביסל שפּראַך־קענטעניש, וואָס די צוויי עלטסטע שוועסטער האָבן געהאַט.

צום טאַטן וואָלט איך זיך אין קיין שום פאַל נישט געווען געווענדט, בפרט וועגן הילף אין לערנען וועלטלעך וויסן.

וועגן דער עקסיסטענץ פון אַן אַוונט־שולע פאַר עלעמענטאַרע לימודים האָב איך נישט געוויסט. אויף וויפל מיר דוכט זיך נאָך היינט, איז אַזאַ אַוונט־שולע נישט געווען בנמצא אין דער ייִדישער געגנט אין די יאָרן פון מיין לערנצייט ווי אַ מעטאַל־טאַקער. געקענט האָב איך די האַנדל־שולע אויף די גאַסן פּראָסטע און וואַליצאַוו, אין וועלכער אוניפּאַרמירטע שילער, יונגע און עלטערע, פלעגן גיין פון אין דער פרי ביז פאַר נאַכט, געוויסט, אַז צווישן די שילערס איז פאַראַן אַ גרויסע צאַל ייִדישע, אַז אין אַוונט, פון 7 ביז 10, גייען אין דער האַנדל־שולע ציוויל־געקליידטע ייִנגלעך, דער־וואַקסענע בחורים און אויך עלטערע מענטשן, און אַז צווישן די אַוונט־שילערס זענען פאַראַן אַ סך טראַדיציאָנעל־ייִדיש געקליידטע. איך האָב אָבער אויך געוויסט, אַז אַריינצוקומען אין דער דאָזיקער שולע דאַרף מען שוין פון פריער קענען רוסיש, רעכענען און אַנדערע קעגנשטאַנדן.

אָך ! וויפל מאָל האָב איך מקנא געווען די יונגע ייִדישע ייִנגלעך, וואָס זענען געאַנגען אין דער האַנדל־שולע — מיט זייער אויסזעען, קליידונג און דעם ראַניצען אויף זייערע פלייצעס. נישט איין ביטערע טרער האָט אין מייען חדר־יאָרן באַנעצט מיין פנים פאַרגלייכנדיק זייער מערכה מיט מייער. מיין איינציקע טרייסט איז געווען, וואָס איך און נישט זיי קען לערנען גמרא מיט מפרשים.

אפילו ווען איך וואָלט געוויסט פון דער עקזיסטענץ פון אַן אַוונט־שולע פאַר עלעמענטאַרע לימודים, און אויך דעם אַדרעס וווּ זי געפינט זיך, וואָלט איך אויך אַזאַ לערן־אַנשטאַלט נישט געקענט באַזוכן. אַ לערן־ייִנגל אין ייִדישע וואַרשטאַטן איז אין די יאָרן פון מיין לערנצייט, 1909—1912, געווען געבונדן מיט זיין אַרבעט־פּלאַץ פון 7 אין דער פרי ביז 9—8 אַוונט, און אַ מאָל נאָך שפּעטער.

ערשט מיט יאָרן שפּעטער האָב איך דערפאַרן, אַז די לערן־ייִנגלעך ביי די פּוילישע צעכאַווע מייסטערס, באַשעפטיקטע אין דער מעטאַל־אינדוסטריע און אויך אין אַנדערע אינדוסטריעס, זענען געווען, אין פאַרגלייך מיט זייערע ייִדישע קאַלעגן,

אין א גאָר גליקלעכער לאַגע. די מייסטערס זענען מחויב געווען צו שיקן זייערע לערן-ינגלעך עטלעכע מאל אַ וואָך אין אַן אַוונט-שולע, אין וועלכער מ'האַט געלערנט טעאָרעטישע פּאָך-קענטענישן און לימודים מיט אַ מינימום פּון אַ 4-קלאַסיקער פּאַלקס-שולע.

איך האָב נישט געהאַט וווּ און צו וועמען זיך צו ווענדן נאָך הילף צו באַקומען דאָס עלעמענטאַרסטע און נייטיקסטע וועלטלעכע וויסן. כדי צו דערגרייכן מיין ציל, האָב איך געמוזט זיך פּאַרלאָזן בלויז אויף זיך גופא — אַליין זיך דורכברעכן אַ וועג. און דאָס האָב איך געטאָן אויף אַן אייגענעם און אייגנאַרטיקן אופן: די גאַס איז געוואָרן מיין שולע. דאָס געדרוקטע וואָרט, מענטשן, און די שילדן אויף די געוועל-בער זענען געוואָרן מייע לערערס און מייע שולע-מכשירים. צוויי עלעמענטן האָבן געשפּילט די וויכטיקסטע ראָלע אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג: אַבסערוואַציע און דאָס לייענען.

מיט אַ זשענדער גיריקייט האָב איך זיך אַנגעהויבן צוקוקן צום לעבן און ריטעם פון די גאַסן, דורך וועלכע איך פּלעג אָפט דורכגיין, אַנגעהויבן באַמערקן די ענדערונגען, וואָס קומען אויף זיי פאַר פּמעט יעדן טאָג. יעדע געשעעניש האָט געהאַט פאַר מיר אַן אינטערעס. כ'האַב אַנגעהויבן פּילן און פאַרשטיין, אַז אין די גאַסן, הייזער און קראַמען וויבירט און פּולסירט צאַפּלדיק לעבן.

מיט אַנגעשפיצטע אויערן האָב איך זיך אַנגעהויבן צוהערן צו דעם, וואָס מענטשן רעדן צווישן זיך. וווּ צוויי, בין איך געווען אַ דריטער. אין יעדן געזעמל פון מענטשן האָב איך זיך אַריינגעדרייט. ס'האַט מיך אינטערעסירט, וואָס מ'רעדט און פאַר וואָס מ'רעדט, און בהדרגה אויך — ווי אַזוי מ'רעדט: דער וואָס פאַר-וואָס און ווי אַזוי.

ביסלעכווייז האָט דאָס צוקוקן און צוהערן אַנטוויקלט אַ חוש פאַר אַבסערוואַציע, כדי קענען צו לערנען דעם ווערט אָדער אמווערט פון די אַבסערווירטע קעגנ-שטאַנדן, פון מענטשן און פון זייערע רייד.

מיט פּאַסיע האָב איך זיך אַנגעהויבן צוקוקן צו די שילדן אויף די געוועלבער. נאָך אין דער צייט פון מיין גיין אין חדר האָב איך ליב געהאַט זיך צו פאַרקוקן אויף דער פּילפאַרביקייט פון די שילדן. דער שטח פון מיין וועג צום חדר איז אָבער געווען אַ באַגרענעצטער. אין מיין לערנצייט איז דער שטח געוואָרן אַלץ גרעסער און גרעסער. לכתחילה האָט מיך אינטערעסירט די קאָלירטיקייט און די פיגורן פון די שילדן, שפּעטער — אויך די בוכשטאַבן. בהדרגה האָבן זיך אַנגעהויבן אויסטיילן די אותיות און אויף דעם אופן האָב איך זיך אויסגעלערנט דעם פּוילישן און רוסישן אַלפּאַבעט. דערנאָך האָב איך זיך אויסגעלערנט סילאַביזירן די אותיות, פאַר-וואַנדלען זיי אין ווערטער און כ'בין דערגאַנגען צו דער מדרגה פון קענען איבער-לייענען און פאַרשטיין דעם אינהאַלט פון די שילדן.

דאָס אויסלערנען זיך פון די שילדן דעם לאַטיינישן אַלף-בית און סילאַביזירן

די ווערטער איז געווען דער באַזיס פון מיין דערלערנען — אין די שפעטערע יאָרן — אייראָפּעיִשע שפּראַכן, פּריער דייטש און שפעטער פּויליש. דאָס אויסלערנען זיך פון די שילדן דעם רוסישן אַלפּאַבעט האָט מיר געגעבן אַ צוטריט צו דערלערנען די רוסישע שפּראַך בעת מיינע לענגערע באַזוכן אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד.

ביזן היינטיקן טאָג איז ביי מיר געבליבן די געווינהייט זיך צוצוקוקן צו שילדן ווען כ'געפין זיך אין אַן אַנדער לאַנד מיט אַן אַנדערער מיר אומבאַקאַנטער שפּראַך. מיינע ערשטע לעקציעס זענען די אותיות פון די שילדן.

אַבער דער סאַמע וויכטיקסטער עלעמענט אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג איז געווען דאָס געדרוקטע וואָרט — דאָס ליינענען.

נאָך ווי אַ חדר-ינגל האָב איך ליב געהאַט דאָס ליינענען. פון די קאַפּיקעס, וואָס די מאַמע האָט מיר פון צייט צו צייט מיטגעגעבן אין חדר אַריין זיך צו קויפן עפעס צום עסן, פלעג איך אָפּשפּאַרן אַ נייטיקע סומע צו קויפן זיך ייִדישע מעשה-ביכלעך, אַדער אַ העברעיִש מעשה-ביכל. זינט כ'האַב זיך אַנגעהויבן לערנען די מלאכה פון אַ מעטאַל-טאַקער און אין די שפעטערע יאָרן פון מיין באַלמעלאַכעשאַפט איז ליינענען געוואָרן ביי מיר ממש אַ ליידיגשאַפט.

כ'האַב גיריק און מיט אייפער געלייענט אַלץ, וואָס ס'איז מיר געקומען אונטער דער האַנט: צייטונגען, זשורנאַלן, ביכער. יעדעס שטיקל שיימע איז געווען אַ סחורה. כ'האַב געלייענט אין יעדער פרייער מינוט און זיך אַפילו אויסגעזוכט צייט צום ליינענען. כ'האַב געלייענט אויף דער גאַס, גייענדיק צו דער אַרבעט און פון דער אַרבעט, ביים עסן, און אין די נעכט, אַפט מאַל — ביז שפעט אין דער נאַכט, און נישט איין מאַל, אין די פרייטיק-צו-נאַכטסן, אַפילו ביז אין גרויען פרימאַרגן. פון דעם ליינענען האָב איך אַנגעקליבן שטיקלעך און ברעקלעך ידיעות אויף פאַרשיידענע געביטן פון ליטעראַטור און וויסנשאַפט. דאָס ליינענען כאַפּ-לאַפּ, אויף אַ נישט סיסטעמאַטישן אופן, וואָלט זיכער געברענגט מער שאַדן ווי נוצן. ס'האַט זיך אַבער אַריינגעמישט אַ זייטיקער פאַקטאָר און געקירעוועט מיט אַ געניטער האַנט דאָס הויפט-מאַטעריאַל פון מיין ליינענען. געווען איז דאָס ברעסלער, דער אייגנטימער פון דער ליי-ביבליאָטעק.

דער דורשט צום ליינענען האָט מיך געפירט צו ברעסלערס ליי-ביבליאָטעק, וואָס האָט זיך געפונען אויף נאַוואַליפקע 7 און כ'האַב דאָרט גענומען ביכער צום ליינענען פאַר אַ מינימאַלן חודש-אַפּצאַל.

ברעסלערס ליי-ביבליאָטעק איז אין די יאָרן פון צאַרישן טעראָר-רעזשים 1907-1914, געווען אַ וויכטיקע קולטור-געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציע אין וואַרשע. אין די שבת-פרימאַרגנס און אין די אָונטן זענען די צימערן פון דער ביבליאָטעק געווען איבערגעפאַקט מיט מענטשן, וואָס זענען געקומען טוישן ביכער אין די דעמאָלטידיקע לייען-שפּראַכן: ייִדיש, פּויליש, רוסיש און העברעיִש. אַנדערע —

אויך אין די שפראכן דייטש און פראנצייזיש. אבער די מערהייט, מ'קען זאגן, אָן 80 פראָצענט פון די לייענערס, האָבן געטוישט יידישע ביכער. געטראָפן האָט מען אין ברעסלערס ביבליאָטעק אַ פאַרשיידנאַרטיקן עולם, מענער און פרויען. די מערסטע פון די באַזוכערס זענען געווען יונגע מענטשן אין טראַדיציאָנעלער יידישער קליידונג.

אויב כ'מאָך נישט קיין טעות, האָט דער יידישער שרייבער און זשורנאַליסט יוסטמאַן-יאַשוואַן, מיט זיין טאַלאַנטפולער פּעדער פאַראַייביקט די דאָזיקע ביב-ליאָטעק אין איינעם פון זיינע ביכער — ווי מיר דוכט זיך, אין זיין בוך „אין רבינס הויף“ — און ליטעראַריש פאַרפיקסירט די ראַלע, וואָס די ברעסלער-ביבליאָטעק און ברעסלער גופא האָבן געשפילט אויף זיין לעבנסוועג צו ווערן פון אַ חסידישן שטיבל-לערנער — אַ זשורנאַליסט און שרייבער.

ברעסלערס אַ טאַכטער איז געווען די הויפּט-אַרויסגעבערין פון די ביכער און געהאַט אַן אויג אויף די אַבאַנענטן. זי האָט משמעות באַמערקט דעם מעלאַנזש פון מיינע געלייענטע ביכער: שמר און שאַפענהויזער, אַז איך נעם יעדעס בוך, וואָס קומט מיר אונטער דער האַנט, און מסתמא דערציילט איר פאַטער וועגן מיין קוריאַזן אופן פון לייענען ביכער.

איין מאָל רופט מיר ברעסלער אַריין צו זיך אין זיין קאַנטאַרל און פאַרפירט מיט מיר אַ לענגערן שמועס. דער רעזולטאַט פונעם שמועס איז געווען: איך זאָל נעמען ביכער נאָר פון אים אליין. ער וועט מיר שוין אויסקלייבן די ביכער צום לייענען.

כ'האַב אויפגעהערט לייענען סיי ביכער אַלאַ שמר און סיי ביכער אַלאַ שאַפענ-הויזער. די לעקטור איז געוואָרן אַ מער סעלעקטיווע. לייכטערע זאַכן פון דער יידישער ליטעראַטור, דערנאָך מענדעלע, אַש, שלום-עליכם, נאַמבערג, פּרץ, און אויך איבערזעצונגען פון דער אייראָפּעיִשער ליטעראַטור. ברעסלער האָט פון צייט צו צייט געהאַט מיט מיר אַ שמועס וועגן די געלייענטע ביכער.

איך געדענק איינעם פון די שמועסן, אין וועלכן איך האָב ברעסלערן דער-קלערט פאַר וואָס איך האָב נישט ליב צו לייענען שלום-עליכמען, האַלטנדיק פאַר אַ צייטפאַרלוסט דאָס לייענען דעם קאַמישן שלום-עליכם; פאַר וואָס איך וויל בעסער לייענען אַנדערע ביכער, אַפילו פּרצן מיט זיינע שווערע פּינטעלעך און פאַסיקלעך. ערשט אין מיינע שפּעטערע יאָרן, ווען ס'האַט זיך ביי מיר אַנטוויקלט דער געשמאַק וועגן ליטעראַטור בכלל און יידישער ליטעראַטור בפרט, האָב איך דערפילט דעם פולן ווערט פון שלום-עליכמעס שאַפונג.

וואַרשיינלעך איז ווי אַ רעזולטאַט פון ברעסלערס שמועסן מיט מיר געקומען אויך די ענדערונגען אין דער לעקטור, וואָס ער האָט מיר פון צייט צו צייט געגעבן צו לייענען: פּאָפּולערע ביכלעך אויף פאַרשיידענע וויסנשאַפּט-געביטן, פּרזער פון אַ נאַטור-וויסנשאַפּטלעכן אינהאַלט און דערנאָך אויך פון אַ סאַציאַלן כאַראַקטער.

ברעסלער האָט מסתמא געקריגן צו מיר אַ פּערזענלעכען צוטרוי. אין פּאַרשיי-
דענע ביכער האָב איך געפונען איינגענייטע אַדער איינגעקלעפטע בלעטלעך פון
דינעם ביבולע-פּאַפּיר מיט אַ סאַציאַל-פּאַליטישן אינהאַלט: די מעשה פון די פיר
ברידער, מלאָטס „פון וואָס איינער לעבט“, „דער 8-שעהדיקער אַרבעטסטאַג“, שפע-
טער אויך „דער ערפורטער פּראָגראַם“, באַגדאַנאַווס „פּאַליטישע עקאָנאָמיע“ און
ענלעכע. פון צייט צו צייט פלעגט ברעסלער אויף אַ געשיקטן אופן מיר אַריינשטופן
אַ נומער „צוקונפט“, „נייע וועלט“ און ענלעכע צייטשריפטן, וואָס האָבן אין רוסלאַנד
נישט געהאַט קיין לעגאַלן דעביט, אַדער פּראָסט און פשוט זאָגן, אַז ביי דעם און דעם
צייטונג-פּאַרקויפּער וועל איך קריגן אַן עקזעמפּלאַר פון אַ געוויסער צייטשריפט.
טראַץ ברעסלערס אויפזיכט איבער מיר איז מיין לעקטור נישט געווען פון קיין
אויסגעשפּראַכן סיסטעמאַטישן כאַראַקטער. געלייענט האָב איך גלייכצייטיק הלל
צייטלינס „בריוועלעך צו דער יוגנט“ און אַנדערע פון זיינע ווערק און באַקאַטשיאַס
עראַטישע געשיכטעס, פרצן און מאַפּאַסאַנען.

אַבער טראַץ באַדייטנדיקע אַפּוויכונגען אין דער סיסטעמאַטישקייט פון מיין
לייענען, איז ברעסלערס ביבליאָטעק און די הילף, וואָס כ'האַב געקריגן פון ברעס-
לערן גופא, געווען אַן אומגעהייער גרויסער בייטראַג אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג.
אַ פּאַקטאַר אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג זענען געווען די געביטן פון קונסט,
אין וועמענס היכל ס'האַט מיך — ווי שוין דערציילט — אַריינגעפירט מיין ערשטער
לערן-מייסטער, מענדל לאַטאַוויטש.

דאָס באַזוכן טעאַטער-פּאַרשטעלונגען, קאַנצערטן, אַפּערע- און צירק-פּאַר-
שטעלונגען, איז פאַר מיר געוואָרן אַזוי נייטיק, ווי ס'איז מיר נייטיק געווען די
טעגלעכע שפּייז. כ'בין געוואָרן פשוט אַ זולל-וסובא אויף די דאָזיקע זאַכן, קאַפּאַבל
געווען צו פּאַרציכטן אויף אַ מאַלצייט און פאַר די פאַר גראַשן גיין צו אַ פּאַרשטעלונג
אַדער קאַנצערט.

זינט פּסח 1909, פון מיין ערשטן באַזוך אין יידישן טעאַטער, ביז ערב דער
ערשטער וועלט-מלחמה, האָב איך נישט פאַרפעלט ביצוזווינען קיין איין וויכטיקע
טעאַטער-אימפרעזע, ספּעציעל פון יידישן טעאַטער, פון קאַנצערטן און צירק-
פּאַרשטעלונגען.

ס'איז איבעריק מאַריך צו זיין, וואָס ליבע פאַר טעאַטער און מוזיק האָט געמיינט
פאַר דער גייסטיקער אַנטוויקלונג פון אַזאַ שטייגער יינגל, ווי איך בין געווען, פאַר
אַ יינגל, וואָס האָט אין זיין פּריווערדיק לעבן, אין די יאָרן פון לערנען אין די חדרים,
נישט געאַנט אפילו וועגן די אַנטוויקלונג-מעגלעכקייטן, וואָס די קונסטגעביטן
פאַרמאָגן.

אַ ראַלע אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג האָט געשפּילט דער מגיד פון אַרעלע
סאַרדינערס שול.

די שול און דאָס בית-מדרש אויף טוואַרדע-גאַס נומער 4 אין וואַרשע, גערופן אויף דעם נאָמען פון אַ געוויסן ר' אַרעלע סאַרדינער, איז געווען די ערשטע און איינציקע דעמאָקראַטיש-פּאָלקסטימלעכע אינסטיטוציע פון רעליגיעזן סעקטאָר אין דער ייִדישער געזעלשאַפֿטלעכקייט אין פּוילן, וואָס איך האָב אין מיין לעבן באַ-געגנט. דער מגיד פון דער שול — דער ערשטער עפנטלעכער רעדנער, זיינע דרשות — די ערשטע קאָמענטאַציעס איבער ייִד, מענטש און וועלט און איבער פּאָליטישע און געזעלשאַפֿטלעכע, ייִדישע און אַלגעמיינע, געשעענישן און פּאַסירונגען.

אויף דעם דאָזיקן עלעמענט אין מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג לוינט זיך אַפּצור-שטעלן, ווייל ער קומט גראַד פון אַ רעליגיעזן און נישט פון אַ סעקולערן צד. אַרעלע סאַרדינערס שול און בית-מדרש איז געווען אַ רשות-הרבים, ווער ס'האָט געוואָלט און ווען מ'האָט געוואָלט, איז מען אַריינגעגאַנגען און אַרויסגע-גאַנגען. מנינים האָבן זיך געשטעלט מיטן שפּראַך פון טאָג און זיך געענדיקט שפּעט אין אָונט. ס'זענען נישט געווען קיין באַשטימטע ערטער פאַר די דאָווערס, קיין חזקה-פלעצער און נישט קיין מיזרח-וואַנט — יעדער האָט געקענט פּראַנק און פּריי פאַרנעמען וועלכן ס'איז פּלאַץ.

עליות זענען נישט פאַרקויפט געוואָרן, אַפילו נישט קיין מפּטיר-יונה אום יום-כיפור. קיין שום עליות, אַפילו די פעסטע, זענען נישט צוגעטיילט געוואָרן צו באַשטימטע מיוחסים. איינער פון די צוויי שמשים האָט לויט זיין איינזען אָנגע-וויזן אויף אַ דאָווער און אים צוגערופן פאַרנעמען אַן אַרט אויפן באַלעמער. דער צוגערופענער האָט געדאַרפט דערקלערן אַז אין די לעצטע דריי חדשים האָט ער אין ערגעץ נישט געהאַט קיין עליה. נדרים זענען געסילוקט געוואָרן אין פרומות און אין קאַפּיקעס. קיין שולגעלט האָט קיינער נישט געצאָלט. ס'איז געהאַנגען אַ פּושקע, און ווער ס'האָט געוואָלט, האָט עפעס אַריינגעוואָרפן. ערב יום-כיפור זענען געשטאַנען קערות. פון וואַנען די שול האָט זיך אויסגעהאַלטן — ווייס איך נישט. געווען איז די שול זייער אַ שיינע. דער אינערלעכער געבוי אין אַ מאָריטאַנישן מעטשעט-סטיל, כמעט קיילעכדיק, זייער הויך, און פאַרענדיקט מיט אַ סאַרט קופּאַל. דער סופּיט און דער אייבערשטער טייל פון די ווענט זענען געווען באַמאַלן מיט פאַרשיידענע בילדער פון מזלות און מיט פּסוקים, די פענצטער — כלויע און באַמאַלטע.

אין בית-מדרש איז געדאָוונט געוואָרן נוסח ספרד. די מתפללים זענען באַשטאַ-נען פון חסידים פון אַלע מינים רביים, וועלכע זענען געקומען דאָווען אויף אַ קורצער צייט צוליב נישט קענען אַדער נישט וועלן, מחמת געוויסע סיבות, דאָוונען אין זייערע אייגענע חסידים-שטיבלעך. אויך דער פּאַטער מיינער האָט מיט מיר געדאָוונט עטלעכע מאָל אין דאָזיקן בית-מדרש.

געווען איז דאָס בית-מדרש אַפּן טאָג און נאַכט. פאַרשיידענע מענטשן זענען געזעסן און געלערנט — יונגע בחורים און אַלטע ייִדן. אַ סוחר האָט זיך אַריינגעכאַפט

אפצולערנען א בלאַט גמרא אָדער אַ פּרָק משניות אין אַ יאַרצייט-טאַג; אַ ליטוואַק האָט געלערנט שטייענדיק ביי אַ שטענדער. דאָס בית-מדרש איז שטענדיק געווען פול מיט באַזוכערס. פאַר די חדר-יינגלעך, וואָס האָבן נישט געוואָלט אָדער נישט געקענט גיין אַ געוויסע צייט אין חדר, איז דאָס בית-מדרש געווען אַ זאַמלפּלאַץ און אַ מקום-מקלט.

שבת און יום-טוב איז די שול און דאָס בית-מדרש געווען איבערגעפּאַקט. אפילו דער גרויסער הויף איז געווען געפּאַקט מיט מתפללים. אַזוי האָבן איך געקענט אַרעלע סאַרדינערס שול און בית-מדרש ביז צום אויס-בראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. פון יענער צייט האָבן איך מער נישט געהאַט קיין שום פאַרבינדונג, קיין מאָל מער נישט באַזוכט די דאָזיקע פּאַלקסטימלעכע אינסטיטוציע און כּווייס גאַרנישט וועגן איר ווייטערדיקן גורל — צי זי האָט איינגעהאַלטן איר פּאַלקסטימלעכן כאַראַקטער אָדער געהאַט אַנדערע גילגולים. אין מיין זכרון איז אַרעלע סאַרדינערס שול און בית-מדרש פאַרבליבן ווי די ערשטע און איינציקע דעמאָקראַטיש-פּאַלקסטימלעכע אינסטיטוציע אינעם רעלי-גיעזן סעקטאָר פון דער יידישער געזעלשאַפּטלעכקייט אין וואַרשע.

דער מגיד אין אַרעלע סאַרדינערס שול איז געווען אַ פּאַלקס-מגיד אין דעם פּולסטן זיין פונעם וואַרט. די צוהערערס זענען באַשטאַנען פון האַרעפּאַשניקעס און קנאַפע לומדים; טרעגערס, גאַסן-הענדלערס, קליינהענדלערס פון די אַרומיקע באַזאַרן און האַלעס, אַרבעטער און האַנטווערקער פון דער אַרעמקייט פון דער קראַכמאַלנע און די אַרומיקע גאַסן.

געדרשנט האָט דער מגיד אין די שבתים פאַר מנחה. גערופן האָט מען אים ר' משולם נאַשעלסקער. „נאַשעלסקער“ איז געווען אַ ביינאַמען, אַ פּסעוודאָנים. ער האָט מסתמא געשטאַמט פון שטעטל נאַשעלסק און דער נאַמען פון שטעטל האָט געדינט ווי אַ פּאַמיליע-נאַמען.

שוין זיין אויסערלעכער אויסזען האָט געמאַכט אַן איינדרוק; אַ מיטלוווקסיקער, אַ ברייטלעכער, אַ פול מילכווייס רונדיק פנים, אַ הויכער שטערן, אַ לאַנגע און ברייטע קופּער-רויטע באַרד, וואָס האָט פון דער ווייטן אויסגעזען ווי שעמערירנדיק גאַלד אָדער ווי ברענענדיק פייער.

געדרשנט האָט דער מגיד שטייענדיק ביי אַ שטענדער אויף דער העכערער פּלאַטפּאַרמע, אויף וועלכער ס'האַט זיך געפונען דער אַרון-קודש. אַנגעטאַן איז ער געווען אין אַן אַטלעסענער קאַפּאַטע און אין אַ ברייט סאַמעטן קאַפּל. איינגעהילט אין אַ שווערן וואַלענעם טלית מיט צוויי זילבערנע עטרות, פון אויבן אַ ברייטע און אין מיטן אַ שמאַלע — האָט דער מגיד אין מיינע יונגע אויגן אויסגעזען ווי אַ פאַרצייטיקער נביא, וואָס לערנט, שטראַפט און מוסרט די יידן פאַר זייערע חטאים, אָדער ער טרייסט זיי אין אַן עת-צרה.

די טעמעס פון דעם מגידס דרשות זענען געווען באזירט בעיקר אויף פאקטן און געשעענישן אין יידישן און אין נישט-יידישן לעבן, וואָס האָבן געקריגן אָן אָפּקלאַנג צווישן דעם ברייטן יידישן עולם, און קאָנפּראָנטירן און פּאַרבינדן די געשעענישן און פּאַסירונגען פּלעגט ער מיט דער סדרה פון דער וואָך.

מיט אַ גרויסן כּוח פון הסברה פּלעגט ער אויסטייטשן און געבן צו פּאַרשטיין די צוהערערס, וואָס עס מיינען די געשעענישן, ווי אַזוי מען דאַרף זיי פּאַרשטיין און ווי אַזוי מען דאַרף לגבי זיי האַנדלען און רעאַגירן אין ליכט פון דער תּורה. געגעבן צו פּאַרשטיין און קאָמענטירט דאָס מאַטעריאַל פון זיין דרשה האָט דער מגיד מיט אַן אויסערגעוויינלעך קלאָרער שפּראַך. רויק, כּמעט באַוועגלאָז, פּלעגט ער שטיין ביים שטענדער און בנעימות און זאָבלעך טייטשן, אויסטייטשן און פּאַר-טייטשן פּאַר דעם עולם דאָס באַהאַנדלטע מאַטעריאַל פון זיין דרשה.

זיין שטימע און זיין גאַנצע האַלטונג האָט זיך געביטן ווען ער פּלעגט אַריבערגיין צו משל און נמשל. די שטים פּלעגט ווערן אַ סאַמעט-לאַשטשענדיקע, דאָס פּנים — פּול מיט אויסדרוק. די זעסטטיקולאַציעס און קערפּער-באַוועגונגען האָבן ריטמיש זיך אַריינגעפּלאַכטן אין דער דערציילטער מעשה און אין דעם אויספיר פון דעם דערציילטן נמשל.

אין גאַנצן אַן אַנדערער איז דער מגיד געווען ווען ער האָט געמוסרט און געשטראָפּט. דעמאָלט האָט מען פּאַר זיך געהאַט דעם אמתן טיפּ פון אַ קנאי: די פּאָזע — אַ דראַענדיקע, די שטימע האָט זיך פּאַרוואַנדלט אין אַ פייערפּלאַם. ער פּלעגט מוסרן און שטראַפּן די גבירים, וואָס האָבן שטיינערנע הערצער און שלעפּן דעם רבּונו של עולם ביי די פּאַלעס, די אַפיקורסים, וואָס מיינען, אַז זיי ווייסן און פּאַרשטייען גאָטס דרכים, די סאַציאַליסטן, וואָס ווייסן נישט אָדער ווילן נישט וויסן, אַז די אמתע גערעכטיקייט און דער אמתער יושר געפינט זיך אין גאָטס תּורה, אַז נאָר אין גאָטס וועגן, אין תּורה און אין מעשים-טובים קען דער יידישער אַרבעטס-מענטש און דער אַרעמער ייד געפינען זיין גענעזונג.

מיט אַ זעלטענעם פּאַטאָס, אַ מאָל ליריש-פּאַטעטיש און אַ מאָל הייספּלאַמיק, פּלעגט דער מגיד דרשהנען וועגן כּביכולס גערעכטע דרכים, וועגן דער גרויסקייט פון דער תּורה און וועגן דער דערהויבנקייט פון צדקה, פון גמילות-חסדים און אַנדערע מעשים-טובים.

ממש פּאַסצינירנדיק פּלעגן זיין די קלימאַקסן פון זיינע דרשות. טייל מאָל פּלעגן די סוף-אַקאָרדן אָפּקלינגען ווי צאַרטע פּלייטן-טענער, און טייל מאָל — ווי אַ גלאַקנאָלאַנג.

אַנגערעגט און באַוויגן צו ווערן אַ צוהערער פּונעם מגיד אין אַרעלע סאַר-דינערס שול, האָט מיך מיין רבי ר' פּנחסל, דער פּאַרטעטנדיקער מלמד אין דער העכסטער פּיתה אין דער תּלמוד-תּורה אויף קראַכמאַלנע 31.

אין איינעם פון זיינע פֿאַרנאַכטיקע שמועסן האָט ר' פּנחסל דערציילט משלים פון פֿאַרשיידענע מגידים און אויך וועגן דער ראַלע, וואָס מגידים האָבן געשפּילט און שפּילן אויפצוהאַלטן דעם רעליגיעזן גייסט ביים פּראָסטן פּאַלק, ווי אַ ביישפּיל האָט ער אַנגעוויזן אויף דעם מגיד ר' משולם נאַשעלסקער אין אַרעלע סאַרדינערס שול. מיט אַ סך פּיעטעט האָט ר' פּנחסל גערעדט וועגן דאָזיקן מגיד און אינספּירירט זיינע יונגע תּלמידים צו גיין אין די שבתים הערן די דרשות פון ר' משולם נאַשעל-סקער: „ער איז אַ למדן און אַ חכם און איר וועט פון אים לערנען תּורה און חכמה.“ מיט נאָך עטלעכע ייִנגלעך בין איך אין אַ שבת פֿאַר מנחה אַוועק אין אַרעלע סאַרדינערס שול און געהערט דעם מגיד דרשהנען. אין משך פון אַן ערך צוויי אָדער דריי יאָר בין איך כּמעט יעדן שבת געגאַנגען הערן דעם מגידס דרשה און פון זיינע דרשות ממש פֿאַרכאַפט געוואָרן.

אַפּילו אין די שפּעטערע יאָרן, אין די יאָרן פון מיין באַלמעלאַכעשאַפּט, ווען יעדע רעליגיעזע פֿאַרבּינדונג איז מיר געווען דערווידער און כּיבין אַנטלאָפּן דערפון ווי אַ שד פֿאַר וויירויך, פּלעג איך פון דעסטוועגן פון צייט צו צייט זיך אַריינכאַפּן אין דער שול און הערן דעם מגידס אַ דרשה. דאָס איז געשען אַפּילו אַזוי שפּעט ווי אין יאָר 1914. נישט איין מאַל האָט געטראָפּן, אַז שבת פֿאַר מנחה זאָל איך באַזוכן אַרעלע סאַרדינערס שול און הערן דעם מגיד ר' משולם נאַשעלסקער און אין אַוונט — לויפן אין דער קולטור-געזעלשאַפּט „הזמיר“ אויף אַ קעסטל-אַוונט. איך בין גאַנץ באַווסטזיניק וועגן די איינפלוסן (איינפלוסן און נישט נאַכאַמונג), אויפן אופן און פֿאַרעם פון מיינע עפנטלעכע אַרויסטרעטונגען, אויף מאַסן-פֿאַר-זאַמלונגען און רעפּעראַטן, און כּווייס גאַנץ באַשטימט, אַז אַן איינפלוס האָט אויף מיין אופן פון רעדן געהאַט דער מגיד ר' משולם נאַשעלסקער, זיין זשעסט און זיין פּאַטאַס.

אין די יאָרן פון מיין פּאַליטישער און געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט, אין דער צייט פון מיין אַגרעסיוון קאַמף קעגן קלעריקאַליזם, קעגן דער השפּעה פון קלער אין דער ייִדישער סביבה, געפירט בשעת מיין טעטיקייט אין בונד און אין דער קאָמוניסטישער באַוועגונג פון פּוילן, האָב איך זיך נישט איין מאַל דערמאַנט אין יענעם מגיד און אין זיינע דרשות.

די געשטאַלט און די דרשות פונעם מגיד פון אַרעלע סאַרדינערס שול פּלעגט זיך מאַטעריאַליזירן אין צוויי עלעמענטן: איינער האָט געשטויסן אין דער ריכטונג פון אַ קנאי — פון דער לינקער זייט; דער צווייטער האָט געברעמזט און טאַרמאַזירט דעם אַנטי-רעליגיעזן קאַמף קעגן די אויפריכטיק פּרומע.

די שטימע פונעם קנאי האָט געטענהט: זע, וואָס פֿאַראַ שעדלעכע ווירקונג ס'האַט געהאַט דער מגיד פון אַרעלע סאַרדינערס שול אויף די צוהערערס, פּריידיקן-דיק אַבסקוראַנטיזם און פּאַליטישע רעאַקציע. מ'דאַרף דעריבער די דאָזיקע עלע-מענטן מיט אַלע מיטלען עוקר מן השורש זיין פון עפנטלעכן לעבן.

א צווייטע שטימע האָט מיט מיר אינגעטענהט: די פרומקייט פון זיין, פון טאָטן
און עלעכע צו זיי איז דאָך געווען אַן אויפריכטיקע. צווישן די פרומע געפינען זיך
אויך אַ סך האַרעפאַשניקעס, טאָ פאַר וואָס רייצן זייערע געפילן?
נעם פאַר אַ ביישפּיל דעם מגיד ר' משולם נאַשעלסקער. וועגן זיין אויפריכטי-
קער פרומקייט איז דאָך נישטאָ קיין ספק. און אַז זיין פּלאַמיקער פּראָטעסט קעגן
די גבירים, וואָס באַעוולען דעם אַרעמען מענטשן איז געווען אַן אויפריכטיקע, איז
אויך אויסער ספק. פון אים און זיינע דרשות האָסטו אין דיינע יוגנטלעכע יאָרן
צום ערשטן מאל אין דער יידישער סביבה געהערט אַן עפנטלעכן רוף פאַר יושר —
טאָ ווי קען מען קעגן אַזעלכע עלעמענטן פירן אַ קאַמף נישט איבערקלייבנדיק אין
די מיטלען?

אַזוי האָבן זיך אונטערן איינפלוס פון דערמאָנטן מגידס דרשות געקרייצט
מיינונגען און געדאַנקען וועגן דעם אופן און די מיטלען פונעם אַנטי־קלעריקאַלן
קאַמף.

יאָרן זענען געלאָפן. אַן ערך פופציק יאָר זענען פאַרביי זינט אַיך האָב צום
לעצטן מאל געזען דעם מגיד פון אַרעלע סאַרדינערס שול און געהערט זיינע דרשות.
אין משך פון דער צייט האָבן זיך וועלטן איבערגעקערט. כ'בין געווען אַן עדות פון
אַ סך גרויסע געשעענישן, הונדערטער זאַכן זענען פאַרלוירן געאַנגען פונעם געדע-
כעניש. צענדלינגער און צענדלינגער נעמען זענען אַפגעווישט געוואָרן פון זכרון,
אַבער די געשטאַלט פונעם מגיד איז געבליבן איינגענעסט אין מיין געדעכעניש.
די קלאַנגען פון זיין שטימע, זיינע זשעסטן, זיין אופן פון רעדן, האָבן טיף זיך איינ-
געקרייצט אין מיין זכרון און אין מיין געמיט.

אַ גוטן בייטראַג צו מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג האָט געמאַכט די יידישע
קולטור־געזעלשאַפּט „הזמיר“ אין וואַרשע.

אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָבן זיך אין און אַרום
„הזמיר“ גרופירט די עלעמענטן פון דער יידישער אינטעליגענץ און פון דער
באַוווּסטיניקער יידישער אַרבעטערשאַפּט, פאַר וועמען יידיש איז געווען „די“
אַדער „אַ“ נאַציאָנאַלע שפּראַך.

דער פרעזעס פון „הזמיר“ איז געווען ד"ר גרשון לעווין — איינער פון די
אַנגעזעענסטע געזעלשאַפּטלעכע טוערס און איינער פון די פּאָפּולערסטע און בעסטע
מעדיציני־דאָקטוירים אין וואַרשע. אַבער דער רוח־החיים און די נשמת־יתרה פון
„הזמיר“ איז געווען י.ל. פּרין.

די הויפּט־אַטראַקציע אין דער „הזמיר“־טעטיקייט זענען געווען די קעסטל-
אַונטן. די צוהערערס פלעגן אַנשרייבן זייערע פּראָגעס און דאָס אַנגעשריבענע
אַריינלייגן אין אַ פאַרמאַכט קעסטל. אויף די קעסטל־אַונטן זענען די סערגעגירטע
פּראָגעס און פּראַבלעמען עפנטלעך באַהאַנדלט געוואָרן דורך רעפּערענטן, וואָס דער

„הזמיר“ האָט צוגעשטעלט, און פון דיסקוטאָנטן פון צווישן די באַזוכערס. גאַנץ אָפֿט זענען די באַהאַנדלטע ענינים געווען גאַנץ קיצלדיקע: אַ מאָל פון שטאַנדפונקט פון דער פּראָבלעמאַטיק, און אַ מאָל פון שטאַנדפונקט פון צאַרישן רעזשים.

די מערסטע רעפּערענטן זענען געווען ייִדישע שרייבערס: נאַמבערג, טשעמע-רינסקי (ר' מרדכי'לע) און אַנדערע — און י.ל. פּרץ גופא. די באַזוכערס פלעגן אָבער מיט אומגעדולד וואַרטן אויף אַן אַרויסטריט פון לאַזאַר עפשטיין, וועמען י.ל. פּרץ האָט גערופן „דער קלענסטער אָבער ברייאַנטנסטער אָפּאַנענט“ און זיך צו אים באַצויגן מיט אַ סך רעספּעקט.

לאַזאַר עפשטיין, אַ נידעריק-וואַוקסיקער, אַ פיזיש-דעפּאַרמירטער, איז אויפן פּאַרום פון „הזמיר“ געווען די שטימע און דאָס געוויסן פון דער ראַדיקאַל-געשטימטער וואַרשעווער ייִדישער יוגנט אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה. זיין שטימע האָט געהאַט אַ זעלטן פיינעם קלאַנג, די שפּראַך איז געווען אַ שפּרודל-דיקע, דער אופן און די פּאַרעם פון רעדן אַ גלענצנדיקע, די אַרגומענטאַציע אַ טיפע און דער אינהאַלט — אַנגעפיקעוועט מיט אַ סאַציאַל אינהאַלט. זיינס אַן אַרויסטריט איז דורך דער מערהייט צוהערערס אויפגענומען געוואָרן מיט דער גרעסטער באַגייסטערונג. מ'האַט ליבער געהאַט צו הערן לאַזאַר עפשטיינען ווי אַפילו י.ל. פּרץ. ווען כ'האַב אַנגעהויבן באַזוכן די אימפּרעזעס פון „הזמיר“ איז שוין געווען נאָך די לעבער געשעענישן. די ייִדישע אַרבעטער-גאַס איז געווען שוין אויפגע-אַקערט און אַנגעפילט מיט רעוואַלוציאַנערער זריעה. לאַזאַר עפשטיין איז מיט דעם אינהאַלט פון זיינע אַרויסטרעטונגען, פלוס מיט זיין ווונדערבאַרן רעדנער-טאַלאַנט, געווען אויפן פּאַרום פון „הזמיר“ דער אָביעקטיווער שליח און וואַרטזאָגער פונעם אויפגעוואַכטן קלאַסן און רעוואַלוציאַנערן באַוואַסטוויין פון די ייִדישע אַרבעטער, פון די נויטן פון די ייִדישע פּאַלקסמאַסן און פון דער שטימונג פון די נייע קאַדרען פון דער ראַדיקאַל-געשטימטער ייִדישער אינטעליגענץ.

נאָך די איצט קלינגט אין מיינע אַייערן אַן אַקאַרד פון לאַזאַר עפשטיינס אַ רעדע: „נייע צייטן — אַלטע לידער, נייע מענטשן — אַלטע קאַמף-טראַדיציעס“.

מיינע אָפטע באַזוכן פון די „הזמיר“-אימפּרעזעס, וועלכע האָבן זיך אַנגעהויבן אַן ערך אָנהייב 1913, זענען געווען אַ ברכה פאַר מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג. דאָס גערעדטע וואַרט איז געוואָרן אַ דערגאַנצונג צום געדרוקטן. דער אינהאַלט פון די רעפּעראַטן, פאַרווערטער און די דיסקוסיעס זענען פאַר מיר געווען אַן אוצר פון ידיעות און אינפאַרמאַציע וועגן ענינים פון ליטעראַטור און קונסט און, דער עיקר, וועגן סאַציאַלע ענינים. די אַרויסטרעטונגען פון טשעמערינסקי און, הויפטזעכלעך, פון לאַזאַר עפשטיין, האָבן סטימולירט אַ סאַציאַליסטיש פילן און דענקען און אומ-דירעקט אידעיש געפירט צום סאַציאַליסטישן לאַגער.

מיינע האַריזאָנטן האָבן אַנגעהויבן ברייטער ווערן, דאָס געלייענטע מאַטעריאַל

— פארשטענדלעכער און אינהאלטספולער. דאָס געדרוקטע און דאָס גערעדטע וואָרט האָט מיך געשטויסן ערנסטער זיך צו פאַרטראַכטן וועגן זיך ווי אַ יחיד און וועגן מיין פּערזאָן ווי אַ טייל פונעם פּלל, — קלאַס און פּאַלק, — און בעסער צו פאַרשטיין און צו באַנעמען די פּראַבלעמען פון יחיד און פּלל, פון וועלט און צייט.

י. ל. פּרץ!

דאָס לייענען די ווערק, די לויפנדיקע צייטונג-אַרטיקלען, און דאָס הערן אין „הזמיר“ רעדעס פון י. ל. פּרץ האָט נישט פאַרפעלט צו האָבן איר ווירקונג אויף מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג.

דער דעוויוז פון פּרצן: זיי אַ מענטש און אַ ייד און אַ ייד און אַ מענטש, און טייל נישט אַפּ איינס פון ס'אַנדערע, איז אַריין אין מייע רמ"ח-אַברים, זיין געזעל-שאַפטלעכער ראַדיקאַליזם און נאַציאָנאַל-ייִדישע זעלבדערקענטעניש איז געוואָרן דער „אַני-מאַמין“ פון מיין געזעלשאַפטלעך און פּערזענלעך לעבן.

געווען בין איך דאָך אַ לעגיטיים קינד פון דער פּרץ-תּקופּה, פון די דורות, וואָס זענען דערצויגן און אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אונטער פּרצס איינפלוס. וואָס פאַראַ פּאַליטיש געזעלשאַפטלעכן וועג אַ ראַדיקאַל געשטימטער ייִדישער יונגער-מאַן אין די יאָרן פון 1907-1914 זאל זיך נישט האָבן אויסגעקליבן, האָט אים דער תּוך פון פּרציוזם באַגלייט אויף זיין לעבנסוועג.

דער דאָזיקער איינפלוס איז אַריינגעדורנגען אַפילו אין די רייען פון דער ס.ד.פ.ל., פון דער אולטראַ אַסימילאַטאַרישער סאַציאַליסטישער ריכטונג, וואָס האָט געהאַט אַ געוויסע, אמת אַ קנאַפע, ווירקונג אין דער ייִדישער אַרבעטער-סביבה אין פּוילן, און באַווירקט דעם ייִנגערן דור ייִדישע מיטגלידער. ווי אַ ביישפּיל קאַנען דינען דער שרייבער און טעאַטראַל וואַסערמאַן, דער זשורנאַליסט דוד ריכטער, דער פּאַליטיש-געזעלשאַפטלעכער טוער, דער טשענסטאַכאָווער לעדער-אַרבעטער שלמה אַנקערמאַן.

אָודאי זענען געווען מיינונג-פאַרשידנקייטן און אַפילו שטרייטן צווישן דער ראַדיקאַל-געשטימטער יוגנט און פּרצן, וואָס האָט דערפירט צום באַקאַנטן אינציי-דענט מיטן דערלאַנגען פּרצן אַ מחזורל בעת זיינס אַ שפּאַציר אין זאַקסישן גאַרטן. דאָס זענען אָבער געווען רייסערייען און ווידעראַנאַנדן ווי צווישן אַן אינטעליגענטן קלוגן פּאַטער און זיינע פּעיקע אינטעליגענטע און קלוגע קינדער.

מיך און הונדערטער אַנדערע ווי איך, האָט די י.ל. פּרץ-השפּעה אומדירעקט געפירט צום בונד. און ווען כ'האַב אַנגעהויבן לייענען די לעגאַלע בונדישע וואַכנ-שריפט „די צייט“ בין איך שוין אַרגאַניש פּעיק געווען צו באַנעמען דעם אינהאַלט און דעם געדאַנקען-גאַנג פון דער וואַכנשריפט — דער פּרציוזם האָט מיך דערצו צוגעגרייט.

ס'איו דעריבער נישט קיין ווונדער, וואָס אין דער צייט פון מיין עפנטלעכער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט אין די יאָרן פון 1915–1922 איז איינער פון מיינע רעפעראַטן געווען: „די ראַלע פון י.ל. פּרץ אין ייִדישן געזעלשאַפטלעכן לעבן“. מיין פּיעטעט פאַר פּרצן איז געווען די סיבה, אַז די פּרץ־טעמע זאָל זיין איינע פון מיינע באַליבטסטע טעמעס און זאָל גוט און וואַרעם אויפגענומען ווערן פון די צוהערערס, אין וואַרשע און אויף דער פּראָווינק.

י.ל. פּרצס ראַלע אין מייין גייסטיקער אַנטוויקלונג קען נישט געשריבן ווערן ווי אַ פּריוואַטער ענין. דאָס איז פאַרבונדן מיט פּרצס ראַלע ווי אַ דערצייער פון דער ראַדיקאַל־געשטימטער ייִדישער יוגנט און מיט זיין ראַלע אין ייִדישן געזעלשאַפט־לעכן לעבן. דאָס איז אָבער אַ טעמע פאַר אַן אַפּהאַנדלונג און נישט אין דעם קאַנ־טעקסט פון מיינע מעמואַרן. אַזאַ אַרבעט איז אויך נישט פאַר מיינע מעגלעכקייטן און פאַר מייין פּעדער.

אויף די דאָזיקע טעמעס איז ביז איצט — אויף וויפל איך ווייס — קנאַפּ געשריבן געוואָרן. דאָס וואַרט אויפן פּרצאַלאַג און אויף דעם געשיכטע־שרייבער פון ייִדישן לעבן אינעם אַמאָליקן פּוילן.

געווען בין איך נישט נאָר אַ קינד פון דער פּרץ־תּקופּה, נאָר אויך פון דער צייט און די אומשטענדן. די צייט פון מייין גייסטיקער אַנטוויקלונג זענען געווען יאָרן פון רעאַקציע. דער ייִדישער קיבוץ אין וואַרשע איז נישט באַשטאַנען בלויז פון ליכטיקע פּונקטן, ער האָט געהאַט אויך זיין שאַטנדיקע זייט: אַ זומפּ, אַן אונטערזעלעט מיט אירע סעקטאַרן, הערשטן און לאַפּיטוטנט.

נאָך דער מפּלה פון דער רעוואַלוציע פון 1905, אין די יאָרן פון בלוטיקן צאַרישן טעראָר־רעזשים, האָבן זיך אין דער וואַרשעווער ייִדישער סביבה אַנגעפלאַדיעט באַנדעס פון לאַבוסעס און קאַמבינאַטאַרן.

חוץ די עלעמענטן פון דער „נאַרמאַלער“ אונטערזעלעט: פּלערליי גנבים, ווייסער שקלאַפֿן־האַנדל, פּאַסערס אד״גל, האָבן אויף אַ חוצפּהדיקן אופן גראַסירט צוויי קאַטעגאָריעס חברה־לייט: פּוּח־גייערס און פּרעטענסיע־נעמערס, וועלכע האָבן באַרױבט און טעראָריזירט די ייִדישע באַפעלקערונג און געוואָרן די שרעק פון דער וואַרשעווער ייִדישער גאַס.

געהאַדעוועט אין די גאַסן, באַווױנטע פון דער פּוילישער און ייִדישער אַרעמ־קייט — האָבן זיך אַנגעטראָפּן אויף די זומפ־עלעמענטן און מאַכע פון זיי זענען מיר געווען אפילו פּערווענלעך גוט באַקאַנט. מיין פאַרשאַרפטע נטיה זיך צוצוקוקן צו אַלץ, וואָס עס קומט פאַר אַרום מיר, האָט מיך אויך באַווױגן זיך צו אינטערעסירן מיט דעם, וואָס ס'קומט פאַר אין דעם דאָזיקן וועלטל, צו זיין אַ צושויער פון די עקלהאַפטע מעשים פון די פּרעטענסיע־נעמערס און די אַפּעראַציעס פון די כּוּח־גייערס. איך האָבן אויך געזען דעם קאַמף, וואָס איז קעגן די דאָזיקע עלעמענטן

געפירט געוואָרן אין די יאָרן 1913–1914, געוויסט פון זייער „גלאַריע“ און געווען אַן עדות פון זייער אונטערגאַנג.

אַבער נישט געקוקט, וואָס איך בין געווען אַן אָפטער אַריינגייער אין די נעסטן פון די דאָזיקע באַנדעס, בין איך, צום גליק, פון דער דאָזיקער חברה נישט באַאיניג פלוסט געוואָרן און צו מיר האָט זיך נישט צוגעקלעפט קיין שמץ פון זייער שמוץ. אַ געוויסער אויסנאַם איז געווען מיין קליידונג, וואָס איז געווען ענלעך צו דער קליידונג פון די בלאַטע יינגלעך; זומער — אַ צוויירייק גראַנאַטענער אַנצוג, לאַ-קירטע אָדער געלע לאַטשן מיט דריי קנעפלעך אין דער זייט, אַ שטרויענער קאַפּע-ליוש און אין דער האַנט אַ שפיצרוט פון אַ זילבער-קאַליר און אַ יאָ-יאָ; ווינטער — געמוזנע שטייוועלעך מיט לאַקירטע פעסעלעך-כאַלעוועס, אַ מאַנטל מיט אַ שאַליאַוון פוטערנעם קאַלנער און מיט אַ גרוי באַראַנקאַווע היטל. די דאָזיקע קליידונג איז געווען מער אַ צולהכעיס דער מאַמעס פּוריטאַניזם ווי אַ רעזולטאַט פונעם אינפלוס פון די דעק-עלעמענטן. די דאָזיקע קליידונג האָט מיר אַבער נישט געשטערט צו באַזוכן אַרעלע סאַרדינערס שול און הערן דעם מגידס ר' משולם נאַשעלסקערס אַ דרשה, צו באַזוכן די אימפרעזעס פון „הזמיר“ און צו מאַכן מיין אַריינטריט ווי אַן אַקטיוויסט אין דער אַרבעטער-באַוועגונג.

דאָס אַבסערווירן דאָס לעבן פון דער אונטערוועלט — זייערע מנהגים, זיטן, מאַראַל און פּירונגען — איז מיר גוט צו נוץ געקומען אין מיין שפּעטערדיקן לעבן, אין מיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און אין דער צייט פון מיין פאַרברענגען אין די תּפּיסות ווי אַ פּאַליטישער אַרעסטאַנט.

און ווי פאַראַדאַקסאַל דאָס זאָל נישט קלינגען, באַטראַכט איך מיין אַבסערווירן די זומפּ פון יידישן קיבוץ אין וואַרשע פאַר אַ בייטראַג אין מיין גייסטיקער אַנג-טוויקלונג.

אין די פינף יאָר, פון 1909 ביז 1914, האָט מיין גייסטיקע אַנטוויקלונג דורכ-געמאַכט אַ שווערן וועג — און מיט אַ געוויסן דערפּאַלג.

כאַטש רעדן, לייענען און שרייבן אייראָפּעיִשע שפּראַכן, שרייבן יידיש און רעכענען אויף פּאַפּיר — האָב איך נאָך אַלץ נישט געקענט, און אין דער הינזיכט בין איך ווייטער געבליבן פּמעט אַן אַנאַלפּאַבעט, האָב איך פון דעסטוועגן אין פאַר-לויף פון די פינף יאָר זיך דערשלאָגן באַדייטנדיקע גייסטיקע רעסורסן.

מיין אַנטוויקלונג און מיינע קענטענישן, ספּעציעל אויפן געביט פון דער יידישער ליטעראַטור, טעאַטער און מוזיק, און פון די וויסנשאַפטן וואָס האָבן געהאַט אַ תּיקון אין דער יידישער שפּראַך — איז געווען אַ גאַנץ קענטיקע. קיין וואַזשנער למדן בין איך נישט געווען, אַבער פאַר קיין איגנאַראַנט וואָלט מען מיך שוין אויך נישט געקענט באַטראַכטן.

פאַרשיידענע פּאַקטאַרן, און אויך מענטשן, האָבן געווירקט און באַווירקט דעם גאַנג פון מיין גייסטיקער אַנטוויקלונג זינט דעם טאַג ווען כ'בין געוואָרן אַ לערן-

יינגל ביי אַ מעטאַל־טאַקער ביז מיינע ערשטע שריט פון אַ געזעלשאַפטלעכן טוער. אָבער דער וויכטיקסטער פון אַלע פאַקטאָרן איז געווען, און איז נאָך עדי־היום, דאָס וואָרט: דאָס געדרוקטע און דאָס גערעדטע וואָרט. נישט גרינג איז מיר אָנגעקומען דורכצומאַכן די ערשטע פּאָזע פון מייַן גייסטיקער אַנטוויקלונג. שווער איז געווען דער פּראָצעס — אָבער אייגנאַרטיק.

אויף אייגענע פיס

נאָך מייַן פּאַרלאָזן דעם וואַרשטאַט פון ר' שמשון זילבערבערג האָב איך ווי אַ פּאַכמאַן געמוזט זיך שטעלן אויף אייגענע פיס, אַליין פּאַרשטיין און אויספירן די אַרבעט, וואָס איז מיר געגעבן געוואָרן און נישט רעכענען אויף עמעצענס הילף. די לער און אַרבעט ביי ר' שמשון זילבערבערג איז געווען אַ נישט געשריבענער אַטעסטאַט און געעפנט פאַר מיר די טיר פון יעדער מעטאַל־טאַקער־פּאַבריק. די פּאַרלאָנגטע פון מיר 7 רובל אַ וואָך האָב איך אָן שוועריקייטן געקריגן. דאָס האָט אָבער געהאַט אויך אַ געגאַטיווע זייט: מ'האַט פון מיר דערוואַרט מער ווי איך האָב געקענט באַווייזן, אין קוואַליטעט אָדער אין קוואַנטיטעט.

איך האָב אָנגעהויבן וואַנדערן איבער די וואַרשטאַטן. טייל זענען מיר נישט געפעלן; מ'האַט נאָך געאַרבעט אויף דעם אַלטן שטייגער, מיט אַ פעדאַל געטראָטן מיט אַ פוס, וואָס ס'איז מיר פיזיש שוין געפּאַלן שווער. ביי ר' שמשון זילבערבערג זענען די טראַנסמיסיעס שוין מער ווי אַ האַלב יאָר געלאָפּן מיט דער קראַפט פון עלעקטריציטעט. אַנדערע האָבן זיך געפונען אין נישט באַקוועמע לאַקאַלן, אין קעלערס. אָדער אַרויסגעגעבן זייער אַ ביליקע אַרבעט. געווען אויך וואַרשטאַטן, וווּ די באַלעבאַטים זענען נישט געווען פון מיר צופרידן: מאַנגל פון קוואַליטעט, צו הויכער פּרייז, אָדער אַ נישט גענוגנדיקע צאַל אַרויסגעגעבענע אַרבעט. גע־שטרעבט האָב איך צו קריגן אָן אַרבעטפּלאַץ אין איינער פון די גרויסע און רענאַ־מירטע פּאַבריקן.

אין צוויי ערטער האָב איך בדעה געהאַט צו בלייבן אַ לענגערע צייט. אויך די באַלעבאַטים זענען געווען פון מיר צופרידן. ס'זענען אָבער געשען פּאַרפּאַלן, וואָס האָבן מיך נישט דערלאָזט דאָרט צו לאַנג צו פּאַרבלייבן.

דער וואַרשטאַט אויף דער עלעקטאַראַלנע־גאַס נומער 14 אין וואַרשע האָט געהערט צו אַ געוויסן פּיינשטיין, אַ ברודער פון דעם דעמאַלט באַקאַנטן אַקטיאָר און זינגער פּיינשטיין. דער אייגנטימער איז געווען אַן אינזשעניר, אַן אַסימילירטער ייד, וואָס האָט גערעדט אַ צעבראַכענעם יידיש. דער וואַרשטאַט איז געווען זיינע

א ירושה-זאך און פראדוצירט אן איינציק ארטיקל : וואסער-וואנטילן. געווען איז דאס א גרעסער פאבריקל פון א 15 ארבעטער און באשטאנען פון ביידע פאכטיילן — פון א טאקער-ווערקשטעל און א גיסעריי.

דער ווארשטאט איז אָנגעפירט געוואָרן פון פיינשטיינס אַ שוואַגער מיטן נאָמען אייגנאָץ, אַ געענדיקטער פון וואוועלבערגס טעכנישער שולע — אַ גוטער פאכמאַן פון ביידע פאכטיילן און איינער פון די קוואליפיצירטסטע גיסערס.

די וואנטילן האָבן געהאַט הוילקייטן. אַ פראָדוקט, וואָס האָט געהאַט הוילקייטן, האָט מען פאַרן גיסן געדאַרפט אין די פאַרמען אַריינלייגן אַן אַנטשפּרעכנדיקן קעגנ-שטאַנד, וואָס מ'האַט אין פאַך-לשון גערופן „קערנער“. די קערנער זענען געמאַכט געוואָרן פון אַ געמיש פון לייס, וואָס מען נוצט צו די פאַרמען און פון אַפּפּאַל פון אַ קו. איין מאָל גיט מיר אייגנאָץ אַ באַפעל כ'זאַל נעמען אַ שעפל, גיין אין אַ דער-נעבנדיקן קושטאַל ברענגען אַ שעפל מיט קואַפּפּאַל. איך האָב זיך אָפּגעזאַגט צו גיין, באַטראַכטנדיק זיין פאַרלאַנג ווי אַ פּחיתת-הפּבוד פאַר אַ טאָקער-געזעלן. איי-נאַץ איז צוגעשטאַנען צו מיר און געפאָדערט כ'זאַל תּיכּף גיין און ברענגען דאָס קומיסט. די אַרבעטער האָבן אים געגעבן גערעכט און געטענהט צו מיר : אייגנאָץ און די אַנדערע גיסערס האַלטן אין מיטן גיסן און יעדער איינער, צו וועמען ער וואַלט זיך איצט געווענדט, וואַלט גענומען דאָס שעפל און געברענגט דאָס נייטיקע מאַטעריאַל.

אין פיינשטיינס ווארשטאט האָט זיך צווישן די אַרבעטער געפונען איינער פון די „מיוחסדיקע“ פאַרטערס פון דער אונטערוועלט, פוליע מאַטש, איינער פון די ברידער פון דער אונטערוועלט-דינאַסטיע, וואָס מ'האַט גערופן די מאַטשעס.

פוליע מאַטש איז געווען אַ הויכער, שיינער, גאַנץ אינטעליגענטער, עלעגאַנט געקליידטער און גוטמוטיקער בחור, אָבער אויך אַ פראַפעסיאָנעלער אַלפּאַנס און אַ באַרימטער מעסער-שטעכער. ער איז געווען אַ גוטער בעל-מלאכה, געקומען און אוועקגעגאַנגען פון דער אַרבעט ווען ער האָט געוואַלט, געאַרבעט האָט ער ביי פיינשטיינען, כּדי צו מאַסקירן זיך פאַר דער פּאַליציי.

אויך פוליע מאַטש האָט מיך געהייסן גיין ברענגען דאָס קומיסט. איך האָב ווידער קאַטעגאָריש אָפּגעזאַגט. פוליע מאַטש איז צו מיר צוגעגאַנגען, דערלאַנגט עטלעכע אַרנטלעכע שטורכאַצעס, אַרויסגעוואָרפן מיך פון וואַרשטאַט, מיר נאַכגע-וואָרפן דאָס קאַפעטל, אליין גענומען דאָס שעפל און אוועק ברענגען דאָס קומיסט. אין מיינע שפעטערע יאָרן האָט דער דאָזיקער פאַרפאַל מיר געדינט פאַר אַ גוטע לעקציע ווי ווייט ס'מעג און ס'קען גיין ביי אַ מענטשן זיין גדלות און פּחיתת-הפּבוד.

דער ווארשטאט פון לאַנגן בער האָט זיך געפונען הינטער דער שטאַט וואַרשע, אין מאַקאַטאַוו, און האָט אַנטשפּראַכן מיינע דעמאָלטידיקע קוואליפיקאַציעס און אַרבעט-באַדינגונגען.

דאס איז געווען אַ מאָדערן-איינגעאַרדנטער טאַקער-וואַרשטאַט און גיסעריי אין באַקוועמע לאַקאַלן און אין צוויי באַזונדערע אָפיצינעס אין דעם זעלבן הויז. דער באַלעבאַס, דער לאַנגער בער, איז געווען אַ גוט-קוואַליפֿיצירטער טאַקער, די פּראָדוקציע — פון אַ געהעריקער קוואַליטעט. געווען איז אַבער דער לאַנגער בער אַ טובערקולאָז-קראַנקער, מיט אַפטע בלוטשטורצן. געהאַלטן האָט ער אַנט-שפּרעכנדיקע מענטשן און געצאַלט גוטע שכירות. די פּרוי האָט אים געהאַלפּן געשעפטלעך פירן די אונטערנעמונג.

דער אַנפירער פון דער גיסעריי איז געווען אַ יונגער צוואַנציק-יאַריקער אַרבע-טער, אַ הויך-קוואַליפֿיצירטער באַלמעלאַכע, איינער פון די געציילטע יידישע גיסערס, וואָס האָט געקענט פאַרמעווען די קינסטלערישסטע פיגורן און די אויסגע-הוילסטטע קעגנשטאַנדן, און אויך שטעלן פאַרן טיגל די פיגור פון יעדן מין גאַס. ער איז, פאַרשטייט זיך, געווען אויך אַ גוטער פאַרדינער. זיין נאַמען איז אויך געווען פּויליש, אין פאַך האָט מען אים גערופן „פּוילישע ממזר“. געווען איז ער אַ זון פון איינעם פון די עלטסטע פּאָבלייט, וועמען מ'האַט אין דער פּראָפעסיע גערופן יאַנקל פּופּקע. פּויליש איז צו זיינע צוואַנציק יאָר געווען פאַרהיראַט און שוין געהאַט אַ קינד. דאָס איז צו יענער צייט אין וואַרשע געווען אַ זעלטנקייט צווישן באַלמעלאַכעס אין זיין עלטער.

מיט אַ מאָל זענען אין טאַקער-ווערקשטעל דערגאַנגען גרויליקע געשרייען. טראָץ דער סעפּאַראַציע פון דער גיסעריי, דעם גערויש פון די טראַנסמיסיעס און פונעם טאַקן, האָט זיך דאָס געשריי אַריינגעריסן דורך די פאַרמאַכטע פענצטער. די אַרבע-טער פונעם טאַקער-ווערקשטעל און דער לאַנגער בער האָבן געלאָזט לויפן די טראַנסמיסיעס און אַוועק אין דער גיסעריי זען, וואָס עס איז געשען, און דערווען האָבן זיי דאָרט אַ שוידערלעך בילד: פּויליש איז געלעגן אַן אַפּגעקאַכטער פונעם פּליסיקן גאַס, וואָס דער טיגל האָט אויף אים אַרויפגעגאַסן. אויך די אַנדערע אַרבע-טער זענען געווען פאַרווונדיקט. ווען די גיכע הילף איז געקומען, האָט דער דאָקטער שוין געפונען פּוילישע און אים אַוועקגעפירט אין פּראָסעקטאָריום.

דער אומגליקפאַל האָט אויף די אַנוועזנדיקע געמאַכט אַ שרעקלעכן איינדרוק, און טעג זענען פאַרגאַנגען איידער מען איז מסוגל געווען זיך צוריק צו נעמען צו דער אַרבעט. פאַר דעם לאַנגן בער איז דער אומגליקפאַל געווען פּאַטאַל. קורץ נאָך דעם פאַרפאַל האָט ער באַקומען אַ בלוטשטורץ און איז געשטאַרבן.

פּוילישע לוויה איז געווען איינע פון די גרעסטע אין דער געשיכטע פון דער פּראָפעסיע. די פּאַבריקן און וואַרשטאַטן זענען אין טאַג פון דער לוויה געווען געשלאָסן. די אַרבעטער פון פאַך זענען מאַסנווייז געקומען באַגלייטן דעם מת צום בית-עולם. געקומען זענען אויך אַ גרויסע צאַל באַלעבאַטיים פון די פּאַבריקן און וואַרשטאַטן.

ביי די אַרבעטער פון פאַך האָט דאָס אומגליק מיט פּוילישע ממזר אַרויסגערופן

ממש א מיסטעריעזע שרעק. נישט אזוי דער פארפאל גופא. נאָר די, לויט זייער מיינונג, סיבה פון אומגליק. די אַרבעטער זענען געווען זיכער, אַז דאָס אומגליק איז געשען צוליב זיין מוטערס אַ קללה, צוליב דעם, וואָס די מוטער זיינע האָט אים פאַרשאַלטן. און פאַרשאַלטן זאָל די מוטער אים האָבן דערפאַר, ווייל ער האָט קעגן איר ווילן חתונה געהאַט מיט אַ מיידל מיטן נאָמען פערל, ווי זיין מאַמע האָט געהייסן. צווישן ייִדישן עולם, און באַזונדערס צווישן ייִדישע ווייבער, האָט געהערשט דער אַבערגלויבן, אַז די שוויגער און די שנור טאַרן נישט האָבן דעם זעלבן נאָמען, אין קעגנפאַל וועט איינע פון זיי שטאַרבן, די שוויגער אָדער די שנור. בשעת אַ קריגעריי זאָל פּוּלעס מוטער האָבן אים געשאַלטן און פאַרשאַלטן. די קללה, האָבן די אַרבעטער אין פּאָך געגלויבט, האָט זיך אָנגענומען און דער גור־דין איז אויסגעפירט געוואָרן אויף אַ גרויזאַמען אופן.

אין די יאָרן פון מיין געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט האָבן דער טראַגישער אומגליקפאַל מיט דעם גיסער פּוּלע, און דער טויט פון מיין יונגן חבר איסר, אַן עלעקטראַ-מעכאַניק, וועלכער איז געהרגעט געוואָרן דורך אַן עלעקטרישן שאַק אויפן דאָך פון אַ פאַבריק פון דער „אוינאַן לוקסעמבורגישע געזעלשאַפט“ אין דאַרט־מונד, דייטשלאַנד, וועסטפּאַליען, אין 1916, און כ׳האַב אים געזען אַ טויטן אין פּראַט־סעקטאָריום אין דאַרטמונד — געדינט ווי לעבעדיקע ביישפּילן פאַר דער נויטווענד־דיקייט צו פירן אַ קאַמף פאַר אַרבעטשוין, פאַרויכערונג פון אַרבעט־פאַרפאַלן, קאַמ־פענסאַציע פאַר אַרבעט־אינוואַלידן און פאַר זייערע פאַמיליעס.

פאַר פּסח פון יאָר 1913 האָב איך זיך געשטעלט אַרבעטן אין אַ קליינעם וואַר־שטאַט אויף מוראַנאווסקע 34 און געאַרבעט דאַרט ביז פאַר ראַש־השנה. באַשעפטיקט אין דעם וואַרשטאַט זענען געווען נישט מער ווי צוויי מענטשן — דער אייגנטימער און זיינס אַ ברודער, ביידע חסידישע יידן. פאַבריצירט האָט מען דאַרט אויסשליסלעך טיילן, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות צו דער סאַדע־וואַסער־פאַבריקאַציע. ווינטער פלעגן די צוויי ברידער צוגרייטן אַ זאַפּאַס פון טיילן פאַר די סאַדע־וואַסער־מאַשינען און אויך מעשענע קעפלעך פאַר די קופערנע באַלאַנען און גלעזערנע סיפּאַנען. אויפן זומער־סעזאָן איז צוגענומען געוואָרן נאָך אַן אַרבעטער. אין דעם דאָזיקן וואַרשטאַט האָב איך אַ סך גענאַסן, מאַטעריעל און פאַכמעניש. חוץ די זיבן און אַ האַלבן רובל אַ וואַך שכירות פאַר אַ 52 שעהדיקער אַרבעט־וואַך האָב איך געאַרבעט אַ סך איבערשעהען, פאַר וועלכע מ׳האַט געצאָלט מער מיט 25 פּראָצענט, און געקריגן אויך היפּשע „בירגעלטער“ פון די אייגנטימערס פון די סאַדע־וואַסער־פאַבריקלעך פאַר רעפּערירן זייערע קאַליע־געוואַרענע מאַשינ־טיילן.

אין די פאַר חדשים האָב איך זיך לייטיש אויסגעקליידט, גוט דערנערט, געגעבן דער מאַמען דריי און אַ האַלבן רובל אַ וואַך פאַר שלאָפן, וועט און שבתים, געהאַט

גענוג געלט זיך צו פארוויילן און ס'איז מיר נאך געבליבן א פאך קערבלעך אויף א נויטפאל.

אויך פאכמעניש האב איך אין די פאך חדשים א סך גענאסן. דאס ארבעטן מערסטנטייל ביי רעפארטורן פון ביז דאן מיר אומבאקאנטע טיילן פון מאשינען, טייל מיט קאמפליצירטער טאקער-ארבעט. האט אויסגעברייטערט מיין פאכמענישע פראקטיק. די אנווייזונגען אין דער ארבעט פון דעם עלטערן ארבעטער, וואס זענען מיר געגעבן געווארן. מיט א ברייט הארץ און מיט פאכמענערשער קענטעניש, האט מיר דערווארפן א סך באלמעלאכיש וויסן.

פארלאזן האב איך דעם דאזיקן ווארשטאט מיט באדויער. מיט רעספעקט פאר דעם עלטערן ארבעטער און מיט דאנקבארקייט פאר דעם אייגנטימער און זיין פאמיליע.

פאר ראש-השנה 1913 האב איך זיך געשטעלט ארבעטן אין זאקסענבערגס פאבריק אויף באניפראטן-גאס נומער 41.

זאקסענבערגס פאבריק האט זיך גערעכנט פאר איינער פון די גרעסטע, עלטסטע און סאלידיסטע. אן ארבעטער פלעגט דארט ארבעטן א סך יארן. פאבריצירט זענען געווארן אלערליי מעשענע טיילן צו וואסער-לייטונג און צו גאז. די קוואליטעט פון דער ארבעט איז געווען א מיטלמעסיקע. כאטש דער ארבעטס-פראצעס איז שוין געווען היפשעלך ראציאנאליזירט, איז די ארבעט נישט געווען מאנאטאן. פאכמעניש האב איך זיך אין דעם ארבעטפלאץ גוט אריינגעפאסט און די ארבעט-באדינגונגען זענען געווען דערטרעגלעכע.

דער אנפירער פון דער פאבריק איז געווען זאקסענבערגס יינגסטער זון, קאפל, א געענדיקטער פון וואוועלבערגס טעכנישער שולע. אליין האט ער נישט געארבעט, אבער פאכמעניש באהערשט ביידע פאכטיילן, פון דער טאקעריי און פון דער גיי-סעריי. פון צייט צו צייט פלעגט ער באטראכטן די אפגעטוענע ארבעט, א מאל זיך אויך צוקוקן צו דעם אופן ווי דער באלמעלאכע טוט זיין ארבעט און א מאל אויך זאגן זיין מיינונג וועגן דעם אופן פון יענעם ארבעט, געבן אן עצה אדער אן אנווייזונג.

קאפל איז געווען א הויכער, א שיינער, נישט קיין נאר, אבער פון די קלוגע וועמען ס'פעלט א טראפן זאלץ אין דער חכמה. ער איז געווען סאציאליסטיש גע-שטימט. מיט קאפלען האב איך נישט געהאט ביי דער ארבעט קיין שוועריקייטן און כ'בין גאנץ גוט מיט אים אויסגעקומען.

אין זאקסענבערגס פאבריק האט זיך פאר מיר געעפנט א ברייט פעלד פאר אבסערוואציע פון טיפן און מענטשלעכע כאראקטערן, א קוואל פון ידיעות און אינפארמאציעס וועגן לעבן פון די ארבעטער אין דער פאבריק, אין דער פראפעסיע, אין לאנד און אין דער גארער וועלט.

דער אַלטער זאָקסענבערג, דער באַלעבאַס פון דער פּאַבריק, איז געווען פּאַראַ-ליזירט אויף איין זייט און איז באַזייטיקט געווען פון דער אַנפירונג. יעדן טאָג אין דער פּרי איז ער געזעסן אין קאַנטאַר-שטיבל און זיך צוגעקוקט ווען די אַרבע-טער קומען צו דער אַרבעט. האָט ווער, חלילה, פּאַרשפּעטיקט, פּלעגט ער מאַכן געוואַלדן, קלאַפּן מיטן שטעקן און אַפילו נישט אַריינלאָזן. ער פּלעגט אויך פּרייטיק יעדן אַרבעטער אויסצאלן די שכירות און מאַרדוזשען, אַז די אַרבעטער באַרויבן אים. פון צייט צו צייט פּלעגט ער זיך אַרויפשלעפּן אין טאַקער-וואַרשטאַט, בלייבן שטיין אַ ווילע ביי איינער פון די טאַקאַרניעס, אַנהייבן קלאַפּן מיטן שטעקן אין דער פּאַדלאַגע און שרייען: „דערדליגער, אַ בעל-מלאכה ביסטו ? אַ דערדליגער ביסטו! קיין צוויי רובל אַ וואַך ביסטו נישט ווערט.“ ער פּלעגט אַוועקטרייבן דעם אַרבעטער פון דער טאַקאַרניע, און אַ מאַל אַפילו — מיטן שטעקן אַרויסאַגן פון דער פּאַבריק. די אַרבעטער האָבן אים געקענט און זיך נישט געמאַכט וויסנדיק פון זיינע געשרייען און זידלערייען. האָט ער וועמען אַרויסגעטריבן, פּלעגט דער אַרבעטער אַהיימגיין, צו מאַרגנס צוריקקומען, און דער אַלטער האָט נישט געדענקט, וואָס ס'איז מיט אַ טאָג פּרזער פּאַרגעקומען. דער אַרבעטער האָט נישט היזק געהאַט, און געקריגן באַצאַלט פאַר דער פּאַרלוירענער צייט.

זאָקסענבערגס צוויי עלטסטע זין, יצחק און יוסף, האָבן זיך נישט געטאַרט ווייזן אין דער פּאַבריק. זיי זענען אין דער רעוואַלוציע-צייט פון 1905 געווען אַקטיוו אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג און אַנגעפירט שטרייקן אין פּאַך און אויך ביי זייער פּאַטער. דער אַלטער זאָקסענבערג האָט אַ מאַל געטראָפּן זיין זון יוספּן אין פּאַבריק און אים אַזוי מכבד געווען מיטן שטעקן, אַז די גיכע הילף האָט זיך געמוזט מיט אים באַשעפּטיקן.

איינער פון זאָקסענבערגס זין איז געווען אַ גייסטיק-קראַנקער און זיך געפונען אין דעם משוגעים-אַנשטאַלט אויף דער זעלבער באַניפּראַטן-גאַס. ווען ער פּלעגט אַהיימקומען, האָט מען אין אים נישט געקאַנט באַמערקן וועלכע ס'איז גייסטיקע צערודערונג. ער פּלעגט אַרויפקומען אין טאַקער-וואַרשטאַט, מיינסטנס מיט אַ בוך אונטערן אַרעם, אַ רוסישן, פּוילישן אָדער דייטשישן, פּאַרפירן מיט די אַרבעטער שמועסן אויף פּאַרשיידענע טעמעס און געבן אַנזווייזונגען ווי גרינגער צו אַרבעטן, אַ מאַל אויך ווי אַזוי צו ענדערן דעם פּראָצעס פון דער אַרבעט. ער האָט גערעדט לאַגישע, קלוגע און אינטעליגענטע רייד. מיט אַ מאַל פּלעגן זיך פון זאָקסענבערגס וווינונג דערהערן ווילדע געשרייען. דער גייסטיק-קראַנקער זון האָט געקריגן אַן אַנפאַל פון משוגעט און מען האָט אים געמוזט צוריקפירן אינעם אַנשטאַלט פאַר משוגעים.

די אַלטע זאָקסענבערג איז געווען אַ „שאַפענפעלעריין“ — אַ גנבטע אין די קראַמען און אויף די מערק. מ'האַט זי אין שטאַט גוט געקענט. אַן אַ שיעור מעשיות האָט מען אין דער פּאַבריק וועגן איר זיך אַנדערציילט, ווי אַזוי מ'פּלעגט זי פּאַקן

גנבענען אין די קראַמען, ווי די פישערקעס פלעגן זי פאטשן מיט די געגנבעטע פיש, וועגן אירע אַרעסטן און ענלעכע מעשיות. די אַרבעטער האָבן דער אַלטער זאָקסענ-בערג נישט באַטיטלט מיט דעם מעדיצינישן צי יורדישן נאָמען „קלעפטאָמאָקע“, נאָר פשוט „די גנבעטע“.

דעם אַלטן זאָקסענבערגס איינציקע טאַכטער איז געווען אַ פראַפעסיאָנעלע פראַסטיטוטקע, אַ נאַפּקע פון אַ הויכן קלאַס. זי האָט אָפּערירט אין די אויסלענדישע גרויסע שטעט, אויף דער ריווערע, אין מאַנטע-קאַרלאַ א"א. אַ צוויי-דריי מאָל אין יאָר פלעגט זי צוריקקומען צו די עלטערן און מיטברענגען מיט זיך יעדעס מאָל אַן אַנדער מאַנספאַרשוין, צי דאָס איז געווען אַ געליבטער אָדער אירס אַן אַלפאַנס — האָבן די אַרבעטער אין פאַבריק נישט געוואָסט. זי איז געווען אַן אויסערגעוויינ-לעכע שיינהייט. ווען זי פלעגט זיך באַווייזן אין הויף פון דער פאַבריק, זענען די אַרבעטער אַוועק פון די טאַקאַרניעס און שרובשטיקן און צוגעקלעפט זיך צו די פענצטער זי אַנצוקוקן.

בשעת איר אַהיימקומען איז זאָקסענבערגס איינציקע טאַכטער געוואָרן די טעמע פון די געשפּרעכען אין דער פאַבריק און איך האָב גענאָשט אַ היפש ביסל ידיעות וועגן דעם לעבן אין די גרויסע שטעט און אין די רייכע רעסאָרט-פלעצער. די אַרבעטער פון זאָקסענבערגס פאַבריק זענען פאַר מיר געווען אַ גוט מאַטער-יאַל פאַר אַבסערוואַציע און אַ קוואַל פון ידיעות און אינפאָרמאַציע. צום ערשטן מאָל האָב איך זיך געפונען אין אַ סביבה פון אַ גרעסערער צאָל אַרבעטער, איבער 20 אין צאָל, מיט וועלכע כּהאַב צוזאַמען געהויזט וואָכן און חדשים, פון 9 ביז 11 שעה אַ טאָג און געקענט יעדן אַבסערווירן, בכיסו, בכוסו ובכעסו; ווי דער סכום שכירות זירקט אויף זיין כאַראַקטער און האַנדלונג, זיין פאַרהאַלטן זיך אין דער רעסאָראַציע ביים פרעס און זויף אין די פרייטיק-פאַרנאַכטן און בשעת די קאַנפליקטן צווישן זיך. דער עלטערער געזעל, שאול, האָט געאַרבעט ביי דער „פאַציאָנגאַווע“ דרייבאַנק, און געקריגן 15-16 רובל אַ וואָך שכירות. ער איז געווען אַ באַיאָוועץ אין די רעוואָלוציע-יאָרן 1905, אַ גבאי אין דער שול, וואָס האָט געהערט צום פאך, האָט געהאַט פרעטענסיעס אויף ליטעראַטור-קענטעניש און ליטעראַטור-מבינות און געבלאָזן פון זיך ווי אַן אינדיק. זיין באַצונג צו די אַנדערע אַרבעטער איז געווען אַ פאַרריסענע.

אַ בעלמעלאַכע איז שאול געווען אַ גוטער, אַבער ווייט נישט פון אַזאָ קאַליבער ווי ר' שמשון זילבערבערג. זרח און זייערס גלייכן. פון זיין ליטעראַטור-קענטעניש און מבינות האָב איך קנאַפ געהאַלטן. ווי יונג איך בין דעמאָלט נישט געווען, האָב איך געהאַט די חוצפה זיך איינצורעדן, אַז כּקען מער פון אים און ווייט בעסער פון אים.

שאול האָט ליב געהאַט צו דערציילן וועגן זיינע אויפטוען פון אַ קעמפּער און איך האָב זיך גערן צוגעהערט צו זיינע דערציילונגען.

יאנקל, „יאנקל פויער“, ווי מ'האט אים גערופן — דער צווייטער אין דער גרויס פון שכירות, 11—12 רובל א וואָך — איז געווען אַ פראַסטער חי-וקיים. מ'האט אים קיין מאָל נישט געזען מיט קיין געדרוקט וואָרט אין האַנט און איך ווייס נישט צי ער האָט יאָ אָדער נישט געקענט לייענען וועלכע ס'איז שפראַך, אָפילו ייִדיש. זיין גרויסקייט און בריהשאַפט האָט ער אַרויסגעוויזן אין די פרייטיק-פאַרנאַכטן אין די רעסטאָראַנען. נאָך דער גרויסער פאַרציע פיש פלעגט ער אַריינרוקן אַ האַלב גענדזל, פאַרטרונקען מיט עטלעכע קופלעס ביר און אויפנאַשן אַ טיפן טעלער מיט אַרבעס. דער גרעסטער טייל פון זיין פאַרדינסט איז אַוועק אין די פרעסאַרניעס. דאָס מערקווערדיקע איז געווען, אַז טראָץ זיין אַכילה איז ער געווען אַ מאַגערער. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט ער געאַרבעט אין דייטשישע מעטאַל-פאַבריקן און איז צוריקגעקומען קיין וואַרשע אַ בריליאַנטענער באַלמע-לאַכע, ער איז אָבער שנעל פאַרשוונדן פון וואַרשעווער האַריזאָנט.

אינער פון די אַרבעטער איז געווען אַ ליטוואַק. גענויער אַ ליטוואַקל, אַ קליינס און אַ דאָרס, האָט געקאַרגט זיך דעם ביסן אין מויל. פאַרדינט האָט ער 9 רובל אַ וואָך, געטשילעט אַ גראַשן צו אַ גראַשן. געזאַגט האָט ער, אַז ער שפאַרט, פדי צו קענען אַוועקפאַרן קיין אויסלאַנד לערנען אויף איבזשעניר. דער ליטוואַק איז געווען אַ געבילדעטער מענטש. ווו ער האָט זיך אויסגעלערנט די מלאכה פון מעטאַל-טאַקעריי — ווייס איך נישט.

צווישן דעם ליטוואַק און דעם עלטסטן געזעלן איז געווען אַ נישט געשריבענער אַפמאַך: שאול זאָל אים לאָזן עקספערמענטירן אויף דער „פאַציאָנגאַווע“ און ער וועט אים געבן לעקציעס אין אַריטמעטיק.

די פאַציאָנגאַווע טאַקאַרניעס זענען אין וואַרשע צו יענער צייט נאָך נישט געווען קיין אויטאָמאַטיזירטע. פדי צו קענען שניידן אַ געוויסן גווינט האָט מען געמוזט צופאַסן דריי אָדער פיר טריבן. דאָס האָט געפאַדערט אַ מאַטעמאַטישע אויסרעכענונג, טייל מאָל אָפילו אַ קאַמפליצירטן חשבון, און איינע פון די קוואַלי-פיקאַציעס פון אַ מעטאַל-טאַקער ביי אַ פאַציאָנגאַווער דרייבאַנק איז געווען דאָס קענען מאַניפולירן מיט די טריבן, בפרט ווען זיי זענען געווען אין אַ קליינער צאָל. ביים ליטוואַקל איז דאָס מאַכן דעם נייטיקן חשבון געווען אַ שפילכל, ביי שאולן איז דאָס אָבער געווען אַ מוח-ברעכערישע אימפרעזע, אַפט מאָל אָפילו אַן אויפגאַבע נישט צום לייזן. שאול האָט דעם ליטוואַק ווייניק געקענט פון זיך געבן. די עקספער-רימענטן, וואָס דער ליטוואַק האָט געמאַכט אָדער געוואַלט מאַכן, זענען מערסטנס פאַר דעם עלטסטן געזעלן געווען סתרי-תורה. דערקעגן די לעקציעס פון מאַטעמאַ-טיק, וואָס שאול האָט פון דעם ליטוואַק געקריגן, זענען אים גוט צו נרץ געקומען. איך האָב דעם ליטוואַק נישט גערן געהאַט, פיזיש נישט פאַרטראָגן זיין אויסזען. זיין פנים, ענלעך צו אַ שטשור, איז מיר געווען אַפשוטיסנדיק. מיך האָט דאָס ליטוואַקל גראַד יאָ גערן געהאַט און אַפט פראַבירט פאַרפירן מיט מיר אַ שמועס,

אָבער טראָץ דעם, וואָס כ'האַב געוואָסט, אַז כ'קען פון אים פראָפּיטירן, בין איך נישט אומשטאַנד געווען צו שטיין אָדער צו זיצן מיט אים פנים אל-פנים אַ לענגערע צייט. מיט יאָרן שפּעטער האָב איך איבערגעלעבט אַן ענלעך געפיל. צווישן מיינע נאַענטע חברים איז געווען איינער מיט אַזאַ פיגור און שטשורעוואַטע פנים, ווי דער דערמאָנטער ליטוואַק.

מיין חבר איז געווען אַן אינטעליגענטער און פעיקער מענטש. אַ זייער באַגאַב־טער זשורנאַליסט, וועמען וואַלדימיר מעדעם האָט נאָך אין 1919-1920 געגעבן סמיכה אויף זשורנאַליסטישער פעיקייט. ער איז געווען איינער פון די הויפטשאַפּערס פון קאָמבונד אין פּוילן, שפּעטער אַ טוער און אַ שרייבער אין דער קאָמ. פּאַרטיי פון פּוילן. ער האָט געהאַט און האָט נאָך היינט אין פּוילן אַ נאָמען פון אַ פעיקן מענטש און אויסגעצייכנטן זשורנאַליסט, אַ קענער פון שפּראַכן און פון אַ גוטן איבערזעצער. מיר איז אָבער פיזיש שווער געווען זיך צו געפינען אַ לאַנגע צייט אין זיין געזעלשאַפּט. איך האָב נישט געקענט פאַרשטיין פאַר וואָס זיין פּרוי, אַן אינטעליגענטע און פעיקע — אַ ריי יאָרן האָט זי געאַרבעט אין דער פּוילישער דעלעגאַציע ביים פאַרבאַנד פון די פאַראייניקטע פעלקער — און אַ באַמת שיינע, האָט דעם חבר מיינעם אויסגעקליבן פאַר איר לעבנס-באַגלייטער, איז געווען און איז — ווי איך בין אינפאַרמירט — נאָך היינט פאַרליבט אין איר מאַן. ווען כ'פלעג זיי טרעפן צוזאַמען אין בעט האָב איך געפילט ווי ס'וואַלט מיר ווער געגעבן מיט אַ שטעקן איבערן קאָפּ, און געהאַט דאָס געפיל, ווי כ'וואַלט בייגעוויינט אַן אומהיימ־לעכע מאַקאַברישע סצענע. נאָך היינט קען איך זיך נישט אָפּגעבן קיין חשבון פון מייין פיזישן ווידערווילן סיי צו דעם ליטוואַק אין זאָקסענבערגס פאַבריק און סיי צו מייין אַמאָליקן חבר און פּריינד, פאַר וואָס איך האָב זיך אַזוי שלעכט געפילט ווען כ'פלעג טרעפן מייין דערמאָנטן חבר אין דער געזעלשאַפּט פון זיין שיינער פּרוי. אויך צווישן די שרובשטאַק-אַרבעטער, די קנאַפּערע פאַרדינערס, זענען געווען

מערקווערדיקע און טשיקאַווע טיפּן. איינער פון זיי איז געווען דער „זשלאַב“. דער זשלאַב איז געווען אַ הויכער, ברייטפלייציקער געזונטער בחור, אין ווע-מענס הענט די גרעכסטע פּייל האָט געטרעשטשעט. ער האָט דווקא געוואַלט ווערן אַ מעטאַל־טאַקער, אָפּט צוגעגאַנגען צו די טאַקערס און געבעטן מען זאָל אים לערנען די מלאכה פון טאַקעריי. איך פלעג אים גערן געבן אַ געלעגנהייט. ערשטנס, פאַר וואָס נישט? מיר האָט מען געמעגט ווייזן און לערנען, און אַנדערע זאָל איך זשאַלעווען? צווייטנס, זענען עס געווען פּריילעכע מינוטן, ווען דער זשלאַב איז געשטאַנען ביי דער טאַקאַריי. דאָס קוריאַזע איז געווען, אַז דער פיזיש געזונטער בחור מיט די פעסטע ידיים האָט אין זיינע הענט געהאַלטן דאָס שטיקל האַנטגעצייג, ווי די פינגער זיינע וואַלטן געווען פון וואַטע. פלעגט ער פּראַבירן אַרבעטן מיט די הענטלעך פון סופאַרט, זענען די הענטלעך ביי אים געפּלויגן אַ מייל אַ מינוט. בשום אופן האָט מען אים נישט געקענט אויסלערנען פעסט האַלטן דאָס שטיקל

האָנטגעצייג אין זיינע הענט אָדער לאַנגזאַם דרייען די קאַלבעס פון סופאַרט. איך פלעג צו אים שרייען: „זשלאָב, גיב אַ קוק, מיינע הענט זענען דאָך קינדערישע אין פאַרגלייך מיט דיינע, איז פאַר וואָס זשע האַלט איך פעסט דאָס שטיקל געצייג אין מיינע הענט, און אין דיינע לאַפעס טאַנצט עס אַ מאַזורקע, אַהין און אַהער, אַרויף און אַראָפּ?“ נאָך ערגער פלעגט דער דערמאָנטער אַרבעטער אַפּשניידן ביי די אַנדערע געזעלן. ער פלעגט אַוועקגיין פון זיינע לעקציעס אַ פאַרשעמטער און אויס-לאָזן זיין כעס צו דער פּייל, מיט וועלכע ער האָט אַפּערירט.

אַ צווייטער שרובשטאַק-אַרבעטער האָט זיך געהאַלטן פאַר אַ סאַציאַליסט און מאַניפעסטירט זיין רעוואָלוציאַניזם ווען מען האָט יאָ און ווען מען האָט נישט געדאַרפט. וואַרשיינלעך איז ער צו יענער צייט געווען אַ שטיקל אַקטיוויסט אין בונד אין וואַרשע. קיין גרויסער חכם איז ער נישט געווען, אָבער אַראַגאַנץ האָט ער פאַרמאָגט פאַר ציען און מיט יעדן זיך אַרומגעריסן. די אַרבעטער האָבן אים פיינט געהאַט. קיין בעסער מוזל האָט ער אויך נישט געהאַט ביי מיר. זיין פּאַזיטיווע טאַט איז געווען דאָס פאַרשפּרייטן „די צייט“, דעם לעגאַלן אַראַגאַן פון בונד, וואָס איז צו יענער צייט אַרויס וואַכנטלעך אין פעטערבורג. פון אים האָב איך געקריגן דעם ערשטן עקזעמפלאַר פון „די צייט“ און געוואָרן אַ שטענדיקער לייענער פון דער וואַכנשריפט און שפעטער אויך אירס אַ פאַרשפּרייטער.

בעת אַ צוזאַמענשטויס צווישן דעם דערמאָנטן שרובשטאַק-אַרבעטער מיטן עלטסטן געזעלן, צוליב אַ שלעכטער צוגרייטונג פון אַן אַביעקט צום טאַקן, האָט שאול אים אומגערן געגעבן אַ קלאַפּ. דער אינצידענט איז אין פאַבריק אויסגעגלייכט געוואָרן און שאול האָט זיך פאַר אים אַנטשולדיקט.

וואַכן שפעטער איז אין „די צייט“ אַפּגעדרוקט געוואָרן אַ קאַרעספּאָנדענץ, אין וועלכער דער אינצידענט איז באַשריבן געוואָרן, ווי ס'וואַלט מיט אים געשען עפעס אַ גרויס אומגליק דעם אַרבעטער-קלאַס, פול מיט גוזמאות און צעדרייטע פאַקטן. כאַטש ס'איז נישט אַנגעגעבן געוואָרן ספּעציפיש דאָס אַרט און דאָס פּאָך פונעם אינצידענט, האָבן די אַרבעטער אין זאַקסענבערגס פאַבריק געוויסט וואָס און וועמען מען מיינט. ס'איז אויסגעבראַכן אַ שטורעם קעגן דעם שרובשטאַק-אַרבעטער און קעגן דער צייטשריפט. איך האָב אים אַ שמיץ געטאַן אין פנים אַריין אַן עקזעמפלאַר פון „די צייט“ און צו אים אַ זאַג געטאַן: „אויב דיין צייטונג זאָגט וועגן דער פאַבריק און וועגן שאול'ן אַזוי פיל ליגנס, וויל איך זי מער נישט אַנקוקן.“ ווען ס'האַט זיך אַ ביסל באַרויקט, האָט דער ליטוואַק געטוישט זיין פּלאַץ, פאַרנומען אַן אַרט ביי אַ טאַקאַרינע לעבן מיר, אַנגעהויבן מיט מיר שמועסן וועגן מיין האַנדלונג לגבי דער צייטונג און געגעבן צו פאַרשטיין, אַז מיין האַנדלונג איז נישט קיין ריכטיקע. אין פאַרלוויף פון עטלעכע טעג האָט ער מיט מיר גערעדט אויף דער טעמע, ווי אַזוי מען דאַרף לייענען צייטשריפטן, וועגן אמת און נישט-אמת אין געדרוקטן וואָרט, וועגן קריטישער באַציונג צום געלייענטן, וועגן האָבן אַן

אייגענע מיינונג וועגן אלץ וואָס מען זעט און מען לייענט, און פאַר וואָס מ'קען „די צייט“ נישט באַשולדיקן און מאַכן פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער געגעבענער אַדער פאַר וועלכע ס'איז אַנדערע קאַרעספּאַנדענציעס.

נאָך דעם שמועס האָב איך „די צייט“ ווידער אָנגעהויבן צו קויפּן און צו לייען-נען. די לעקציע, וואָס דער ליטוואַק האָט אין פאַרלויף פון עטלעכע טעג פאַר מיר געהאַלטן, האָב איך קיין מאָל נישט פאַרגעסן און זי איז געוואָרן אַ באַזע אין מיין אופן פון לייענען און אויפנעמען ליטעראַטור פון אַ סאַציאַלן און געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער.

איך ווייס נישט, צי דער ליטוואַק איז געווען אַ בונדיסט אַדער אַ בונדישער סימפּאַטיקער, וואָרשיינלעך איז ער געווען אַ סאַציאַל-רעוואָלוציאַנער אַדער אַ סימפּאַטיקער פון די ס.ר., ער האָט אָבער נישט פּאַזירט מיט קיין רעוואָלוציאַניזם. אין מיין שפּעטערדיקער פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט האָב איך זיך נישט איין מאָל דערמאָנט אין דעם ליטוואַק און אין דעם דערמאָנטן שרוב-שטאַק-אַרבעטער, קאַנפּראַנטירט זייער אופן פון רעדן און זייער אופן פון האַנדלונג — און געמאַכט פאַר זיך די געהעריקע אויספירן.

אין זאַקסענבערגס פּאַבריק זענען די קעגנזייטיקע באַציונגען צווישן מיר און די איבעריקע אַרבעטער געווען קאַלעגיאַלע, אָבער לעבלעכע.

דערפילט האָב איך מיינע התחייבותן צום אַרבעטער-קאַלעקטיוו, ווי צו יעדן אַרבעטער באַזונדער, אַנטיילגענומען אין די פּרייטיק-פּאַרנאַכטן אין די ליבאַציעס אין די רעסטאָראַנען און באַזאַלט אַ גלייכן חלק אין דער פּוילע, כאַטש כ'בין נישט געווען קיין גרויסער עסער און נאָך אַ קלענערער טרינקער. בשעת אַ געלטזאַמלונג פאַר וועלכן ס'איז צוועק האָב איך צוגעטראָגן אַ געהעריקן ביישטייער און געגעבן בתּשואות-חן, אָבער קאַטעגאָריש אָפּגעזאַגט יעדע ווענדונג און פּאַרלאַנג צו ווערן אַ מיטגליד פון דער שול און קומען אין שול אַריין דאַוונען אַדער צום קידוש אין די שבתים און אין די יום-טובים.

געהאַט האָב איך אָפּענע אויגן צו זען, וואָס ס'קומט פאַר אַרום מיר און אָנגע-שפּיצט די אויערן פאַר יעדן שטיקל נייעס, וואָס האָט אין פּאַבריק צירקולירט, אָבער ווייניק זיך געמישט אין דעם לעבן און אין די אָמפּערייען צווישן די אַרבעטער. מיין באַציונג צו די אַרבעטער איז געווען אַ קאַלעגיאַלע, אָבער אַ רעזערווירטע — אַ מיידה, וואָס כ'האַב אין יענער צייט איבערגענומען פון מיין טאַטן, אָבער, ליידער, נישט דערהאַדעוועט זי פאַר און בעת מיין פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

די באַציונג מצד די אַרבעטער צו מיר איז געווען אַ געמיש פון גרינגשאַץ צו אַ יינגל און דעם געוויינטלעכן מינימאַלן רעספּעקט פאַר אַ פּאָך-קאַלעגע. אויס-געזען האָב איך אַ סך יינגער פון מיינע 17 יאָר און בין געווען דער קלענסטער

פארדינער צווישן די טאָקערס. אַנגעהויבן האָב איך מיט זיבן און אַ האַלבן רובל אַ וואָך און פסח 1914 צוגעקריגן 50 קאָפּיקעס אַ הוספה. קיין אויפטוער ביי דער אַרבעט בין איך נישט געווען, כ'האָב געטאָן מיין אַרבעט בשלימות אָבער אַן אינדי-ציאָטיוו. קיין גיבור בין איך נישט געווען. מ'האָט גריילעך געקענט זען, אַז די אַרבעט פאַלט אויף מיר פיזיש שווער. דאָס אַלץ האָט נישט אַרויסגערוּפּן צו מיין פּערזאָן צו פּיל רעספּעקט. איך בין אָבער אויך נישט אינגאַריט אָדער באַליידיקט געוואָרן. ווען כ'האָב זיך ביי דער אַרבעט גענייטיקט אין הילף, אַן עצה אָדער אַן אַנווייז, איז עס מיר געגעבן געוואָרן אויפן בעסטן אופן. אין געוויסע פּאַלן איז מען אפילו געקומען פרעגן ביי מיר אַ מיינונג אין אַ פּאַבריק-ענין. די באַציונג פון די אַרבעטער צו מיר איז בדרך-כלל געווען אַ קאַרעקטע, אָבער אַ לעבלעכע, נישט צו הייס און נישט צו קאַלט.

אַן אויסנאַם איז געווען די קעגנזייטיקע באַציונג צווישן מיר און איינעם פון די אַרבעטער, וועלכער האָט אין דעם פּראָדוקציע-פּראָצעס אין זאָקסענבערגס פּאַבריק פּאַרנומען דאָס סאַמע לעצטע אָרט, ביי אומקוואַליפיצירטער אַרבעט.

צו דעם דאָזיקן אַרבעטער, וועמענס נאַמען איך קען זיך צום באַדויערן בשום אופן נישט דערמאַנען, האָב איך זיך ביסלעכווייז צוגעקלעפט און ער איז מיט דער צייט געוואָרן מיינס אַן עלטערער פּריינד און אַ לערער, צו וועמען כ'פלעג זיך ווענדן מיט קשיות און שאלות וועגן פּאַרשיידענע ענינים.

געווען איז דער דאָזיקער אַרבעטער, אין עלטער פון אַרום 50 יאָר — אַן אַלזייטיק געבילדעטער מענטש. מ'קען זאָגן אַן ערוּדיט אויף אַ סך געביטן און זיכער געהאַט הינטער זיך אַקאַדעמישע, אַ פּולע צי טיילווייזע, בילדונג. ער האָט באַהערשט עטלעכע שפּראַכן אין וואָרט און אין שריפט, אַ סך געוואַנדערט אין זיין לעבן, געלעבט אָדער פּאַרבראַכט אַ צייט אין דייטשלאַנד, עסטרייך-אונגאַרן, פּראַנקרייך, שווייץ, ענגלאַנד, פּאַראַייניקטע שטאַטן, דרום-אַמעריקאַנער לענדער און אויך אין ווייטן מיזרח, אַנטלויפנדיק פון דער צאַרישער אַרמיי אין דער צייט פון דער רוסיש-יאַפּאַנישער מלחמה. צי ער האָט אין וואַרשע געלעבט אויף זיין אייגענעם אָדער אויף אַ פרעמדן נאַמען, ווייס איך נישט.

ווען כ'בין אַנגעקומען אַרבעטן אין זאָקסענבערגס פּאַבריק, איז דער דערמאַנטער אַרבעטער שוין געהאַט געווען באַשעפּטיקט אַ געוויסע צייט. געאַרבעט האָט ער ביי די שמערגל-שטיינער. קאַפּל זאָקסענבערג איז געווען דער ערשטער אין דער פּראַ-פעסיע, וואָס האָט איינגעפירט שמערגל-שטיינער ווי אַ טייל פון דער פּראָדוקציע. זיי האָבן פּאַרטראָטן די פּייל ביים אַוועקנעמען די צויטן פון די געאַסענע קעגנ-שטאַנדן, וואָס מ'האָט פּאַכמעניש גערופּן „באַשטויסן“. מען פּלעגט אַוועקשלייפּן אַנשטאַט פּיילן און אויך אַראַפּשלייפּן די גראַבע הויט פון די געאַסענע אַרטקילען. די אַרבעט איז געווען אַ לייכטערע ווי מיט דער פּייל און האָט אויך ווייניקער גע-קאַסט.

געווען איז דער אַרבעטער אַ קאַליקע, אַ געליימטער אויף ביידע פּיס, געקומען און אַוועקגעפאַרן פון דער אַרבעט אין אַ וועגעלע. מ'האַט אים געמוזט אַרויפנעמען און אַראָפּטראָגן פון טאַקער-וואַרשטאַט און אויך אַריינפירן דערליידיקן זיינע פיזיאָ-לאָגישע באַדערפענישן. פאַרדינט האָט ער 6 רובל אַ וואָך. פאַר אַזאַ מיין אַרבעט — אַ געהערקער פּרייז, אָבער אַ הונגערלויין פאַר אַ מאָן מיט אַ פאַמיליע. וואַרשיינלעך איז ער געווען אַ קרוב פון די זאַקסענבערגס. קאַפּל האָט געמאַכט שקרות און אים צוגעשריבן פּלומרשטע איבערשעהען. די אַרבעטער האָבן זיך צו אים באַצויגן מיט גרינגשאַץ און מיט רחמנות.

ווען כ'האַב זיך אַ ביסל איינגעבירגערט אין זאַקסענבערגס פאַבריק, האָב איך באַמערקט, אַז דער אַרבעטער, דער קאַליקע, וואָס אַרבעט ביי די שלייפּשטיינער, טיילט זיך אויס פון די אַנדערע אַרבעטער מיט זיין אופן פון רעדן און באַנעמען. כ'האַב זיך אָנגעהויבן מיט אים צו פאַראינטערעסירן און, ווי געזאַגט, צוגעקלעפט געוואָרן צו אים. איך פלעג מקריב זיין דאָס גיין אויף מיטאַג, האָב מיטגענומען מיט זיך זעמל מיט אויפשניט און אַ פלעשל ביר און פאַרברענגט מיט אים די מיטאַג-שעהען. קאַטעגאָריש פלעגט ער זיך אַפּוואָגן פון מיינע דעליקאַטעסן, אָבער גערן געטיילט מיט מיר דאָס פלעשל ביר.

מיט נייגער און אינטערעס פלעג איך אויסהערן זיינע מעשיות וועגן די פאַר-שיידענע לענדער, וועגן די מנהגים און לעבנס-שטייגער, וועגן מצב פון דער באַ-פעלקערונג און פון די אַרבעטער. ער האָט געהאַט אַן עקספּערעסיוון אופן פון רעדן. טייל מאָל האָבן זיינע דערציילונגען געקלונגען ווי טויונט און איין נאַכט, אַן אַנדער מאָל — ווי אַ פּראָפּעסאָרישע לעקציע, אָבער אַלע מאָל פּאַסצינירנדיק און אינטע-רעסאַנט, און איך פלעג ממש פאַרכאַפט ווערן פון זיינע מעשיות, שילדערונגען און געדאַנקען.

אָבער נישט נאָר הערן פלעג איך, נאָר אויך זיך קעגנשטעלן און אַמפּערן. נאָך איצט, בשעת כ'שרייב די שורות, פיל איך דעם זיסן טעם פון דער היציקער דיסקוסיע, וואָס איך האָב מיט דעם דאָזיקן אַרבעטער געפירט וועגן די צוויי דער-ציילונגען: ל. שאַפּיראַס „דער צלם“ און שלום אַשס „מעריי“, געדרוקטע אין דער אַמעריקאַנער צייטשריפט „דאָס נייע לעבן“, וואָס איז צו מיר צופעליק דערגאַנגען (די צירקולאַציע פון „דאָס נייע לעבן“, „צוקונפט“ און ענלעכע אויסגאַבעס איז אין צאָרישן רוסלאַנד געווען פאַרבאַטן). ער, האַלטנדיק מיט אַשס צוגאַנג צו מעריי, און איך, פאַרטיידיקנדיק די איינשטעלונג פון ל. שאַפּיראַ אין „דער צלם“, אַ דיסקוסיע, וואָס איז, אַגב, געווען מיין ערשטער נישט אַפיציעלער דעביוט אויפן שלאַכטפּעלד פון פּאַלעמיק.

אַן אמת גליק איז פאַר מיר געווען, וואָס כ'האַב זיך אין מיין 17-יאַריקן עלטער באַגעגנט מיט דעם דאָזיקן אינטעליגענטן, קלוגן, געבילדעטן און אינטערעסאַנטן מענטשן, וועלכער האָט מיך באַרייכערט מיט אַ שלל פון ידיעות און אינפּאַרמאַציעס

וועגן וועלט און מענטש, און דירעקט און אומדירעקט אויסגעאיבט אויף מיר אן איינפלוס.

און פאר א גליק באטראכט איך אויך דאס, וואס שוין צו יענער צייט האב איך פארמאגט דעם פוח און דעם מוט גייסטיק נישט צו ווערן קיינעמס סאטעליט, זעלב-שטענדיק פארמירן מיינע געדאנקען און מאכן מיינע אויספירן — און געהאט די דרייסטיקייט זיך קעגנצושטעלן מיין עלטערן פריינד און ווען כ'האב געהאלטן פאר נישט ריכטיק זיינס א מיינונג אדער אן עצה — צו האנדלען אנדערש ווי ער האט מיך געראטן.

אזוי למשל, האט זיך קריטיק וועגן מיין יינגלשער און אראגאנטער האנדלונג לגבי דער בונדישער וואכנשריפט „די צייט“, וועגן וואס כ'האב שוין פריער דער-ציילט, און זיין עצה ווידער נעמען לייענען די דאזיקע צייטשריפט — געהאט אויף מיר א מער דירעקטע ווירקונג ווי דעם ליטוואקס לעקציע.

פאר א פאזיטיוו פאר מיר באטראכט איך דאס נעגירן און אנטקעגנשטעלן זיך זיין אינדאקטרינאציע מיט ציוניסטישע און סאציאליסטיש-ציוניסטישע אידעען, פראַ ס.ס. און פועלי-ציון, ווי א לייונג פון די סאציאלע און נאציאנאלע פראבלעמען פון די יידישע ארבעטער און פאלקסמאסן צו יענער צייט.

דערקעגן פאר א פעלער פון מיין זייט האלט איך דאס נישט פאלגן זיין עצה אוועקצולייגן אין א זייט דאס אייפערדיקע לייענען און דאס אפטע באזוכן פון טעאטער און אין משך פון א צייט קאנצענטרירן זיך אויף לערנען די פוילישע און רוסישע שפראכן, א געוויסן סכום פון מאטעמאטיק און עקזאקטע וויסנשאפטן.

פון דער אומגעהייערער צאל מענטשן, מיט וועלכע איך האב זיך באגעגנט אין משך פון מיין פאליטישן און געזעלשאפטלעכן לעבן, און פון די צענדלינגער, מיט וועלכע כ'בין פריוואט געווען נאענט, האבן בלויז פיר מענטשן, בשעת זייערע פרי-וואטע געשפרעכן מיט מיר, איבערגעלאזט אויף מיר אן אומפארגעסלעכן איינדרוק מיט זייער פערזענלעכער באנעמונג, אינהאלט, טיפן געדאנק און פאסצינירנדיקער פארעם און אופן פון רעדן: וויערא קאסטשעווא און אדאלף ווארסקי, די וונדערלעכע סאציאליסטישע און רעוואלוציאנערע פירערס פונעם ארבעטער-פאלק פון פוילן, וועמען סטאלינס גיליאטינע האט אויף א שענדלעכן אופן אפגעהאקט די קעפ, דער פירער פון בונד וולאדימיר מעדעם — און דער דערמאנטער ארבעטער אין זאקסענ-בערגס פאבריק.

אין זאקסענבערגס פאבריק בין איך „נתגלה“ געווארן ווי א געזעלשאפטלעכער טוער. פון שבועות 1914 דאטירט זיך מיין פאליטישע און געזעלשאפטלעכע קאר-יערע, די קוואטערס מיינע זענען געווען די ארבעטער אין זאקסענבערגס פאבריק, בשעת מיין ארבעטן אין דער דאזיקער פאבריק, זומער 1914, האב איך אויך געמאכט מיין ערשטן דעביוט ווי א פראפעסיאנעלער רעוואלוציאנער.

חברים

פון דער כאַפטע חברים, מיט וועלכע כ'בין געווען אַרומגערינגלט אין מיינע יוגנטלעכע יאָרן זענען מיר דריי געבליבן אין זכרון: משה, אַברהם און מאירל. משה איז געווען דער עלטסטער, ווייניקסטנס מיט אַ צוויי יאָר עלטער פון מיר. אַ הויכער, אַ ברייטפלייציקער, אַ מאַסיווער קאַפּ, מיט געדיכטע שוואַרצע האָר — האָט ער אויסגעזען אַ סך עלטער פון זיינע יאָרן.

פון פאָך אַ קאַמפּאָזיטאָר, דער פּאָטער אַ סטאַלער, אין הויז אַ שטיפּמאַמע, אין פּאָטערס שטוב איז קיין פרנסה נישט געווען. דאָרט זענען געווען „מיינע“, „דיינע“ און „אונדזערע“ קינדער. געהאַט האָט משה אַ יינגערן ברודער נחום, מיט וועמען ער האָט זיך אין זיין פרייער צייט קיין מאָל נישט געשיידט.

פון זיינע יינגסטע יאָרן איז משה געווען אַ שרייבער. ער האָט פאַרפאַסט טעאַטער־שטיק פון דריי, פיר און מער אַקטן פון יעדן זשאַנער: דראַמעס, טראַג־געדיעס, קאָמעדיעס און פאַרסן. מיט די מאַנסקריפּטן איז ער געלאָפּן צו די טעאַטער־אונטערנעמערס עפּלבערג, ראַפּעל, קאַמפּאַניעיעץ און צו די אַקטיאָרן. אייניקע מאָל בין איך מיט משהן מיטגעגאַנגען אין עפּלבערגס טעאַטער־ביוראַ און צוגעקוקט זיך ווי ער וויינט און בעט מ'זאָל אים אָפּגעבן די מאַנסקריפּטן און די אַנוועזנדיקע מאַכן פון אים ס'גרעסטע געלעכטער.

איין מאָל בין איך מיט מיין חבר משה מיטגעגאַנגען אינעם האַטעל, וווּ ס'האַט געוויינט דער אַקטיאָר מייערסאָן און בייגעוויינט אַ סצענע, וואָס דער אַקטיאָר האָט פאַר אונדז אָפּגעשפּילט. צוריקגעבנדיק מיין חבר דעם גראַבן מאַנסקריפּט, מיט אַ זייער שיינער האַנטשריפּט געשריבן, האָט מייערסאָן פאַר אונדז אָפּדעקלאַמירט אַ טראַדע אין אַ קאָנגרעס־דייטש מיט אומגעפער אַזא אינהאַלט: „זי זינד אַ גאַט־געבענטשטער טאַלאַנטפולער דראַמאַטורג, און אין אינענס אַדערן פליסט דראַמאַ־טורגיש בלוט. זי ווערדן נאָך אַ צווייטער שעקספיר ביי יודן זיין.“ ביז היינט ווייס איך נישט, צי מייערסאָן האָט דאָס געמיינט ערנסט אַדער געשפּילט אַ קאָמעדיע פון דעם אַרעמען יינגל. מ'קען זיך פאַרשטעלן, ווי מיין עלטערער חבר, וועלכער האָט מייערסאָנס ווערטער גענומען טויט־ערנסט, האָט זיך דעמאָלט געפּילט.

משהן — זיין פאַמיליע נאָמען געדענק איך נישט — האָב איך ווי אַ חבר פאַר־לוירן אַרום 1913. געזען האָב איך אים פיל מאָל אין זאַקסישן גאַרטן אין דער ליטעראַרישער אַלייע, צווישן די לאַנגהאַריקע מיט די ברייטע אויסגעבונדענע שליפּן — די פּרעטענדענטן אויף ליטעראַטן.

אין 1918, נאָך מיין צוריקקומען פון דייטשלאַנד קיין וואַרשע, האָב איך משהן געטראָפּן אין לאַקאַל פון פּראַפעסיאָנעלן פאַראיין פון די יידישע לעדער־אַרבעטער אויף נאַוואַליפקע 7. זיין באַגריסונג מיט מיר איז געווען אַ צוריקגעהאַלטענע בשעת דעם שמועס האָט ער נישט פאַרפעלט מיך אַ שטאָך צו טאָן: „דו ביסט געוואָרן

א גאנצער יא טעביע דאָם, און איך מוה, ווי אַן אַרבעטסלאָזער קאַמאַשן-מאַכער עסן קרופניק אין דער בונדישער קיך". פון זיינע רייד האָב איך פאַרשטאַנען, אַז ער איז אַ פּוּעלי-ציוניסט, אַדער פּ.צ.קיש געשטימט. דערציילט האָט ער מיר, אַז דער יינגערער ברודער און דער פּאַטער זענען אין דער צייט פון דער מלחמה געשטאַרבן פון טיפּוס און אַז ער קלייבט זיך צו פאַרן קיין אַמעריקע. אויף מיינס אַ פּראָגע, וואָס איז מיט זיין שרייבן, האָב איך פון אים געקריגן אַן ענטפער, וואָס איז כאַראַקטעריסטיש פאַר יעדן שרייבער, אַ טאַלאַנטירטן אַדער אַ גראַפּאַמאַן: „ווי קען מען לעבן אַז מען שרייבט נישט" ?

מער האָב איך מיין יוגנט-חבר נישט געזען. אויב ער האָט זיך דערשלאָגן צו די ברעגעס פון אַמעריקע, גלייב איך, אַז ער האָט געדאַרפט זיין צווישן די יידישע שרייבערס — ווי אַ שרייבער אַדער ווי אַ שרייבערישע ביילאַגע, מחמת שרייבעריי איז זיכער געלעגן אין זיין בלוט.

אַך, ווי מקנא בין איך, אַ 13-15 יאַריקער יינגל, געווען מיין חבר משה — זיין שיינע האַנטשריפט, זיין פּראָטעקציע ביי די אַקטיאָרן, ספּעציעל ביי נאַדיע דראַנאו, וועלכע נעמען אים אַריין הינטער די קוליסן פון טעאַטער. אַפט מאַל דוכט זיך מיר, אַז עפעס פון דער דעמאָלטידיקער קנאה איז געבליבן אין מיר שטעקן און מיך באַווויגן, אין מיינע שפּעטערדיקע יאָרן, צו פרווון מזל מיט דער פּעדער, נישט אויפן געביט פון דראַמאַטורגיע, בעלעטריסטיק אַדער פּאַעזיע, נאָר ווי אַ פּאַרטייזשער פּראַקלאַמאַציע-שרייבער (איך שרייב די ווערטער „פּראַקלאַמאַציע-שרייבער" מיט סאַטיספּאַקציע און ליבע), און פון צייט צו צייט אויך עפעס פּובליציסטיק, אַדער פּובליציסטישע רעפּאָרטאַזשן.

אין דמיון זע איך די געשטאַלט פון מיין יוגנט-חבר משה אין זיין פּולער גרייס. איך הער אויך זיינע דורך די ציין דורכגעזייעטע ווערטער: „ווי קען מען לעבן אַז מען שרייבט נישט" ? ס'טויכט אויף דאָס בילד פון דעם האַטעל-צימער אויף דלוגע-גאַס און איך זע און הער דעם גרויסן אַקטיאָר מייערסאָן, ווי ער שטייט אין זיין פּאַזע און דעקלאַמירט זיינע ערנסטע אַדער קאַמעדיע-ווערטער און איך טראַכט זיך :

האַט דיין שרייבן די „פּראַגמענטן פון אַן אויטאָביאָגראַפיע" עפעס אַ ווערט ? אַ געזעלשאַפּטלעכן ווערט ? ווייל דאָס איז דאָך דער ציל פון שרייבן דינע מעמואַרן. וועל איך נישט אַ מאַל ביוווינען אַן ענלעכע מייערסאָן-סצענע ? אַ רעדנער וועט עפנטלעך אַדער אין אַן ענגערן קרייז פּאַטעטיש דעקלאַמירן וועגן דעם פּאַקטוועלן און אפשר אויך וועגן דעם ליטעראַרישן ווערט פון מיינע געלייענטע אַדער אַפּגע-דרוקטע זכרונות און איך, און אפשר אויך דער עולם, וועלן גאַפן און נישט וויסן, צי דער רעדנער מיינט ערנסט וואָס ער זאָגט אַדער ער חזקט ?

תיקו...

אַ צווייטער חבר מיינער איז געווען אַברהמל דער קופקעס. אַברהמלס פּאָטער האָט נישט געלעבט. די מוטער האָט געהאַט אַ שפּייזגעוועלבל אויף לוצקע גאַס קעגן איבער מיינע עלטערנס וווינונג און זי האָט געטראָגן אַ קופקע. די שכנים האָבן די קינדער אירע, אַ יינגל און אַ מיידל, גערופן: דער קופקעס. געלערנט האָט זיך אַברהמל פאַר אַן אַקריטשע־שניידער, זיין סטיכיע איז אַבער געווען מוזיק. ער איז געווען אַ משורר אין נאַזשיקס שול און ממש פאַרגעטערט זיין מוזיק־לערער, דעם דיריגענט פון דער שול דאָוידאָוויטש.

אַ סך מאָל האָט מיך אַברהמל מיטגענומען אין נאַזשיקס שול, מיך באַקענט מיט די עלעמענטן, פּללים און שיינקייטן פון מוזיק בכלל און ליטורגישע מוזיק בפרט. ער איז געווען מיין אינספּיראַטאָר פאַר ליבע צו מוזיק.

מיט דעם דאָזיקן חבר האָב איך זיך צום לענגסטן געהערט און צום מיינסטן פאַרבאַכט. ער איז געווען מיין שטענדיקער קאַמפּאַניאָן אין די טעאַטערס, אויף קאַנצערטן, אין צירק און אין אַנדערע פאַרוויילונג־ערטער.

נאָך מיין אַרײַנטריט אין פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן, זומער 1914, האָב איך קיין צײַט נישט געהאַט פאַר פּערזענלעכער פּריינדשאַפט און אַברהמל איז מיר פאַרלוירן געגאַנגען. פאַרשיידענע קלאַנגען האָב איך וועגן אים געהערט: חתונה געהאַט און אַוועק פון וואַרשע; אומגעקומען אין דער צײַט פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אַ בענקשאַפט באַהערשט מיין געמיט נאָך יענע יוגנטלעכע יאָרן ווען כ׳בין מיט אַברהמלען געזעסן אין די זומערנעכט אויף די ברעטער פון דער סטאַלאַרסקער שאַפּע אויף לוצקע 8 אין וואַרשע און אַברהמל האָט געזונגען חזנישע רעטשיטאַטיוון, קופלעטן פון יידישן טעאַטער, אַריעס פון אַפּערעס — און אויפן קול געחלומט וועגן דער קאַריערע, וואָס אים דערוואַרט ווי אַ צווייטער באַטיסטיני, ווייניקסטנס פון אַ דיגאַס, אַדער גאַר פון אַ חזן אַלאַ סיראַטע אַדער הערשמאַך, און איך האָב אויפן קול געטרוימט וועגן רײזעס אין דער וועלט — איבער ימען, בערג און טאַלן.

מיין לעבן האָט מיך געפירט דורך די ברייטע פליינען פון פּאָליטישן און גע־זעלשאַפטלעכן קאַמף. מײנע שטרעבונגען, האַפענונגען און אַמביציעס זענען געוואָרן גאַנץ אַנדערע ווי דאָס אַרומרייזן די וועלט. דערפּאָלגן און נאָך מער מיסדערפּאָלגן האָבן מיך באַגלייט אויף די וועגן פון אַ רעוואָלוציאַנערן סאַציאַליסט און פּראַפּעס־יאַנעלן רעוואָלוציאַנער. אַבער גראַד מײנע יונג־יוגנטלעכע טרוימען וועגן זען אַ וועלט זענען אין אַ גרויסער מאַס מקוים געוואָרן. אייגנוויליק און קעגן מיין ווילן האָב איך באַזוכט אַ גרויסע צאָל שטעט און לענדער אין אײראָפּע און אין אַזיע, אין נאַענטן און אין ווייטן מיזרח.

האַט דער גורל, אַדער דאָס מזל אויך צוגעשפּילט מיין יוגנט־חבר אַברהמל? זענען זײנע חלומות פון אַ מוזיק־קאַריערע אויף וועלכן ס׳איז אופן מקוים געוואָרן?

מיין חבר מאירל, ווי ס'האט אים גערופן זיין פאטער, אדער מאַניעק, ווי די שוועסטער און די חברים זיינע האָבן אים גערופן, איז געווען אַ שיין יינגל. צו זיינע 16-15 יאָר זענען אים די פּוילישע מיידלעך פון אונדזער גאָס נאָכגעלאָפן. דער דאָזיקער חבר האָט זיך איינגעקריצט אין מיין זפרון צוליב דער ראַלע, וואָס זיין פאָטער און זיינע שוועסטער, ווי אויך זיין שטוב, האָבן געשפּילט אין מיין יוגנטלעכן לעבן.

די פאָמיליע און די שטוב פון מיין חבר מאירל איז געווען אַ גאַנץ אַנדערע ווי מיינע און פון מיינע אַנדערע חברים. זייער וווינונג האָט זיך אויך געפונען אויף דער גויישער און אַרעמער לוצקע-גאַס, נומער 6, דאָס צווייטע הויז פון מיינע עלטערנס וווינונג און איז באַשטאַנען פון צוויי צימערן, אַ פינצטערע אַלקאָווע און אַ קיך. דאָס דירה-געלט איז געווען 8 רובל אַ חודש, אָבער מעבלירט איז די וווינונג געווען מיט מאַסיווע און רייכע מעבלשטיק, מיט טעפּעכער, בילדער אויף די ווענט, אַ סך זילבער און גלאַזוואַרג אין די קרעדענצן, און מיט אַ בלאַנקדיק-שוואַרצן קלאַוויר. די אויסמעבלירונג איז געווען אַן אויסנאַם אין דעם קרייז פון מיינע חברים און באַקאַנטע. די איינציקע שטוב אין וועלכער איך האָב געזען אַזאַ רייכע אויסמעבלירונג איז געווען מיין מומע שיפרהס, די אייגנטימערין פון אַ גרויסער סאָדע-וואַסער-פאַבריק און אַ געוועלב פון דיסטריבוציע אויפן ראַג פון די גאַסן סמאַטשע און גענשע. מיין חבר מאירל-מאַניעקס פאָמיליע האָט געשטאַמט פון דער שטאַט זאַ-מאַשטש און איז וואַרשיינלעך געווען אַ מאָל רייך און פון זייער אַמאָליק פאַרמעגן איז געבליבן דאָס רייכע מעבל און די טייערע חפּצים.

אויך די אויפפירונג פון מיין חברים משפּחה-מענטשן איז געווען אַן אַנדערע. אין זייער שטוב איז מען אַרומגעגאַנגען אין שטובלאַטשן, גערעדט האָט מען צווישן זיך פּויליש און נישט הויך. אַפילו מאירל-מאַניעק, דער געזונטער, לעבעדיקער און פריילעכער בחור, האָט זיך אין שטוב אויפגעפירט צירלעך-מאַנירלעך און גערעדט מיט די שטובמענטשן שטיל און איידל.

באַשטאַנען איז די פאָמיליע פון פיר מענטשן: דער פאָטער, צוויי שוועסטער און מיין חבר. די מוטער האָט נישט געלעבט. נאָך אַ שוועסטער זיינע איז געווען פאַרהייראַט. איר מאַן איז געווען אַן אייגנטימער פון אַ גרויסער דאַמען-מאַנטל-פאַבריק. מיינע ביידע חברים, אַברהמל און מאירל, האָבן זיך ביי אים געלערנט די מלאַכה פון „אַקריטשע“-שניידעריי.

אינע פון די שוועסטער איז געווען אַן עקספעדיענטקע אין אַ גרויס געשעפט אויף מאַרשאַלקאָוסקע-גאַס און געאַרבעט אום שבת. מען דאַרף אין אַכט נעמען די צייט, די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה און דעם שטייגער לעבן ביי ייִדן אין וואַרשע, פּדי צו פאַרשטיין וואָס עס מיינט, אַז אַ ייִדיש מיידל פון אַן אַרעמער פאָמיליע אַרבעט אום שבת.

די צווייטע שוועסטער איז געווען אַ הינקענדיקע. זי האָט געפירט די שטוב-

וירטשאפט און געהאפטן האנטארבעט אויף באשטעלונג. די איינציקע פון מיין משפחה, חוץ מיר, וואָס פלעגט פון צייט צו צייט אַרויפקומען צו מיין חבר מאירל אין שטוב, איז געווען מיין שוועסטער שרה, די וועשנייטאָרין. יעדעס מאָל פלעגט זי אַהיימקומען אָן אַנטציקטע פון דער מייסטערשאַפט פון דער שטיקעריי פון מיין חבר מאירלס הינקענדיקער שוועסטער. די הינקענדיקע האָט אויך אַפט געשפּילט אויפן קלאַוויר. זומערצייט פלעגן אויף דער גאַס זיך צונויפזאַמלען געזעמלעך מענטשן און זיך צוהערן צו איר שפּילן די צאַרטע און לירישע לידער.

מאירלס פּאָטער איז געווען אַ טרעגער, אַ פשוטער טרעגער אין אַ גרויס הור־טאַווע מעלגעשעפט אויף טוואַרדע נומער 15. געווען איז ער אַרום די פּופציקער, אַ מיטלווקסיקער און אַ קרעמפּער, אַ גיבור. מיין חבר פלעגט זיך באַרימען, אַז זיין פּאָטער קען נעמען אַ שטיק אייזן און עס בייגן ווי ער וויל; ער קען צווישן די פינגער צעבייגן אַ קופּערנעם צענער.

געאַרבעט האָט מאירלס פּאָטער פון אין דער פרי ביז שפּעט אין אָונט, אויסגע־לאָדן פון גרויסע פּלאַטפּאַרמעס און אַנגעלאָדן אויף פּלאַטפּאַרמעס און פּראָווינצער וועגענער זעק מיט מעל. אַפט מאָל פלעג איך שטיין און צוקוקן ווי דער עלטערער ייד אַרבעט און באַוונדערן זיין פּוח ביים אויסלאָדן און אַנלאָדן די שווערע פּודיקע זעק מעל.

די שכנים פון גאַס האָבן די פּאַמיליע פון מיין חבר מאירל גערופן: „די אַריס־טאַקראַטן“. זיי האָבן דעם דאָזיקן נאַמען פּשר פּאַרדינט. אַנגעטאַן זענען די מיידלעך געווען נישט אין קיין סטראַיען, אָבער מיט געשמאַק און מיט אַ געוויסער עלעגאַנץ. אויך זייער גאַנג און באַנעמונג מיט מענטשן האָט זיך אונטערגעשיידט און אויס־געטיילט פון די שכנישע מיידלעך.

אַזוי אויך דער פּאָטער. ווען מ'האַט מיין חבר מאירלס פּאָטער געזען גיין אין גאַס שבת און יום־טוב, האָט מען נישט געגלייבט, אַז דער ייד איז אַ טרעגער. דאָוונען אין שול איז ער געגאַנגען אַנגעטאַן ווי די רייכע לייט — אין דער דייטשי־שער שול אויף טלאַמאַצקע און אַ טייל דאָוונערס פון נאַזשיקס שול; זומער אין אַ שלוסראַק מיט אַ צילינדער, ווינטער — אין אַ פּוטערל און מיט אַ פּוטערנעם היטל אָדער דאָס פּוטערל מיטן צילינדער־הוט. זיין גאַנג איז געווען ווי פון אַ פּאַמיעשטיק. פּאַרן פּאָטער האָבן מאירל און זיינע שוועסטער געהאַט גרויס דרך־אַרץ, נישט געטאַן קיין זאַך אָן זיין וויסן. די קאַלעזשאַנקעס פון זיינע שוועסטער און זיינע חברים האָבן געדאַרפט פון פּאָטער באַשטעטיקט ווערן. אין שטוב האָבן געמעגט אַרויפקומען נאָר יענע, וועמען דער פּאָטער האָט אַפּראַבירט.

אין מיין חבר מאירלס שטוב האָב איך אַ סך מאָל געהערט שפּעטשען וועגן אַ „טשאַטשע רוזשע“. גערעדט האָט מען וועגן דער „טשאַטשע רוזשע“ ווי פון עפעס אַ געהיימנישפּול וועזן, איינגעהילט אין הונדערט שלייערן. יאָרן שפּעטער האָב איך געהאַט דאָס גרויסע גליק און די זכיה צוויי מאָל צו באַגעגענען ראַזאַ לוקסעמ־

בורג אין דעם סאלאָן פון די ליכטענבוים אין בערלין, וווּ איך בין בשעתו אַרייַן-געפירט געוואָרן דורך מיינע דעמאָלטדיקע עלטערע חברים און פריינד איזודאָר לאָב און אַלעקסאַנדער שטיין (וועגן דעם דאָזיקן סאלאָן וועט מיר נאָך אויסקומען צו דערציילן). ווען איך האָב צום ערשטן מאל געזען די ווּנדערלעכע פּערזענלעכקייט פון ראָזאַ לוקסעמבורג, האָט זיך מיר געוואָרפן אין די אויגן איר ענלעכקייט מיט דער הינקענדיקער שוועסטער פון מיין חבר מאירל. צי דאָס איז געווען די געהיימע-נישפּולע „טשאַטשע רוזשע“, בין איך נאָטירלעך נישט אומשטאַנד צו זאָגן. דאָס איינציקע, וואָס כ'ווייס איז, אַז סיי ראָזאַ לוקסעמבורג און סיי די פּאַמיליע פון מיין מאירל-מאַניעק האָבן געשטאַמט פון דער מיר גוט באַקאַנטער שטאַט זאַמאַשטש. איז שטוב פון מיין חבר מאירל-מאַניעק בין איך דורכגעגאַנגען אַן אמתן חיבוט-הקבר. דער פּאַטער און די שוועסטער, דער עיקר די שוועסטער, האָבן רק געוואָלט מיך אויסמענטשלען, מיך ציוויליזירן און אַרויסטרייבן פון מיר דאָס „חסידל-צלאַפּ“, מיך אָפּגעוויינען פון די חסידישע העוויות, איך זאָל צוימען מיינע באַוועגונגען, רעדן געלאָסן און נישט מיט די הענט, אָפּווישן גוט די שיד איידער כ'גיי אַריין צו זיי אין שטוב און אַזוי טאָן אויך ווען כ'גיי אַריין אין וועלכער ס'איז וווינונג, נישט האַלטן דאָס טיגלאָז אין ביידע הענט, נישט זופּן די טיי ווי האַרמאַטן וואָלטן געשאָסן, טרינקען לאַנגזאַם און שטיל, ווי געהעריק האַלטן לעפל, גאַפּל, מעסער בשעת דעם עסן, רעדן איידעלע רייד, זיך פאַרהאַלטן אַרטיק און טאַקטפול צו מענטשן, און ווערן — ווי זיי האָבן זיך אויסגעדריקט — אַ ציוויליזירטער מענטש.

פאַר וואָס מיין חבר מאירלס פּאַמיליע האָט זיך אויף מיר פאַרלייגט און מיך דוקא געוואָלט אויסמענטשלען, און פאַר וואָס זיין פּאַטער האָט בכלל דערלויבט זיין איינציקן זון מיט מיר זיך צו חברן און מיך לאָזן צו יעדער צייט אַרויפקומען אין זיין שטוב — ווייס איך נישט.

משער בין איך זיך, אַז צוויי סיבות האָבן דערביי געשפּילט אַ ראַלע: צווישן דער קליינער צאָל ייִדישע שכנים, וואָס האָבן געווינט אויפן לוצקע-געסל, איז מיין פּאַמיליע באַטראַכט געוואָרן פאַר שטילע און איידעלע מענטשן און איז פון די שכנים, ייִדישע און נישט-ייִדישע, רעספּעקטירט געוואָרן. מעגלעך איז אויך, אַז מאירלס פּאַטער האָט אין מיין משפּחה געזען אַן ענלעכקייט צו זיינער — געוועזענע גבירים, יורדים, וואָס מוזן זוכן פרנסה נישט לויט זייער שטאַנד. אפשר אויך דאָס, וואָס מאירלס פּאַמיליע האָט זיך דערקענט אויף מיין אייפער צום לייענען, און כאַטש געלייענט האָב איך „זשאַרגאָן“ און נישט געקענט אַ וואָרט פּויליש, איז דער עצם פּאַקט פון מיין גיריק לייענען און פון צייט צו צייט שמועסן מיטן פּאַטער וועגן זיין לאַנדסמאַן י. ל. פּרץ און וועגן דעם שעברעשינער משפּיל און אַפּיקורס רייפּמאַן, פאַר זיי געווען אַ סטימול זיך צו פאַרנעמען מיט מיר און וועלן מיך אויסמענטשלען. ס'האַט שוין געהאַלטן אַפּילו דערביי, אַז דאָס הינקענדיקע מיידל זאָל אָנהייבן מיט מיר לערנען פּויליש.

נישט גרינג איז מיין חבר מאירלס פאמיליע אָנגעקומען דאָס אויסמענטשלען מיך. קיין סך, ליידער, האָבן זיי נישט דערגרייכט. אָבער עפעס איז פֿאַרט פֿון זייער האַרעוואַניע געבליבן.
און אויב איך פֿאַרמאָג אַ געוויסן סכום פֿון שטייגער-קולטור, האָב איך עס אין אַ גרויסער מאָס צו פֿאַרדאַנקען מיין חבר מאירל-מאַניקעס פֿאַטער און זיינע שוועסטער.
סוף 1913 האָט מאירל, צוזאַמען מיט זיין משפּחה, פֿאַרלאָזן אונדזער גאַס.

די גלאַריע פֿון בונד

אין די לעצטע יאָרן פֿון פֿאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען דער פרעס-טיזש און דער איינפלוס פֿון בונד אין פּוילן, באַזונדערס אין וואַרשע, געווען זייער גרויס אין דער ייִדישער אַרבעטער-מחנה און אין די פֿאַרשיידענע קרייזן פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפט.

חץ די עיקרדיקע אייגנשאַפטן פֿון בונד צו יענער צייט — רעוואָלוציאַנערער קאַמף קעגן צאַריזם, סאַציאַליסטישער און נאַציאָנאַלער פֿראַגראַם — האָט דער בונד אין די יאָרן 1903-1914 דורכגעפירט דריי אַקציעס, וועלכע האָבן אים באַליבט און באַרימט געמאַכט ביי אַלע שיכטן פֿון דער ייִדישער באַפעלקערונג און צוגעצויגן צו זיך די ייִדישע אַרבעטער.

די דריי אַקציעס זענען געווען: דער שטרייק בשעת דעם בייליס-פֿראַצעס, דאָס ליקווידירן דעם מנהג פֿון פֿאַרברענגען אין די קנייפעס פֿרייטיק פֿאַר נאַכט נאָך דער „וויפּלאַטע“ און דער קאַמף קעגן די קאַמבינאַטאַרן אין דער ייִדישער סביבה.

דער שטרייק, וואָס דער בונד האָט פֿראַקלאַמירט בשעת דעם בייליס-פֿראַצעס, האָט געמאַכט אַ רושם אין אַלע קרייזן פֿון דער ייִדישער געזעלשאַפט.
אין דער פֿאַבריק, אין וועלכער איך האָב געאַרבעט, איז דער רוף צום שטרייק אויפגענומען געוואָרן מיט באַגייסטערונג. דאָס איבעררייסן די אַרבעט האָט מצד די באַלעבאַטים נישט באַגעגנט קיין ווידערשטאַנד. אַדרבא, זיי האָבן אַפילו דעם שטרייק באַגריסט. דער אַרעסט פֿונעם בונדישן שטרייק-קאַמיטעט אין דער רע-דאַקציע פֿון „מאַמענט“ האָט אַרויסגערופֿן צאָרן קעגן די אייגנטימערס און קעגן דעם „מאַמענט“ ווי אַ צייטונג. די געלט-זאַמלונג אין דער פֿאַבריק פֿאַר די אַרעס-טירטע איז דורכגעגאַנגען מיט אַן אומדערוואַרטן דערפֿאַלג. אַ לאַנגע צייט נאָכן שטרייק איז די שטרייק-טעמע געווען דאָס געשפרעך פֿון די אַרבעטער אין פֿאַבריק

און איז לעבהאפט דיסקוטירט געוואָרן. אַזוי איז דאָס אויך געווען אין די זאַמל-פלעצער וווּ יידן זענען זיך צונויפגעקומען און אין די געזעמלעך אין זאַקסישן גאַרטן. די צוויי אָספעקטן פון שטרייק, דער פּאָליטישער און נאַציאָנאַלער; דאָס, וואָס דער שטרייק איז געווען דער ערשטער פּאָליטישער שטרייק זינט דער מפּלה פון דער רעוואָלוציע פון 1905 און געצילט דירעקט קעגן צאַרישן רעזשים; און דאָס, וואָס דער שטרייק האָט געהאַט אויך דעם ציל צו פאַרטיידיקן דעם פּבּוד פונעם ייִדישן פּאָלק — האָט דינאַמיש געווירקט אויף די ייִדישע אַרבעטער און פּאָלקסמאַסן, סטימולירט זייער פּאָליטישן און רעוואָלוציאָנערן באַוואוסזיין און געקרעפטיקט זייערע נאַציאָנאַלע אָספיראַציעס.

ס'דערמאָנט זיך מיר אַ קעסטל-אָונט אין „הזמיר“. אַ רעדנער, איינער פון די צוהערערס, אַ גאַנץ קנאַפער אַראַטאַר, האָט גערעדט וועגן דעם פאַרגעקומענעם שטרייק, און די רעדע איז פון די צוהערערס אויפגענומען געוואָרן מיט אַזאַ ענטווד-יאָזם, בראַוואָס און אַפּלאַדיסמענטן, וואָס אפילו די גרויסע אַראַטאַרן פון „הזמיר“, י.ל. פּרץ און לאַזאַר עפשטיין, האָבן צו אַזעלכער נישט זוכה געווען.

מיט דעם דערמאָנטן רעדנער האָב איך זיך, אַגב, שפּעטער נאָענט באַקאַנט. גערופן האָט מען אים יוזשעק בראַנזאָוויק. אין 1914, ווען כ'בין אַריין אין פּאָליטיש-געזעלשאַפּטלעכן לעבן, איז יוזשעק בראַנזאָוויק געווען איינער פון די אַקטיווע טוערס און אַן אַנגעזעענער מיטגליד פון וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד.

פאַר מיר האָט דער שטרייק בשעת דעם בייליס-פּראַצעס געהאַט אַ גרויסן באַ-טייט. צוזאַמען מיט דער וואַל-קאַמפּאַניע צו דער פּערטער דומע, בשעת וועלכער כ'האָב זיך פאַרנומען מיט פאַרשפּרייטן אויפּרופן און פּלוגבלעטער, זענען די צוויי געשעענישן אין ייִדישן געזעלשאַפּטלעכן לעבן געווען סטימולן צו ווערן געזעל-שאַפּטלעך רייפער.

אויך אין מיינע שפּעטערדיקע יאָרן, אין דער צייט פון מיין זיין טעטיק אין דער קאַמ. באַוועגונג, האָט דער שטרייק, וואָס דער בונד האָט פּראַקלאַמירט אין דער צייט פון בייליס-פּראַצעס, געשפּילט אַ ראַלע אין מיין טראַכטן און אין מיין האַנדלען. אַזוי, למשל, האָב איך אויף איינער פון די ויצונגען פון אַן אַנפּירנדיקער אינ-סטאַנץ פון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן, ווען ס'איז באַהאַנדלט געוואָרן די פּראַגע ווי זאַל זיך ק.פ.פ. באַציען צו דער קאַטאַליזאַציע, וואָס די פּוילישע רעאַקציאָנערע רעגירונגען פירן דורך אין די יוניטאַרע און אין די פּראַוואַסלאָווע קירכעס אויף די קרעסן, זיך אַרויסגעזאָגט פאַר אַן אַפענעם און דרייסטן קאַמף קעגן דער קאַטאַליזאַציע און ביי געהעריקע באַדינגונגען — אפילו פּראַקלאַמירן אַן אַלגע-מיינעם פּראַטעסטשטרייק. אַרגומענטירט האָב איך מיט דער ראַלע, וואָס דער שטרייק, וועלכן דער בונד האָט פּראַקלאַמירט אין שייכות מיטן בייליס-פּראַצעס, האָט געשפּילט קעגן צאַרישן רעזשים.

אַבסאָרבירט האָט מיך אויך די פּראַגע פאַר וואָס האָבן ק.פ.פ. לעוויצע און

ס.ד.ק.פ.ל. נישט אַנטייל גענומען אין אַ געמיינזאמען שטרייק מיטן בונד, אָדער אַליין פּראַקלאַמירט שטרייקן. דער ענין איז אַפט מאל געווען אַ טעמע אין מיינע פּריוואַטע שמועסן מיט די פירערס פון דער קאָמ. פּאַרטיי פון פּוילן, געוועזענע פירערס פון פּ.פּ.ס.־לעוויצע און ס.ד.ק.פּ.ל. די ענטפערס זענען געווען פּאַרשיידענע און ווייט נישט קיין צופרידנסטעלנדיקע.

פאַר זאַשקע אונשליכט, אַ פּרעכטיקע רעוואָלוציאַנערין אָבער אַ פּאַנאַטישע אַסימילאַנטיין, איז דאָס בלויוזע אַוועקשטעלן אַזאַ מין פּראַגע געווען, ווי מ'וואַלט אַוועקגעשטעלט אַ צלם לעבן דער אַפענער גמרא, ביי וועלכער אַ פרומער ייד זיצט און לערנט.

וואַלעצקי (ד"ר האַרוויץ), אַ פּאַליטיקער פון אַ גאָר הויכן קאַליבער און אַ קאַפיטשקע אַ ציניקער, האָט דעם ענין אַפּגעפּטרט מיט אַ פּעפּערדיקן ייִדישן ווייץ. גזשעך (קאַוואַלסקי), איינער פון די טאַלאַנטירטסטע פירער פון דער רעוואָ- לוציאַנערער באַוועגונג אין פּוילן און געוועזענער אַנפירער מיטן ייִדישן סעקטאָר פון דער פּ.פּ.ס.־לעוויצע, אַ פּאַליאַק, וואָס האָט געקענט ייִדישע פּראַבלעמען אַ סך בעסער ווי געוויסע מיטגלידער פון די צענטראַל-קאָמיטעטן פון בונד — האָט געענטפּערט מיט קאַזוּסטישע פּאַליטישע דריידלעך.

פאַר אַדאַלף וואַרסקי, דעם רענאַמירטן פירער פון ס.ד.ק.פּ.ל. און פון ק.פּ.פּ. איז דאָס באַרירן די בייליס־טעמע געווען אַ פּינלעכע דערינערונג פון זיין נישט ריכטיקער שטעלונג צו די ענינים פון ייִדישן אַרבעטער־לעבן אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה. זיין ענטפער איז געווען: „מען דאַרף דעם ענין נישט נעמען אַפּגעריסן, נאָר אין פאַרבינדונג מיט מיינ שטעלונג און מיט דער שטעלונג פון ס.ד.ק.פּ.ל. צו דער נאַציאָנאַלער פּראַגע בכלל און צו דער ייִדן־פּראַגע בפרט“. פּרוכניאַק (סעווער־וועבער), אַ בריליאַנטענער טיפּ פון אַן אַרבעטער־פירער, האָט מיר תּמימותדיק געענטפּערט: „איך ווייס גאַרנישט וועגן דעם ענין“, און ווי מיר דוכט זיך, האָט ער זיך אין דער צייט פון בייליס־פּראַצעס געפונען אין טורמע.

דער איינציקער, גענויער די איינציקע, וואָס האָט געענטפּערט מיט דער פּול-סטער אויפריכטיקייט און צום פונקט — איז געווען קאַסטשעוואַ (מאַריאַ קאַשוטס-קאַ), די געוועזענע פירערין פון פּ.פּ.ס.־לעוויצע און די גאונישע פירערין פון דער קאַמוניסטישער באַוועגונג פון פּוילן. איר ענטפער איז געווען: „די שטעלונג, וואָס פּ.פּ.ס.־לעוויצע האָט פאַרנומען לגבי דעם בייליס־פּראַצעס און צום שטרייק, וואָס בונד האָט פּראַקלאַמירט, געהערט צו דער קאַטעגאָריע פּאַליטישע נאַרישקייטן, וואָס גרענעצן זיך מיט פּאַליטישע פאַרברעכנס“.

באַנצנדיק זיך מיט אַ מליצה־לשון, וואַלט איך וועגן דעם פּראַקלאַמירטן שטרייק פון בונד אין צוזאַמענהאַנג מיטן בייליס־פּראַצעס געזאָגט אַט וואָס: דער שטרייק איז געווען אַ שלאַקסרעגן, וואָס האָט אַראַפּגעשווענקט די סקאַרופּע

פונעם פאליטישן אינדיפערענטזיזם אין דער יידישער געזעלשאפט אין פוילן, ווי א רעזולטאט פון די צארישע יארן פון רעאקציע נאך דער פארשפילטער רעוואלוציע פון 1905. ער האט באפרוכפערט די רעוואלוציאנערע זאמען, וואס די לענא-געשעענישן האבן פארטראגן אין דער יידישער סביבה און רייפער געמאכט דעם באדן פארן שפעטערדיקן אויפשטייג פון דער מאסן-באוועגונג פונעם יידישן ארבעטער-קלאס אין פוילן.

אינע פון די אנשיקענישן אין דער יידישער ארבעטער-סביבה אין ווארשע, אין די יארן צווישן דער פארשפילטער רעוואלוציע פון 1905 ביז ערב דעם אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז געווען דאס פארברענגען פון די ארבעטער אין די פרייטיק-פארנאכטן אין רעסטאראנען.

פרייטיק, נאכן באקומען די שכירות, פלעגן די ארבעטער פון פארשיידענע פאכווארשטאטן, און די מענער-ארבעטער פון די אונטערנעמונגען, אין וועלכע ס'זענען באשעפטיקט געווען אויך פרויען, גרעמיאל זיך לאזן צו די שענקען און רעסטאראנען און מקיים זיין די מצווה פון עס-און-טרינק. אויף איינעם, וואס האט זיך אפגעזאגט מיטצומאכן די ליבאציע, האט מען געקוקט ווי אויף אן אפטרדינקן, וואס פארשוועכט דעם הייליקן מינהג פון אפריכטן דעם קולט פון פרעס-און-זויף. אזא איינער איז באדראט געווען שיקאגירט צו ווערן פון זיינע קאלעגן ארבעטער, און אין פיל פאלן — אפילו צו פארלירן דעם ארבעטפלאץ. דעריבער האט זעלטן געטראפן, אז ס'זאל ווער זיך אפזאגן מיטצוגיין מיט די איבעריקע ארבעטער אין די קנייפעס.

דער מאטעריעלער שאדן פון די פרייטיק-פארנאכט-„פארגעניגנס“ איז געווען א גרויסער. די מינימאלע קאנסומציע — א פארציע געפילטע פיש, צוויי שנעפסלעך, א פערטל געבראטן גענדזנס און א קופל ביר — האט צוגענומען א גרויסן חלק פון די וואכנטלעכע פארדינסטן, און נישט איין מאל האט עס באטראפן א פערטל און אפילו א דריטל פון אן ארבעטערס שכירות.

די מאראלישע פארלוסטן זענען געווען נאך גרעסערע. די פרייטיק-פארנאכטן האבן דעמאראליזירט די ארבעטער. דער מאן אדער דער זון פלעגט אהיימקומען אן אפגעגעסענער און אן אנגעטרונקענער, א מאל אויך בגילופין, און אנשטאט זיך אפוואשן און אוועקזעצן זיך ביים פאמיליע-טיש ביי דער פרייטיק-צו-נאכטס-סעודה, האט ער, א ברודיקער און אין די ארבעט-קליידער, זיך א וואליע געטאן אויפן בעט אדער זיך געקריגט מיט דער פאמיליע. נישט איין טראגעדיע האט אין די יידישע ארבעטער-היימען זיך אפגעשפילט צוליב די פרייטיק-פארנאכטיקע ליבאציעס אין די שענקען און אין די רעסטאראנען.

נאכן ווידערגעבורט פון דער סאציאליסטישער ארבעטער-באוועגונג, וואס איז געקומען נאך די לענא-געשעענישן, האט זיך אויף דער יידישער ארבעטער-גאס

אין ווארשע אנטוויקלט אַ קאמפאניע קעגן דעם פאַרברענגען אין די רעסטאראַנען אין די פרייטיק-פאַרנאַכטן. בראַש פון דער דאָזיקער קאמפאניע האָט זיך געפּתען דער בונד.

איך ווייס נישט ווי אזוי די קאמפאניע האָט זיך אָנגעהויבן און ווער ס'איז געווען דער איניציאַטאָר, וואָס איך ווייס, איז נעמלעך, אַז אין די יאָרן 1913-1914 האָב איך זיך אָנגעראַפּן אויף אַ העפטיקער פּראָפּאַגאַנדע מצד דעם בונד קעגן דעם דאָזיקן מינהג, און אַז דער בונד האָט אויסגענוצט יעדע מעגלעכקייט און געלעגנהייט צו אַגיטירן די יידישע אַרבעטער אין וואַרשע דערצו אַ סוף צו מאַכן.

אויך אויף דער קאָנספּיראַטיווער פאַרזאַמלונג פון מיין פּאָך, שבועות 1914, האָט דער פּאַרויצער, דער רעפּרעזענטאַנט פון בונד, מאַרין מעטאַלאָוויץ, אַ סך צייט און רייד געוויימעט דעם מאַטעריעלן און מאַראַלישן שאַדן, וואָס די פרייטיק-פאַרנאַכטיקע ליבאַציעס ברענגען די אַרבעטער. איינע פון די רעזאָלוציעס איז געווען געוויימעט דעם דאָזיקן ענין. אויך איינע פון די ערשטע אַקטיוויטעטן פון דער דערוויילטער פאַרוואַלטונג פון פּראָפּעסיאָנעלן פּאַפּאַראַרין איז געווען פאַרבונדן מיט דער אַקציע צו ליקווידירן די פּלאַג אין די רייען פון מיין פּאָך.

אויך די אַנדערע פּאָך-אַרגאַניזאַציעס, וועלכע האָבן זיך געפּונען אונטער דער השפּעה פון בונד, האָבן זיך ענערגיש באַטייליקט אין דער אַקציע צו באַזייטיקן דעם מינהג אין די רייען פון די יידישע אַרבעטער. זומער 1914 האָט שוין ועלטן פּאַסירט אַז אַ וואַרשטאַט זאָל אָנהאַלטן די „טראַדיציע“ גרעמיאַל צו גיין אין אַ שענק נאָכן באַקומען די שכירות.

די דאָזיקע אַקציע איז ערב דעם אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה געווען דערפּאָלגרייך פאַרענדיקט.

די אַקציע קעגן די ליבאַציעס אין די פרייטיק-פאַרנאַכטן, האָט פאַרן בונד געוואונען אַ סך פּרעסטיזש און סימפּאַטיע אין די יידישע אַרבעטער-הייזער — ביי די פּאַמיליעס פון די אַרבעטער.

די אַרבעטער-פּאַמיליעס האָבן אין בונד געזען דעם מלאַך הגואל, וועלכער האָט זיי אויסגעלייזט פון אַן אומגליק און דער בונד האָט געוואונען אַן עלעמענט אין דער יידישער אַרבעטער-סביבה — פרוי, מוטער, פּלה, שוועסטער — וועלכע זענען אין די יאָרן פון רעאַקציע און צאַרישן טעראַר-רעזשים געווען נישט פריינדלעך גע-שטימט פאַר סאָציאַליסטישער טעטיקייט.

דאָס געוויינען די סימפּאַטיע פון דער אַרבעטער-פּאַמיליע האָט דעם בונד זייער אַ סך געהאַלפּן אין זיין טאַג-טעגלעכער טעטיקייט. ס'איז לייכטער געוואָרן צו קריגן אַ דירה פאַר קאָנספּיראַטיווע ויצונגען און פאַרזאַמלונגען און אַ באַהעלטעניש פאַר אומלעגאַלער ליטעראַטור.

און ס'איז מיין איבערצייגונג, אַז דער פּרעסטיזש און סימפּאַטיע, וואָס דער בונד האָט זיך דערוואָרבן ביי דעם פרויען-עלעמענט אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס.

אין די יארן 1913-1914. האט א סך מיטגעהאלפן דעם ארגאניזאציעןעלן אויפשוונג פון בונד נאכן אריינקום, זומער 1915, פון די דייטשן קיין ווארשע.

נאך דער מפלה פון דער רעוואלוציע פון 1905, האבן אין דער יידישער סביבה אין ווארשע זיך אנגעפלאדיעט באנדעס פון לאבסעס און קאמבינאטארן, די אזוי- גערופענע „פוח-גייערס“ און „פרעטענסיע-נעמעס“.

די דאזיקע באנדעס, וואס זענען אפילו פון דער אפיציעלער אונטערוועלט פאראכט געווארן, האבן זיך רעקרוטירט פון אן עלעמענט לומפן-פראלעטאריער און דעמאָראַליזירטע אַרבעטער.

די פוח-גייערס זענען געווען אַ חברה פיזיש שטארקע יונגען, פעסטע מיט דער פויסט און פלינקע מיטן מעסער. צווישן די הערשטן פון דער דאזיקער באנדע האבן זיך געפונען אפילו אזעלכע, וואס האבן אין רעוואלוציע-יאָר פון 1905 אַפערירט ווי קעמפערס אין די רעוואלוציאָנערע פארטייען און געהאט ארגאניזאציעןעלע פעקייטן און דערפארונג און אפילו אַ געוויסע אינטעליגענץ.

אַרגאניזירט זענען די פוח-גייערס געווען אויף אַ צענטראַלן אופן. די שטאַט איז צעטיילט געווען אין ראַיאָנען און אין סובראַיאָנען. אין יעדן ראַיאָן האָט גע- קיניגט אַ הערשט מיט מאַכט און איינפלוס, אַרומגערינגלט מיט געהילפן. די געהילפן האָבן דעם הערשט זייערן געמוזט אומקאָנדיציאָנעל דינען און העלפן. די פוח-גייערס האָבן געאַרבעט אין שותפות מיט דער פּאַליציי און אונטער פּאַליצייִשער פּראַ- טעקציע.

דאָס אַפעריר-געביט פון די פוח-גייערס זענען געווען די יידישע סוחרים, פון וועמען זיי האָבן געפאָדערט אַ רעגלמעסיקן אַפצאַל. די סוחרים, אויס מורא פאַר זייער לעבן און פאַרמעגן, האָבן געצאָלט די קאָנטריבוציע, וואָס איז אויף זיי אַרויפ- געלייגט געוואָרן.

נאָך מיאוסער און נאָך עקלהאַפּטער זענען געווען די באַנדעס און די טאַטן פון די פרעטענסיע-גייערס. באַשטאַנען זענען זיי פונעם סאַמע אַפפאַל פון דער אונטער- וועלט, פונעם ערגסטן עלעמענט לומפן-פראַלעטאָריער און פון די דעמאָראַליזירטסטע אַרבעטער. זייער אַפעריר-פעלד איז געווען די גאַס: דאָס באַפאַלן און דאָס שאַנטאַ- זשירן יונגע פאַרלעך אויף די גאַסן מיט דער „פרעטענסיע“, אַז דאָס מיידל איז אַ „פלה“ פון איינעם פון זייער חברה, און אויב ער אָדער זי וועט נישט געבן דעם „חתן“ קיין אַפטרעטגעלט, וועט מען שוין וויסן וואָס צו טאָן. און געמיינט האָט דאָס: שלאָגן, שטעכן, שרייבן בריוו צו די מחותנים און ענלעכע טעראָר- און שאַנטאַזש- מיטלען.

די פרעטענסיע-נעמעס זענען געווען אַ פעסט אין דעם יידישן וואַרשע. זייער טעראָר און שאַנטאַזש איז דערגאַנגען צו אַ מדרגה, אַז פאַרלעך האָבן מורא געהאַט זיך צו ווייזן אויף די גאַסן פדי נישט באַפאַלן צו ווערן פון די פרעטענסיע-נעמעס.

אויב די פוח-גייערס זענען געווען אן אומגליק פאר דער יידישער געזעלשאפט, איז דאס אומגליק פארט געווען אַ לאַקאַליזירטער, און געטראָפּן בלויז דעם פּאַר-מעגלעכען טייל פון דער יידישער באַפעלקערונג. און געהאַט האָט מען צו טאָן מיט אַן עלעמענט, וואָס האָט פּאַרמאַגט געוויסע אַרגאַניזאַציע-פּאַרמען, אַן איבערלעכע דיסיפּלין און אַ באַשטימטע „עטיק“ אין זייערע האַנדלונגען. דער סוחר האָט געצאָלט צו אַ הערשט אַדער אַ גרופּע, און קיין אַנדערע האָבן אים נישט באַלעסטיקט. אין טייל פּאַלן האָבן די פוח-גייערס אַפילו פּאַראַדירט ווי אַרבעטער-פּריינד און אַריינגענומען אין שותפות אַ געוויסן עלעמענט פון די טרעגערס, אַדער אַרויסגע-שטעלט די טרעגערס ווי אַ פּראָנט.

די פרעטענסיע-נעמערס זענען אָבער אין יעדער הינזיכט געווען אַפּפּאַל און זייערע קרבנות זענען געקומען פון אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג: פון די אַרבעטער, בירגערלעכע און פּאַרמעגלעכע קרייזן, פון די פרומע און נישט-פרומע, און ווען אַ קרבן האָט זיך שוין געהאַט אויסגעקויפט פון איין באַנדע, איז ער נישט זיכער געווען, אַז ער וועט נישט זיין קיין קרבן פון אַ צווייטער באַנדע. דער קאַמף קעגן די אַנגעפּלאַדיעטע באַנדעס איז געוואָרן אַ קאַטעגאָרישע נויטווענדיקייט.

אין די יאָרן 1913–1914 ביז צום סאַמע אויסברוך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט דער בונד געפירט אַ שווערן און קרבנותפולן קאַמף אויסצוראָטן דאָס דאָזיקע אומצוכט פון דער יידישער גאַס אין וואַרשע.

דאָס איינפּאַרהויז פּאַר פּראָווינצער פּורן אויף גזשיבאָוסקע נומער 36 אין וואַרשע האָט מען גערופן „דער זאַיאָוד“.

דער זאַיאָוד איז געווען אַ צוויישיטאַקיקע געבידע. געהאַט אַ ריזיקן פּלאַץ, וואָס האָט געקענט אַרייננעמען עטלעכע הונדערט פּורן, גערופן „בוידן“, געקומענע פון פּאַרשיידענע שטעט און שטעטלעך פון דער פּראָווינץ, אַ רעסטאָראַן-אַכסניה און די פּריוואַטע וווינונג פונעם אייגנטימער פון זאַיאָוד.

אין זאַיאָוד האָט געהערשט אַ באַוועגונג 24 שעה אין טאָג. ס'זענען געקומען און אָפּגעפּאַרן בוידן מיט פּאַסאַזשירן, געמישטע — פּאַסאַזשירן און פּראַכט, און ספּעציעלע פּראַכט-בוידן. פּראַכט איז אויסגעלאָדן און אַנגעלאָדן געוואָרן. הונדערט-טער מענטשן זענען יעדן טאָג דורכגעגאַנגען דעם זאַיאָוד: פּאַסאַזשירן, באַלעגאַלעס און זייערע געהילפּן, מעקלערס, קאַמפּיוואַיאָושאַרן, סוחרים. דער רעסטאָראַן מיט זיינע פּילצאַליקע צימערן איז שטענדיק פול געווען מיט מענטשן און געזשום.

אין די שבתים און אין די יום-טובים זענען די טירן און די פענצטער פּאַרמאַכט געווען פון דרויסן, אָבער אינעווייניק איז דער רעסטאָראַן אַנגעגאַנגען מיט זיין טעטיקייט, מיט דער הילף פון פּוילישע אַרבעטער, וועלכע האָבן באַדינט, איינקאַ-סירט דאָס געלט, אַדער פּאַרשריבן אויף דעם קאַנסומענטס קאַנטע.

דער אייגנטימער פון זאיאזד איז געווען איציקל פרענקל. א גערער חסיד און א שטיקל משפיל, א מאָדערנער חסיד. געקליידט אין דער וואָכן איז ער געווען האַלב דייטש: אין אַ סורדוט, אַ מין קורצע געהאַקטע קאַפּאַטע, אַ געפרעסטן קאַלנער מיט מאַנקעטן און אַ שניפּסל. שבת איז ער געווען אַגעטאַן אין אַ זיידענער, און נישט אין קיין אַטלעסענער קאַפּאַטע, אין אַ טוכן היטל מיט אַ דענקע, ווי ס'האַט געטראָגן דער אייזן-פּאַטענטאַט און גערער חסיד ר' ישעיה פּריוועס. פרענקלס דריי מיידלעך זענען געשיקט געוואָרן אין גימנאַזיעס, די יינגלעך — אין אַרטאָדאָקסישע חדרים, און אין שטוב האָט מען געהאַלטן אַ לערער פאַר די לימודי-חול.

איציקל פרענקל האָט זיך ווייניק געמישט אין די געשעפטן פון זיין זאיאזד און פון זיין רעסטאָראַן. די געשעפטס-פירערין איז געווען די פרוי זיינע, מלכה פרענקל, אַ יידענע אַ כּוואַט, מיט אַ פעסטער האַנט און מיט אַ גראַדן שכל. אים אַליין האָט מען געקענט אַפט טרעפן זיצן אין אַ ווינקל אַ פאַרטיפּטן אין ליענען אַ „הצפי-רה“, אַדער אַ יידישע בלאַטצייטונג.

צו דער פאַרצווייגטער זאיאזד-אונטערנעמונג האָט די פרענקל-פאַמיליע געהאַט אַ נישט-געבעטענעם שותף: קלמן דזשאַבאַק, דעם הערשט פון די פּוּח-גייערס אויפן שטח פון זאיאזד. קלמן דזשאַבאַק האָט אין זאיאזד זיך געפילט פאַר אַ גרעסערן באַלעבאַס ווי די פרענקל-פאַמיליע.

געפירט האָט קלמן דזשאַבאַק זיין ממשלה פון איינעם פון די זייטיקע רעסטאָראַן-צימערן, וואָס ער האָט גערופן „דאָס קאַנטאַרל“. ער האָט געפאַדערט און געקריגן אַ באַשטימטן אַפּצאַל פון יעדער בויד, וואָס איז אַריין און אַרויסגעפאַרן פון זאיאזד: פון די באַלעגאַלעס, פון די מעקלערס, פון די קאַמיוואַיאַזשאַרן און פון די סוחרים, וואָס האָבן געליפערט אַדער אַפּגענומען די סחורות פון די פּראָווינצער פּורן. וואָלט ווער זיך אַפּגעזאַגט צו צאָלן זיין קאַנטריבוציע, וואָלט געווען אַך-אין-וויי צו אים. ביי אַ באַלעגאַלע וואָלטן די פּערד נישט דערלעבט אַרויסצוגיין פון זאיאזד, און אַ סוחר, אַדער אַ קאַמיוואַיאַזשאַר וואָלט זיינע סחורות מער נישט געזען פאַר זיינע אויגן: זיי וואָלטן צעראַבירט, צעגנבעט, צעפלינדערט אַדער פאַרפאַלן געוואָרן, און דעם זיך קעגשטעלנדיקן וואָלט די גיכע-הילף, וואָס מען האָט אין וואַרשע גערופן „פּאַגאַטאַויע“ און ייִדן האָבן זי גערופן „דאָס קעטשל“, געדאַרפט אוועקפירן אַ טויטן אַדער אַ פאַרוונדעטן.

צווישן דער פאַמיליע פרענקל און קלמן דזשאַבאַק האָט זיך איינגעשטעלט אַ מין מאָדוס-וויזנעדי: די פרענקל-פאַמיליע האָט זיך נישט געמישט אין די ענינים פון די פּוּח-גייערס און קלמן דזשאַבאַק און זיינע לאַפּיטוטנס זענען נישט אַריינגע-קומען אין רעסטאָראַן און אין די רעסטאָראַן-צימערן; דאָס עסן און טרינקען פּלעגט פאַר זיי געבראַכט ווערן אין „קאַנטאַרל“.

אַן אויסנאַם איז געווען ווען פּוילישע קוילער-יינגען, פּערדהענדלערס, אַדער פּאַסאַזשירן פּלעגן זיך אַנשיכּורן און מאַכן אַוואַנטורעס. דעמאָלט האָט זיך באַוויזן

קלמן דושאבאק אליין אָדער מיט זיינע געהילפן, געלערנט בלק מיט די אַוואַנטור-ריסטן און געוויזן וואָס פאַר אַ קינסטלער אַ שלעגער ער איז, ווי ער קען זיך ספּראַווען מיט דעם שטאַרקסטן. נישט איין מאָל האָט אויך אַ בלאַנק געטאַן דאָס שפּרינגמעסער און גיך זיך אָפּגעפּטרט מיטן קעגנער.

דער מאַדוס-וויווענדי, דער נישט-געשריבענער קעגנזייטיקער אָפּמאַך נישט צו מישן זיך אין דעם אַנדערנס געשעפטן, האָט אָנגעהאַלטן לאַנגע יאָרן. אַן אויסנאַם זענען געווען די טעג פון די יום-טובים און געוויסע שבתים.

אין די יום-טוב-טעג, און אַ מאָל אויך אין אַ שבת, האָט קלמן דושאבאק אַקור-פירט די צימערן פון רעסטאָראַן און איינגעאַרדנט בעלער און פאַרוויילונגען פאַר זיינע געהילפן מיט זייערע פלות און פאַרבעטענע געסט. געווען צווישן דער בלאַטער חברה אויסגעצייכנטע טענצערס, זינגערס, קאַמיקערס און אַקראַבאַטן. אויך פּראָ-פעסיאָנעלע אַקטיאָרן זענען פון צייט צו צייט פאַרבעטן געוואָרן. אין די מערסטע פּאָלן זענען דאָס געווען די אַקטיאָרן ווינער, ראַטשטיין און מיכאל קליין. מ'האָט געהיליעט אויף וואָס די וועלט שטייט. דעם רעכענונג פלעגן די פּרענקלס צושטעלן קלמן דושאבאק, און ער פלעגט שוין דערליידיקן דעם חשבון.

די פּרענקל-פּאַמיליע, מיטן אויסנאַם פון איציקל פּרענקל, האָבן ליב געהאַט זיך צוצוקוקן צו די פאַרוויילונגען און באַוונדערן די מייסטערשאַפט פון קלמן דושאבאקס טאַנצן.

געווען איז קלמן דושאבאק אַן אייגנאַרטיקער טיפּ: מיטלרוקסיק, אַ מאַגערער, נישט קיין וואַזשנער פאַרשוין, אַפט אונטערגעהוסט, מיט אַ געשטופלט פנים פון פּאַקן און מיט אויסגעקרימטע פיס. זיין ממשלה האָט ער געפירט מיט אַן אייזערנער האַנט.

ער איז נישט געווען קיין בורילע, וואָס קען בלויז זיך גוט שלאָגן און אָפּערירן מיטן מעסער. ער איז געווען אַ גאַנץ קלוגער און מ'קען אַפילו זאָגן — אינטעלי-גענטער מענטש. מ'האָט אים אין „קאַנטאַרל“ און זומער בעתן וואַרעמען זיך אויף דער זון, געטראָפן מיט אַ יידישער אָדער רוסישער צייטונג, און אַ מאָל אויך מיט אַ בוך אין האַנט. דערציילט האָט מען, אַז אין די רעוואָלוציע-יאָרן פון 1905 איז ער געווען אַן אָנפירער פון אַ „באַיעוואַי-אַטריאַד“ פון דער פּאַרטי „פּראַלעטאַריאַט“. די פרוי זיינע האָט זיך אין זאַיאָד קיין מאָל נישט באַוויזן. דערציילט האָט מען אויך, אַז זי איז אַ פּינע און אַן אינטעליגענטע פרוי, און ווינט אין די פּאַרמגלעכע גוינישע גאַסן. זי דערציט זיינע דריי קינדער אויפן בעסטן אופן און היט זיי, אַז זיי זאָלן נישט געווייר ווערן וועגן דעם פּאַטערס באַשעפטיקונג.

געווען בין איד אַן אַפּטער גאַסט אין זאַיאָד. פּרענקלס אַ יינגל איז געווען מיינער אַ חדר-חבר און כ'בין אַפט געווען זיינער אַ גאַסט. מיטן דאָזיקן חברל מיינעם האָבן איד אָנגעהאַלטן פּריינדשאַפט אויך נאָך דעם. ווי מיר זענען מער נישט געווען קיין חדר-חברים און כ'האָבן אים אַפט באַזוכט. אין מיינע עטוואָס עלטערע יאָרן איז די

סיבה פון מיינע אפטע באזוכן דעם זאָיאָד געווען מיין חברים אַ יינגערע שוועסטער, עדושע, אַ שילערין פון קאַלעצקאַס גימנאַזיע, מיין דולצינע, צו וועמען כ'האַב געשיקט די אַכצן און זיפצן פון מיינע יוגנטלעכע ליבעווייען און זי האָט מיך געהאַט אין דער אדמה. און וואָס איז דאָ צו פאַרלייקענען? איך האָב קלמן דזשאַבאַקן גערן געהאַט, ליב געהאַט צו זען זיינע בריהשאַפטן ביים שלאָגן זיך איינער קעגן אַ סך און קעגן פיזיש־שטאַרקערע פון אים, ליב געהאַט צו זען אים טאַנצן און אַנפירן מיט די פאַרוויילונגען אין זאָיאָד.

אין פאַרלוף פון יאָרן האָב איך קלמן דזשאַבאַקן, דעם קעניג פון די פּוֹח־גייערס אין זאָיאָד, געזען אין זיין גדולה, זיך צוגעקוקט צו זיינע מעשים, אויפפירונגן און מינהגים, און געווען בין איך אויך אַן עדות, געזען און זיך צוגעקוקט צו זיין וויסער מפּלה.

געשען איז עס אַרום פורים־צייט אין יאָר 1914. אַהיימגייענדיק פון דער אַרבעט, האָב איך פון געווינהייט זיך אַפּגעשטעלט אויפן ראַג טשעפּלע און גושיבאַוסקע אַ טראַכט צו טאָן דורך וועלכן וועג צו גיין צו מיין היים אויף לוצקע 8: צי דורך דער גושיבאַוסקע און זשעלאָנע, אַריינכאַפן זיך אין זאָיאָד זען מיין דולצינע, אַדער גיין ווייטער מיט דער טשעפּלע און זשעלאָנע.

געווען איז עס אין אַ מאָנטיק אויף דער נאַכט. איך האָב באַשלאָסן אַפּצוטערעטן ביי די פּרענקלס. ביים זאָיאָד האָב איך אַנגעטראָפּן אויף אַ בלוטיק געשלעג. דער רעסטאָראַן איז געווען דעמאָלירט. קיינער פון די פּרענקלס איז אין רעסטאָראַן נישט געווען. כ'האַב נישט באַוווּן זיך רעכט אַרומצוקוקן, ווי די גאַס איז אַפּגעליידיקט געוואָרן פון מענטשן. אויפן טראַטואַר זענען געלעגן עטלעכע פאַרווונדיקטע, קלמן דזשאַבאַק איז געלעגן אַ צעהרגעטער. לעבן אים איז אין אַן עטלעכן מצב געלעגן איינער פון זיינע אַדיוטאַנטן. עטלעכע מינוט שפּעטער זענען אַנגעקומען עטלעכע אַמבולאַנסן פון דער גיכער הילף, באַנדאַזשירט אויפן אַרט די לייכט־פאַרווונדיקטע און די שווער־פאַרווונדיקטע אַוועקגעפירט מיט זיך.

דאָס איז געווען דער סוף פון קלמן דזשאַבאַקס ממשלה אין זאָיאָד, דער סוף צום גראַסירן פון דער באַנדע פּוֹח־גייערס אויפן שטח פון זאָיאָד אויף גושיבאַוסקע 36.

ווי די פּרענקלס האָבן מיר דערציילט, האָבן זיך די געשעענישן אַנטוויקלט אויף אַזאַ אופן:

זינט אַ לענגערער צייט האָבן די באַלעגאַלעס פון די פּראַווינצער בוידן אַנגע־הויבן זיך בונטעווען קעגן דער קאַנטריבוציע, וואָס קלמן דזשאַבאַק און זיין באַנדע לייגן אויף זיי אַרויף. זיי זענען אונטערגעהעצט געוואָרן פון בונד. מ'האַט אַנגעהויבן באַמערקן, אַז די באַלעגאַלעס און זייערע משרתים שושקען זיך מיט פרעמדע מענטשן. אַ צוויי וואַכן פאַרן געשלעג האָבן די באַלעגאַלעס געמאַכט אַ „זאַבאַסטאַווקע“ און נישט געוואָלט מער געבן קיין אַפּצאַל. דזשאַבאַק האָט פרובירט מיטן גוטן,

ווען דאָס האָט נישט געהאַלפֿן, זענען עטלעכע פּערד געסמט געוואָרן. ס'האָבן זיך אָנגעהויבן קליינע געשלעגן.

דעם לעצטן דאָנערשטיק זענען די באַלעגאַלעס נישט אַרויסגעפאַרן אין זייערע שטעטלעך און געבליבן אין זאַיאָוד, זיי האָבן גענעכטיקט אין די בוידן און אין דער אַכסניה, און אָנגעהויבן ענטפּערן מיט קלעפּ.

די גרויסע שלאַכט האָט זיך אָנגעהויבן פּרייטיק ביי נאַכט. אַ שמייער איז צעשלאָגן געוואָרן און די פּאָגאַטאָויע האָט אים אַוועקגעפירט אין שפיטאַל אַריין. די באַלעגאַלעס און די שמייערס האָבן אַטאַקירט די חברה, זיך געשלאָגן מיט דרענגער און מיט קלאַניצעס, די פּוּח-גייערס — מיט זייערע מעסערס. די פּאָגאַ-טאָויע איז עטלעכע מאל געקומען, באַנדאָזשירט די צעשלאָגענע און אייניקע מיט-גענומען אין שפיטאַל אַריין. דזשאַבאַק מיט זיין חברה איז אָפּגעראַטן פּון זאַיאָוד. זונטיק איז שטיל געווען, מאַנטיק נאָך מיטאַג איז דזשאַבאַק צוריקגעקומען מיט אַ גרויסער באַנדע שטאַרקע, זיי האָבן אָבער שוין גאַרנישט געקענט אויפּטאָן. די באַלעגאַלעס און די שמייערס זענען געווען אויפּגעהעצט פּון מענטשן, וואָס מ'האַט געזאָגט, אַז זיי זענען געווען בונדאָוועס, וועלכע זענען געקומען זונטיק אין זאַיאָוד. די באַלעגאַלעס און שמייערס האָבן זיך געשלאָגן ווי די לייבן. דעם אויסגאַנג פּון געשלעג האָבן איר געזען. דזשאַבאַקן האָט די פּאָגאַטאָויע אַוועקגעפירט אַ צעמיתטן.

טראַץ דעם גרויסן שאַדן, וואָס דער רעסטאָראַן האָט געליטן, האָבן די מיטגליד-דער פּון דער פּרענקל-משפּחה גערעדט מיט אַ סך פּרייד וועגן דזשאַבאַקס מפּלה. צום אויפּגעהייטערסטן איז געווען די יינגסטע טאַכטער, עדושע, די 15-16 יאַריקע שילערין פּון קאַלעצקאַס גימנאַזיע. אין איר קלינגענדיקן פּויליש האָט זי אויסגע-זונגען לויבווערטער פאַר דער בראַוקייט פּון די באַלעגאַלעס און זייערע געהילפּן, געפּרייט זיך מיט דער מפּלה פונעם פאַרשיוון דזשאַבאַק און פאַרכלינעט זיך פּון התפּעלות פאַרן בונד, וועלכער האָט אַרגאַניזירט דעם אויפשטאַנד קעגן דעם דזשאַ-באַק מיט זיין באַנדע. נאָר די עלטסטע טאַכטער, טאַלע, דאָס פּלה-מיידל, האָט געהאַט אַ זיפּץ און אַ וואַרעם וואַרט פאַרן געוועזענעם קעניג פּון די פּוּח-גייערס אין זאַיאָוד. ווען כ'האָב חול-המועד-פּסח פּון 1914 אָפּגעשטאַט אַ וויזיט ביי דער פּרענקל-פּאַמיליע, האָבן איר דעם זאַיאָוד נישט דערקענט. דער שאַדן איז געווען באַזייטיקט, דער רעסטאָראַן און די רעסטאָראַן-צימערן — איבערגעפאַרבט. די פּנימער פּון די מיטגלידער פּון דער פּרענקל-משפּחה האָבן געלויכטן מיט אַ פּרייד, ווי זיי וואַלטן געוונען דאָס גרעסטע געווינס. איציקל פּרענקל איז געווען ווי איבערגעאַנדערשט — געוואָרן רירעוודיקער און זיך מער אינטערעסירט מיטן לעבן פּון געשעפט. דער נאַמען בונד איז אָפט דערמאַנט געוואָרן אין די שמועסן מיט מיר און גערעדט האָט מען וועגן בונד אין אַ געהיימענישפּולן טאָן און מיט אַ סך רעספּעקט. אַפילו צו מיר איז עדושע געווען פּריינדלעכער געשטימט, געשענקט אַ שמיכל,

געקוקט מיט ליבלעכערע אויגן און מיד פסדר געפרעגט פאר וואס כ'בין נישט קיין סאציאליסט. "דו ביסט דאך שוין א דערוואקסענער מענטש, אן ארבעטער, פאר וואס זאלסטו נישט זיין קיין סאציאליסט?"
צום ערשטן מאל אין מיין לעבן האב איך באגעגנט א בירגערלעכע און פאר-מעגלעכע פאמיליע, מיט א חסידישן הינטערגרונט, וואס האט מיט דאנקבארקייט און רעספעקט גערעדט וועגן בונד.

א באזונדער קאפיטל איז דער קרבנותפולער קאמף פון בונד קעגן די באנדעס פון די פרעטענסיע-נעמערס.

אין דער געגנט פון גושיבאוו און פון גייעם גושיבאוו (פלאץ וויטקאווסקעגא) מיט איר געדיכטער יידישער באפעלקערונג, אין דער געגנט, אין וועלכער מיינע עלטערן האבן געווינט, האבן גראסירט עטלעכע באנדעס פרעטענסיע-נעמערס. די גרעסטע איז אנגעפירט געווארן פון א פארשוין, וועמען מ'האט גערופן משהלע מאלאזש.

געווען איז דער דאזיקער "העלד" א קלייננוויקסיקער, א דארער, אן ציין, בלויז מיט צוויי גרויסע ארויסשטארצנדיקע אייבערשטע פראנטצין; א שווארצער און א פיזיש-מיאסער שרץ, אבער אן ערשטקלאסיקער מעסער-שטעכער. מיט אט דער "קונסט" זיינער האט ער טעראריזירט די געגנט און געפראוועט זיינע עקלהאפטע שטיק, גערופן האט זיך משהלע מאלאזש "דער קייסער פון פאטשעיאוו" און געהאט זיך "רעזידענץ" אין "קליינעם פאטשעיאוו", אויף גושיבאווסקע-גאס נומער 77. די הייזער אויף לוצקע-גאס, פון דער זייט פון מיינע עלטערנס וויונג, האבן מיט זייערע רוקנס זיך אנגעשפארט אויף די רוקנס פון די הייזער פון גושיבאווסקע-גאס און געהאט א סך דורכגאנגענע. אויך צום קליינעם פאטשעיאוו איז געווען א דירעקטער דורכגאנג. די יינגלעך פון מיין גאס זענען אין קליינעם פאטשעיאוו געווען אפטע געסט; געלאקערט האט זיי די אנדערשקייט. אויך איך בין פון מיין פריסטער יוגנט געווען דארט אן אפטער באזוכער, פריער דורך דעם דורכגאנג און שפעטער פון דער פראנטזייט, און זיך זשעדנע צוגעקוקט צו אלעם, וואס דארט קומט פאר, און במילא אויך צו די שאנדטאטן פון משהלע מאלאזש. נישט איין מאל האב איך בייגעוויינט א סצענע, ווי דער "קייסער פון פאטשעיאוו" האט מיט זיין באנדע אויף די ארומיקע גאסן אפגעשטעלט א יונג פארל און געפאדערט פרעטענסיע-געלט.

אין מיין זכרון איז געבליבן פריש דער רושם, וואס משהלע מאלאזש א גבלה האט ארויסגערופן אין דער געגנט, אין וועלכער מיינע עלטערן האבן געוויינט. געשען איז אט וואס:

אויף דער פאנסקע-גאס האט זיך געפונען א קליין גאפטגעוועלבל, וועמענס אייגנטימער ס'איז געווען א חסידישער ייד. געהאט האט ער א טאכטער, וואס האט

אים געהאלפן אין געוועלב — נישט קיין איבעריקע יפת-תואר, אבער באליבט ביי די קונים.

דאס מיידל איז א פלה געווארן פאר א פראווינצער בחור, אויך פון א חסידישער פאמיליע. דער חתן מיט זיינע עלטערן זענען געהאט געקומען קיין ווארשע, און שבת פאר נאכט זענען חתן-פלה געגאנגען אויף א שפאציר. די צייטן נאך דער רעוואלוציע פון 1905 זענען שוין געווען אזעלכע, אז אפילו פרומע עלטערן האבן נישט געשטערט חתן-פלה זאלן זיך נענטער באקענען און גיין א מאל צוזאמען שפאצירן.

אויף דער גאס איז דאס פארל אפגעשטעלט געווארן דורך משהלע מאלאזש און זיין באנדע און דער „קייסער“ האט געפאדערט פרעטענסיע-געלט. ער האט אנגעגעבן א סומע און א טערמין, וויפל און ווו דאס פרעטענסיע-געלט צו ברענגען. ווי זייער שטייגער איז געווען, האבן זיי דאס פארל קודם-כל מכבד געווען מיט א פאר פעסטע קלעפ. דער סוף פון דער געשיכטע איז געווען, אז דער חתן האט צוריק-געשיקט די תנאים און דאס מיידל איז געווארן גייסטיק צערודערט.

א צייט לאנג האט זיך אין מיין געגנט געקאכט מיט דער געשיכטע. די יידן אין די חסידים-שטיבלעך און אין די שולן האבן געליארעמט, אז מ'דארף עפעס טאן קעגן דער הפקר-חברה — און ביים ליארעמען זענען זיי געבליבן.

אבער א טאג איז געקומען — און דער „קייסער פון פאטשעיאוו“ איז דעטראג-ניזירט געווארן און געקריגן זיין פארדינטן פסק.

געשען איז דאס אין א שבת פאר פסח, וואס פרומע יידן רופן „שבת הגדול“, און מקיים-פסק געווען האבן אים די „אקריטשע“-שניידערס, און איך בין געווען אן עדות פון זיין וויסטער מפלה.

די געשיכטע פון משהלע מאלאזשס מפלה, ווי איך קען זי, איז געווען אזא : אויף דער כמיעלנע-גאס האט געווינט א שניידער, וואס האט געהאט א טאכטער מיטן נאמען כאנטשע, א נייערין ביי דאמען-מאנטלען, וואס מ'האט אין ווארשע גערופן „אקריטשע“. דאס מיידל, א גאנץ שיינע, האט אין מיין געגנט נישט געשמט פאר קיין גרויסע צנועה. זי איז געווען א „פלה“ פון איינעם פון משהלע מאלאזשס חברה און איבערגעגאנגען פון האנט צו האנט. צי זי איז געווען א קרבן פון אומ-שטענדן אדער נישט, איז נישט פאר מיר צו פסקען. דער עיקר איז, אז זי האט זיך פארליבט אין אן „אקריטשע“-שניידער, אדער ער אין איר, איבערגעריסן מיט דער הפקר-חברה און זיך געקליבן חתונה צו האבן.

משהלען מיט זיין באנדע האט דער עסק נישט געשמעקט. ערשטנס, ווי דערלאזט מען, מיר-נישט-דיר-נישט, אז א „וויטישער“ יאלד זאל צונעמען אן אייגן מיידל? צווייטנס, איז עס דאך א שאנדע פאר די אנדערע באנדעס און אויך דער אנווען און אינטערעס פונעם „קייסער פון פאטשעיאוו“ און פון זיין באנדע קען ליידין פון אזא פאל. און משהלע מיט זיינע מיטהעלפערס האבן אנגעהויבן פארפאלגן דאס מיידל, געשלאגן זי און באדראט איר לעבן.

איך ווייס נאטירלעך נישט, ווי אזוי ס'איז צוגעגאנגען דאס באשליסן, דאס פלאנירן, דאס אפרעכענען זיך מיט משהלע מאלאזש און א סוף צו מאכן צו דער הפקרות פון אים און פון זיין באנדע, כ'בין אבער געווען אן עדות פון דער אפרע-כענונג.

אין דער פרי פון שבת פאר פסח אין יאר 1914 ווארט מיך אפ ביים טויער פון מינע עלטערנס ווינונג מיין חבר אברהמל דער קופקעס, דעמאלט שוין א געזעל אין „אקריטשע“ פאך, און לייגט מיר פאר נישט אוועקצוגיין אין ערגעץ, נאר בלייבן מיט אים און בייווינען א שיינע חתונה, אבער גישט פרגען קיין קשיות, נאר קוקן און שווייגן. זיין פארהאלטן זיך און זיין געהיימענישפולער אופן פון רעדן האבן מיך אינטריגירט. איך האב נישט געפרעגט קיין שאלות ווען ער האט מיט מיר אינספעק-טירט די דורכגאנגען צווישן די הייזער פון די גאסן לוצקע און גושיבאווסקע. ארום עלף א זייגער אין דער פרי זענען אויף לוצקע גאס אָנגעקומען א מאָן 20 „אקריטשע“ שניידערס און מיין חבר האט זיי לאַקירט אין די הייף מיט די דורכגאנגען צו דער גושיבאווסקע-גאס, דערנאָך איז ער אוועק מיט מיר אויף דער זשעלאַזנע אין דער ריכטונג צו דער גושיבאווסקע. אויפן וועג האב איך באַמערקט אַ צאָל מיר אומבאַ-קאָנטע מענטשן, פאַרשטעקטע אין די טויערן, אַדער קונים אין די סאָדע-וואָסער-געוועבלעך און אין די שענקען און קאוויאַרניעס, וואָס האָבן זיך געפונען אויף דעם אַפּשניט פון דער גאָס.

ווי נאר משהלע מיט זיין באַנדע זענען אַריבער די גאָס און קוים באַוויזן מיט נאָך עטלעכע באַגלייטערס אַריינצוגיין אין רעסטאָראַן, זענען זיי אַטאַקירט געוואָרן פון אַלע פיר זייטן מיט שטעקנס און אייזנס. א טייל פון די אַטאַקירערס זענען אַריין אין רעסטאָראַן גופא און דאָרט מקיים פסק געווען משהלען מיט זיינע באַגלייטערס. די מפלה פון דער באַנדע איז געווען אַ צעשמעטערנדיקע. משהלע מאלאזשן האָט זיך איינגעגעבן דורכצורייסן און אַריינצולויפן אינעם „קליינעם פאַטשעיאָוו“, ווו ער האָט גערעכנט צו קריגן הילף. קיינער האָט אים אַבער נישט געהאַלפן. ס'איז שוין געווען דאָס יאָר 1914. די אַטאַקירערס זענען אַריין אין „קליינעם פאַטשעיאָוו“ פון ביידע זייטן, פון פראַנט און פון דעם דורכגאנג פון לוצקע-גאָס, און אין משהלעס רעזידענץ מיט אים אַרנטלעך זיך אָפּגערעכנט; די גיכע הילף האָט אים אַ צעממיתטן אוועקגעפירט אין שפיטאַל אַריין.

דאָס איז געווען דער סוף פון די באַנדעס פרעטענסיע-נעמעס אין דער געגנט פון אַלטן און נייעם גושיבאָוו. די ייִדישע איינוווינערס האָבן נאָך דעם יאָרן-לאַנגן טעראָר פרייער אָפּגעאַטעמט. דער נאָמען בונד, בונדאָוועס, איז געוואָרן אַ סינאָנים פון קוראַזש, פון קרבנותפולער טעטיקייט לטובת הכלל.

צו באַשרייבן די שמחה פון די ייִדישע שכנים, די „לחיימס“ אין די שולן און אין די חסידים-שטיבלעך אין דער דערמאָנטער געגנט, וואָלט מען געדאַרפט האָבן דעם טאַלאַנט פון אַ בעלעטריסט.

געווען בין איך אויך אן עדות פון „דער לעצטער און אנטשיידענער שלאכט“, וואס דער בונד, מיט דער באטייליקונג פון דער אַנאַרכיסטישער גרופע ביי די געגרייזעטע שוסטערס, האָט געפירט קעגן די באַנדעס פּוּז-גייערס און פּרעטענסיע-נעמערס.

געשען איז עס אין אַ שבת, 3 אָדער 4 וואָכן פאַר דעם אויסבראָך פון דער ערש-טער וועלט-מלחמה. כ'בין דעמאָלט געווען שוין אַקטיוו אין דער אַרבעטער-באַווע-גונג און אַ מיטגליד פון בונד. אויף דער בונדישער בערווע איז געקומען צו לויפן אַ שטאַפּעט מיט אַ מעלדונג, אַז די בעקערס און די געגרייזעטע שוסטערס שלאָגן זיך מיט די קאַמבינאַטאָרן ביי דער רעסטאָראַציע אויף ראַג דזשיקע און קופיעצקע, און די סיטואַציע איז אַ שלעכטע. מאַמענטאַל האָבן די בערווע-באַזוכערס זיך אַ לאַז געטאַן צום קאַמפּלאַץ, אויפן וועג האָבן די מיטגלידער פון בונד באַגעגנט גרעסערע גרופעס אַרבעטער פון פאַרשיידענע פאַכן איילנדיקע צום קאַמפּלאַץ, און די, וואָס זענען דערגאַנגען, האָבן תּיבֿף זיך אַריינגעוואַרפן אין שלאַכט.

ווען כ'בין צוגעקומען נאָענט צום אַרט פון געשלעג, איז דער קאַמף געווען אין פּולן ברעך, מ'האָט אַבער שוין געקענט זען, אַז דער זיג גייט מיט יעדער מינוט איבער אויף דער זייט פון די אַרבעטער.

אויסגעטיילט האָט זיך שמאי בעקער, אַ צעבלוטיקטער, דאָס העמד צעפּליקט אין פּאַסן, האָט שמאי בעקער זיך געשלאָגן מיט אַן אומגעצוימטער פּוריע, לויט אַלע פּללים און מעטאָדן פון אַ פּראַפעסיאָנעלן רינג-אַטלעט.

דערמאָנט האָט מיך שמאי בעקער מיט זיין פּאַכמענישן אופן פון שלאָגן אין דער בריהשאַפט ביים שלאָגן זיך פון קלמן דזשאַבאַק, אַבער וויפּל „להבדילס“ דאַרף מען מאַכן צו פאַרגלייכן דעם באַווסטזיניקן סאַציאַליסט און רעוואָלוציאָנער, דעם דע-מאָלטדיקן בונדיסט און מיטגליד פון וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד, דעם שפּע-טערדיקן קאַמוניסט, און אין די צוואַנציקער יאָרן — אַנפירער פון „געזערד“ אין אַדעסער ראַיאָן, און איינער פון די ערשטע סטאַלין-קרבנות אין די דרייסיקער יאָרן; אַ בעקער-אַרבעטער, וועלכער האָט געקענט זיך גוט און פּאַכמעניש שלאָגן, און ווען גייטיק טאַקע זיך געשלאָגן און גלייכצייטיק בכוח זיין צו האַלטן אַ רעפּעראַט אויף אַ פּילאָסאָפּישער טעמע אין ייִדיש, רוסיש, און נאָך זיין באַפּריינג פון דער דייטשישער מיליטערישער געפּאַנגענשאַפּט — אויך אין דייטש; צו רעפּערירן וועגן דער היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישער געשיכטע-אויפּפּאַסונג, וועגן פּלעכאַנאָוס מאַ-ניום, וועגן ענגעלס „אַנטי-דירינג“ און אויף ענלעכע טעמעס; זיין היימיש אין דער ליטעראַטור אין די דריי שפּראַכן און ציטירן פון אויסנווייניק שטיקער פּאַעזיע פון ייִדישע, רוסישע און דייטשישע פּאַעטן — ווי קען מען פאַרגלייכן דעם דאָזיקן פּראַכטפּולן בעקער-אַרבעטער מיט אַזאַ נפש ווי אַ קלמן דזשאַבאַק!?

איך האָף צו האָבן די זכּיה צו שטעלן אַ שריפּטלעכן דענקמאַל אין דער פּאַרעם פון אַ פענפּאַרטערט פאַר דעם דאָזיקן אַרבעטער און רעוואָלוציאָנער, איינעם פון די

„אריגינאלן“, וואס איך האב באגעגנט אין דער יידישער ארבעטער-באוועגונג, וועמען איך פאררעכען פאר איינעם פון מייע אמאליקע קאמף-חברים און פערזענלעכע פריינד.

דער רעזולטאט פונעם קאמף אויף דער דזשיקע-גאס איז געווען די פולשטענ-דיקע צעשמעטערונג פון דעם „פאראייניקטן פוח“ פון די רעשטן פון די פוח-גייערס און פרעטענסיע-נעמערס. דאס געזינדל, וואס האט אין פארלויף פון יארן טערארי-זירט און בארױבט די יידישע באפעלקערונג, איז עוקר מן השורש געווארן פון דער יידישער גאס פון ווארשע.

א דאנק דעם קאמף, וואס דער בונד האט געפירט קעגן די פרעטענסיע-נעמערס און די פאזיטיווע רעזולטאטן פון דעם דאזיקן קאמף, איז דער נאמען בונד אריינגעדורנגען אפילו אין קרייזן סאציאל פרעמדע פארן בונד, אריינגעדורנגען און גע-וונען פרעסטיזש און סימפאטיע אויך ביי בירגערלעכע און פארמעגלעכע יידישע פאמיליעס.

ווי אזוי די קאמפן קעגן די פוח-גייערס און פרעטענסיע-נעמערס האבן זיך אנגעהויבן — ווייס איך נישט.

ווי ס'האבן מיר דערציילט חברים פון בונד, זענען די ערשטע, וועלכע זענען ארויס אין קאמף קעגן די פוח-גייערס געווען די אנגעשטעלטע אין די לעדער-געשעפטן אויף דער פראנצישקאנער גאס, און דערנאך האבן די קאמפן זיך אריבער-געטראגן אויף דער שווענטיע-יערסקע-גאס.

ליידער געדענק איך נישט די דירעקטע סיבות, וואס האבן באווייגן די אנגע-שטעלטע פון די לעדער-געשעפטן אויף פראנצישקאנער און די אנגעשטעלטע פון די מענער-קליידער-געשעפטן אויף שווענטיע-יערסקע ארויסצוטראגן אין א נישט גלייכן קאמף מיט די פוח-גייערס.

די קאמף-סיטואציע איז פאר די צעבונטעוועטע געווען זייער א קריטישע און געקאסט קרבנות. ערשט ווען דער בונד האט איבערגענומען די פירערשאפט, מאכט-ליזירט און אריינגעווארפן אין קאמף א באדייטנדיקע צאל ארבעטער, האט דער קאמף קעגן די פוח-גייערס אנגענומען א גינסטיקע ווענדונג און דערפירט צו א נצחון. און ווי ס'האט מיר דערציילט מרדכי שוסטער (מ'האט אים אויך גערופן דער שווארצער מרדכי), דער פירער פון דער גרופע אנארכיסטן ביי די געגריוועטע שוסטערס — איינער פון די אינטעליגענטסטע יידישע ארבעטער, וואס כ'האב געטראפן אין דער יידישער ארבעטער-באוועגונג : א מענטש א קלוגער, א לאגישער און מיט א סך פערזענלעכן מוט — זענען די געגריוועטע שוסטערס, אנגעפירט פון די אנארכיסטן, געווען די ערשטע ארויסצוטראגן קעגן די פרעטענסיע-נעמערס. די דירעקטע סיבות זענען געווען דאס טעראריזירן און באלעסטיקן א ריי פא-מיליעס און די קינדער פון די געגריוועטע שוסטערס. די טעראריזירטע ארבעטער

האָבן זיך געווענדט צו זייער פאך-אַנפירונג נאך הילף, און די פאך-אַנפירונג, וואָס איז באַשטאַנען מערסטנס פון אַנאַרכיסטן, האָט דעם קאַמף אויפגעהויבן. וויסנדיק, אַז אַליין זענען די אַנאַרכיסטן, אַפילו מיט דער הילף פון גרויסע טיילן פון די אַרבעטער פון פאך, צו שוואַך אַנצופירן מיט אַ לאַנגדויערנדיקן קאַמף און אויסקעמפן אַ זיג, האָבן זיך די אַנאַרכיסטן געווענדט צו אַ צווייטער סעקציע פון פאך געגריוועטע שוסטערס, וואָס מ'האַט גערופן „די קליינע“ (קינדער-שיכלעך), אַז די אַרבעטער פון דער סעקציע און די פ.פ.ס.לעוויצע, וואָס האָט געהאַט די פאַליטישע השפעה אויף דער סעקציע, זאָלן העלפן אין דעם קאַמף. די רעזולטאַטן זענען נישט געווען קיין ממשותדיקע. די אַנאַרכיסטן האָבן דאָן זיך געווענדט צום בונד, ער זאָל איבערנעמען די אַנפירערשאַפט פונעם קאַמף קעגן די פּרעטענסייע-נעמערס און די אַנאַרכיסטן וועלן דעם בונד העלפן מיט אַלע זייערע כוחות. נאָכן איבערנעמען דורכן בונד די אַנפירונג, איז דער קאַמף געוואָרן אינטענסי-ווער און די אַנאַרכיסטישע גרופע, די געגריוועטע שוסטערס, און אויך אַ גרויסע צאָל אַרבעטער פון דער סעקציע „קליינע“, האָבן געגעבן אַ גוטן צושטייער אין דעם קאַמף, מיט מענטשן און קרבנות, און געהאַלפן דעם בונד דערפירן דעם קאַמף צו אַ נצחון.

אַבער ווי גרויס און ווי וויכטיק ס'זאָל נישט האָבן געווען דער צושטייער פון אַנדערע גרופן מחוץ דעם בונד אין דעם קאַמף קעגן די פּרעטענסייע-נעמערס, איז אַ פאַקט, אַז דער בונד איז געשטאַנען בראש פון דעם דאָזיקן קאַמף און דערפירט צו דער פולשטענדיקער ליקוידאַציע פון די באַנדעס פּרעטענסייע-נעמערס. און דער בונד האָט, מיט רעכט, איינקאַסירט אויף זיין חשבון דעם פאַליטישן געווינס פונעם קאַמף און פון דערפירטן נצחון.

צירקאָ 50 יאָר איז אַריבער זינט דער בונד האָט דורכגעפירט די דריי אַקציעס : דער שטרייק בשעת דעם בייליס-פּראָצעס, די אַקציע קעגן דעם פאַרברענגען פון די אַרבעטער פרייטיק נאָך דער „וויפלאַטע“ אין די קנייפעס און דער קאַמף קעגן די אַנגעפלאַדיעטע באַנדעס פון די פּוה-גייערס און פּרעטענסייע-נעמערס — אַקציעס, פון וועלכע כ'בין בשעתו געווען נישט מער ווי אַ זייטיקער צושויער, און דאָך שטייען מיר די דאָזיקע אַקציעס לעבעדיק פאַר די אויגן און פילן אַן מיט פרייד מיין געמיט, ווי זיי וואָלטן נעכטן געשען.

און כאַטש איך קען די טריומף-יאָרן פון בונד אין פּוילן, די יאָרן 1915—1921, און האָב אַפילו פּרעטענסייעס, אַז מיט מיין מי און טעטיקייט האָב איך אַ חלק אין די טריומפן פון בונד אין פּוילן אין די דאָזיקע יאָרן — דאָך האָט פאַר מיר דער אַרעאָל פון בונד קיין מאַל נישט אַזוי געלויבטן ווי אין די יאָרן 1913—1914. און הגם מיינע באַציונגען מיטן בונד פון פּוילן זענען לחלוטין איבערגעריסן געוואָרן בעת דער שפּאַלטונג פון בונד, אין האַרבסט פון יאָר 1921, און זינט דאָן

בין איד געווען אן אויסגעשפראכענער קעגנער פון בונד אין פוילן — און היינט נאך בין איך א שארפער קעגנער פונעם עפיגאניזם פון בונד און פון בונדיזם, א קטיגור און אן אפפרעגער פון דער לעגענדע פון דער גרויסקייט און איינפלוס-רייכקייט פון בונד אין דער יידישער ארבעטער-סביבה אין פארמלחמהדיקן פוילן; און כאטש איך ווייס, אז דאס קאפיטל פון מיינע מעמוארן קען פאר געוויסע אויסזען ווי אן אפאלאגיע פונעם פארמלחמהדיקן בונד אין פוילן — קען דאס אלץ נישט זיין פאר מיר קיין מניעה איבערצוגעבן אזוי אביעקטיוו און אויפריכטיק, ווי נאר מעג-לעך, מיין זען און פילן די העראישע ראַלע פון בונד, זיין השפעה אין דער יידישער ארבעטער-סביבה און דעם פרעסטיזש און סימפאטיע, וואס דער בונד האט גענאסן אפילו אין די נישט-ארבעטער-קרייזן — אין די יארן פון ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה, אין די יארן פון 1913-1914.

דאס קאפיטל זכרונות איז נישט קיין נאסטאלגיע נאך געשעענישן און פאסי-רונגען פון מיין יוגנט, כאטש אן און פאר זיך וואלט אין אזא מין נאסטאלגיע קיין ביזן נישט געווען, נאר א ניכטערע אפשאצונג פון דער אמאליקער ווירקלעכקייט. און איך געפין נישט קיין פאסיקערע און קיין אנטשפרעכנדיקערע באצייכענונג פון דעם קאפיטל זכרונות ווי „די גלאַריע פון בונד“.

ערב פּרילינג

אין דער ערשטער העלפט פון יאר 1914 בין איך אַרומגעגאַנגען אַ שטאַלצער און אַ האַפּערדיקער.

אין פאַרלויף פון די חדשים האָב איך אַ וואַקס געטאַן, פון אַ ינגל — געוואָרן אַ בחור מיט אַ געהעריקער הייך, געהאַט אַ סטאַבילן אַרבעטפלאַץ מיט אַ נישקשה-דיקן וואַכנלוין. אין פאַבריק, וווּ איך האָב געאַרבעט, האָט מען זיך אָנגעהויבן באַזעצן צו מיר ווי צו אַ גלייכבאַרעכטיקטן אין דער פאַך-משפּחה.

מיין אַנטוויקלונג און מיינע קענטענישן, ספּעציעל אויפן געביט פון דער ייִדי-שער ליטעראַטור, טעאַטער און מוזיק, זענען געווען נישקשהדיקע. קיין וואַזשנער למדן בין איך טאַקע נישט געווען, אָבער פאַר קיין איגנאַראַנט וואַלט מען מיך שוין אויך נישט געקענט באַטראַכטן. פון די שילדן האָב איך שוין ווי געהעריק אַראַפּ-געלייענט די ווערטער און פאַרשטאַנען זייער אינהאַלט. מיט אַלע מיינע חושים האָב איך געפילט, אז ס'קומען אַן פאַר מיר גרויסע ענדערונגען, אָבער נישט געוואוסט, אין וואַס זיי וועלן באַשטיין.

געהויערט אויף מיר האָט נאָך אַלץ דער הויקער פון מיין אַנאַלפאַבעטיזם, דאָס נישט קענען ווי געהעריק לייענען קיין אַנדערע שפּראַכן חוץ ייִדיש און אַ ביסל

העברעניש, און די פולשטענדיקע איגנאראנץ אין באהערשן וועלכע ס'איז שפראך, איך יידיש, אין שריפט.

צוויי אויפגאבעס האָב איך געשטעלט פֿאַר זיך אין דער ערשטער העלפט פון יאָר 1914: צו פֿאַרלאָזן וואַרשע און צו פֿאַרן קיין פֿאַריז, און זיך אויסלערנען שרייבן און רעכענען אויף פֿאַפּיר. דאָס פֿראַבלעם איז געווען וועלכע פון די אויפגאבעס פֿרײַער צו רעאַליזירן.

אין מיינע מחשבות האָב איך געגעבן פֿאַרצוג דאָס לערנען זיך שרייבן. דער חשבון איז געווען אַ פשוטער: וווּ איך זאָל נישט זײַן, וועט דאָס קענען שרייבן מיר צו נוץ קומען. דערביי איז צוגעקומען נאָך אַ סיבה, וואָס האָט מיך באַוווּיגן וואָס שנעלער אָנצוהייבן לערנען זיך שרייבן: מיין מפּלה אויפן פֿראַנט פון ליבע.

כאָטש קיין קראַסאוועץ בין איך נישט געווען, האָבן זיך מיידלעך צו מיר געקלעפט. אָבער גראַד די מיידלעך, וואָס איך האָב גענאָרט, האָבן מיך נישט געוואַלט קענען. געווען זענען דאָס מיינע ערשטע „שטערבלעכע“ ליבעס. ביידע מיידלעך — שילערינס פון אַ גימנאַזיע, און ביידע האָבן מיך נישט געוואַלט אָנקוקן צוליב מיין נישט קענען רעדן קיין פּויליש. חוץ דעם האָב איך געקוקט מיט קנאה אויף יענע, וועלכע האָבן יאָ פֿאַרמאָגט שול-בילדונג. מיין אידעאַל און אַמביציע איז געוואָרן צו דערשלאָגן זיך אַ שטופּע פון בילדונג פון אַ 4 קלאַסן גימנאַזיע.

געהאַט האָב איך די טעכנישע מעגלעכקייטן מיין אידעאַל צו פֿאַרווירקלעכן — פֿאַרדינט האָב איך גענוג זיך צו קענען לערנען. געאַרבעט האָב איך נישט מער ווי 9 שעה אַ טאָג. מיין פֿריינד אין זאַקסענבערגס פֿאַבריק, וועגן וועמען כ'האַב געשריבן אין פֿאַריקן קאַפיטל, און זײַן פֿרוי און טאָכטער, זענען גרייט געווען מיט מיר צו לערנען. מיין באַשלוס איז געווען באַלד נאָך פסח זיך נעמען צו דער עבודה. דער גורל האָט אַנדערש געוואַלט. מיין לערנען זיך אייראָפּעיִשע שפּראַכן און ספּעציעל — דאָס לערנען זיך שרייבן, איז אָפּגעשטופּט געוואָרן אויף קנאַפּע צוויי יאָר. פון נאָך פסח 1914 בין איך אַריינגעצויגן געוואָרן אין אַ פֿראַיעקט צו שאַפן אַ פֿראַפּעסיאָנעלן פֿאַראיינ פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פון מעש און בראַנדז. שבועות פון דעם יאָר בין איך געוויילט געוואָרן אין דער פֿאַרוואַלטונג פונעם געשאַפּענעם פֿאַראיינ.

דער צווייטער טאָג שבועות פון יאָר 1914. האָט פֿאַרענדיקט צוויי פּעריאָדן אין מיין לעבן: מיינע יונגע יאָרן און מיין וועג ווי אַ בעל-מלאכה. ס'האַט זיך אָנגעהויבן אַ נייע תקופּה אין מיין לעבן — דאָס לעבן פון אַ פֿאַליטישן און געזעלשאַפּטלעכן טוער, פון אַ רעוואַלוציאָנערן סאָציאַליסט און פון אַ פֿראַפּעסיאָנעלן רעוואַלוציאָנער.

יאַנעק-יאַנקעלעוויטשן —
דעם יונג-פאַרשטאַרבענעם, אינטעליגענטן,
באַגאַבטן, רעוואָלוציאַנערן דרוקער-אַרבעטער;
פירער פון בונד אין וואַרשע אין די יאָרן 1912-1919;
עלטערער חבר, לערער און אינטימער פריינד —
מיט ליבע און פאַרערונג.

ה. מ.

דריטער טייל

מיטן פנים צום בונד

*

איז מיין אַריינטריט אין בונד, זומער 1914, אין עלטער פון זיבעצן יאָר, געווען
אידעיש און פּאָליטיש באַרעכטיקט? איז דאָס נישט געווען קיין צופאַל, טעות אָדער
אַ פעלער?

מיין ענטפער איז אַ קאַטעגאָרישער: באַרעכטיקט! דאָס איז נישט געווען
קיין צופאַל, נישט קיין טעות, און נישט קיין פעלער! דער וועג פון דעם ייִדישן
אַרבעטער איז אין יענער צייט געווען אין בונד — און נאָר אין בונד.

די ייִדישע אַרבעטער-באַוועגונג איז אין די לעצטע יאָרן, ערב דער ערשטער
וועלט-מלחמה, געשטאַנען אונטערן צייכן פון צוויי גרויסע געשעענישן: פון דער
שנעלער אויפֿוואַכונג פונעם קלאַסן-באַוויסטזיין און פון דער קאַמפּסגרייטקייט פון
דעם אַרבעטער-קלאַס אויפֿן גאַנצן שטח פון דער דעמאָלטיקער צאַרישער אימ-
פעריע, ספּעציעל אין קאַנגרעס-פוילן, און גאָר באַזונדערס אויף דער ייִדישער
אַרבעטער-גאַס, וואָס איז געקומען ווי אַ פּוּעל יוצא פון די בלוטיקע געשעענישן
אין די גאַלדגרובן אין לענאַ, און פון דער האַסטיקער אויפֿוואַכונג פונעם נאַציאָנאַלן
באַוויסטזיין ביי די ברייטסטע ייִדישע פּאָלקסמאַסן.

ווי, למשל, האָט אַ ייִדישער אַרבעטער, סאַציאַליסטיש און רעוואָלוציאַנער גע-
שטימט, וואָס איז אויסגעוואַקסן און אויפֿגעהאָדעוועט געוואָרן אונטער דער השפּעה
פון י. ל. פּרץ, פון זיין געזעלשאַפֿטלעכן ראַדיקאַליזם און נאַציאָנאַל-ייִדישער
זעלבסטדערקענטעניש — ווי האָט אַזאַ ייִדישער אַרבעטער געדאַרפֿט גיין, אויב

נישט אין בונד ? איז דען זיין וועג געווען צו פ.פ.ס.ל-עוויצע (פוילישע סאציאליס-טישע פארטיילינקע) מיט איר פאליטישן אפארטוניזם אין באצוג צום פארשארפטן נאציאנאלן פראבלעם פונעם פוילישן פאלק, און מיט איר פראגראמלאזיקייט און פרינציפלאזיקייט לגבי דעם נאציאנאלן יידישן פראבלעם — איז דאס דעמאלט געווען דער וועג פונעם יידישן ארבעטער ?

אדער איז אפשר זיין וועג געווען צו דער סאציאל-דעמאקראטיע פון קעניגרייך פוילן און ליטע (ס.ד.ק.פ.ל.), וואס האט אויף איר פאן אויפגעשריבן אסימילאציע ווי א לייוונג צו אלע יידישע צרות פונעם נאציאנאלן יידישן פראבלעם ? א פרא-גראם, וואס איז געווען ענלעך, ווי צוויי טראפנס וואסער, צום פראגראם פון דעם פלוטאקראטישסטן שיכט פונעם יידישן ישוב אין פוילן, פון די באנקירן און גרויס-אינדוסטריעלערס : פון די נאטאנאנס, בערגמאנס, אייגערס און זייערס גלייכן, א פראגראם, וואס איז פארהאט געווען פון אלע שיכטן פון דער יידישער באפעלקער-רונג, און די נעמען פון די בורזשואזע אסימילאציע-אידעאלאגן זענען פון יעדן יידישן פאלקס-מענטש דערמאנט געווארן מיט דער גרעסטער פאראכטונג — איז דאס געווען דער וועג ?

איז טאקע דער וועג פון א סאציאליסטיש, רעוואלוציאנער-געשטימטן און נאציאנאל-באווסטזיניקן יידישן ארבעטער, געווען דער וועג צו ס.ד.ק.פ.ל. מיט איר ניהיליסטישער באציוונג צו דער נאציאנאלער פראגע בכלל און צו דער נאציאנאלער רעכטלאזיקייט פון די יידישע פאלקסמאסן בפרט, מיט איר „נייטראליזם“ צום כוליאנאישן און בויקאט-אנטיסעמיטיזם פון די נאראדאווע דעמאקראטן און צום „פראגרעסיוון“ אנטיסעמיטיזם, וואס איז געפריידיקט געווארן פון די געוועזענע ראדיקאלן אלעקסאנדער שויענטאכאווסקי און אנדזשעי נעמאיעווסקי — איז דאס געווען דער וועג ?

די יידישע ארבעטערשאפט האט צו יענער צייט געגעבן א גאנץ קלארן און א גאנץ קאטעגארישן ענטפער : ניין !

דער פאליטישער און ארגאניזאציע-שטראם פונעם יידישן ארבעטער-קלאס : פארטייש און פראפאראייניש, איז צו יענער צייט האסטיק געפלאסן אין א ראדי-קאל קעגנזעצלעכער ריכטונג פון יעדער מין אסימילאטארישע אידעאלאגיע, גע-פלאסן אין דער ריכטונג צום בונד און אין בונד.

און דער מענשעוויזם פון בונד ?

איז דער מענשעוויזם, פון וועלכן ס'איז באהערשט געווען די צענטראלע אנהיי-רונג פון „אלגעמיינעם יידישן ארבעטער-בונד פון ליטע, פוילן און רוסלאנד“ אויך געווען אן אטראקציע, וואס האט געדארפט צוציען דעם רעוואלוציאנער-געשטימטן יידישן ארבעטער ?

דער ענטפער איז פאלגנדיקער : הגם דער מענשעוויזם, בפרט זיין רעכטער

פליגל, וואס מ'האט מיט פאראכטונג גערופן „ליקווידאטארן“, איז פאר א רעוואַ-
לוציאָנערן סאָציאליסט געווען פאָליטיש מוקצה, און אפילו מוקצה מחמת מיאוס,
האָט ער אָבער אין יענע פאָרהעלטענישן, אין די יארן פון פאר דער ערשטער וועלט-
מלחמה, אויפן שטח פון פוילן, נישט געקענט האָבן קיין באַדייטנדיקן איינפלוס
אָפּוואַהלטן די יידישע אַרבעטער צו זיין פאַרבונדן דווקא מיטן בונד.

די סיבות זענען געווען פאָלגנדיקע :

1. מיטן מענשעוויזם איז געווען אַנגעשטעקט אַ מערהייט פון דער צענטראַלער
אַנפירונג פון בונד און נישט די מערסטע פון די בונדישע אַרגאַניזאַציעס אין פוילן :
וואַרשע, שעדלעץ, מעזריטש, לוקאָוו, לאַשיץ און אַנדערע. איך נאָטיר נאָר די אַרגאַ-
ניזאַציעס וועגן וועלכע כ'האַב נאָך מיין אַריינטריט אין בונד געהאַט גענויערע
ידיעות.

2. הגם פאַרמעל איז דער בונד געווען אַ צענטראַליזירטע פאַרטיי, האָט דער
צענטראַל-קאָמיטעט פון בונד, צוליב די אומלעגאַלע און אונטערערדישע באַדינ-
גונגען פון זיין טעטיקייט, געהאַט אַ קנאַפן כוח אַרויפצוצווינגען אויף די אַרטיקע
אַרגאַניזאַציעס און אויף די פאַרטיי-מיטגלידער זיין ווילן און זיינע באַשלוסן פון
אַ מענשעוויסטישן כאַראַקטער.

3. דער בונד האָט צו יענער צייט נישט געהאַט קיין אַנטי-מענשעוויסטישן
קאָנקורענט אויפן שטח פון פוילן. פ.פ.ס.ל-לעוויצע איז געווען אויסגעשפראַכן מענ-
שעוויסטיש. ביי ס.ד.ק.פ.ל. איז פאַרגעקומען אַ ויתרוצצו צווישן מענשעוויזם און
באַלשעוויזם און אַזא ויתרוצצו איז אויך פאַרגעקומען אין בונד, אפילו אין דער
אַנפירנדיקער צענטראַלער גרופע.

דער פאַקטאָר פון באַלשעוויזם קאָנטראַ מענשעוויזם האָט דעריבער אין דער
יידישער אַרבעטער-סיבה אין פוילן נישט געקענט שפילן די ראַלע, וואָס ער האָט
געשפילט אין דער רוסישער אַרבעטער-באַוועגונג.

די ערשטע וועלט-מלחמה האָט דעם „אַלגעמיינעם יידישן אַרבעטער-בונד פון
ליטע, פוילן און רוסלאַנד“ צעשניטן אויף באַזונדערע שטיקער, און יעדער פון די
טיילן האָט געהאַט איר באַזונדערן גורל און געפירט איר טעטיקייט אויפן אייגענעם
חשבון.

די אַקטאַבער-רעוואָלוציע האָט ראַדיקאַל געענדערט די באַציונג צום בונד מצד
די יידישע אַרבעטער און פאַלקסמאַסן.

אין רוסלאַנד האָט דער שטראָם פון דער רעוואָלוציאָנערער ענערגיע אין דער
יידישער אַרבעטער-סיבה האַסטיק זיך אַ קערעווע געמאַן פון בונד און געפלאַסן
שטראָמענווייז אין דער ריכטונג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע.

אין פוילן איז זינט דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע דער פראַצעס פאַרגעקומען אויף
אַן אַנדער אופן און עטוואָס שפּעטער.

מיין טעטיקייט אין בונד אין פוילן איז פאַרבונדן סיי מיט דעם פּעריאָד פון

בונדס שוונג און גלאַרע און סיי מיט די פראַצעסן, וואָס זענען פאַרגעקומען אין בונד, און אויך מיטן פראַצעס פון אַפּלענקען פון בונד די רעוואָלוציאַנערע ענערגיע פון די ייִדישע אַרבעטער און פּאַלקסמאַסן און לאָזן דעם שטראָם פליסן אין דער ריכטונג פון דער קאָמוניסטישער באַוועגונג.

ע ר ש ט ע ש ר י ט

ל י י ז ע ר ל ,

דעם קוואַטער פון מיין

פּאַליטיש־געוועלשאַפּטלעכער קאַריערע —

א מתנה.

ה. מ.

חול־המועד פסח 1914 האָט זיך ביי די אַרבעטער אין זאַקסענבערגס פּאַבריק פון אַרמאַטור־אויסאַרבעטונגען, אין וועלכער איך בין געווען באַשעפטיקט, געלאָזט באַמערקן אַן אויפברויז און אַן אומצופרידנקייט. מ'האַט זיך געסודעט און געשוש־קעט, שטאַפעטן זענען געגאַנגען אַרויף און אַראָפּ, פונעם טאַקער־וואַרשטאַט אין דער גיסעריי און פון דער גיסעריי אין טאַקער־וואַרשטאַט. פאַר מיר און פאַר נאָך אַ געזעל, וועמען מ'האַט גערופן „דאָס ליטוואַקל“, האָבן די אַרבעטער זיך געהיטן, מיר זאָלן חלילה נישט געווייר ווערן וועגן וואָס מען סודעט זיך. פון די ווערטער, וואָס זענען צו אונדז דערגאַנגען האָבן מיר פאַרשטאַנען, אַז ס'האַנדלט זיך וועגן דער שול צום דאַוונען, וואָס דאָס פאַך פאַרמאַגט, און אַז ס'זענען דאָרט געשען נישט קיין פיינע זאַכן.

נאָך פסח האָט דער אויפברויז זיך פאַרוואַנדלט אין אַ שטורעם. די אַרבעטער האָבן הויך און שאַרף קריטיקירט און באַשולדיקט די גבאים פון דער שול אין שווינדל און אין גנבה ביים אַפּערירן מיט די קאַאָפּעראַטיוו־געקויפטע אַרטיקלען פאַר די שול־מיטגלידער. זיי האָבן אויך שאַרף פאַראורטיילט דעם הויפט־טאַקער־געזעל, שאול, וועלכער איז געווען איינער פון די גבאים. אָבער קיין דירעקטע באַשולדיקונגען קעגן אים פּערזענלעך זענען נישט געמאַכט געוואָרן. די טענות און באַשולדיקונגען זענען געווען געווענדט בעיקר קעגן דעם הויפט־גבאי, ישראל האַלבערשטאַט, וועמען מ'האַט אין פאַך גערופן „סרול קילע“.

בשעת די קריגערייען האָבן איך נישט פאַרפעלט אַריינצוואַרפן מיינע נישט געבעטענע דריי גראַשן אין דער מחלוקה, און אונטערגעצונדן אַ קנייטל, זאַגנדיק

עפעס אויפן חשבון פון דער שול, פון וועלכער כ'בין נישט געווען קיין מיטגליד, און אויפן חשבון פון דעם עלטסטן טאָקער-געזעל.

מיין אַרײַנמישן זיך און מיין אופן פון רעדן האָט משמעות גוט פאַרדראַסן דעם עלטסטן טאָקער און ער האָט מיך נישט געשאַנעוועט אין זיין ענטפער, אין וועלכן ס'האָבן נישט געפעלט די עפּיטעטן „ײַנגל“, „סמאַרק“, און ענלעכע. אָבער צום סוף האָט ער זיך ערנסט געווענדט צו מיר מיט די ווערטער: „אין אייערע יאָרן בין איך אַרומגעגאַנגען מיט אַ שפּייער אין קעשענע און כ'האָב עפעס געטאַן פאַרן פּאָך. און איר, וואָס? קיין מיטגליד פון דער שול זענט איר נישט. קיין פאַראיין שאַפט איר נישט. וואָס האָט איר געוואָלט? איך זאָל פאַר איך אפשר שאַפן אַ פאַראיין? איך האָב אַ פרוי מיט קינדער! אדרבא, שאַפט אַ פאַראיין, און אויב כ'וועל נישט ווערן קיין מיטגליד, וועט איר דעמאָלט האָבן צו מיר אַ פּרעטענטיע“. שאול האָט אויך אָפּגעלייקנט די באַשולדיקונגען קעגן די גבאים און קעגן דעם הויפט-גבאי. בשעת דער עלטסטער געזעל האָט מיר אָפּגעענטפערט, איז ביי זיין טאָקאַרניע געשטאַנען איינער פון די גיסערס פון זאַקסענבערגס פאַבריק, וועמען מען האָט גערופן לייזערל, און זיך צוגעהערט צו די קעגווייטיקע רעפּליקעס צווישן דעם הויפט-טאָקער און מיר.

אַהיימגייענדיק האָט מיך לייזערל אָפּגעשטעלט און פאַרגעלייגט אַרײַנצוגיין אין דער קאָוואַרניע אויף פּראַנצישאַקאַנער 5, אין וועלכער מיר פלעגן אָפט פּרישטיקן און עסן מיטאַג, און זיך אַדורכשמועסן וועגן געוויסע זאַכן. איך האָב מספּים געווען. מיט אונדז איז אויך מיטגעגאַנגען לייזערלס אַ געהילף, אַ בחור אין מיינע יאָרן, מיטן נאָמען משה.

אין דער קאָוואַרניע האָט לייזערל מיך אַגיטירט וועגן דער נויטווענדיקייט פון אַ פּראַפּעסיאָנעלן פאַראיין און פאַרגעלייגט, אַז צוזאַמען מיט אים און מיט משה זאָלן מיר נעמען די איניציאַטיוו צו שאַפן אַ פּראַפּעסיאָנעלן פאַכפאַראיין. איך האָב לייזערלען געענטפערט, אַז אין פאַל אויב אַ פאַראיין וועט געשאַפן ווערן, וועל איך ווערן אַ מיטגליד, אָבער מיטהעלפן אין שאַפן אַ פאַראיין האָב איך נישט קיין חשק. איך האָב אויך אָנגעוויזן, אַז נישט איך און נישט משה זענען מסוגל עפעס קאַנקרעטס צו טאָן, אַז קיינער פון די פאַכלייט וועט מיך, צוליב מיין יונגן עלטער און צוליב מיין נישט הויכער שטופע אין פאַך, נישט נעמען ערנסט ווען איך וועל מיט זיי רעדן וועגן שאַפן אַ פאַראיין. לייזערל האָט מיט מיר לאַנג און הייס איינגע-טענהט ביז כ'האָב אים צוגעזאָגט מיטצוהעלפן.

מיט עטלעכע טעג שפעטער איז צו די דריי יונגע חברה (לייזערל איז מסתמא אַלט געווען אַ יאָר 20-21, איך און משה — צו 17 יאָר), צוגעקומען נאָך איינער, אַברהם, אַ טאָקער, משהס אַ ברודער.

אַלע פיר זענען מיר אַוועק צו איינעם פון די עלטסטע אַרבעטער אין פאַך, אַ גיסער, אַ געוועזענער באַיאָויעץ פון 1905, וועמען מען האָט אין פאַך גערופן:

אברהמל פאָוואַנזקער. נאָכן דורכרעדען זיך מיט אים האָט ער מסכים געווען צוצו-
שטיין צו דער גרופע און מיטהעלפן שאַפן אַ פאַראיין. געווינען האָבן מיר אויך נאָך
אַן עלטערן גיסער-אַרבעטער מיטן נאָמען יהושע ריכטער, וועמען מען האָט גערופן
דער קליינער שיעלע. צוגעטראָטן צו דער גרופע איז נאָך אַן עלטערער גיסער מיטן
נאָמען זיסקינד ערליך, וועלכער איז ערשט נישט לאַנג געהאַט צוריקגעקומען פון
מיליטער.

די איניציאַטיוו-גרופע, אין וועלכער ס'האָבן זיך געפונען עטלעכע עלטערע
און אין פאך גוט-באַקאַנטע אַרבעטער, איז פראַקטיש אין שטאַנד געווען צו רעאַ-
ליזירן די אידעע פון שאַפן אַ פאַראיין. אין אָנהייב האָבן איר זיך געפילט, ווי אַ
פינפטער ראַד צום וואָגן און געהאַט אַ קנאַפן אינטערעס אין דער גאַנצער געשיכטע.
אַבער אין גאַנג פון דער אַקציע צו שאַפן דעם פאַכפאַראיין האָט מיך דער ענין
אַנגעהויבן צו פאַראינטערעסירן און אינטריגירן.

צוויי קאַנקרעטע אויפגאַבן האָבן זיך פאַר דער איניציאַטיוו-גרופע געשטעלט :
ווען און וווּ זאָל צונויפגערופן ווערן אַן אַלגעמיינע פאַך-פאַרזאַמלונג, און מיט וואָס
פאַר אַ פאַרטיי מ'זאָל זיך פאַרבינדן.

אין די יאָרן פון דער רעוואָלוציע פון 1905 איז דאָס פאך געווען פאַרבונדן מיט
ס.ס. (סאַציאַליסטן-טעריטאָריאַליסטן), אַבער זומער 1914 האָט ס.ס. אין וואַרשע
נישט אַרויסגעוויזן קיין סימנים פון אַן אַרגאַניזאַציאָנעלן לעבן. לייזערל און אַברהם
זענען געווען בונדיסטיש געשטימט און פאַרגעלייגט זיך פאַרבינדן מיטן בונד. דער
קליינער שיעלע האָט פאַרגעלייגט די פּוּעלי-ציון. באַשאַסן איז געוואָרן, מ'זאָל
זיך דורכרעדן מיט ביידע פאַרטייען און דערנאָך באַשליסן מיט וועמען זיך צו
פאַרבינדן.

אין אַ שבת-אינדערפרי זענען פיר מיטגלידער פון דער איניציאַטיוו-גרופע :
אברהמל פאָוואַנזקער, דער קליינער שיעלע, לייזערל און איר, אַוועק זיך זען מיטן
פאַרשטייער פון פּוּעלי-ציון. דער טרעפּפונקט איז געווען אין לאַקאַל פונעם קעלנער-
פאַראיין.

דער קעלנער-פאַראיין איז געווען איינער פון די צוויי לעגאַל עקזיסטירנדיקע
פראַפעסיאָנעלע פאַראיינען אין וואַרשע (די צווייטע, די עלטערע, איז געווען די
געזעלשאַפט פון ביוראַ- און האַנדלס-אַנגעשטעלטע). דער לאַקאַל האָט זיך געפונען
אויף טוואַרדע-גאַס נומער 7. דאָרט האָט זיך אויך געפונען אַ שול צום דאַוונען פאַר
די פאַראיין-מיטגלידער און אויך זאָלן, וווּ עס זענען סערווירט געוואָרן מיטאַגן פאַר
קאַנסומענטן.

אין קעלנער-פאַראיין האָט מען זיך געריכט אויף דער דעלעגאַציע און אין דער
קאַנצעלאַריע האָבן מיר זיך באַגעגנט מיטן פאַרשטייער פון פּוּעלי-ציון. געווען איז
עס יצחק לעוו. שיעלע האָט פאַר לעוו רעפּערירט דעם ציל און צוועק פון אונדזער
קומען. לעוו האָט צוגעזאָגט דאָס טעלערל פון הימל, אויב דאָס פאך וועט זיך

פארבינדן מיט פועלי-ציון און געבראכט ווי א ביישפיל דעם קעלנער-פאראייניגן. בשעת די פארהאנדלונגען האבן זיך אויך אריינגעמישט און כ'האב זיך מיט לעוון צעווערטלט.

דאס איז געווען מיין ערשטע באגעגעניש מיט יצחק לעוו. דער גורל האט געוואלט, מיר זאלן זיך זינט דעם אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה ביז צום אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה, באגעגענען אין אומצאליקע שטרייטן: אויף מאסן-מיטינגען, פארזאמלונגען, קאנפערענצען, באראטונגען. און... ווערן פער-זענלעכע פריינד. — יצחק לעוו איז געווען דער איינציקער פירער פון פועלי-ציון אין ווארשע, מיט וועמען כ'האב זינט זומער 1918 אָנגעהאלטן די סאמע נאָענטסטע פערזענלעכע פריינדשאפט-באציאונגען.

ווער ס'האט זיך באגעגנט און ווי אזוי ס'זענען פאָרגעקומען די פארהאנדלונגען מיט די פאָרשטייערס פון בונד — געדענק איך נישט. די איניציאטיוו-גרופע האט פיבערהאפט צוגעגרייט די פאך-פארזאמלונג און באשלאסן דאס פאך צו פארבינדן מיטן בונד.

דאס העלפן צוגרייטן די פארזאמלונג מיטן ציל צו שאפן א פראפעסיאנעלן פאראייניגן פון די מעטאל-טאקערס און גיסערס פון מעש און בראנדז איז געווען מיין ערשטער שריט אויפן שווערן און מיפולן וועג פון מיין פאליטיש-געזעלשאפטלעכן לעבן.

די קאנספיראטיווע פארזאמלונג

נאך מיטאג דעם צווייטן טאג שבועות פון יאָר 1914, איז אין ווארשע, נאָוואַ-ליפיע 32, צווייטער הויף, לינקס, לעצטער אריינגאנג, אין א שולכל צום דאווען, אפגעהאלטן געווארן א קאנספיראטיווע פארזאמלונג פון די מעטאל-טאקער און גיסער פון מעש און בראנדז מיטן צוועק צו שאפן אן אומלעגאלן פראפעסיאנעלן קלאסן-פאראייניגן.

געקומען זענען צו דער פארזאמלונג כמעט אלע פאכמענער אין א צאל פון א פיר הונדערט. געפעלט האבן בלויז איינצלע, וועלכע זענען צוליב יום-טוב אהיימ-געפאָרן אין זייערע שטעטלעך. געפעלט האט אויך דער הויפט-גבאי פון שול, ישראל האלבערשטאט, וועלכער איז געווען קעגן דעם שאפן פון א פאראייניגן, האלטנדיק, אז די שול פארטרעט בעסער די אינטערעסן פון די אַרבעטער אין פאך, ווי דאס וועט, אָדער קען טאן אן אומלעגאלער פראפעסיאנעלער פאראייניגן.

צו דער פארזאמלונג איז אויך געקומען א גרויסע פארטרעטערשאפט פון בונד. צוליב קאנספיראציע-טעמים זענען אויף דער פארזאמלונג געבליבן בלויז צוויי

בונדישע רעפּרעזענטאַנטן. מאַריץ מעטאַלאָויעץ (משה וויינבערג) און בערנאַרד גאַלדשטיין.

איינשטימיק איז מאַריץ מעטאַלאָויעץ דערוויילט געוואָרן ווי דער פּאַרזיצער פון דער פּאַרזאַמלונג און ער האָט געפירט די פּאַרזאַמלונג מיט אַ סך רוטין און טאַקט. בערנאַרד גאַלדשטיין איז געווען דער רעדנער.

דער פּאַרלויף פון דער פּאַרזאַמלונג איז אין אַלגעמיין געווען אַ רויקער. עטלעכע שטורמישע מאַמענטן זענען געווען ווען אַרבעטער האָבן אין זייערע רעדעס געמאַכט באַשולדיקונגען קעגן די גבאים.

אַ שטאַרקן איינדרוק האָט אויף אַלעמען געמאַכט די רעדע פון אַן עלטערן אַרבעטער. געזאַגט האָט ער אַט וואָס:

„איך ווין אין וואַליע. דאַונען קען איך אין שול נישט ווייט פון מיין ווינונג. כּבין אַבער גערן געגאַנגען אַזאַ שטיק וועג צו פּוס אין אונדזער שול אַריין דאַונען, ווייל איך האָב זיך געוואַלט געפינען צוזאַמען מיט מייע פּאַכלייט. די צייטן האָבן זיך געביטן. אַרבעטער גרינדן היינט פּראַפעסיאָנעלע פּאַראַיינען און מיר טאַרן נישט זיין הינטערשטעליק. ווער ס'ווייל, קען ווייטער זיין אַ מיטגליד פון דער שול, אַבער אין פּאַראַיינן מוזן געהערן אַלע פּאַכלייט, פרומע און נישט פרומע.“

די רעדע פון דעם עלטערן פרומען אַרבעטער איז געווען דער הויכפונקט פון דער פּאַרזאַמלונג. און ווען ס'איז געשטעלט געוואָרן די רעזאָלוציע וועגן שאַפן אַ פּראַפעסיאָנעלן פּאַכפּאַראַיינ, האָט קיינער נישט דערווידערט און די רעזאָלוציע איז איינשטימיק אָנגענומען געוואָרן.

איינשטימיק זענען אויך אָנגענומען געוואָרן אַ רייע פּאַרשלאָגן פון אַ פּראַפעס-יאַנעלן און פּאַך-כאַראַקטער, און אויך אייניקע פּאַרשלאָגן פון אַ פּאַליטישן כּאַראַק-טער: שטיצן די בונדישע פרעסע, שטיצן דעם בונדישן רויטן קרייץ, וואָס העלפט די פּאַליטישע אַרעסטירטע און זייערע פּאַמיליעס.

אַ גרויסן אינטערעס האָט אויף דער פּאַרזאַמלונג אַרויסגערופן דער צוזאַמענ-שטעל פון דער פּאַרוואַלטונג און ווער עס זאָל אין איר אַריין. באַשלאָסן איז געוואָרן, אַז די פּאַרוואַלטונג זאָל באַשטיין פון 9 מיטגלידער: 4 גיסערס, 4 טאַקערס און 1 געהילף-אַרבעטער, וואָס מ'האַט אין פּאַך גערופן „שרובשטאַק“-אַרבעטער. ס'איז אויך באַשלאָסן געוואָרן, אַז וועגן יעדן קאַנדידאַט וועט איינער רעדן קעגן און איינער פאַר. אויב ס'וועט נישט זיין קיין קעגנער, וועט מען אויך נישט רעדן פאַר. און פאַר יעדן קאַנדידאַט, אַ טאַקער, אַ גיסער צי אַ שרובשטאַק-אַרבעטער, וועלן שטימען אַלע פּאַרזאַמלע.

די פיר גיסער-קאַנדידאַטן זענען געווען די זעלבע, וואָס אין דער איניציאַטיוו-גרופּע: אַברהמל פּאַוואַנאָקער, זיסקינד ערליך, דער קליינער שיעלע און לייזערל. קיינער האָט נישט גערעדט קעגן זיי און זיי זענען איינשטימיק אויסגעוויילט געוואָרן. איינשטימיק איז אויך דערוויילט געוואָרן דער איינציקער קאַנדידאַט, וואָס האָט

געדארפט רעפרעזענטירן די געהילף-ארבעטער, זיין נאָמען איז געווען גאלדבערג. דאָקעגן זענען קאָנדידאָטן-טאָקערס געווען אַ גרעסערע צאָל, אויך איך בין געווען איינער פון די קאָנדידאָטן, און מ'האַט גערעדט פאַר און קעגן יעדן קאָנדידאָט. די ערשטע דריי דערוויילטע טאָקערס צו דער פאַרזאַמלונג זענען געווען: שאול, דער הויפּט-טאָקער אין דער פּאַבריק, אין וועלכער כ'האַב געאַרבעט, אַברהם, פון דער איניציאַטיוו-גרופּע, און נאָך אַ טאָקער, וועמענס נאָמען איך געדענק נישט. אַ טאָקער, וועמען מען האָט גערופן יאַנקל זעלנער, און איך, האָבן געהאַט אַ גלייכע צאָל שטימען. און ס'האַט זיך אָנגעהויבן אַ געפּעכט ווער פון אונדז, יאַנקל זעלנער אָדער איך, זאָל אַריין אין דער פאַרוואַלטונג.

געהאַט האָבן איך אַ שאַרפע אָפּאָזיציע קעגן מיר. די רעדנערס קעגן מיר האָבן געטענהט, אַז כ'בין נאָך אַ ייִנגל און פאַרשטיי גאַרנישט אין די ענינים פון פּאָך. און בכלל, ווי קען מען מיך פאַרגלייכן מיט יאַנקל זעלנער, דעם אַלטן פּאַכמאַן. די רעדנערס, וועלכע האָבן גערעדט פאַר מיין דערוויילונג — אַרבעטער פון מיין פּאַבריק — האָבן אַרגומענטירט, אַז מיין עלטער דאַרף נישט זיין קיין מניעה. איך וועל דאָך ווערן עלטער און נישט ייִנגער. כ'בין אַ באַלעזענער בחור און נישט קיין נאַר, און מיט דער צייט, מיט דער הילף פון די אַנדערע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, וועל איך זיך אַריסאַרבעטן און ווערן אַ גוטער טוער פאַרן פּאָך. די רעדנערס, וואָס האָבן גערעדט לטובת מיר, האָבן זיך באַנוצט מיט אַ שטאַרקן פּאָך-אַרגומענט: אין דער פאַרוואַלטונג זענען שוין דערוויילט געוואָרן צוויי טאָקערס פון דער „געמיינער“ אַרבעט און בלוז איינער פון די „גוטע“. ס'איז דעריבער נייטיק, אַז דער פּערטער טאָקער אין דער פאַרוואַלטונג זאָל זיין נאָך איינער פון דער „גוטער“ אַרבעט, און נישט דריי פון דער „געמיינער“ און בלוז איינער פון דער „גוטער“.

די אַרבעטער פון מיין פּאַבריק, די גרעסטע לויט דער צאָל אַרבעטער אין פּאָך, זענען פאַר מיר געשטאַנען שטאַל-אין-אייז און געקעמפט מיט אַלע פּוחות, כ'זאָל דערוויילט ווערן.

דריי מאָל האָט מען גערעדט און געשטימט איבער די קאָנדידאַטורן פון יאַנקל זעלנער און מיינע. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז כ'בין דערוויילט געוואָרן פאַר מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג מיט אַ מערהייט פון איין שטימע.

פאַר מיר איז די פּאָך-פאַרזאַמלונג דעם צווייטן טאָג שבועות פון יאָר 1914 געווען אַ גרויס געשעעניש. צום ערשטן מאָל האָבן איך בייגעוויינט, מיטגעלעבט און מיטגעפירערט דעם פּאַרלויף פון אַ קאָנספּיראַטיווער פאַרזאַמלונג. איך האָבן אויך געמאַכט מיינע אָפּשאַצונגען פון די צוויי פאַרשטייערס פון בונד. וואָס לענגער מאַרין מעטאַלאָויעץ האָט געפירט דעם פּאַרזיץ, אַלץ מער איז ער מיר געפּעלן. דאָקעגן איז מיר דער רעדנער, בערנאַרד גאַלדשטיק, לגמרי נישט

געפעלן און איך האָב געהאַט טענות צו לייוערל און אַברהמען, פאַר וואָס זיי האָבן נישט באַשטעלט קיין גוטן רעדנער פון בונד, אַזאַ ווי דער פון „הומיר“ (לאַזאַר עפשטיין), פאַר וואָס דער בונד האָט געשיקט אַ שטומע לאַליע, וואָס פאַרהיקעט און באַגאַווערט זיך ביים רעדן און מען קען נישט פאַרשטיין וואָס ער רעדט. מיט מיין אַנטייל אין דער קאַנספּיראַטיווער פאַך-פאַרזאַמלונג, דעם צווייטן טאַג שבועות פון יאָר 1914, און מיט מיין דערוויילט ווערן מיט אַ מערהייט פון אַן איינ-ציקער שטים ווי אַ מיטגליד אין דער פאַרוואַלטונג פונעם אומלעגאַלן פּראָפּעסיאָ-נעלן פאַכפאַראַיין פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פון מעש און בראַנדו, איז געשטעמפלט געוואָרן מיין גורל. ס'האַט זיך אַנגעהויבן אַ נייע ערע אין מיין לעבן: אַ לעבן פון אַ פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן טווער.

איך ווער אַן אַקטיוויסט און אַ מיטגליד פון בונד

דעם ערשטן שבת נאָך דער אַלגעמיינער פאַך-פאַרזאַמלונג איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן די ערשטע פאַרמעלע זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג. באַטייליקט אין דער זיצונג האָבן זיך אַלע דערוויילטע מיטגלידער און אויך דריי פאַרשטייער פון בונד: די שוין דערמאָנטע מאַריץ מעטאַלאָויעץ און בערנאַרד גאַלדשטיין, און אַ דריטער, וועמען די חברים זיינע האָבן גערופן פּלטיאל. געווען איז דאָס יאַנקל לעווין, דער הויפּט-פונקציאָנאַר און פאַרטרעטער פון צענטראַל-קאָמיטעט פון בונד אין וואַרשע. דער בונד האָט באַטראַכט דאָס געווינען די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס, וואָס האָבן אין די יאָרן פון דער רעוואָלוציע פון 1905 זיך געפונען אונטערן איינפלוס פון ס. ס., פאַר אַ זייער וויכטיקער פאַרטיי-געשעעניש, און געלייגט גרויסע האַפּע-נונגען, פאַרטיישישע און פּראָפּאַראַיינישע, אויף אַט דער געוונענער פּאָזיציע. מאַריץ מעטאַלאָויעץ איז געוואָרן ענג פאַרבונדן מיט די אַקטיוויטעטן פון פאַראַיין און יאַנקל לעווין איז געווען אַן אַפּטער גאַסט אויף די זיצונגען פון דער פאַך-אַנפירונג.

אויף דער דערמאָנטער זיצונג פון דער פאַראַיינס-פאַרוואַלטונג איז מיר איבער-געגעבן געוואָרן די פונקציע פון אַ קאַלפּאַרטער פון די בונדישע אויסגאַבן, לעגאַלע און אומלעגאַלע, און דאָס זאַמלען די בונדישע פאַרטייפּאַנדן פאַר דער פּרעסע און פאַרן רויטן קרייץ.

באַלד נאָך מיין ווערן אַקטיוו אויף די געביטן פון פּראָפּעסיאָנעלן פאַכפאַראַיין ביים פאַרשפּרייטן די בונדישע ליטעראַטור און זאַמלען די פּאַנדן, האָט בערנאַרד גאַלדשטיין אויף זיין פּרימיטיוו-פּאַמפען אופן מיטגעטיילט, אַז דער וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד האָט מיך אַנגענומען פאַר אַ מיטגליד פון דער בונדישער פאַרטיי.

איך וועל דארפן רעגלמעסיק באזוכן די פארטיי-בערוזע, באטייליקן זיך אין די פארטיי-פארזאמלונגען און דערפילן די אויפגאבעס, וואס די פארטיי וועט אויף מיר ארויפלייגן.

די בונדישע פארטיי-בערוזע האט זיך געפונען אויף נאלעווקעס, צווישן די נומערן 5 און 17. דער צונויפקום איז פארגעקומען יעדן שבת נאך מיטאג פון א זייגער צוויי ביו פיר. דער זאמלפלאץ אויף נאלעווקעס האט געהאט די מעלה, וואס ער האט געהאט עטלעכע דורכגאנגהייף, און אין פאל פון א פאליציי-שער אבלאווע האט מען דורך זיי זיך געקענט ראטעווען.

אויף דער בונדישער פארטיי-בערוזע האב איך זיך באגעגנט מיט פרישע מענטשן און ביסלעכווייז בין איך דארט געווארן א היימישער. מיט מאנכע פון די באגעגנטע אויף דער פארטיי-בערוזע איז מיר שפעטער אויסגעקומען גאנצע מיט-צוארבעטן און זיי וועלן דערמאנט ווערן אין מייע זכרונות. מיט אנדערע בין איך געווארן פערזענלעך באקאנט, און מיט געוויסע — אפילו פערזענלעך באפריינדט. פון די צענדלינגער באזוכערס פון דער בונדישער פארטיי-בערוזע זומער 1914, ווייס איך בלויז וועגן צוויי, וועלכע געפינען זיך צווישן די לעבעדיקע: לוטשע און מאניע עליאש. ביידע זענען דעמאלט געווען שניידערינס. לוטשע, א פראכטפולע אריענטא-לישע שיינקייט, איז געווארן בערנארד גאלדשטיינס פרוי און געפינט זיך אין אויסטראליע. מאניע עליאש איז שפעטער געווען טעטיק אין נאדל-פאראיין אין ווארשע און געפינט זיך אין ניו-יארק.

מייע טעטיקייטן האבן משמעות באפרידיקט די פירנדיקע בונדישע טוערס און זיי האבן ארויסגעוויזן צו מיר אן אינטערעס, מיך מקרב געווען, פראטעזשירט און געזארגט מען זאל מיך נישט פארזען. אזוי, למשל, בין איך געווען איינער פון די דריי דעלעגאטן — אברהמל פאזאנקער, לייזערל און איך — צו א קאנפערענץ וועגן שאפן א לעגאלן מעטאל-פאראיין אין ווארשע, און צום ערשטן מאל האב איך זיך באגעגנט מיט דער פירערין פון בונד, ראזא לעוויט (ראניע, פרידע).

יאנקל לעווין און מאריץ מעטאלאויעץ פלעגן אויף די זיצונגען פון דער פאראיין-פארוואלטונג מיט מיר א סך קנעלן, געגעבן צו פארשטיין פראפ. ענינים און געלערנט ווי אזוי לייזן און דערליידיקן לויפנדיקע ענינים. מאריץ מעטאלאויעץ איז מיר געווארן ווי אן עלטערער ברודער. ער האט געפירט מיט מיר אפטע און לאנגע שמועסן אויף פארשיידענע טעמעס, טעאָרעטישע און פראקטישע.

בערנארד גאלדשטיין און מאריץ מעטאלאויעץ פלעגן מיך אויך אריינפירן אין די רעגיאָנען פון בונדישן פאליטישן און אינערלעכן פארטיי-לעבן. בערנארד פלעגט מיך אויך אפט מיטנעמען ווען ער פלעגט דארפן דערפילן געוויסע פארטיי-שליחותן. א דאנק אים בין איך באקאנט געווארן מיט דער בערוזע פונעם יידישן סעקטאר פון פ.ס.פ.ל-לעוויצע, וואס האט זיך געפונען אויף נאָוואַליפקע-גאָס, לעבן קאָשטשאַל, און מיט די טוערס, צווישן וועלכע דער שפעטער בארימט געוואָרענער קאראַלסקי, דער

פיאנער פון קאמוניזם אין דער יידישער סביבה אין פוילן. האָט שוין דאָן פאַרנומען אַ פירנדיק אַרט.

איין מאָל איז צווישן מיר און איינעם פון די פירנדיקע טוערס פון פ.פ.ס. - לעוויצע, אַ סטודענט פון וואַרשעווער פּאָליטעכניקום, דערגאַנגען צו אַ שאַרפן ווערטער-אויסטויש ווען ער האָט באַרעכטיקט דאָס שמדן זיך פון יידישע סטודענטן, פדי אויף דעם אופן אָנגענומען צו ווערן אין די הויכשולן.

(נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז דער דערמאָנטער פירער פון דער פ.פ.ס. - לעוויצע צווישן די יידישע אַרבעטער אין וואַרשע פאַרשוונדן פון וואַרשעווער האַריזאָנט. זיין נאָמען אָדער פאַרטיי-פּסעוודאָנים קען איך זיך נישט דערמאָנען).

מאַריץ מעטאלאָוויץ און בערנאַרד גאַלדשטיין זענען אויך געווען די יעניקע, וועלכע האָבן מיך אַריינגעפירט אין דער ווינונג פון דער שניידערין ברוכטשע, אויף דזשיקע 21, וואָס איז געווען אַ מין קלוב פאַר פּרעדיסטינירטע בונדיסטן, און דאָרט האָבן איך צום ערשטן מאָל זיך באַגעגנט מיט אַ רייע בונדישע טוערס, מיט וועלכע כּיבין שפּעטער געוואָרן נאָענט באַפריינדט: יוסף באַסאַק, יאַנעק-יאַנקעלעוויטש, שמאי בעקער, חנינא קראַמאַרסקי, יחיאל ניימאַן און אַנדערע.

אין משך פון די וואָכן — שבועות 1914 ביז צום אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה — בין איך וואָס אַ מאָל מער אַריינגעצויגן געוואָרן אינעם קרייז פון די אַקטיווע בונדישע טוערס.

און ווען די ערשטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראָכן, האָבן איך זיך שוין געפונען אין די פּאָדערשטע רייען פונעם אַרבעטער-אַקטיוו, בין געווען אַן אייגענער צווישן די בונדישע אַקטיוויסטן און באַקאַנט פאַר אַ גרויסן טייל פונעם קאָדער בונדישע פירנדיקע טוערס אין וואַרשע.

אַ געפיל, וואָס לאָזט זיך נישט קאַנקרעטיזירן, באַוועגט מיך צו פאַרצייכענען דעם גורל פון דער גרופּע מענטשן, וועלכע זענען אין יאָר 1914 געווען די עדות פון די ערשטע שריט פון מיין פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. דער טאַקער, מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג, וועמענס נאָמען איך געדענק נישט, האָט נישט באַוווּזן אַנצוואַרעמען זיין זיצפלאַץ און איז ערגעץ געלם געוואָרן. זיין אַרט האָט פאַרנומען יאַנקל זעלנער.

אַברהם און זיין יינגערער ברודער משה זענען נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה פאַרשוונדן. געהערט האָבן איך, אַז אין 1919 זאָלן זיי האָבן עמיגרירט קיין בראַזיל.

אַלע איבעריקע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג זענען געוואָרן בונדיסטן. אפילו דער קליינער שיעלע, וועלכער האָט געהאַט ציוניסטישע סימפּאַטיעס בעת דעם שאַפן פון פאַראיין. ער איז אַקטיוו געווען ביים שאַפן דעם לעגאַלן יידישן

מעטאל-פאראיין נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין וואַרשע זומער 1915 און פאַרוואַנדלט דעם פּאָך פון מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פאַרן רוקנביין פון ייִדישן מעטאַל-פאַראיין. אין מעטאַל-פאַראיין איז ער געווען טעטיק אין דער פּאָך-קאַמיסיע. בשעת דער שפּאַלטונג פון בונד, האַרבסט 1921, זענען די געוועזענע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג פונעם פּראָפעסיאָנעלן פּאַכפאַראיין — צו מיין ווייטיק און חרפה — געבליבן מיט בונד. לייזערל איז געווען דער איינציקער, וואָס האָט פאַר-לאָזט דעם בונד און אוועק מיטן קאַמבונד, און מיטן קאַמבונד — אין דער קאַמ. פאַרטיי פון פּוילן. אין די צוואַנציקער יאָרן האָט לייזערל עמיגרירט פון פּוילן. אַברהם פּאַוואַנזקער האָט פאַרלאָזט דעם בונד עטלעכע יאָר נאָך דער שפּאַלטונג און געוואָרן אַ סימפּאַטיקער פון דער ק.פּ.פּ., אַלע אַנדערע זענען געבליבן בונדיסטן. נישט געקוקט אויף די חילוקי-דעות בעת און נאָך דער שפּאַלטונג פון בונד, זענען מיר געבליבן פּערזענלעכע פּריינד. נאָך מיין באַפּריינג פון אַ פינפּיאַריקן טורמע-טערמין, זומער 1927, האָבן די געוועזענע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג פון פּראָפעסיאָנעלן פּאַכפאַראיין, צוזאַמען מיט די אַנדערע מיטגלידער פון דער פּאָך-קאַמיסיע, מיך די ערשטע אויפגענומען מיט כבוד און מיט פיבוד, מיט מאַטער-יעלער און מאַראַלישער הילף.

דער איינציקער, וואָס איך ווייס, אַז ער לעבט און געפינט זיך אין אַרגענטינע, איז לייזערל. די אַנדערע, זענען אין וואַרשע אומגעקומען דורך די נאַצישע רוצחים. זאָל די פאַרצייכענונג וועגן דעם גורל פון די מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג פון אומלעגאַלן פּראָפעסיאָנעלן קלאַסן-פאַראיין פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס פון מעש און בראַנז, געשאַפן אין 1914 אין וואַרשע, אין דער צייט פונעם צאַרישן טעראָר-רעזשים — זיין אַ וואָרט פון פּריינדשאַפט פאַר לייזערל, דעם גיסער-אַרבע-טער, דעם איינציקן לעבן געבליבענעם, וועמען איך באַטראַכט פאַר דעם קוואַטער פון מיין פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער קאַריערע, און אַ ווערטערקראַנג פאַר די דורך די נאַציש דערמאַרדעטע פּאַכלייט, עלטערע חברים און פּריינד, פון וועמענס דערפאַרונג איך האָב אַ סך געלערנט, און פון וועמעס חברשאַפט און פּריינדשאַפט איך האָב גענאָסן.

מיינע ערשטע שריט פון אַ רעוואַלוציאָנער

איינע פון די דרינגנדיקסטע אויפגאַבעס, וואָס די דערווילטע פאַרוואַלטונג פון פּראָפעסיאָנעלן פּאַכפאַראיין האָט געהאַט צו לייזן, איז געווען דאָס אויסגלייכן די לוינען פון די אַרבעטער אין די פּראָדוקציע-צווייגן אינעם פּאָך. אין דער בראַנשע זענען פּראָדוצירט געוואָרן דריי מינים פּראָדוקציע: 1 —

ארטיקלען פאר אלע באדערפענישן פון וואסער-לייטונג, גאז, עלעקטריציטעט און טיילן צו מאשינען, דאס האט מען גערופן: די „גוטע“ ארבעט; 2 — ארטיקלען פארן בויוועזן — קליאמקעס, שילדלעך, שרייפן און אנדערע טיילן — גערופן: די „געמיינע“ ארבעט; 3 — ארטיקלען פארן היימישן געברויך — פרעסאייזנס, מערזשערס, שטייסלעך, לייכטערס — גערופן: די „שווערע“ ארבעט.

בשעת דעם שטרייק, זומער 1912, איינער פון די ערשטע שטרייקן אין ווארשע נאך די לענא-געשעענישן, זענען די לוינען פון די ארבעטער ביי דער „געמיינער“ און שווערער ארבעט געבליבן הינטערשטעליק אין פארגלייך מיט די לוינען פון די ארבעטער ביי דער „גוטער“ ארבעט. דאס אויסגלייכן די לוינען איז געווארן אן אימפעראטיוו פאר די אינטערעסן פון אלע ארבעטער אין פאך און אויך פאר דער איינהייטלעכקייט און טעטיקייט פון דעם אקערשט-געשאפענעם פראפעסיאנעלן קלאסן-פאראיין.

נאך א רייע באראטונגען פון דער פארוואלטונג און פארזאמלונגען פון די ארבעטער, פון די דירעקט-פאראינטערעסירטע, און אן אלגעמיינע פארזאמלונג, איז באשלאסן געווארן צו דערקלערן א שטרייק פון די ארבעטער ביי דער „געמיי-נער“ און „שווערער“ ארבעט, און די ארבעטער פון דער „גוטער“ ארבעט זאלן שטיצן די שטרייקנדיקע מיט וויניקסטנס א טאג לויז פון זייערע פארדינסטן.

ווען דער שטרייק איז פראקלאמירט געווארן זענען אלע ארבעטער ארויס אין שטרייק, אויך דער הויפט-גבאי פון דער שול, ישראל האלבערשטאט איז אראפ פון דער ארבעט. ס'איז נישט געווען קיין איין דירעקטער אדער אומדירעקטער שטרייק-ברעכער. די שטימונג פון די שטרייקנדיקע איז געווען א האפערדיקע. די מיטגלידער פון דער פארוואלטונג און אויך אלע ארבעטער פונעם פאך זענען געווען זיכער, אז דער שטרייק וועט זיין א קורץ-דייערנדיקער, העכסטנס, וועט ער זייערן א וואך צייט.

די פארטרעטערס פון בונד, מאריץ מעטאלאוויץ און יאנקל לעווין, זענען נישט געווען אזוי האפערדיק, זיי האבן געווארנט די פארוואלטונג און די ארבעטער צו זיין גרייט אויף א מעגלעכקייט פון א פארצויגענעם שטרייק. מאטיווירט האבן דאס די פארטרעטערס פון בונד מיט דער געענדערטער שטרייק-סיטואציע אין לאנד און אויך אויף דער יידישער גאס: אז די פאבריקאנטן זענען אין 1914 געקומען צו זיך פונעם שאק וואס זיי האבן איבערגעלעבט פון דער סטיכישער כוואליע פון שטרייקן, וואס זענען זומער 1912 און אין יאר 1913 אויסגעבראכן אין גאנצן לאנד און אויך אויף דער יידישער גאס; אז די פאבריקאנטן האבן אנגעהויבן אנטקעגנשטעלן זיך די שטרייקנדיקע מיט אלע מיטלען, פאליצייישע אריינגערעכנט, און דערגאנגען אפילו צו דער חוצפה פון לאקאוטן. ווי א ביישפיל האבן די פארטרעטערס פון בונד אנגעוויזן אויף דער לאגע אין דער מעטאל-בראנזשע אויף דער יידישער גאס אין ווארשע: דער פארצויגענער שטרייק פון די ארבעטער אין דער בעטן-פאבריק פון

אַראַנאָוויטש, אויף דער סאַטשע-גאַס, אין וועלכער ס'אַרבעטן אַ פּאַר צענדלינג ייִדישע אַרבעטער; דער פּאַרצויגענער און קרבנותפּולער שטרייק אין דער פּאַבריק פון מעטאַל-גאַלאַנטעריע אויף באַניפּראַטן-גאַס (צום באַדויערן פּאַרגעסן דעם נאַמען פון דער פּאַבריק), אין וועלכער ס'זענען באַשעפטיקט געווען אַ 200 אַרבעטער, ס'רוב פרויען; אויפן נאַר וואָס פּאַרענדיקטן לאַנגדויערנדיקן שטרייק פון די וואַגן-מאַכערס ביי די ברידער פּינקעלשטיין אויף כלאַדנע 8 און אויפן לאַקאָוט פון די באַלעבאַטים פון אַרענדאָזשס גרעסטער קנאַפּפּאַבריק אין פּוילן, אין וועלכן עס זענען פּאַרוויקלט אַ 150 אַרבעטער.

די וואַרענונגען פון די פּאַרטערטערס פון בונד פּאַר מעגלעכע שטרייק-שוועריי-קייטן האָבן זיך אַרויסגעוויזן פּאַר רעאַלע. די פּאַבריקאַנטן פון דער „געמיינער“ און „שווערער“ אַרבעט האָבן זיך פּאַראייניקט, אַפּגעוואַרפן די פּאַדערונגען און איבערגעריסן די פּאַרהאַנדלונגען. בראש פון די פּאַראייניקטע באַלעבאַטים האָט זיך געשטעלט דער גרעסטער און רייכסטער אייגנטימער פון צוויי גרויסע פּאַבריקן פון דער „שווערער“ און „געמיינער“ אַרבעט. גערופן האָט מען דעם דאָזיקן פּאַבריקאַנט לאַזער פּויער. דער גייסטיקער אַנפירער און פירשפּרעכער פון די פּאַראייניקטע פּאַבריקאַנטן איז געווען יוסף זאַקסענבערג, איינער פון די פירערס פונעם פּאַך און פון דער פּאַרטיי ס.ס. אין די רעוואָלוציע-יאָרן פון 1905.

מיטן פּאַרציען זיך פון שטרייק איז די שטימונג פון די שטרייקנדיקע געפאַלן. ס'האָבן זיך אַנגעהויבן באַווייזן דעפּעטיסטישע שטימונגען, שטימען פון אומגעדולד. עס זענען געווען גערעכטע און אומגערעכטע טענות צו דער אַנפירונג פון פּאַראייניק צום שטרייק-קאַמיטעט און צו די אונטערהענדלערס מיט די באַלעבאַטים.

אין אַ זונטיק פון דער דריטער וואָך פון שטרייק בין איך נישט אַוועק צו מיין אַרבעטפּלאַץ, נאַר אויף דער בערזע פון די שטרייקנדיקע אויף וואַלינסקע-גאַס. נאָך אַ רייע באַראַטונגען מיט די שטרייקנדיקע זענען געשאַפן געוואָרן אַ צענדלינג קאַמיסיעס צו גיין איבער די פּאַבריקן פון דער „גוטער“ אַרבעט און איינקאַסירן די געלטער פון צוויי טעג לויפן פּאַר די שטרייקנדיקע. אַ היפשע סומע איז איינקאַ-סירט געוואָרן. די שטרייקנדיקע האָבן געקריגן אַ ביסל אונטערשטיצונג און די שטרייק-שטימונג איז געוואָרן אַ בעסערע. און אַזוי בין איך יעדן טאָג געקומען אויף דער שטרייק-בערזע ביז דער שטרייק איז געוואָרן פּאַרענדיקט.

אין די צוויי וואַכן, וואָס איך האָב פּאַרברענגט מיט די שטרייקערס האָב איך זיך נענטער באַקענט מיטן הויפּט-גבאי פון דער שול, ישראל האַלבערשטאַט, און מיר האָבן זיך באַפריינדט. איך האָב פּאַר זיך געהאַט איינעם פון די לאַיאַלסטע און איבער-געעבנסטע שטרייקערס און שטרייק-טוערס — אַ מענטש אַ קלוגן, אַ באַזאַכטן און מיט אַ סך דערפּאַרונג אין אַרבעטער-ענינים. ער איז נישט געווען קיין צבועק, וועלכער איז פון אַ באַיאָויעץ אין די רעוואָלוציע-יאָרן געוואָרן אַ פרומאַק, נאַר אַ רעליגיעזער ייד, וועמענס פרומקייט ס'איז געווען אַן אויפריכטיקע. פון די

שמועסן מיט אים וועגן גאנג פון שטרייק האָב איך אַ סך געלערנט. אויך ישראל האָלבערשטאַט פון זיין זייט האָט מיר אָנגעהויבן אַרויסווייזן אַ פריינדלעכע באַציונג. פון דעם שפאַטישן עפּיטעט „דער קליינער מיטן גערגעלע“ איז געוואָרן אַ לייטישער „חבר הערשל“. אין פאַרלויף פונעם שטרייק האָבן מיר זיך נאָענט באַפריינדט און געבליבן האַרציקע פריינד ביז די צווייטע וועלט־מלחמה האָט אונדז צעשיידט. בשעת דער שטרייק איז אויסגעבראַכן און די פאַרוואַלטונג האָט אויסגעטיילט די קאָמיסיע צום פאַרהאַנדלען: אַברהם פאַוואַנאָקער, דער קליינע שיעלע, אַברהם, יאַנקל זעלנער און גאַלבערג — איז פאַר קיינעם נישט געווען קיין פראַגע, און פאַר מיר אַליין אויך נישט. וועגן אַרויסרוקן מיין קאַנדידאַטור ווי איינעם פון די פאַרהאַנדלערס. מ'וועט דאָך נישט שיקן קיין 17־יאַריק יינגל אין אַזאַ שליחות. ערשט איז גאָנג פון פאַרצויגענעם שטרייק און די דורכפאַלן פון די פאַרהאַנדלונגען, האָבן די שטרייקנדיקע געפאָדערט אַן ענדערונג אין צוזאַמענשטעל, און אַרויסגע־רוקט מיין קאַנדידאַטור ווי איינעם פון די פאַרהאַנדלערס, און איינער פון די הויפט־פאָדערערס איז געווען ישראל האָלבערשטאַט. מיין קאַנדידאַטור איז אָנגענומען געוואָרן.

לכתחילה האָב איך זיך אָפגעזאַגט אַריינצוגיין אינעם פרישן צוזאַמענשטעל פון די פאַרהאַנדלערס, און ווען אויך דער נייער צוזאַמענשטעל איז נישט געווען דער־פאַלגרייך, האָב איך פאַרגעלייגט אַ קאָמיסיע פון אַ גרעסערער צאַל מענטשן, צווישן וועלכע ס'זאַלן זיך געפינען עטלעכע אָנגעזעענע אַרבעטער פון דער „גוטער“ אַרבעט, און אויך מאַריץ מעטאַלאָויעץ און ישראל האָלבערשטאַט.

ביים סוף פון דער פערטער וואָך פון שטרייק איז אַ גרויסע דעלעגאַציע פון די שטרייקנדיקע, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך געפונען מאַריץ מעטאַלאָויעץ, ישראל האָלבערשטאַט און אויך איך, צוגעטראַטן פאַרהאַנדלען מיטן קאָמיטעט פון די באַלע־באַטיים, וועלכער איז אויך באַשטאַנען פון אַ גרעסערער צאַל פאַבריקאַנטן, מיט יוסף זאַקסענבערג און לאָזער פויער בראש. די פאַרהאַנדלונגען האָבן געדויערט פון שבת נאָך הַבדלה ביז זונטיק פאַר טאַג און דער רעזולטאַט איז געווען, אַז די הויפט־פאָדערונג וועגן גלייכע לוינען און אויך אַ רייע אַנדערע פאָדערונגען זענען געווינען געוואָרן.

דאָס פאַך, די שטרייקנדיקע און נישט שטרייקנדיקע, און אויך די וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד, האָבן אויפגענומען דעם אויסגאַנג פון שטרייק מיט אַ סך צופרידנקייט. מיין סיטואַציע ווי אַן אַקטיוויסט אין דער אַרבעטער־באַוועגונג איז געוואָרן אַ פעסטע.

מייענע אַקציעס ווי אַ פאַכטוער זענען געשטיגן סיי ביי די אַרבעטער פון פאַך, סיי ביי די פאַבריקאַנטן, און אויך אויף דער בונדישער בערזע. און ווען כ'בין דעם ערשטן שבת נאָכן פאַרענדיקטן שטרייק געקומען אין שול אַריין, ווי געוויינטלעך האַרט פאַרן פאַרענדיקן דאָס דאווענען, צו דערליידיקן מייענע פאַרטיי־בונדישער

אויפגאבעס — פארשפרייטן די בונדישע וואכנשריפט „די צייט“, איינקאסירן געל-טער פאר דער צייטונג און רויטן קרייץ — האט מען מיר נאכן דאווענען געמאכט א גרויסע אוואַזיע. ישראל האלבערשטאט, נאך אַנגעטאָן אין טלית, איז מיר אַנט-קעגנגעאַנגען, אויסגעשטרעקט זיין האַנט צו אַ באַגריסונג און פייערלעך דער-קלערט, אַז אויך ער ווערט אַ מיטגליד פון פראַפעסיאָנעלן פאַכפאַראיין. צו מיינע 17 יאָר בין איך אַנערקענט געוואָרן ווי אַן אַנפירנדיקער טוער פון מיין פּאָך. און ווען די ערשטע וועלט-מלחמה איז אויסגעבראָכן, בין איך דורך אַלעמען, דורך די אַרבעטער פון מיין פּאָך, פון די אַרבעטער פון אַנדערע פּאָכן, און פון דער בונדישער אַרגאַניזאַציע אין וואַרשע, באַטראַכט געוואָרן ווי דער ערשטער לעג-טימער פאַרטרעטער פון מיין פּאָך, און ווי אַזעלכן האַט מען מיך צוגעצויגן צו נאַענטער און אַקטיווער מיטאַרבעט צו אַלע פראַיעקטן און אַקציעס, וואָס די יידישע אַרבעטער אין וואַרשע האָבן געשאַפן און דורכגעפירט נאָך דעם אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

*

אין פאַרלויף פון יאָרן האָב איך זיך געגריבלט און באַמיט זיך צו קריגן אַן ענטפער אויף די פראַגעס:

פאַר וואָס האָב איך פאַרלאָזן די פאַבריק, אין וועלכער כ'האַב איינגטלעך גוט פאַרדינט, מיין ערשטן סטאַבילן אַרבעטפלאַץ זינט כ'בין אַראָפּ פון דער לער, און אַוועק צו די שטרייקנדיקע זיך אַפגעבן מיט זייערע אינטערעסן, אַוועק פרייוויליק און געווען מיט די שטרייקערס ביז דער שטרייק איז פאַרענדיקט געוואָרן? פאַר וואָס האָב איך עס געטאָן? און פאַר וואָס האָבן דאָס נישט געטאָן אַנדערע, מער אַנגעזעענע מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, וועלכע האָבן דאָך געדאַרפט טראָגן מער פאַראַנטוואָרטלעכקייט פאַר דעם אויסגאַנג פון שטרייק? און פאַר וואָס בין איך עולה לגדולה געוואָרן נאָך מיין באַטייליקן זיך אין די אונטערהאַנדלונגען ביים פאַרענדיקן דעם 4-וואַכיקן שטרייק, צו ווערן, טראָץ מיין יונגן עלטער, דער אַנפירנדיקער טוער פון מיין פּאָך, דער אומקוועסטאַנירטער פאַרשטייער פון מיין פּאָך אין אַלע פאַלן ווען דאָס פּאָך האַט געדאַרפט זיין רעפּרע-זענטירט?

די ענטפערס, וואָס כ'האַב זיך געגעבן: ס'מוז מסתמא אין דיר זיין עפעס פונעם שטאָף, וואָס פּרעדיסטינירט אַ מענטשן צו ווערן אַ פראַפעסיאָנעלער רעוואַלוציאָנער. עפעס האַט אין דייך רעדן אַדער האַנדלען בשעת די פאַרהאַנדלונגען געמוזט זיין אַזעלכעס, וואָס האַט אַרויסגערופן רעספּעקט. די דאָזיקע ענטפערס האָבן מיך נישט באַפרידיקט. זיי זענען געווען צו מעטאַפּיזיש.

אין וואָס, האָב איך זיך געפּרעגט, באַשטייט דאָס דער „שטאָף“, וואָס איז גורם אַז דער געגעבענער מענטש זאָל ווערן אַ פראַפעסיאָנעלער רעוואַלוציאָנער? איז

דאָס אַ ביאָלאָגישער עלעמענט, אָדער אַ סאָציאַלער אימפעראַטיוו? קיין ריכטיקן ענטפער האָב איך אויף דער פראַגע קיין מאָל נישט געקריגן, נישט פון זיך און נישט פון אַנדערע.

קיין ענטפער האָב איך אויך נישט געקריגן אויף דער זיך געשטעלטער פראַגע: פאַר וואָס בין איך דאָס געווען דער יעניקער, וואָס האָט איינקאַסירט אויף זיין חשבון דעם דערפאַלג פון די פאַרהאַנדלונגען?

געוואָסט האָב איך דאָך, אַז די אַרכיטעקטן ביים אויפבויען און פאַרענדיקן די לעצטע פאַרהאַנדלונגען זענען געווען: מאַריץ מעטאַלאָוויץ און ישראל האַלבער-שטאַט. זיי זענען דאָך געווען די יעניקע, וועלכע האָבן אין קריטישע מאָמענטן מיט זייער טאַקטיק נישט דערלאָזט די באַלעבאַטיים איבערצורייסן די פאַרהאַנדלונגען, און געהאַלפן דער דעלעגאַציע געפינען פאַרמאָליסטישע און פאַר די אינטערעסן פון די אַרבעטער נישט וויכטיקע פשרות. טאָ פאַר וואָס איז דער זיג צוגעשריבן געוואָרן אויסשליסלעך מיר, צו מיין פערזאָן? און ווידער מוז איך זיך מודה זיין: כּהאַב אויף דער פראַגע קיין מאָל נישט געקריגן קיין צופרידנשטעלנדיקן ענטפער. דאָס זענען נישט געווען קיין סתם רעטאַרישע פראַגעס. ענלעכע פראַגעס זענען בעת מיין אַקטיוון פאַליטיש-געזעלשאַפטלעכן לעבן אַרויפגעשוואַמען אין אַ מולטי-פליצירטער פאַרעם און געשטעלט זיך פאַר מיר ווי רעטענישן.

פאַר וואָס, האָב איך זיך נישט איין מאָל געפרעגט, האָט מען דעם-און-דעם אָנגעטאָן די קרוין פון אַ פירער, פון אַ מנהיג, ווען אין מיינע אויגן, און לויט מיין אַפשאַצונג, איז דער יעניקער אין קיין שום הינזיכט נישט דערוואַקסן געווען צו אַזאַ ראַלע? און פאַר וואָס שרייבט מען עמעצן צו געוויסע פאַרדינסטן, ווען פאַקטיש האָבן אַנדערע געדאַרפט קריגן דעם פאַרדינסט און אויף די קעפּ פון די אַנדערע האָט געדאַרפט זיך געפינען דער לאַרבערקראַנץ?

און איך בין זיך מודה ומתודה, אַז קיין געהעריקן ענטפער האָב איך זיך נישט געקענט געבן, און אויך אַנדערע האָבן מיר נישט געקענט געבן דעם ענטפער. אָבער אַבסאָרבירט האָבן מיך אַזעלכע ענינים, אַבסאָרבירט זינט דעם דער-מאַנטן שטרייק, און זיי אַבסאָרבירן מיך נאָך עדיהיום.

מיט רעכט צי אַן רעכט האָב איך, ווי שוין דערציילט, איינקאַסירט דעם לויב פאַר דעם געווינענעם שטרייק פון די אַרבעטער פון מיין פאַך, וועלכע זענען באַ-שעפטיקט געווען ביי דער אַ"ג „געמיינער“ און „שווערער“ אַרבעט.

און אַזוי אַרום האָב איך בעת דעם שטרייק זומער 1914 געמאַכט די ערשטע שריט פון אַ פראַפעסיאָנעלן רעוואָלוציאָנער.

הערשל מעטאלאָויעץ

בערך אין דער צייט פון דעם אין פאָריקן קאָפיטל דערמאָנטן שטרייק, בין איך משנה־שם געוואָרן, איך האָב געקראָגן אַ צונאַמען: „מעטאלאָויעץ“. די נעמען: הערשל און מעטאלאָויעץ זענען געוואָרן ווי נישט אַפּצוטיילן איינער פון אַנדערן. מיטן דאָזיקן נאָמען און צונאַמען, הערשל מעטאלאָויעץ, האָט מען זיך אָנגעהויבן ווענדן צו מיר, גערעדט פון מיר און וועגן מיר.

ווער עס האָט מיך משנה־שם געווען — ווייס איך נישט. אויך אַנדערע, וועמען איך האָב וועגן דעם געפרעגט, האָבן מיר נישט געקענט געבן קיין געהעריקן ענטפער. משנה־שם געווען האָט מיך דאָס פּאַלק, די ייִדישע אַרבעטער־סביבה, אין וועלכער כ'האָב זיך געפונען זומער 1914.

געוויסט האָב איך, אַז דער צונאַמען איז אַ פּראָמאַציע פון מיין פּאַזיציע אין דער אַרבעטער־באַוועגונג, אַז כ'בין געאַדלט געוואָרן. דער צונאַמען „מעטאלאָויעץ“ איז אַן ערנהערב, אַז מיטן דאָזיקן הערב בין איך געוואָרן איינער פונעם שיכט, וואָס מען רופט: פּאַראַנטוואָרטלעכע טוערס פון דער אַרבעטער־באַוועגונג.

און געוויסט האָב איך אויך, אַז דער צונאַמען און הערב „מעטאלאָויעץ“ איז מחייב צו מעשים, צו איבערגעגעבנקייט און קרבנות־גרייטקייט פאַר דער אַרבעטער־זאַך, פאַר די אידעאלן פון סאָציאַליזם, פון באַפריינג פון אַרבעטער־קלאַס, וועמענס אַ גליד איך בין, פאַר דער פּאָליטישער און נאַציאָנאַלער גלייכבאַרעכטיקונג פון די ייִדישע אַרבעטער און פּאַלקסמאַסן, פון וועמענס אינגעווייד איך קום; און אַז דער הערב טאָר נישט באַשמוצט און פאַרפלעקט ווערן מיט נישט קיין עטישע מעשים, וועלכע קענען שאַדן ברענגען מיין קלאַס און מיין פּאַלק.

זינט זומער 1914 איז פּאַרשוונדן מיין נאָמען הערשל לייב. חוץ דער מאַמען און מיין געוועזענעם לערן־מייסטער, ר' שמשון זילבערבערג, האָט מיך קיינער מער מיטן דאָזיקן נאָמען נישט אָנגערופן. אַוועק איז פּאַקטיש אויך דער נאָמען הערשל. מיטן דאָזיקן נאָמען האָבן מיר גערופן די מיטגלידער פון מיין פּאַמיליע און די סאַמע נאַענטסטע חברים און פריינד. דער נאָמען הערשל מעטאלאָויעץ איז באַקאַנט געוואָרן פאַר הונדערטער, מ'קען דרייסט זאָגן, פאַר טויזנטער מענטשן. היינט נאָך זענען פּאַראַן אַ גרויסע צאָל מענטשן אין פּאַרשיידענע לענדער, וועלכע ווייסן נישט דעם פּאַמיליע־נאָמען, וואָס כ'האָב געירשנט פון מיין פּאַטער: בעקערקונץ; זיי קענען מיך אויסשליסלעך ווי הערשל מעטאלאָויעץ.

דער נאָמען הערשל מעטאלאָויעץ האָט זיך איינגעבירגערט אין פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן אין פּוילן — אין בונד און אין דער קאָמוניסטישער באַווע־גונג, אין געזעלשאַפטלעכע אַראַניזאַציעס מחוץ פּוילן, און אויך אין קרייזן פון קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל.

קיינ שום אַנדער צונאַמען אָדער פּסעוודאָנים האָט זיך צו מיר נישט צוגע-
 קלעפט. נישט דער נאַמען שטוק, מיט וועלכן איך האָב זיך באַנוצט ווי אַ גאַסט-
 אַנטיילנעמער אויף דער ליקוידאַציע-קאָנפּערענץ פּונעם קאַמבונד אין מינסק אין
 1921, נישט דער נאַמען הערמאַן קינסלער, אונטער וועלכן איך האָב פיגורירט ווי
 פּאַרטעטער פּונעם קאַמבונד פון פּוילן אויפן פּלענום פון קאַמינטערן מיי-יוני 1922,
 נישט דער פּאַרקאַנספּיריטער נאַמען אין קאַמינטערן און אין דער ק.פ.פ. הענריק
 טאַקאַרסקי, נישט דער נאַמען זאַסלאָווסקי, מיט וועלכן איך האָב זיך באַנוצט אין די
 חדשים פון מיינ געפינען זיך אין סאַוועטן-פּאַרבאַנד, יאַנאַר-יוני 1928 (ווי מיר
 דוכט זיך, האָב איך זיך מיט דעם נאַמען זאַסלאָווסקי אויך באַנוצט ווי דעלעגאַט
 צום פּערטן קאָנגרעס פון פּראָפּינטערן און ווי אַבסערוואַטאָר פּונעם פּלענום פון
 קאַמינטערן אין 1928), אויך נישט דער נאַמען וואַרשאָווסקי, מיט וועלכן כ'בין ווי
 פּאַרטעטער פון צענטראַל-קאַמיטעט פון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן
 אַרויסגעטראָטן אויפן צווייטן אַלסאַוועטישן ייִדישן קולטור-קאָנגרעס אין כאַרקאָוו,
 אין אַפּריל 1928, און נישט קיין איינער פון יתרוס נעמען, מיט וועלכע כ'האָב זיך
 באַנוצט אין פּאַרשיידענע פּאַלן און אויף פּאַרשיידענע ערטער בעת מיינ אונטער-
 ערדישער רעוואָלוציאָנערער-סאַציאַליסטישער טעטיקייט.

צוגעאייגנט האָב איך זיך דעם צונאַמען מעטאַלאָויעץ און אים געטראָגן מיט
 ליבע, פּרייד און שטאַלץ. נישטאַ וואָס צו באַהאַלטן: נישט איין מאָל האָט דאָס האַרץ
 אַ פּלאַטער געטאָן פאַר פּרייד ווען כ'האָב געהערט אַרבעטער אַנרופן דעם נאַמען
 הערשל מעטאַלאָויעץ. און הנאה האָב איך געהאַט, ווען דער נאַמען הערשל מעטאַ-
 לאָויעץ האָט זיך געפונען אין צענטער פון אַ קאַנטראָווערסיע. דער נאַמען הערשל
 מעטאַלאָויעץ און מיינ איך זענען געוואָרן אַרגאַניש באַהאַפּטן, נישט אַפּצוטיילן
 איינס פון אַנדערן.

בלויז אין צוויי פּאַלן, איינער אַ קורצער און איינער אַ לאַנגדויערנדיקער, אין
 פּוילן און אין קאַנאַדע, האָב איך זיך דערלויבט מוותר זיין אויף דעם נאַמען הערשל
 מעטאַלאָויעץ.

אין פּוילן איז עס געשען ביי פּאַלגנדיקע אומשטענדן:

נאָך דער אַנטשטיינג פון אומאַפהענגיקן פּוילן בין איך אַנגאַזשירט געוואָרן
 ווי אַ פּונקציאָנאַר פון צענטראַל-קאַמיטעט פון בונד.

בעת איינער פון די רוטינע געשעפט-שמועסן, האָט דער אַדמיניסטראַטאָר
 פון צענטראַל-קאַמיטעט, יוזעף (י. פּאַרטנאַי) סוגערירט כ'זאָל אויפהערן זיך באַנוצן
 מיטן נאַמען הערשל מעטאַלאָויעץ, נאָר נוצן מיינ נאַמען און פּאַמיליע-נאַמען.
 זיינע הויפט-אַרגומענטן זענען געווען, אַז מיר אַרבעטן איצט אין פּאַרהעלטע-
 נישמעסיק לעגאַלע באַדינגונגען. דער צונאַמען און פּסעוודאָנים האָט אויפגעהערט
 צו שפּילן די ראַלע, וואָס זיי האָבן געשפּילט אין די צאַרישע צייטן און אַפּילו אין
 די צייטן פון דער דייטשישער אַקופּאַציע. פאַר עפנטלעכע אונטערנעמונגען דאַרף

אנגעגעבן ווערן דער נאָמען פון רעדנער אָדער רעפערענט, און אויף דער פראָווינץ זענען שוין פאָראַן, אָדער עס קענען זיין שטערונגען אויב אַ פּאָליציי-באַאָמטער וועט קאָנטראָלירן, צי דער נאָמען פונעם רעדנער איז אידענטיש מיטן נאָמען פון זיינע פּערזענלעכע דאָקומענטן.

אין האָב זיך קאָטעגאָריש אָפּגעזאָגט מוותר צו זיין אויף מיין צונאָמען „מע-טאַלאָויעץ“; אונטער קיין שום אומשטענדן וועט מיך קיינער נישט קענען צווינגען זיך נישט צו באַנוצן מיטן נאָמען הערשל מעטאַלאָויעץ.

נאָך אַ לאַנגן איינטענהן מיט מיר איז געבליבן, אַז אין אַלע מיינע פּאַרטיי-און מחוץ פּאַרטיי-אַקטיוויטעטן בלייב איך ביים נאָמען הערשל מעטאַלאָויעץ. בלויז אין די פּאַלן פון מיינע אַרויסטריטן אין די קלענערע פּראָווינצשטעט זאָל איך זיך באַנוצן מיטן פּאַמיליע-נאָמען. אויף די שפּאַלטן פון די „לעבנס-פּראָגען“ האָבן זיך אָנגעהויבן באַווייזן אַנאַנסן פון מיינע אַרויסטריטן אויך מיטן נאָמען הערשל בעקער-קונץ. אַזעלכע אַנאַנסן האָבן זיך פּעריאָדיש באַוויזן ביז מיין אַרויסטריט פון בונד, אין האַרבסט 1921. פון דעמאָלט אָן איז דער נאָמען הערשל בעקערקונץ לחלוטין פאַרשוונדן פון פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן אין פּוילן.

אין קאַנאַדע האָב איך פאַרטוישט דעם אולטראַ-פּראָלעטאַרישן „מעטאַלאָויעץ“ אויף אַ בירגערלעכן „מעטאַלאָוויטש“: הערשל מעטאַלאָוויטש, און זעלטן ווער קען מיך אין מיין ווייניגשטאַט מאָנטרעאַל אונטער מיין אמתן פּאַמיליע-נאָמען בעקער-קונץ.

די סיבה, אָדער סיבות, פאַר וואָס כ'האָב פאַרביטן דעם „מעטאַלאָויעץ“ אויף „מעטאַלאָוויטש“ איז פאַרבינדן מיט דער פּאָליטיש-געזעלשאַפטלעכער לאַגע און פון די מלחמה-אומשטענדן, אין וועלכער כ'האָב זיך געפונען בעת מייין אַנקומען קיין קאַנאַדע.

אין די לעצטע יאָרן האָב איך באַשלאָסן אומצוקערן זיך צום נאָמען הערשל מעטאַלאָויעץ. די מעמוואַרן ווערן געשריבן אונטער דעם דאָזיקן נאָמען. און אויך מיינס אַן אַרטיקל, געדרוקט אין „קאַנאַדער אַדלער“, יוני 1963, וועגן דער דערוויי-לונג פון זלמן רובאַשאָוו ווי פּרעזידענט פון מדינת ישראל — דאָס ערשטע פאַר-עפנטלעכטע אַרטיקל זינט כ'האָב אין 1957 אויפּגעהערט זיך צו דרוקן ספּאַראַדיש אין „פּראָגרעסיוון“, וואַכנבלאַט אין טאַראַנטאָ — איז שוין געצייכנט געווען מיטן נאָמען הערשל מעטאַלאָויעץ.

אין דער געשיכטע פון מייין פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן איז געווען בלויז איין מין אינסטיטוציע: די פּאָליטישע פּאָליצייִשע געהיים-אַגענטורן פון די מלוכה-אַרגאַנען, אין דער רוסישער זשאַנדאַרמערסקער „כאַראַנע“, אין פּאָליציי-פּרעזידיום אין בערלין און אין די פּוילישע „דעפענסיוועס“, וווּ איך האָב פאַרווערט מיך צו רופן אָדער צו באַצייכענען ווי הערשל מעטאַלאָויעץ, נאָר דווקא און אויס-שליסלעך ווי הערש לייב בעקערקונץ. נישט איין מאָל איז מיר אין די דאָזיקע

„אינסטיטוציעס“ אויסגעקומען העפטיק צו פראטעסטירן און אפילו צו ליארעמען, ווען מ'האט מיך דארט געוואלט מכבד זיין מיטן נאמען הערשל מעטאלאזיע.

זינט דער מפלה פון דער רעוואלוציע פון 1905 ביו די ערשטע חדשים פון יאר 1915 זענען אין דער יידישער ארבעטער-באוועגונג אין פוילן געווען נישט מער ווי צוויי אקטיוויסטן, וועלכע זענען גערופן געווארן מיטן צונאמען „מעטאלאזיעץ“. געווען זענען עס משה ווייבערג, אן אפשטאמיקער פונעם פראלעטארישן שטעטל מעזריטש, אן ארבעטער ביי שווערע אייזן-אויסארבעטונגען: באלקאנען, אייזערנע טויערן און אנדערע אייזן-ארנאמענטן — אן אינטעליגענטער, באלעזענער ארבעטער מיט א געזונטן שכל הישר, וועמען מ'האט גערופן מאריץ מעטאלאזיעץ, און איך, דער יונגער מעטאל-טאקער, בין געווען דער צווייטער. פון יאר 1915 ביו צום אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה בין איך געווען — אויב איך מאך נישט קיין טעות — דער איינציקער טוער אויף דער יידישער ארבעטער-גאס אין פוילן, וואס האט געהאט דעם צונאמען „מעטאלאזיעץ“: הערשל מעטאלאזיעץ. געוויינטלעך פלעגן יידישע אקטיוויסטן אין דער אונטערערדישער רעוואלוציא-נערער באוועגונג קריגן דריי סארטן צונעמען: אייגנטימלעכע אייגנשאפטן, שטעטל-דיקער אפשטאם, און נעמען פון פאך, אין וועלכע זיי זענען געווען פראפעסיאנעל באשעפטיקט.

עטלעכע ביישפילן וועלן אילוסטרירן:

שמאי קרומקאפ, חימל פראפעסאר, שווארצער און וויסער אבע, יצחקל דזשא-באק, דער קליינער שימעלע, דער לאמער יוסף, משה מעזריטשער, אשר גאלדשמיד, אורעמל שטריקער, חנינא קאמאשן-מאכער, אברהםל פשיסווע-בייגער, יוזעק בראנ-זאוניק, מרדכי שניידער, אברהםל זיגער-מאכער, פיניע מאלאזש, מרדכי שוסטער, שמאי בעקער, חיל לעכל-שליפער, לאזער סטאליאר און אנדערע מיט ענלעכע נעמען. (כ'האב אויסגערעכנט נאָר אַזעלכע, מיט וועלכע כ'בין געווען פערזענלעך בא-קאנט. אן אויסנאם זענען די בונדיסטן: שמאי קרומקאפ און אשר גאלדשמיד, און דער פועלי-ציוניסט לאזער סטאליאר).

אין אומאפהענגיקן פוילן האבן אַ רייע טוערס מוותר געווען אויף די אַדאָפ-טירטע צונעמען און איבערגעגאנגען צו זייערע פאמיליע-נעמען: חנינא קראמארסקי, אברהם ראטשפאן, שאיע זאמבראווסקי, יחיאל ניימאן א.א.

דער צונאמען „מעטאלאזיעץ“ האט מיט זיך פארגעשטעלט אן אויסנאמלעכקייט און אן אויסערארדנטלעכקייט, מיט וועלכן, ווי געזאגט, בלויז צוויי אקטיוויסטן זענען ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה באצייכנט געווארן.

דאס געבן משה ווייבערג דעם צונאמען מאריץ מעטאלאזיעץ איז מיר געווען פארשטענדלעך. ער האט געארבעט ביי אַזאַ צווייג אין דער מעטאל-בראנזשע, וואס האט נישט געהאט קיין קאנקרעטן נאמען. אבער פאר וואס איז מיר געקומען דער

דאזיקער צונאמען? פאר וואס האט מען מיר נישט געגעבן קיין צונאמען. וואס זאל זיין אייגנטימלעך מיט מיין פערזאן אדער מיט מיין באשעפטיקונג: „הערשל מאַ-שאַנזשניק“ אדער „הערשל טאַקאָזש“? אַנגענומען, אַז די וואָס האָבן מיך משנה-שם געווען האָבן מיך נישט געוואָלט רופן „מאַשאַנזשניק“, ווייל אינעם ייִדישן פּאַלקלאַר איז דער נאָמען „מאַשאַנזשניק“ פאַרבונדן מיט אַ נעגאַטיוון שטריך: „יידל מאַ-שאַנזשניק רירט זיך נישט“. אַבער פאַר וואָס נישט „הערשל טאַקאָזש“, נאָר גראַד „מעטאַלאָויעץ“?

דער דאָזיקער ענין האָט מיך לאַנגע יאָרן אַבסאָרבירט און איז געווען נישט אין מאָל אַ טעמע פאַר מייע טראַכטונגען אין די שלאַפּלאַזע נעכט אין די תּפּיסה-קאַמערן. מייער אָן ענטפּער אויף דער פּראָגע און דאָס דערציילן וועגן די אויספירן, וואָס כ'פלעג מאַכן פון מייע טראַכטענישן, וואָלט געמיינט מאַלן מיין אויטאָפּאַר-טרעט, אַדער שרייבן אַן אַקאַדעמישע דיסערטאַציע אויף דער טעמע: פאַר וואָס האָט דער יונגער מעטאַל-טאַקער, הערש לייב בעקערקונץ, געקריגן די ערן-באַציי-כענונג „מעטאַלאָויעץ“. דאָס איז נישט פאַר מייע כּוחות און נישט איך בין באַרופן די דאָזיקע פּראָגע צו פאַרענטפּערן.

פאַר וואָס די ייִדישע אַרבעטער-סביבה האָט מיר שוין אין באַגיגען פון מיין פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער קאַריערע, אין עלטער פון 17 יאָר, אין יאָר 1914, מזכה געווען מיטן אויסעראַרדנטלעכן צונאָמען „מעטאַלאָויעץ“ און מיך געאַדלט מיטן דאָזיקן אייגנאַרטיקן הערב — אויף דעם קען איך ענטפּערן בלויז: תּיקו.

די פּאַליטישע טאַפּאָגראַפּיע

אין די לעצטע יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָבן אויף דער פּאַלי-טישער מאַפע פיגורירט אַ צאָל ריכטונגען, וואָס האָבן געווירקט, אַדער געהאַט פּרעטענסיעס צו ווירקן, אין דער ייִדישער אַרבעטער-סביבה אין געוועזענעם קאַנ-גרעס-פוילן.

די פּאַליטישע ריכטונגען זענען געווען: בונד, ס.ס., פּועליציון, פּ.פּ.ס. לעוויצע, ס.ד.ק.פּ.ל. און די אַנאַרכיסטן.

ס.ס.

ס.ס. איז געווען נישט מער ווי אַ נאָמען, אָן וועלכן ס'איז פּאַליטישן און געזעל-שאַפטלעכן אָנהאַלט צווישן די ייִדישע אַרבעטער אין פּוילן. געשמעסט האָט מען, אַז אין טשענסטאַכאָוו, וואָס איז נישט געווען קיין גרויסער

און נישט קיין ספעציפישער יידישער אַרבעטער־צענטער, האָבן די ס.ס. אַ געוויסע השפעה צווישן יידישע אַרבעטער.

אין וואַרשע זענען מאַכע פּערזאָנען באַצייכנט געוואָרן ווי ס.ס.אָוועס: דער שרייבער טשעמערינסקי (ר' מרדכי לע), דער קולטור־טוער מיזל (אָדער מיזלער), דער אייגנטימער פון אַ צייטונגס־ביראָ (זיין נאָמען, ליידער, פאַרגעסן), דער אייגנ־טימער פון אַ מעטאַל־טאַקער־וואַרשטאַט יצחק זאַקסענבערג. אָבער אין פּאָליטישן געזעלשאַפטלעכן און אַרגאַניזאַציאָנעלן לעבן צווישן יידישע אַרבעטער אין וואַרשע איז ס.ס. צו יענער צייט נישט געווען בנמצא.

פּועלי־ציון

פּועלי־ציון האָבן אין וואַרשע געהאַט אַ קנאַפע השפעה. זייער פאַרמעג איז געווען דער קעלנער־פאַראיין, וואָס האָט זיך געפונען אונטער פּועלי־ציוניסטישן איינפלוס זינט זיין גרינדונג ביז צום אויסבראָך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. אונטער פּועלי־ציוניסטישער השפעה האָט זיך אויך געפונען דאָס פּאָך פון די בערשטל־מאַכערס. געציילט האָט דאָס פּאָך נישט מער ווי עטלעכע צענדלינג אַרבע־טער. דאָס כאַראַקטעריסטישע אין דעם פּאָל איז דאָס, וואָס דאָס צאָלרייכע בערש־טערפּאָך אין פּוילן און אין ליטע האָט זיך געפונען אונטערן אויסשליסלעכן איינפלוס פון בונד, און דאָס קליינע בערשטערפּאָך אין וואַרשע — אונטער דער השפעה פון פּועלי־ציון.

דער אַנפירער פון די בערשטל־מאַכערס אין וואַרשע איז געווען אַ קליינער, אַ הויקער, אַ רירעוודיקער און אַ טומלדיקער. שטענדיק נעט, מ'קען אָפילו זאָגן עלגעאַנט געקליידט, און אין גאַלדענע ברילן. פּועלי־ציון האָט זיך מיט אים שטאַרק געייחוסט. נאָך דעם אַריינקום פון די דייטשן קיין וואַרשע האָט ער ביי פּועלי־ציון געשפילט אַן אַנגעזעענע ראַלע. נאָך דער מאַרץ־רעוואָלוציע אין רוסלאַנד איז דאָס פאַרשוידל געווען איינער פון די ערשטע דעמאָסקירט צו ווערן ווי אַ פּראָוואַקאַטאָר (זיין נאָמען געדענק איך נישט).

געשמועסט האָט מען, אַז פאַרן אַרעסט פון לאָזער סטאַליאַר, האָט פּועלי־ציון זיך איינגעגעבן אַריינצורייסן אין דעם גרויסן און וויכטיקן פּאָך פון די בוי־סטאַליאַ־רעס. אָבער אין דער צייט פון מיין אַריינטריט אין געזעלשאַפטלעכן לעבן, זומער 1914, איז אין בויפּאָך נישט געווען קיין סימן פון אַ פּועלי־ציוניסטישן איינפלוס. די פּועלי־ציוניסטישע בערזע האָט זיך געפונען אויף דער דזשעלנע־גאַס, פון ראַג דזשיקע ביז קאַרמעליצקע.

פאַר די וויכטיקסטע פירערס פון פּועלי־ציון אין וואַרשע זענען באַקאַנט געווען: ישראל רייכמאַן (ישראל וועשער) און יצחק לעוו.

אנארכיסטן

די אנארכיסטן זענען געווען א קליינע גרופע פון א 12-15 פערזאן, און זיי זענען באקאנט געווען נאָר אינעם פּאָך פון די געגריוועטע שוסטערס, אין וועלכן זיי האָבן פאַרנומען דעם וויכטיקסטן אָרט אין דער פּאָך-אַנפירונג. אין מיינע דערינערונגען פון די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה קען איך זיך נישט דערמאָנען וועלכן ס'איז אויפטו מצד די אנארכיסטן — אין טאַט אָדער אין שריפט, חוץ זייער אַקטיוון אַנטייל אין דעם קאַמף קעגן די באַנדעס קאַמבינאַטאָרן אויף דער ייִדישער גאַס.

די אנארכיסטן ביי די געגריוועטע שוסטערס האָבן זיך מיינסטנס געטוליעט צום בונד, אָנערקענט דעם בונדישן פּרינציפ פון נאַציאָנאַל-קולטורעלער אויטאָ-נאַמיע, ווי זיי האָבן דאָס דערקלערט, ווי אַ פּאַקטאָר קעגן מלוכישער צענטראַליזאַציע. נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט די אנארכיסטישע גרופע ביי די געגריוועטע שוסטערס געשטיצט מיט אַלע זייערע מעגלעכקייטן די בונדישע ווירטשאַפֿט-אַקציע. איינער פון דער גרופע, משה דושאַבאַק, איז נישט אָפיציעל געווען פאַרטראָטן אין דער פאַרוואַלטונג פון דער בונדישער קיך.

קיין גרויסע תּלמידי חכמים און קיין איבעריק פעיקע מענטשן זענען ביי די אנארכיסטן נישט געווען. אַן אויסנאַם איז געווען זייער פירער, מרדכי שוסטער; אַ הויך-אינטעליגענטער אַרבעטער, אַ גוטער פּאַכטווער, און אין דער לעגאַלער פּראַפּ. באַוועגונג אַ גוטער און אַן אַקטיווער טווער אין פּראַפּעסאַנעלן פאַראיינ פון די לעדער-אַרבעטער. אין דורכשניט זענען די מיטגלידער פון דער אנארכיסטישער גרופע ביי די געגריוועטע שוסטערס געווען היפּשלעך הינטערשטעליק אין פאַרגלייך מיט די פּאָליטיש-אַרגאַניזירטע אַרבעטער אין בונד.

אין די אַנדערע פּאַכן איז פאַר אַן אנארכיסט באַצייכנט געוואָרן אַן אַרבעטער אין אַרענדאַזש קנאַפּפאַבריק, מ'האַט דעם דאָזיקן אַרבעטער אָפט געזען אַרומשמייען אויף די פּאַרשיידענע אַרבעטער-בערזעס. פיזיש אַ קרעאַטור, אַ ליליפוט אין וווקס, מיט אַ גרויסן קאַפּ און ברייטע פּלייצעס — האָט ער אין זיין נישט איבעריק ציכטיקן הילוך, מיטן גרויסן מעלאַניק-הוט אויפן קאַפּ, אויסגעזען, ווי ער וואַלט אַנטלאָפּן פון אַ צירק-בּודע און געקומען פאַרווילן די אַרבעטער אויף די בערזעס. געזאַגט האָט מען וועגן אים, אַז ער איז אַ גייענדיקע ענציקלאָפּעדיע. מיר איז ער געווען אַפּשטויסנדיק און כ'האַב אויסגעמיטן צו האָבן מיט אים וועלכן ס'איז קאַנטאַקט. נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז ער ערגעץ פאַרשווונדן. נאָך דער מאַרק-רעוואַלוציע איז אויך די קרעאַטור דעמאָסקירט געוואָרן ווי אַ פּראָוואַ-קאַטאָר (זיין נאָמען געדענק איך נישט).

פאַר אַן אנארכיסט איז אויך באַצייכנט געוואָרן אַן אַרבעטער ביי פּרויען-בייטלעך. געווען איז ער אַ געלער, און אַ שטאַרק קורצזיכטיקער, אָבער זייער אַ סימפּאַטישער אין דער באַציונג מיט אַנדערע. לויטן אויסזען און העוויז — אַ

טיפישער ישיבה-בחור. שטענדיק באלאדן מיט ביכער פון דער יידישער ליטעראטור אדער מיט וויסנשאפטלעכע ביכער אין רוסיש. געזען האט מען אים אפט אין דער געזעלשאפט פון דער שיינער און פעיקער, ליידער יונג פארשטארבענער, פועלי-ציוניסטישער טוערין, פאלא בער. ער פלעגט אבער פארמוטשען און פארנדיען א צוהערער מיט זיינע אַנטי-מאַרקסיסטישע חקירות. מיר איז געווען דערווידער זיין ישיבה-בחורישער אופן פון רעדן און אַרגומענטירן, אָבער פּערזענלעך איז ער מיר געווען זייער סימפאטיש. ביז מיין פּאָליצייזש געצווונגענעם פּאַרלאָזן וואַרשע אין דעצעמבער 1915, האָב איך אים געטראָפּן אין דער בונדישער קיך ווי אַ שטענ-דיקן קאַנסומענט, און געהאַט מיט אים אַפּטע געשפּרעכן אויף פּאַרשיידענע טעמעס. נאָך מיין צוריקקער קיין וואַרשע זומער 1918, האָב איך אים מער נישט באַגעגנט. חברים און קיך-אַגעשטעלטע האָבן מיר דערציילט, אַז זינט דעם טויט פון פּאַלאַ בער האָט מען אים מער אין קיך נישט געזען.

ליידער האָב איך פּאַרגעסן דעם נאָמען פון דעם דאָזיקן איידעלן, אינטעליגענטן און אייגנאַרטיקן אַרבעטער-טיפּ.

בונד

דעם גרעסטן איינפלוס צווישן די יידישע אַרבעטער אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, האָט געהאַט דער בונד.

אין וואַרשע איז דער בונד געווען ממש אַ הערשער אויף דער יידישער אַרבע-טער-גאַס. אונטער דעם בונדס איינפלוס האָט זיך געפונען דאָס צאָלרייכע שניידער-פאַך מיט אַלע זיינע אַפּצווייגן, מיט אַקריטשע-שניידערס בראש (אַן אויסנאַם זענען געווען בלויז צוויי פּאַכן: די קירזשנערס און די קינדער-קאַנפּעקציע), אַלע פּאַכן און פּאַבריקן פון דער מעטאַל-בראַנזשע. די בעקערס, דאָס צאָלרייכע פאַך פון שטעקן-מאַכערס, די בוי-סטאַליאַרעס, און אַ רייע אַנדערע פּאַכן.

אין דער לעדער-בראַנזשע — דאָס גרויסע פאַך פון קאַמאַשן-מאַכערס, די וואַלקערס, די באַסאַק-מאַכערס, די פּאַסעק-מאַכערס, די רימאַרעס, די לעדערנע בייטל-מאַכערס, און די פּאַרשיידענע אַנדערע פּאַכן פון דער לעדער-בראַנזשע. אויך צו די געגרייטע שוסטערס האָט דער בונד געהאַט אַ פּרייען צוטריט מיט זיין וואַרט און שריפט.

אונטערן איינפלוס פון בונד האָבן זיך אויך געפונען די אַרבעטער פון פּאָליאַ-קעוויטשעס פּאַפּיראַסן-פּאַבריק, די איינציקע גרויסע פּאַבריק אין פּוילן, אין וועלכער ס'זענען געווען באַשעפטיקט עטלעכע הונדערט יידישע אַרבעטער.

אונטערן בונדישן איינפלוס האָבן זיך געפונען אַ רייע וויכטיקע אַרבעט-צענטערס אויף דער פּראָווינץ. דירעקט און אומדירעקט האָב איך אין 1914 געהאַט ידיעות וועגן דער ווירקונג פון בונד אין מעזריטש, שעדלעץ, לוקאַו, לאַשיץ, קאַלושין, וועגן לאַדזש, ראַדאַם, לובלין און אַנדערע אַרבעטער-צענטערס, האָב איך זיך דערוווסט

ערשט נאכן אריינקום פון די דייטשן קיין ווארשע, אז דער איינפלוס פון בונד אין די דאזיקע יידישע אַרבעטער־צענטערס איז געווען דאָמינירנדיק אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה.

פ.פ.ס.־לעוויצע

פ.פ.ס.־לעוויצע האָט אין די יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געהאַט אַ באַדייטנדיקן איינפלוס צווישן די וואַרשעווער יידישע אַרבעטער. אין די יאָרן פון פאַר און בעת דער רעוואָלוציע פון 1905, האָט, ווי באַוואוסט, פ.פ.ס. געהאַט אַ גרויסן איינפלוס צווישן די יידישע אַרבעטער אין פּוילן און פאַר־מאַגט אַ גרויסן און אַ גוטן קאָדער פון טוערס, אינטעליגענץ און אַרבעטער אין דער יידישער אַרבעטער־סביבה.

נאָך דער שפּאַלטונג פון פ.פ.ס. אויף רעכטע און לינקע, האָבן די רעכטע, וועלכע זענען אַנגעפירט געוואָרן פון יוזעף פּילסודסקין, און גערופן געוואָרן „פּראָ־קעס“, נישט געהאַט קיין שום אַנשפּאַר צווישן די יידישע אַרבעטער.

נאָכן אריינקום פון די דייטשן קיין וואַרשע האָבן זיך באַגעגנט מיט געוויסע יידישע אינטעליגענטן־פּראַקעס, אַבער נישט אין דער צאַרישער צייט און נישט אין דער צייט פון דער דייטשישער אַקופאַציע האָבן זיך געטראָפן מיט וועלכן עס איז פּראַקישן יידישן אַרבעטער. צי די פּראַקעס האָבן נישט געקענט אָדער נישט געוואַלט האָבן קיין איינפלוס אין דער יידישער אַרבעטער־סביבה — איז נישט אין מיינע מעמואַרן דאָס אַרט צו פּסקענען.

די לינקע, פ.פ.ס.־לעוויצע, ווי זיי זענען גערופן געוואָרן, האָט יאָ געהאַט אַ געוויסן איינפלוס צווישן די יידישע אַרבעטער. אונטער איר ווירקונג און אַנפירונג זענען געשטאַנען עטלעכע גאַנץ סאָלידע פּאַכן און פּאַראַיינען: די שטובן־מאַליערס, קירושנערס, די סעקציע קינדער־קאַנפּעקציע ביי די שניידערס, די סעקציע „קליינע“ ביי די געגריועטע שוסטערס. אַן אַבסאָלוטן איינפלוס האָבן זיי אויך געהאַט צווישן די שילערס פון ביידע יידישע האַנטווערקער־שולן.

אין איר יידישן סעקטאָר האָט פ.פ.ס.־לעוויצע פּאַרמאַגט אַ צאָל פעיקע און אינטעליגענטע אַרבעטער־טוערס: פּיניע און משה מעזריטשער פון די מאַליערס, דער קליינער שימעלע פון די קירושנערס, דער דושאַבאַטער יצחקל פון די געגרי־וועטע שוסטערס א.א. באַזונדערס האָט זיך אין יענער צייט אַנגעהויבן שנעל אַרויס־צורוקן די פיגור פון קאַראַל — דער שפּעטער־באַקאַנטער קאַראַלסקי, דער פּיאַנער פון קאַמוניזם אויף דער יידישער אַרבעטער־גאַס אין פּוילן, וועלכער האָט שוין אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה אַרויסגעוויזן אַ גרויסן רעדנער־טאַלאַנט און פּאַרנומען אַן אַנגעזען אַרט ווי אַ פּירנדיקער טוער צווישן די וואַרשע־ווער יידישע אַרבעטער.

אַנגעפירט איז דער יידישער סעקטאָר געוואָרן פונעם באַגאַבטן און זייער פעיקן

מיטגליד פון צענטראל-קאמיטעט פון פ.פ.ס.ל-לעוויצע, דעם פאליאק גושעד-קא-וואלסקי.

דער איינפלוס פון פ.פ.ס.ל-לעוויצע אין דער יידישער ארבעטער-סביבה איז אבער געווען אן אויסשליסלעך לאקאלער. חוץ אין ווארשע האט פ.פ.ס.ל-לעוויצע נישט געהאט קיין שום ווירקונג אין וועלכן ס'איז אנדערן יידישן ארבעטער-צענטער.

ס.ד.ק.פ.ל.

ס.ד.ק.פ.ל. האט געהאט א קנאפן איינפלוס צווישן די יידישע ארבעטער אין פוילן.

אין ווארשע האט ס.ד.ק.פ.ל. געהאט א השפעה בלויז אויף אן איינציק פאך: די שפילקאווע שוסטערס, וועלכע זענען געווען באשעפטיקט ביי מאכן שיד צו דער מאס פאר פריוואטע מענטשן.

די ארבעטער פון דעם דאזיקן פאך זענען אין דער יידישער ארבעטער-סביבה אין ווארשע באטראכט געווארן פאר דעם סאמע אפגעשטאנענסטן ארבעטער-עלע-מענט. די ווארשטאטן זענען געווען גאר קליינע — א ווארשטאט פון 4 ארבעטער האט זיך גערעכנט פאר א גרויסן. מיינסטנס האבן די שוסטער-באלעבאטים געאר-בעט אליין אדער מיט דער הילף פון איין אדער צוויי ארבעטער. דער ארבעטפלאץ האט זיך געפונען צוזאמען מיט דער ווינונג פונעם באלעבאס, אין א קעלערשטוב אדער אין א געוועבל, ווו אונטן האט זיך געפונען דער שוסטער-ווארשטאט, און איבער דעם — א גאלעריע, אין וועלכער ס'האט געווינט דער באלעבאס מיט זיין פאמיליע, און נישט זעלטן אויך דער ארבעטער.

די שפילקאווע שוסטערס האבן נישט ארויסגעגעבן פון זיך קיין אייגענע פאכ-טוערס, ווי דאס איז געווען אין אלע אנדערע פאכן ביי די יידישע ארבעטער אין ווארשע, נאר אנגעפירט געווארן פון מענטשן, וועלכע זענען דעלעגירט געווען פון ס.ד.ק.פ.ל.

ס.ד.ק.פ.ל. האט אין ווארשע געהאט אויך א ווירקונג אויף א טייל האנדלס-און בירא-אנגעשטעלטע, וועלכע האבן זיך גרופירט אין דער „געזעלשאפט פון האנדלס-און בירא-אנגעשטעלטע“, באקאנט ווי „סטאזאזשישעניע“. די דאזיקע אייגנארטיקע ארגאניזאציע אויף דער יידישער ארבעטער-גאס אין ווארשע פארדינט מזאל איר ווידמענען א באזונדער קאפיטל.

געהאט האט ס.ד.ק.פ.ל. אויך א געוויסן איינפלוס צווישן די יידישע ארבעטער אין טשענסטאכאוו. אין א שטאט, ווי שוין געזאגט, וואס איז גראד נישט געווען קיין גרויסער יידישער ארבעטער-צענטער. די קאמוניסטישע באוועגונג אויף דער יידי-שער גאס אין פוילן האט פון דער טשענסטאכאווער ס.ד.ק.פ.ל. געירשנט עטלעכע פעיקע טוערס. ספעציעל דארף דערמאנט ווערן דער זייער טאלאנטירטער זשור-נאליסט, דודל ריכטער.

ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ס.ד.ק.פ.ל. געווען געשפאלטן אין צוויי באזונדערע פארטייען: אין אנהענגערס און קעגנערס פון דער צענטראלער פארטיי־אנפירונג. די ערשטע זענען גערופן געווארן „זאשאַנדאָוועס“, די צווייטע — „ראָז־לאַמאָוועס“. די ראָזלאַמאָוועס האָבן אין וואַרשע באַהערשט די מערסטע ס.ד.ק.פ.ל.־פּאַזיציעס, אָבער נישט געהאַט קיין שום איינפלוס צווישן די ייִדישע אַרבעטער, נאָר בלויז צווישן דער ייִדישער אינטעליגענץ. דער איינפלוס אויף די שפּילקאָווע שוסטערס אין וואַרשע און צווישן די ייִדישע אַרבעטער אין טשענסטאָקאָו האָבן געהאַט די זאָשאַנדאָוועס. אין דער געזעלשאַפט פון די האַנדלס־ און ביוּראַ־אַנגע־שטעלטע איז דער איינפלוס פון די צוויי ריכטונגען אין ס.ד.ק.פ.ל. געווען אַ כּמעט גלייכער.

דאָס איז געווען דער גאַנצער פּאָליטישער און אַרגאַניזאַציאָנעלער פּאַרמעג, וואָס ס.ד.ק.פ.ל. האָט פּאַרמאַגט אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס אין פּוילן פּאַרן אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה.

אַזוי האָט אויסגעזען די פּאָליטישע טאַפּאַגראַפּיע און אַזאַ איז געווען דער איינ־פלוס פון די דערמאַנטע ריכטונגען אין דער ייִדישער אַרבעטער־סביבה אין פּוילן אין די יאָרן 1913—1914.

פאַר וואָס די דערמאַנטע ריכטונגען, ספּעציעל פ.פ.ס.־לעוויצע און ס.ד.ק.פ.ל. האָבן געהאַט אַן איינפלוס אויף די געגעבענע אַפּשניטן אויף דער ייִדישער אַרבע־טער־גאַס אין פּוילן, איז אַן ענין פאַר אַ היסטאָריקער, סאַציאַלאָג און סאַציאַל־פּסיכאָלאָג.

איך האָב בלויז פּאַרצייכנט דעם אידענטישן, פּאָליטישן און אַרגאַניזאַציאָנעלן מצב פון די ריכטונגען, וואָס האָבן געווירקט אַדער געוואָלט ווירקן אין דער ייִדישער אַרבעטער־סביבה אין אַמאָליקן קאַנגרעס־פּוילן אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה — אַזוי ווי איך האָב זיי דעמאָלט געקענט, און אַזוי ווי זיי זענען פאַרבליבן אין מיין זכרון.

די סטאָוואַזשישעניע

דעם וויכאָוואַנעק פון דער סטאָוואַזשישעניע —
זיגמונד פֿאָרענט
מיט חברשאַפט און פֿריינדשאַפט
דאָס קאַפּיטל זכרונות
א מתנה.

ה. ה.

די געזעלשאַפט פון האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע. הויפטזעכלעך אַנגע-
שטעלטע אין די ביוראָען, איז פון אירע מיטגלידער, ווי אויך פון דער גאַנצער
ייִדישער אַרבעטערשאַפט אין וואַרשע, אַנגערופן געוואָרן מיט איר פּוילישן נאָמען:
„סטאָוואַזשישעניע“.

ווען איך האָב זיך, ערב און בעת דער ערשטער וועלט-מלחמה, נענטער באַקאַנט
מיט דעם לעבן און טעטיקייט פון דער סטאָוואַזשישעניע, האָט די דאָזיקע אַרגאַני-
זאַציע שוין געהאַט הינטער זיך אַן עקסיסטענץ פון עטלעכע צענדלינג יאָר.
געגרינדעט איז די סטאָוואַזשישעניע געוואָרן נאָך אין פּאַריז און אַרונדערט
און געציילט האָט זי עטלעכע הונדערט מיטגלידער, וועלכע האָבן געהערט צו דער
סמעטענע פון די אַנגעשטעלטע אין די ביוראָען און צו די מיוחסים פון די האַנדלס-
אַנגעשטעלטע.

די סטאָוואַזשישעניע איז נישט געווען קיין פּראָפעסיאָנעלער פּאַראַיין אין דעם
אייגנטלעכן זין פון וואַרט. יעדן פּאַלס מיר איז נישט באַקאַנט, אַז אין די יאָרן פון
פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה זאל זי האָבן געפירט וועלכע ס'איז לוינאַקציעס
אַדער שטרייקן.

געווען איז די סטאָוואַזשישעניע אַ געמיש פון אַ פּראָטערנאַלער אַרגאַניזאַציע
און עקסקלוסיוון קלוב. זי האָט פּאַרמאַגט אַן אייגענע גרויסע און שיינע געביידע
אין אַ זייטיק שטיל און ריין געסל, אין אַ געגנט, וואָס איז נישט פּאַררעכנט געוואָרן
צו די ייִדישע קוואַרטאַלן. זי האָט געהאַט אַ רייכע ביבליאָטעק און געפירט אַ פּאַר-
צווייגטע קולטור-אַרבעט. אירע טעטיקייטן זענען געווען אויסשליסלעך אין דער
פּוילישער שפּראַך, מיטן אויסנאַם — צוליב לעגאַליטישע טעמים — פון געוויסע
רוטינע אַרבעטן אין דער רוסישער שפּראַך. די ייִדישע שפּראַך האָט נישט געהאַט
קיין דריסט הרגל און האָט נישט געטאַרט „מטמא זיין“ די ווענט פון דער סטאַ-
וואַזשישעניע.

אין דער ייִדישער געזעלשאַפטלעכקייט און אויף דער ייִדישער אַרבעטער-גאַס
אין וואַרשע, האָט אין די יאָרן פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה אַפּגעהילכט דער

עכאָ פון דעם פאָטש, וואָס אַן אַנגעזעענער מיטגליד פון דער סטאַוואָזשישעניע האָט געקריגן פון אַ קאַלעגין פאַר זיין חוצפה צו פרוּוון רעדן ייִדיש אויף אַ סטאַ- וואָזשישעניע-פאַרזאַמלונג. אויף וויפל מיר דוכט זיך, איז דער געפאַטשטער קרבן פון דעם איידעלן פרויען-הענטל געווען לאַזאַר עפשטיין — דער בריליאַנטענער, צו יענער צייט, ייִדיש-רעדנער אויף די אימפרעזעס פון דער „הזמיר“-געזעלשאַפט. די מיטגלידער, הויפטזעכלעך די מיטגלידערניס פון דער סטאַוואָזשישעניע, זענען אין זייער רוב באַשטאַנען פון אַ פויליש-אַסימילירטן, אָדער פראַ-פויליש-אַסימילירטן עלעמענט. די מיינסטע פון די מיטגלידער האָבן זיך באַצויגן מיט פאַר-אַכטונג צו די איטשע-מיערס — צו די טויזנטער ייִדישע אַנגעשטעלטע פון די נאַלעווקעס, גענשע, פראַנצישקאַנער, שוויענטע-יערסקע, עלעקטאָראַלנע, גזשיבאָוו, און פון דער שכנותדיקער שוויענטע-קזשיסקע. די טויערן פון דער סטאַוואָזשישעניע זענען פאַר דער דאָזיקער מאַסע האַנדלס-אַנגעשטעלטע געווען פאַרבאַריקאַדירט. דאָס האָט גורם געווען, אַז צום סוף פון דער ערשטער וועלט-מלחמה און נאָך דעם אַנטשטיין פון דער פוילישער מלוכה זאָל די פועל-ציון זיך איינגעבן צו שאַפן אַ צאָלרייכן פאַראיין פון האַנדלס-אַנגעשטעלטע.

געווען איז די סטאַוואָזשישעניע אַ פעסטונג פון אַסימילאַציע אין דעם ייִדישן ישוב אין וואַרשע און דורך דער ייִדישער אַרבעטערשאַפט איז זי נישט באַטראַכט געוואָרן ווי אַן אינטערגראַלער טייל פון דער ייִדישער אַרבעטער-באוועגונג. צווישן די פאַראייניגטן און פאַכן, וואָס האָבן זיך געפונען אונטער דער ווירקונג פון פ.פ.ס. לעוויצע און פ.ד.ק.פ.ל. און די פאַראייניגטן, וואָס האָבן זיך געפונען אונטער דער השפעה פון בונד, זענען פאַרגעקומען וויכוחים און קאַמפן צוליב אידעאָלאָגישע, פאָליטישע, אָדער אַרגאַניזאַציאָנעלע טעמים, אָבער קיינער פון די צדדים האָט קיינעם נישט מחרים געווען. אַלע צוזאַמען און יעדער פאַראיין און פאַך באַזונדער איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַ באַשטאַנדטייל פון דער ייִדישער אַרבעטער-באוועגונג. דאָס איז אָבער נישט חל געווען לגבי דער סטאַוואָזשישעניע.

די פאָליטישע השפעה אויף די מיטגלידער פון דער סטאַוואָזשישעניע האָט געהאַט די סאַציאַל-דעמאָקראַטיע פון קעניגרייך פוילן און ליטע.

פ.פ.ס. לעוויצע האָט אין דער סטאַוואָזשישעניע געהאַט אַ פיינע פאַרטיי-גרופע. די שפעטערדיקע קאַמ. פאַרטיי פון פוילן האָט פון דער גרופע געירשנט אַ גוטן קאָדער פון פירנדיקע פאַרטיי-טוערס. ספעציפיש דאַרף דערמאַנט ווערן יאַקוב דוטלינגער-דודעק, דער פיקח, איינער פון די בעסטע טוערס אויפן געביט פון דער פראַפ. באַוועגונג, וואָס די קאָמוניסטישע פאַרטיי פון פוילן האָט געהאַט אין אירע רייען.

אויך בונד האָט אין דער סטאַוואָזשישעניע געהאַט אַ פאַרטיי-גרופע, וואָס איז אַנגערופן געוואָרן „די גראַסער-גרופע“. אין דער בונדישער גרופע האָבן זיך געפונען אַ צאָל אינטעליגענטע און באַגאַבטע מענטשן : לאַזאַר עפשטיין, דודשיסלאָוו (זיגמונד)

מושקאט, גרשון זיבערט און זיין יינגערער ברודער, בערטא גארפינקל, וואלאך — א קרוב פון דעם בארימטן סאוועטישן דיפלאמאט ליטווינאוו, נאכעמזאן (שפעטער — א דעמאקסירטער פראוואקאטאר), היים וואסער, מיכעלאן, פעלדמאן און אנדערע. דאס כאראקטעריסטישע פון דער בונדישער גראסער-גרופע איז דאס, וואס פון אירע רייען האט די קאמוניסטישע באוועגונג פון פוילן נישט געווינען קיין איין מיטגליד. דער איינציקער אויסנאם איז געווען בערטא גארפינקל, וועלכע איז א צייט טעטיק געווען אין „מאפר“.

אבער די אבסאלוטע העגעמאניע, די פאליטישע און די ארגאניזאציאנעלע, האט אין דער סטאוואזשישעניע געהאט ס.ד.ק.פ.ל.

ס.ד.ק.פ.ל. האט פון דער סטאוואזשישעניע רעקרוטירט א סך פארטיי-מיטגלידער און א גרויסן קאדער פון פארטיי-טוערס. אין דער צייט פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, בעת דער דייטשישער אקופאציע, האט דער לאקאל פון דער סטאוואזשי-שעניע געדינט ווי א מין הויפטקווארטיר פאר ס.ד.ק.פ.ל. און אין דעם לאקאל האט מען געקענט טרעפן א רייע פארטיי-פאטענטאטן: ראטשטאט-קראסני, שטיין-קא-מיענסקי-דאמסקי, זאשקא אונשליכט, איגנאצי ראבע, פיאטר-זאלבערג, אנדזשעי א"א. פאר דער קאמ. באוועגונג אין פוילן איז די אמאליקע סטאוואזשישעניע און איר יורש — דער קלאסן-פאראיין פון די האנדלס- און ביורא-אנגעשטעלטע, געווען אן אמתער גאלדגרוב, פון וואנען זי האט געשעפט פארטיי-רעזערוון און קאדערען פון פירנדיקע פארטיי-טוערס.

אויך אין די שטאבן פון א רייע קאמוניסטישע פארטייען אין אייראפע — דייטש-לאנד, עסטרייך, טשעכאסלאוואקיע — האט מען געקענט טרעפן מענטשן, וועלכע זענען געווען פארבונדן מיט דער סטאוואזשישעניע: קראסני, זאשקא אונשליכט א"א. אפילו אין פאלקס-דעמאקראטישן פוילן, נאכן קאטאקליזם, וואס ס'האט דורכ-געמאכט די רעוואלוציאנערע באוועגונג פון פוילן און אירע פירערשאפטן, סיי אין פוילן גופא דורך די נאציס, און סיי בימי סטאלין אין סאוועטן-פארבאנד, קען מען געפינען מענטשן, וועלכע פארנעמען וויכטיקע פאזיציעס אין פאליטיש-געזעלשאפט-לעכן לעבן פון פוילן, וועמענס אריגינעלע געזעלשאפטלעכע אפשטאמונג איז געווען די סטאוואזשישעניע.

די יידישע ארבעטערשאפט האט אין די יארן פון פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה באטראכט דעם פאליטישן שידוך צווישן ס.ד.ק.פ.ל. מיט דער סטאוואזשי-שעניע פאר א נאטירלעכן זיווג. די פארטיי, וואס האט פראקלאמירט אסימילאציע פון יידן פאר איר לייזונג פון דער יידן-פראגע, האט אויף א נאטירלעכן אופן געקענט ווירקן צווישן די יידישע ארבעטנדיקע, וואס זענען געווען אסימילירט אדער געוואלט ווערן אסימילירט.

דער ראשיקער אויפשוונג פון דער יידישער ארבעטער-באוועגונג און די שנעלע ארגאניזירונג פון די יידישע ארבעטער, סיי פאליטיש און סיי אויפן געביט פון דער

אונטערערדישער פראָפ. באַוועגונג, אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, איז געגאַנגען פאַראַלעל מיט אַן אימפעטיקער אַנטוויקלונג פון די פאַרשידנ־אַרטיקע ייִדישע קולטור־ווערטן, פון דער ייִדישער ליטעראַטור און פון דער נאַציאָנאַלער זעלבסטדערקענטעניש פון די ייִדישע פּאַלקסמאַסן. דאָס האָט אויך נישט אויסגעמיטן די פעסטונג פון אַסימילאַציע אין דער ייִדישער סביבה אין וואַרשע. אין די דיקע אַסימילאַציע־מויערן פון דער סטאַוואַזשישעניע האָבן זיך אָנגע־הויבן ווייזן אַנטי־אַסימילאַטאָרישע שפּאַלטן. פ.פ.ס.־לעוויצע מיט איר צעקראַכנקייט און פּרינציפּלאַזיקייט לגבי דער ייִדישער נאַציאָנאַלער פּראָגע איז אין די ראַמען פון דער סטאַוואַזשישעניע אַביעקטיוו געווען אַ פּאַזיטיווער פּאַקטאָר קעגן דער אויסגעשפּראַכענער אַסימילאַציע־שטעלונג פון ס.ד.ק.פ.ל. דער בונד האָט זיך אָפּן אַנטקעגנגעשטעלט דער אידעאָלאָגיע פון אַסימילאַציע. אויך די איינצלנע פּועלי־ציון־מיטגלידער, מיט יצחק לעוו בראַש, זענען געווען צווישן די, וועלכע האָבן זיך קעגנגעשטעלט די אַסימילאַטאָרישע איינשטעלונגען.

און כאַטש די סטאַוואַזשישעניע איז ווייטער האַטנעקיק געבליבן ביי אירע אַסימילאַטאָרישע איינשטעלונגען, איז זי אין די לעצטע יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה געצווונגען געווען צו מאַכן קאַנצעסיעס און אויסנאַמווייז־דערלויבן זיך צו באַנוצן מיטן „זשאַראָגן“ אויף די סטאַוואַזשישעניע־פּאַרזאַמלונגען.

ס'איז דעריבער קיין ווונדער נישט, וואָס די ייִדישע אַרבעטער אין וואַרשע האָבן זיך באַצויגן מיט אַ ווידערווילן צו דער דאָזיקער — אין תּוך גענומען פּראַכט־פּולער — אַרגאַניזאַציע, און נישט באַטראַכט די סטאַוואַזשישעניע פאַר קיין אינ־טעגראַלן טייל פון דער ייִדישער אַרבעטער־באַוועגונג.

די אַקטאַבער־רעוואַלוציע אין רוסלאַנד און די פאַרשאַרפטע און פּסדר זיך ענדערנדיקע פּאָליטישע פּאַרהעלטענישן אין פּוילן האָבן נישט פאַרפעלט צו האָבן זייער ווירקונג אויף די מיטגלידער פון דער סטאַוואַזשישעניע און אויף דער סטאַ־וואַזשישעניע גופּא.

צום שבה פון דער סטאַוואַזשישעניע דאַרף געזאַגט ווערן, אַז זי איז נישט געבליבן קיין פאַרשטיינערטע מומיע. ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה און אין די ערשטע יאָרן פון דער אַנטשטייונג פון דער פּוילישער מלוכה האָט זי דורכגעמאַכט אַ פּאַזיטיווע עוואַלוציע און זיך פאַרוואַנדלט אין אַ רעוואַלוציאָנערן פּראָפעסיאָנעלן קלאַסן־פּאַראַיין פון האַנדלס־ און ביוראַ־אַנגעשטעלטע.

דער פּראָפעסיאָנעלער פּאַראַיין פון האַנדלס־ און ביוראַ־אַנגעשטעלטע האָט ברייט צעעפּנט זיינע טירן פאַר דער מאַסע ייִדישע האַנדלס־אַנגעשטעלטע, וועלכע האָבן אין דער געביידע פון דער אַמאַליקער סטאַוואַזשישעניע געפונען זייער מקום־מנוחה.

דער דאָזיקער פּאַראַיין האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין קאַמפּסעיקייט, מיט אַ רייע דורכגעפירטע לוינאַקציעס און שטריקן און געפירט אַ פּיינע און פאַרצווייגטע

קולטור-ארבעט. די יידישע שפראך האט אויפגעהערט צו זיין אַ ממזר אין די ווענט פון דער אמאליקער געביידע פון דער סטאָואַזשישעניע.

אָוודאי זענען געבליבן אַסימילאַטאָרישע סטאָואַזשישעניע-רודימענטן אינעם פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ-אַנגעשטעלטע. זיי זענען גע- שטיגן און געפאלן פּאַראַלעל מיט דער ריכטיקער אָדער נישט ריכטיקער שטעלונג פון דער קאַמ. באַוועגונג לגבי די פּראַבלעמען פונעם יידישן לעבן. פּרינציפיעל איז די אמאליקע אַסימילאַטאָרישע אידעאָלאָגיע פון דער סטאָואַזשישעניע געווען ליך- ווידירט. פונקט אַזוי איז ליקווידירט געוואָרן דורך דער קאַמ. פּאַרטיי פון פּוילן די אמאליקע פּרינציפיעלע אַסימילאַציע-אידעאָלאָגיע פון ס.ד.ק.פ.ל.

די רעאַקציאָנערע רעגירונגען פון פּוילן האָבן נישט געזשאַלעוועט קיין רדיפות און קלעפּ אויפן פּראָפּעסיאָנעלן קלאַסן-פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ-אַנגע- שטעלטע, ווילנדיק אים דעזאָרגאַניזירן און דעמאָראַליזירן. דער פּאַראַיין האָט אויף די האַנדלונגען געענטפערט מיט ווערדע און עקשנות.

אין 1927 האָט די פּילסודסקי-רעגירונג צוגענומען ביים פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ-אַנגעשטעלטע דאָס רעכט פון לעגאַלער עקזיסטענץ און צוגערויבט זיין פּאַרמעגן, וואָס איז אַנגעזאַמלט געוואָרן אין משך פון צענדלינגער יאָרן, און אויך דעם פּראַכטפולן הויכווערטיקן בנין. דער פּאַראַיין איז געצוונגען געוואָרן צו פירן זיין טעטיקייט אין אונטערערד.

דער לעצטער סעקרעטאַר פונעם פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ-אַנגעשטעלטע, וואָס האָט אַמטירט אין דער געביידע פון דער אמאליקער סטאָואַזשישעניע, איז געווען איזאַק גרינבערג-זשאַן, וועלכער האָט, צוליב פּאַלי- צייטשע זיכערקייט-טעמים, פיגורירט אונטערן נאָמען יורסקי. זשאַן איז געווען אַן אינטעליגענטער, געבילדעטער און פעיקער טוּער, מיט אַ סך דערפאַרונג אויפן געביט פון דער פּראָפּעסיאָנעלער באַוועגונג — אַן איידעלער און אַ פּיינער מענטש. אויף אים, ווי אַ סעקרעטאַר פון פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ- אַנגעשטעלטע, איז געווען ווי אַפּגעמאַסטן דאָס ווערטל: „דער ריכטיקער מענטש אויפן ריכטיקן אָרט“.

דער בונד האָט נישט פּאַרפעלט אויסצונוצן די געלעגנהייט פון די רעפּרעסיעס פונעם סאַנאַציע-רעזשים קעגן פּראָפּעסיאָנעלן פּאַראַיין פון די האַנדלס- און ביוּראַ- אַנגעשטעלטע, און געשאַפן אויף אַ מאַרודערישן אופן אַ קאַנקורענץ-פּאַראַיין פון האַנדלס-אַנגעשטעלטע.

די יידישע אַרבעטער אין פּוילן, בעיקר אין וואַרשע, וועלכע זענען אין דער צייט ווען דער בונד האָט געשאַפן זיין קאַנקורענץ-פּאַראַיין געווען אין זייער אַבסאָלוטער מערהייט אויסגעשפּראַכן אַנטי-בונדיש, האָבן די גרינדונג פונעם בונדישן קאַנקורענץ- פּאַראַיין אויפגענומען מיט צאַרן און אויפּרעגונג.

זינט דעם אויסבראך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז מיין אַרעסט אין האַרבסט 1922, בין איך געווען אַן אַפּטער גאַסט אין די לאַקאַלן פון דער געביידע פון דער סטאַוואַזשישעניע. געפּעלן זענען מיר דאַרטן אַ סך זאַכן, אָבער צום מיינסטן איז מיר געפּעלן די אינערלעכע אַרגאַניזאַציע און די העפלעכקייט.

געהאַט האָב איך אַלע מאָל אַ שוואַכקייט פאַר גוטער געזעלשאַפּטלעכער אַרגאַניזאַציע. בעת מיין פּאָליטישער און געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט האָט מיך מער אימפּאַגירט דער גוטער אַרגאַניזאַטאָר ווי דער גוטער רעדנער. און די סטאַוואַזשישעניע איז געווען אַ גוט אַדמיניסטרירטע אַרגאַניזאַציע, באַזונדערס איר קולטור־סעקטאָר.

די קעגנזייטיקע העפלעכקייט פון די מיטגלידער האָט נישט געהאַט אין זיך דעם גאַליציאַנער סערוויליזם, דעם „כ'קוש די האַנט“, נאָר די פיינקייט, וואָס מ'טרעפט ביי מיטגלידער פון אַ גוט איינגעלעבטער צווישן זיך משפּחה. אויך העפלעך, מ'קען זאָגן: קאַרדיאַל, זענען די מיטגלידער פון דער סטאַוואַזשישעניע געווען בשעת די דיסקוסיעס צווישן זיך, אפילו מיט די קעגנערס.

און כאַטש כ'בין אויפגעהאָדעוועט געוואָרן אין מלך אביזנס גיטער, און די נויט, חדר, און די גאַס זענען געווען מיינע דערצייערס, האָב איך פון מיינע פריסטע יאָרן געהאַט אַ כראַנישע אַלערגיע קעגן כאַמסטווע. די קעגנזייטיקע העפלעכקייט פון די מיטגלידער און די קאַרדיאַליקייט אפילו צום קעגנער, וואָס כ'האַב געטראָפּן אין דער סטאַוואַזשישעניע, האָט נישט פאַרפּעלט צו מאַכן דעם געהעריקן איינדרוק.

זאָל ביי דער געלעגנהייט דערציילט ווערן אַן עפּיזאָד, אין וועלכן איך האָב געשפּילט אַן אַדוואַקאַטישע ראַלע פאַר דער סטאַוואַזשישעניע:

בשעת די צווישנפּאַרטיישע פאַרהאַנדלונגען ביים שאַפּן דעם אַרבעטער־ראַט אין וואַרשע אין האַרבסט 1918, איז צווישן די צדדים פאַרגעקומען אַ וויכוח וועגן יאָ אַדער נישט צולאָזן געוויסע גרופּעס אַרבעטנדיקע צום אַרבעטער־ראַט, ספּעציעל געדענק איך די באַהאַנדלונג וועגן די סטרוזשעס (הויזוועכטערס) און די האַנדלס־אַנגעשטעלטע.

דער פּאַרטעטער פון פ.פ.ס., יאָוואַראַווסקי, האָט זיך קעגנגעשטעלט דעם צולאָזן די צוויי גרופּעס. ביי די סטרוזשעס האָבן עקזיסטירט צוויי פּאַראַיינען. דער גרעסערער, אונטער דעם איינפלוס פון כ.ד., דער קלענערער — אונטער דעם איינפלוס פון פ.פ.ס. יאָוואַראַווסקי איז דעריבער נישט געווען צו שטרענג פאַרן נישט צולאָזן די סטרוזשעס אין אַרבעטער־ראַט. אָבער מיט זיין באַקאַנטער טעמפּער עקשנות האָט ער זיך קעגנגעשטעלט דאָס צולאָזן די האַנדלס־אַנגעשטעלטע.

יאָוואַראַווסקיס מאַטיוון זענען געווען קלאַר: די מאַסע האַנדלס־אַנגעשטעלטע וואַלט באַקומען אַ צאָל מאַנדאַטן און די דעלעגאַטן וואַלטן געהערט צום „לינקן בלאַק“ (דער לינקער בלאַק איז באַשטאַנען פון אַ פּאַראַייניקונג פון ס.ד.ק.פ.ל. און פ.פ.ס.־לעוויצע. דאָס איז געווען פאַר דער אַנטשטייונג פון דער קאַמוניסטישער

ארבעטער-פארטיי פון פוילן) און אויך א פאר פועלי-ציוניסטן, וועלכע וואלטן, אין יענע באדינגונגען, מיינסטנס געשטיצט די לינקע, יאוואראווסקי האט נישט געוואלט דערלאזן קיין צו גרויסע רעפרעזענטאנץ פון לינקן בלאק.

דער ענין פון נישט צולאזן די האנדלס-אנגעשטעלטע צום ארבעטער-ראט איז באהאנדלט געווארן אויף א זיצונג פון ווארשעווער קאמיטעט פון בונד. מאיר (מ'האט אים גערופן אויך חיים) וואסער האט געפאדערט, אז דער בונד זאל מיט אלע מיטלען שטערן יאוואראווסקי דורכצופירן זיין שטעלונג פון נישט צולאזן די האנדלס-אנגעשטעלט צום ארבעטער-ראט. איך בין געווען איינער פון וואסערס ווארעמסטע אונטערשטיצערס.

אין גאנג פון דער דיסקוסיע האט דער פארזיצער פון דער זיצונג, איינער פון די סאמע וויכטיקסטע צענטראלע פירערס פון בונד און א מיטגליד פון דער צווישן-פארטיי'ישער פארשטענדליקונג-קאמיסיע, א געשעצטער פון אלעמען פאר זיין לאנג-יאריקער פאליטישער דערפארונג און פערזענלעכע חכמה, א זאג געטאן: „וואס צערייסט איר זיך, חברים, אזוי דעם יאשטיק פאר די סטאוואזשישעניע-מענטשן?! קענענדיק מיין אויסגעשפראכענע נעגאטיווע באציונג צו די אסימילאטארישע איינ-שטעלונגען פון פ.ד.ק.פ.ל., האט דער פארזיצער זיך געווענדט דירעקט צו מיר מיט די ווערטער: „מילא, דעם חבר מאיר וואסער פארשטיי איך נאך, אן אלטער מיטגליד פון דער סטאוואזשישעניע. אבער וואס גייט אייך, חבר הערשל מעטא-לאויעץ, אזוי אין לעבן צו האבן נאך א פאר יידישע אסימילירטע פ.ד.ק.עס אין ארבעטער-ראט? ס'וועט דעם בונד דערפון צוקומען א שטיק געזונט?!“

די דיסקוסיע איז צוליב דעם פארזיצערס באמערקונגען געווארן א הייסע. די דעמאלטדיקע לינקע אין קאמיטעט פון בונד האבן דעם ענין פון צולאזן אדער נישט צולאזן געוויסע גרופעס צום ארבעטער-ראט אוועקגעשטעלט אויף א פרינציפיעל-פאליטישער פאזיציע וועגן דעם כאראקטער און די ראלע פון ארבעטער-ראט. זייער אויספיר איז געווען, אז דער ארבעטער-ראט דארף האבן א וואס ברייטערן צוזאמען-שטעל, און קיין שום גרופע פון ארבעטנדיקע טאר נישט אויסגעשלאסן ווערן. דער רעזולטאט פון דער דיסקוסיע, אין וועלכער די סטאוואזשישעניע האט געשפילט א פראמינענטע ראלע, איז געווען דער באשלוס, אז די פארטרעטער פון בונד אין דער צווישןפארטיי'ישער קאמיסיע דארפן אנווענדן אלע מיטלען נישט צו דערלאזן, אז וועלכע ס'איז ארבעטנדיקע גרופע זאל עלימינירט ווערן פון ארבעטער-ראט. דאס לעצטע מאל, ווען כ'האב באזוכט דעם בנין פון דער אמאליקער סטאווא-זשישעניע איז געווען אין הארבסט 1922, ערב מיין ארעסט.

נאך מיין באפרייונג פון תפיסה, זומער 1927, האב איך שוין מער דעם לאקאל פון דער סטאוואזשישעניע נישט געקענט באזוכן. די געביידע איז צוגערויבט געווארן דורך פילסודסקים סאנאציע-רעזשים. מיין באגעגעניש מיט מיין אלטן חבר און פריינד, זשאן, דעם לעצטן סעקרעטאר פון פראפעסיאנעלן פאראיין פון די האנדלס-

און ביוראָ-אַנגעשטעלטע אין דער געביידע פון דער סטאַוואָזשישעניע, און מיט דעם וויכאָוואַנעק פון דער סטאַוואָזשישעניע, זיגמונד אַקרענט, דעם טוער פון ס.ד.ק.פ.ל., פון ק.פ.פ. און פונעם פראַפעסיאָנעלן פאַראיין פון די האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע-טע, איז פאַרגעקומען אויף די הינטערשטע הויפּשטיגן. דאָרט איז געווען דער פּלאַץ, וווּ די דערמאָנטע חברים האָבן דערליידיקט זייערע פּראָפּ. ענינים. עטלעכע וואָכן שפּעטער האָבן זיי נישט געהאַט אַפילו די אַ מעגלעכקייטן פאַר זייער אַרבעט. יאָרן זענען אַוועק און איך פיל נאָך אַלץ דעם גוטן טעם פון מיינע באַזוכן אין בנין פון דער סטאַוואָזשישעניע, פון דער אַטמאָספּער פון דער „געזעלשאַפּט פון האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע“, און זינט 1919 — פון פּראַפעסיאָנעלן פאַראיין פון די האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע.

כ'האָף, אַז די אייגנאַרטיקע אַרגאַניזאַציע אין ייִדישן געזעלשאַפּטלעכן לעבן אין וואַרשע וועט נאָך קריגן אַ תּיקון, אַז אַ היסטאָריקער וועט זיך פאַרנעמען מיט דער טעמע „סטאַוואָזשישעניע“, און פאַרפּיקסירן אין שריפט די ראַלע, וואָס די דאָזיקע פּראַכטפולע און אייגנאַרטיקע אַרגאַניזאַציע האָט געשפּילט אינעם פּראַגרע-סיוון לעבן פון פּוילן, די צאָל און די טיפּן פונעם לעגיאָן פּאָליטישע און געזעלשאַפּט-לעכע טוערס, וועמענס אַפּשטאַמונג ס'איז געווען די סטאַוואָזשישעניע, און נישט פאַרפּעלן צו באַהאַנדלען דעם ענין פאַר וואָס די סטאַוואָזשישעניע האָט געזינדיקט מיט אַסימילאַטאָרישע איינשטעלונגען לגבי די ייִדישע אַרבעטער און פּאַלקסמאַסן. ס'איז מיין איבערצייגונג, אַז די געגרינדעטע אין פאַריקן יאָרהונדערט און עקזיסטירנדיקע אין משך פון צענדלינגער יאָרן אונטערן צאָרישן טעראָר-רעזשים „געזעלשאַפּט פון האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע“, איז אַ דאַנקבאַר מאַטעריאַל סיי פאַר היסטאָריקער און סיי פאַרן נאָוועליסט — פאַר דעם פּוילישן, ווי פאַר דעם ייִדישן.

די קעגנזייטיקע באַציונגען און די אינערלעכע פאַרהעלטענישן אין דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג

נישט קיין פּריילעך קאַפּיטל זענען די קעגנזייטיקע באַציונגען און די אינער-לעכע פאַרהעלטענישן פון די ריכטונגען, וואָס האָבן געווירקט אַדער געוואַלט ווירקן צווישן די ייִדישע אַרבעטער אין פּוילן אין די יאָרן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה.

די פּועלי-ציון זענען געווען מחוץ למחנה, באַטראַכט געוואָרן ווי שוואַים, ווי אַן עקספּאַזיטור פון דער ייִדישער בורזשואַזיע און ציוניסטישער רעאַקציע צווישן

די יידישע אַרבעטער, וועמען מ'דאַרף מיט אַלע מיטלען עוקר מן השורש זיין פון דער יידישער אַרבעטער־גאַס.

די אַנאַרכיסטן זענען באַטראַכט געוואָרן ווי אַ ביזע אַנשיקעניש. מ'האַט זיך געמוזט רעכענען מיט זייער פירנדיקער ראַלע ביים גרויסן און וויכטיקן פּאָך פון די געגרייטע שוסטערס. אָבער נישט באַרעכטיקט פאַר זיי קיין שום פּאָליטישן סטאַטוס; קיין שום אָפּמאַכן זענען מיט די אַנאַרכיסטן נישט געמאַכט געוואָרן.

באַקאַנט זענען מיר בלויז צוויי פּאָלן, ווען די גרופע יידישע אַנאַרכיסטן זענען אַנערקענט געוואָרן ווי אַ צד: איין מאַל דע־פּאַקטאַ און איין מאַל אויך דע־יורע. געשען איז עס בעת די קאַמפּן קעגן די קאַמבינאַטאָרן אין די יאָרן 1913—1914, וועגן וואָס ס'איז אויספירלעכער דערציילט געוואָרן אין אַ פּרי־ערדיק קאַפיטל, ווען דער בונד האָט עפּנטלעך אַנערקענט די וויכטיקע הילף פון דער יידישער אַנאַר־כיסטישער גרופע ביי די געגרייטע שוסטערס, און דער אָפּמאַך, וואָס דער יידישער סעקטאָר פון „לינקן בלאַק“ אָנגעפירט פון שכנא קאַראַלסקי און סטאַך זאַטאַרסקי, האָט אָפיציעל געשלאָסן מיט דער אַנאַרכיסטישער גרופע אין יידישן לעדער־פאַראַיין בשעת די וואָלן צום אַרבעטער־ראַט. דער אַנאַרכיסט אָשר האָט זיך דאָן געפונען אויפן צווייטן אַרט אויף דער ליסטע פונעם לינקן בלאַק אין יידישן לעדער־פאַראַיין. די אינערלעכע פאַרהעלטענישן אין פ.פ.ס.־לעוויצע זענען געווען זייער שווערע: פון איין זייט פּאָליטיש־מענשעוויסטיש און פון דער צווייטער — אַ שטאַרקע אָפּאַ־זיציע קעגן דער מענשעוויסטישער פּאָליטיק. פ.פ.ס.־לעוויצע איז געשטאַנען אין אַ שידוך מיט ס.ד.ק.פ.ל.־זאָזשאַנדאָווצעס, און אַ גרויסע גרופע, אָנגעפירט פון די אָנגעזעענע פירערס גושעך און שילער, האָבן געפּאָדערט אַ תּיפּפּדיקע פאַראַייניקונג. לגבי דעם וויכטיקסטן צו יענער צייט פּראָבלעם פאַר פ.פ.ס.־לעוויצע — דאָס פּראָבלעם פון אומאָפהענגיקייט פון פּוילן — האָט געהערשט אַן אמתע צעמישעניש. אַ גרויסע גרופע אָנגעפירט פונעם פירנדיקן טוער שטשערקאָווסקי האָט געפּאָדערט אַ סוף צו מאַכן צו דער לאַנגיאַריקער צעקראַכנקייט לגבי דעם פּראָבלעם פון אומ־אָפהענגיקייט און זיך שטעלן מיט ביידע פּיס אויף דער פּאָזיציע פונעם דירעקטן קאַמף פאַר דער אומאָפהענגיקייט פון פּוילן. די מערהייט פון דער צענטראַלער אַנפירונג פון פ.פ.ס.־לעוויצע, אָנגעפירט פון ריבניעווסקי, קרוליקאָווסקי, קאַסטשעוואַ, וואַלעצקי, קרישטאָף וורובלעבסקי, אינזשעניר צישעווסקי, האָט לאַוורירט צווישן די פאַרשיידענע גרופעס. דער יידישער סעקטאָר פון פ.פ.ס.־לעוויצע האָט אָפּן און אינטענסיוו געשטיצט זייער אַנפירער גושעך.

די באַציונג פון בונד צו פ.פ.ס.־לעוויצע איז געווען אַ לעבלעכע, ס'האַט גע־שמעקט נאָך מיט לעקעך און בראַנפן פון די תּנאים צווישן די ביידע פאַרטייען בעת די וואָלן צו דער פּערטער דומע, אָבער קיין צו גרויסע פּריינדשאַפט איז נישט געווען.

צום יידישן סעקטאָר פון פ.פ.ס.־לעוויצע איז די באַציונג פון בונד געווען אַ

פאַראַכטנדיקע: מ'האַט זיי אין דער אדמה; זיי וועלן זיך פרייער צי שפעטער פאַר-
אייניקן מיט ס.ד.ק.פ.ל. און דאָס וועט זיין זייער סוף; די יידישע אַרבעטער-גאַס
וועט פטור ווערן פון אַ הויקער.

ס.ד.ק.פ.ל. איז געווען געשפּאַלטן אין צוויי פאַרטייען, און די צוויי פליגלען האָבן
זיך קעגנזייטיק באַקעמפט, ווי צוויי פיינטלעכע קריגסאַרמיען, און ביידע ריכטונגען
פון ס.ד.ק.פ.ל. האָבן זיך ווי די קעץ אַרומגעריסן מיט פ.פ.ס.ל.עוויצע.

די ווידעראַנאַנדן צווישן בונד און ס.ד.ק.פ.ל. זענען געווען פאַרשאַרפט, אַנגע-
גליט, און ס'איז דעראַנגען אַפילו צו געשלעגן.

ס.ד.ק.פ.ל. האָט פּאַליטיש און אויך אין דער פּראַקטיק פאַרנומען אַ שטעלונג,
וואָס האָט געהאַלפּן פאַרשפּאַרן די טירן פון די מעכאַניזירטע פּאַבריקן פאַר יידישע
אַרבעטער. פּאַליטיש איז דאָס געקומען צום אויסדרוק אין דער ס.ד.ק.פ.ל.ישער
פרעסע און אין די אַרטיקלען פון אַדאַלף וואַרסקי, פּראַקטיש — אין פשוט נישט
צולאַזן קיין יידישע אַרבעטער אין די מעכאַניזירטע פּאַבריקן.

פאַר אַ ביישפּיל קענען דינען די גרויסע שיכפּאַבריקן פון רייכערט און בראַכעס
אין וואַרשע, וואָס זענען איבערגעאַנגען פון האַנטאַרבעט אויף אַ מעכאַנישן אופן
פון פּראָדוקציע.

אין די דאָזיקע פּאַבריקן זענען די קאַמאַשן-מאַכערס געווען אויסשליסלעך יידן
און די שוסטערס — אויסשליסלעך פּאַליאַקן. די קאַמאַשן-מאַכערס זענען געווען
אויסשליסלעך יידן, ווייל אינעם דאָזיקן פּאַך איז אין וואַרשע און אויף דער גאַנצער
פוילישער פּראָווינץ נישט געווען קיין איין נישט-ייד. דאַקעגן האָבן אַ סך יידישע
שוסטערס, בעיקר געגריווועטע שוסטערס, געהאַט די געהעריקע פּאַך-קוואַליפּי-
קאַציעס צו זיין באַשעפּטיקט אין די מעכאַניזירטע שיכפּאַבריקן, אָבער זיי זענען
דורך די פוילישע אַרבעטער נישט צוגעלאָזן געוואָרן אין די פּאַבריקן.

די קאַמאַשן-מאַכערס פון רייכערטס און בראַכעס פּאַבריקן, וועלכע האָבן זיך
געפונען אונטער דער השפּעה פון בונד, צווישן וועלכע ס'האָבן זיך אויך געפונען
עטלעכע פירנדיקע טוערס פון בונד, ווי חנינא קראַמאַרסקי, שאַיע זאַמבראַווסקי,
מענדל גאַלדמאַן און משה פּראַגער, האָבן דערקלערט, אַז זיי זענען גרייט אויפצונע-
מען יעדן פוילישן אַרבעטער, אויב ער קען קוואַליפּיצירט ווערן ווי אַ קאַמאַשן-
מאַכער. זיי זענען אַפילו גרייט צו מאַכן אַ ברוך אין דער טראַדיציע פון פּאַך און
קוואַליפּיצירן אַ צאַל פוילישע אַרבעטער פאַר קאַמאַשן-מאַכערס. דער בונד האָט
זיך דערקלערט גרייט מספּים צו זיין, אַז די יידישע שוסטער-אַרבעטער אין די
מעכאַניזירטע פּאַבריקן זאָלן זיין מיטגלידער פון פּאַראַיי, וואָס געפינט זיך אונטערן
איינפלוס פון ס.ד.ק.פ.ל., אָבער דאָס אַלץ האָט נישט געהאַט קיין פעולה, און יידישע
אַרבעטער זענען צו די מעכאַניזירטע שיכפּאַבריקן נישט צוגעלאָזט געוואָרן.

ביי בראַכעסעס פּאַבריק זענען פאַרגעקומען געשלעגן צווישן יידישע שוסטער-
אַרבעטער און די אַרבעטער פון דער פּאַבריק, וועלכע האָבן די יידישע אַרבעטער נישט

אריינגעלאזט ארבעטן, טראץ דעם, וואָס די פּאַבריק-דירעקציע האָט זיי אָנגענומען. די טראַגעדיע איז געווען, וואָס די פּוילישע שוסטער-אַרבעטער פון רייכערטס און בראַכעסעס פּאַבריקן האָבן זיך געפונען אונטער דער פּאַליטישער השפּעה פון ס.ד.ק.פ.ל. די פּראָפּאַראַיינישע אָנפירונג איז געלעגן אין די הענט פון אויס-שליסלעך ס.ד.ק.פ.ל. אַוועקס, און צווישן די פּרעטענדענטן אויף אַרבעט זענען אויך געווען די ייִדישע שוסטער-אַרבעטער פון דער שפּילקאָווער אַרבעט, ביי וועלכער ס'האָט געהערשט אַן אַרבעטסלאָזיקייט, און הגם פּאַליטיש זענען זיי געווען אונטער דער השפּעה פון ס.ד.ק.פ.ל. זענען זיי נישט צוגעלאָזן געוואָרן.

אַלע באַמיונגען מצד בונד צו ווירקן אויף ס.ד.ק.פ.ל. און אַ סוף צו מאַכן צו דער אומדערטרעגלעכער לאַגע, האָבן קיין רעזולטאַטן נישט געבראַכט. זומער 1914 איז פאַר דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד געשטעלט געוואָרן די פּראַגע וועגן פּאַרטרײַקן די קאַמאַשן-מאַכערס, וועלכע זענען געווען דער קוואַליפּיצירטער עלעמענט און געשפּילט די הויפּטראַלע אין דער פּראָדוקציע פון רייכערטס און בראַכעסעס שיכפּאַבריקן, און אויף דעם אופּן צווינגען סיי די פּוילישע שוסטער-אַרבעטער און סיי די פּאַבריקאַנטן אריינצולאָזן ייִדישע אַרבעטער אין די מעכאַ-ניזירטע שיכפּאַבריקן. פאַר דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד איז אויך געשטאַנען דאָס פּראַבלעם פון מאַביליזירן די ייִדישע אַרבעטער אין וואַרשע פּאַליטיש, און ווען נייטיק — אויך פאַר אַ פיזישער שוץ פון די ייִדישע אַרבעטער, וועלכע וועלן אָנגענומען ווערן אין די מעכאַניזירטע שיכפּאַבריקן אין רעזולטאַט פון אַ געווינענעם שטרייק פון די קאַמאַשן-מאַכערס.

מיט וואָס אַזאָ קאַמף וואַלט זיך פאַרענדיקט אין די באַדינגונגען פונעם צעיר-שעטן שאַוויניזם און בויקאַט-אַטמאָספּער אויף דער פּוילישער גאַס אין 1914 און אונטערן צאַרישן טעראָר-רעזשים — איז שווער צו זאָגן. דער אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט דעם ענין, ווי אַ סך אַנדערע ענינים, אַראַפּגענומען פון טאַג-אַרדענונג.

וואָס שייך די אינערלעכע פּאַרהעלטענישן אין בונד, וועט וועגן דעם אויספיר-לעכער דערציילט ווערן שפּעטער.

וואָס מ'קען שוין איצט זאָגן, איז אַט וואָס : כאַטש אין בונד האָבן אין יאָר 1914 געהערשט ערנסטע מיינונגס-פּאַרשידנקייטן וועגן אַ רייע ענינים פונעם אַלגעמיינעם פּאַליטישן לעבן אין רוסלאַנד און פון דער ייִדישער געזעלשאַפּטלעכקייט, זענען די פּאַרהעלטענישן אינעם בונד געווען ממש אַן אידייליע אין פּאַרגלייך מיט די אינער-לעכע פּאַרהעלטענישן אין די אַנדערע פּאַרטייען פון דער סאַציאַליסטישע באַוועגונג פונעם אַמאַליקן קאַנגרעס-פּוילן.

אַזוי האָבן איך געקענט און אַזוי זענען פּאַרבליבן אין מיין זכרון די קעגנזייטיקע באַציונגען און די אינערלעכע פּאַרהעלטענישן אין דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער-באַוועגונג אין פּוילן ערב דעם אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

די בונדישע פארטיי-פארזאמלונג

זומער 1914 איז אין דער ווארשעווער ארגאניזאציע פון בונד אָנגעגאַנגען אַ פיבערהאַפטע באַוועגונג. דער „אַלגעמיינער ייִדישער אַרבעטער-בונד פון ליטע, פּוילן און רוסלאַנד“ האָט אַראָנזשירט זײַן 7טן צוזאַמענפאַר און די וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע האָט זיך געגרייט צום צוזאַמענפאַר.

אויף דער פארטיי-בערזע און ביי יעדן צוזאַמענקום פון בונדיסטן האָט מען גערעדט וועגן די פראַבלעמען און ענינים, מיט וועלכע דער צוזאַמענפאַר וועט זיך דאַרפן פאַרנעמען. ס'זענען אָפּגעהאַלטן געוואָרן אַ צאַל פאַרטיי-פאַרוואַמלונגען. די ווערטער: באַלשעוויקעס, מענשעוויקעס, ליקוידאַטאַרן, אומלעגאַלע אַדער לע-גאַלע פאַרטיי-אַרבעט, דער ווייטערדיקער וועג פון דער פראַפּ, באַוועגונג, די באַצונג צו די ייִדישע קהילות, שבת און זונטיק-רו, רעכט אויף אַרבעט אין די מעכאַניזירטע פאַבריקן, האָבן ווי אַ טשאַטע ביגען גערוישט און געשומועט אין די מיילער פון די בונדישע פאַרטיי-מיטגלידער. די נעמען: לענין, פּלעכאַנאָוו, מאַרטאַוו, אַקסעלראַד, טראַצקי, באַדאַנאַוו, לונאַטשאַרסקי, פּאַטרעסאַוו, אַלעקסינסקי, האָבן טייל מאַל געקלונגען ווי גלאַקן-קלאַנג און אַן אַנדער מאַל ווי אַן עכאַ פון אַ האַמער.

צום ערשטן מאַל האָבן אין מיינע אויערן אָפּגעקלונגען די נעמען ראָזאַ לוקסעמ-בורג, וואַרסקי, רעכניעווסקי. מ'האַט גערעדט וועגן זיי מיט דרד-אַרן, אָבער מיט פאַרביטערטקייט, ספּעציעל וועגן וואַרסקין. חברים האָבן איבערגעחזרט און ציטירט שטעלן פון וואַרסקיס אַרטיקלען, שאַרף זיי אָפּגעפרעגט און אָפּגעשאַצט.

אויף דער בערזע האָט געברויזט און זיך געטומלט. די רעפּליקעס צווישן די חברים פון בונד זענען נישט געווען אין קיין גאַלדענע ראַמען געפאַסט. אָפט האָט איינער דעם אַנדערן שאַרף אַריינגעזאָגט. די נעמען: באַלשעוויק, מענשעוויק, ליק-וויאַטאַר, אַדער אַסימילאַטאַר, זענען געווען ווי דובּינעס, מיט וועלכע איינער דעם אַנדערן האָט דערלאָנגט.

די שטימונג צווישן די בונדישע פאַרטיי-מיטגלידער איז געווען אַ געמישטע: אַ האַפּערדיקע — צוליב דעם גרויסן איינפלוס פון בונד צווישן די ייִדישע אַרבעטער, און אַ גערייצטע — צוליב די מיינונגס-פאַרשידנקייטן אין בונד. אויך די פעריפעריע פון בונד איז אַריינגעצויגן געוואָרן אין די בונדישע שטרייטפראַגן.

איינע פון די זיצונגען פון דער פאַרוואַלטונג פון פראַפעסיאָנעלן פאַכפאַראיין פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס איז אינוואַזירט געוואָרן פון אַ שטאַב בונדישע פּירנדיקע טוערס, און איינער פון די „אינוואַזירערס“ האָט רעפּערירט איבער אַ רייע פראַבלעמען, וואָס זענען געשטאַנען אויפן טאַג-אַרדענונג פון בונדישן פאַרטיי-צוזאַמענפאַר. די „אינוואַזיע“ אויף דער זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג פון מיין פאַכ-

פאראיינ איז נישט געווען קיין אויסנאם. אזעלכעס איז פארגעקומען אויך אין אנדערע פאראיינען און אין אנדערע פאכן. דער ציל איז געווען „צו הערן די שטימע פון פאלק“. צו הערן וואס די ארבעטער, וועלכע זענען נישט קיין דירעקטע מיטגלידער פון בונד, זאגן וועגן די שטרייט-ענינים אינערהאלב דעם פראלעטאריאט אין רוס-לאנד און וועגן די ספעציפישע יידישע פראבלעמען.

דער רעפערענט אויף דער זיצונג פון מיין פאכפאראיין איז געווען אן אַנטי-באלשעוויק, נאַציאָנאַל (אַנדערע האָבן דאָס באַצייכנט ווי נאַציאָנאַליסטיש) אין זיינע איינשטעלונגען אין יידישע ענינים. אָן אַנדער שטאַנדפּונקט, אַ פּראָ-באַלשעוויס-טישן, האָט אין די פּאָליטישע ענינים פאַרנומען יאַנקל לעווין. די מיטגלידער פון דער פאַרוואַלטונג, וועלכע האָבן זיך אַרויסגעזאָגט אין דער דיסקוסיע, און אויך איך, האָבן געשטיצט די איינשטעלונג פון יאַנקל לעווין אין די פּאָליטישע פּראָגן און דעם אומבאַקאַנטן גאַסטרעדנער — אין די יידישע ענינים. צום ערשטן מאַל האָב איך געקריגן די באַצייכענונג: באַלשעוויק. אין מיין לעבן האָב איך קיין מאַל נישט פאַרגעסן די ווערטער וואָס דער גאַסטרעדנער האָט געזאָגט צו זיינע חברים אויף מיין אַדרעס: „גיט אַכטונג אויף דעם יונגן חבר, ער וואַקסט אַ פּאַלנער באַלשעוויק“. טראָץ דעם, וואָס כ'האַב דעמאָלט אויף מיין פּרימיטיוון אופן זיך קעגנגעשטעלט די פּאָליטישע איינשטעלונגען פונעם גאַסטרעדנער, בין איך פאַרכאַפט געוואָרן פון זיין פּערזענלעכקייט און פון זיין אופן פון רעדן: אַ מיטלוווקסיקער, אַ מאַגערער, מיט אַ פנים און אַ בערדל פון אַ יעזוס-געשטאַלט און אַ שטימע, ווי יעדעס וואָרט וואַלט זיך אַרויסגעקייקלט פון זיין מויל ווי אַ געשליפן ברייאַנטל — האָט ער אויף מיר געמאַכט אַן איינדרוק, ווי איינער פון די רעוואָלוציאַנערע דעקאַבריסטן, וועגן וועלכע כ'האַב שוין געהאַט אַ סך געלייענט.

דעם דאָזיקן רעדנער האָב איך אין מיין לעבן מער נישט באַגעגנט און עד היום ווייס איך נישט ווער ער איז געווען. צו יענער צייט האָב איך שוין געהאַט אויף אַזוי פיל וויסן אין קאַנספּיראַציע נישט צו פרעגן אזעלכע שאלות. אין 1922, ווען כ'האַב זיך באַגעגנט מיט יונה קאַגען, דעם ערשטן סאָוועטישן קאַנסול אין בער-לין און דעם געוועזענעם לאַנגיאַריקן פּירער און מיטגליד פון די צענטראַל-קאָמי-טעטן פון בונד, און איבערגעגעבן אים אַ שריפטלעכן גרוס פון ירחמיאל וויינשטיין, אין וועלכן דער לעצטער איז זיך מודה, אַז יונה קאַגען, דער איינציקער מיטגליד פון די צענטראַל-קאָמיטעטן פון בונד, איז גערעכט געווען אין דער אָפּשאַצונג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע — האָט זיך מיר געדוכט, אַז יונה קאַגען איז געווען דער גאַסטרעדנערע אויף דער דערמאַנטער זיצונג פון מיין פאכפאראיין. אָן אַנדער מאַל, קוקנדיק אויף די פּאַטאַגראַפיעס, האָט זיך מיר אויסגעוויזן, אַז סערגיי בראַון איז געווען יענער גאַסטרעדנער.

אַבער ווער דאָס זאָל נישט האָבן געווען, בין איך אים אין אַלע יאָרן פון מיין פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן לעבן דאַנקבאַר געווען פאַרן קרוינען מיך מיטן

ערנאָמען באַלשעוויק, וואָס איך באַטראַכט פאַר דער בכבודיקסטער באַצייכענונג פון אַ רעוואַלוציאַנערן סאָציאַליסט, און וועמענס פּבור סטאַלין האָט געשענדט.

זינט איך בין געוואָרן אַ מיטגליד פון בונד און כ'האַב אָנגעהויבן באַזוכן די בונדישע פּאַרטיי-בערזע, האָבן די בערזעוויקעס געהאַלטן פאַר זייער חוב מ'ך בונדיש אינדאָקטרינירן און לערנען מיט מיר אַ פרק אָדער אַ בלעטל בונדיזם. די צוויי וויכטיקסטע מענטאַרן מיינע זענען געווען: מאַריץ מעטאַלאָויעץ און בער-נאַרד גאַלדשטיין.

וואָס מער כ'האַב זיך איינגעבירגערט ווי אַ טוער פון מיין פּאָך, אַלץ אַ גרעסערן אינטערעס האָבן די לעצטע צוויי אַרויסגעוויזן צו מיין בונדישער אויסשולונג און מ'ך אַריינגעפירט אין די חדרי-חדרים פונעם אינערלעכן בונדישן פּאַרטיי-לעבן. מאַריץ מעטאַלאָויעץ האָט משמעות זיך דערקענט אויף מיין סענסיטיוויטעט, און פדי מ'ך צו פאַרהיטן פון אַ מעגלעכער דערשיטערונג בעת דעם ערשטן באַזוך אויף אַ פּאַרטיי-פּאַרזאַמלונג, האָט ער מיט מיר אַ סך גערעדט וועגן דער ספּעציע-פישער צייט פון מיין אַריינקום אין בונד: וועגן דער ראַלע, וואָס אַן ערב-צוזאַמענפאַר שפּילט אין לעבן פון אַ פּאַרטיי, וועגן דעם חילוק צווישן די באַציונגען פון פּאַרטיי-חברים „אין אַלע טעג פון אַ גאַנץ יאָר“ מיט דער צייט פון אַן ערב-צוזאַמענפאַר, וועגן דער ראַלע, וואָס וואַל-קאַמפּאַניעס שפּילן אין די פרייערע לענדער: אין ענג-לאַנד, פּראַנקרייך, דייטשלאַנד, עסטרייך אדג"ל, וועגן דער סטרוקטור פון דער ענגלישער לייבאַר-פּאַרטיי, וועגן די חילוקי-דעות אין דער דייטשישער סאָציאַל-דעמאָקראַטיע, דער מהלך צווישן ראַזאַ לוקסעמבורג און עדוואַרד בערנשטיין און זייער הויזן צוזאַמען אין איין פּאַרטיי, און פאַר וואָס ער, אַ באַלשעוויק אין אַלע פּראַגן פון דער רוסלענדער אַרבעטער-באַוועגונג, איז קעגן אַ באַזונדערע באַלשעוויסישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע פּאַרטיי אין רוסלאַנד. מאַריץ מעטאַלאָויעץ און אויך בער-נאַרד גאַלדשטיין האָבן מיר דערציילט זאַכן פון אינערלעכן בונדישן פּאַרטיי-לעבן, וועלכע זענען געוויינטלעך פּאַרטורילעך בלויז פאַר אַלטע, פּאַרהאַרטעוועטע פּאַרטיי-חברים.

מיט גרויס אינטערעס האָבן איך זיך צוגעהערט צו די רייד פון די בערזעוויקעס, צו די דערציילונגען פון מאַריץ מעטאַלאָויעץ און בערנאַרד גאַלדשטיין און מיט אומגעדולד דערוואַרט די ערשטע פּאַרטיי-פּאַרזאַמלונג.

עטלעכע מאָל איז מיר געמאַלדן געוואָרן די צייט און דער טרעפּפּונקט, פון וואָנען כ'דאַרף גיין צו מיין ערשטער פּאַרטיי-פּאַרזאַמלונג. כ'האַב אָבער געמוזט רעזיגנירן צוליב אַנדערע דרינגענדיקע אויפגאַבן, וואָס כ'האַב געהאַט צו דערליי-דיקן. צוויי מאָל בין איך מיט מאַריץ מעטאַלאָויעץ געגאַנגען צום לאַקאַל פון דער פּאַרטיי-פּאַרזאַמלונג, אָבער אָפּגעשטעלט געוואָרן אין מיטן וועג מיט דער מיט-טיילונג, אַז צוליב פּאַרויכטיקייט-טעמים קען די פּאַרזאַמלונג נישט פּאַרקומען.

אַראַפּגייענדיק איין מאָל פון אַ זיצונג פון דער פאַרוואַלטונג פון מיין פאַכפאַראַיין, אינסטרוירט מיך מאַרין מעטאַלאָוויץ, כ'זאָל דעם קומענדיקן שבת, 9 אַ זייגער אין דער פּרי, זיין אין שול, און איבערגעבן וועמען ס'איז מיינע בונדישע פאַרטיי-פונקציעס. מיך וועט ער פון דאַרטן אַוועקנעמען ערגעץ אויף אַ גאַנצן טאָג. אין פאַרלויף פון די עטלעכע טעג, וואָס זענען פאַרבליבן ביז שבת, האָט מאַרין מעטאַלאָוויץ מיט מיר לאַנג און אַ סך גערעדט וועגן דער קומענדיקער פאַרזאַמלונג, וועגן די חילוקי-דעות, וואָס וועלן וואַרשיינלעך דאַרט קומען צום אויסדרוק און וועגן דער מעגלעכקייט, אַז די דעבאַטעס וועלן זיין הייסע און נישט קיין דעליקאַטע. ער האָט מיך, ווייזט אויס, צוגעגרייט קעגן אַ מעגלעכן אַנטוישונג-שאַק. צו דער צייט בין איך געווען אין דער שול, איבערגעגעבן מיינע פאַך-חברים לייזערל און משה מיינע פונקציעס, און מיט מיין וועגווייזער האָב איך זיך געלאָזט קיין פּראָגע, צו דער באַן, וואָס האָט אונדז געדאַרפט אַוועקפירן קיין אַטוואַצק. אויפן וועג האָבן מיר זיך איינגעקויפט שפּיז, איך האָב געקריגן פון מיין קאַמפּאַניאָן אַ באַנבילעט קיין אַטוואַצק. ער האָט מיר אַנגעזאָגט, אַז איך זאָל אים נאַכפאלגן אויף אַ דיסטאַנץ, נישט פאַרלירן אים פון אויג און גוט אַכטונג געבן אויף אים נאָכן פאַרלאָזן דעם אַטוואַצקער וואַקזאַל. אין אַטוואַצק זענען געשטאַנען בונדישע פאַרטיי-חברים אויף שמירה, און לויט אַן אָפּגערעדטן צייכן, געקירעוועט די אינטערעסירטע אויפן וועג צו דער פאַר-זאַמלונג.

די פאַרזאַמלונג האָט געדאַרפט זיין די לעצטע אין פאַרבינדונג מיטן קומענדיקן בונדישן פאַרטיי-צוזאַמענפאַר. די באַטייליקטע זענען באַשטאַנען פון דער עליטע פון דער בונדישער אַרגאַניזאַציע אין וואַרשע: פונעם קאָדער אַנפירנדיקע טוערס און פונעם העכערן פאַרטיי-אַקטיוו אין די פּראָפּ. פאַראיינען און פאַכן. אַ פאַלי-ציישער דורכפאַל פון דער פאַרזאַמלונג וואָלט געווען קאַטאַסטראַפּאַל פאַר דער וואַרשעווער בונדישער אַרגאַניזאַציע. ער איז דעריבער אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין אַן אַנטשפּרעכנדיקן לאַקאַל אינעם דאַטשע-שטעטל אַטוואַצק און אַז גוט אָפּגעהיטן געוואָרן מחוץ דעם פאַרזאַמלונג-פּלאַץ. מיין באַטייליקן זיך אין דער דאָזיקער פאַר-זאַמלונג איז באַטראַכט געוואָרן ווי אַן אויסערגעוויינטלעכע פּריווילעגיע. ווען מיר זענען אַנגעקומען, איז די פאַרזאַמלונג שוין געווען אין פּולן גאַנג. מען האָט געהאַלטן ביים אָפּשטימען אַ פאַרשלאָג וועגן באַגרענעצן די ווייטערדיקע רעדנערס בלויז צו 10 מינוט צייט. די געמיטער זענען שוין געווען צעהיצטע און צערייצטע.

באַטייליקט האָבן זיך אין דער פאַרזאַמלונג אַ 60-70 פּערזאָן און זיי זענען צעטיילט געווען אין פּראָ-באַלשעוויקעס און פּראָ-מענשעוויקעס. די פּראָ-באַלשעוויקעס זענען געווען אַן אַבסאָלוטע מערהייט. מער ווי 80 פּראָ-צענט פון דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד האָט אין די אָפּשטימונגען אויף

די פארטיי-פארזאמלונגען געשטימט פאר דער פראג-באלשעוויסטישער רעזאָלוציע אין די קארדינאלע ענינים פונעם פאליטישן לעבן אין רוסלאַנד. אָבער אין אין פראגע זענען די פראג-באלשעוויקעס געווען צעטיילט צווישן זיך אין „האַרטע“ און אין „ווייכע“; די „האַרטע“ האָבן באַרעכטיקט די האַנדלונג פון די באלשעוויקעס אַפצורייסן זיך ענדגילטיק פון די מענשעוויקעס און דאָס שאַפן אַ באַזונדערע באַל-שעוויסטישע סאָציאַל-דעמאָקראַטישע פאַרטיי אין רוסלאַנד; די „ווייכע“ זענען גע-ווען קעגן דעם שאַפן פון אַ באַזונדערער פאַרטיי.

די „ווייכע“ זענען געווען אַן אַבסאָלוטע מערהייט צווישן די פראג-באלשעוויקעס און אַנגעפירט געווען פון יאַנקל לעווין, יאַנעק יאַנקעלעוויטש, יוסף באַסאַק-מאַכער, מאַריץ מעטאַלאָוויץ און חנינא קראַמאַרסקי.

די „האַרטע“ זענען אַנגעפירט געווען פון יוזעק בראַנאוויניק, שמאי בעקער און חיים אָדעסער (גערופן אויך: דער רויטער חיים), אַן איינבינדער פון פאך. צווישן די „האַרטע“ זענען אויך געווען אָנהענגערס פון אַלעקסינסקי, מען האָט זיי גערופן „אַטאַזאָויסטן“, זיי זענען געווען קעגנערס פון באַטייליקן זיך אין די וואַלן צו די דומעס. דער וויכטיקסטער פון די אַלעקסינסקי-אָנהענגערס איז געווען חיים אָדעסער.

די פירערס פון דער קליינער גרופע מענשעוויקעס זענען געווען אַברהמל זייגער-מאַכער און בערנאַרד גאַלדשטיין. אַברהמל זייגער-מאַכער איז באַטראַכט געוואָרן פאַר אַ „ליקווידאַטאָר“, די דאָזיקע חילוקי-דעות, אומגעפער אין דער זעל-בער פראַפּאָרציע וואָס אין דער פאַרטיי-אַרגאַניזאַציע, איז געקומען צום אויסדרוק אויף דער פאַרטיי-פאַרזאמלונג אין אַטוואַצק.

אויף דער פאַרזאמלונג האָט אַפּערירט אַן אַרגאַניזירטע אַפּאָזיציע. דער קערן פון דער אַפּאָזיציע זענען געווען די „האַרטע“, אָבער אויך אַ באַדייטנדיקע צאָל פראג-באלשעוויסטישע „ווייכע“ האָבן אַנגעהערט צו דער אַפּאָזיציע. די לעצטע זענען אַנגעפירט געוואָרן פון חנינא קראַמאַרסקי. די אַטוואַצקער פאַרזאמלונג איז צושטאַנד-געקומען אויף דער פּאָדערונג פון דער אַפּאָזיציע.

די טענות פון דער אַפּאָזיציע זענען געווען:

די וואַלן פון די דעלעגאַטן צום פאַרטיי-צוזאַמענפאַר זענען דורך דעם פאַר-טרעטער פון צענטראַל-קאָמיטעט (משה ראַפּעס, אויף דער פאַרזאמלונג איז ער גערופן געוואָרן מיטן נאָמען באַריס) אויף אַ מיאוסן אופן פּאָליסיפּיצירט געוואָרן: דער פאַרטרעטער פונעם צענטראַל-קאָמיטעט האָט פאַרלעצט און מיסגעברויכט מיט דער פראַצעדור און וואַלמאַדוס צום צוזאַמענפאַר, צעטיילנדיק די וואַרשעווער פאַרטיי-אַרגאַניזאַציע אין צוויי קוריעס: אַרבעטער און אינטעליגענטן, און פאַרטיילט די 10 מאַנדאַטן, וואָס ס'איז געקומען דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע, געבנדיק דער גרויסער מאַסע פאַרטיי-מיטגלידער 6 מאַנדאַטן, און דער קליינער גרופע פון אינטע-ליגענטן — 4 מאַנדאַטן;

די דעלעגאציע אנטשפרעכט נישט די פאליטישע אפשטימונגען פון די פארטיי- מיטגלידער. די מענשעוויקעס האבן געדארפט קריגן נישט מער ווי איין מאנדאט און זיי האבן באקומען צוויי. די דעלעגאטן פון דער אינטעליגענץ וועלן אלע זיין מענשעוויקעס. מיט די איבעריקע דעלעגאטן איז נישטא קיין זיכערקייט, אָז זיי וועלן אויפן צוזאמענפאר האנדלען אין הסכם מיטן ווילן פון די פארטיי-מיטגלידער.

(די דעלעגאציע פון די 6 איז באשטאנען פון פאליגנדיקע פערזאנען: יאנקל לעווין, יוזשעק בראַנאוויניק, יאנעק-יאנקעלעוויטש, יוסף באַסאק-מאַכער, אברהמל זייגער-מאַכער און בערנארד גאַלדשטיין. די ערשטע צוויי קאנדידאטן: מאַריץ מעטאלאָוויץ און שמאי בעקער);

בערנארד גאַלדשטיין ווי אַ דעלעגאַט איז אַ פאַטש אין פנים דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע. זי באַטראַכט בערנאַרדן נישט בלויז פאַר נישט פאַסיק צו זיין אַ דעלעגאַט אויף אַ בונדישן פאַרטיי-צוזאַמענפאַר, נאָר אַפילו נישט צו זיין קיין מיטגליד פון דער פאַרטיי. מען האָט פאַרגעוואַרפן בערנאַרד גאַלדשטיינען פאַר- שידענע חטאים, און אַפילו אין זיין נישט צו „אַקראַט“ מיט פאַרטיי-געלטער.

די אַפּאָזיציע האָט געפּאָדערט:

אַנולירן די דורך דעם מיטגליד פון צענטראַל-קאָמיטעט אַנערקענטע מאַנדאַטן; דורכפירן נייע וואַלן און שאַפן אַ קאָמיטע פון דריי חברים, וועלכע וועלן מיט אַן אַנדערן מיטגליד פון צ.ק. קאָנטראַלירן די אַפּגעגעבענע שטימען;

נישט צעטיילן די אַרגאַניזאַציע אין צוויי קוריעס. די דעלעגאַטן זאָלן געוויילט ווערן אין פּראָפּאָרציע צו דער צאָל שטימען, אַנטשפרעכענדיק די אַפּגעשטימעטע רעזאָלוציעס פון אַלע פאַרטיי-מיטגלידער;

די פּראָ-באַלשעוויסטישע דעלעגאַטן זאָלן געגעבן ווערן אַן אימפּעראַטיווער מאַנדאַט אין די פּאָליטישע ענינים, וועלכע שטייען אויפן טאַג-אַרדענונג פונעם פאַרטיי-צוזאַמענפאַר און אַ פּרייע האַנט אין ייִדישע ענינים;

שטעלן אויפן צוזאַמענפאַר פאַר אַ פאַרטיי-געריכט דעם פאַרטרעטער פון צ.ק. פאַר פעלשן דעם רעזולטאַט פון די וואַלן און מיסברויכן מיט זיין אַמט;

בערנארד גאַלדשטיין זאָל בכלל נישט פיגורירן אויפן באַלאַט און אונטער קיין שום אומשטענדן נישט זיין קיין דעלעגאַט צום צוזאַמענפאַר. שטעלן פאַר דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע דאָס תּיפּפּדיקע אויסשליסן בערנאַרדן פון דער פאַרטיי. דאָס זענען אומגעפער געווען די טענות און די פאַרשלאָגן, וואָס די אַפּאָזיציע האָט געשטעלט פאַר דער אויסעראַרדנטלעכער פאַרטיי-פאַרזאַמלונג אין אַטוואַצק. די דעבאַטעס זענען געווען זייער הייסע. ס'האַבן נישט געפּעלט קיין צווישנרופן און קיין באַליידיקנדיקע קעגנזייטיקע עפּיטעטן. אָבער בדרך כּלל זענען די רעדנערס אויסגעהערט געוואָרן מיט אינטערעס. אַז אויסנאָם זענען געווען דער פאַרטרעטער פון צ.ק. באַריס, וועמען מ'האַט געהאַלטן אין איין איבעררייסן מיט נישט קיין שיינע צווישנרופן, און בערנארד גאַלדשטיין, וועמען מען האָט נישט געלאָזט אַפילו

זיך פארטיידיקן קעגן די באשולדיקונגען, וואָס זענען קעגן אים געמאַכט געוואָרן. ווען די פאַרשלאָגן פון דער אַפּאָזיציע זענען מיט אַ גרויסער מערהייט אָפּגע-וואָרפן געוואָרן, און אַפילו דער פאַרשלאָג אויסצושליסן בערנאַרד גאַלדשטיינען איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן מיט אַ מערהייט פון איינצלנע שטימען, האָט חנינא קראַ-מאַרסקי אין נאַמען פון דער אַפּאָזיציע אָפּגעגעבן אַ דערקלערונג, אַז די אַפּאָזיציע באַטראַכט פאַר נישט פאַרפליכטנדיק די אָפּשטימונגען פון דער פאַרזאַמלונג; אַז די מיטגלידער פון דער אַפּאָזיציע יוזשעק בראַנזאַוויק, שמאַי בעקער, חיים אַדעסער און ער, חנינא קראַמאַרסקי, לייגן זייערע מאַנדאַטן צום וואַרשעווער פאַרטייקאַמיי-טעט; אַז די אַפּאָזיציע וועט שיקן אַן אייגענע פולע דעלעגאַציע צום פאַרטיי-צוזאַמענפאַר און פאַדערן פון צוזאַמענפאַר צו אַנערקענען די דעלעגאַציע ווי די איינציק-באַרעכטיקטע צו רעפּרעזענטירן די וואַרשעווער פאַרטייקאַרגאַניזאַציע. אַן ערך אַ דריטל פון די אַנוועזנדיקע האָבן פאַרלאָזט די פאַרזאַמלונג. בלויז איינצלנע אַפּאָזיציאַנער, צווישן זיי בנימקע וואַלקער און אַברהם שניידער (גערופן אויך דער שוואַרצער אַבראַם), זענען פאַרבליבן אויף דער פאַרזאַמלונג. דאָס פאַרלאָזן די פאַרזאַמלונג פון אַ באַדייטנדיקן טייל פון פאַרטייקאַמיי-האַט אויף די איבערגעבליבענע געמאַכט אַ שווערן איינדרוק. אַ חברטע האָט ספּאַז-מירט, און דער פאַרזיצער, יוסף באַסאַק, האָט מיט אַ סקאַרבאַווער רעדע געשלאָסן די פאַרזאַמלונג.

אויף מיר האָט דער פאַרלויף פון דער פאַרזאַמלונג געמאַכט אַ דערדריקנדיקן איינדרוק. דאָס צוגרייטן מיך קעגן אַן אַנטווישונג-שאַק האָט נישט קיין סך געהאַלפן. די פאַרזאַמלונג איז געווען דער היפּוך פון דעם בילד, וואָס מיין פאַנטאַזיע האָט מיר אויסגעמאַלן וועגן אַן אונטערערדישער רעוואָלוציאַנערער פאַרטייקאַרזאַמלונג. כּהאַב זיך געבונטעוועט קעגן דער נישט חברישער באַציונג פון איינעם צום אַנדערן. כּהאַב נישט געקענט פאַרשטיין, ווי אַזוי חברים, וועלכע זענען זיך מקריב פאַר דער אַרבעטער-זאַך און זענען גרייט צו גיין אין טורמע, אויף קאַטאַרגע, אויף סיביר, זאָלן אַזוי מיאוס באַליידיקן איינער דעם אַנדערן. און כאַטש בערנאַרד גאַלדשטיין האָט נישט אַרויסגערופן ביי מיר צו פיל פּערזענלעכע סימפּאַטיע, האָב איך נישט סובל געווען די באַליידיקונגען, וואָס זענען קעגן אים געמאַכט געוואָרן. דאָס רופן אים: לומפּ, מנווול, גאַסניונג און ענלעכע באַצייכענונגען (אין די שפּעטערדיקע יאָרן האָב איך געגעבן גערעכט די חברים פון בונד, וואָס האָבן שוין אין יאָר 1914 אַראָפּ-גענומען די ריכטיקע מאָס פּונעם דאָזיקן „אַרבעטער-טוער“). איך האָב נישט געקענט פאַרדייען די באַליידיקונג-סצענע, וואָס איז אָפּגעשפּילט געוואָרן דעם מיטגליד פון געהיימנישפּולן צ. ק. פון בונד.

נישט צופרידן בין איך אויך געווען מיט די רעדנערס. ס'איז נישט געווען קיין איין רעדנער, וועלכער זאָל מיך מיט זיין רעדן פאַרבאַפן. אַן אויסנאַם איז געווען אַ חברטע פון מענשעוויסטישן צד. זי איז מיר געפּעלן סיי מיט איר אופן פון רעדן

און סיי מיט איר ווערדיקן רעאגירן אויף די פסדרדיקע צווישנרופן בשעת איר רעדן: „תחינה-רייד“, „זאגט מוסר אייערע קינדער“, „מיט אַזעלכע פסוקים קענט איר בענטשן ליכט ערב יום-כיפור“, און ענלעכע און נאך שאַרפערע צווישנרופן. מיט דער דאָזיקער רעדנערין האָב איך זיך מער נישט באַגעגנט. שפעטער האָב איך זיך דערוואַסט, אַז זי איז געווען אַ בונדישע פאַרטיי-פונקציאָנאַרין אין די שווערע יאָרן נאָך דער מפלה פון דער רעוואָלוציע אין 1905 און אַ צייט אויך טעטיק געווען אין וואַרשע. אין 1913 איז זי, צוליב פאַמיליע-סיבות, אַוועק פון אַקטיווער פאַרטיי-אַרבעט און געוויינט מיט איר פאַמיליע אין האַמעל. צופעליק איז זי געווען אין וואַרשע און האָט זיך באַטייליקט אין דער פאַרזאַמלונג אין אַטוואַצק. ליידער איז מיר נישט פאַרבליבן אין זכרון אונטער וואָס פאַר אַ נאָמען זי איז געווען טעטיק אין בונד ביז צום יאָר 1913, און ווי אַזוי מ'האַט זי גערופן אויף דער דערמאָנטער פאַרזאַמלונג. זינט כ'האָב פאַרלאָזט די פאַרזאַמלונג בין איך געווען אַ פאַרשלאָסענער אין זיך. אין מוח האָט געעקבערט אַ פראַגע: האַסטו געמאַכט דעם ריכטיקן אויסוואַל מיטן ווערן אַן אַקטיוויסט? וואָלט נישט גלייכער געווען ווען דו וואָלט זיך פאַרנומען מיטן אויספירן דעם פלאַן זיך לערנען רעדן, לייענען און שרייבן אַנדערע שפראַכן און אויך שרייבן ייִדיש, און אַוועקפאַרן קיין פאַריז?

פון דער פאַרזאַמלונג זענען מיר צוריקגעפאַרן אין דרייען: יאַנקל לעווין, מאַריץ מעטאַלאָויעץ און איך. פון פראַגע זענען מיר געגאַנגען צו פּוס. געגאַנגען בין איך אַ שוויינגנדיקער און נישט רעאַגירט אויף די רייד פון די אַנדערע צוויי חברים. אויף קראַקעווער פאַרשטאַט האָט זיך יאַנקל לעווין געזעגנט און ביים געזעגענען אַ זאָג געטאָן צו מאַריץ מעטאַלאָויעץ: „אונדזער יונגער חבר האָט בויך-גרימעניש, גיט אים אַ גוטע פאַרציע ריצניאַייל אויסצומייקענען די היינטיקע פאַרזאַמלונג“. מאַריץ מעטאַלאָויעץ האָט מיר פאַרגעלייגט מאַכן צו פּוס אַ שפאַציר צו דער אַלעע אויאָדאָוסקע, אַריינכאַפן זיך דאָרט אין אַ קאָוויאַרניע, עסן נאַכטמאַל און אַ ביסל זיך דורכשמועסן. כ'בין מספּים געווען. דער אַנגעהויבענער שמועס האָט זיך נישט געקלעפט. די רייד פון מיין עלטערן חבר איז מיר אַריין אין איין אויער און אַרויס דורך דעם אַנדערן.

אין מיר איז ווייטער אַנגעגאַנגען דער געראַנגל, און איך ווייס נישט מיט וואָס דער געראַנגל וואָלט זיך פאַרענדיקט, ווען נישט דאָס אונטערקומען פון אַ געשעעניש, וואָס האָט מיט אַ מעכטיקער קראַפט אַפגעווישט יעדן צווייפל, פאַרענדיקט מיט מיינע ערשטע נישט זיכערע שריט אויפן פאַליטישן און געזעלשאַפטלעכן וועג און מיך פעסט פאַראַנקערט אויפן האַרטן באַדן פון רעוואָלוציאָנער-סאַציאַליסטישער טע-טיקייט.

די געשעעניש איז געווען: דער אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

אונטערן צארישן מלחמה-רעזשים

די ידיעה וועגן אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז צו מיר דער-גאנגען שבת אין אָונט, דעם 1טן אויגוסט 1914, אויף קראַקעווער פּאַרשטאַט אין וואַרשע.

שבת ביי טאָג בין איך געווען אין דאָטשע-שטעטל אַטוואַצק, כ'האָב זיך באַטיי-ליקט אין אַ געהיימער בונדישער פּאַרטיי-פּאַרזאַמלונג. קיין וואַרשע בין איך צוריק-געקומען אין דער באַגלייטונג פון צוויי עלטערע בונדישע טוערס: פּלטיאל (יאַנקל לעווין) און מאַריץ מעטאַלאָויעץ (משה וויינבערג). שוין אויפן וועג קיין וואַרשע האָט זיך געמערקט אַן ענדערונג אין דער האַלטונג פון די פּאַרבייגייערס. ווען כ'בין אַנגעקומען אין דער באַגלייטונג פון מאַריץ מעטאַלאָויעץ אויף דער רחבותדיקער און אַריסטאָקראַטישער קראַקעווער פּאַרשטאַט, איז די ענדערונג געווען ממש אויגנרייסיק.

די קראַקעווער פּאַרשטאַט איז נישט געווען צו דערקענען. אויף דער גאַס פּלעגן שבת אין אָונט געמיטלעך שפּאַצירן הונדערטער מענטשן און די דראַשקעס פּלעגן פּאַרן פּאַמעלעך שפּאַצירנדיק. די גאַס איז תמיד געווען באַלויכטן פון געדיכט-געשטעלטע גאַסנלאַמפּן און פון די זשיראַנדאַלן אין די גרויסאַרטיקע קאַפּעהיזער און רעסטאָראַנען. זומערצייט זענען מענטשן געזעסן ביי די טישלעך אין די קינסט-לעך-אויפּגעשטעלטע, אילומינירטע גערטנדלעך אויף די טראַטואַרן ביי די צוקער-ניעס. די דאָזיקע מיוחסדיקע און פיל מיט חן קראַקעווער פּאַרשטאַט האָט ראַפּטעם פּאַרלוירן איר אויסזען, איר יחוס און איר חן.

פּאַרשוונדן איז די געמיטלעכקייט, אַפּגעווישט איז געוואָרן די פּוילישע גאַ-לאַנטקייט, פּאַרשטומט איז געוואָרן דער ווייכער און זאַנפטיקער „שעפּראַשאַם“. מענטשן האָבן געשפּאַנט האַסטיק און איילנדיק, ווי זיי וואַלטן אַנטלאַפּן און געוואַלט זיך שיצן פון אַ קאַטאַסטראַפּע. זיי זענען געגאַנגען מיט די עלנבייגנס אין דער ברייט געשטופּט זיך און געשטויסן, און געמאַכט אַ קנאַפּ ווען פון די עוולות וואָס איינער איז קעגן צווייטן באַגאַנגען אין בהלהדיקן גאַנג. אויך אויפן ברוק זענען

די דראַשקעס געלאָפן ווי פון אַ שרפה, ווי אין אַ געוועט, איבעריאָגנדיק איינער דעם אַנדערן. די ליכטער אין די קאָפּע-הייזער און רעסטאָראַנען זענען געווען אויסגעלאָשן, די גערטנדלעך אויף די טראַטאָרן — ליידיק און פינצטער. אויך די גאַס-באַלייכטונג איז געווען אויסגעלאָשן, גאַר די נאַכט האָט געשיינט און געלויכטן מיט אירע מיליאַניקע שטערן.

פון ראַג קאַראָוע און קראַקעווער פאַרשטאַט, וווּ ס'האַט זיך געפונען די רע-דאַקציע פון קאַנסערוואַטיוון און רעאַקציאָנערן „קוריער וואַרשאַוסקי“, האָבן זיך אַ מתנה יונגע צייטונג-פאַרקויפּערס, די אימפעטפולע און קאַלירפולע וואַרשעווער „גאַזעטשאַזשעס“, די גאַווראַש פון וואַרשע, אַ לאַז געטאַן זיך אין אַלע פיר עקן מיט פעק צייטונגען אונטערן אַרעם און מיט אַליאַרס-געשרייען: „מלחמה, מלחמה“. די עקסטרע-אויסגאַבע איז מאַמענטאַל צעכאַפט געוואָרן. מיין מיטגייער, מאַריץ מעטאַלאָויעץ, האָט נישט באַוווּזן צו קויפן קיין צייטונג און מיר האָבן זיך געלאָזט גיין מיט נאַווי שוויאַט (יידן האָבן די דאָזיקע גאַס פאַרידישט און גערופן „די נייע וועלט“).

ביים ראַג נאַווי שוויאַט און אַלע יעראַזאַלימסקע זענען געשטאַנען געזעמלעך מענטשן און געלייענט די פריש-אויסגעקלעפטע פלאַקאַטן מיט גרויסער רויטער שריפט און מיט ריזיקע קעפּ. פון איין פלאַקאַט האָט אַראַפּגעשריגן די אויפשריפט „מלחמה“ און געמאָלדן וועגן איבערפאַל פון די דייטשן אויפן רוסישן מיליטער, ער האָט גערופן די רעזערוויסטן זיך גלייך צו שטעלן אין די זבאַרניפונקטן. פון אַ צווייטן פלאַקאַט האָט אַראַפּגעשריגן אַ קאַפּ: „צו די ברידער פאַליאַקן!“ די סלאַווישע „ברידער“, זענען גערופן געוואָרן מיט אַלע זייערע פוחות צו שטיצן די מלחמה פון די סלאַוון קעגן די גערמאַנצעס. ביידע פלאַקאַטן זענען דאָס מאָל געווען אויך אין דער פוילישער שפראַך.

טראַץ דער פינצטערניש איז נישט געווען שווער צו ליינען די פעטע רויטע שריפט פון די פלאַקאַטן. מיר האָבן זיך אַריינגעדרייט אין אַ געזעמל און מיין עלטערער חבר האָט איבערגעלייענט דעם אינהאַלט פון ביידע פלאַקאַטן. ווען מיר זענען אַרויס פון געדראַנג, איז מיין חבר געווען ווי פאַרענדערט. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, ווי ער וואַלט געקריגן אַן אַנפאַל פון עפילעפסיע שטייענדיקערהייט. מאַריץ מעטאַלאָויעץ האָט מיך אַ שטופּ געטאַן צום גרויסן שויפענצטער פונעם לוקסוס-רעסטאָראַן „גאַסטראַנאָמיאַ“, און פון זיין מויל זענען געפאַלן ווערטער, וואָס כ'האַב קוים געקענט אויפכאַפן און פאַרשטיין. ערשט אויפן וועג, גייענדיק מיט אַלע יערוואַלימסקע צו דער מאַרשאַלאַקאָוסקע, ווען מיין חבר האָט זיך אַ ביסל באַרוקט, האָבן זיינע ווערטער, אַרויסגעשאַסענע ווי שראַפּנעלן, אַנגעהויבן אַריינ-דרינגען אין מיין באַווסטזיין און ווערן פאַר מיר פאַרשטענדלעך.

זייער אינהאַלט איז געווען: די מלחמה וועט לאַנג נישט דויערן. דער פראַלע-טאַריאַט וועט תיכּף אין אַלע לענדער אַרויסטרעטן אין אַ גענעראַל-שטרייק. דאָס

איז דער סוף פון צאָריום. די מלחמה איז דעם צאָריוםס טויטנגרוב. מ'דאַרף אַלץ טאָן, אַז דאָס צאָרישע רוסלאַנד זאָל וואָס שנעלער כאַפֿן אַ מפּלה. איצט איז פאַרן אַרבעטער-קלאַס פאַראַן נאָר איין לאַזונג: גידער מיט דער מלחמה, זאָל לעבן די סאָציאַלע רעוואַלוציע.

נישט אַלע נבואות און פאַרויסזאָגעכצער זענען מקוים געוואָרן. דער פּראַלע-טאַריאַט איז אין קיין שום לאַנד נישט אַרויסגעטראָטן אין קיין גענעראַל-שטרייק קעגן דער מלחמה. די מלחמה איז נישט געווען קיין קורצדויערנדיקע, נאָר געדויערט איבער 4 יאָר. אָבער אין גרויסן און אין גאַנצן זענען זיי געווען דער אויסדרוק פון אַ רעוואַלוציאַנערן און אינטערנאַציאָנאַליסטיש געשטימטן אַרבעטער. עטלעכע פון זיינע עקספּראַמט אַרויסגעזאָגטע פאַרמולעס און לאַזונגען זענען שפּעטער געוואָרן מינדלעך און שריפטלעך פאַרמולירט דורך לענינען: דעפעטיזם צום צאָרישן רעזשים; פאַרוואַנדלען די מלחמה אין אַ סאָציאַלער רעוואַלוציע. אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען זיי געוואָרן דער „אַני-מאַמין“ פון יעדן רעוואַלוציאַנערן סאָ-ציאַליסט.

אין 1921, ווען כ'האַב צום ערשטן מאל באַזוכט דעם סאָוועטן-פאַרבאַנד, האָב איך אין מאַסקווע זיך געטראָפֿן מיט מיין עלטערן חבר און לערער. אין גאַנג פון אונדזער שמועס האָב איך אים דערמאַנט זיין צושטאַנד נאָכן איבערלייענען אין אַוונט פונעם ערשטן אויגוסט 1914 די פּלאַקאַטן און זיינע עקספּראַמט געשליידערטע ווערטער. איך האָב צו אים אַ זאָג געטאָן: „לענינס גרויסקייט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס ער האָט אַקומולירט די געדאַנקען, געפילן און פאַרלאַנגען פון די מאַריץ מעטאַלאָויעצעס און קאַנקרעטיזירט זיי אין ווערטער און אין מעשים“.

נאָכן באַרויקן זיך פון דער ידיעה וועגן אויסבראָך פון דער מלחמה, האָט מאַריץ מעטאַלאָויעץ ווידער אַנגעהויבן טראַכטן און האַנדלען ווי אַ ניקטערער פּראַקטישער טוער. זיין ערשטער שריט איז געווען זיך צו פאַרבינדן מיטן הויפט-פונקציאָנאַר פון בונד אין וואַרשע, מיט יאַנקל לעוויץ. דאָס האָט זיך אים נישט איינגעגעבן. מיר האָבן אויך קיינעם נישט געטראָפֿן אין דער וויינינג פון דער שניידערין ברוכטשע אויף דזשיקע 21, וואָס איז געווען אַ מיין נישט אָפיציעלער פאַרטייקלוב פונעם העכערן בונדישן פאַרטיי-אַקטיוו אין וואַרשע.

ס'איז נישט געבליבן עפעס אַנדערש צו טאָן, ווי צו גיין אַהיים און איבערשלאָפֿן די נאַכט פון ערשטן אויפן צווייטן אויגוסט פון 1914 — די ערשטע נאַכט פונעם בלוטיקן מלחמה-קאַטאַקליזם.

ס'איז געווען שוין שפּעט אין דער נאַכט ווען מיר האָבן זיך אומגעקערט צו אונדזערע וויינינגען. די טויערן פון די הייזער זענען געווען אָפֿן, ווי אין די נעכט פון יעזוסעס געבורט און פון קריסטלעכן פּסח. די סטרוושעס זענען געשטאַנען אָדער געזעסן פאַר די טויערן. די גאַסן זענען געווען ליידיק און אָפּגעשטאַרבן;

זעלטן האָט זיך אַדורכגעשלייכט אָן איינזאַמער דורכגייער. געהערט האָט מען בלויז דאָס קלאַפֿן פֿון פֿערדישע קאַפֿיטעס פֿון די פֿאַראיינצלטע דראַשקעס אויפֿן שטיי־נערנעם ברוק און דעם אָפֿקלאַנג פֿון די האַסטיקע טריט פֿון די געקאָוועטע שטיוול פֿון די רעוויראַוועס און זייערע פֿאַליצייזשע באַגלייטערס, וועלכע האָבן מאַרשריט אין זייערע רעוויזין און איבערגעגעבן די סטרוזשעס מאַביליאַציע־צעטלען פֿאַר די רעזערוויסטן.

ביים געזעגענען האָט מיר מאַריץ מעטאַלאָויעץ אָנגעזאָגט אומבאַדינגט זיך מיט אים צו זען דעם קומענדיקן אָונט. ער האָט געלאָזט פֿאַלן ווערטער, וואָס כ׳האַב פֿאַרגעדענקט לאַנגע, לאַנגע יאָרן. און געזאָגט האָט מיין עלטערער חבר צו מיר אַט וואָס :

„כ׳ווייס נישט, וואָס ס׳וועט מיט מיר געשען. כ׳האַב אַ בלויזען בילעט. ס׳איז מעגלעך כ׳זאָל גערופן ווערן צום מיליטער. דו ביסט יונג, פֿאַר דיר שטייען איצט אָפֿן אלע וועגן און אלע שטאַפלען פֿון אַ סאַציאַליסטישן אַרבעטער־טוער. אויף דיר וועט איצט אַרויפֿגעלייגט ווערן אַ סך אַרבעט און אַ סך פֿאַראַנטוואָרטלעכקייט. האָב מוט און קוראַזש און זע נישט צו אַנטוישן די האַפֿענונגען, וואָס מען וועט אויף דיר לייגן“.

חלומות און האַלוצינאַציעס זענען אַן אַרגאַנישער טייל פֿונעם שווערן לעבן פֿון די אַרעסטאַנטן, קרימינעלע ווי פֿאַליטישע. די נעכט און די פֿרימאַרגנס זענען פֿול מיט קאַשמאַרע און גראַטעסקע חלומות און האַלוצינאַציעס. און וואָס מער אַן אַרעסטאַנט איז אינאָלירט, אין אַן אינצל־קאַמער אָדער אין קאַרצער, אַלץ מער ווערט ער געפֿיניקט פֿון דער דאָזיקער אַנשיקעניש. און נישט איין מאָל פֿאַסירט, בעת מען איז אינאָלירט. צו האָבן האַלוצינאַציעס אָפֿילו אין מיטן טאַג. די מערסטע קומען אין די פֿרימאַרגנס, אין אַ האַלב־וואַכנדיקן צושטאַנד, און זיי זענען נאָך אַ גרעסערע אַנשיקעניש ווי די חלומות, ווייל זייער וויזיאַנעלקייט זעט אויס דעאַלער און מען געדענקט די האַלוצינאַציעס אַ לאַנגע צייט, אַ סך לענגער ווי די מערסטע פֿון די פֿאַרשווימענע חלומות.

איינע פֿון מיינע פֿרימאַרגנדיקע האַלוצינאַציעס האָב איך געזען, ווי ס׳וואַלט געווען אַ שטיק רעאַלע ווירקלעכקייט. די סיטואַציע איז געווען קלאַר, די פיגורן — לעבעדיקע, בלויז די צייט און די מענטשן זענען געווען פֿאַרטוישט און פֿאַרמישט. און די סצענע איז געווען אַזאָ :

כ׳בין אַ מיליטערישער קאָדעט אין דער פֿעטערבורגער מיליטערישער אַקאַדעמיע. ס׳איז ווינטער, דער סוף פֿון דער לערצייט און דער טאַג פֿון פֿראַמאַציע. אָנגעטאָן בין איך אין אַ גאַל־מונדיר פֿון אַ יונגן אָפֿיציר. דער גענעראַל, וועלכער דערלאַנגט מיר די פֿראַמאַציע־פֿאַפֿירן און אַ גאַלדן שווערדל, איז ר׳ שמשון זיל־בערבערג (מיין לערן־מייסטער, ביי וועמען כ׳האַב געלערנט די מלאכה פֿון מעטאַל־

טאָקעריי). ער איז אָנגעטאָן אין אַ גענעראַלסקען גאַלאַ-מונדיר און באַהאַנגען מיט גאַלדענע אָרדנס און מעדאַלן. ר' שמשון דערלאַנגט מיר די אינסטיגניעס, ער לויבט מיר, און צעקושט זיך מיט מיר.

אַרויסגייענדיק פון דער אַקאַדעמיע, באַגעגנט מיך אַ ציוויל-געקליידטער הער, מאַריין מעטאַלאָוועץ, ער נעמט מיך אָן ביי אַ האַנט, זעצט מיך אַריין אין אַ שליטן געשפּאַנט מיט דריי פּערד, פּאַרבינדט מיר די אויגן און די פּערד לויפן איבער דעם סקריפּענדיקן שניי. ווען מען נעמט מיר אַראָפּ דעם באַנד פון די אויגן, זע איך אַ גרופּע אָפיצירן אין מאַסקעס. מ'פּרעגט מיך דריי מאָל צי איך וויל פּרייוויליק אַריינטרעטן אין דער געהיימער חברה, וואָס וויל באַפּרייען רוסלאַנד, און מען זאָגט מיר, אַז די געהיימע חברה רופט זיך „דעקאַבריסטן“. איך ענטפּער מיט אַ הויך קול: „יאָ“. איינער פון די מאַסקירטע אָפיצירן שפּיליעט אויף מיין מונדיר, גיט אַ שטאַך מיט זיין גאַלדן שטילעטל מיין ברוסט. ער הייסט מיך שווערן און אויף אַ פּאַרמעט אונטערשרייבן מיטן בלוט, וואָס רינט פון מיין ברוסט. איך גיב אָפּ אַ פּיערלעכע שבועה און שרייב אונטער מיין נאָמען: הערשל מעטאַלאָוועץ, פּעטער-בורג, דעם ערשטן אויגוסט 1914.

נישט קיין פּאַנטאַזיע שרייב איך. כ'בין נישט קיין בעלעטריסט און שרייב נישט קיין פּיקציעס. איך שרייב מעמואַרן, דאָס מיינט — פּאַקטן און פּאַסירונגען. די דער-ציילטע האַלוצינאַציע איז געווען אַ פּאַקט. זי איז פּאַרגעקומען דעם 26סטן פעברואַר 1927 אין דער איינצליקאַמער פון דער שווערער טורמע אין ווּראַנקי. איך געדענק די אַלע פּרטים, ווייל איך האָב זיי געהאַט פּאַרשריבן אין דער פּוילישער שפּראַך אינעם העפּט, וואָס די טורמע-אַדמיניסטראַציע האָט מיר דערלויבט צו האַלטן אין קאַמער. בעת אַ סיכסוך צווישן די פּאַליטישע אַרעסטירטע מיט דער טורמע-אַדמיניסטראַציע האָט די לעצטע, בשעת רעוויזיעס אין די קאַמערן, קאַנפּיסקירט דעם העפּט. דער טרויעריק-באַרימטער טורמע-נאַטשאַלניק (זיין נאָמען, אויב איך מאַך נישט קיין טעות, איז געווען: כּודזשיק) האָט אויסגענוצט די פּאַרשריבענע האַלוצינאַציע, ווי אַ טעמע פּאַר זיין לעצטן פּאַרמעלן געזעגענונג-שמועס ביי מיין באַפּרייט ווערן פון תּפּיסה.

וועגן דער דאָזיקער האַלוצינאַציע האָב איך אָפּט געטראַכט און זי איז געווען אויך אַן אָפּטע טעמע פון געשפּרעכן מיט מיינע חברים און פּריינד-קאַמוניסטן, מעדיצינ-דאָקטוירים. און ווי די מאַדערנע פּוּתרי חלומות, די פּסיכאָ-אַנאַליטיקערס מיט מעדיצינ-דיפּלאָמען אין די פּאַרטפּעלן, האָבן מיר דערקלערט, איז אַזאַ האַלוצינאַציע געווען אַ פּראָדוקט פונעם פּאַקט, וואָס זינט דעם אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָב איך געשטעלט פּעסטע טריט אויפן לייטער פון מיין פּאַליטישער און געזעלשאַפּטלעכער קאַריערע.

און ווי לעבעדיק האָט זיך דער אינהאַלט און די וויזיע פון דער דערציילטער האַלוצינאַציע רעקאַנסטרווירט אין מיין דימיון בשעת דעם שרייבן דאָס דאָזיקע

קאפיטל זכרונות, וואס איז פארבונדן מיטן אונט, ווען ס'איז צו מיר דערגאנגען די ידיעה וועגן אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

מיט פעסטע טריט

זונטיק, דעם 2טן אויגוסט 1914, האבן זיך אויף די גאסן אין ווארשע באוויזן אן אנדער סארט דורכגייערס — רעזערוויסטן. געגאנגען זענען די רעזערוויסטן אין דער ריכטונג קיין פראגע, צום מיליטערישן „זבארני פונקט“. באלאדן מיט וואליזעס, פעקלעך און קלימעקלעך, באגלייט פון וויינענדיקע קרובים: פרויען, מאמעס, שוועסטער, פלות, זעלטענער האט מען געזען רעזערוויסטן, באגלייט פון מענער. פון די הייף האבן זיך דערטראגן קלאנגען פון געוויין און יללות.

נאך פאר 8 א זייגער אין דער פרי האב איך זיך געפונען אויפן הויף פון זאקסענבערגס ארמאטור-פאבריק אויף באניפראטן-גאס נומער 41, ווו איך בין געווען באשעפטיקט. געטראפן דארט האב איך שוין די איבעריקע ארבעטער, פאר-זאמלטע אויפן פאבריקס-הויף. געפעלט האט בלויז דער עלטסטער טאקער-געזעל, שאול, וועלכער האט זיך צוגעשטעלט צום מיליטער.

כ/האב אין ווארשטאט געעפנט דעם מאטאר, ארויפגעווארפן די טראנסמיסיע-פאסן אויף די רעדער און געלאזט לויפן די טאקארייעס. ס'האט זיך אבער נישט געארבעט. מ'האט א קראץ געטאן א שטיקל רוי-מאטעריאל און די ארבעטער פונעם ווארשטאט און פון דער גיסעריי האבן זיך געלאזט צו די שלייפשיינער, ווו ס'איז געזעסן דער ארבעטער, דער קאליקע, וואס האט די שלייפשיינער באדינט. מיר האבן זיך צוגעהערט צו זיינע קאמענטארן וועגן דעם אויסגעבראכענעם קריג.

דער שטאנדפונקט פונעם דאזיקן זייער אינטעליגענטן מענטשן איז געווען, אז די מלחמה וועט לאנג נישט דויערן. ענגלאנד, פראנקרייך און רוסלאנד וועלן גע-ווינען דעם קריג. דער צאר וועט נאך דער מלחמה זיין געצווינגען צו געבן אויף אן אמת א ליבעראלע קאנסטיטוציע און מער פרייהייט פאר די פעלקער פון דער צארישער אימפעריע. אויך יידן וועלן געניסן פון דער נייער ארדענונג. דאס אנעק-סירן דורך רוסלאנד גאליציע און בוקאווינע וועט זיין לטובת די יידן. די צאל יידן, יידיש-רעדנדיקע, וועט זיך פארגרעסערן אין דער רוסישער אימפעריע און דאס וועט צווינגען די נייע רוסישע ארדענונג, וואס וועט איינגעשטעלט ווערן נאך דער מלחמה, זיך צו רעכענען מיט די נאציאנאלע אספיראציעס און באדערפענישן פון יידישן פאלק. אן ענלעכן שטאנדפונקט האט אגב ש. ניגער, מיט עטלעכע וואכן שפעטער, געברענגט צום אויסדרוק אויף די שפאלטן פון דער צייטשריפט „די יידישע וועלט“.

די מיינונג פונעם דאזיקן אינטעליגענטן ייד, וואָס איז בעל-כרחו, צוליב זיינע פאַראַליוירטע פּיס, געצווונגען געווען צו ווערן אַ קנאַפּ-באַצאָלטער אַרבעטער, האָט נישט אַרויסגערופן קיין אַנטציקונג ביי די צוהערערס. די שטימונג פון די אַרבעטער פון זאָקסענבערגס פּאַבריק איז געווען אַן אַנטי-רוסישע. איינער פון די אַרבעטער האָט זיין אַנטי-רוסישע שטימונג פאַרמולירט אויף אַ ייִדישעלעך אופן: „ביז וואָנען ס'וועט קומען די נחמה, וועט אויסגיין די נשמה“.

אַרום 10 אַ זייגער אין דער פּרי האָט זיך באַוווּן דער פאַרוואַלטער פון פּאַבריק, דער יונגער קאַפּל זאָקסענבערג, פאַרמאַכט דעם מאַטאַר, אַראַפּגעוואָרפּן די טראַנס-מיסיע-פּאַסן פון די רעדער און געלאָזט וויסן, אַז די אַרבעט ווערט דערווייל אָפּגע-שטעלט און די פּאַבריק פאַרמאַכט — מער האָב איך זיך אויפן דאָזיקן אַרבעטפּלאַץ נישט אומגעקערט.

נאָכן פאַרלאָזן די פּאַבריק בין איך, אין דער באַגלייטונג פון עטלעכע אַרבעטער, אַוועק צו דער פּאַכבערזע, אויף וואַלינסקע גאַס. מיר זענען נישט געווען די ערשטע אויף דער בערזע. עס זענען שוין געווען דאָרט פאַרזאַמלט אַ היפשע צאָל אַרבעטער, וועמענס וואַרשטאַטן זענען פאַרמאַכט געוואָרן. די צאָל אַרבעטלאָזע, וועלכע זענען געקומען אויף דער בערזע האָט זיך פּסדר פאַרגרעסערט. מיין פאַרמעג איז געווען 2 רובל מיט 15 קאָפּיקעס — גענוג בלוז אויף אַ פאַר טעג צום לעבן. נישט בעסער, אויב נישט ערגער, איז געווען די פינאַנציעלע לאַגע ביי די מערסטע פון די פּאַר-זאַמלטע פּאַכלייט, אַ סך פון זיי — באַלאָדן מיט פּאַמיליעס. דאָס געשפּענסט פון הונגער האָט זיך באַוווּן אין זיין גאַנצער גרויזאַמקייט.

פון דער פּאַכבערזע בין איך אַוועק אויף אַ שפּאַציר אין דער פּוילישער געגנט. די גאַסן-בילדער זענען געווען די זעלבע: רעזערוויסטן, באַלאָדן מיט פעקלעך און באַגלייט פון וויינענדיקע קרובים, האָבן זיך געצויגן אין דער ריכטונג פון פּראַגע. אויפּפּאַלנדיק איז געווען, אַז אין דער פּוילישער געגנט זענען די לאַמענטן, געוויינען און יללות פון די באַגלייטערס און די אָפּקלאַנגען פון די הייף געווען גרעסער, ווי אין די ייִדישע קוואַרטאַלן.

פאַרנאָכט-צו האָב איך זיך אומגעקערט אין דער ייִדישער געגנט. אויף נאַלעוור-קעס, וווּ ס'האָט זיך געפונען די שבתדיקע בערזע פון בונד, האָב איך באַגעגנט אַ צאָל בונדישע בערזעוויקעס, וועלכע האָבן מיך אינפאַרמירט, אַז ס'איז איינגע-שטעלט געוואָרן אַ פּערמאַנענטע בערזע און יעדער פאַרטיי-חבר איז מחויב יעדן טאָג זיך צו מעלדן אויף דער בערזע, פּדי צו קריגן די געהעריקע אינסטרומענטן. דעם זעלבן אַוונט האָב איך אויפן אָפּגערעדטן אַרט זיך געטראַפּן מיט מאַריץ מעטאַלאָוויץ. אויך ער האָט שוין מער נישט געאַרבעט. ער איז שוין געווען גוט אינפאַרמירט וועגן די צילן און אויפּגאַבעס פון בונד, און פון אים האָב איך זיך דערווויסט, אַז דער בונד איז קעגן דער מלחמה און ס'גרייט זיך אַ פאַראייניקונג פון די סאַציאַליסטישע פאַרטייען אין פּוילן, וועלכע זענען קעגן דער מלחמה.

דינסטיק פאר מיטאג, דעם דריטן טאג מלחמה, האב איך באזוכט די בונדישע פארטיי-בערזע אויף נאלעווקעס. די בערזע איז געווען גוט באזוכט און אויך א רייע אנפירנדיקע טוערס האבן זיך דארט געפונען. די בערזעוויקעס האבן לעבהאפט דיסקוטירט דעם ענין מלחמה און אויך די ידיעה, אז ס'איז געשאפן געווארן, אדער ס'ווערט געשאפן א פאראייניקונג פון בונד, פ.פ.ס. ל'עוויצע, און פון ביידע טיילן פון דער ס.ד.ק.פ.ל. — די זאזשאנדאוועס און ראולאמאוועס, און אז די פאר- אייניקטע סאציאליסטישע פארטייען גרייטן אן אנטיי-מלחמה-מאניפעסט.

מיינע פריערדיקע בונדישע פארטיי-פונקציעס: דאס פארשפרייטן די בונדישע צייטשריפט „די צייט“ און דאס זאמלען געלט פארן רויטן קרייץ צווישן די ארבעטער פון פאך, זענען צוליב דעם אויסבראך פון דער מלחמה נישט געווען מער אקטועל. כ'האב דערווארט אנדערע אויפגאבעס און אנדערע פונקציעס. נישט לאנג האב איך געדארפט ווארטן אויף די נייע פונקציעס. אויף דער בערזע האב איך אין דעם געגעבענעם פארמיטאג געקריגן צוויי דרינגענדיקע אויפגאבן: זען, אז די פארוואל- טונג פון מיין פראפעסיאנעלן פאכפאראיין זאל איבערגעבן דעם בונד די פאראיינס- געלטער, וואס זי פארמאגט, פדי מיטזעהעלען אנצוהייבן א הילפסאקציע פאר די ארבעטלאזע און פאר די פאמיליעס פון די ארבעטער-רעזערוויסטן; און די פאר- וואלטונג זאל דעלעגירן צוויי פארטרעטערס צו אן אויסערארדנטלעכער פארזאמלונג פון דעלעגאטן פון פאכן און פאראיינען, אויף וועלכער עס וועט באהאנדלט ווערן דער ענין פון דער הילפסאקציע.

ביידע אויפגאבעס זענען נאך אין דעם זעלבן טאג דערליידיקט געווארן. ס'איז גערופן געווארן א דרינגענדיקע באראטונג פון די איבערגעבליבענע מיטגלידער פון דער פארוואלטונג פון פאכפאראיין מיט א צאל איינגעלאדענע ארבעטער און ס'איז איינשטימיק באשלאסן געווארן איבערצוגעבן דעם בונד די געלטער פון דער פאראיינס-קאסע, א סומע פון 59 רובל, און צו דעלעגירן צוויי חברים צו דער פאר- זאמלונג. די צוויי דעלעגאטן זענען געווען: דער גיסער יאנקל פאוואנקער און איד. פון דעמאלט ביז צו דער שפאלטונג פון בונד, אין הארבסט 1921, איז נישט געווען קיין פאל אז מיין קאנדידאטור אויף וועלכן ס'איז אמת אדער ווי א דעלעגאט פון פאך זאל אפגעווארפן ווערן. אזוי איז אויך געווען אין יידישן מעטאל-פאראיין זינט זיין לעגאלער עקזיסטענץ, אין די מערסטע פאלן בין איך דערוויילט געווארן פער אקלאמאציע.

אין דעם זעלבן פרימארגן, דינסטיק, דעם דריטן טאג פון אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה, איז אויף דער בונדישער בערזע צו מיר צוגעקומען בער- נארד גאלדשטיין און געפרעגט, צי כ'קען שאפן א דירה פאר א וויכטיקער באראטונג. איך האב אים געענטפערט, אז יא. בערנארד האט מיין ענטפער איבערגעגעבן יאנעק- יאנקעלעוויטש, יאנעק איז צו מיר צוגעקומען און געלאזט וויסן, אז ער וויל מיט מיר גיין אינספעקטירן די פון מיר פארגעלייגטע דירות. מיר זענען אוועק אויף

צוויי ערטער. איין דירה, וואָס האָט באלאָנגט צום גיסער-אַרבעטער זיסקינד ערליך, אַ מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג פון אומלעגאַלן פּראָפּעסיאָנעלן פּאַכפּאַראַיין, האָט זיך געפונען אויף נאַוואַליפּיע-גאַס און זיך געגרענעצט מיטן באַזאַר, וואָס האָט געהאַט אַריינגאַנגען און אַרויסגאַנגען אויף די גאַסן לעשנאַ און נאַוואַליפּיע און אַנטשפּראַכן די נויטווענדיקייטן פאַר אַ קאַנספּיראַטיווער באַראַטונג. די צווייטע דירה האָט זיך געפונען אויף פּראַנצישיקאַנער נומער 6 און אַנגעהערט צום פרומען גיסער-אַרבעטער ישׂראל האַלבערשטאַט, דעם הויפט-גבאי פון דער שול צום דאָור-נען, וואָס דאָס פּאָך האָט פאַרמאַגט. אויך די דירה איז פון שטאַנדפונקט פון קאַנ-ספּיראַציע געווען אַ גוטע. זי האָט זיך געפונען אויפן שיידוועג צווישן דער ייִדישער און נישט-ייִדישער געגנט. די געביידע איז געווען אַ גרויסע, איינע פון די העכסטע בנינים אין דער דאָזיקער געגנט, און האָט געהאַט אַ סך איינוווינערס, און אויך אַן אַרויסגאַנג אויף דער פרעטע-גאַס. יאַנעק-יאַנקעלעוויטש האָט אויסגעקליבן די צווייטע וווינונג. ער האָט געזאָגט ישׂראל האַלבערשטאַטן, אַז די באַראַטונג איז נישט קיין גרויסע, אַן ערך 8-12 פּערזאָן, עטלעכע נישט-ייִדן, און אַז אין פּאַל פון אַ פּאַליצייִשן דורכפּאַל קאַנען די קאַנסעקווענצן פאַר אים זיין גאַנץ שווערע. ישׂראל האַלבערשטאַט, אַ געוועזענער באַיאָויעץ פון 1905 און מיט דערפאַרונג פון אַ קאַנ-ספּיראַטאָר, האָט גוט באַגריפן די געפאַר, וואָס לויערט אויף אים. אַ היפשע וויילע האָט ער זיך געשלאָגן מיט דער דעה, און צום סוף געענטפּערט: „איך שטעל די דירה מיינע צו אייער דיספּאָזיציע, מיטן באַדינג אַז איר ביידע, יאַנעק-יאַנקעלע-וויטש און הערשל מעטאַלאָויעץ, זאָלן זיך געפינען אין דער וווינונג בעת דער באַראַטונג“.

דאָס גיין מיט יאַנעק-יאַנקעלעוויטשן אינספּעקטירן די דירות איז געווען אונ-דזער ערשטער אַפיציעלער פּאָליטיש-געזעלשאַפּטלעכער און בונדיש-פּאַרטייִשער קאַנטאַקט. פון דעמאָלט אָן האָט די פאַרבינדונג צווישן אונדז אַנגעהאַלטן ביז זיין פּריצייטיקן טויט, ווינטער 1919. מיר זענען געווען נישט בלויז פּאַרטייִ-חברים, נאָר אויך האַרציקע און אינטימע פּריינד. יאַנעק איז מיר געוואָרן אַן עלטערער חבר, אַ לערער און אַ פּריינד. פון דער צוזאַמענאַרבעט און פון דער פּערזענלעכער נאַענט-קייט מיטן אינטעליגענטן, פעיקן, קלוגן און באַדאַכטן יאַנעק-יאַנקעלעוויטש, דעם בעסטן אַרבעטער-טוער, וואָס כּהאַב אין בונד געקענט — האָב איך אַ סך, זייער אַ סך גענאַסן.

אויף צו מאַרגנס, מיטוואַך אין דער פּרי, דעם פּערטן טאַג נאַכן אויסבראַך פון דער וועלט-מלחמה, איז פאַרגעקומען די באַראַטונג אין ישׂראל האַלבערשטאַטס וווינונג. באַטייליקט זיך אין איר האָבן צו צוויי פּאַרטערטערס פון יעדער פּאַרטיי, און איך און יאַנעק-יאַנקעלעוויטש — ווי שטומע אַבסערוואַטאָרן.

מצד בונד איז געווען ראָזאַ לעוויט (פּרידע, ראַניע), פון פ.פ.ס.ל-לעוויצע — סטעפּאַן קרוליקאָוסקי (ציפּראַז) און קאַוואַלסקי (גזשעד), פון ס.ד.ק.פ.ל., פון די

זאָשאַנדאָוועס — ריבאַצקי (שטשעפּאַן), און פון די ראַזלאַמאַוועס — זאַשקאַ אונשליכט. ווער ס'זענען געווען די איבעריקע דריי — געדענק איך נישט. אין דימיון שווימען אַרויף פאַרשיידענע פיגורן און אין זפרון טויכן אויף פאַרשיידענע נעמען, אָבער קיין זיכערקייט וועגן זיי האָב איך נישט.

ראַזאַ לעוויט האָט אויף דער באַראַטונג געלייענט אַ שריפט אין רוסיש. ס'האָט זיך אַנטוויקלט אַ לענגערע דיסקוסיע, די פאַרשריבענע בלעטלעך זענען איבער-געגעבן געוואָרן דורך זאַשקאַ אונשליכט. ווי קנאַפּ כ'האָב פאַרשטאַנען די רוסישע און פּוילישע שפּראַך, האָב איך פון דעסטוועגן געוויסט, אַז די פאַרשריבענע בלעט-לעך זענען דער טעקסט פונעם אַנטי-מלחמה-מאַניפעסט, און אַז זאַשקאַ אונשליכט איז באַאויפטראַגט געוואָרן צו זיין דער רעדאַקטאָר און איבערזעצער אין פּויליש און זאַרגן, אַז דער מאַניפעסט זאָל אָפּגעדרוקט ווערן.

געווען איז דער צוזאַמענקום די ערשטע אָדער איינע פון די ערשטע זיצונגען פון פאַראייניקטן צווישן-פאַרטיישן ראַט. די דאָזיקע קערפּערשאַפט האָט געקריגן דעם פאַרקירצטן פּוילישן נאָמען „ראַדאַ“. אין בונד האָט מען די דאָזיקע אינסטאַנץ גערופן „די ראַדע“.

אין זפרון טויכן אויף צוויי מאַמענטן :

1. פון די אַנטיילנעמערס אין דער באַראַטונג זענען פאַרבליבן נאָר דריי פּערזאָן : גושעך-קאָוואַלסקי, ריבאַצקי און זאַשקאַ אונשליכט, וועלכע האָבן פּער-מאַנענט זיך באַטייליקט אין די שפּעטערדיקע זיצונגען פון דער „ראַדע“, ביז די דאָזיקע קערפּערשאַפט האָט, נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין וואַרשע זומער 1915, אויסגעהויכט איר פּאָליטישע נשמה. די איבעריקע אַנטיילנעמער זענען, אָדער אַרעסטירט געוואָרן, אָדער פאַרלאָזט וואַרשע און אַנדערע פאַרטיי-פאַרטרעטערס האָבן פאַרנומען זייער פּלאַץ.

2. כ'האָב אויף דער באַראַטונג זיך געפילט ווי דער כהן-גדול אום יום-כיפור אין היכל פון בית-המקדש — באַהערשט געווען פון אַ געפיל פון טיפּער דערהויבנ-קייט, אַ צונויפשמעלצונג פון פּחד און פּרייד : פון אַ פּחד פאַר אַן אומגעזעענער מעטאָפיזישער דערשיינונג, וואָס איז פאַרבונדן מיט אַ מולטי-מולטיפּליצירטער ערפּורכט און גלייכצייטיק אַנגעפילט מיט קוואַלנדיקער פּרייד.

אַזאַ געפיל און אַזאַ מין איבערלעבונג האָב איך אין מיין פּאָליטיש-געזעלשאַפט-לעכן לעבן איבערגעלעבט עטלעכע מאָל :

בשעת מיין ערשטער באַגעגעניש מיט וואַלדימיר מעדעם אין זיין פּריוואַטער וווינונג, ווי אַ מיטגליד פון דער באַגריסונג-דעלעגאַציע פון וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד נאָך מעדעםס באַפּרייזונג פון תּפּיסה, זומער 1915 ;

בשעת דער דערפּענונג-זיצונג פון דער ערשטער בונדישער פאַרטיי-קאָנפּע-רענץ אין אומאַפהענגיקן פּוילן, דעצעמבער 1918, אין גראַסערקלוב אויף קאַרמע-ליצקע 29 אין וואַרשע ;

בשעת מיין אריינקומען צום ערשטן מאל אין מאַסקווער קרעמעל אין זאל פון די דעלעגאַטן, בעת דעם צענטן קאָנגרעס פון דער אַרוסישער קאָמוניסטישער פּאַרטיי, ווינטער 1921, וווּ כ'האָב געזען וולאַדימיר איליטש לענינען און אים געהערט רעדן:

אין דער גאַנצער צייט פון מיין בייזיין ווי אַ דעלעגאַט אויף די פּלענאַרע זיצונג-גען און אויף דער זיצונג פון פּרעזידיום פון קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל אין מאַסקווע, מיי-יוני 1922;

בשעת מיין ערשטן לאַנגשעהעדיקן שמועס מיט דער פירערין פון דער קאָמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן, וועראַ קאַסטשעוואַ (קאַשוטסקאַ-צישעווסקאַ), דעצעמבער 1927, אין דאַנציק — צאַפּאַט;

און בשעת דער ערשטער זיצונג, מיט מיין באַטייליקונג ווי אַ מיטגליד, פון דער קאָמיסיע צוצוגרייטן דעם פּערטן קאָנגרעס פון פּראָפּינטערן אין מאַסקווע, ווינטער 1928.

דאָס דאָזיקע געפיל און די דאָזיקע איבערלעבונג בין איך נישט אומשטאַנד איבערצוגעבן אין ווערטער. מען דאַרף, גלייב איך, זיין אָדער אַ פּסיכאָלאָג פון גאַטס גענאַד, אָדער אַ גאַטגעבענטשטער וואַרטקינסטלער צו קענען אַזאַ מין געפיל און אַזאַ מין איבערלעבונג איבערגעבן אין ווערטער אָדער אין שריפט.

נאָכן פּאַרלאָזן די דערמאָנטע באַראַטונג האָט יאַנעק-יאַנקעלעוויטש מיר געלייענט אַ לעקציע קאָנספּיראַציע — אַז דער יסוד פון קאָנספּיראַציע איז: זען, הערן און שווייגן; אונטער קיין שום אומשטענדן טאָר איך קיינעם נישט דערציילן וועגן דעם פּאַרגעקומענעם צוזאַמענקום, אַז מיין פּאַרהאַלטן זיך נאָכן אַנטייל ווי אַן אַבסערוואַטאָר פון דער פּאַרגעקומענער באַראַטונג וועט אין אַ גרויסער מאָס דעצידירן, צי מ'וועט מיר קאָנען אַנפּאַרטרויען קאָנספּיראַטיווע אויפגאַבעס. די דאָזיקע לעקציע איז מיר גוט אַריין אין די ביינער און געוואָרן אַן עיקר אין מיין קאָנספּיראַטיווער טעטיקייט.

פון ישראל האַלבערשטאַטס וווינונג, נאָך דעם פּאַרענדיקן פון דער באַראַטונג, זענען מיר, יאַנעק-יאַנקעלעוויטש און איך, צוריקגעגאַנגען צו דער בערוזע. דער בונדישער העכערער אַקטיוו און די בערזעוויקעס זענען געווען פּאַרפּאַרעט מיט די הכנות צו דער קומענדיקער דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג, און אויך איך בין אַריינגע-צויגן געוואָרן אין די צוגרייטונגען.

די עטלעכע טעג, וואָס די מלחמה האָט שוין געדויערט, האָבן זיך געלאָזט שטאַרק פילן אינעם לעבן פון דער שטאָט וואַרשע. די פּאַבריקן און וואַרשטאַטן זענען געווען פּאַרמאַכט, טויזנטער אַרבעטער און בעל-מלאכות — אַרבעטלאָז. די פּויערים האָבן נישט געבראַכט קיין שפּייזפּראָדוקטן אין שטאָט אַריין. דאָס יקות איז געוואָקסן פון שעה צו שעה. קרעמערס האָבן פּאַרלאָנגט גאַלדענע, זילבערנע און קופּערנע מטבעות פאַר זייערע פּראָדוקטן. פּאַרשיידענע קלאַנגען, איינע גרוי-

ליקער פון דער אַנדערער, האָבן זיך פאַרשפּרייט מיט אַ בליציקער שנעלקייט. פּאַניק און שרעק האָבן אַרומגעכאַפּט די שטאָט.

די אַרבעטער-בערוועס זענען געווען פול מיט אַרבעטלאָזע און הונגעריקע אַר-בעטער. אַ שטראַל פון האַפּענונג איז פאַר זיי געווען די ידיעה, אַז דער בונד און אַנדערע סאָציאַליסטישע פּאַרטייען גרייטן אַ הילפּסאַקציע. קיינער האָט אָבער נישט געקענט זאָגן, וואָס פאַר אַ כאַראַקטער און וואָס פאַר אַ פּאַרנעם די הילפּסאַקציע וועט האָבן.

מיין פּאַמיליע האָט אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה דורכגעלעבט אַ שווערע טראַגעדיע. מיין שוואַגער, שמהה בינעם גריצער, איז אויפן דריטן טאָג פון דער מלחמה אַרויס אין גאַס און מער נישט צוריקגעקומען, ווי די ערד וואַלט אים איינגעשלאָנגען. מ'האַט מער קיין מאָל נישט אויסגעפונען, וואָס ס'איז מיט אים געשען. נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה האָט זיך פאַר מיר אַנגעהויבן אַ נייער פּעריאָד אין מיין לעבן, אַנגעלאָדן מיט אויפגאַבעס, אַמטן, פליכטן און פאַר-אַנטוואַרטלעכקייטן. דאָס האָט מיך געמאַכט רייפער און באַוועגט מיין מוח קלאַרער און אינטענסיווער צו טראַכטן. דער צוטרוי מצד דעם העכערן בונדישן פּאַרטיי-אַקטיוו, זיין גוטע באַציונג צו מיר און די סימפּאַטיע מצד די בערוועיקעס און די אַרבעטער פון מיין פּאָך, דאָס באַגעגענען זיך מיט אַ רייע פירערס און פּער-זענלעכקייטן פון דער סאָציאַליסטישער וועלט, האָט געשטאַרקט מיין מוט און גע-קרעפטיקט מיין קוראַזש. כ'האַב אַנגעהויבן קריגן דאָס גליקלעכע געפיל פון טאַט, די רעגונג פון פליכט און אַחריות, און אַנגעהויבן שפּאַנען מיט פעסטע טריט אויפן שטיינערנעם באַדן פון פּאַליטישן און געזעלשאַפּטלעכן לעבן.

די דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג

די פּאַרזאַמלונג פון דעלעגאַטן פון די אונטערערדישע פּראָפעסיאָנעלע פאַר-איניען און פון די פאַרשיידענע פּאַכן איז פאַרגעקומען פרייטיק נאָך מיטאַג, דעם 7טן אויגוסט 1914, אויף וואַלינסקע-גאַס נומער 2, אין דער וווינונג פון לעדער-אַרבעטער יוסף באַסאַק (יוסף ליפּשיץ).

יוסף באַסאַקס דירה איז געווען אַ פינף-אינגעאַרדנטע 5-6-צימערדיקע וווינונג. געווען איז יוסף באַסאַק אַ גוטער פאַרדינער, איינער פון די בעסטע צווישן די גוטע פאַרדינערס אין דעמאָלטדיקן וואַרשע, און דאָך, ווי ס'זעט אויס, איז אים שווער געווען אויסצוהאַלטן אַזאַ וווינונג אַפילו אויף דער אַרעמער וואַלינסקע-גאַס, וווּ דאָס דירה-געלט איז געווען נישט צו הויך, און ער האָט פאַרדונגען עטלעכע צימערן צו סובלאַקאַטאָרן. געוויינט האָבן ביי אים דער בונדישער טוער חנינא קראַמאַרסקי.

וועלכער האט ביז צום אויסבראך פון דער מלחמה געארבעט ווי א קאמאשן-מאכער אין רייכערס גרויסער מעכאנישער שיכפאבריק און נישט שלעכט פארדינט, און אויך א מיידל, א פארקויפערין אין א גרויס געשעפט אין דער פוילישער געגנט. דער בונדישער אקטיוו האט ארגאניזירט די פארזאמלונג, און דערווארט א גוטן באזוך פון דעלעגאטן. גערעכנט האט מען אויף א 50-60 אנטוויילנעמערס, געקומען זענען א 150. אלע צימערן און קארידארן פון דער גרויסער ווינונג זענען געווען געפאקט.

חוץ די בונדישע און פרא-בונדישע דעלעגאטן, אנגעפירט פון ראז לעווית און יאנקל לעווין (פליטאל), איז אויך געקומען א גרעסערע דעלעגאציע, פון א 15-20 פערזאן, פון די פאכן און פאראיינען, וואס האבן זיך געפונען אונטער דער השפעה פון פ.פ.ס. לעוויצע. אין דער דעלעגאציע האבן זיך באטייליקט די וויכטיקסטע טוערס פונעם יידישן סעקטאר פון דער דאזיקער פארטיי, די שטובן-מאליערס (מאלאזשעס) פיניע מאלאזש און משה מעזריטשער, די פאכפירערס פון דער סעקציע „קליינע“ ביי די געגריועטע שוסטערס, יצחק דושאבאק און דער קליינער יצחקל, שימעלע קירשנער, קאראל (דער שפעטער באקאנט געווארענער טוער און פירער פון יידישן סעקטאר פון ס.ד.ק.פ.ל. און פיאנער פון דער קאמוניסטישער באוועגונג אין דער יידישער סביבה אין פוילן), וועלכער האט שוין דעמאלט געשפילט א באדייטנדיקע ראָלע אינעם יידישן סעקטאר פון פ.פ.ס. לעוויצע. אנגעפירט איז די דאזיקע דעלעגאציע געווען דורך גושעך קאזאלסקי, א פאליאק, דער אנפירער מיטן פ.פ.ס. יידישן סעקטאר, ד״ר בראַנסילאַוואַ גראַסער (סלאַוואַ), איינע פון די פראַמינענטסטע פירערנס פון פ.פ.ס. לעוויצע צו יענער צייט, און שפעטער — פון דער קאמוניסטישער פארטיי פון פוילן, און יאנעק צוויגעל, אן אַסימילירטער יידישער אינטעליגענט, וועלכער האט נישט געקענט אָדער נישט געוואלט רעדן קיין יידיש, אן אנגעזעענע פיגור אין דער געזעלשאַפט פון האַנדלס- און ביוראָ-אַנגעשטעלטע, די א״ג „סטאַוואַזשישעניע“.

ווי אַבסערוואַטאָרן זענען אויך געקומען פאַרשטייערס פון ס.ד.ק.פ.ל. זאַשאַק אונשליכט פון די ראַזלאַמאַווצעס און א פאַרשטייער פון די זאַשאַנדאַווצעס, וועמענס נאָמען כ׳קען זיך ליידער נישט דערמאָנען.

דער קוואַליטאַטיווער צוואַמענשטעל פון דער דעלעגאציע פון פ.פ.ס. לעוויצע, און די פראַמינענטן פון איר אָנפירערשאַפט, ווי דאָס קומען ווי אַבסערוואַטאָרן-פאַרשטייערס פון בידע פליגלען פון ס.ד.ק.פ.ל., האָט געוויזן, אַז די סאַציאַליסטישע פאַרטייען פון פוילן האָבן געלייגט א גרויס געוויכט אויף די פאַרהאַנדלונגען און אויף דעם אויסגאַנג פון דער דעלעגאטן-פאַרזאַמלונג.

געקומען איז אויך א דעלעגאציע פון פועלי-ציון אין באַשטאַנד פון א 10-12 פערזאן, אַנגעפירט פון ישראָל רייכמאַן (ישראָל וועשער), יצחק לעוו און פון דעם פירער פון בערשטל-פאַראייין — אַ הויקער, וועגן וועמען כ׳האַב שוין געהאַט דער-

מאנט אין פריערדיקע קאפיטלען, און נאך דער מערץ-רעוואלוציע אין רוסלאנד, איז ער געווען איינער פון די ערשטע דעמאסקירטע פראוואקאטארן.

צווישן די דעלעגאטן האב זיך אויך געפונען עטלעכע אנארכיסטן ווי דעלעגאטן פונעם גרויסן און וויכטיקן פאך פון די געגריועטע שוסטערס, אנגעפירט פון מרדכי שוסטער, גערופן אויך — דער שווארצער מרדכי.

ווי אזוי די דאזיקע פילצאליקע אומלעגאלע פארזאמלונג, מיט איר שטורמישן פארלויף, אפגעהאלטן אין דער צייט פון דער מלחמה, אונטערן צארישן מיליטערישן רעזשים, איז נישט דורכגעפאלן פאליצייזש, טראץ די געהעריקע פארהיטונג-מיטלען — איז דעמאלט פאר יעדן געווען א רעטעניש.

די טאג-ארדענונג פון דער פארזאמלונג איז באשטאנען פון איין פונקט: שאפן ווירטשאפטלעכע היילף-אינסטיטוציעס פאר די מאסן ארבעטלאזע און פאר די פא-מיליעס פון די רעזערוויסטן, וואס זענען אוועק אין מיליטער. די דאזיקע אקציע איז באצייכנט געווארן מיטן נאמען: „ווירטשאפט-אקציע“.

די צווישן-פארטייזשע קאמפן האבן זיך אנגעהויבן שוין ביים ווילן א פאר-זיצער. דריי קאנדידאטן זענען פארגעלייגט געווארן: ראזא לעוויט מצד בונד, פיניע מאלאזש מצד פ.פ.ס.ל-לעוויצע, און דער פירער פון די בערשטל-מאכערס מצד פועלי-ציון. ראזא לעוויט איז דערווילט געווארן מיט זיער א גרויסער מערהייט שטימען.

אין איר דערפענונג-רעדע האט ראזא לעוויט גערעדט וועגן די אקטועלע געשעענישן, וועגן דער מלחמה קעגן דער מלחמה און וועגן די געפארן וואס לויטערן אויפן ארבעטער-קלאס און אויף דער יידישער באפעלקערונג אין רעוולוטאט פון דער מלחמה; וועגן דער וויכטיקייט פון דער אקציע-פאראייניקונג פון די סאציאל-ליסטישע פארטייען פון פוילן, וועלכע זענען קעגן דער מלחמה; וועגן דעם אינהאלט און די לאזונגען פונעם מאניפעסט פון פאראייניקטן צווישן-פארטייזשן ראט און וועגן דער ווירטשאפט-אקציע. זי האט אונטערגעשטראכן דעם פונקט, און די ווירט-שאפט-אקציע איז נישט קיין פילאנטראפישע, נאר א זעלבסטהילף פון די ארבעטער און פאר די ארבעטער און זי מוז זיין פארבונדן מיטן פאליטישן לעבן און מיטן קאמף, וואס דער ארבעטער-קלאס אין דער צארישער אימפעריע פירט און וועט מוזן ווייטער פירן קעגן צאריזם און קעגן צארישן מיליטערישן מלחמה-רעזשים; און די ווירטשאפט-אקציע איז א טייל פונעם טעטיקייט-פראגראם פון דער „ראדע“ און דארף זיך געפינען אונטער דער פאליטישער אנטפונג פון די געגעבענע פאר-טייען און און אויף דער יידישער ארבעטער-גאס דארף די ווירטשאפט-אקציע זיך געפינען אונטער דער השפעה פון בונד. ראזא לעוויט איז נישט געווען קיין שיינערדענערין. איר רעדע האט נישט פארכאפט און נישט אימפאנירט, אבער געמאכט א גוטן איינדרוק מיט איר זאכלעכקייט און מיט איר מוטערלעכן אופן. וועגן דער פראקטישער דורכפירונג פון דער ווירטשאפט-אקציע האט רעפער-

רירט יאנקל לעווין (פּלטיאל). געווען איז דאָס אַ רעדע אָן פּליטערלעך, זאָכלעך, קאַלט און אין אַ האַרטן מאַנאַטאַנעם ליטווישן אַקצענט, וואָס די וואַרשעווער יידן האָבן נישט איבעריק ליב געהאַט. ער האָט אויך געמאַלדן, אַז די ערשטע געלטער זענען געקומען פון צוויי פּאָך-אַרגאַניזאַציעס: 50 רובל פון די מעטאַל-טאַקערס און גיסערס, און 27 רובל — פון די שטעקן-מאַכערס. ער האָט גערופן די איבעריקע פּאַכן און פּאַראיינען, וועלכע האָבן געלטער אין זייערע קאַסעס, איבערצוגעבן דעם בונד זייערע פּאַנדן, פּדי די ווירטשאַפּט-אַקציע זאָל האָבן אַ בולטן פּראָלעטאַרישן כאַראַקטער און צום סוף האָט ער פּאַרגעלייגט אויסצוווילן אַן אַפּאַראַט, וואָס זאָל אַנפירן מיט דער אַקציע.

די דיסקוסיע איבער ביידע רעפּעראַטן איז געווען אַ הייסע און אַ לאַנגע. צוויי גרונטיקע אַנטי-בונדישע שטאַנדפּונקטן זענען געקומען צום אויסדרוק: איינער פון פּועלי-ציון און אַ צווייטער פון פּ.פּ.ס.ל-לעוויצע.

דער הויפּט-רעדנער פון פּועלי-ציון איז געווען יצחק לעוו. ער איז אַרויסגע-טראָטן קעגן דעם מאַנאַפּאַל פון בונד אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס און קעגן דער דיסקרימינאַציע און דאָס עלמינירן פון פּועלי-ציון, און פאַר אַן אויסערפּאַר-טייזשער זעלבסטאַקציע פון די אַרבעטער, אין וועלכער ס'זאָלן זיך באַטייליקן אַלע גרופּירונגען אין דער אַרבעטער-סביבה. דער טייל פון דער פּועלי-ציוניסטישער שטעלונג וועגן אַן אויסערפּאַרטייזשער זעלבסטאַקציע איז געשטיצט געוואָרן פון די עטלעכע אַנאַרכיסטן — אין דער רעדע פון מרדכי שוסטער.

די רעאַקציע מצד דעם בונד, פון פּ.פּ.ס.ל-לעוויצע און פון די פּאַרטעטערס פון ס.ד.ק.פּ.ל. קעגן דער פּועלי-ציוניסטישער שטעלונג איז געווען אַ טיפּישע פּאַר יענער צייט: מחוץ למחנה, פּ.צ. איז אָפּגעזאַגט געוואָרן דאָס רעכט פון אַ פּראָלעטאַריש-פּאַליטיש לעבן, מען האָט זי באַשולדיקט, אַז זי איז אַן אַגענטור פון בורזשואַזן און רעאַקציאָנערן ציוניזם אין דער יידישער אַרבעטער-סביבה, און די סאַציאַליסטישע פּאַרטייען ווילן מיט פּועלי-ציון נישט האָבן קיין מגע-ומשא. יחידים-אַרבעטער, אומאַפּהענגיק פון זייערע פּריוואַטע אַנשויונגען, וועלכע געהערן צו באַשטימטע פּאַכן וועלן קענען געניסן פון דער הילף פון דער ווירטשאַפּט-אַקציע, אָבער אין קיין פּאַל וועט נישט צוגעלאָזן ווערן דער אַנטייל פון פּועלי-ציון ווי אַ פּראָלעטאַריש-סאַציאַליסטישע גרופּירונג. נאָכן אַנגעמען אַ געמיינזאַמע — פון בונד און פּ.פּ.ס.ל-לעוויצע — אַנטי-פּועלי-ציוניסטישע רעזאָלוציע, האָט די פּועלי-ציוניסטישע גרופּע פּאַרלאָזן די דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג אונטער אַ האַגל פון פּינטלעכע עפּיטעטן און שפּאַטישן געלעכטער.

אַ פּאַרזאַפּטער קאַמף איז אויך פּאַרגעקומען צווישן בונד און פּ.פּ.ס.ל-לעוויצע. דער שטאַנדפּונקט פון פּ.פּ.ס.ל-לעוויצע איז געווען: אויך אויסערלעך דאַרף די ווירטשאַפּט-אַקציע האָבן אַן אינטערנאַציאָנאַליסטיש פּנים. די קאַנסומענטן אין די קיכן און אין די אַנדערע הילף-אינסטיטוציעס דאַרפן זיין געמישטע, פון פּוילישע

און יידישע אַרבעטער, און פונקציאָנירן לויטן ראַיאָן-סיסטעם, ווי עס פונקציאָנירן די פּאַרטיי-אַרגאַניזאַציעס פון פּ.פּ.ס.ל.עוויצע און ס.ד.ק.פּ.ל. דעם בונדס שטאַנדפונקט איז געווען, אַז אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס דאַרף די ווירטשאַפּט-אַקציע זיין צוגעפאַסט צו די באַדערפענישן פון די יידישע אַרבעטער און דאַרף דעריבער, לויטן כאַראַקטער און אויסערלעכן אויסזען, זיין אַ יידישע — פון די יידישע אַרבעטער פאַר די יידישע אַרבעטער. פון די יידישע אַרבעטער-הילף-אַינסטיטוציעס וועלן נאַטירלעך אויך קענען געניסן אַ געוויסע צאַל נישט-יידישע אַרבעטער און משפּחות פון פּוילישע אַרבעטער-רעזערוויסטן, אָבער דאָס פנים און דער כאַראַקטער פון די הילף-אַינסטיטוציעס דאַרף זיין אַ יידיש-פּראַלעטאַרישער. פון די געמיינזאַמע הילף-אַינסטיטוציעס, אין וועלכע דער רוב קאַנסומענטן וועלן זיין פּוילישע אַרבעטער, וועלן געניסן נאָר אַ קליינע גרופּע פון דעם יידישן סאָציאַליסטישן אַוואַנגאַרד, אָבער נישט די מאַסן יידישע אַרבעטער. די יידישע אַרבעטער וועלן נישט קענען זיין קיין אַקטיווער כּוח און קיין אַקטיווער פּאַקטאָר אין די קאַמפּן, וועלכע וועלן אין דער נאָענטסטער צוקונפּט זיין אַ פּועל-יוצא פון די נויטן און באַדערפענישן פון דער ווירטשאַפּט-אַקציע. די ווירטשאַפּט-אַינסטיטוציעס פאַר די יידישע אַרבעטער קענען אויך נישט געשאַפּן ווערן אויף דער באַזע פון ראַיאָנען, ווייל די יידישע אַרבעטער זענען צעשפּרייט איבער דער גאַנצער שטאַט. אַ בונדישער פּאַרשלאַג איז געווען, אַז נאָך דעם ווי ס'וועלן אָנהייבן פונקציאָנירן די ווירטשאַפּטלעכע הילף-אַינסטיטוציעס, זאָל געשאַפּן ווערן אַ דאָר-אַרגאַניזאַציע, וואָס זאָל קאָארדאַנירן די אַרבעט פון דער פּוילישער און יידישער ווירטשאַפּט-אַקציע.

די הויפט רעדנערס מצד פּ.פּ.ס.ל.עוויצע זענען געווען ד"ר בראַניסלאַוואַ גראַסער (סלאַוואַ) און יאַנעק צווייגעל.

ד"ר בראַניסלאַוואַ גראַסער האָט גערעדט רויק, געלאַסן, פּמעט אָן זשעסטן, אין גוט-געבויטע זאַצן. גערעדט האָט זי פּויליש, און די מבינים פון פּויליש האָבן שטאַרק געלויבט איר שפּראַך און אופן פון רעדן. איר רעדע איז אָבער געווען גיכער צוגעפאַסט פאַר אַן אוידיטאָריע פון סטודענטן, איידער פאַר אַ יידישער אַרבעטער-דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג. די פּוילישע שפּראַך און איר אופן פון רעדן האָבן אויף די פּאַרזאַמלטע נישט געמאַכט קיין געהעריקן איינדרוק.

ביים אָנהייב פון ד"ר בראַניסלאַוואַ גראַסערס רעדע איז אויסגעבראַכן אַ סקאַנדאַל. דער רוב דעלעגאַטן האָט געפּאָדערט, מ'זאָל צו זיי רעדן יידיש און נישט קיין פּויליש. ערשט די אינטערוווענץ פון דער פּאַרזיצערין ראַזאַ לעוויט און פון אַ טייל אַנדערע אַנגעזעענע בונדיסטן, און זייערע אַרגומענטן, אַז די פּאַרשטייערין פון פּ.פּ.ס.ל.עוויצע איז נישט קיין יידישע, נאָר פון פּוילישער אַפּשטאַמונג, און אַז זי איז די פּרוי פון פּאַרשטאַרבענעם בונדישן פירער בראַניסלאַוואַ גראַסער, האָט אַפּ-געשטעלט די אַפּאָזיציע צו איר רעדן פּויליש.

יאַנעק צווייגעל איז אַבער נישט געקומען צום פּסוק. אים האָט מען בשום אופן נישט געלאָזט רעדן קיין פּויליש. קיין שום אינטערוויענצן און קיין שום אַרגומענטן האָבן נישט געהאַלפּן, און יאַנעק צווייגעל איז געצוונגען געווען איבערצורייסן זיין רעדע. זיין וואָרט איז איבערגענומען געוואָרן דורך קאַראַלסקין. אַן ענלעכן פּאַרלויף האָט געהאַט דער אַרויסטריט פון זאַשקאַ אונשליכט. אויך איר האָט מען נישט געלאָזט רעדן קיין פּויליש און זי איז געצוונגען געווען זיך אָפּצוואַגן פון איר וואָרט. אַן אויסנאַם איז ווידער געמאַכט געוואָרן פאַרן צווייטן פּאַרשטייער פון ס.ד.ק.פ.ל. אַ פּאַליאַק.

אויך איך בין געווען איינער פון די דיסקוטאַנטן אויף דער דאָזיקער פּאַרזאַמ-לונג. דאָס איז געווען מיין ערשטער דעביוט ווי אַ רעדנער אויף אַן עפּנטלעכן פּאַרום. מיין רעדע איז געווען אַ פּאַלעמישע אַטאַקע קעגן יצחק לעווין און קאַראַלסקין. מיין ערשטער עפּנטלעכער אַרויסטריט איז זיכער נישט געווען קיין מייסטערורעק. חברים האָבן אַבער פּאַרויכערט, אַז ער איז געווען נישט שלעכט: „האַסט זיי ביידן גוט אַריינגעזאַגט“.

צוויי רעדעס האָבן אויף דער דערמאַנטער דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג געמאַכט אַ שטאַרקן רושם: קאַראַלסקים און פון אַן עלטערן אַרבעטער, אַ שטעקן-מאַכער. קאַראַלסקי איז שוין דעמאַלט געווען אַ גוטער רעדנער, זיין שפּראַך און זשעס-טיקולאַציעס האָבן פּאַרכאַפט דעם עולם. אַבער זיין רעדע האָט נישט געהאַט קיין פּראַקטישע פעולה.

די פּראָ-בונדישע רעדע פּונעם שטעקן-מאַכער איז דורך די פּאַרזאַמלע אױפֿ-גענומען געוואָרן מיט אָפּענע אויערן. די דעלעגאַטן האָבן געגאַפט און געשטוינט הערנדיק זיין רעדע, אַ מייסטערהאַפּטע אין יעדן פּרט. די באַווונדערונג איז געווען נאָך גרעסער דערמיט, וואָס דער רעדנער איז נישט באַקאַנט געווען ווי אַ טוער, נאָר ווי אַ פּשוטער אַרבעטער. ליידער געדענק איך נישט דעם נאָמען אָדער פּאַמיליע פּונעם דאָזיקן אַרבעטער. אַלע מיינע פּרווון זיך צו דערמאַנען, ווי ער האָט געהייסן, זענען געבליבן אַן רעזולטאַט.

דער פּאַרדרוס איז נאָך גרעסער, מחמת דעם, וואָס כ׳האַב מיט אַט דעם אַרבעטער פּאַרבּראַכט עטלעכע חדשים ביי געמיינזאַמער אַרבעט אין דער בונדישער ווירט-שאַפּט-אַקציע און געווען מיט אים פּערזענלעך באַפּריינדט. איך געדענק גענוי אַ סך פּרטים פון זיין פּיואַנאַמיע און פון זיין לעבן — און גראַד זיין נאָמען אָדער פּאַמיליע איז מיר אַרויס פון זכרון, ווי מ׳וואַלט פּאַרפּרוירן און אַרויסגעשניטן אַ שטיק פון מיין מוח.

אַבער איך פּיל פאַר מיין חוב צו דערציילן, וואָס כ׳ווייס וועגן דעם דאָזיקן מערקווערדיקן אַרבעטער און וועגן די אומשטענדן, ביי וועלכע ער האָט געאַרבעט און געלעבט.

דאָס פּאָך פון שטעקן-מאַכערס איז פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, צאַלמעסיק

געווען א גרויס פאך און באשעפטיקט עטלעכע הונדערט אַרבעטער, אויסשליסלעך ייִדישע, אין וואַרשעווער ייִדיש האָט מען אַן אַרבעטער ביי דער מלאכה גערופן „אַ שטעקעלע־מאַכער“. דאָס פראָדוצירן שטעקנס איז געווען פאַרבונדן מיט דער ערגסטער צו יענער צייט סאַציאַלער קראַנקייט — מיט טובערקולאָז. די לאַקאַלן, וווּ די שטעקנס זענען פראָדוצירט געוואָרן, האָבן זיך געפונען מיינסטנס אין קעלער־שטובן, אַן וועלכע ס'איז סאַניטאַרע באַדינגונגען און אַן לופט־ווענטילאַציע. דאָס אויסאַרבעטן די שטעקנס האָט געברענגט מיט זיך כמאַרעס שטויב און דעם געשטאַנק פון פּאַליטור. דער שטויב און די פּאַליטור האָט אויפגעגעסן די לונגען. אָפענע פענצטער ווינטערצייט ביי דער פיזיש־אַנגעשטרענגטער אַרבעט האָט גורם געווען פאַרקילונגען און לונגען־אַנצינדונגען.

דער דערמאָנטער אַרבעטער איז געווען אַ לעבעדיק בילד פון די אומשטענדן אינעם דאָזיקן פּאָך : אַ מיטלוווקסיקער, אַ דאַרער, הויט און ביין, מיט איינגעפאַלענע באַקן, אַרויסגעסטאַרטשעטע קינבאַקן, אַ לאַנגע, דינע פאַרשפיצטע נאַז און אַ פיבערגלאַנץ אין די אויגן — האָט ער געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ סקעלעט, וואָס איז אַרויסגעקראַכן פון אַ קבר און רעפּרעזענטירט די מתים פון זיין פּאָך אין דער וועלט פון די לעבעדיקע.

ער האָט זיך אויסגעטיילט פון אַנדערע אַרבעטער אין אַ סך הינזיכטן. די האָר זיינע זענען געווען פּעך־שוואַרץ, געזאַגט האָט מען, אַז ער פאַרבט די האָר, פון וואָס מ'האַט דעמאַלט אין וואַרשע נאָך נישט געוויסט, נישט ביי פרויען, אַ פּשיטא שוין ביי מענער. זומער און ווינטער איז זיין אויבער־בגד געווען אַ העלער רעגן־מאַנטל — אַ מלבוש, וואָס אַרבעטער אין וואַרשע האָבן נאָך דעמאַלט נישט געטראָגן. אַ זעל־טענע זויבערקייט האָט געפּעכלט פון זיינע קליידער און וועש.

געוויינט האָט דער שטעקן־מאַכער מיט אַ טאַכטער פון אַ יאָר 15 אין אַ דאַכ־שטיבל אויף שמאַלע־מילע־גאַס. דאָס מיידל איז געגאַנגען אין אַ שולע און איז אומעטום מיט אים מיטגעגאַנגען אין זיין פרייער צייט. ער איז אָפט קראַנק געווען. איין מאל האָט מיר דער דאָזיקער אַרבעטער דערציילט, אַז ער האָט אַ געוויסע צייט געלעבט אין לאַנדאָן און אַז זיין פרוי איז זיך מיט אים צעגאַנגען ; אַז ער איז אַ בונדיסט נאָך פון פאַר 1905. אַלע זיינע יאָרן איז ער טעטיק געווען אין בונד, אין וואַרשע און אין לאַנדאָן. בלויז אין די לעצטע צוויי־דריי יאָר אין וואַרשע האָט ער צוליב זיין געזונט־צושטאַנד און צוליב דער דערצינונג פון דער טאַכטער זיך אָפּגע־רוקט פון אַקטיווער בונדישער טעטיקייט, ער האָט אָבער געהאַלפן אַרגאַניזירן דאָס פּאָך פון שטעקן־מאַכערס אין אַ פּראָפּעסיאָנעלן פאַראַיין און מיטגעהאַלפן דורכפירן אַ געוועזענעם שטרייק, און אַז צוויי זאַכן האַלטן אים ביים לעבן : די ליבע צו דער טאַכטער און די איבערגעגעבנקייט צום בונד.

בשעת מיין פאַרברענגען אין תּפּיסה אין די ערשטע וואַכן פון ווינטער 1915, איז דער דערמאָנטער אַרבעטער געשטאַרבן. יאַנעק־יאַנקעלעוויטש האָט אַראַנזשירט

זיין לווייה, וואס איז צוליב די באדינגונגען אין יענער צייט געווען א שטילע און א שוואך באזוכטע. יאנעק האט קיין מאל זיך נישט געקאנט מוחל זיין די באשיידן-קייט פון דער לווייה, ער האט אויך קיין מאל נישט פארגעסן דעם טאג פון דעם דערמאנטן ארבעטערס טויט.

איין מאל, נאך מיינס אן עפנטלעכן ארויסטריט, האט צו מיר יאנעק-יאנקעלע-זייטש א זאג געטאן: „געדענקסט דעם שטעקעלע-מאכער? א שאד, וואס ער איז אזוי פריצייטיק געשטארבן. ער וואלט אין די איצטיקע באדינגונגען געקענט שפילן א גרויסע ראַלע אין אונדזער באוועגונג. די יידישע ארבעטער האבן מיט זיין טויט פארלארן א הויך אינטעליגענטן מענטש, א גוטן און איבערגעגעבענעם טוער, א גרויסן אראטאר, אן אמתן פאלקס-טריבון“. און דער נישט-סענטמימענטאלער יאנעק האט אפגעווישט א טרער.

נאכן אפשטימען די רעזאלוציעס — דאס אננעמען די בונדישע רעזאלוציעס מיט אן איבערוועגנדיקער מערהייט און דאס אפזאפן אלע פארשלאגן פון פ.פ.ס. לעוויצע — האט די פ.פ.ס.ישע דעלעגאציע פארלאזן די פארזאמלונג. געבליבן זענען א הונדערט בונדישע און פרא-בונדישע דעלעגאטן און די עטלעכע אגארכיסטן, וועלכע האבן דערקלערט, אז טראץ דעם, וואס זיי זענען נישט צופרידן מיטן איינ-האלט פון געוויסע רעזאלוציעס, וועלן זיי מיטהעלפן דעם בונד אין דער ווירטשאפט-אקציע.

געבליבן זענען אויך צוויי מיטגלידער פון דער פ.פ.ס.ישער דעלעגאציע: דער שטובן-מאלער משה מעזריטשער און דער קליינער יצחקל פון דער סעקציע „קליינע“ פון די געגרייוועטע שוסטערס. משה מעזריטשער האט דערקלערט אז ער איז פאליטיש דער זעלבער, וואס געווען, ער האלט אבער, אז אין די איצטיקע באדינגונגען אויף דער יידישער ארבעטער-גאס איז דער בונד דער איינציקער, וואס איז בכוח צום שנעלסטן רעאליזירן א הילפאקציע פאר די יידישע ארבעטער. ער איז דעריבער גרייט מיטצוהעלפן מיט וואס ער קען. דערביי לאזט ער זיך איבער דאס רעכט אין פאל ווען זיין ריכטונג וועט זיך איינגעבן צו שאפן הילף-אינסטיטוציעס פאר יידישע ארבעטער מיטצוהעלפן יענע אינסטיטוציעס.

דער קליינער יצחקל האט דערקלערט, אז ער בלייבט צוזאמען מיט די איבעריקע דעלעגאטן פון די געגרייוועטע שוסטערס. שפעטער איז דער קליינער יצחקל געווארן א בונדיסט און געבליבן א בונדיסט ביז צום אויסבראך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה. ער האט געטיילט דעם גורל פון אלע ווארשעווער יידישע איינוווינערס. דער קאמיטעט, וואס איז געוויילט געווארן אויף דער דעלעגאטן-פארזאמלונג, איז באשטאנען פון פאלגנדיקע דעלעגאטן:

1. יאנעק-יאנקעלעוויטש, א דרוקער-ארבעטער.
2. יוסף באסאק — יוסף ליפשיץ, א לעדער-ארבעטער, א באסאק (סאנדאלן)-מאכער.

3. חנינא קאמאשן-מאכער — חנינא קראמארסקי, א לעדער-ארבעטער, א קאמאשן-מאכער.
  4. דער לאמער בנימינקע — גערופן אויך בנימינקע וואלקער, א לעדער-ארבעטער, א פשיסווע-בייגער. פאמיליע-נאמען — פארגעסן.
  5. מענדל פראגער — מענדל גאלדמאן, א לעדער-ארבעטער, א קאמאשן-מאכער.
  6. משה דזשאבאק — א לעדער-ארבעטער, א געגרייטער שוסטער, אן אנארכיסט, פאמיליע-נאמען — פארגעסן.
  7. דער שווארצער אברהם — א שניידער, פאמיליע — אומבאקאנט.
  8. אסתר — א שניידערין, פאמיליע — אומבאקאנט.
  9. א היטל-מאכער — נאמען און פאמיליע פארגעסן. א קליינער אין ווקס, געווען טעטיק לאנגע יארן אין נאָדל-פאראיין.
  10. מאַריץ מעטאלאָוויץ — משה וויינבערג, א מעטאל-ארבעטער ביי אייזערנע אַרנאַמענטן.
  11. הערשל מעטאלאָוויץ — הערש לייב בעקערקונץ, א מעטאל-טאקער.
  12. בערנארד גאלדשטיין — א פריזער (?)
  13. א שטעקן-מאכער — נאמען און פאמיליע — פארגעסן.
  14. משה סטאליאר — משה ליכטענשטיין, גערופן אויך „דער אלטער משה“, א בוי-סטאליאר.
  15. עליע פילאָזאָף — א בעקער-ארבעטער, פאמיליע — אומבאקאנט.
  16. שמאי בעקער — א בעקער-ארבעטער, פאמיליע — אומבאקאנט.
  17. שלאָסבערג — א קאסטן-מאכער, נאמען — פארגעסן.
- מיין אויסגעוויילט ווערן אין יידישן אַרבעטער-ווירטשאַפֿט־אַקציע-קאָמיטעט איז געווען אַ וויכטיקער עטאַפּ אין מיין לעבן. ס'האַט זיך פאַר מיר געעפנט אַ ברייט פעלד פאַר פּאָליטישער און געזעלשאַפֿטלעכער טעטיקייט — אַן אַריינטריט אינעם ענגן קרייז פון די פירנדיקע בונדישע טוערס, אַ פעסטער און אַ הויכער שטאַפּל אויפן לייטער פון אַ פּאָליטיש-געזעלשאַפֿטלעכער קאַריערע.

די בונדישע ווירטשאַפֿט־אַקציע

די אידעע פון די סאציאליסטישע אַנטי-מלחמה-פאַרטייען אין פּוילן צו שאַפן אין וואַרשע הילף-אינסטיטוציעס פאַר די אַרבעטלאָזע און פאַר די פּאַמיליעס פון די אַרבעטער-רעזערוויסטן, האָט באַקומען איר ערשטן תּיקון אויף דער יידישער אַרבעטער-גאַס. די ערשטע פּונקציאָנרנדיקע הילף-אינסטיטוציע — אַ ברויט־פאַרטיילונג — איז אַרגאַניזירט געווען פון בונד.

שוין אויף צו מאַרגנס נאָר דער דעלעגאַטן-פאַרזאַמלונג איז פאַרגעקומען אַ זיצונג פון „ייִדישן אַרבעטער־ווירטשאַפֿט־אַקציע־קאָמיטעט“. צו דער זיצונג זענען געקומען דריי חברים, וועלכע איך האָב פּרױער קיין מאָל נישט באַגעגנט: סענדער, סאַדאַוסקי און נאָכעמזאָן. דער נאָמען סענדער איז געווען אַ פאַרטיי־פּסעוודאַנים, און זינט דעם אַריינקום פֿון די דייטשן קיין וואַרשע זומער 1915, ביז זיין טויט אין נױ־יאָרק נאָך דער צווייטער וועלט־מלחמה, איז דער דאָזיקער פּירנדיקער בונדי־שער טוער באַקאַנט געווען אונטערן נאָמען וויקטאָר שולמאַן. די אַנדערע צוויי האָבן פּיגורירט אונטער זייערע אייגענע פּאַמיליע־נעמען. די דאָזיקע דריי חברים זענען געוואָרן די פּילאַרן פֿון דער בונדישער ווירטשאַפֿט־אַקציע.

סענדער, וועלכער איז געווען דער פאַרזיצער פֿון דער דערמאַנטער זיצונג, איז זינט דעם אויסבראָך פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה געוואָרן דער הויפּטפּירער פֿון דער וואַרשעווער בונדישער אַרגאַניזאַציע, אַ מיטגליד פֿונעם ספּעציעל געשאַפּענעם „פּוילישן קאָמיטעט“ פֿון בונד — אַ סובּסטיטוט פֿון צענטראַל־קאָמיטעט פֿון אַלגעמיינעם ייִדישן אַרבעטער־בונד פֿון ליטע, פּוילן און רוסלאַנד. ער איז געווען דער הויפּט־פאַרשטייער — נאָך ראַזאַ לעוויטס פאַרלאָזן וואַרשע — פֿון בונד אין דער „ראַדע“ און דער פּאָליטישער פּירער פֿון דער בונדישער ווירטשאַפֿט־אַקציע. סאַדאַוסקי און נאָכעמזאָן זענען געווען מיטגלידער פֿון דער בונדישער פאַרטיי־גרופּע די „גראַסער־גרופּע“, אַקטיווע טוערס אין דער „געזעלשאַפֿט פֿון האַנדלס־און ביוראַ־אַנגעשטעלטע“, די אַג סטאַוואַזשישעניע, ערשטקלאַסיקע אַרגאַניזאַטאָרן. סאַדאַוסקי איז געוואָרן דער הויפּט־אַרגאַניזאַטאָר פֿון דער בונדישער ווירט־שאַפֿט־אַקציע. ער איז אויך געווען דער ערשטער טוער פֿון דער דאָזיקער אַקציע, וועלכער איז אַרעסטירט געוואָרן דורך דער צאַרישער אַכראַנע.

נאָכעמזאָן איז געווען דער פּרעזעס פֿון אַ פּיקטיוון, אַבער פאַרמעל לעגאַלן קאַנסום־פאַראייך (קאַנסום־קאָאָפּעראַטיוו). אונטער דער פּירמע פֿונעם דאָזיקן קאַנ־סום־פאַראייך זענען אַרגאַניזירט געוואָרן די בונדישע הילף־אינסטיטוציעס. נאָכעמ־זאָן איז געוואָרן דער אַרגאַניזאַציאָנעלער מוח פֿון דער בונדישער ווירטשאַפֿט־אַקציע. לויט מײַן מיינונג איז נאָכעמזאָן געווען דער בעסטער און גרעסטער אַרגאַ־ניזאַטאָר, וואָס דער בונד אין פּוילן האָט פאַרמאַגט זינט דער ערשטער וועלט־מלחמה ביז צום אויסבראָך פֿון דער צווייטער וועלט־מלחמה. די רעגאַמירטע בונדישע אַרגאַניזאַטאָרן, וועלכע זענען מיר געווען באַקאַנט: יאַנקע־יאַנקעלעוויטש, דוד מײער און עמנואל נאַוואַגרודזקי, זענען געווען ליליפּוטן אין פאַרגלייך מיט נאָכעמ־זאָנען. דער דאָזיקער אויסערגעוויינלעך פּעיקער מענטש איז נאָך דער מאַרץ־רעוואַלוציע אין רוסלאַנד דעמאַסקירט געוואָרן ווי אַ פּראַוואַקאַטאָר.

די דערמאַנטע דריי חברים האָבן אויף די פאַרזאַמלע מיטגלידער פֿון ייִדישן אַרבעטער־ווירטשאַפֿט־אַקציע־קאָמיטעט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק מיט זייער אויסערלעכקייט, האַלטונג און מיט זייער פּראַקטישן צוגאַנג צו דעם אופן ווי אַזוי

די הילפאקציע דארף ארגאניזירט און אנגעפירט ווערן, און זיי זענען איינשטימיק קאאפטירט געווארן צום אקציע-קאמיטעט.

דער פראקטישער רעזולטאט פון דער ערשטער זיצונג פון יידישן ארבעטער-ווירטשאפט-אקציע-קאמיטעט איז געווען א באשלוס וועגן תיכף צוטרעטן צו ארגאניזירן א ברויטפארטייל און דאס אויסוויילן פון א רייע קאמיסיעס:

א קאמיסיע, אונטער דער אנפירונג פון יאנעק-יאנקעלעוויטש און פון שטעקן-מאכער, צוצוגרייטן קופאנען און דעם אפאראט צו צעטיילן די קופאנען צווישן די ארבעטער אין די פאכן;

א קאמיסיע, אונטער דער אנפירונג פון יוסף באסאק און מאריץ מעטאלאוויץ, צו שאפן לאקאלן פאר א ברויטפארטייל און פאר א קיך;

א קאמיסיע צו זאמלען און צו פארטיילן מלבושים, אונטער דער אנפירונג פון חנינא קראמארסקי און משה דזשאבאק;

א קאמיסיע פאר קאלפארטאזש פון אומלעגאלער ליטעראטור, אונטער דער אנפירונג פון בערנארד גאלדשטיין און משה סטאליאר;

א קאמיסיע צו ארגאניזירן און אנצופירן מיט א ברויטפארטייל, אונטער דער אנפירונג פון הערשל מעטאלאוויץ און עליע פילאזאף, מיט דער דאזיקער הילף-

אינסטיטוציע האב איך אנגעפירט זינט איר אנטשטייונג ביז צום אריינקום פון די דייטשן קיין ווארשע, זומער 1915.

עס איז אויך אויסגעטיילט געווארן א פינאנץ-קאמיסיע פון פינף פערזאנן: סאדאווסקי, נאכעמזאן, יאנקל לעווין, יאנעק-יאנקעלעוויטש און יוסף באסאק. סאדאווסקי איז דערוויילט געווארן פאר קאסירער. די דאזיקע קאמיסיע איז פאקטיש געווען דער עקזעקוטיוו פון דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע.

די דריי הילף-אינסטיטוציעס: ברויטפארטייל, פארטייל פון קליידער, און א קיך, אין וועלכער מ'זאל קענען קריגן א געקאכטן מיטאג אדער ארויסנעמען פאר די פאמיליעס א געקאכטן מאלצייט, האבן לויט דעם באשלוס פון דער ערשטער זיצונג פון יידישן ווירטשאפט-אקציע-קאמיטעט געדארפט דינען, ווי אפעראציע-באזעס פאר דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע.

די אינסטיטוציע פון קליידער-פארטייל האט נישט געהאט קיין אריכות ימים. הן די טוערס, הן די קאנסומענטן, האבן געפילט, אז דער דאזיקער טייל פון דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע האט אלע נעגאטיווע סימנים פון פילאנטראפיע, ער האט נישט און וועט נישט האבן אונטער זיך קיין באזע צו קאנען מאביליזירן די קאנסומענטן פאר געזעלשאפטלעכע צוועקן. דערפאר האבן די אנדערע צוויי אינסטיטוציעס, דער ברויטפארטייל און די קיך, תיכף געקריגן אן אנווען צווישן די יידישע ארבעטער און זיי זענען געווארן א זאמלפונקט און א מאביליזאציע-פאקטאר פאר געזעלשאפטלעכע צוועקן און פאליטישע קאמפן.

דאס אויסטיילן מיך, דעם גאר יונגן ארבעטער, צו שטיין בראש פון אזא וויכטיקער

קאמיסיע ווי פון ברויטפארטייל, איז פון אלעמען באטראכט געווארן ווי אן אויסדרוק פון צוטרוי צו מיינע פעיקייטן און איבערגעבנקייט צו דער ארבעטער-זאך. איך האב זיך געפילט געשמייכלט מיטן דאזיקן אויסוואל. נאך איצט, בשעת כ'שרייב די שורות, פיל איך דעם גוטן טעם פון דער חשיבות, וואס כ'האב אין יענעם טאג איבערגעלעבט.

דער ברויטפארטייל

גלייך נאך דעם, ווי די ערשטע זיצונג פון יידישן ארבעטער-ווירטשאפט-אקציע-קאמיטעט האט זיך פארענדיקט, איז סאדאוסקי מיט מיר אוועק אין דער מעכאנישער בעקעריי (יידן האבן אזא בעקעריי גערופן „פאראווע מיל“) אויף פראסטע-גאס. סאדאוסקי האט מיטן אייגנטימער פון דער בעקעריי אפגעמאכט א פרייז און די צאל פון די צווייפונטיקע ברייטלעך, וואס די בעקעריי דארף אנהייבן צושטעלן. אין עטלעכע טעג שפעטער האט אין א געוועלב אויף וואלינסקע-גאס נומער 5 זיך אנגע-הויבן דער ברויטפארטייל.

דאס אנהייבן דעם ברויטפארטייל האט ארויסגערופן גרויס אויפזען אויף דער יידישער ארבעטער-גאס. אויף די ארבעטער-בערזעס איז די נאכפראגע אויף קופא-גען געווען א סך גרעסער פון דער צאל ברייטלעך, וואס די בעקעריי האט צוגע-שטעלט. יעדן טאג האט די צאל ברייטלעך געמוזט פארגרעסערט ווערן.

אנגעהויבן האט זיך דער ברויטפארטייל מיט 1000 ברייטלעך א טאג, דערגאנג-גען צו 3000, און באדינט טעגלעך א צוויי טויזנט ארבעטער. א קורצע צייט איז דער הויפטצושטעלער געווען די בעקעריי אויף פראסטע-גאס, און דערנאך — די בעקע-ריי, וואס האט זיך געפונען אינעם פוילישן קווארטאל מיטן נאמען „סאלעץ“ (יידן האבן דעם קווארטאל גערופן „שילעץ“). די מעכאנישע בעקעריי פון שילעץ איז פארבליבן די צושטעלערין פון ברויט במשך דער גאנצער צייט פון דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע.

דער פרינציפ פון ברויטפארטייל איז געווען א פונט ברויט פאר א פערזאן, און העכסטנס 2 צווייפונטיקע ברייטלעך פאר א משפחה, אומזיסט, אדער פאר א מיני-מאלן אפצאל. די אפארטן צו פארטיילן די קופאגעס אין די פאכן זענען געווען די, וואס האבן באשטימט דעם פרייז און די צאל ברייטלעך פאר זייערע פאך-קאנסומענטן. זינט דעם ערשטן טאג, וואס דער ברויטפארטייל האט זיך אנגעהויבן — פריער אין געוועלב אויף וואלינסקע-גאס און שפעטער אין די קיכן — ביזן אריינקום פון די דייטשן קיין ווארשע, זומער 1915, בין איך געווען א נישט-באצאלטער פארוואל-טער פון דער דאזיקער אפטיילונג פון דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע. מיינע

פליכטן זענען געווען: די בעקעריי זאל צושטעלן דעם סכום באשטעלטע ברייטלעך, אליין פארטיילן אָדער באַזאַרגן די מענטשן, וועלכע זאלן מיר העלפן ביים פאַרטיילן, איינקאַסירן דאָס געלט און יעדע עטלעכע טעג אָפּגעבן סאַדאַווסקין אַ חשבון. סאַדאַווסקי, דער קאַסירער און קאַנטראַלער, פלעגט קומען אויפן ברויטפאַרטייל-פונקט זיך מיט מיר אָפּרעכענען און דורכשמועסן וועגן אַלע ענינים, וואָס האָבן געהאַט אַ שייכות מיט מיין פונקציע. נאָך סאַדאַווסקיס אַרעסט, זענען די קאַסירערס און קאַנטראַלערן געווען: אינזשעניר העלער און מאַניעק (מאַוריצי) אַזשעך. אינ-זשעניר העלער האָט דעם אַמט אָנגעהאַלטן אַ קורצע צייט, און פלעגט, פונקט ווי סאַדאַווסקי, קומען צו מיר זיך אָפּרעכענען. מאַניעק אַזשעך האָט, ווי קאַסירער און קאַנטראַלער, אַמטירט ביזן אַריינקום פון די דייטשן. מיט די איינקאַסירטע געלטער און מיט די חשבונות האָב איך געדאַרפט גיין צו אַזשעך אין זיין פּריוואַטער וווינונג. נישט קיין גרינגע אויפגאַבע האָב איך, ווי פאַרוואַלטער פון ברויטפאַרטייל, געהאַט פאַר זיך. די באַשטעלונגען און די רעקוויזיציעס פון רוסישן מיליטער האָבן באַדראַט דעם צושטעל פונעם נייטיקן סכום ברייטלעך אָדער אַז דאָס ברויט זאל בכלל נישט צוגעשטעלט ווערן. אַ סך נעכט האָב איך געמוזט פאַרברענגען אין דער בעקעריי אויפן שילעץ. צום גליק האָבן זיך אין ביוראָ פון דער שילעצער בעקעריי געפונען מענטשן, וועלכע זענען געווען פאַרבונדן מיט די סאָציאַליסטישע פאַרטייען, און באַצייטנס געלאָזט וויסן וועגן אַ מעגלעכער געפאַר, און ווען צו זיין אויפן פּלאַץ פון דער בעקעריי איידער דאָס מיליטער נעמט צו דאָס געבעקס ברויט. נישט איין מאָל איז אַן אָנגעלאָדענער פאַרגאַן מיט ברויט אַרויסגעפירט געוואָרן דורך אַ זייטיקן טויער און האָט אויסגעמיטן די מיליטערישע וואַך, וואָס האָט געהיט דעם אַריינפיר און דעם אַרויספיר.

עס האָט אויך נישט געפעלט קיין עגמת-נפש צוליב די גערעכטע און אומגע-רעכטע טענות, פּרעטענסיעס און פאַרלאַנגען פון די אַרבעטער-קאַנסומענטן. נישט ווייניק גריזאַטע איז געווען צוליבן פעלן פון געלט און פון דער צאַל ברייטלעך נאָכן פאַרטייל, און נישט ווייניק האַרצווייטיק און בושה — ווען מ'האַט אַנטדעקט די סיבה פונעם פעלן פון געלט אָדער פון ברויט — דאָס כאַפן ביי דער האַנט אַן אַרבעטער-קאַנסומענט לקחנען. און אַ מאָל איז אַזאַ סוביעקט געווען מער ווי אַ פּראַסטער אַרבעטער-קאַנסומענט...

די שוועריקייטן און די האַרצווייטיקן זענען אָבער קאַמפּענסירט געוואָרן מיט דערפאַרונג, מיטן באַקענען זיך מיט די לעבנס-באַדינגונגען פון גרויסע צאַלן אַר-בעטער און אַפילו מיט געוויסע פאַרהעלטענישן פון זייער פּריוואַטן לעבן. דאָס באַגעגענען זיך טאַגטעגלעך מיט הונדערטער מענטשן, מיט פלערליי טיפן און כאַ-ראַקטערן, מענער און פרויען, האָט סטימולירט אַן אַבסערוואַציע-פעיקייט, און די דערפאַרונגען זענען מיר גוט צו נוץ געקומען אין מיין ווייטערדיקן גאַנג פון געזעל-שאַפטלעכן און אַפילו פּריוואַטן לעבן.

דער דימיון און דער זכרון ברענגען ארויף בילדער און קלאנגען. אין דימיון שווימען אויף געשטאלטן, אין זכרון טויכן אויף קללות און ברכות, פיגורן און טיפן, ביזע ווערטער און פריידיקע קלות, און די געשטאלטן פון געוויסע פרויען, וועלכע האבן דעם בונד פערזאנליכערט אין א לעבעדיקן וועזן.

אט שטייט, ווי א לעבעדיקע פאר מיינע אויגן, א מיטליאריקע פרוי. דער מאן א רעזערוויסט, איז אַוועק אין מיליטער. זי פאַרלאַנגט אַ גרעסערע פאַרציע ברויט ווי ס'קומט איר לויט די צוגעטיילטע קופאַנען. איך זאָג זיך אָפּ צו דערפילן איר פאַרלאַנג. די פרוי שטעלט זיך אַוועק מיט די הענט אויף די באַקעס, שטערט דעם צוגאַנג פון די, וואָס שטייען נאָך איר אין דער רייע, און פּרעגט מיך מיט אַ שטרענג־קייט אין קול: „זאָגט מיר, וווּ איז דער חבר בונד? איך וויל רעדן מיט אים אַליין.“ אַט איז אַ צווייטע פרוי, אַן עלטערע, מיט אַ שטיפּיק אויפן קאַפּ, אַ מאַמע פון אַן אַרבעטער־קאַנסומענט. זי קומט אָפּט נעמען איר פאַרציע ברויט און אַלע מאָל האָט זי אַ גוט וואָרט פאַר מיר ווען איך טייל איר צו איר ברויטפאַרציע. און זי גיט צו מיר איין מאָל אַ זאָג: „דער חבר בונד זאָל לעבן הונדערט און צוואַנציק יאָר. ווען כ'קען, וואָלט איך אים אַוועקגעגעבן מיינס אַ חלק עולם־הבא. אַלע, וואָס קומען אַהער נאָכן ברויט, וואָלטן זאָג טייערן מענטש געדאַרפט געבן אַ חלק פון זייער עולם־הבא.“

און אויף מיין חשבון פעלן נישט קיין תרעומות און קיין לויבווערטער, קללות און ברכות פון די פרויען־קאַנסומענטן און ביזע רייד און חברישע לויבווערטער פון די מענער־קאַנסומענטן.

אַט שטייט אַ פרוי און צעשרייט זיך אויף אַ קול: „זעטס נאָר, מענטשן! מ'האַט אַוועקגעשטעלט אַ יונגן צוציק, און ער איז דאָס דער קייסער און וויל נישט געבן מער ווי ס'שטייט אין די קוויטלעך וואָס כ'האַב. אַן עלטערער מענטש וואָלט אַרייַנגעגאַנגען אין מיין פאַלאַזשעניע.“

און אַט הער איך דאָס צאַרטע קול פון אַ פרוי־קאַנסומענטיין: „פון וואָנען האָט איר, אַ יונגער מענטש, פוח צו שטיין אַזוי פיל שעהען אויף די פיס און צעטיילן צו אַזוי פיל מענטשן ברויט יעדן טאָג? איר קריגט כאַטש גוט באַצאָלט פאַר אייער אַרבעט? און ווען איך דערקלער איר, אַז אַלע די חברים און חברטעס, וועלכע זענען באַשעפטיקט ביים ברויטפאַרטייל און אין דער קיך, טוען זייער אַרבעט פרייוויליק, אַז אַ גראַשן באַלוינונג, קען זיך די פרוי נישט באַהערשן, און טרערן קאַפּיען איבער איר פאַראומערט פנים און זי גיט צו מיר אַ זאָג: „זאָל איך גאָט העלפן און אַ גוטער מלאך זאָל אייך באַשיצן.“

אַט זע איך דאָס פאַרכמורטע פנים און הער די ביזע רייד פון אַן אַרבעטער־קאַנסומענט: „איך זאָג דאָך אייך, כ'האַב פאַרגעסן די קוויטלעך אין שטוב און איר מוזט מיר געבן מיין פאַרציע ברויט.“ ווען איך דערקלער אים, אַז כ'קען אים נישט געבן קיין ברויט אַן קופאַנען, און איך בין גרייט אַוועקצולייגן זיין פאַרציע ברויט

ביז ער וועט צוריקקומען און ברענגען די קופאָנען, פאלט אויף מיין קאָפּ אַ קללה: „איר זאָלט געפרוּווט ווערן מיט מיין מזל“.

און אַט איז דאָס פנים און דאָס קול פון אַ פאַרהאַרעוועטן אַרבעטער. יעדעס מאָל, ווען ער קומט צו מיר און דערלאַנגט זיינע קופאָנען און קריגט זיין פאַרציע ברויט, פאַרהאַלט ער זיך אַ וויילע. זיין פנים לייכט אויף מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל און ער לאַזט פאַלן אַ ליבלעך וואָרט. איין מאָל זאָגט ער צו מיר אין אַ האַרציקן טאָן: „סי'איו, חבר, גאַרנישט אָפּצושאַצן דעם בונדס אויפטו מיטן פאַרטיילן די פאַרציעס ברויט און פון אייער אַרבעט יעדן טאָג ווי אַ פאַרטיילער“.

און אַט איז אַן עפיזאָד, געשען אין דער קיך אויף דזשיקע 14, אין אַ ווינטערטאָג פון סוף 1914: אין מיטן ברויטפאַרטייל בין איך געצוּווּנגען געווען אַראָפּצולויפן אויפן גאַס און פאַרהאַלטן אַ חבר, מיט וועמען כ'האַב געדאַרפט עפעס וויכטיקס צו דערליידיקן. דעם ברויטפאַרטייל האָב איך איבערגעגעבן אַן אַנדערן חבר און געלאָזט זיך לויפן פון די צוויי שטאַק שטיגן אַן אַ היטל, אַן אַ מאַנטל און אַן אַ שאַל. פון אַלע זייטן האָבן זיך געהערט געשרייען: „ווי לויפט איר נאַקעט? איר וועט זיך דאָך פאַרקלין“! און די אַרבעטער־קאַנסומענטן פאַרהאַלטן מיך. איינער טוט מיר אַן זיין פאַלטן, אַן אַנדערער — זיין היטל, אַ פרוי נעמט אַראָפּ איר שאַל און וויקלט מיט אים אַרום מיין האַלדז.

איך זיין און טראַכט וועגן דעם דאָזיקן אַמאָל. אין יעדן אַבר זינגט אַ פרייד. נאַסטאַליגיע? אַודאי איז דאָס אַ בענקשאַפט פאַר דעם יוגנטלעכן נעכטן. אָבער ווי זיס זענען די דאָזיקע דערינערונגען, און ווי קרעפטיק זיי ווירקן אויפן געמיט — אַ מחיה.

קאַסירערס און קאַנטראַלערן

ביי מיר איז פאַרבליבן אַ סענטימענט פאַר די דריי קאַסירערס און קאַנטראַלערן פונעם ברויטפאַרטייל: סאַדאַוּסקי, אינזשעניר העלער און מאַניעק (מאָריצ'י) אַזשעך. דער סענטימענט נעמט זיך דערפון, וואָס די דאָזיקע דריי חברים זענען געווען די ערשטע העכערע געזעלשאַפטלעכע באַאַמטע, פאַר וועמען כ'בין מיט מיין טעטי־קייט געווען פערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך.

ביז כ'האַב איבערגענומען די פונקציע פון אַ פאַרוואַלטער פונעם ברויטפאַרטייל, האָב איך איבער זיך נישט געהאַט קיין שום קאַנטראַל און בין פאַר קיינעם נישט געווען פערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך. די פאַרוואַלטונג פון פראַפעסיאָנעלן פאַכ־פאַראַיין האָט נישט געהאַט קיין עקזעקוטיווע און נישט קיין קאַנטראַל־אַמטן. אויך

ביים דערפילן מיינע ערשטע בונדישע פארטיישע פונקציעס — פארשרייטן די בונדישע צייטשריפט „די צייט“ און זאמלען געלט ביי די ארבעטער פון פאך פארן בונדישן רויטן קרייז — האב איך נישט געהאט קיין עקזעקוטיווע מאכט איבער זיך. כ׳האב איבערגעגעבן די געלטער אַ חבר מיטן נאָמען אַברהמל זייגערמאַכער און מיין אויפגאַבע איז געווען פאַרענדיקט.

די פונקציע פון אַ פאַרוואַלטער פון ברויטפאַרטייל האָט אָבער געהאַט אַלע אַספעקטן פון אַ געזעלשאַפטלעכן מאַנדאַט מיט קעגנזייטיקע התחייבותן. די בונדישע פאַרטיי איז געווען פאַראַנטוואַרטלעך פאַר אַנפאַרטרויען מיר אַזאַ וויכטיקן עפנט-לעכן אַמט, און איך האָב געהאַט אַ התחייבות לגבי דער באַוועגונג, וואָס האָט מיך מזכּה געווען מיט אַזאַ וויכטיקן עפנטלעכן אַמט. דעם קאַסירער און קאַנטראַלער האָב איך באַטראַכט ווי דעם אָפיציעלן פאַרטיי-עקזעקוטאָר.

דער סענטימענט נעמט זיך מסתמא אויך דערפון, וואָס די שמועסן מיט די קאַסירערס און קאַנטראַלערן זענען אַפט מאַל געווען לאַנגדויערנדיקע און נישט קיין לאַנגווייליקע. מיינע באַריכטן זענען געווען נישט בלויז טרוקענע געלט-חשבוֹרות, נאָר אויך שילדערונגען פונעם לעבן פון די אַרבעטער און פון דעם אויפפירן זיך פון די קאַנסומענטן בעת זייער באַקומען די צוגעטיילטע פאַרציעס ברויט. די פראַגעס און די געשפרעכן מצד סאַדאַווסקי, העלער און אַזשעך, און אויך זייערע אינסטרוקציעס, זענען געווען אינטערעסאַנט און באַלערנדיק, און איך האָב פון די געשפרעכן מיט זיי אַ סך גענאַסן.

ס׳איז דעריבער נישט קיין חידוש פאַר וואָס די דריי „קאַמיסאַרן“ פונעם ברויט-פאַרטייל האָבן זיך איינגענעסטיקט אין מיין געמיט און אין מיין זכרון און פאַר וואָס איך פיל די נויטווענדיקייט צו פאַרצייכענען דאָס, וואָס כ׳ווייס וועגן זיי, און ווי אַזוי כ׳האָב זיי געזען און געקענט.

סאַדאַווסקי

דער ערשטער קאַסירער און קאַנטראַלער פון ברויטפאַרטייל, סאַדאַווסקי, איז געווען אַן אומרו, ממש קוועקזילבער, און אַ באַרעדעוודיקער. אַ מיטלוווקסיקער, אַ סמוקלער — האָט ער, לויט זיין אויסזען, קליידונג און באַרעדעוודיקייט, געמאַכט דעם איינדרוק פון אַ קאַמיוואַיאַזשאַר. וועלכע עס איז באמת געווען זיין פראַפעסיע — ווייס איך נישט. אומבאַקאַנט איז מיר אויך זיין סטאַזש און זיין פאַליטישע און בונדישע קאַריערע ביז כ׳האָב זיך מיט אים באַגעגנט אין דער בונדישער ווירט-שאַפט-אַקציע. דער העכערער וואַרשעווער בונדישער פאַרטיי-אַקטיוו האָט וועגן סאַדאַווסקין שטאַרק אונטערגעמורמלט — אַ מענשעוויק, אָבער אַנערקענט און אַפגעשאַצט זיין איבערגעגעבנקייט, זיינע פאַרדינסטן און זיינע גרויסע מעלות ווי אַן אַרגאַניזאַטאָר.

סאַדאַווסקי האָט זיך פאַרנומען מיט אַלץ, וואָס עס האָט געהאַט אַ שייכות מיט

דער בונדישער ווירטשאפט־אקציע, מיט דער געשעפטלעכער און מיט דער געזעל־שאפטלעכער זייט, און געטראָגן דעם עול אויף זיין קאָפּ און אויף זיינע פלייצעס מיט אַ זעלטענער גרינגקייט.

דאָס אָפּגעבן סאָדאָוסקין באַריכטן איז געווען פֿאַר מיר אַ נח־תּרוּח, די קאָנ־ווערסאָציע — תּמיר אַ לעבעדיקע, און ס'איז שטענדיק עפעס געבליבן פֿון סאָדאָוו־סקיס אַ שמועס מיט מיר.

מיין מיטאַרבעט מיט אַט דעם אויסערגעוויינלעך פּעיקן מענטשן איז ליידער געווען אַ קורצע, בערך אַ 6 וואָכן. נאָכן אויסבראָך פֿון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז סאָדאָוסקי געווען דער ערשטער בונדיסט און דער ערשטער פֿון די אַקטיווע טוערס פֿון דער בונדישער ווירטשאפט־אקציע, אַרעסטירט און פֿאַרשיקט צו ווערן קיין סיביר. זינט זיין אַרעסט האָב איך זיך מיט אים מער נישט באַגעגנט.

נאָך דער מאַרץ־רעוואָלוציע אין רוסלאַנד האָב איך פֿון דער בונדישער פרעסע פֿון רוסלאַנד, וואָס איז צו מיר דערגאַנגען דורך דער שווייץ קיין בערלין, מיט סאָדאָוסקיס נאָמען זיך אָנגעטראָגן ווי פֿון אַ מענשעוויסטישן טוער און אָנפירער פֿון דער שטאַט־פֿאַרוואַלטונג (דאָכט זיך, שטאַט־פרעזידענט) פֿון סאַמאַראַ אָדער סאַראַטאָוו. זינט דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע האָב איך אין ערגעץ זיין נאָמען מער נישט באַגעגנט.

אין יאָר 1922, בשעת מיין באַזוך אין מאַסקווע ווי אַ דעלעגאַט פֿון קאַמבונד פֿון פּוילן צום פּלענום פֿון קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל, האָב איך זיך אין מאַסקווע באַגעגנט מיט ראָזאַ לעוויט. בעת מיין שמועס מיט איר האָב איך זיך נאָכ־געפרעגט אויף סאָדאָוסקין. איר ענטפּער איז געווען אַ ביטולדיקער האַנטזשעסט. אויסגעטייטשט האָב איך דעם דאָזיקן שטומען ענטפּער, אַז סאָדאָוסקי איז מסתּמא אַריבער צו די באַלשעוויקעס, וואָס איז צו יענער צייט געווען אַ טאַגטעגלעכע דער־שייננג. דאָס איז, נאַטירלעך, נישט מער ווי מיינס אַ השערה.

אין מיין געדעכעניש איז סאָדאָוסקי געבליבן די פּערזאָניפּיקאַציע פֿון אַ קלוגן, אינטעליגענטן, רירעוודיקן און פּעיקן סאַציאַליסטישן טוער, אַ מענטש מיט אַ פּעס־טער האַנט און מיט אַ געזונטן קאָפּ אויף די פּלייצעס און אַ מוסטער פֿון אַן ערשט־קלאַסיקן אַרגאַניזאַטאָר.

אינזשעניר העלער

דאָס האָבן ווי אויבער־משגיחים דעם אינזשעניר העלער און מאַניעק אַזשעך, האָט מיך געשטעלט פּנים־אל־פּנים מיטן פּראַבלעם: גבירים־סאַציאַליסטן. צי קען אַ גביר זיין אַ סאַציאַליסט, צי קענען יחידים־גבירים, וועלכע זענען אַקטיוו מיט זייער גבירישאַפט, אָפּערירן מיט פּאַבריקן, זענען גרויסע סוחרים, גוטבאַזיצערס, דאָס מיינט אַזעלכע, וואָס פּראַקטיצירן טאַגטעגלעך עקספּלואַטאַציע, אויך זיין גלייכ־צייטיק אַקטיווע סאַציאַליסטישע טוערס.

אינזשעניר העלער און מאַניעק אַזשעך זענען געווען אַקטיווע גבירים. העלער איז געווען אַ פּאַבריקאַנט, געהאַט שותפות מיט אַ צווייטן אינזשעניר, גאַלדע, אַ פּאַבריק פון עלעקטרישע אַרטיקלען אויף עלעקטראָלאַנע-גאַס, אין וועלכער ס'זענען געווען באַשעפטיקט עטלעכע צענדלינג פּוילישע אַרבעטער, מיינסטנס פּרויען. אַזאַ צאָל אַרבעטער אין אַ פּאַבריק האָט זיך בשעתו אין וואַרשע גערעכנט פאַר אַ גרויסע, אַזשעך ווידער איז געווען אַ גרויסער און אַקטיווער סוחר. פאַר מיר האָט זיך געשטעלט די פּראָגע ווי פאַרט זיך זייער אַקטיווע גבירשאַפט מיט אַקטיווער טעטיקייט ווי סאַציאַליסטן און בונדיסטן?

איך קלייב זיך נישט צו מאַכן אַ סאַציאַלאַגישע סטודיע פונעם פּראָבלעם „גבירים-סאַציאַליסטן“ אין מיינע מעמואַרן. איך וויל בלויז פאַרצייכענען, אַז שוין אין סאַמע באַגין פון מיינ פּאָליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט האָב איך זיך געטראָפן פנים-אל-פנים מיטן דאָזיקן פּראָבלעם.

מיטן אינזשעניר העלער האָב איך זיך צום ערשטן מאל באַגעגנט אויף דער דערעפענונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך. ער איז געווען איינער פון די פאַר-בעטענע געסט און נישט אַרויסגערופן קיין באַזונדערן אינטערעס.

עטלעכע טעג שפעטער האָט אינזשעניר העלער אָפּגעשטאַט אַ וויזיט אין קיך, באַטראַכט און אינספּעקטירט אַלי, וואָס האָט געהאַט אַ שייכות מיט דער דאָזיקער הילף-אינסטיטוציע. געקומען איז ער אין דער באַגלייטונג פון וויקטאָר שולמאַן (סענדער), סאַדאַווסקי און נאַכעמאַן און דער באַזוכער האָט אַרויסגערופן אַלעמענס אויפּמערקזאַמקייט. געוויסע פון העכערן עשעלאַן פון די בונדישע טוערס האָבן געוויסט ווער ס'איז דער גאַסט, אָבער דער ברייטער קרייז פונעם אַקטיוו האָט אים פון פּריער נישט געקענט. אַ שמועה איז געווען, אַז דער גאַסט האָט זיך באַשטייערט מיט אַ גרויסער סומע פאַר דער בונדישער ווירטשאַפט-אַקציע.

אויף מיר האָט אינזשעניר העלער געמאַכט אַן איינדרוק פון אַ טיפּישן ישיבה-בּחור, וועלכער האָט אַקערשט אַראַפּגעוואָרפן פון זיך דעם יידיש-טראַדיציאָנעלן טראַכט און אַנגעהאַנגען אויף זיך גוויישע בגדים. זיין באַזוך אין קיך האָט מיך קנאַפּ אינטערעסירט.

נאָך סאַדאַווסקיס אַרעסט האָט מיך יאַנקל לעווין אַוועקגעפירט אין העלערס פּאַבריק, אונדז פאַרגעשטעלט איינער פאַרן אַנדערן און מיר מיטגעטיילט, אַז דער חבר העלער פאַרטרעט סאַדאַווסקין. דער גייער משגיח פלעגט מיך באַזוכן אויף מיינ אַרבעטס-געביט אָדער איך פלעג דאַרפן גיין צו אים מיט די באַריכטן.

אין אַנהייב איז מיינ באַציונג צו העלערן געווען נישט קיין צו פּריינדלעכע — אַ בורזשואַ. דאָס אייז איז אָבער שנעל צעגאַנגען צוליב דער אויסערגעוויינלעכער פּריינדשאַפט, וואָס ער האָט צו מיר אַרויסגעוויזן. דאָס פאַרברענגען מיט העלערן ביים אָפּגעבן די באַריכטן איז געוואָרן פאַר מיר וויכטיק און אינטערעסאַנט.

אינזשעניר העלער איז געווען א גוטער קענער פון ליטעראטור און פון דער יידישער ליטעראטור. דערצו איז ער אויך געווען א גוטער און אינטערעסאנטער שמועסער, מיט א סך הומאר. באמערקנדיק אין מיר אן אייפער צום ליענען און אן אינטערעס פאר אלעם, וואס קומט ארום מיר פאר, אין לעבן און אין דער יידישער ליטעראטור, האט אינזשעניר העלער מיט מיר פארבראכט א סך צייט אין פלערליי שמועסן און איז געווארן פאר מיר א גייענדיקע ענציקלאפעדיע, פון וואנען כ'האב געשעפט ידיעות וועגן ליטעראטור און וועגן אנדערע קעגנשטאנדן.

פון מיינע שמועסן מיט אינזשעניר העלער בין איך געווארן געווארן, אז ער איז געווען א ישיבה-בחור, שפעטער אן עקסטערן, א צייט — אויך א בונדישער פארטיי-פונקציאנאר, און אז נאך דער פארשפילטער רעוואלוציע פון 1905, איז ער אוועק קיין אויסלאנד און געענדיקט אין לייפציג אן אינזשענירן-שולע.

מיט גרויס באדויער האב איך אויפגענומען די ידיעה, אז אן אנדערער חבר נעמט איבער די פונקציע פון א קאסירער און קאנטראלער פונעם ברויטפארטייל, די באציונגען מיט העלערן זענען אבער נישט איבערגעריסן געווארן, בין מין געצווונגענעם פארלאזן ווארשע אין דעצעמבער 1915, האב איך אויסגענוצט יעדע געלעגנהייט זיך מיט אים צו באגעגענען און אריינכאפן א שמועס מיט אים. זיינע באמערקונגען און ידיעות וועגן ליטעראטור און וועגן אנדערע ענינים זענען מיר גוט צו נוצן געקומען, אויך זיינע דירעקטע און אגב-אורחאדיקע באמערקונגען און אינפארמאציעס וועגן דייטשלאנד, דער דייטשישער באפעלקערונג און דייטשישער ליטעראטור זענען מיר צו נוצן געקומען בעת מיינ צוויי און א האלב יארן אויפ-האלט אין דייטשלאנד.

נאכן אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה איז מיט דער פערזאן פון אינזשעניר העלער פארבונדן געווען א געשעעניש, וואס האט אויפגעטרייסלט די סאציאליסטישע ארבעטער-באוועגונג פון ווארשע.

ווינטער 1915 האט העלערס פאבריק פון עלעקטרישע ארטיקלען געארבעט פארן געברויך פון רוסישן מיליטער און גענייטיקט זיך אין א גרעסערער צאל ארבעטער. צווישן די צוגענומענע ארבעטער זענען אויך געווען א 10-12 יידישע מיידלעך, צווישן וועלכע ס'האבן זיך געפונען עטלעכע פון ארום דער בונדישער ארבעטער-קיך און א יידישער מעכאניק. די פון פריער באשעפטיקטע פוילישע ארבעטער האבן ארויסגעשטעלט א פאדערונג צו באזייטיקן די יידישע ארבעטער. העלער האט די פאדערונג אפגעווארפן און די פוילישע ארבעטער האבן פאר-שטריקט. אינזשעניר העלער האט די שטרייקערס געענטפערט מיט אן אולטימאטום: צוריקצוגיין צו דער ארבעט אין א באשטימטן טערמין און דער הויפטפירער פון שטרייק זאל באזייטיקט ווערן.

דער שטרייק אין העלערס פאבריק האט ארויסגערופן אן אויפרודער צווישן די יידישע ארבעטער און א פארביטערונג אין בונדישן אקטיוו.

די ווארשעווער יידישע ארבעטער האָבן נאָך נישט געהאַט פאַרגעסן די קאַמפּן, וואָס זענען זומער 1914 פאַרגעקומען צווישן די יידישע געגריועטע שוסטערס און די פּוילישע שוסטער-אַרבעטער פון בראַכעסעס מעכאַנישער שיכפאַבריק, און מורא געהאַט פאַר אַן איבערחזרונג פון אַזאַ קאַמפּ אין העלערס פאַבריק, און דאָס נאָך — אונטער די ספּעציפּיש שווערע באַדינגונגען פונעם צאַרישן מיליטערישן רעזישם. פאַרן בונדישן אַקטיוו איז דער געלער אַנטי-יידישער שטרייק אין העלערס פאַבריק געווען אַ ביטערע איבערלעבונג. די אַקציע-פאַראייניקונג פון די סאַציאַליסטישע פאַרטייען, די „ראַדע“, די געמיינזאַמע ראַיאָן-קאַמיטעטן אין דעם געמיינזאַמען אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט, איז געווען אַ באַלואָם פאַר זייערע אינטער-נאַציאָנאַליסטישע געשטימטע הערצער, אַ פאַרווירקלעכונג פון אַ טרוים, וואָס זיי האָבן גענערט אין משך פון לאַנגע, לאַנגע יאָרן און געלייגט גרויסע האַפענונגען פאַר דער נאַענטסטער צוקונפּט — אין קאַמפּ קעגן צאַריזם, קעגן דער מלחמה און פאַר דער גענאַרטער רעוואָלוציע אין רוסלאַנד. און מיט אַ מאָל — אַזאַ אומגליק: אַ געלער אַנטי-יידישער שטרייק אין אַ פּראָספּערידנדיקער פאַבריק אין מלחמה-צייט, אין אַ צייט ווען טויזנטער אַרבעטער זענען אַרבעטלאָז, און דערצו נאָך — אין אַן אַרגאַניזירטער פאַבריק, וואָס געפינט זיך אונטער דער השפּעה פון אַ רעוואָלוציאָנער-סאַציאַליסטישער פאַרטיי, פון ס.ד.פ.ל.-ראַזלאַמאַווצעס. אין בונדישן אַקטיוו האָבן זיך געהערט שטימען צו גיין „נאַ צאַלעגאַ“, זיך נישט אַפּשטעלן פאַר קיין שום זאַך, אַפילו פאַר געשלעגן, און צעברעכן דעם געלן שטרייק. ס'האָבן זיך אויך געהערט שטימען, אַז בונד זאָל פאַדערן די באַזייטיקונג פון די ראַזלאַמאַווצעס פון די געמיינזאַמע צווישן-פאַרטיישע אַרגאַניזאַציעס, אַדער בונד זאָל אַרויסטרעטן פון די דאָזיקע אַרגאַניזאַציעס.

דער סיכסוך איז אַריבער צו דער „ראַדע“. בונד האָט געשטעלט צוויי קאַטעגאָרישע פאַדערונגען: תּיפּף פאַרענדיקן דעם שטרייק קעגן דער באַשעפּטיקונג פון די צוגענומענע יידישע אַרבעטער, אויב די ראַזלאַמאַווצעס וועלן נישט פאַר-ענדיקן דעם שטרייק — באַזייטיקן זיי פון דער „ראַדע“ און פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט. אויף אַ רייע ספּעציעלע זיצונגען איז דער ענין פון שטרייק אין העלערס פאַבריק דיסקוטירט געוואָרן און אַרויסגערופן העפּטיקע צווישן-פאַרטיישע שטרייטן. די ראַזלאַמאַווצעס האָבן מיט קאַוואַזיטישע פּלפּולים און דריי-דלעך געפרוּווט פאַרטיידיקן דעם אַרויסגערופּענעם שטרייק. דער רעזולטאַט איז געווען, אַז דער שטרייק האָט די „ראַדע“ פאַרענדיקט אויף די באַדינגונגען פון העלערס און פון בונד. דער הויפטפירער פון שטרייק האָט פאַרלאָזן די פאַבריק. דער אויסגאַנג פון שטרייק אין אינזשעניר העלערס פאַבריק האָט אַרויסגערופן אַ סך פּרייד ביי די יידישע אַרבעטער פון וואַרשע און אַן אמתע שמחה ביים בונדישן אַקטיוו, וועלכער האָט מיט דער פאַרענדיקונג פון שטרייק געהאַט צו פאַרצייכענען עטלעכע טרוימפּן: דער ערשטער געלער שטרייק אין וואַרשע איז אויף אַ ווערדיקן

אופן צעשמעטערט געווארן און ס'זענען פארבליבן ווייטער נארמאל פונקציאנירן די אינהייטלעכע צווישן-פארטייִשע ארגאניזאציעס.

באזונדערס צופרידן איז דער בונדישער אקטיוו געווען פון דער האלטונג פון אינזשעניר העלער בשעת דעם אויסבראך און אין גאנג פונעם שטרייק. זיין פרעס־טיזש איז פארשטארקט געווארן אפילו צווישן די בונדישע קנאים, וועלכע האבן פריער נישט גערן געזען זיין פארבינדונג מיט דער בונדישער ווירטשאפט־אקציע און זיינע אפטע באזוכן אינעם לאקאל פון דער קיך.

פאר מיר איז דער שטרייק אין העלערס פאבריק געווען א גוטע לעקציע און א גוטע דערפארונג וועגן דעם ענין „געלע שטרייקן“, די דאזיקע דערפארונג איז מיר גוט צו נוי געקומען אין מיין שפעטערדיקער פאליטישער טעטיקייט.

אינזשעניר העלער האט נישט געהערט צו די פירנדיקע פאליטישע טוערס פון בונד אין ווארשע. ער האט נישט געהערט צו קיין פאליטישער אדער פראפאגאנדישער אינסטאנץ. ער איז געווען טעטיק ארום בונד און נישט דירעקט אין דער בונדישער באוועגונג. אין דער צייט פון דער דייטשישער אקופאציע האט זיך העלער געפונען צווישן די ארעסטירטע סאציאליסטישע טוערס, וואס די דייטשישע אקופאציע-מאכט האט פארשיקט אין די קאנצענטראציע-לאגערן.

איך ווייס נישט די סיבה, וואס האט דעם אינזשעניר העלער באווייגן נאך זיין צוריקקומען פון לאגער זיך אפצורוקן פון יעדער עפנטלעכער געזעלשאפטלעכער טעטיקייט. נאך מיין צוריקקער קיין ווארשע, זומער 1918, האב איך דעם אינזשעניר העלער מער נישט געטראפן ביי קיין בונדישע אקטיוויטעטן, און זעלטן זיך מיט אים באגעגנט אפילו אויף א פריוואטן אופן.

געשטארבן איז אינזשעניר העלער אין א יונגן עלטער. אין מיין געדעכעניש איז פארבליבן א סענטימענט פאר דעם דאזיקן גביר, פאבריקאנט און אויפריכטיקן סאציאליסט, פאר דעם אינטעליגענטן און הארציק-פריינדלעכן מענטש, פון וועמענס וויסן איך האב א סך פראפיטירט.

מאָניַעק (מאָריצי) אָזשעך

מאָניַעק (מאָריצי) אָזשעך איז אין די יאָרן צווישן די צוויי וועלט־מלחמות געווען אַ באַקאַנטע בונדישע פיגור אין וואַרשע.

געשטאַמט האָט מאָניַעק אָזשעך פון אַ רייכער משפּחה, פון גרויסע סוחרים און הויזבאָיאָזערס. דער גרויסער באַזאַר אויף שוויצענטע־יערסקע־גאַס אין וואַרשע איז גערופן געוואָרן „אָזשעכס באַזאַר“. זינט דעם פאַרענדיקן דעם אַוניווערסיטעט און זיין צוריקקום קיין וואַרשע, ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה, ביז צום אויסבראך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז אָזשעך געווען אַן אַקטיווער געשעפטסמאַן. אַנגעהויבן זיין בונדישע טעטיקייט האָט מאָניַעק אָזשעך נאָך ווי אַ סטודענט, ווי מיר דוכט זיך — אויפן אַוניווערסיטעט אין בריסל, בעלגיע, אויפן עקאָנאָמישן

פאקולטעט. נאָכן צוריקקומען קיין וואַרשע האָט ער פאַרגעזעצט זיין טעטיקייט ווי אַן אַקטיווער טוער פון בונד.

ווינטער 1915 נעמט אַזשעך איבער פון אינזשעניר העלער די פונקציע פון קאַסירער און קאַנטראַלער פונעם ברויטפאַרטייל פון דער בונדישער ווירטשאַפֿט-אַקציע.

זיין ערשטע עפנטלעכע טעטיקייט אין וואַרשע איז געווען פאַרבונדן מיטן בונד-דישן אַרגאַן „לעבנס־פּראָגען“. ער האָט דאָרט געשריבן אַרטיקלען אויף עקאָנאָמישע טעמעס. מיט דער בונדישער פרעסע איז ער געווען פאַרבונדן ביזן אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

אין משך פון לאַנגע יאָרן איז מאַניעק אַזשעך אַ בונדישער ראַטמאַן אין וואַרשעווער שטאַטראַט. אין די בונדישע ערשטער־מיי־דעמאָנסטראַציעס מאַרשירט ער תמיד אין די ערשטע רייען.

נאָכן אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה איז מאַניעק אַזשעך געווען איינער פון די ערשטע בונדיסטן, וואָס האָבן זיך געפונען ווי פליטים אין ליטע. אין קאָוונע פאַרנעמט ער זיך מיט אַרגאַניזירן הילף פאַר זיינע חברים און מיט שרייבן קאַרעספּאָנדענציעס אין אַמעריקאַנער „פאַרווערטס“. פון אַ שיף, וואָס דאַרף אים פירן אין אַ מער געזיכערטן אַרט, ווערט ער אַראָפּגענומען פון די דייטשן. ער קומט צוריק קיין פּוילן און ווערט דער וויכטיקסטער און אויטאָריטאַטיווסטער פירער פונעם אונטערערדישן בונד אונטער דער נאַצישער הערשאַפֿט.

אין די יאָרן פון מייין טעטיקייט אין בונד, ביז האַרבסט 1921, האָט אַזשעך נישט פאַרנומען קיין אַפיציעלן אַמט אין דער בונדישער פאַרטיי־אַנפירונג. ער איז אָבער געווען וואָס מען רופט, אַ „גרויע עמינענץ“, איינער וואָס געפינט זיך הינטער די קוליסן און מיט וועמען מען באַראַט זיך אין וויכטיקע ענינים. אַזשעך פלעגט אַפט פאַרבעטן ווערן אויף פאַרשיידענע פאַרטיי־באַראַטונגען, באַזונדערס ווען ס'האַט זיך געהאַנדלט אין עקאָנאָמישע ענינים. ער באַטייליקט זיך אויך אין אַלע בונדישע קאַנפּערענצן און צוזאַמענפאַרן, ווי אַ דעלעגאַט אָדער ווי אַ גאַסט מיט באַראַטונג־רעכט.

דער אַקטיוו פון בונד אין וואַרשע, אַפילו דער לינקער פּראָ־קאָמוניסטישער אַקטיוו פון בונד, האָט קיין מאָל נישט קוועסטאַנירט די אויפריכטיקייט פון מאַניעק אַזשעךס סאָציאַליסטישע איבערצייגונגען און געפירט מיט אים אַ קאַמף נאָר אויף דער ליניע פון זיינע מענשעוויסטישע איינשטעלונגען, און דערביי רעספעקטירט זיין פּערזענלעכן מוט.

איידער איך בין צום ערשטן מאָל אַוועק אין דער וווינונג פון מאַניעק אַזשעך איבערצוגעבן מיינע באַריכטן פונעם ברויטפאַרטייל, אַרום פעברואַר 1915, האָט נאָכעמואַן מיט מיר געקנעלט אַ פרשה „גבירים־סאָציאַליסטן“ : אַז יחידים־גבירים,

אפילו ווען זיי זענען אקטיוו אין זייער גבירישאפט, קענען זיין גוטע, אויפריכטיקע און איבערגעגעבענע סאציאליסטן. ווי א ביישפיל האט מיר נאכעמאן דערציילט די געשיכטע פון פרידריך ענגעלס, אז ענגעלס איז געווען א פראקטיצירנדיקער גע- שעפטמאן. אויך דער נישט לאנג פארשטארבענער פארזיצער פון דער מעכטיקער סאציאל-דעמאקראטישער פארטיי אין דייטשלאנד, זינגער, איז געווען א באנקיר. און ווי אויף נאענטע ביישפילן האט ער אנגעוויזן אויף אינושעניר העלער, וויסנדיק מיין רעספעקט פאר העלערן. ער האט דערציילט, אז דער מענטש, מיט וועמען כ'האב אים געהאט געטראפן זיצן און שמועסן בעת מיינעם א באזוך אין דער סטאזאזשישעניע, איז געווען אינגאנצן ראבע, א מיליאנער און איינער פון די אקטיווע לאנגיאריקע טוערס פון ס.ד.ק.פ.ל. און איצטיקער ראזלאמאזויען. נאכעמאן האט מיר אויך אנגעזאגט, אז כ'זאל זיך נישט דערוועגן דעם חבר, צו וועמען כ'וועל גיין מיט די באריכטן, אנצורופן "חבר" אין זיין ווינונג. ער האט מיט מיר איינגעקנעלט די נייטיקע פוילישע ווערטער, וואס כ'דארף באנוצן בעת מיינע ערשטע באזוכן אין פאל אויב די דינסט אדער אזשעכס פרוי וועט מיך אויפנעמען.

ווען כ'בין צום ערשטן מאל אריינגעקומען אין מאניעק אזשעכס פרויוואטער ווינונג אויף דזיעלנע נומער 4, אין דער קאמעניצע, וואס האט געהערט צו אזשעכס פאמיליע, האט מיך אויפגענומען די פוילישע דינסט. די רייכקייט פון דער ווינונג איז געווען פאר מיר אן איבערראשונג. אין מיינע אויגן האט דעמאלט די רייכקייט פון דער ווינונג פון גביר און חסיד בערלעווי, פון די עלטערן פון מיין חדר-חבר אברהמל בערלעווי, אויסגעזען קבצניש אין פארגלייך מיט דער רייכקייט פון מאניעק אזשעכס ווינונג.

א צווייטע איבערראשונג איז פאר מיר געווען מאניעק אזשעכס פרוי, וואס האט מיך איבערגענומען פון דער פוילישער דינסט. דערוען האב איך א יונגע שיינע דאמע, רייך און עלעגאנט געקליידט, באהאנגען מיט טייערע צירונג. כ'האב געקוקט און געגאפט אויף דער רייכקייט און עלעגאנץ פון דער קליידונג און אויף דער שיינקייט פון דער צירונג. אזא רייכע און עלעגאנט געקליידטע פרוי האב איך אין מיין פריערדיקן לעבן קיין מאל נישט באגעגנט, סידן די "קאמעליען-דאמע" אויף דער בינע פון פוילישן טעאטער.

די גרעסטע איבערראשונג איז אבער פאר מיר געווען מאניעק אזשעך גופא. א נידעריקער, א פול פנים מיט ראזלעכע באקן, שיקלדיקע אויגן, אנגעטאן אין א געבלימלטן זיידענעם שלאפראק און אין שטעקלאטשן — האט ער געמאכט אויף מיר א פריקרען איינדרוק.

קומענדיק אן אנדער מאל מיט די חשובות אין מאניעק אזשעכס ווינונג, בין איך שטיין געבליבן א פריטשמעלעטער פון דער סצענע, וואס כ'האב דערזען. אין גרויסן עסזאל זענען ארום דעם טיש געזעסן א גרופע רייך-געקליידטע מענער און פרויען, און צווישן זיי — אויך אפיצירן אין זייערע בליטשעדיקע מונדירן און זיך

געלאזט ווילגיין. די סצענע האָט מיך שאַקירט. מילא, אַז אַ יחיד אַ גביר קען זיין אויך אַ סאַציאַליסט, איז מיר שוין געקראַכן אין קאַפּ אַריין, אָבער חברן זיך מיט רוסישע צאַרישע אָפיצירן און הוליען מיט זיי ביי זיך אין שטוב — דאָס האָט זיך נישט געקענט פּאַטופּען אין מיין יונגן פּרימיטיוו-פּראָלעטאַרישן מוח. נאָכן דאָזיקן באַזוך האָב איך זיך אָפּגעזאָגט צו האָבן מיט אַזשעכן וועלכע ס'איז באַציונגען און זיך אָפּגעזאָגט פון אַמט פון פּאַרוואַלטער פון ברויטפּאַרטייל.

ס'האָט גענומען עטלעכע טעג און עס זענען געווען לאַנגע שמועסן מיט מיר פון אַ רייע חברים און אויך אַ האַרציקער געשפּרעך מיט סענדערץ (וויקטאָר שולמאַן), וועלכער האָט לאַנג און ברייט מיר געגעבן צו פּאַרשטיין די מנהגים און די „ביטערע נויטווענדיקייטן“ פון דער געשעפטוועלט, ביז מען האָט מיך באַוווּיגן צוריקצוציען מיין רעזיגנאַציע און ווייטער גיין צו אַזשעכן אַהיים מיט די באַריכטן.

דער וויכטיקסטער פּאַר מיר אַרגומענט פּאַר צוריקציען מיין רעזיגנאַציע איז געווען, אַז אַ פּאַראַנטוואָרטלעכער פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער טוער קען נישט אייגנוויליק לייגן קיין אָנפּאַרטרויטן מאַנדאַט. דאָס קען מען טאָן נאָר מיט דער הסכמה פון דער אינסטאַנץ, וואָס האָט דעם מאַנדאַט אָנפּאַרטרויט. דעם מאַנדאַט ווי אַ פּאַרוואַלטער פונעם ברויטפּאַרטייל — האָבן די חברים מיט מיר איינגעטענהט — האָסטו געקריגן פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט, וואָס איז דערוויילט געוואָרן אויף אַן אַלגעמיינער דעלעגאַטן-פּאַרזאַמלונג, און שפּעטער — פון דער דערוויילטער פּאַרזאַמלונג פון די קאָנסומענטן אין קיך. רעזיגנירן קענסטו בלויז ווען די פּאַרוואַלטונג פון דער קיך וועט אָננעמען די רעזיגנאַציע. און ווען די פּאַר-וואַלטונג האָט מיין ווענדונג אָפּגעוואָרפּן, האָב איך ווייטער דערפילט די פּונקציע פון אַ פּאַרוואַלטער פונעם ברויטפּאַרטייל.

מיין ווידערווילן צו אַזשעכן ווי קאַסירער און קאַנטראַלער פונעם ברויטפּאַרטייל, ווי מיין משגיח, האָט אָנגעהאַלטן אַ לענגערע צייט. מיר איז אויך דערווידער געווען זיין באַציונג צו מיר: אַ קאַלטע, אַ רעזערווירטע, זיינע שאַרפע און שפיציקע פּראַגן און באַמערקונגען, זיין טראַקטירן מיך, ווי כ'וואַלט געווען אַ סאָלדאַט אויף סלוזשבע, האָבן מיך דענערווירט און איך האָב זיך געבונטעוועט.

ווען כ'האָב דערציילט מיינע דעמאָלטדיקע עלטערע חברים און פּריינד וועגן מיין ווידערווילן צו אַזשעכן ווי קאַסירער און קאַנטראַלער, פלעגן זיי רעאַגירן מיט אַ שמייכל און זיך באַמיט מיך צו באַרויכן מיט סתם ווערטער.

פירנדיק מיט נאָכעמזאָנען איינע פון די אומצאָליקע שמועסן, האָב איך פּאַר אַ גאַווינע איבערגעחזרט מיין ווידערווילן צו אַזשעכן. נאָכעמזאָן האָט מיר ביז געענטפּערט: „הערט, יונגער חבר הערשל, דער בונד איז נישט קיין טאַנצוואַל, וווּ מען קען זיך אויסקלייבן אַ פּאַרטנערקע צום טאַנצן לויטן אייגענעם געשמאַק. אין געזעלשאַפטלעכן לעבן באַגעגנט מען זיך מיט פּאַרשיידענע טיפּן און כאַראַקטערן. די פּראַגע איז נישט, צי דער געגעבענער מענטש געפעלט אָדער געפעלט נישט,

נאָר צי ער פירט אויס די אויפגאָבע, וואָס ס'איז אים אָנפאַרטויט געוואָרן. איר האָט קיין מאָל נישט געגעבן וועלכן ס'איז מאַטיוו, וואָס זאָל באַרעכטיקן אייערע ווייענישן און קרעכצענישן. אַלץ, וואָס איר דערציילט וועגן דער באַציונג פון חבר מאַניעק צו אייך, איז אַ באַווייז, אַז ער נעמט ערנסט און פאַראַנטוואָרטלעך זיין אויפֿ-גאַבע. מיר קענען אים לענגער און בעסער ווי איר קענט אים, און מיר קענען אויך זיין ווערטפולקייט. ווען איר וועט זיין לענגער אין אונדזער באַוועגונג, וועט איר פאַרשטיין, אַז מאַניעקס האַרטער אופן פון באַהאַנדלען געזעלשאַפטלעכע ענינים קען זיין נוצלעכער, ווי די סאַכאַרין-זיסע רייז פון אַנדערע חברים."

נאָכעמזאָנס אַפּשייגעצן מיך איז מיר אַריין אין קאַפּ. כ'האַב אָנגעהויבן ערנסטער טראַכטן וועגן מיין ווידערווילן צו מיין פאַרטיי-עקזעקוטאָר און צו קוקן אויף אים מיט אַנדערע אויגן. איך האָב אָנגעהויבן פאַרשטיין זיינע האַנדלונגען, דעם ווערט פון זיינע פּראָגן, באַמערקונגען און אינסטרוקציעס און געקריגן רעספעקט פאַר דער לאַגישקייט און פּרעזיווקייט פון זיין באַהאַנדלען ענינים פון אַ פּראַקטישן און פון אַ געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער.

אין דער גאַנצער צייט פון אונדזער געמיינזאַמער טעטיקייט אין בונד זענען די באַציונגען צווישן אַזשעכן און מיר געווען קאָרעקטע, רעספעקטפולע און פאַר-טייטש-חברישע, אָבער נישט קיין פּערזענלעך-אינטימע און פּערזענלעך-פּריינד-שאַפטלעכע. די באַציונג פון אַזשעכן צו מיר קען מען אויסדריקן אין די ווערטער: רעזערווירט און מיט אַ דיסטאַנץ; איר זייט איר און איך בין איך. אין פּרט פון חברישע באַציונגען בין איך ביי אַזשעכן נישט געווען קיין אויסנאַם. אַזאַ באַציונג האָט מאַניעק אַזשעך געהאַט צו אַלע אַנדערע בונדישע טוערס, אַפילו צו די שפיצן פון דער בונדישער פאַרטיי-אַנפירונג, מיטן אויסנאַם פון מעדעם און פון וויקטאָר שולמאַן. צו מעדעמען האָט זיך אַזשעך באַצויגן מיט אַ דרך-ארי, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט אונטערטעניקייט, און צו שולמאַנען — מיט אַן אינטימער פּריינד-שאַפט.

זינט דעם אַריינקום פון די דייטשן קיין וואַרשע, זומער 1915, ביז צו מיין פאַרלאָזן דעם בונד, האַרבסט 1921, איז מיר אויסגעקומען זיך זעלמן צו טרעפן מיט אַזשעכן ביי קאַנקרעטער פאַרטיי-אַרבעט. איך געדענק בלויז איין פּאַל, ווען כ'בין צוזאַמען מיט אים אַרויסגעטראַטן אויף איין טריבונע. געווען איז דאָס אויף אַ וואַל-מיטינג צום שטאַטראַט אין וואַרשע אין 1919. איך געדענק אָבער זייער גוט דעם שווערן צוזאַמענשטויס, וואָס איך האָב מיט אים געהאַט אויפן בונדישן פאַרטיי-צוזאַמענפאַר אין קראַקע, פּסח 1920.

אויפן דאָזיקן בונדישן פאַרטיי-צוזאַמענפאַר האָב איך זיך געפונען אין אַן אויסערסט-שווערער לאַגע, איך בין אַרויסגעטראַטן פון דער לינקער פּראַקציע און געפאַרעוועט שבת פאַר זיך, פאַרנומען, אַזוי צו זאָגן, די עקסטרעמסטע פּאַזיציע: תיכף אַריינטרעטן אין קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל. מיין רעדע אויפן צוזאַמענ-

פאר האט געדארפט באגרינדן מיין ספעציפישן שטאנדפונקט. איך האב געדארפט פירן א העפטיקע פאלעמיק מיט די בערן און פוקסן פון רעכטס, און א פאלעמיק מיט מייערע לאנגיאריקע מיינונג-גענאסן פון דער לינקער פראקציע.

מאניעק אַזשעך איז געווען אַ מייסטער פון מאַכן צווישנרופן. וויי איז געווען דעם יעניקן, אויף וועמען ער האט זיך אָנגעזעצט, בפרט, ווען ער האט זיינע צווישן-רופן אָנגעפילט מיט סאַרקאָזם און חוזק. חנינא קראַמאַרסקי, וועמענס רעדע ס'איז אַגב געווען איינע פון די בעסטע אויפן צוזאַמענפאַר, איז אויפן צוזאַמענפאַר געווען אַ טראַגיש-קאַמישער קרבן פון אַזשעכס צווישנרופן.

בשעת מיין רעדע האט אַזשעך מיך באַהאַלט מיט שאַרפע, בייע, שפיציקע און סאַרקאַסטישע צווישנרופן. איך בין בשעתו געווען אַ געניטערער עפנטלעכער רעדנער פון חנינא קראַמאַרסקין און צוריקגעשלאָגן אַדער אינגאַריט אַזשעכס צווישנרופן. זיי האָבן אָבער אָנגעהויבן צו ווערן פאַר מיר געפערלעך. האָב איך אַוועקגעלייגט אויפן רעדנער-פּולפּיט די פאַרצייכנטע נאַטיצן, געמאַכט אַ שריט פאַרויס צום ראַנד פון דער טריבונע און טייטלענדיק מיט אַ פינגער אין דער ריכטונג, וווּ אַזשעך איז געזעסן, צו אים אַ געשריי געטאָן: „העי, פאַניטש, איר וועט אויפהערן אייערע כּאַלערעדיקע שטיק, וואָס די בעלפּערס פון די גימנאַזיעס און אוניווערסיטעטן האָבן אייך אויסגעלערנט פאַר אייער רייכן טאַטנס געלטער? פּדי צו קענען שטיין אויף אַט דער פאַרטיי-טריבונע, האָב איך געמוזט ביי אַ קאַפּטשעדיק לעמפל, אין די שפּעטע נאַכט-שעהען, נאָך אַ שווערן טאַג פיזישער אַרבעט, אויס-קעמפן דאָס ביסל וויסן, וואָס איך פאַרמאַג. אויב איר וועט ווייטער פראַווען אייערע שטיק, וועל איך אייך שיקן אַלץ וואָס געפינט זיך אויפן פרעזידיום-טיש אין אייער קאַפּ אַריין — ס'זאל אייך עפענען דעם קאַפּ און אייך געבן אַ בעסערע לעקציע, ווי ס'האַבן אייך געגעבן אייערע פראַפעסאָרן. שווייגט, פאַנסקי זינדל!“ מאַניעק אַזשעך האָט מיך מער נישט באַלעסטיקט מיט קיין צווישנרופן. דער דאָזיקער קאַנפּליקט האָט נישט געשטערט ווייטער אַנצוהאַלטן די קאַרעקטע, רעספּעקטפולע און פאַר-טייטש-חברישע באַציונגען.

נאָך דער שפּאַלטונג פון בונד אין 1921 זענען אונדזערע באַציונגען פולשטענדיק איבערגעריסן געוואָרן. ביי צופעליקע באַגעגענישן פלעגן מיר זיך אַפילו נישט באַגריסן.

אין 1928 האָבן מיר, אַזשעך און איך, זיך געפונען אין מאַסקווע. געקומען זענען מיר צוליב פאַרשיידענע ענינים: איך, צוליב קאַמוניסטיש-פאַרטייטשע און אַזשעך — צוליב האַנדלס-אַנגעלעגנהייטן. מיר האָבן געוויינט אין אייך האַטעל, באַגעגנט האָבן מיר זיך אין דער פּאָיע פּונעם יידישן טעאַטער און זיך באַגריסט מיט אַ קוים באַמערקבאַרן שמייכל און מיט אַ לייכטן שאַקל מיטן קאַפּ. איין מאָל אין אַן אַוונט בין איך געזעסן אין האַטעל-רעסטאָראַן מיטן געוועזענעם סייס-דעפּוטאַט וואַיע-וודסקי און אַזשעך איז אָנגעקומען בשעת מיר האָבן געגעסן און געשמעסט. וואַיע-

וודסקי און אַזשעך האָבן זיך געקענט. וואַיעוואַדסקי האָט אים פאַרבעטן זיך צוצוועצן צו אונדזער טישל. אַזשעך האָט דעם אַנבאַט אַנגענומען. וואַיעוואַדסקי האָט מיט דער באַקאַנטער פּוילישער צערעמאַניאַלער העפלעכקייט פאַרגעשטעלט איינער פאַרן אַנדערן, און מיך, נאַטירלעך, מיטן פּסעוודאַנים, אונטער וועלכן כ'האַב געוווינט אין האָטעל. מאַניעק אַזשעך און איך האָבן זיך הילכיק צעלאַכט. אַזשעך האָט וואַיע-וואַדסקין דערציילט, אַז ער קען מיך נאָך פון דער צייט ווען כ'האַב אין בונד געמאַכט מיינע ערשטע שריט און ער איז געווען מיין „קאַמיסאַר“, אַז איך האָב אים צו יענער צייט נישט איבעריק ליב געהאַט צוליב זיין נישט-פּראַלעטאַרישקייט, און אַז מיר זענען פּאָליטיש אין בונד קיין מאָל נישט געווען שוה-בשווה. אַזשעך האָט אים אויך דערציילט וועגן דעם צוזאַמענשטויס אויפן בונדישן פּאַרטיי-צוזאַמענפאַר אין קראָ-קע. אין שפּאַס האָט ער געפרעגט וואַיעוואַדסקין, צי איך ווייס וועגן זיין פאַרגאַנג-גענהייט און ווי אַזוי מיר קומען אויס צווישן זיך.

(וואַיעוואַדסקי איז געווען אַ געוועזענער ראַדיקאַלער פּויעריס-דעפּוטאַט, אַ געוועזענער פּילסודטישק און אַ געוועזענער הויכער אַפיציר אין דער צווייטער אַפּטיילונג פון פּוילישן גענעראַל-שטאַב — די אַפּטיילונג, וואָס פאַרנעמט זיך מיט שפּיאַנאַזש און קאַנטער-שפּיאַנאַזש. זיין פאַרגאַנגענהייט איז פאַר די פּירערס פון דער קאַמוניסטישער פּאַרטיי פון פּוילן, פאַר די פּירערס פון קאַמוניסטישן אינטער-נאַציאָנאַל און פאַרן העכערן ק.פּ.פּ-אַקטיוו געווען גוט באַקאַנט. וואַיעוואַדסקי איז געווען איינער פון די ערשטע ק.פּ.פּ-קרבנות פון סטאַלינען).

די באַגעגעניש און דער שמועס מיט מאַניעק אַזשעך אין מאַסקווער האָטעל-רעסטאָראַן אין 1928 איז געווען דער ערשטער און דער איינציקער זינט כ'האַב געהאַט פאַריאַזט דעם בונד. מיט אַזשעך האָב איך זיך מער נישט באַגעגנט.

אין 1939, ווען כ'האַב זיך געפונען ווי אַ פּליט אין ווילנע, האָב איך דורך דער „פּאַנאַפּל-פּאַסט“ דערהאַלטן אַ בריוול פון מאַניעק אַזשעך, אין וועלכן ער האָט מיר מיטגעטיילט, אַז ער האָט מיר אַרויסגעשיקט אַ ביסל געלט און אַ פעקל מיט זאַכן, און געבעטן לאָזן וויסן, צי כ'האַב דאָס געלט מיט די זאַכן דערהאַלטן. דער טאָן פונעם בריוול איז געווען אַן אויסערסט פּריינדלעכער און מיך פּריידיק איבערראַשט. דאָס בריוול איז געווען דער לעצטער קאַנטאַקט, וואָס כ'האַב געהאַט מיט מיין אַמאַליקן חבר פון בונד, איינער פון די דריי קאַסירערס און קאַנטראַלערן פונעם ברויטפאַרטייל, פאַר וועמען איך בין צום ערשטן מאָל אין מיין פּאָליטיש-געזעל-שאַפּטלעכער קאַריערע געווען אויך פּערזענלעך פאַראַנטוואָרטלעך פאַר מיינע מעשים און פאַר מיין טעטיקייט.

וועגן מאַניעק אַזשעכס פּאָליטישע ראַלע ווי דער וויכטיקסטער און אויטאָרי-טאַטיווסטער פּירער פון אונטערערדישן בונד פון פּוילן אונטער דער נאַצישער הערשאַפט. האָב איך דירעקט און אומדירעקט געהערט אַ סך ביטערע רייד און

שווערע פארווורפן פון א רייע מענטשן, וועלכע האבן געלעבט און געווען אקטיוו אין דער אונטערערדישער באוועגונג אין פוילן.

גאר ביטערע ווערטער וועגן דער פאליטישער ראַלע פון מאַניעק אַזשעך איז מיר אויסגעקומען צו הערן פונעם לינקן פועלי-ציוניסט ה. וואַסער, אַ היסטאָריקער און אַן אַקטיווער טוער פון דער ייִדישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג אין וואַרשע, וועלכער האָט זיך געפונען אין מאַנטרעאַל, קאַנאַדע, אין דער ייִדישער דעלעגאַציע פון פוילן, וואָס האָט אין יאָר 1946 באַזוכט די פאַראייניקטע שטאַטן און קאַנאַדע. וואַסער האָט באַשולדיקט אַזשעכן אין שטערן אין משך פון אַ לאַנגער צייט דאָס שאַפן אַן איינהייטלעכע ייִדישע ווידערשטאַנד-אַרגאַניזאַציע, מיטן מאַטיוו פון קעגן-נערשאַפט צו פּלל-ישראָלדיקייט און אויך פון געפינען זיך פון בונד אין איין אַרגאַ-ניזאַציע מיט די קאָמוניסטן. אַזשעך האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט דעם וויכטיקסטן עקספּאַנענט פון דער א. ק. פּאָליטיק אין דער ייִדישער סביבה. איך האָב וואַסערן געענטפערט, אַז איך בין דאָרט נישט געווען און קען זיך נישט דערלויבן אַנצונעמען וועלכע ס'איז שטעלונג. פאַר מיר איז אָבער באַגלייבלעך געווען, אַז אַזשעך האָט געקענט פאַרנעמען אַ שטעלונג פון אַנטי-פּלל-ישראָלדיקייט און נישט וועלן מיט-אַרבעטן מיט קאָמוניסטן אפילו אין דער אויסערגעוויינלעך-שווערער צייט פאַר ייִדן אין פוילן.

מאַניעק אַזשעך איז לויט מיין מיינונג געווען אַן אַרגאַנישער בונדיסט און אַן אַרגאַנישער מענשעוויק. ס'זענען פאַראַן מענטשן, אפילו באַגאַבטע מענטשן, וועלכע קענען זיך נישט באַפרייען פון דעם, וואָס זיי האָבן איינגעזאַפט אין זייער יוגנט. אַזשעך, טראַץ זיין וויסן און פעיקייטן, איז געבליבן אַ בונדיסט מיט אויפפאַסונגען און טעאָריעס פון בונדיזם פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, פון בונדיזם פון זיינע סטודענטישע יאָרן. זיין לאַנגיאַריקע מענשעוויסישע שנאה צו דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע און צו אַלעם דעם, וואָס איז געווען אַ פועל-יוצא פון דער דאָזיקער רעוואָלוציע, זענען געווען רודימענטן, וואָס האָבן געקענט באַווירקן זיין אַנטי-פּלל-ישראָלדיקייט און דאָס נישט וועלן זיך געפינען אין איין אַרגאַניזאַציע מיט קאָמו-ניסטן, אפילו אונטער די אויסערגעוויינלעכע נאַצי-באַדינגונגען.

אין מיינע מעמואַרן האָב איך בכיוון אַפגעגעבן אַ סך פּלאַץ פאַר מאַניעק (מאַר-ריצי) אַזשעך, און אפילו אַריינגענומען דעם מאַמענט פון פאַרווורף און קריטיק וועגן זיין ראַלע אונטער דער נאַצישער הערשאַפט. פון דעם בין איך נישט געווען קיין עדות, און במילא איז דאָס נישט קיין טייל פון מיינע זכרונות. געטאָן האָב איך עס צוליב צוויי טעמים :

מאַניעק אַזשעך איז געווען אַ גביר בן גביר און אַ פּראַקטיצירנדיקער גרויסער געשעפטסמאַן, און גלייכצייטיק, אין זיין באַווסטזיניקן לעבן — אַן אַקטיווער טוער פון בונד. דאָס מיינט אַ יחיד במינו פון זיין קלאַס און שטאַנד, און אַן אייגנאַרטיקע

פערזענלעכקייט. מאַניעק אַזשעך איז געווען דער איינציקער „גביר-סאַציאַליסט“ מיט וועמען ס'איז מיר אויסגעקומען אין משך פון לאַנגע יאָרן צו זיין געמיינזאַם טעטיק אין איין סאַציאַליסטישער פאַרטיי. במילא פאַרנעמט מאַניעק אַזשעך אַן אייגנאַרטיק אַרט אין מיינע מעמואַרן.

און דער עיקר — מאַניעק (מאַריצי) אַזשעך איז געווען די אַנגעזעענסטע און אויטאָריטאַטיווסטע פיגור אין אונטערערדישן בונד פון פוילן אונטער דער נאַצישער הערשאַפט, און במילא פאַרנומען אַן אַנגעזען און אַנפירנדיק אַרט אין דער ייִדישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג קעגן די נאַציס. אַלץ, וואָס האָט אַ שייכות צו דער פאַר-גאַנגענהייט פון די מענטשן, וואָס האָבן אין דער ייִדישער ווידערשטאַנד-באַוועגונג פון פוילן געשפילט אַ ראלע, דאַרף דערציילט ווערן, דערציילט ווערן מיטן פולן אמת — אַזוי ווי דער דערציילער האָט דעם געגעבענעם מענטש געקענט און געזען. געטיילט האָט מאַניעק (מאַריצי) אַזשעך דעם גורל פון דער ייִדישער באַפעל-קערונג און פון דער ייִדישער אַרבעטערשאַפט פון פוילן — ער איז אומגעקומען דורך די נאַצישע רוצחים. איך האָב געפילט ממש ווי אַ חוב צו דערציילן אויספיר-לעכער וועגן אַלץ, וואָס איך ווייס און געדענק וועגן דעם דאָזיקן אייגנאַרטיקן מענטש.

★

דריי זענען זיי געווען: סאַדאווסקי, אינזשעניר העלער און מאַניעק אַזשעך, די קאַסירערס און קאַנטראַלערן פונעם ברויטפאַרטייל פון דער בונדישער ווירטשאַפט-אַקציע אין וואַרשע אונטערן צאַרישן מלחמה־רעזשים אינעם פעריאָד אויגוסט 1914 — יולי 1915.

דריי באַזונדערע טיפן, כאַראַקטערן און פערזענלעכקייטן. און יעדער פון זיי האָט צוגעטראָגן אַ חלק צו מיין גייסטיקער און געזעלשאַפטלעכער אַנטוויקלונג. אין מיין געדעכעניש איז פאַרבליבן אַ סענטימענט פאַר יעדן איינעם פון די דריי און פאַר אַלע דריי צוזאַמען.

די בונדישע אַרבעטער־קיך

אין אַ דינסטיק־פאַרמיטאָג, סוף אויגוסט 1914, זענען געעפנט געוואָרן די טירן און ס'האַט אַנגעהויבן פונקציאָנירן די ערשטע אַרבעטער־קיך אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס אין וואַרשע.

„בונדישע אַרבעטער־קיך“ — דאָס איז געווען דער נאָמען, וואָס די קאַנסומענטן און דער ברייטער אַרבעטער־עולם האָבן געגעבן דער קיך, וואָס איז געשאַפן געוואָרן דורכן „ייִדישן אַרבעטער־ווירטשאַפט־אַקציע־קאָמיטעט“. אויך די פוילישע אַרבע-

טערטוערס האָבן די דאָזיקע הילף־אינסטיטוציע טיטולירט מיטן נאָמען „בונדישע קיך“.

דער ערשטער לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך האָט זיך געפונען אויף אַן ערשטן שטאַק, אין הויף פון דער פירשטאַקיקער געביידע אויפן ראָג נאַוואַליפיע און דזשיקע, וואָס האָט געהערט צום הויז־באַזיצער און מאָנאָפּאַקטור־סוחר שטאַבזיב. דער רחבותדיקער לאַקאַל איז געשטעלט געוואָרן צו דער דיספּאָזיציע פון בונד דורך דער שטאַבזיב־פּאַמיליע אַ דאַנק זייער עלטסטער טאָכטער, עסטושאַ שטאַבזיב. ווי עסטושאַ שטאַבזיב האָט מיך אינפאַרמירט, בשעת מיין באַגעגעניש מיט איר אין פּאַריז, זומער 1962, איז זי ערב דער ערשטער וועלט־מלחמה געווען אונטערן איי־דעישן איינפלוס פון אירע עלטערע פריינד, בונדיסטן, אַ דאָקטאָר־מעדיצין און זיין פרוי. אַט די פריינד האָבן איר, נאָכן אויסבראַך פון דער מלחמה, דערציילט וועגן די צוגרייטונגען פון בונד צו אַרגאַניזירן אַ הילפּאַקציע פאַר די אַרבעטלאָזע, און זי, עסטושאַ שטאַבזיב, האָט געפועלט ביי אירע עלטערן אָפּצוגעבן דעם גרויסן לאַקאַל, וואָס איז גראַד געשטאַנען ליידיק, אויף אַ קיך פאַר אַרבעטלאָזע.

מיט שפּאַנונג האָט דער בונדישער אַקטיוו און די אַרבעטער אויף די בערזעס דערוואָרט די דערעפענונג פון דער אַרבעטער־קיך. אַ פאַרגעניגן איז געווען צו זען די צוגרייטונגען, ווי אַזוי דער אַלטער משה קאַמאַנדעוועט מיט אַ גרופּע בוי־סטאַ־ליאַרעס ביים מאַכן די טישן און די בענק, די פּאָליצעס פאַר פּראָדוקטן און פאַר די פּלים, און סטראַיען אויס דאָס שטיבל פאַר דער פאַרוואַלטונג, וואָס האָט שפּעטער געקריגן דעם סאַרקאַסטישן נאָמען: „דאָס בית־דין־שטיבל“; זיך צוצוקוקן, ווי דער זון מיט זיינע צוויי געהילפן ברייטערן אויס די קיך צום קאַכן און מאַכן פּלאַץ פאַר גרויסע טעפּ, פאַר ברייטע סאַגאַנעס און פאַר קלענערע טעפּלעך; צו זען די איבער־לעכע קיך־אינאַרדענונג; די פּלים צום קאַכן און צום עסן און די צעראַטעס אויף די טישן, וואָס בלאַנקען מיט נייקייט. און ווען די טירן פון דער קיך האָבן זיך געעפּנט פאַר די קאַנסומענטן, האָט אַלץ געקלאַפּט מיט אַ זעלטענער פּינקטלעכקייט. פיייערלעך איז געווען די דערעפענונג. פאַרזאַמלט זענען געווען אַ רייע פאַר־בעטענע געסט פון אַנדערע סאַציאַליסטישע פאַרטייען און אַ צאָל מיוחסדיקע בונד־דיסטן, צווישן זיי אויך לאַזאַר עפּשטיין, דער ליבלינג פון דער ראַדיקאַלער יוגנט אויפן פאַרום פון „הומיר“. די פּאַמיליע שטאַבזיב האָט סערווירט פיבוד, לעקעך און בראַנפן.

די פאַרשטייערס פון די אַנדערע סאַציאַליסטישע פאַרטייען, פון פּ.פּ.ס.־לעוויצע און פון ביידע פּליגלען פון ס.ד.ק.פּ.ל., האָבן גראַטולירט דעם בונד און מקנא געווען די גוטע קיך־אַרגאַניזאַציע און די גוטע אַרגאַניזאַציע פונעם ברויטפאַרטייל. אין די סאַציאַליסטישע קרייזן איז אַנגעגאַנגען אַ פּלוגתא, צי די בונדישע אַר־בעטער־קיך איז געווען די ערשטע סאַציאַליסטישע אַרבעטער־קיך אין וואַרשע. די ס.ד.ק.פּ.ל.־ראַוואַמאָוצעס האָבן געהאַלטן, אַז זייער קיך אויף דער וואַלסקע־גאַס

איז געווען די ערשטע. דער בונדישער אַקטיוו האָט די מיינונג אָפּגעוואָרפּן, נעמענ-
דיק פאַר זיך די בכורה, און פאַרטיידיקט די בונדישע פּרױאַריטעט, אַז די ערשטע
געקאַכטע מיטאַגן זענען אַרויסגעגעבן געוואָרן נישט אין דער קיך אויף וואַלסקע-
גאַס, נאָר אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך.

מיר איז דאָן דער שטרייט פאַר פּרױאַריטעט אויסגעקומען ווילד און קאַמיש.
אַבער אין מיין שפּעטערדיקער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט האָב איך דערפאַרן,
אַז „ערשטיקייט“ און „פּרױאַריטעט“ האָט אַ באַטייט, אַפילו אַ וויכטיקן באַטייט, אין
דער צווישן-מלוכישער און אין דער צווישן-פאַרטייטשער שפּיל. איך אַליין האָב
אויסגענוצט דעם מאַטיוו פון סטאַזש און פּרױאַריטעט, ווי אַן אַרגומענט אין די
אינערלעכע שטרייטן אין בונד און אין דער קאַמ. באַוועגונג.
למען האַמת און לשם געשיכטע, בין איך אויך איצט, בשעת כ׳שרייב די שורות,
גענייגט אין דעם דערמאַנטן פּאַל פון דער קיך, צו זיין אויפן בונדישן צד.

רייך און אַנגעלאָדן איז די בונדישע ווירטשאַפט-אַקציע און די בונדישע אַרבע-
טער-קיך געווען מיט גרויסע און קליינע פּראַבלעמען, וואָס די אַנפירונג האָט געהאַט
צו לייזן.

נאָך איידער די קיך אין שטאַבזויבס הויף, אויף ראַג נאַוואַליפּיע און דזשיקע,
איז געעפנט געוואָרן, האָט מען געמוזט לייזן דאָס קאַרדינאַלע פּראַבלעם פון פּשרות.
נישט וועגן אַפּהיטן די פּשרות-דינים פון שולחן-ערוך האָט זיך געהאַנדלט, נאָר
וועגן דעם באַנוץ פון חויר, פון חויר-פלייש און פון חויר-פּעטס.
דאָס פּראַבלעם האָט אַרויסגערופן הייסע דעבאַטן. געווען אַנהענגערס פון נישט
רעכענען זיך מיט סענטימענטן, און נוצן נאָר אַזעלכע אַרטיקלען, וואָס זענען נאָר-
האַפּטער, באַקוועמער און ביליקער, און אַפּן פּראַקלאַמירן דעם באַנוץ פון טריפּה
פלייש.

צום באַדויערן געדענק איך נישט ווער ס'איז געשטאַנען בראש פון דער „ראַ-
דיקאַלער“ ריכטונג. איך געדענק אַבער, אַז משה סטאַליאַר, דער עלטערער ייד מיט
דער ברייטער און לאַנגער גרויער באַרד און אין יידיש-טראַדיציאָנעלער קליידונג,
און אויך איך, האָבן זיך געפונען צווישן די „ראַדיקאַלן“, וואָס האָבן אָפּגעוואָרפּן
יעדע באַגרענעצונג פון באַנוצן זיך מיט טריפּה פלייש, און אַז די אינטעליגענטן
וויקטאָר שולמאַן, סאַדאַוסקי, נאַכעמאָזן, און אויך יאַנקע-יאַנקעלעוויטש, יוסף
באַסאַק, און דער אין די פאַריקע קאַפיטלען דערמאַנטער שטעקן-מאַכער, זענען
געווען קאַטעגאָריש קעגן באַנוצן דירעקטע טריפּות.

זייער אַרגומענט איז געווען, אַז די הילף-אינסטיטוציעס פון דער בונדישער
ווירטשאַפט-אַקציע ווערן נישט געשאַפּן פאַרן בונדישן פאַרטיי-אַקטיוו, נאָר פאַר
דער ברייטער מאַסע יידישע אַרבעטער, און דער רוב פון די יידישע אַרבעטער, באַ-
זונדערס די פּרויען פון די יידישע אַרבעטער, וועלן ווייכן פון דער קיך ווען זיי וועלן

געוואָר ווערן, אַז מען באַנוצט זיך מיט בשר-קוויטש. מיר וועלן קיינעם נישט אַפּנאַרן, האָבן די דערמאָנטע און אַנדערע חברים געטענהט, אויב עמעצער וועט פרעגן, צי מיר היטן אָפּ די דינים פון כשרות, מיר טאָרן אָבער נישט טאָן אַזעלכעס, וואָס זאָל אַנטאַגאַניזירן גרויסע מאַסן ייִדישע אַרבעטער און זייערע פאַמיליעס און זיי באַרויבן פון דער הילף, וואָס עס קומט זיי ווי ייִדישע פּראָלעטאַריער.

דער רעזולטאַט פון דער דיסקוסיע איז געווען, זיך נישט צו באַנוצן מיט קיין חזיר-פּראָדוקטן.

איך וויל פאַרצייכענען, אַז אין גאַנג פון מיינע שפּעטערדיקע געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייטן האָב איך איינגעזען ווי אומגעזעכט כ'בין דאָן געווען מיט מיין „ראַדי-קאַליום“. וואָס מיך האָט אין די שפּעטערע יאָרן אינטערעסירט אין שייכות מיטן דערמאָנטן ענין איז געווען, דאָס וועלן פאַרשטיין די סיבות און מאַטיוון פון דער שטעלונג, וואָס ס'האָט פאַרנומען משה סטאַליאַר. קיין ענטפּער האָב איך אָבער פון דעם אַלטן משה נישט געקריגן.

אַ פּראָבלעם איז אויך געווען, ווי אַזוי צו האַנדלען לגבי די פרומע און אין כשרות אָפּגעהיטענע אַרבעטער, וועלכע ווילן נישט געניסן פון דער קיך, נישט ווי עסערס און נישט ווי אַרויסנעמערס פון מיטאַגן פאַר זייערע פאַמיליעס, און זיי פאַרלאַנגען, מ'זאָל זיי צוטיילן רויע פּראָדוקטן. די „ראַדיקאַלן“ זענען נאַטירלעך געווען קעגן יעדער פּריווילעגיע פאַר די רעליגיעז-געשטימטע אַרבעטער. מאַטרי-ווירנדיק זייער קעגנערשאַפט, אַז אַזאַ פּריווילעגיע וועט שאַדן ברענגען דעם רוב קאַנסומענטן. דאָס מאַל בין איך גראַד געווען פאַר מאַכן הנחות פאַר די רעליגיעז-געשטימטע אַרבעטער. כ'האָב געהאַט פאַר די אויגן דאָס געשטאַלט פון מיין עלטערן פאך-קאַלעגע, חבר און פּריינד, דעם גיסער ישראל האַלבערשאַפט.

דער באַשלוס איז געווען זיך צו רעכענען מיט די איבערצייגונגען פון די באמת פרומע און אָפּגעהיטענע אין כשרות און זיי אַרויסגעבן רויע פּראָדוקטן. אַ קאַמיסיע איז אויסגעטיילט געוואָרן צו וועריפּיצירן די אַפּליקאַנטן, און איך בין געווען איינער פון די פינף מיטגלידער פון דער קאַמיסיע: יוסף באַסאַק, מאַריץ מעטאַלאָוויץ, משה סטאַליאַר, דער שטעקן-מאַכער און איך.

אַ שווער פּראָבלעם איז געווען דער ענין מצות אויף פסח פון יאָר 1915. אָבער וועגן דעם פּראָבלעם און די פּאָליטישע אימפּליקאַציעס, וואָס זענען מיט דעם ענין דאָן געווען פאַרבונדן, וועט מיר אויסקומען צו דערציילן אין די ווייטערדיקע קאַ-פיטלעך.

פאַר מיר זענען די פּראָבלעמען, די גרויסע און די קליינע, די פּראָבלעמען מיט פּאָליטישע אַספּעקטן און פון אַ הומאַניטאַרן כאַראַקטער, וועלכע די אַנפירונג פון דער בונדישער ווירשאַפּט-אַקציע האָט געהאַט צו לייון — געווען גוטע לעקציעס און אַ נוצלעכע דערפאַרונג.

די בונדישע ווירטשאפט־אקציע — דער ברויטפארטייל און באזונדערס די בונד־
 ידשע אַרבעטער־קיך — האָט געשפּילט אַ קאַלאַסאַלע ראַלע, איך שטרײך אונטער:
 אַ קאַלאַסאַלע ראַלע, אינעם לעבן פון די ייִדישע אַרבעטער אין וואַרשע.
 אונטערן צאַרישן מלחמה־רעזשים איז די האַלבלעגאַלע הילף־אינסטיטוציע
 פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך געווען אַ טרעפּפונקט און אַ זאַמלפּלאַץ פאַר
 הונדערטער ייִדישע אַרבעטער, אַ מאַביליזיר־צענטער, דורך וועלכן די „אַרגאַני־
 זירטע ייִדישע אַרבעטערשאַפט“ — דאָן דער פּסעוודאָנים פון בונד — האָט דורכ־
 געפירט וויכטיקע פּאָליטישע און געזעלשאַפטלעכע אַקציעס.

צו דערמאַנען בלויז עטלעכע פּאַקטן:

די קאַנסומענטן פון דער קיך און פונעם ברויטפארטייל האָבן אויף אַן אומלע־
 גאַלער פאַרזאַמלונג אין קיך דערוויילט די פאַרוואַלטונג פון דער ווירטשאַפט־אקציע,
 וואָס האָט איבערגענומען די פונקציעס פון דער דערוויילטער אויף דער דעלעגאַטן־
 פאַרזאַמלונג „ייִדישן אַרבעטער־ווירטשאַפט־אקציע־קאָמיטעט“, און אויף אַן ענ־
 לעכער פאַרזאַמלונג דערוויילט די דעלעגאַציע פון דער בונדישער ווירטשאַפט־
 אקציע צום אַלגעמיינעם אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאָמיטעט (ראַבאַטינישטי קאָמיטעט
 גאַספּאַדאַרטיי).

אַ פאַרזאַמלונג פון די קאַנסומענטן פון קיך און ברויטפארטייל האָט געלייזט
 דעם אינערלעכן שטרייט פון אַקטיוו פון בונד, צי דער בונד זאָל זיך אָפיציעל
 באַטייליקן אין דער לוויה פון י.ל. פּרץ, באַשליסנדיק, אַז די ייִדישע אַרגאַניזירטע
 אַרבעטערשאַפט נעמט אַן אָפיציעלן אַנטייל אין דער לוויה.

ווינטער 1915 האָבן פון לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך אַפּמאַרירט
 עטלעכע הונדערט ייִדישע אַרבעטער צום וואַרשעווער מאַגיסטראַט און צוזאַמען
 מיט די פּוילישע אַרבעטער דעמאָנסטרירט, געפּאָדערט און געצווונגען דעם וואַר־
 שעווער בירגער־קאָמיטעט, אין וועמענס שפּיץ ס'איז געשטאַנען דער גראַף לובאַ־
 מירסקי, צו געבן פינאַנציעלע אונטערשטיצונג די הילף־אינסטיטוציעס, וואָס האָבן
 זיך געפונען אין די ראַמען פונעם אַלגעמיינעם אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאָמיטעט.
 נאָכן אַריינקום פון די דייטשן קיין וואַרשע, זומער 1915, איז די בונדישע
 אַרבעטער־קיך געווען דער פּאָליטישער און אַרגאַניזאַציאָנעלער צענטער פון און
 פאַר דער אַרגאַניזירונג פון דער לעגאַלער פּראַפּעסיאָנעלער באַוועגונג און פון די
 איינצלנע פּראַפּעסיאָנעלע פאַראיינען. אין לאַקאַל פון דער קיך זענען אַרגאַניזירט
 געוואָרן די מאַסן־דעמאָנסטראַציעס קעגן דער ייִדישער גמינע, פאַר פינאַנציעלער
 אונטערשטיצונג פון די ייִדישע אַרבעטער־הילף־אינסטיטוציעס. ביז מײן אַרויסטריט
 פון בונד אין האַרבסט 1921 איז די בונדישע אַרבעטער־קיך געווען דער לאַקאַל,
 אין וועלכער ס'זענען פאַרגעקומען רעגולערע זיצונגען פונעם וואַרשעווער קאָמיטעט

פון בונד און א רייע אנדערע וויכטיקע בונדישע פארטיי און פראפאראיינישע באראטונגען.

נישט קיין גרינג לעבן האָט די בונדישע אַרבעטער-קיך געהאַט אונטערן צאָרישן מיליטערישן רעזשים: אַבלאַוועס, אַרעסטן און דאָס פאַרמאַכן די לאַקאַלן דורך דער צאָרישער אַכראַנע איז געווען אַן אַפטע דערשיינונג. די פאַרלוסטן פון מענטשלעכן אַקטיוו און די מאַטעריעלע פאַרלוסטן פון די קיך-אַיינריכטונגען זענען געווען גרויסע און שווערע.

דער צאָרישער אַכראַנע מיט איר מעכטיקן טעראָר-אַפּאַראַט האָט זיך אָבער נישט איינגעגעבן אומצוברענגען די בונדישע ווירטשאַפּט-אַקציע. נאָך יעדן אַרעסט זענען געקומען אנדערע חברים, וועלכע האָבן פאַרנומען דאָס אַרט פון די פּריווער-דיקע. דער פאַרמאַכטער לאַקאַל איז געביטן געוואָרן אויף אַן אנדערן, אַ מאָל אויף אַן ערגערן און אַ מאָל אויף אַ בעסערן. טראָץ דעם ווילדן טעראָר איז די בונדישע אַרבעטער-קיך געוואָרן אַן איינגעפעסטקטע אינסטיטוציע אויף דער ייִדישער אַר-בעטער-גאַס אין וואַרשע.

אָבער נישט בלויז העראַזום און מוט האָט די ווירטשאַפּט-אַקציע און די בונדישע אַרבעטער-קיך פאַרמאַגט. ס'האָבן ליידער אויך נישט געפעלט קיין נעגאַטיווע מאַמענטן און קיין שאַטנזייטן. גענוג צו דערמאַנען בלויז די קאָנפּליקטן מיט די אנדערע פאַרטנערן אינעם אַלגעמיינעם אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאָמיטעט, דער פאַ-גראַם פון די פּריווען-קאָנסומענטן אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך, און דאָס שאַפן דעם זידל-עפּיטעט „קרופּניק, בונדישער קרופּניק“.

די ביידע אַספעקטן פון דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע און פון דער בונ-דישער אַרבעטער-קיך: די גרויסע פּאָליטישע און געזעלשאַפּטלעכע ראַלע און די שאַטנזייטן, וועלן, האָף איך, קריגן זייער תּיקון אין די ווייטערדיקע קאָפיטלען פון די זכּרונות.

דער ערשטער לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך אין שטאַבאָביבס הויף האָט נישט געהאַט קיין אריכת-ימים און איז געווען טעטיק אַרום 6 וואָכן. די צאָרי-שע אַכראַנע האָט געמאַכט אַן איבערפּאַל אויף דער קיך, אַרעסטירט אַ סך קאָנסו-מענטן און אויך די פּונדאַטאַרין פּונעם לאַקאַל, עסטוּשאַ שטאַבאָביב, פאַרמאַכט דעם לאַקאַל און קאָנפּסיקירט די קיך-אַיינריכטונגען.

די בונדישע אַרבעטער-קיך איז איבערגעטראָגן געוואָרן אויף דזשיקע נומער 14, אין אַן ערגערן לאַקאַל און מיט ערגערע קיך-מבשירים, און נאָכן פאַרמאַכן אויך דעם דאָזיקן לאַקאַל דורך דער צאָרישער אַכראַנע, איז זי איבערגעטראָגן געוואָרן אויף קאַרמעליצקע נומער 9 — אין אַ גרעסערן, באַקוועמערן און ליכטיקן לאַקאַל. אינעם לאַקאַל אויף קאַרמעליצקע 9 האָט די בונדישע ווירטשאַפּט-אַקציע, די בונדישע אַרבעטער-קיך און דער ברויטפאַרטייל, גובר געווען די אינערלעכע שווע-

ריקיטן, איבערגעטרעגן די שטורעמס פון צארישן מיליטערישן מלחמה-רעזשים, די נגישות פון דער צארישער אַכראַנע, און דערלעבט דאָס פאַרלאָזן וואַרשע פון דער בערך 150-יאַריקער צאָרישער אַקופאַציע-מאַכט.

דער פרויען-אַקטיוו

אינעם אַפאַראַט, וואָס האָט באַדינט די בונדישע אַרבעטער-קיך אין איר ערשטן לאַקאַל, אין שטאַבזיבס הויף, האָט דער פרויען-עלעמענט פאַרנומען אַן אַנגעזעען אַרט.

די פרויען-דיוויזיע איז באַשטאַנען פון דריי גרופעס:

1. אינטעליגענץ, מיידלעך מיט מיטעלער און העכערער שולבילדונג: שילע-רינס, סטודענטינס, לערערינס, בעיקר פון די יידישע גמינע-שולן, און טעכטער פון רייכע און פאַרמעגלעכע היימען. זייער אומגאַנגשפראַך איז געווען פויליש, און פון אַ טייל — רוסיש.

2. מיידלעך מיט פּרעטענסיעס אויף אינטעליגענץ, אַפּשטאַמיקע פון באַלע-באַטישע היימען, וווּ די שפּראַך אין שטוב איז געווען אויסשליסלעך יידיש. פאַרמאַגט האָבן די מיידלעך פון דער דאָזיקער גרופע אַ געוויסע שולבילדונג, גערעדט צווישן זיך פויליש און קאַקעטירט מיט די מאַגערע קענטענישן פון דער פוילישער ליטע-ראַטור.

3. אַרבעטער-מיידלעך: שניידערינס, נייטאַרינס, היטן-פּוצערקעס און פון אַנדערע פּאַכן. די מיינסטע אין דער גרופע אַרבעטער-מיידלעך זענען געווען נייע-רינס ביי דאַמען-מאַנטלען, גערופן אין דעם דעמאָלטיקן וואַרשעווער יידיש „ווי-קאַנטשאַרקעס ביי אַקריטשע“. די אַרבעטער-מיידלעך האָבן, נאַטירלעך, מיט איינצל-נע אויסנאַמען, גערעדט נאָר יידיש.

דער ווייסער מאַקסל, אַ בונדישער אַקטיוויסט, אַן אַרבעטער ביי דאַמען-בייטלען, דער העלד, וואָס האָט אין זאַקסישן גאַרטן דערלאָנגט י. ל. פּרצן אַ מחזורל, אַ מתנה פון דער ראַדיקאַלער יידישער יוגנט פאַר רופן דער יוגנט צוריק אין שול אַריין, אַ בחור מיט אַן ענציקלאָפּעדישן וויסן, אַבער מיט אַ לויזער און צינישער צונג, האָט די דריי גרופעס פונעם פרויען-אַקטיוו געקרוינט מיט די נעמען: „פאַניענקעלעך“, „פאַפּלאַשו-מיידלעך“, און „דער פרויען-פּראַלעטאַריאַט“.

אין דער גרופע „פאַניענקעלעך“ האָבן זיך געפונען פרויען, באַגאַבטע און פעיקע. זיי האָבן פאַרנומען די עקזעקוטיווע טעכנישע אַמטן אין דער קיכווירטשאַפּט און די פּאַסטנס פון קעלנערינס.

די אַנגעזעענסטע אין דער דאָזיקער גרופע זענען געווען: מיראַ אַ לערערין, עוואַ סאַלאַמאַן, אַ סטודענטין פון וואַרשעווער אוניווערסיטעט, און איקאַ. די זעלבע איקאַ, וואָס האָט זיך קונה-שם געווען מיט איר טעטיקייט אין דער קינדערהילף און מיטן ראַטעווען ייִדישע קינדער בשעת דער נאַצישער הערשאַפט אין פּראָנקרייך. די הויפטפיגור אין דער גרופע „פּאַניענקעלעך“ איז געווען מיראַ — אַ ליט-וואַטשקע, אַ רוסיש-רעדנדיקע, אַ נידעריקע, אַ שטשופלע, מיט אַ קליין לענגלעך באַחנט פּנימל. דאָס דאָזיקע צאַרטע מיידל האָט פּאַרמאַגט אַ שטאַרקן כאַראַקטער, וויסן און פעיקייטן צו לערנען און צו האַלטן דיסציפּלינירט דעם גאַנצן פּרויען-אַקטיוו.

מיראַ איז אויך געווען די ערשטע קעכין אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך און אירע מאַכלים זענען געווען מלא טעם. די קאַנסומענטן און דער אַקטיוו האָבן געשטוינט און זיך געוונדערט, פון וואַנען ס'נעמען זיך צו דער דאָזיקער פיזיש-שוואַכער פּרוי די פּוחות צו שטיין לאַנגע שעהען ביי דער הייסער קיך, מיטן מיט אַ גראַב שטיק האַלץ דאָס עסן אין די גרויסע טעפּ און סאַגאַנעס, און צו האַלטן דעם פּרויען-פּערסאָנאַל אין אירע קליינע, אַבער אַרגאַניזאַציאָנעל-פּעסעטע הענטלעך. ליידער איז מיראַ נישט לאַנג געווען אַקטיוו אין קיך. עטלעכע וואַכן נאָך דער דערפּענונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך איז מיראַ פּאַרשוונדן, און אַ פּראָפּעסיאָנעלע קעכין האָט פּאַרנומען איר אַרט. איך ווייס נישט פאַר וואָס מיראַ האָט פּאַרלאָזט די קיך און וווּ זי איז נעלם געוואָרן. איך ווייס אַפילו נישט ווי זי האָט באַמת געהייסן, איר נאָמען און פאַמיליע-נאָמען. מער האָב איך זיך מיט מיראַ נישט באַגעגנט און איך ווייס נישט, וווּ זי איז אַהינגעקומען.

דריי זענען זיי געווען פון דער גרופע „פּאַניענקעלעך“ — עוואַ פּאַמעראַנץ, סאַבינאַ און עסטושאַ שטאַבויב — וועלכע האָבן מיט זייער יוגנטלעכקייט, שיינקייט און ליבלעכקייט געברענגט חדווה און פרייד אין די אַנגעזאָליעטע געמיטער פון די קיך-באַזוכערס. זיי זענען געוואָרן די ליבלינגען פון די קאַנסומענטן און פונעם אַקטיוו אינעם ערשטן לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך.

עוואַ פּאַמעראַנץ איז געווען אין עלטער פון בערך 17 יאָר. אַ מיטלוואַקסיקע, אַ סמוקלע, אַ גראַציעזע, מיט אַ פּנימל פון אַ מאַדאַנע — וואַלט זי מיט איר פיגור, שיינקייט און גראַציעזקייט געווען, לויט די היינטיקע באַגריפּן פון שיינקייט, אַ מוסטערטיפּ פון אַ האַליווד-שיינקייט אַדער פון אַ מאַדעלקע פון היינטיגער מדרגה. עוואַ איז געווען באַוווּסטזיניק פון אירע מיידלשע וואַלאַרן און בעת איר אַרבעט ווי אַ קעלנערין, אין איר גאַנג מיט דער שווערער טאַץ מיט געקעכטס און ביים דערלאַנגען דעם אַרבעטער-קאַנסומענט זיין שיסעלע גריץ, בשוגג צי במזיד, אויס-געשפּילט איר פּרויען-רייץ. אַבער קיינער וואַלט נישט געוואַגט מיט אַ נישט פּאַסיק וואַרט אַדער מיט אַ נישט העפלעכן זשעסט דאָס דאָזיקע מיידל צו באַלעסטיקן. אויף עוואַ פּאַמעראַנצס חנוודיק קעפל איז געזעסן אַ קרוין פון אַ העלדין.

בשעת דעם פראָצעס פון דער גרופע יוגנט, וואָס איז אין 1912 אַרעסטירט געוואָרן אויף אַ קאָנפערענץ פון דער יוגנט-אַרגאַניזאַציע „צוקונפט“ — צו יענער צייט אַן אַלגעמיינע סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציע און נישט קיין ספעציפיש בונד-דישע — האָט עוואָ פאַמעראַנץ געהאַלטן אין געריכט אַ דרייטע, און ווי אַנדערע האָבן דערציילט — אַ מייסטערהאַפטע רעדע, און נאָר אַ דאַנק איר יוגן עלטער איז זי באַפרייט געוואָרן אויף קויציע.

אויף עוואָ פאַמעראַנץ האָבן די קיך-קאָנסומענטן און דער אַקטיוו געקוקט ווי אויף אַ פראַכטפול בילד, וואָס יעדער איינער, אַ מביץ צי אַ פראַפּאַן, האָט אַ הנאָה צו קוקן דערויף און דעלעקטירן זיך מיט איר שיינקייט. סאַבינאַ איז געווען גאָר אַן אַנדער טיפ. אַ מיטלזווקסיקע און אויסגערונדיקטע, מיט אַ העל קיילעכדיק פנים און מיט אַ קאַפּ שיינענדיקע קאַשטאַן-האַר — איז זי פאַר יענער צייט געווען דער אידעאַלער טיפ פון אַ שיינקייט, אָבער פון יענע שיינ-קייט-טיפּן וואָס רופן אַרויס אי באַווונדערונג, אי רעספעקט.

אויך סאַבינאַ איז געווען פאַרמישט אין דעם יוגנט-פראָצעס. זי איז געווען עטוואָס עלטער פון עוואָ פאַמעראַנץ — פון אַ יאָר 19-20 — אַ לערערין אין אַ גמינע-שולע, אַ טאַכטער פון אַ דרוקער, אַן אייגנטימער פון אַ דרוקעריי, זייער אַן אינטעליגענטער פאַלקסמענטש; אַן איידעלע מיט אַ שטענדיק-העפלעכען שמייכל אויף איר פנים און מיט אַ זעלטענער איידעלער באַציונג צו מענטשן. די קאָנסומענטן און דער אַקטיוו האָבן זי זייער ליב געהאַט און זיך באַצויגן צו איר מיט אַ סך רעספעקט.

איך און דער קאַסטן-מאַכער שלאָסבערג זענען געוואָרן אירע פאַוואַריטן און זי האָט אונדז אַפט מאָל איינגעלאָדן צו זיך אין שטוב איר העלפן ברענגען אין אַרדענונג די ביבליאָטעק פון דער יוגנט-אַרגאַניזאַציע „צוקונפט“, וואָס האָט זיך געפונען אין אירע עלטערנס הויז.

סאַבינאַ האָט געהאַט פאַרגעלייגט אונדז צו לערנען פויליש, וואָס מיר האָבן מיט פאַרגעניגן אַנגענומען. די ערשטע לעקציע פון פויליש איז באַשטאַנען אין אויסלערנען זיך אויף אויסווייניק דאָס ליד פון דער פוילישער שריפטשטעלערין מאַריאַ קאַנאַפניצקאַ; „איז אוועק אין קריג דער מלך, בלאָזן אַלע שופרות פריילעך“. ליידער האָבן איך נישט געקענט ממשיך זיין די לעקציעס. די געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט האָט פולשטענדיק אַבסאָרבירט מיין צייט. שלאָסבערג איז געוואָרן איר שילער ביו צו זיין אַרעסט.

די דריטע, עסטושאַ שטאַבזיב — אַ קליינע, אַ פיליגראַן-גראַציעו פיגורל פון אַ יאַפאַנישער גיישע, מיט אַ פאַרריסן סלאַוויש נעזל, אַ קוועקזילבער — איז פול געווען אין אַלע ווינקעלעך און האָט אַבסערווירט די קיך-באַזוכערס און דעם אַקטיוו מיט אירע נישט גרויסע, בלויע אויגן.

די אַרבעטער-קאָנסומענטן און דער בונדישער אַקטיוו האָבן עסטושאַ שטאַבזיב

גערופן „דער שמעטערלינג“. און ווירקלעך, עסטושא שטאבזיב איז נישט געגאנגען, נאָר געשוועבט, נישט גערעדט, נאָר געזונגען, און מ'האַט זי ליב געהאַט, ליב געהאַט אויף איר צו קוקן, און קוקנדיק אויף איר — זיך צו פרייען, ווי זי וואָלט געווען אַ שייַן פּרילינגבלימל אָדער אַ לעבעדיק שטיק מוזיק.

און ס'איז פאַר מיר נישט קיין ווונדער, וואָס עסטושא שטאבזיב איז אַוועק אין די קרייזן פון קינסטלערס, און איר שטוב, די שטוב פון איר פאַמיליע, איז געוואָרן דער סאַלאַן פון דער יידישער באַהעמע, פון דער כאַליאַסטרע יונגע יידישע פּאַעטן: פון די פּרץ מאַרקישעס, ראַוויטשעס, י.י. זינגערס, און פון פּלערליי קינסטלערס, מוזיקערס און מאַלערס, און זי אַליין איז געוואָרן אַ קינסטלעריין, אַ סקולפּטאָריין, און חתונה געהאַט מיט אַ קונסטמאַלער.

עסטושא שטאבזיב, די אויסגעצערטלע טאַכטער פון אַ נגידישער שטוב, האָט שנעל און ווי געהעריק זיך צוגעפאַסט צו דער סביבה פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך און געטאַן אַלץ, וואָס מ'האַט פון איר פאַרלאַנגט, אָדער פּריוויליק אַליין געטאַן פאַרשידענע קיכאַרבעטן. ווען זי איז אַרעסטירט געוואָרן דורך דער צאַרישער אַכראַנע, האָט זי אַרויסגעוויזן דעם נייטיקן מוט און דעם געהעריקן קוראַזש און זיך ווערדיק געהאַלטן סיי בעת די זשאַנדאַרמערסקע אויספאַרשונגען אין דער אַכראַנע און סיי אין טורמע־קאַמער, אין וועלכער זי האָט זיך געפונען ווי די איינציקע פּאַלי־טישע אַרעסטירטע.

אין 1962 האָב איך מיט עסטושא שטאבזיב זיך געטראָפן אין פאַריז און מיט פּרייד אויפגענומען דאָס ווידער באַגעגענען זיך מיטן „שמעטערלינג“ — די איינ־ציקע, אויף וויפל איך ווייס, לעבן־געבליבענע פון דער גרופע „פּאַניענקלעך“, וועלכע האָבן מיט זייער אינטעליגענץ, פעיקייט און אַפּערוויליקייט צוגעטראָגן אַ גרויסן חלק צום פונקציאָנירן און צו דער גוטער אַרגאַניזאַציע אינעם ערשטן לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך.

★

אויך די גרופע „פּאַפּאַלאַש־מיידלעך“ האָבן פאַרנומען אַן אַקטיוון פּלאַץ אינעם אַפּאַראַט, וואָס האָט באַדינט די בונדישע אַרבעטער־קיך. געוויסע פון זיי זענען געווען באַשעפטיקט ביים אויסטילן די מיטאַגן, ספּעציעל פאַר די, וואָס האָבן גע־נומען די מיטאַגן אַהיים, און אַנדערע — ווי קעלנערינס.

דאָס ערשטע אָרט אין דער גרופע „פּאַפּאַלאַש־מיידלעך“ האָט פאַרנומען אַ מיידל מיטן נאַמען העלאַ. געווען איז העלאַ אַ קליינוווקסיקע, נישט קיין גרויסע קראַסאַוויצע, זי האָט פאַרמאַגט כאַראַקטער און אַן אייערנעם ווילן, און געהאַלטן איר גרופע פעסט אין די הענט. איר בחור, כאַסקעלע דיאַמאַנד, אַ בונדישער אַקטי־וויסט, איז געווען פאַרשיקט קיין סיביר און העלאַ האָט וועלטן איינגעלייגט צו קריגן אַ דערלויבעניש פון דער צאַרישער מאַכט צו פאַרן ווי אַ פּריוויליק־פאַרשיקטע צו

איר בחור. נישט גרינג איז איר דאָס אָנגעקומען, אָבער סוף כל סוף האָט זי אירס דערגרייכט, און פאַרן פאַרלאָזן וואַרשע פון רוסישן מיליטער איז העלאַ, מיט דער סאַמע לעצטער באַן, אָפּגעפאַרן קיין סיביר.

העלאַס שפּעטערדיקער מאַן, כאַסקעלע דיאַמאַנד, איז נאָך דער אַקטאַבער־רעוואַלוציע אַריבער צו די באַלשעוויקעס. ער האָט געאַרבעט אין דער „פּראָוודאַ“ און דערנאָך אין סעקרעטאַריאַט פון פּראָפּינאַטערן. אין די צוואַנציקער יאָרן איז כאַסקעלע דיאַמאַנד מפורסם געוואָרן אין דער וועלט אין שייכות מיט אַ רעדע, וואָס סטאַלין האָט געהאַלטן וועגן די געוועזענע רעוואַלוציאַנערן, וועלכע זענען דעגע־נערירט געוואָרן. ווי אויף איינעם פון די ביישפּילן האָט סטאַלין אָנגעוויזן אויף כאַסקעלע דיאַמאַנד, דערצייילנדיק, ווי אַזוי ער האָט זיך אויפּגעפּירט אין פאַריז, ווהיין ער איז געפאַרן אין אַ מיסיע, וואָס פאַראַ זאַכן ער האָט פון פאַריז מיטגעבראַכט און נישט געמאַלדן וועגן זיי אויפן סאַוועטישן צאַלאַמט.

דאָס מאַל שרייב איך זיך אונטער מיט ביידע הענט אויפן שאַרפן אַרויסטריט פון סטאַלינען קעגן דער דעגענעראַציע פון געוויסע געוועזענע רעוואַלוציאַנערן, און באַזונדערס אויף זיין אָנגריף קעגן כאַסקעלע דיאַמאַנד. איך קען, נעמלעך, דעם דיאַמאַנד־ענין פון דער נאַענט. בעת מיינע באַזוכן אין מאַסקווע בין איך געווען אַן אַפּטער גאַסט ביי העלאַן, אַן אָנגעשטעלטע אין אַ ביוראָ פון דער טעלעפּאָן־באַדינונג אין מאַסקווע. כאַסקעלע דיאַמאַנד האָט זי געהאַט פאַרלאָזן.

אין דער גרופּע „פּאַפּאַלאַשו־מיידלעך“ האָבן זיך געפונען אַ צאַל, וואָס זענען, אויף אַזאַ אַדער אַנדערן אופן, באַקאַנט געוואָרן אין די ייִדישע אַרבעטער־קרייזן. הענעלע קאָן איז געוואָרן די פּרוי פון דעם באַקאַנטן אַרבעטער־טוער יחיאל ניימאַן. אסתר — די פּרוי פונעם דרוקער־אַרבעטער און בונדישן טוער שקליאַר. באַלבינאַ איז פאַרבונדן געווען מיט די ווירטשאַפּט־אינסטיטוציעס פון בונד ביז צום אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

געווען איז אין דער גרופּע „פּאַפּאַלאַשו־מיידלעך“ אַ יונג און סימפּאַטיש פּויליש רעדנדיק מיידל מיטן נאָמען סאַבינקע. פאַרמאַגט האָט סאַבינקע אַ שיינן שטימעלע און אין די פאַרנאַכטן פּלעגט זי זינגען שובערטס סערענאַדע און אַנדערע ראַמאַנ־טישע פּוילישע און רוסישע לידער, צו וועלכע די מיטגלידער פונעם אַקטיוו און קיך־פּערסאָנאַל האָבן מיט הנאה זיך צוגעהערט. דאָס איז געווען דאָס ערשטע מיידל, וואָס איז געווען אין מיר פאַרליבט — איינזייטיק און האַפּענונגלאָז פאַרליבט. ביז איר בין איך געווען דער יעניקער „וואָס קריגט די פּעטש“, דער איינזייטיק־פאַרליבטער. נאָך מיין אַרויסגעשיקט ווערן קיין דייטשלאַנד, אין דעצעמבער 1915, האָט סאַבינקע מיט מיר קאַרעספּאַנדירט און ראַפּטעם איז די קאַרעספּאַנדענץ איבער־געריסן געוואָרן. נאָך מיין צוריקקום קיין וואַרשע, אין זומער 1918, האָבן איך סאַ־בינקען מער נישט באַגעגנט.

*

א גרויס ארט אינעם אפאראט פון דער בונדישער ארבעטער-קיך האט פארנומען די גרופע ארבעטער-מיידלעך, וואס איז באשטאנען פון א 30-40 פערזאן — דער רוב פונעם פרויען-אקטיוו.

בראש פון דער גרופע ארבעטער-מיידלעך זענען געשטאנען דריי מאַניעס: די שוואַרצע מאַניע, די ווייסע מאַניע און מאַניע עליאַש. די עליאַשעס זענען געווען דריי שוועסטער און מאַניע עליאַש מיט איר יינגסטער שוועסטער זענען געווען פון די אַקטיווסטע פון דער גרופע ארבעטער-מיידלעך אין דער גאַנצער צייט פונעם צאָרישן מיליטערישן רעזשים.

באַשעפטיקט איז די גרופע ארבעטער-מיידלעך אין קיך געווען ביי די שווערסטע אַרבעטן: ביים שיילן קאַרטאָפּל, ביים רייניקן די פּראָדוקטן צום קאַכן, וואָשן דאָס געשיר, און צוזאַמען מיט די מענער-דיזשורנעס, וואָס זענען יעדן טאָג אויסגעטיילט געוואָרן פון די קאַנסומענטן און פונעם אַקטיוו, האָבן זיי געהאַלפּן שייַערן די טעפּ און וואָשן די פּאַדלאַגעס.

חברה האָבן אויפן סמך פונעם גרופע-פּאַרטייל און פון זייערע באַשעפטיקונגען אין קיך, געמאַכט „ווייטיגענדיקע אויספירן“ וועגן דער ראַלע פון קלאַנסקאַמף אין דער מענטשלעכער געזעלשאַפט, און אַנגעוויזן, אַז אפילו אין דער בונדישער אַרבע-טער-קיך קומט צום אויסדרוק אַ קלאַסן-פּאַרטייל. דער שוין דערמאָנטער וויסער מאַקסל, אַן אינטעליגענט כּדבעי, אַן אַנהענגער פון די אַנטי-אינטעליגענץ-טעאָריעס פון פּוילישן רעוואָלוציאָנער מאַכוויי, האָט דעם גרופע-פּאַרטייל פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך און זייערע באַשעפטיקונגען גענוצט פאַר אַ מאַטעריאַל צו פּרעדיקן און צו באַרעכטיקן זיין אינטעליגענטאַפּאַביע.

חוץ די דערמאָנטע דריי גרופעס פונעם פרויען-אַקטיוו האָבן אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך געשפּילט אַ באַדייטנדיקע ראַלע צוויי אייגנאַרטיקע פרויען: בערטאַ גאַרפּינקעל און די „פּאַני סאַפּיאַ“ — די פרוי פונעם בונדישן פּירנדיקן טוער זדושיס-לאָו (זיגמונד) מושקאַט.

בערטאַ גאַרפּינקל, אַ נידעריק-וויסטיקע, אַ ברייטפלייציקע אַטלעטיש-געבויט עלטער מיידל, מיט אַ האַרץ פון אַ טויב, אַ הויך קוואַליפּיצירטע און גוט באַצאָלטע בוכהאַלטעריין, אַ מיטגליד פון דער בונדישער גראַסער-גרופע אין דער סטאַוואַ-זשישעניע און אַ טעטיקע טוערין אין בונדישן רויטן קרייץ, איז געוואָרן די מאַמע פונעם בונדישן אַקטיוו פון דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע און פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך.

בערטאַ גאַרפּינקל האָט זיך פאַרנומען מיט די נויטן און באַדערפענישן פון יעדן איינעם פונעם בונדישן אַקטיוו, געזאַרגט וועגן זיין הלבשה און געזונט-צושטאַנד.

באזארגט אַ דאָקטער און מעדיקאָמענטן פאַר די מיטגלידער און פאַר זייערע פאַר-
מיליעס.

אויף אירע אייגענע הוצאות האָט בערטאָ גאַרפּינקל איינגעאַרדנט פּרייטיק-
צונאַכטיקע וועטשערעס פאַר אַ סעלעקטיווער גרופּע פון אַקטיוו, צו וועלכער ס'פלעגן
אויך קומען וויקטאָר שולמאַן, אינזשעניר העלער, יאַנקל לעווין. אויף די מסיבות
זענען אויף אַ געמיטלעכן אופן אַרומגערעדט געוואָרן פאַרשיידענע ענינים און
פּראָבלעמען, מיינסטנס פון אַ ליטעראַרישן כאַראַקטער, אָדער וועגן די פאַרגעקומענע
פּילהאַרמאַניע-קאַנצערטן און פאַרשטעלונגען אין די פּוילישע טעאַטערס. פאַר מיר
זענען די פּרייטיקצונאַכטיקע צונויפקומנגען געווען אַ וויכטיקער קוואַל פון וואַנען
איך האָב געשעפּט פאַרשיידנאַרטיקע ידיעות.

ערב דעם פאַרלאָזן וואַרשע פון רוסישן מיליטער איז בערטאָ גאַרפּינקל אוועק
קין דענעמאַרק. צוריקגעקומען איז זי קין וואַרשע אין די צוואַנציקער יאָרן ווי אַ
קאָמוניסטקע און טעטיק געווען אין „מאַפּר“ — אין דער אונטערערדישער אַרגאַ-
ניזאַציע, וואָס האָט זיך פאַרנומען מיט ברענגען הילף די פּאָליטישע אַרעסטירטע
און זייערע פאַמיליעס.

אַרום 1929 האָב איך זיך צום לעצטן מאַל באַגעגנט מיט דער דאָזיקער אייגנ-
אַרטיקער פּרוי. זי איז פאַרשווונדן פון וואַרשעווער האַריזאָנט און איך ווייס נישט,
וואָס עס איז מיט איר ווייטער געשען.

אַ ביז גאַר איינגאַרטיקע פּערזענלעכקייט איז געווען די פּאַני סאַפּיאַ — אַ הויכע,
אַ שיינע, אַן עלעגאַנט געקליידטע, אַ טיפּ פון אַ פּוילישער אַריסטאָקראַטקע. גערעדט
האַט זי פּויליש. צי זי האָט געקענט אָדער אפילו פאַרשטאַנען יידיש — איז מיר
שווער צו זאָגן. וואַרשיינלעך נישט. זי איז געווען פולשטענדיק פּויליש אַסימילירט.
זי, ווי איר מאַן, האָבן געהערט צו די געציילטע אַסימילירטע ייִדן, וואָס האָבן
געהערט צום בונד. דער בונדישער אַקטיוו האָט די דאָזיקע געציילטע אָנהענגערס
פון בונד גערופן: די פּרוכטן פון בראַניסלאָוו גראַסערס איינפלוס אין דער אַסי-
מילירטער פּויליש-ייִדישער סביבה.

די פּאַני סאַפּיאַ האָט אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך געשפּילט די ראַלע
פון אַן אינספּעקטאָרין. בשעת אירע וויזיטן האָט זי באַטראַכט יעדע זאַך, וואָס האָט
געהאַט אַ שייכות מיט דער ווירטשאַפּט פון דער קיך. באַזונדערס האָט זי מקפּיד
געווען אויף דער ריינקייט. זי פלעגט רעדן מיטן קיך-פּערסאָנאַל און דעם אַקטיוו
אין אַ טאָן פון אַ באַפעלערין, וועמענס אינסטרוקציעס עס קענען דורך קיינעם נישט
אַפּגעפּרעגט ווערן.

דער ברייטערער אַקטיוו און דער קיך-פּערסאָנאַל האָט די וויזיטן פון דער פּאַני
סאַפּיאַ אויפגענומען מיט אַן אומוילן און אַפט מאַל אפילו פּראַטעסטירט קעגן אירע
אינסטרוקציעס און באַפעלן. טייל פונעם אַקטיוו האָבן דער פּאַני סאַפּיאַ אַנגערופן
פּילאַטראַפּישע מאַטראַנע און פאַרלאָנגט צו פאַרווערן אירע באַזוכן אין קיך.

דער העכערער שיכט פונעם בונדישן אַקטיוו האָט זיך צו דער פּאַני סאַפּיאַ באַצויגן מיט גרויס אַפּשיי און זיי האָבן מיר דערצייילט וועגן דער גרויסער ראַלע, וואָס די פּאַני סאַפּיאַ שפּילט אין בונדישן רויטן קרייז, אַז זי איז אַן איבערצייגטע סאַציאַליסטיין און טראַץ איר אויסערלעכער אַריסטאָקראַטישקייט — אַ טיפּ פּון אַ רעוואָלוציאַנעריין, וואָס שטעלט זיך נישט אָפּ פאַר קיין שום געפאַרן ביים דערפילן אירע סאַציאַליסטישע און בונדישע אויפגאַבעס.

מיט דער דאָזיקער אייגנאַרטיקער פּרוי, סאַציאַליסטיין און בונדיסטיין, איז מיר אין די שפּעטערע יאָרן אויסגעקומען זיך עטלעכע מאל צו באַגעגענען. מיט צופּרידנ-קייט האָב איך פּעסטיגעשטעלט, אַז דעם אַפּשיי פונעם העכערן בונדישן אַקטיוו פון דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע האָט די פּאַני סאַפּיאַ פּשר פאַרדינט.

נאָכן איבערפּאַל, אַרעסט און פאַרמאַכן דעם ערשטן לאַקאַל פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך אין שטאַבזיבס הויף, האָט זיך דער צושטאַנד פונעם פּרויען-אַקטיוו שטאַרק געביטן.

עס איז אַוועק די גרופּע אינטעליגענץ און מער זיך נישט אומגעקערט צו קיין פּאַליטישער אַדער געזעלשאַפּטלעכער טעטיקייט אין דער אַרבייטע פון בונד. בלויז אייניקע פון זיי: איקא, די לערערין סאַבינע און עוואַ פאַמעראַנץ האָבן, נאָכן אַריינ-קומען פון די דייטשן קיין וואַרשע, זיך ווידער באַוויזן אויפן האַריזאָנט, און ביי אַנדערע אומשטענדן און מיט אַנדערע אויפגאַבעס, ווידער געווען בונדיש-געזעל-שאַפּטלעך טעטיק. די איינציק פאַרבליבענע פון דער גרופּע „פּאַניענקעלעך“ איז געווען עוואַ סאַלאַמאַן. נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין וואַרשע, איז עוואַ סאַלאַ-מאַן ערגעץ פאַרשווינדן און מער האָב איך זיך מיט איר נישט באַגעגנט.

אויך פון די „פּאַפּאַלאַשו-מיידלעך“ זענען אַ סך אַוועק. פון דער דאָזיקער גרופּע איז אָבער געבליבן אַ געוויסע צאָל און אַ געזונטער קערן. צו דער גרופּע איז שפּעטער צוגעקומען מאַניע מייעראַוויטש, די שפּעטערדיקע פּרוי פון יאַנעק-יאַנקעלעוויטש. די איבערגעבליבענע פון די „פּאַפּאַלאַשו-מיידלעך“ האָבן איבערגענומען אַ רייע עקזעקוטיווע ווירטשאַפּט-פּאַסטנס און פונקציעס און זיך שטאַרק נוצלעך געמאַכט אין דער ווייטערדיקער פונקציאָנירונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך.

געבליבן כמעט אומבאַריט איז די גרופּע אַרבעטער-מיידלעך. די דאָזיקע גרופּע האָט איבערגעהאַלטן אַלע שטורעמס. אַלע נגישות פון דער צאַרישער אַכראַנע און געבליבן אויף זייערע פּאַסטנס.

אַ נחת און אַ פאַרגעניגן איז געווען צוצוקוקן זיך, ווי די אַרבעטער-מיידלעך זיצן אין די פאַרנאַכטן איבער די קיישלעך, שיינן קאַרטאַפּל, רייניקן דאָס פאַרבראַ-קעכטס, גרייטן צו דאָס געקעכטס פאַרן מאַרגנדיקן טאַג, און זיך צוצוהערן, ווי זיי זינגען ביי דער אַרבעט האַרציקע יידישע לידער.

פאַרשידנאַרטיק און קאַלירפול איז געווען דאָס מענטשן-מאַטעריאַל, די טיפּן

און כאַראַקטערן, פון די, וואָס האָבן זיך באַוועגט אין און אַרום דער בונדישער אַרבעטער־קיך: פון די קאַנסומענטן, פונעם מענערלישן און פונעם פרויען־אַקטיוון. אַפט מאל באַפאלט מיך אַ פאַרדרוס, פאַר וואָס ס'האַט זיך נישט געפונען קיין מענטש מיט אַ פעדער, וואָס זאל ליטעראַריש פאַרפיקסירן דעם דאָזיקן מענטשלעכן טיפאָזש. און אַ ווילדע און אַ חוצפהדיקע פאַנטאַזיע הויערט אין מיין געמיט: פון דינע שטיקלעך און ברעקלעך וועט נאָך אַ פענקינסטלער אויפבויען דעם טיפאָזש און די מיליע און שאַפן אַן עפּאָס פון דער צייט, פון די געשטאַלטן און געשעענישן.

דער סאַציאַליסטישער אַנטי־מלחמה־פּראָנט

די מלחמה צווישן די צוויי גרופעס פון די אייראָפּעיִשע מלוכות — צווישן די צענטראַל־מלוכות דייטשלאַנד און עסטרייך, און דער קאָאָליציע פון פראַנקרייך, ענגלאַנד און רוסלאַנד, וואָס האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ וועלט־מלחמה — האָבן די סאַציאַליסטישע פאַרטייען פון פּוילן אַנטקעגנגעשטעלט אַ פּאָליטישן און אַן אַרגאַ־ניזאַציאָנעלן סאָלידן סאַציאַליסטישן אַנטי־מלחמה־פּראָנט.

צום ערשטן מאל אין דער געשיכטע פון דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג אין פּוילן איז דערגרייכט געוואָרן אַן אַקציע־פאַראייניקונג פון די עקסיס־טירנדיקע סאַציאַליסטישע פאַרטייען: פון ביידע פּליגלען פון ס.ד.ק.פ.ל., וועלכע האָבן דאָן אָפּערירט ווי באַזונדערע פאַרטייען, פון פ.פ.ס.־לעוויצע און פון בונד. מחוץ דער פאַראייניקונג זענען פאַרבליבן דער רעכטער טייל פון דער פּוילישער סאַציאַליסטישער פאַרטיי, גערופן פ.פ.ס.־רעוואָלוציאָנערע פּראַקציע, אַדער פשוטער — „פּראַקעס“, וועלכע האָבן זיך מיט האַק־און־פאַק געשטעלט אויף דער זייט פון די צענטראַל־מלוכות, שאַפנדיק מיליטערישע פאַרמאַציעס ווי אַ באַשטאַנדטייל פון דער עסטרייך־אונגאַרישער אַרמיי, און פון פּויליש־ציון, וועלכע זענען דאָן — מיט רעכט צי מיט אומרעכט — נישט אַנערקענט געווען פאַר קיין סאַציאַליסטישער פאַרטיי.

די פּאָליטישע באַזע פון דער פאַראייניקונג פון די דערמאַנטע פיר סאַציאַליס־טישע פאַרטייען איז געווען זייער אויסגעשפּראַכענע אַנטי־מלחמה־שטעלונג. די אַרגאַניזאַציאָנעלע ראַם איז געוואָרן דער „צווישן־פאַרטיישער ראַט“, גערופן, ווי שוין דערציילט, „ראַדע“.

דער ערשטער פּראָדוקט פון דער פאַראייניקונג איז געווען דער אַנטי־מלחמה־מאַניפעסט, אונטערגעשריבן פון די דערמאַנטע פאַרטייען. דער מאַניפעסט האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ קלאָרער און אויסגעשפּראַכענער אַנטי־מלחמה־שטעלונג, און מיט זיין קאַמפּסרוף צו די אַרבעטער פון דער רוסישער אימפּעריע און צו די אַרבע־

טער פון גאָר דער וועלט אַ סוף צו מאַכן מיט דער מלחמה, וואָס די קאָפיטאַליסטישע רעגירונגען האָבן אָנגעהויבן אין די אינטערעסן פון זייער קלאַס. אַרויס איז דער אַנטי־מלחמה־מאַניפעסט אין פּויליש, ייִדיש און רוסיש.

פאַראַלעל מיט דער „ראַדע“, וואָס איז באַשטאַנען פון די צענטראַלע פירערס פון די פאַרטייען, און אַ דאַנק דער אינציאַטיוו פון דער „ראַדע“, איז געשאַפן געוואָרן אַן אַרגאַניזאַציע פונעם אַקטיוו פון די געגעבענע פאַרטייען און פון פאַר־טרעטער פון פאַבריקן און פון די שטאַטישע און מלוכה־אַנשטאַלטן.

די דאָזיקע אַרגאַניזאַציע האָט געהאַט פאַר אַ ציל צו דיסקוטירן און אַדורכפירן אין לעבן די באַשלוסן און פראַיעקטן פון דער „ראַדע“ און צו אינציפירן אַייגענע פראַיעקטן און באַשלוסן. געבויט איז די דאָזיקע אַרגאַניזאַציע געווען לויטן אַרגאַניזאַציע־עלן מוסטער פון ס.ד.פ.ל. און פ.פ.ס.־לעוויצע — לויטן ראַיאָן־סיסטעם — און גערופן געוואָרן „ראַיאָן־קאָמיטעטן“.

דער בונד האָט געלייגט אַ סך געוויכט אויף דער אַרגאַניזאַציע פון די „ראַיאָן־קאָמיטעטן“ און געשיקט זיינע פאַרטרעטערס אויף אירע זיצונגען און באַראַטונגען. איך בין געווען איינער פון די בונדישע פאַרטרעטערס, וואָס האָט זיך צום מיינסטן באַטייליקט אין די זיצונגען פון די ראַיאָן־קאָמיטעטן פון מוראַנאָוו, פאַ־וואַנזעק, מיטלשטאַט און וואַליע. דער פירנדיקער קרייז פון בונד האָט וועגן מיר געזאָגט: „זאָל דער יונגער חבר זיך נענטער באַקענען מיט די פּוילישע טוערס, זען, הערן און זיך עפעס אויסלערנען“.

אין זכרון איז מיר פאַרביבן דער פאַרלויף פון דער שטאַטישער קאָנפערענץ פון די ראַיאָן־קאָמיטעטן. מעגלעך דערפאַר, ווייל אויף דער דאָזיקער קאָנפערענץ האָב איך געשפילט אַן אייגנאַרטיקע ראַלע — אַרויסגערופן אַן אַוואַנטורע.

פאַרגעקומען איז די קאָנפערענץ אויף דער קאַראַלקאַווע־גאַס אין וואַליע, אין אַ בוידעם־שטיבל (פאַציאַטקע) פון אַ שוסטער־אַרבעטער און באַטייליקט אין איר האָבן זיך אַ גרעסערע צאָל דעלעגאַטן. אַנזעעוודיק איז געווען די צאָל דעלעגאַטן אין אַניפאַרמען פון שטאַטישע און פון באַן־אַרבעטער. דער בונד איז געווען פאַר־טראַטן מיט 6 דעלעגאַטן אונטער דער אַנפירונג פון יאַנעק־יאַנקעלעוויטש און נאַכעמזאָן. ס'זענען אויך בייגעווען אַ רייע צענטראַלע פירערס פון די אַנדערע פאַרטייען. פון פ.פ.ס.־לעוויצע: סטעפאַן קרוליקאַווסקי און זיין יינגערער ברודער קאַזמיק, וועמען מ'האַט גערופן דער פּוילישער לאַסאַל; פון די זאַשאַנדאַוועס: טאַרוואַצקי און לאַזאַווערט; פון די ראַזלאַמאַוועס: זאַשאַק אונשליכט און קריגער. געעפנט האָט די קאָנפערענץ מיט אַ רעדע קאַזשיק קרוליקאַווסקי. דעמאָלט אַ שלאַסער אין דער וואַרשעווער גאַזאַוועיע. ווי פאַריצער איז דערוויילט געוואָרן באַרילאַ אַ ראַזלאַמאַוועץ, אַ שוסטער־אַרבעטער און אַ פאַרטיי־פונקציאָנאַר. די רעפערענטן זענען געווען טאַרוואַצקי און נאַכעמזאָן.

די דעבאטעס זענען געווען הייסע און אפט מאָל שטורמישע. צום באַדויערן געדענק איך נישט דעם טאָג-אַרדענונג און דעם אינהאַלט פון דער דיסקוסיע. לעבן מיר איז געזעסן דער שוואַרצער אַברהם, אַ שניידער, איינער פון די 6 בונדישע דעלעגאַטן, און צו מיר אַ זאָג געטאָן: „ווען כ'קען פּויליש, וואָלט איך די פּ.ס.ד.עקעס (פּ.ס.ד.) — פּוילישע סאַציאַל-דעמאָקראַטן, אַזוי האָט דער בונד נישט ריכטיק גערופן די פּאַרטיי, וואָס איר נאָמען איז געווען „סאַציאַל-דעמאָקראַטיע פון קעניגרייך פּוילן און ליטע“ געגעבן אַ גאַב, אַז ס'וואָלט זיי די כּאַליערע גענו-מען. אויף מיין באַמערקונג, אַז ער קען דאָך רעדן ייִדיש, האָט ער מיט ווייטיק געענטפּערט: „און די פּ.ס.ד.קעס וועלן לאָזן“?

איך האָב זיך נישט געפּוילט, אויפּגעהויבן זיך פון מיין זיצפּלאַץ און אויפן הויכן קול זיך געווענדט צום פּאַרוזיצער: „דאָוואַטש גלאַס, טאָוואַזשיש גאַדאַטש זשידאַוסיקי“ — און מיט אַ פינגער אַנגעוויזן אויפן שוואַרצן אַברהם. מיינע ווערטער האָבן אויף היפשע סעקונדעס אַפּגענומען דאָס לשון פון די פּאַרוזאַמלע. מיט אַ מאָל איז אויסגעבראַכן אַ געלעכטער, וואָס האָט געקענט אויפ-וועקן אַ פּולק טויטע זעלנער. כּיכיקענדיק און לאַכנדיק האָט מען זיך אַנגעהויבן וויצלען אויף מיין חשבון, אויפן חשבון פון מיין מייסטער-האַפט פּאַלמעסן די פּוילישע שפּראַך.

ווען דאָס געלעכטער איז איינגעשטילט געוואָרן און די פּאַרוזאַמלע האָבן אַנ-געהויבן באַגרייפן דעם אינהאַלט פונעם פּאַרשלאָג, וואָס איז געקומען צום אויסדרוק אין מיינע צעקאַליעטשעטע פּוילישע ווערטער, האָט זיך אויפּגעהויבן אַ ויצעקו קעגן דעם פּאַרלאַנג צו לאָזן רעדן ייִדיש אויף דער קאַנפּערענץ. ספּעציעל שאַרף זענען אַרויסגעטראַטן די פּ.ס.ד.פּ.ל. דעלעגאַטן, באַזונדערס די ראָזאַמאַוועסע. איי-נער פון די דעלעגאַטן האָט פּאַרגעלייגט, אַז די ייִדישע פּאַרטערטערס פון בונד זאָלן זיך מער נישט באַטייליקן אין די אַלגעמיינע ראַיאָן-קאַמיטעטן.

די דיסקוסיע איז געוואָרן אַ הייסע, די שטימונג — אַן אַנגעצויגענע. ס'האַט אויסגעזען, ווי די קאַנפּערענץ האָלט ביים צוזאַמענברעכן. בלויז אַ דאַנק די רויקע און ווערדיקע אַרויסטריטן פון יאַנעק-יאַנקעלעוויטש און נאַכעמזאָן און דער אַק-טיווער אַריינמישונג פון סטעפּאַן און קאַזשיק קרוליקאַוסיקי, אַ באַרויקנדיקע רעדע פון טאַרוואַצקיין און זיינער אַ פּאַרשלאָג מ'זאַל דעם ענין פון רעדן ייִדיש אויף די ראַיאָן-קאַמיטעטן און שטאַטישע קאַנפּערענצן איבערגעבן דער „ראַדע“ צום באַ-טראַכטן — האָבן די צעהיצטע געמיטער זיך באַרויקט און די קאַנפּערענץ איז ווייטער אַנגעגאַנגען מיט איר טעטיקייט.

ווען די קאַנפּערענץ איז געווען פּאַרענדיקט, האָבן מיך אַרומגערינגלט אַ רייע דעלעגאַטן און גענומען אויף דער האַצקע מיט שפיציקע פּראַגן און בייסיקע רייד: „איין וועלכער שקאַלע האָט איר זיך דאָס אויסגעלערנט אַזאַ פּראַכטפולן קראַקעווער אוןווערסיטעט-פּויליש? ווער זענען דאָס געווען אייערע פּויליש-לערערס“? איינער

האָט צו מיר אַ זאַג געטאָן: „ווי קומט מען מיט אַזאַ פּויליש אין מויל אויף אַ פּאַר-
זאַמלונג פּון פּוילישע אַרבעטער-טוערס? וווּ האָט איר זיך אויפּגעהאַדעוועט? אין
אַ פּושטשע“?

גענומען אונטער אירע פּליגלען האָט מיך זאַשקאַ אונשליכט: „איר מאַכט אַ
טעות, חברים — האָט זי גערעדט צום געזעמל אַרום מיר — דער יונגער חבּר געפּעלט
מיר גראָד. ער האָט קוראַזש און קוראַזש איז אַ גוטע מידה פּון אַ רעוואָלוציאָנער.
אַ שאַד בלוז, וואָס דער יונגער חבּר איז אַריינגעפאַלן צו די נאַציאָנאַליסטן פּון בונד.
ווען ער וועט עלטער און דערפאַרענער ווערן, וועט ער זעהן, אַז זיין ריכטיק אַרט
איז ביי אונדז. און זאָרגט אייך נישט, חברים, ער וועט שוין ביי אונדז קענען רעדן
אַ ריכטיקן פּויליש“. פאַרשטאַנען האָב איך, וואָס זאַשקאַ אונשליכט האָט געזאָגט
וועגן מיר און נישט שולדיק געבליבן איר קיין ענטפּער. אויף מיין „קלאַסישן“
פּויליש האָב איך צו איר געזאָגט: „ניע כאַדושיטש דאָ ראַזלאַמאַוּסקי“. דאָס געזעמל
האָט מיין ענטפּער באַגלייט מיט אַ סאַלווע פּון געלעכטער.

אַראַפּגייענדיק פּון דער קאַנפּערענץ האָט מיר נאַכעמזאָן אַנגעדרייט די אויערן:
„ווער האָט אייך דערלויבט אַנצומאַכן אַזאַ אַוואַנטורע, וואָס האָט שיער נישט דער-
פירט צו אַ צוואַמענברוך פּון די ראַיאָן-קאַמיטעטן? מ'האָט דאָך יעדן חבּר פּרייער
אַנגעזאָגט, אַז וועגן יעדער זאָך וואָס ער וועט האַלטן פאַר גייטיק צו טאָן אַדער רעדן
אויף דער קאַנפּערענץ, זאָל ער זיך פּרייער ווענדן צום חבּר יאַנעק אַדער צו מיר.
וואָס זענט איר, אַן אַנאַרכיסט, אַדער אַ בונדיסט“?

איך בין נאַכעמזאָנען נישט שולדיק געבליבן קיין ענטפּער און געהאַלטן אין
אייך טענהן: „וואָס איז, מען טאָר נישט רעדן קיין יידיש? אַ יידישן אַרבעטער
איז פאַרווערט צו רעדן יידיש“? יאַנעק-יאַנקעלעוויטש האָט זיך נישט אַריינגעמישט
אין דער מחלוקה צווישן נאַכעמזאָנען און מיר. ער איז געגאַנגען און געשמייכלט,
און איך האָב נישט געוואָסט אויף וועמענס צד ער איז.

די אַוואַנטורע אויף דער שטאַטישער קאַנפּערענץ פּון די ראַיאָן-קאַמיטעטן איז
דערגאַנגען צום בונדישן פאַרטייאַקטיוו און אַרויסגערופן אַ שטורמישע דיסקוסיע.
געוויסע חברים האָבן געשטיצט די שטעלונג פּון נאַכעמזאָנען: גערעכט צי אומגע-
רעכט, אָבער מ'האַנדלט נישט אויף אייגענער האַנט. אַנדערע האָבן מיר געגעבן
גערעכט, האַלטנדיק, אַז אין אַלע פּאַלן און אין אַלע באַדינגונגען האָט אַ יידישער
אַרבעטער דאָס רעכט צו רעדן יידיש, בפרט אויף פאַרזאַמלונגען פּון סאַציאַליסטן.
געווען אַפילו אַזעלכע, וואָס האָבן געהאַלטן, אַז דער בונד דאַרף שטעלן ווי אַ
קאַטעגאָרישע פּאַדערונג די פּולע גלייכבאַרעכטיקונג פּון יידיש אויף אַלע פאַר-
זאַמלונגען.

מיין אַוואַנטורע אויף דער קאַנפּערענץ פּון די ראַיאָן-קאַמיטעטן איז געווען
די ערשטע, אָבער נישט די לעצטע, אויף די פאַרשיידנאַרטיקע צווישן-פאַרטיישע
און בונדיש-פאַרטיישע פאַרזאַמלונגען.

די ארגאניזאציע פון די ראיאן-קאמיטעטן האט נישט געהאט קיין אריכת-ימים, איר עקזיסטענץ האט געדויערט א דריי חדשים. די ארעסטן, אנטשטייונג און די פארהעלטענישמעסיק נארמאלע פונקציאנירונג פונעם אלגעמיינעם ארבעטער-ווירט-שאפט-קאמיטעט האט ניוועלירט די טעטיקייט פון די ראיאן-קאמיטעטן.

די ארגאניזאציע פון די ראיאן-קאמיטעטן, וואס האט נאכן אויסבראך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה געשפילט א צייט א וויכטיקע ראָלע אינעם לעבן פון די ארבעטער אין וואַרשע, איז געשטארבן מיט א שטילן און נאטירלעכן טויט.

*

דער פאַרשלאַג, וואָס דער בונד האָט געמאַכט אויף דער פאַרזאַמלונג פון די יידישע אַרבעטער-דעלעגאַטן, אַז נאָך דעם, ווי ס'וועלן געשאַפן ווערן אַרבעטער-ווירטשאַפטלעכע הילף-אינסטיטוציעס זאָל געשאַפן ווערן אַ צענטראַלע אַרגאַניזאַציע פון די דאָזיקע אינסטיטוציעס — האָט געקריגן אַ תּיקוּן.

אַ דאַנק דער איניציאַטיוו פון דער „ראַדע“, איז געשאַפן געוואָרן אַ צענטראַלע אַרגאַניזאַציע פון אַלע ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, וואָס האָבן זיך געפונען אונטער דער השפּעה פון די פאַראייניקטע סאַציאַליסטישע פאַרטייען. דער נאָמען פון דער אַרגאַניזאַציע איז געווען „אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאמיטעט“, קורץ גערופן — ר.ק.ג.

די אויפגאַבעס פון ר.ק.ג. זענען געווען צו פאַראיינהייטלעכן דעם סיסטעם פון דער הילף-טעטיקייט פון די אין איר אָנגעשלאָסענע אַרבעטער-ווירטשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, קאַנטראַל פון פינאַנצן און פאַרטייל פון די פּאַנדן צווישן די געגע-בענע אינסטיטוציעס, פאַראיינהייטלעכן און אָנפירן מיט דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט און רעפּרעזענטירן די דאָזיקע אינסטיטוציעס פּלפּי חוץ.

אין ר.ק.ג. האָט יעדע פאַרטיי אַריינגעשיקט אירע בעסטע אַקטיוויסטן. די פאַרטרעטערס פון בונד, דערוויילטע אויף אַן אלגעמיינער פאַרזאַמלונג פון די קאַנסור מענטן פון דער קיך און פונעם ברויטפאַרטייל, זענען לכתחילה געווען: סאַדאַווסקי, יאַנעק-יאַנקעלעוויטש, בערנאַרד גאַלדשטיין, יוסף באַסאַק און מאַריץ מעטאַלאָוויץ. פון די אַנדערע פאַרטייען געדענק איך: קאַזשיק קרוליקאַווסקי, יאַנעק צווייגעל פון פ.פ.ס.לעוויצע, זאַשאַ אונשליכט, באַרילאַ פון די ראַזאַמאַווצעס, און פון די זאַשאַנדאַווצעס — רודניצקי, אולמאַן.

ר.ק.ג. האָט פון זיך אויסגעטיילט אַן עקזעקוטיווע פון 8 פּערזאָן, צו צוויי פאַרטרעטערס פון יעדער פאַרטיי. דער צוזאַמענשטעל פון ר.ק.ג. און פון זיין עקזע-קוטיווע האָט זיך כּסדר געביטן צוליב די אַרעסטן און אַנדערע סיבות.

קיין שטאַרק אידיליש צווישן-פאַרטייש לעבן איז אין ר.ק.ג. און זיין עקזעקו-טיווע קיין מאָל נישט געווען. אין די ווייטערדיקע קאַפיטלען וועט מיר אויסקומען אויספירלעכער צו דערציילן וועגן די אינערלעכע פאַרהעלטענישן און קאַנפּליקטן.

אבער כלפי חוץ איז דער „ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט“ געווען אן אינהייטלעכע און סאלידארע ארגאניזאציע.

ר.ק.ג. איז געווארן א וויכטיקער פאקטאר און געשפילט א קאלאסאלע ראלע אינעם לעבן פון דער ווארשעווער ארבעטערשאפט אין דער צייט פונעם צארישן מיליטערישן רעזשים. דער „ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט“ איז פאר די ווארשעווער ארבעטער געווארן זיין פראלעטארישע ווירטשאפטלעכע הילף-אינסטיטוציע, זיין פאליטישער קאמף-אינסטרומענט און זיין אויסערלעכער רעפרעזענטאנט.

די פאליטישע אַנטי-מלחמה-פלאטפארם, די „ראדע“, די „ראיאן-קאמיטעטן“, די פילצאליקע פראלעטארישע הילף-אינסטיטוציעס און דער „ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט“ — דאס זענען געווען שטארקע און וויכטיקע פאזיציעס אינעם פאראייניקטן סאציאליסטישן אַנטי-מלחמה-פראָנט אין פוילן נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה.

אויפן בונדישן פראָנט

נישט געקוקט אויף די פארשיידענע שוועריקייטן — דאָס זיין פארנומען מיט דער ווירטשאפט-אַקציע, דעם פארלוסט פון פארטיי-מיטגלידער און פארטיי-אַקטיוו ווי אַ רעזולטאַט פון דער מלחמה, און דעם צעיושעטן טעראָר פון דער צארישער אַכראַנע אונטערן מלחמה-רעזשים — האָט זיך די בונדישע פארטיי-טעטיקייט נישט אָפגעשטעלט.

נאָכן אויסבראָך פון דער מלחמה איז אין בונד אין ווארשע אָנגעגאַנגען אַ לעב-האַפּטע דיסקוסיע איבער די פארשיידענע פראַבלעמען, וואָס די צייט האָט מיט זיך געבראַכט: מלחמה, די לאַגע פון די יידן, די באַציונגען מיט די אַנדערע סאציאַליסטישע פארטייען.

די ווארשעווער בונדישע פארטיי-אַרגאַניזאַציע איז אין ווינטער 1914 באַשטאַנען גען פון אַ 60-70 מיטגלידער, צעטיילט אין דריי קרייזן. איך בין אַריינגענומען געוואָרן אינעם קרייז פון די פּני, פון העכערן פארטיי-אַקטיוו, און מיט מיינע קנאַפע פאליטישע קענטענישן און מאַגערער פאליטישער שפראַך האָב איך זיך באַטייליקט אין די דעבאַטעס איבער די פארשיידענע ענינים און פראַבלעמען.

דאָס הויפטפראַבלעם איז, נאַטירלעך, געווען די מלחמה. קיין „סאציאַל-פאַטריאַטיזם“ זענען דעמאָלט אין בונד אין ווארשע נישט געווען. אַלע זענען געווען קעגן קריג און געהאַפּט אויף אַ מפּלה פון צארישן רעזשים. ס'זענען אויך נישט געווען קיין אַדוואָקאַטן, וואָס זאָלן זוכן אַ זכות פאַר דער בורגפרידן-פאליטיק פון די

דייטשישע, פראנצייזישע און אנדערע סאציאליסטישע פארטייען. ערנסטע מיינונג-
פארשידנקייטן וועגן דער מלחמה האבן זיך אין בונד אנגעהויבן אויסקריסטאליזירן
ערשט נאכן אריינקומען פון די דייטשן קיין ווארשע. דער איינציקער, וואס האט
קוועסטיאנירט די אויסגעשפראכענע און שארפע שטעלונג צו די דייטשישע, פראנ-
צייזישע און אנדערע פארטייען, איז געווען דער פעלדשער ראזענבאום, וועלכער
האט נאכן אויסבראך פון דער מלחמה געמוזט פארלאזן זיין היימטשטעטל אסטראלענקע
און זיך באזעצט אין ווארשע.

עס זענען נישט געווען קיין ערנסטע מיינונג-פארשידנקייטן וועגן דער לאגע
פון די יידן. די יידישע צרות האבן זיך געמערט מיט יעדן טאג. פון א סך שטעט
און שטעטלעך זענען יידן ארויסגעטריבן געווארן. מיט יעדער רוסישער מיליטע-
רישער מפלה אויף די פראנטן האט זיך פארשטארקט די באשולדיקונג, אז יידן זענען
דייטשישע שפיאנען. קיין ממשותדיקע אקציעס — דעמאנסטראציעס און פראטעסט-
שטרייקן — זענען נישט געווען מעגלעך אונטערצונעמען. דער איינציקער אופן פון
רעאגירן קעגן די יידישע פורעניות איז געווען דאס ארויסגעבן אן אויפרוף, א
פראקלאמאציע, און דאס האט דער בונד צו יענער צייט געטאן. איך געדענק, אז
כ'האב זיך מתעסק געווען מיט אן אויפרוף פון ווארשעווער קאמיטעט פון בונד קעגן
די רדיפות אויף יידן.

שארף האט די ווארשעווער ארגאניזאציע פון בונד רעאגירט קעגן דער שטעלונג
פון ש. ניגער, לויט וועלכער עס ליגט אין די יידישע פאלקס-אינטערעסן, אז רוסלאנד
זאל געווינען די מלחמה און גאליציע און בוקאווינע זאלן אנעקסירט ווערן דורך
רוסלאנד.

ערנסטע מיינונג-פארשידנקייטן זענען געווען וועגן דער באציאונג פון בונד צו
די אנדערע סאציאליסטישע פארטייען. דאס פראבלעם איז באשטאנען פון עטלעכע
עלעמענטן: די רעכט צו רעדן יידיש אויף די צוזאמענקומען מיט די פוילישע
ארבעטער, און די זעלבשטענדיקייט פון דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע.

די גרויסע מערהייט פונעם בונדישן אקטיוו האט געהאלטן, אז א פאדערונג
צו רעדן יידיש אויף יידיש-פוילישע צוזאמענקומען איז נישט אין צייט און נישט
אין ארט. די צוזאמענקומען מיט די פוילישע ארבעטער-טוערס זענען נישט קיין
מאסן-פארזאמלונגען, נאר פאליטישע ארבעט-ווארשטאטן. די דעלעגאציעס פון
בונד ווערן אנגעפירט פון חברים, וועלכע קענען דעם בונדישן שטאנדפונקט פאר-
טיידיקן אין דער פוילישער שפראך. ס'איז דעריבער נישט צוועקמעסיק צו פאר-
שארפן די באציאונגען מיט די פוילישע חברים. מיינ שטעלונג אין דעם ענין איז,
וזי כ'געדענק, געווען מיט דער מיליטאנטישער מינדערהייט, וועלכע האבן געהאלטן,
אז די יידישע ארבעטער האבן א רעכט צו רעדן יידיש אין אלע פאלן ווען זיי באגע-
גענען זיך מיט פוילישע ארבעטער.

אויפן טאג-ארדענונג פון דער ווארשעווער בונדישער ארגאניזאציע איז אפט

געשטאנען דער ענין פון די באציאונגען אין דער „ראדע“ און אין ארבעטער-ווירט-שאפט-קאמיטעט. לויטן סטאטוס האט ר.ק.ג. געדארפט זיך די צענטראלע אנפירונג פון אלע ארבעטער-הילף-אינסטיטוציעס און נישט קיין לויזער קאאָרדיניר-אָרגאַן. דער בונד האט אָבער נישט געוואָלט מוותר זיין אויף זיין אַבסאָלוטער זעלבשטענדיקייט אין דער אנפירונג און אין פינאַנצן. אלע בונדיסטן זענען געווען איינשטימיק מיטן דאָזיקן פּרינציפּ. די מיינונג פאַרשידנקייטן האָבן זיך געדרייט אַרום דער טאַקטיק פון די בונדישע דעלעגאַציעס אין דער „ראדע“ און אין ר.ק.ג.

אין פעריאָד פונעם צאַרישן מיליטערישן מלחמה-רעזשים האט דער בונד אָדורכגעפירט עטלעכע מאָסן-אַקציעס. כּדאי צו דערמאָנען דאָס אַרויספירן עטלעכע הונדערט ייִדישע אַרבעטער צום וואַרשעווער מאַגיסטראַט און דאָס ברענגען הונדערטער ייִדישע אַרבעטער צו דער לווייה פון י. ל. פּרין.

אינעם דאָזיקן צייטאַפּשניט האט דער בונד אויך אַרויסגעלאָזט עטלעכע אויפֿ-רופן. שטאַרק מתעסק געווען האָבן אויך זיך מיטן דערשיינען פון דער ערשטער מיי-פּראָקלאַמאַציע, צוליב וועלכער כּבין שיער נישט געניוקט געוואָרן. אַ שפּיצעל איז מיר נאָכגעאַנגען ווען כּהאַב געטראָגן די מאַטריצן צו אַ פּונקט, וווּ אַ דרוקער האט זיי געדאַרפט פון מיר צונעמען. אויך בין אַריין אין אַ דורכגאַנגהויף אויף לעשנאַגאַס און אין גרויסן מיסטאָסטן פאַרשטעקט די מאַטריצן. צום גליק זענען די מאַטריצן נישט געוואָרן באַשעדיקט און אין עטלעכע שעה שפּעטער האט אַן אַנדערער חבר זיי צוגענומען.

די עקסיטענץ פון די הילף-אינסטיטוציעס, די בונדישע ווירטשאפט-אַקציע אינעם פעריאָד פון צאַרישן קריגסרעזשים, איז פאַרן בונד געווען דאָס גרעסטע גליק. אַ דאַנק די דאָזיקע אינסטיטוציעס האט בונד געהאַט אַ צוטריט צו גרעסערע מאָסן ייִדישע אַרבעטער און ביכולת געווען דורכצופירן די פּאָליטישע און געזעלשאַפט-לעכע אַקציעס, וואָס זענען צו יענער צייט מעגלעך געווען דורכצופירן.

אין פּאַרלויף פון ווינטער 15-1914 האָבן עטלעכע צענטראַלע טוערס פון בונד באַזוכט די וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע: לאַזאַר עפשטיין, סערגיי, מיכאַיל און וולאַ-דימיר.

לאַזאַר עפשטיין איז צו יענער צייט געווען אַ מיטגליד פונעם „פּוילישן קאָמי-טעט“ און זיין אַרויסטריט פאַרן וואַרשעווער פאַרטייאַקטיוו איז געווען אַ באַריכט וועגן דער סיבה פונעם אַנטשטיין און פון דער טעטיקייט פון פּוילישן קאָמיטעט. סערגיי, מיכאַיל און וולאַדימיר, צענטראַלע בונדישע טוערס, זענען צו יענער צייט געווען אַנגעשטעלטע אין גרויסע רוסישע הילף-אָרגאַניזאַציעס פאַר מלחמה-געילטענע און דורך זייער פאַרמיטלונג האט דער בונד געקריגן באַדייטנדיקע געלט-פּאַנזן פאַר דער בונדישער ווירטשאַפט-אַקציע. ווער ס'זענען געווען סערגיי און מיכאַיל געדענקן אויך נישט, אפילו זייערע פיזיאָגאָמיעס זענען פאַרשוונדן פון מיינ

זפרון. וולאדימיר, וועלכער האט צוויי מאל אין דעם דערמאנטן פעריאד באזוכט ווארשע און גערעדט פארן בונדישן פארטייאקטיוו. איז געווען יוסף איזביצקי. שפעטער באקאנט ווי בייניש מיכאלעוויטש.

ליידער, געדענק איך נישט דעם אינהאלט פון קיין איינעם פון די רעפעראטן פון סערגיי מיכאיל און וולאדימיר. איך געדענק אבער גאנץ גענוי מיין רעאקציע צוליב דער רייכער קליידונג פון די דערמאנטע פירערס פון בונד, זייערע גרויסארטיקע און טייערע פוטערס, פוטערנע היטלען, נייע עלעגאנטע אַנצעגער און שנייזייסע העמדער. מיין אַנטוישונג אין אַזעלכע מנהיגים האָב איך געברענגט צום אויסדרוק אויף די פאַרזאַמלונגען פון מיין פאַרטייקרייז און אין די שמועסן מיט די נאַענטערע חברים. ״ווי אַזוי קעגען מענטשן אַזוי רייך געקליידט פילן דעם טעם פון אַן אַרבעטער און וויסן ווי אַן אַרבעטער־שוך קוועטשט״ — האָב איך געטענהט צו מיינע חברים.

אַך, הייליקע יוגנטלעכע רעוואָלוציאַנערע נאַזוויטעט...

דער בונדישער פראַנט נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה קען כאַראַקטעריזירט ווערן אין פאַלגנדיקע ווערטער: טראַץ די אויסערסט־שווערע באַדינגונגען, דעם ווילדן טעראָר און מאַנגל פון אַקטיוו, איז די וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד, פּאָליטיש און אַרגאַניזאַציאָנעל, געשטאַנען אויף דער הייך פון אירע אויפגאַבעס.

אין די הויכע פענצטער

כ'האָב געהאַט מער מזל ווי שכל. שוין אין טאַמע באַגין פון מיין פּאָליטישער און געוועלשאַפטלעכער קאַריערע האָב איך געהאַט דאָס גליק צו באַגעגענען און זיך צו באַקענען מיט אַ רייע קאַריפייען פון די צענטראַלע אַנפירונגען פון די סאַציאַליסטישע פּאַרטייען פון פּוילן, בייצוויין אויף אַ צאָל זיצונגען און באַראַטונגען פון בונדישן פּאַרטייאַפּאַראַט, פון צווישן־פּאַרטיישן ראַט פון דער עקזעקוטיווע פון אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאָמיטעט און פון אַנדערע וויכטיקע צענטראַלע מסיבות. די דאָזיקע גליקלעכע געלעגנהייטן האָב איך געהאַט צו פאַרדאַנקען מיין צושטעלן פון דירות.

איך בין צו יענער צייט געווען אַ גוטער צושטעלער פון באַקוועמע דירות, וואָס כ'פלעג קריגן ביי די אַרבעטער פון מיין פּאַך און זיי שטעלן צו דער דיספּאָזיציע פונעם בונדישן פּאַרטייאַפּאַראַט.

דאָס פּאַך פון מעש־ און אייזן־טאַקערס און גיסערס פון מעש און בראַנדו, ביי

וועלכן כ'בין געווען באשעפטיקט, האט אין די יארן פון פארן ערשטן וועלטקריג געהערט צו די בעסט-באצאלטע פאכן אויף דער יידישער ארבעטער-גאס, און א סך ארבעטער פון מיין פאך האבן געקענט זיך דערלויבן צו האבן אנשטענדיקע באלע-באטישע ווינונגען אין די בעסערע געגנטן פון די יידישע קווארטאלן, און דאס, וואס כ'בין, טראץ מיין גאר יונגן עלטער, שוין ערב דער ערשטער וועלט-מלחמה, בפרט נאכן אויסבראך פון דער מלחמה, געווען דער לעגיטימער פארשטייער פון מיין פאך אין אלע אינסטיטוציעס, וואס די יידישע ארבעטערשאפט האבן צו יענער צייט געשאפן, האט מיר דערמעגלעכט אן שוועריקייטן צו קריגן גוטע ווינונגען פאר קאנספיראטיווע פארזאמלונגען — דירות, מיט וועלכע די אַנפירערשאפט פון בונד, די "ראדע", און די פירנדיקע גרופע פון ר.ק.ג. האט זיך גערן באנוצט.

דער מינהג פון קאנספיראציע — אז דער, וואס שטעלט צו א דירה, דארף זיך אויך געפינען אין לאקאל בשעת דער פארזאמלונג אָדער זיצונג, פאר וועלכער די דירה איז געווען באשטימט — האט מיך געמאכט זיין אַנווענדיק אויף די זיצונג-גען און באַראַטונגען, פאר וועלכע כ'האב געשאפן די דירות. מיין מזל האט מיר צוגעשפילט, אז די פירערס פון די סאציאליסטישע פארטייען, וועלכע האבן גענאסן פון מיינע לאקאלן, זאלן זיך באַציען צו מיר מיט סימפאטיע און מיך נישט באַזייטיקן בשעת די פארהאַנדלונגען, אפילו דעמאָלט, ווען ס'האבן זיך געפונען אַנדערע צימערן אין דער געגעבענער ווינונג, אויף די זיצונגען פון דער "ראדע", ר.ק.ג. און פון זייערע ספעציעלע קאמיסיעס און רעדאַקציעס בין איך געוואָרן אַ שטאַמגאַסט. דאָס זיין אַ שטאַמגאַסט בשעת די פארהאַנדלונגען פון די אויבן דערמאָנטע אַרגאַניזאַציעס און זייערע סובסטיטוטן האט געברענגט מיט זיך פארשידענע אימ-פליקאציעס. די פאליטישע באַזייטיקט פון אַ רעוואָלוציאָנערן נאַוואַבראַניעץ האט זיך געבונטעוועט ווען קעגן עמעצן פון די צווישן-פאַרטייִשע שותפים איז באַגאַנגען געוואָרן אַן אומרעכט, ווען ווער פון די פאַרטייִ-פירערס האט אויף אַ נישט ערנסטן אופן, בפרט נאָך מיט אַ דאָזע ציניזם, זיך באַצויגן צו ענינים, וועלכע איך האָב באַטראַכט ווי לעבנס-וויכטיקע פאַרן אַרבעטער-קלאַס, ווען עמעצער פון די פירערס האט אויף אַן אומדערלאָזלעכן אופן געוואָלט דורכפירן זיין שטאַנדפונקט אָדער זיין ציל — אין אַזעלכע פאַלן פלעג איך מיין פראַטעסט אויסדריקן דורך אַ דעמאָנסטראַ-טיוון פאַרלאַזן דאָס צימער פון די פארהאַנדלונגען.

געווען אויך פאלן, ווען מיין הייסער טעמפעראַמענט, אפשר גאר מיין יינגלשע חוצפה, האט אויף אַ קול שאַרף רעאַגירט קעגן אַן אַנגענומענעם באַשלוס, האַנדלונג, אָדער אַן אַרויסטריט פון עמעצן פון די גערויכערטע פאליטישע לילוקעס. בעיקר איז דאָס געשען בעת די אַרויסטריטן פון זאַשקאַ אונשליכט, ווען זי האט אויף איר שאַרפן שטייגער אַטאַקירט און — ווי מיר האט זיך אויסגעדוכט — געקריודעט אָדער פוגע-בכבוד געווען דעם בונד, כאַטש איך בין אפילו צו יענער צייט געווען פראַ-באַלשעוויסטיש געשטימט אין די פאליטישע פראַגעס, וואָס זענען געשטאַנען

אויפן סדר-היום פון דער ארבעטער-באוועגונג, בין איך אָבער שוין אויך געווען אָנגעגורט מיט אַלע „מעלות“ פון אַן אַלטן בונדיסט, אַז „דער בונד איז איינער און ווייטער קיינער“. און ווי אַ צוגאָב צו מיין נישט געבעטענעם אַריינמישן זיך אין די פאַרהאַנדלונגען, האָב איך אויף אַ מייסטערהאַפטן אופן פאַגראַמירט די פּוילישע שפּראַך.

מיין פּויליש רעדן, מיין פּאַלמעסן די פּוילישע שפּראַך, איז געווען אַ שם-דבר אין די פּוילישע ארבעטער-קרייזן, מיט וועלכע כּיבין געקומען אין באַרירונג. צו יענער צייט האָב איך נישט שלעכט פאַרשטאַנען די פּוילישע שפּראַך, אַפילו אויך עטוואַס געלייענט אין פּויליש, אָבער לגמרי נישט געקענט רעדן און שרייבן קיין פּויליש. אַגב, אויך שרייבן אין דער יידישער שפּראַך האָב איך צו יענער צייט נישט געקענט.

מיין אומאויטאַריזירטער אַרויסטריט און דאָס ניזוקן די פּוילישע שפּראַך פלעגט אַרויסרופן אַ פאַרשיידנאַרטיקע רעאַקציע, אַפט מאל אַ הייטערקייט, וואָס האַט אַנט-שפּאַנט די שטימונג פון די מיושבדיקע, און אין מיינע אויגן באַיאַרטע, פאַרטיי-פירערס, און געגעבן זיי די מעגלעכקייט אויסצולאָזן זייערע עמאַציעס דורך אַריינ-קיבעצן איינער דעם אַנדערן מיט די ראַפינירטסטע וויצן, גלייכווערטלעך, שטעכ-ווערטלעך, אַפאַריזומען און עפּיגראַמען, מיינסטנס עקספּראַמט-געשאַפענע, וואָס האָבן געבליצט און עקספּלאָדירט ווי קאַלירטע פייערווערק.

אמתע מזיקים אויף דעם געביט פון קיבעצן זענען געווען: דער פאַרטערטער פון די זאַושאַנדאוועס, דער ארבעטער טאַרוואַצקי, און די פאַרטערטערס פון פּ.ס.פּ. לעוויצע, די אינטעליגענטן שילער און אינושעניר קרושעווסקי.

טאַרוואַצקי, דער קוועקזילבערדיקער און קליינווויסקער ארבעטער, האַט אַפּע-רירט הויפטזעכלעך מיט אַנעקדאָטן פון אַ פּאַלקלאַרישן כאַראַקטער, ער, טאַרוואַצקי, אַ רעוואָלוציאַנער און אינטערנאַציאָנאַליסט אין יעדן אָבר זיינעם, איז ממש פאַר-ליבט געווען אין פּוילישן פּאַלקלאַר.

שילער, נידעריקער פון מיטלוווקס, אַ ברייטפלייציקער, אַ הדרת-פנים פון אַ תלמיד-חכם, מיט אַ הויכן לומדישן שטערן, אַ ברייטער און אַ לאַנגער צעקעמטער און גוט געפלעגטער באַרד, אין עלעגאַנטער קליידונג, מיט אַ פיין-אויסגעבונדענעם אַרטיסטישן פליגלשלייף און מיט די גאַלדענע רעמלעך פון זיינע אוינגלעזער, האַט פאַרמאַגט ראַפינירטע מאַניערן פון אַן אַריסטאָקראַט. לויט זיין אויסזען, הלבשה און האַלטונג איז ער געווען אַ געמיש פון אַ פּראַפעסאָר פון פּילאָסאָפּיע אויף אַן אַלטן דייטשישן אוניווערסיטעט און אַ פאַרמעגלעכן אַרטיסט אויפן מאַנפאַרנאַס אין פאַריז אָדער פון די קראַקעווער פּלאַנטן. ער האַט געהאַט אַן איידעלן און שטילן אופן פון רעדן, אַ צונג ווי אַ בריטווע, און זיינע ווערטלעך און אַריינזאָגעכצער זענען געווען שאַרפע און האָבן געבלאַנקט, ווי די חלפים פון אַ פרומען יידישן שוחט.

קרושעווסקי איז געווען אַ הויך-געבילדעטער אינושעניר און וויסנשאַפט-מאַן.

א האלב-בלינדער, מיט שווארצע ברילן אויף די אויגן, האָט קרושעווסקי ממש געשפרודלט מיט הומאַר און סאַטירע, געבליצט מיט ווערטלעך און אַפּאַריזמען, און זיי אויסגעשפּילט אויף אַן אופן, ווי ער וואָלט געווען אַ געשולטער אַקטיאָר. פון וואָנען ס'האָט זיך גענומען צום דאָזיקן פיזיש נישט-געזונטן און האַלב-בלינדן מענטש אַזאָ שפרודלדיקער קוואַל פון גלענצנדיקע וויצן און פון פיינער סאַטירע — איז באמת געווען אַ ווינדער.

אַפילו די שטענדיק ערנסטע, אַסקעטישע, און ווי אַ נאָנע אויסזעענדיקע, זאַשאַק אונשליכט, וועלכע איז תמיד גרייט געווען מיט אירע פּאָליטישע פּלייזן צום קאַמף, און איז מיט איר פּערוואָן נישט איין מאָל אַליין געווען אַן אַביעקט פון קיבעץ פאַר די טאַרוואַצקיס, שילערס און קרושעווסקיס — אַפילו זי פּלעגט אַריינגעצויגן ווערן אינעם ווערטער-געפּעכט פון אירע פּאָליטישע פאַרנערן און זיך געפּרייט מיט אַ גוטן וויץ און מיט אַ טרעפּלעכן אַריינזאָג. דאָס זעלבע פּלעגט געשען מיט דעם שייך-אויסזעענדיקן, שאַרפּזיניקן און שאַרפּצונגיין גושעדן-קאַוואַלסקי. נאָטירלעך האָט נישט געפּעלט קיין קיבעץ אויף מיין חשבון, און ספּעציעל אויפן חשבון פון מיין געבן קאַנצערט מיט דער פּוילישער שפּראַך.

ווער ס'האָט בייגעווינט די קעגנזייטיקע דוועלן מיטן געווער פון הומאַר, שפּאַס און סאַטירע, חכמה און שאַרפּזין, וועלכע פּלעגן פון צייט צו צייט פאַרקומען אויף די זיצונגען פון דער „ראַדע“ אָדער פון דעם פּירנדיקן פּאָליטישן קרייז פון ר.ק.ג., דער האָט באמת געהאַט זעלטענע מאַמענטן פון פּרייד און פון גייסטיקער הנאה. עס זענען אָבער אויך געווען פאַלן ווען מיין נישט געבעטענע אַריינמישונג בעת די פאַרהאַנדלונגען פון דער „ראַדע“ אָדער ר.ק.ג. האָבן אַרויסגערופּן אַ נישט-צופּרידנקייט מצד די אַנטיילנעמערס און הייסער געמאַכט די דיסקוסיע, פאַרשאַרפט די אַנטאַגאַניזמען.

מיין אַנוועזנדיקייט בשעת די פאַרהאַנדלונגען פון דער „ראַדע“ און פון ר.ק.ג. האָט אַ סך מאָל אויך געדינט פאַר אַ מין בלייץ-אַפּלייטער. אין דער היץ פון אַ דיס-קוסיע האָט עמעצער פון די דיסקוטאַנטן אַ ווייז געטאַן אויף מיר, און אין שפּאַס אָדער גאַנץ ערנסט פאַרגעלייגט: „לאַמיר הערן וואָס דער פּראַלעטאַריאַט האָט וועגן דעם ענין צו זאָגן.“ און דער „פּראַלעטאַריאַט“, אין געשטאַלט פון אַ זיבעצן און אַ האַלב-יאַריקן ייִדישן מעטאַל-טאַקער איז פאַרסירט געוואָרן, אין זיין דעמאָלטדיקער אַרעמער פּאָליטישער שפּראַך אין ייִדיש, אַרויסצוזאָגן זיין „וואַגיקע און אויטאָרי-טאַטיווע“ מיינונג וועגן אַן ערנסטן ענין, וואָס איז נוגע געווען דער אַרבעטער-באַוועגונג אין פּוילן, אָדער אַפילו פון אַן אינטערנאַציאָנאַלן קאַראַקטער.

דאָס בייזיין אויף די זיצונגען און פאַרהאַנדלונגען פון דער „ראַדע“, פון דעם פּירנדיקן פּאָליטישן קרייז פונעם ר.ק.ג. און פונעם בונדישן פאַרטיי-אַפּאַראַט, און אויך דאָס באַקענען זיך מיט אַ גרעסערער צאָל פּירערס און פּערווענלעכקייטן

פון די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון פּוילן, שוין אין דער פּריסטער צייט פון מיין פּאַליטיש-געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט — האָט געהאַט אַ באַדייטנדיקע השפּעה און געשפּילט אַ גרויסע ראלע אין מיין געזעלשאַפטלעכן לעבן.

דאָס איז אויך געוואָרן אַ וויכטיקער פּאַקטאָר אין פּאַרמירן מיין פּאַליטישן כאַראַקטער. איך האָב געלערנט ערנסט זיך צו פּאַרטראַכטן איבער פּראַבלעמען און דערשיינונגען פון געזעלשאַפטלעכן לעבן. דאָס האָט געהאַלפּן אויסקריסטאַליזירן אַן אייגענע מיינונג און שטעלונג. נישט צו וואַקלען זיך ביים פּאַרנעמען אַ פּאַזיציע, וואָס איז נישט אין הסכּם מיט דער קאָנווענציאָנעל-אַנגענומענער שטעלונג און מיינונג. אַ ספּעציפּישע ראלע אין דער פּאַרמירונג פון מיין פּאַליטישן כאַראַקטער האָט צו יענער צייט געשפּילט זאָשקאָ אונשליכט. איר עקשנות, טרייקייט צו פּרינציפּן, איר האָס צום קאַפיטאַליסטישן ווירטשאַפטלעכן און פּאַליטישן סיסטעם, איר גרע-נעצלאַזע איבערגעגעבנקייט פאַר דער רעוואָלוציאָנערער אַרבעטער-באַוועגונג און פאַר די אידעאַלן פון סאָציאַליזם, איר אינטערנאַציאָנאַליזם און די אַן-פּשרהדיקע באַציונג צו די פּל המינים אַפּאַרטוניזמען, איר שנאה צו צביעות און קאַריעריזם אין דער סאָציאַליסטישער באַוועגונג, איר רעוואָלוציאָנערער און פּערזענלעכער מוט און קוראַזש — דאָס אַלץ, באַזונדער און צוזאַמען, האָט אויף מיין יונגן פּאַליטישן געמיט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק, און נישט פאַרפעלט צו האַבן אַ ווירקונג אויפן לאַנגיאַריקן וועג פון מיין פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

אַרעסטן און טורמע

אין די ערשטע טעג נאָכן אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה זענען פון די גאַסן פון וואַרשע פּאַרשווונדן די פּלבים פון דער צאַרישער אַכראַנע. מ'האַט זיך געוונדערט און געשטוינט פונעם דאָזיקן פּאַקט, און די סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציעס האָבן אין דער פּולער מאַס אויסגענוצט די בערך 8 טעג, וואָס די אַרבעטער-בערזעס זענען פריי געווען פון די געהיים-אַגענטן פון דער אַכראַנע.

מיט אַ מאָל האָבן זיי זיך ווידער באַוויזן, פאַרגרעסערט אין צאַל און אַנגעלאָ-דענער מיט חוצפּה. אַרום די אַרבעטער-בערזעס, דעם ברויטפאַרטייל, און דער געעפּנטער בונדישער אַרבעטער-קיד האָבן די געהיים-אַגענטן גערועט ווי אומפּלייט אויף די גאַסן, אין די טויערן, אין די הייף און אויך די שטיגן. ביסלעכווייז האָבן די קאַנסומענטן פון דער בונדישער ווירטשאַפט-אַקציע זיך צוגעוויינט צו די שפּיזל-דיקע אויגן פון די שפּיצלעס, און דער אַקטיוו האָט אַנגענומען אַלע מיטלען נישט אַריינצופּאַלן ביים דערליידיקן די פּליכטן, אָבער מיט נישט קיין צו גרויסער הצלחה. אַנגעהויבן האָבן זיך די רדיפות אַרום דריי-פיר וואָכן נאָכן אויסבראַך פון דער

מלחמה. דער ערשטער קרבן איז געווען סאָדאָוסקי. בעת זיין אַרעסט האָט סאָדאָוסקי ביי זיך געהאַט אַ גרויסע סומע געלט, וואָס איז נישט מעגלעך געווען צוריקצוקריגן. אין דער זעלבער צייט ווערט אויך אַרעסטירט דער פירער און וויכטיקסטער מאַסן-טוּער פֿון פ.פ.ס.־לעוויצע, סטעפּאַן קרוליקאָוסקי. דערנאָך קומט די רייזע אויף בערנאַרד גאַלדשטיין און פון פּוילישע אַקטיוויסטן. עטלעכע וואָכן שפעטער ווערט יאַנקל לעווין אַרעסטירט. די דאָזיקע אַרעסטן זענען פאַרגעקומען אויף אַן אינדי-ווידועלן אופּן, אין די פּריוואַטע ווינונגען אָדער אויפן גאַס.

אַרום דריי-פיר וואָכן נאָך דער דערעפענונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך מאַכט די אַכראַנע איר ערשטן באַזוך אין דער דאָזיקער אינסטיטוציע. די געהיים-אַגענטן פרעגן זיך אויף עסטושאַ שטאַבזיב. נישט געפינענדיק די געזוכטע, פאַרלאָזן זיי די קיך.

מיט עטלעכע וואָכן שפעטער קומט פאַר דער ערשטער גרויסער איבערפּאַל. די געהיים-אַגענטן וויסן שוין ווער ס'איז עסטושאַ שטאַבזיב, און זי צוזאַמען מיט אַ צאָל קאַנסומענטן ווערן אַרעסטירט, די קיך ווערט פאַרמאַכט.

לויט דער מיינונג פון עסטושאַ שטאַבזיב, מיט וועמען כ'האַב וועגן דעם דאָזיקן אַרעסט געשמעסט בעת אונדזער באַגעגעניש אין פאַריז זומער 1962, איז דער איבערפּאַל און אַרעסט פאַרגעקומען בעיקר צוליב איר. די אַכראַנע האָט זיך דער-וויסט, אַז זי איז געווען די פונדאַטאָרין פונעם לאַקאַל פאַר דער בונדישער קיך און געהאַפט דורך איר אַרעסט אַפּצולעקן אַ פעטן ביין.

נאָך איר אַרעסט זענען געקומען פאַרשיידענע מאַכערס און דערציילט אירע עלטערן, אַז די אַכראַנע איז גרייט זייער טאַכטער צו באַפרייען פאַר דער סומע פון 5000 גאַלדערובל. די עלטערן האָבן מספּים געווען צו סילוקן די געפּאָדערטע סומע. אָבער אַפילו פאַר די גבירישע שטאַבזיבס איז שווער געווען אין דער מלחמה-צייט צו שאַפן אויף שנעל אַזאַ סומע אין גאַלד. דערווייל האָט אַ צופּאַל זיך אַריינגעמישט, און עסטושאַ שטאַבזיב איז באַפרייט געוואָרן.

ווי עסטושאַ שטאַבזיב האָט מיר דערציילט, איז דער צופּאַל באַשטאַנען אין דעם, וואָס דער זשאַנדאַרם, וואָס האָט געפירט איר אויספאַרשונג, האָט פאַרגעלייגט זי צו באַפרייען, אויב זי וועט מספּים זיין נאָך דער באַפרייונג צו ווערן זיין געליבטע. די קלוגע עסטושאַ האָט אים געגעבן אַנצהערן, אַז זי איז גרייט אַנצונעמען זיין פּראָפּאָזיציע, אָבער אַ קאַנקרעטן ענטפּער קען ער פון איר קריגן ערשט ווען זי וועט זיך געפינען אויף דער פּריי. דער זשאַנדאַרם האָט מיט איר אָפּגערעדט די צייט און דאָס אַרט, וווּ זיך צו טרעפן — און זי באַפרייט. עסטושאַ שטאַבזיב איז באַלד נאָך דער באַפרייונג פאַרשווונדן אין דער אונטערערד און זי האָט זיך ווידער באַוויזן ערשט נאָכן אַריינקום פון די דייטשן קיין וואַרשע.

די ווערסיע פון עסטושאַ שטאַבזיב, אַז זי איז געווען די סיבה פונעם איבערפּאַל, איז אפשר געווען אַי י נ ע פון די מאַטיוון פון דעם איבערפּאַל אויף דער בונדישער

אַרבעטער-קיך. מעריטאַריש, איז דער איבערפאל און אַרעסט געווען דער אָנהייב פון די סיסטעמאַטישע רדיפות אויף דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע, ווי אויף דער גאַנצער סאַציאַליסטישער אַרבעטער-באַוועגונג.

דער צווייטער איבערפאל אויף דער בונדישער אַרבעטער-קיך איז פאַרגעקומען אין דער צווייטער העלפט דעצעמבער 1914, אינעם צווייטן קיכלאַקאַל אויף דזשיקע 14. אַרעסטירט זענען געוואָרן עטלעכע צענדלינג אַנוועזנדיקע, און אויך איך בין געווען איינער פון די אַרעסטירטע.

צווישן די אַרעסטירטע האָט זיך געפונען אַ באַדייטנדיקע גרופע אַקטיווע טוערס פון דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע. צווישן זיי: דער ווייסער מאַקסל, שלאָסבערג און דער אַנאַרכיסט משה דזשאַבאַק, און אויך עטלעכע מיטגלידער פונעם וואַר-שעווער קאַמיטעט פון בונד: יוסף באַסאַק, מאַריץ מעטאַלאָויעץ און דער רויטער חיים. די מיינסטע פון די אַרעסטירטע זענען געווען פשוטע אַרבעטער, קאַנסומענטן. די אַרעסטירטע מיטגלידער פון בונדישן פאַרטיי-אַקטיוו זענען געווען פעיקע, אינטעליגענטע אַרבעטער, אַרבעטער-טוערס, פון וועמען מ'האַט געקענט אַ סך לערנען זיצנדיק מיט זיי אין די טורמע-קאַמערן. דער ווייסער מאַקסל, אַ גוט-באַ-האַונטער אין דער יידישער און אין דער וועלט-ליטעראַטור און אַ בקי אין פילאַ-סאַפיע, האָט מיר געהאַלפן אַריינצודרינגען אין דעם לאַבירינט פון פילאַסאָפישן געדאַנק, ספעציעל פון דער היסטאָריש-מאַטעריאַליסטישער געשיכטע-אויפפאַסונג, און געדינט אויך ווי אַ לעבעדיקער ווערטערבוך צו פאַרטייטשן די שווערע עברי פון דער פילאַסאָפישער טערמינאַלאָגיע.

פדאי איז צו פאַרנאַטירן דעם פאַקט, אַז די דערמאָנטע אַרעסטירטע בונדישע אַרבעטער-טוערס זענען נאָך זייער באַפרייונג פון סיביר געווען אַקטיוו טעטיק אין די צוגרייטונגען און אין דער דורכפירונג פון דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע, אין דער רויטער גוואַרדיע און אין דער רויטער אַרמיי. מאַריץ מעטאַלאָויעץ האָט אין די שלאַכטן הינטער פּעטראַגראַד פאַרלוירן ביידע פיס; דער ווייסער מאַקסל איז אומגעקומען אין די שלאַכטן אויף אוקראַינע; דער רויטער חיים איז געווען אַן אַנגעזעענער פאַרטיי- און מלוכה-טוער אין איינעם פון די ראַיאָנען אין סיביר; שלאָסבערג איז געווען דער לעצטער סעקרעטאַר פון דער מאַסקווער אַרגאַניזאַציע פון קאַמבונד אין רוסלאַנד.

די ביטערע קלעפּ, וואָס די צאַרישע אַרמיי האָט געקריגן אויפן מערב-פראַנט, האָבן אַרויסגערופן שרעק און פאַניק ביי די מיליטערישע און פּאָליציישע מאַכט-אַרגאַנען. זיי פילן, אַז זייער צייט פון הערשאַפּט אין פּוילן דערנענטערט זיך צו אַ סוף. די מפלות אויפן פראַנט קאַמפּענסירן זיי זיך מיט אַ ווילדן טעראַר קעגן דער באַפעלקערונג. די אַכראַנקע הוליעט און בושעוועט. הויז-אונטערזוכונגען און מאַסן-אַרעסטן קומען פאַר אַן אַן אויפהער. די טורמעס זענען שוידערלעך איבערגעפולט. געוואַלדטאַטן קעגן ציווילע מענטשן, וועלכע האָבן נישט די מינדסטע שייכות מיט

וואסער ס'איז געזעלשאפטלעכער באוועגונג, דערגייען אין די הונדערטער. די מילי-טערישע קריגסגערייכטן פארשניידן מענטשלעכע לעבנס און א חשבון.

באוונדערס בושעוועט די צארישע אכראנע אויף דער ארבעטער-גאס. די סאג-ציאליסטישע ארבעטער-באוועגונג איז איר צילברעט. בסדר קומען פאר איבערפאלן אויף אינסטיטוציעס פונעם ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט. ארעסטן פון טוערס און קאנסומענטן אין די ארבעטער-קיכן און ברויט-פארטיילונגען דערגייען צו א נישט קאנטראלירלעכער צאל. א רייע קיכן ווערן דורך דער אכראנע פארמאכט. ארעסטן פון ארבעטער-טוערס אין די מעטאל-פאבריקן פון לילפאפ, פאראווא, באר-מאן, האנטקע, נארבלין, ווילקאן, אין די מעכאנישע שיכפאבריקן פון בראכעס און רייכערט, אין די באן- און טראמװיי-ווארשטאטן און רעזימעס, אין די גאז, עלעקטריע און אנדערע שטאטישע אנטשאלטן — זענען א טאגטעגלעכע דערשיינונג.

דער ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט ווערט צוויי מאל פאגראמירט. ס'ווערן ארעסטירט א גרעסערע צאל ר.ק.ג.טוערס. צום גליק זענען ביידע אכראנע-איבער-פאלן פארגעקומען איידער די זיצונגען האבן זיך אָנגעהויבן און א צאל טוערס זענען געראטעוועט געווארן. הינטער די טורמע-קראטן געפינען זיך א רייע פירערס און טוערס : טארוואצקי פון די זאשאנאוועס, אַגראדניטשעק-קרוליקאווסקי פון פ.פ.ס. לעוויצע, באַרילא פון די ראָזלאַמאוועס און א סך אנדערע. פון בונד : סאדאווסקי, בערנארד גאלדשטיין, יאנקל לעווין.

אין די תפיסה-קאמערן געפינען זיך אָנהענגערס און פארטרעטערס פון די פל-המינים פארטייען און גרופירונגען, ריכטונגען און שאטירונגען פונעם געזעלשאפט-לעבן לעבן אין פוילן. חוץ דער גרויסער צאל ארעסטירטע פונעם סאציאליסטישן אַנטי-מלחמה-לאַגער, געפינען זיך דאָרט אויך היפשע גרופעס פון דער פ.פ.ס., רעוואלוציאנערע פראקציע (פראקעס), פון דער ראדיקאלער פויעריס-פארטיי "זא-ראניא" און א גרופע פועלי-ציון.

צווישן די פראקעס געפינט זיך דער דעמאלט יונגער זאנאווסקי, שפעטער, אין די דרייסיקער יארן — באקאנטער פ.פ.ס.ישער טוער אין ווארשע, און דער לעצטער פאר דער היטלער-מלחמה סעקרעטאר פון דער צענטראל-קאמיסיע פון דער פראפעסיאנעלער באוועגונג אין פוילן. אין דער גרופע ראדיקאלע פויעריס-טוערס, פויערים און אינטעליגענטן, געפינען זיך וויכטיקע פירערס פון דער פויע-רים-פארטיי "זאראניא" און צווישן זיי — מאלינאווסקי, דער רעדאקטאר פון דער, אין די יארן פון פאר דער ערשטער וועלט-מלחמה, באקאנטער ראדיקאלער צייט-שריפט פאר פויערים, וואס האט אויך געטראגן דעם נאמען "זאראניא". צוזאמען מיט מאלינאווסקי געפינען זיך אויך זיינע צוויי יוגנטלעכע זין, אין דער פועלי-ציון-גרופע געפינט זיך דער דעמאלט וויכטיקסטער פירער פון די פועלי-ציון אין ווארשע ישראל רייכמאן (ישראל וועשער).

די ארעסטירטע, וועלכע זענען פארבונדן געווען מיט די סאציאליסטישע פאר-

טייען, וואָס האָבן געבילדעט די „ראַדע“ — פּאַרטייער און נישט־פּאַרטייער, אַקטי־וויסטן און איינפּאַכע אַרבעטער, קאַנסומענטן — לעבן אין די תּפּיסה־קאַמערן אין אַן איינהייטלעכער קאַמונע, דאָרט קומען פּאַר אומאויפהערלעכע דיסקוסיעס. הייס און ליידנשאַפטלעך זענען געווען די דיסקוסיעס צווישן די אָנהענגערס פון די סאַציאַליסטישע אַנטי־מלחמה־פּאַרטייען מיט די אָנהענגערס פונעם אומאַפהענגיקן לאַגער. די דיסקוסיעס זענען אָבער קיין מאָל נישט אַרויס פון די ראַמען פון פּאַלי־טישער אַנשטענדיקייט און נישט עובר געווען אויפן מינהג פון קעגנזייטיקן רעספעקט. אויך צווישן די טוערס פון די סאַציאַליסטישע אַנטי־מלחמה־פּאַרטייען, וועלכע האָבן געשאַפן די געמיינזאַמע טורמע־קאַמונע, זענען פּאַרגעקומען לעבשאַפטע און ליידנשאַפטלעכע דיסקוסיעס וועגן ענינים פון טעאָרעטישן, פּאַליטישן און אַרגאַ־ניזאַציאָנעלן כאַראַקטער.

דיסקוטירט האָט מען נאָטירלעך אויך וועגן דער לאַגע, וואָס האָט זיך געשאַפן פאַר דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג דורך די רדיפות און אַרעסטן. די איינשטימיקע מיינונג איז געווען, אַז די רעוואָלוציאָנערע, פּאַליטישע און אַנטי־מלחמה־טעטיקייטן וועלן נישט אָפּגעשטעלט ווערן, אַז אויף דער פּריי זענען פאַר־בליבן גענוג צענטראַלע פּוחות ווייטער אַנצופירן מיט דער אַרבעט און מיט דער „ראַדע“, אַז דאָס אויסמיידן די אַרעסטן און דאָס געפינען זיך אויף דער פּריי פון זאָשאַ אונשליכט, טוטאַעוויטש־ריבאַצקי, פון דעם יינגערן קרוליקאָוסקי (געווען אַרעסטירט, באַפּרייט, און שפּעטער ווידער אַרעסטירט. געשטאַרבן אין תּפּיסה אין אַפּריל 1915). יאַנעק צוויגעל, נאָכעמזאָן און יאַנעק־יאַנקעלעוויטש, איז אַ גאַראַנטיע, אַז די טעטיקייט פון ר.ק.ג. און פון די אַרבעטער־ווירטשאַפטלעכע־הילף־אינסטי־טוציעס וועט ווייטער פאַרגעזעצט ווערן.

און מערקווערדיק. נישט געקוקט אויף די פּסדרדיקע קלעפּ, וואָס די סאַציאַ־ליסטישע אַרבעטער־באַוועגונג האָט געקריגן פונעם צאַרישן מיליטערישן רעזשים און פון די פּראָוואַקאַטאָרן אין די אייגענע רייען, איז די צאַרישע מאַכטאַרגאַנען נישט געלונגען אָפּצושטעלן די טעטיקייטן פון דער דאָזיקער באַוועגונג.

די „ראַדע“ האָט פונקציאָנירט אַן אַן איבעררייס. ר.ק.ג. איז רעאַרגאַניזירט געוואָרן, די ערטער פון די אַרעסטירטע מיטגלידער פון ר.ק.ג. זענען פאַרנומען געוואָרן דורך אַלטע דערפאַרענע טוערס; וויטשיק, פאַשטאַ און פון אַ רייע יינגערע אַרבעטער־טוערס; סאָוויצקי, קאַראַלסקי און אַנדערע. צוזאַמען מיט די, וועמען עס איז געלונגען אויסצומיידן די אַרעסטן, האָט דער רעאַרגאַניזירטער ר.ק.ג. פאַרגע־זעצט זיינע אַקטיוויטעטן. אויפן אַרט פון די פאַרמאַכטע קיכן זענען געשאַפן געוואָרן נייע, אונטער אַנדערע נעמען און אין אַנדערע לאַקאַלן. די אַנפירונגען פון די קיכן און ברויט־פאַרטיילונגען זענען געוואָרן קאַמפלעטירט מיט אַ רייע טוערס, רעקרו־טירט פון די אַרבעטער־קאַנסומענטן גופא און פון דער סימפּאַטיזירנדיקער איי־טעליגענץ.

אין די ערשטע טעג פעברואר 1915 בין איך באַפרייט געוואָרן. איך האָב מיט פּבּוד דורכגעמאַכט מיין רעוואָלוציאַנערן נאַוויציאַט — מיין ערשטן אַרעסט אונטער דעם צאַרישן רעזשים. צוזאַמען מיט מיר, נאָכן פאַרברענגען אַן ערך 6 וואָכן אין תּפּיסה, איז אויך באַפרייט געוואָרן דער אַלטער בונדישער טוער יוסף באַסאַק, און אַ חברטע, אַ שניידערין, די שפּעטערדיקע פּרוי פון שמאַי בעקער. אַלע איבעריקע, וואָס זענען צוזאַמען מיט מיר אַרעסטירט געוואָרן אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך אויף דזשיקע 14, זענען אויף אַן אַדמיניסטראַטיוון אופן פאַרשיקט געוואָרן קיין סיביר.

די סיבה פון מיין און יוסף באַסאַקס באַפרייונג בין איך געוואָר געוואָרן אַן ערך 14 יאָר שפּעטער אין מאַסקווע.

אין 1928 האָב איך זיך געפונען אין מאַסקווע און זייער באַפריינדט געווען מיט לעאָן פּורמאַן, דעם דעמאָלטדיקן סעקרעטאַר פון דער פּוילישער סעקציע און פאַר-טרעטער פון דער קאָמ. פאַרטיי פון פּוילן אין קאָמינטערן. איין מאָל זאָגט צו מיר פּורמאַן: „איר ווילט וויסן, וואָס ס'געפינט זיך וועגן אייך אין די אַרכיוון פון דער וואַרשעווער רוסישער אַכראַנע“? איך האָב אים פאַרשטייט זיך געענטפערט מיט אַ „יאָ“.

פּורמאַן האָט מיך צונויפגעפירט מיט וואַשילעווסקי, אַן אַרכיוויסט, אַ מאַיאָר פון גע-פּע-אַו. אין דרייען זענען מיר אַוועק אין איינעם פון די אַפּטיילונגען פון אַרכיוו פון דער אַמאָליקער רוסישער אַכראַנע. וואַשילעווסקי האָט אונדז געוויזן אַ בריוו פון נאָכעמזאָנען צום שעף פון דער וואַרשעווער אַכראַנע, אין וועלכן ער האָט פאַרלאַנגט די תּיפּפּדיקע באַפרייונג פון יוסף באַסאַק און פון מיר. זיין פאַרלאַנג האָט נאָכעמזאָן מאַטיווירט דערמיט, אַז נאָך דעם לעצטן אַרעסט איז די בונדישע טעטיקייט ווי פאַראַליזירט. די באַפרייונג פון יוסף באַסאַק, וועלכער איז אַ גוטער אַרגאַניזאַטאָר, און פון מיר, דעם יינגסטן פון בונדישן אַקטיוו, וועלכער ווייזט אַרויס פעיקייטן, וועט די אַרבעט פון בונד ווידער גאַרמאַליזירן. אויפן מאַרגינעז פון נאָכעמ-זאָנס בריוו האָט דער שעף פון דער אַכראַנע אָנגעשריבן: „נאָכגעבן דעם פאַרלאַנג. האַלטן אַ וואַכזאַם אויג אויף יוסף ליפּשיץ, אַליאַס יוסף באַסאַק, און אויף הערש לייבאַ בעקערקונץ, אַליאַס הערשל מעטאַלאָוועץ“.

איבעריק צו זאָגן, אַז כּהאַב זיך נישט געפילט צו גליקלעך פון די לויבווערטער פונעם פּראָוואַקאַטאָר נאָכעמזאָן אויף מיין חשבון.

די מאַניפעסטאַציע קעגן בירגער-קאָמיטעט

די מלחמה דויערט שוין עטלעכע חדשים. וואַרשע איז פאַרפלייצט פון מיליטער און פון זשאַנדאַרמערעיע. לאַנגע צוגן מיט פאַרווונדיקטע גייען אומאויפהערלעך אין דער ריכטונג פון מיוזת, קיין צענטראַל-רוסלאַנד. די שפיטאַלן אין וואַרשע זענען איבערגעפולט מיט פאַרווונדיקטע סאַלדאַטן. איבערגעפאַקט זענען אויך די רייכע רעסטאָראַנען, קאַבאַרעטן און קאַפּע-שאַנטאַנען מיט הוילענדיקע אַפיצירן און נייגעבאַקענע אַפיצירלעך.

די עקאָנאָמישע סיטואַציע אין וואַרשע איז ממש אַ קאַטאַסטראַפּאַלע. דאָס אינדוסטריעלע און ווירטשאַפטלעכע לעבן איז פאַראַליזירט. דאָס שנעלע דערנענ-טערן זיך פונעם פּראָנט צו די טויערן פון וואַרשע האָט אָפּגעשטעלט אַפילו די פּראָדוקציע פאַר דער רוסישער מלחמה-מאַשין. פאַבריקן זענען עוואַקוירט געוואָרן אָדער געהאַלטן ביים עוואַקוירט ווערן. די אַרבעטלאָזיקייט און די פּרופּעריאַציע איז דערגאַנגען צו דער העכסטער שטופּע און אַרומגענומען דעם גרעסטן טייל פון דער באַפעלקערונג. דער יקרות אויף לעבנס-מיטלען איז געשטיגן פון טאָג צו טאָג. דער צופיר פון באַהייץ-מאַטעריאַלן, דער עיקר פון קוילן, האָט כמעט ווי אויפ-געהערט. נויט, הונגער, קעלט, טיפּוס און אַנדערע קראַנקייטן האָבן זיך איינגעביר-גערט אין די אַרבעטער-שטובן און אין די וווינונגען פון דער פאַראַרעמטער באַפעל-קערונג. דער מלאך-המוות האָט בשפּע געשניטן זיין טויטשניט.

מאַסן אַרבעטלאָזע און פאַמיליעס פון מאַביליזירטע אַרבעטער האָבן באַלאַגערט די קיכן און ברויטפאַרטיילן און פאַרלאַנגט הילף. אויך גרויסע צאַלן אַרבעטער מחוץ וואַרשע, וועלכע זענען געצווינגען געוואָרן צו פאַרלאָזן זייערע פּריוועדיקע וווינ-ערטער, האָבן פאַרלאַנגט מען זאל זיי צוטיילן אַ מינימום-הילף.

דער אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט האָט אָבער נישט געקענט באַפרידיקן די פּאָדערונגען. זיין פינאַנציעלע לאַגע איז געווען אַ קריטישע. די געלט-סובסידיעס פון די פאַרשיידענע רוסישע הילף-פאַרבאַנדן פאַר מלחמה-געליטענע האָבן זיך געהאַט אָפּגעשטעלט. אָדער כמעט ווי אָפּגעשטעלט. אינערלעך-פאַרטיישע געלט-מיטלען זענען צוליב דער מלחמה איינגעשרומפן געוואָרן. די עקאָנאָמיע אויפן חשבון פון די קאָנסומענטן: דאָס פאַרערגערן די קוואַליטעט פון די שפייזפּראָדוקטן און דאָס פאַרקלענערן די פאַרציעס געקאַכטע שפייז און ברויט, האָט נישט געקענט ראַטעווען די עקסיסטענץ פון די אַרבעטער-ווירטשאַפטלעכע הילף-אינסטיטוציעס. די קיכן און ברויט-פאַרטיילונגען האָבן ממשיך געווען מיט זייער טעטיקייט בעיקר אַ דאַנק דער פּערווענלעכער שטיצע פונעם אַלטן ס.ד.ק.פ.ל. פּירער איגנאַצי ראַבע און פון די הלוואות וואָס ראַבע און אַנדערע פּוילישע חברים און אויך די בונדיסטן מאָריצי (מאַניעק) אַזשעך און אינזשעניר העלער האָבן געמאַכט אין דער

ווארשעווער אפטיילונג פון דער פעטערבורגער האַנדלסבאַנק, אין וועלכער גזשעך-קאָואַלסקי האָט דעמאָלט געאַרבעט, און אויך אין אַנדערע בענק, און פון הלוואות ביי פּריוואַטע פּערוואַנען. דאָס זענען געווען געלט-אַינשפּריצונגען, וואָס האָבן קוים געקענט דערהאַלטן ביים לעבן די אַרבעטער-הילף-אַינסטימוציעס אויף אַ קורצער צייט. אָבער נישט געווען גענוג צו פירן אַ נאָרמאַלע טעטיקייט.

די געפאַר פון אונטערגאַנג איז געהאַנגען איבער דער עקסיסטענץ פון די אַרבעטער-ווירטשאַפּטלעכע אַינסטימוציעס. דאָס באַקומען די נייטיקע פינאַנציעלע מיטלען, פּדי צו זיכערן די טעטיקייטן פון די געגעבענע אַינסטימוציעס, האָט זיך פאַר דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער-באַוועגונג געשטעלט, ווי די סאַמע דרייַ-גענדיקסטע טאַג-אויפּגאַבע.

דאָס אַרט, פון וואָנען דער אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט האָט געקענט און געדאַרפט קריגן די נייטיקע געלטמיטלען צו פירן ווייטער זיין טעטיקייט איז געווען דער וואַרשעווער בירגער-קאַמיטעט.

דער וואַרשעווער בירגער-קאַמיטעט איז אַנטשטאַנען אין האַרבסט 1914, אַ קורצע צייט נאָכן אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט-מלחמה. דאָס איז, נאַטירלעך, נישט געווען קיין דעמאָקראַטישע פּאָלקס-אַינסטימוציע, נאָר אַן אויסגעשפּראַכן פּריציפּ-ברוזשואַזע אויטאָקראַטישע קערפּערשאַפּט.

דער צוזאַמענשטעל פונעם בירגער-קאַמיטעט איז באַשטאַנען בעיקר פון אַנ-הענגערס פון דער רעאַקציאָנערער ברוזשואַזער און אַנטיסעמיטישער „נאַציאָנאַל-דעמאָקראַטישער פּאַרטיי“ (ענדעקעס). זייער וויכטיקסטער פּאַרשטייער איז געווען דער אינזשעניר דזשעווייעצקי. די אַ"ג ליבעראַלע פּוילישע קרייזן זענען געווען פּאַרטראַטן דורכן אינזשעניר דזשעוולסקי. ווי דער „רעפּרעזענטאַנט“ פון דער דריי-הונדערט-טויזנט-קעפּיקער יידישער באַפעלקערונג פון וואַרשע איז אין בירגער-קאַמיטעט אַריינגענומען געוואָרן דער באַנקיר און גרויס-אינדוסטריעלער, דער עקסטרעמער אַסימיליאַטאָר נאַטאַנאָאָן, אַ מענטש, וועמען די יידישע באַפעלקערונג האָט פּאַראַכט צוליב זיין שעדלעכער ראַלע לגבי די סאַציאַלע און נאַציאָנאַלע אינטערעסן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פּוילן. אינעם צוזאַמענשטעל פונעם בירגער-קאַמיטעט זענען אויך אַריין אַ רייע הויכגעשטעלטע דאַמעס פון דער אַריס-טאַקראַטיע און גרויס-בורזשואַזיע. בראַש פונעם בירגער-קאַמיטעט איז געשטעלט געוואָרן איינער פון די רעאַקציאָנערסטע פּריציפּע זשוברעס, דער גראַף ליובאַ-מירסקי.

דער וואַרשעווער בירגער-קאַמיטעט האָט צו זיין דיספּאָזיציע פּאַרמאַנט ריזיקע סומעס, וואָס ער האָט געקריגן פון רוסישע, פּוילישע און אויסלענדישע קוועלן, מיטן צוועק צו העלפן די קרבנות פון דער מלחמה און די פּאַמיליעס פון די מאַביליזירטע סאַלדאַטן אין דער רוסישער אַרמיי.

מיט דער דערנענטערונג פונעם מלחמה-פּראַנט האָט דער וואַרשעווער בירגער-

קאמיטעט שטופנווייז איבערגענומען די פונקציעס פונעם ווארשעווער מאגיסטראט. ווינטער 1915 האט שוין דער בירגער־קאמיטעט פאקטיש פארנומען דאס ארט פונעם שטאט־מאגיסטראט פון ווארשע.

פאר דער סאציאליסטישער ארבעטער־באוועגונג איז קיין מאל נישט געווען קיין ספק, אז דער ארבעטער־ווירטשאפט־קאמיטעט האט א רעכט און א חוב צו פארלאנגען און צו קריגן א חלק פון די געלט־רעסורסן פונעם בירגער־קאמיטעט. ווען די פינאנציעלע לאגע פון ר.ק.ג. האט אנגעהויבן צו ווערן אלץ ערגער, האט דער ארבעטער־ווירטשאפט־קאמיטעט געמאכט א רייע ווענדונגען צום בירגער־קאמיטעט, פארלאנגענדיק סובסידיעס פאר זיינע אפילירטע אינסטיטוציעס.

דער בירגער־קאמיטעט האט די ווענדונגען איגנארירט און נישט געפונען אפילו פאר נייטיק אויף זיי אפיציעל צו ענטפערן. אפילו די וויטיגייענדיקסטע קאנצעסיע, וואס ר.ק.ג. האט פון זיין זייט געקענט מאכן, נעמלעך, אז ר.ק.ג. איז בארייט צו געבן דעם בירגער־קאמיטעט דאס רעכט פון קאנטראל אויף די געלטער, וואס ער וועט סובסידירן פאר די ארבעטער־הילף־אינסטיטוציעס, פדי דער בירגער־קאמיטעט זאל גענוי וויסן אויף וואס און ווי אזוי זיינע געלטער ווערן פארווענדט — איז דורכן בירגער־קאמיטעט איגנארירט געווארן.

אויך די אינטערווענצן פון א רייע אנגעזעענע פערזענלעכקייטן, מיט פראפעסאר קזשיוויצקי בראש, וועלכע האבן פארלאנגט פונעם בירגער־קאמיטעט צו העלפן די ארבעטער־ווירטשאפטלעכע הילף־אינסטיטוציעס — איז געבליבן אן א רעזולטאט. דער נישט־אפיציעלער ענטפער פונעם בירגער־קאמיטעט אויף אלע ווענדונגען און אינטערווענצן איז געווען א קאטעגארישער: ניין! אונטער קיין שום באדינגונגען וועט דער בירגער־קאמיטעט די ארבעטער־אינסטיטוציעס נישט שטיצן.

אין שייכות מיט קזשיוויצקיס אינטערווענצן, האט א רעפרעזענטאטיווע פיגור פונעם בירגער־קאמיטעט (אויב איך מאך נישט קיין טעות — איז דאס געווען אינזשעניר דזשעוויצקי), געמאכט פארן רעפארטער פון „קוריער ווארשאוסקי“ אומגעפער פאלגנדיקע דערקלערונג: אין דער גורליקער מלחמה־צייט האט דער רבונג של עולם געהאלפן שאפן דעם בירגער־קאמיטעט נישט פדי צו שפייזן א חברה גאט־לעסטערערס, ניהיליסטן און סאציאליסטן און צו געבן סאציאליסטישע פארטייען פלאצוווקעס צו פירן זייערע טעטיקייטן. דאס איינציקע, וואס די קיכן און אנדערע באשפייזונג־פונקטן פון די וועלכע רופן זיך ארבעטער־ווירטשאפטלעכע הילף־אינסטיטוציעס קענען טאן, איז איבערגעבן זייער אינווענטאר און זייערע לאקאלן דעם בירגער־קאמיטעט, און דער בירגער־קאמיטעט וועט שוין וויסן, וואס מיט די דאזיקע קיכן און לאקאלן צו טאן.

דער רעפארטער פון „קוריער ווארשאוסקי“, פאר וועמען דער רעפרעזענטאנט פון בירגער־קאמיטעט האט געמאכט זיין חוצפהדיקע דערקלערונג, איז געווען א פראפעסיאנעלער לאנגיאריקער און דערפארענער צייטונגעמענטש, א מיטליאריקער,

עטוואָס אָן איינגעבויגענער פּאַרנעמער עלטערער הער, אַרעמלעך אָבער זייער ציכ־טיק געקליידט, מיט אַ שטענדיקן ברייטן פּאַטערלעכן שמייכל אויף זיין פנים. אין די צאָרישע צייטן האָט מען אים געקענט טרעפן אין די האַלב לעגאַלע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס און אינסטיטוציעס און אויף די אומלעגאַלע אַרבעטער־בערוועס. נאָכן אויסבראַך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער געווען אַ סיסטעמאַטי־שער באַזוכער פון די אַרבעטער־קיכן. אַ געבילדעטער מאַרקסיסט און אַן אַלטער ס.ד.פ.ל.אָויעץ, האָט דער דערמאָנטער רעפּאַרטער געאַרבעט אין „קוריער וואַר־שאַוסקי“ ווי רעפּאַרטער פון שטאַטישע נייעס און נייעס פונעם אַרבעטער־פּראָנט. גלייכצייטיק האָט ער געדינט דער אונטערערדישער סאַציאַליסטישער באַוועגונג ווי אַ טראַנסמיטאַר איבערצוגעבן אַפיציעזע ידיעות פון סאַציאַליסטישן לאַגער צו די בירגערלעכע און בורזשאַווע פּאַליטישע קרייזן, און פון די דאָזיקע קרייזן — צו דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג. צום באַדויערן, קען איר זיך, בעת איך שרייב די שורות, בשום אופן נישט דערמאָנען דעם נאָמען פון אַט דעם רע־פּאַרטער.

דאָס אויסקלייבן דורך דעם רעפּרעזענטאַנט פונעם בירגער־קאָמיטעט דווקא דעם געגעבענעם רעפּאַרטער אַפּצוגעבן זיין אַפיציעזע דערקלערונג, איז אין דער סאַציאַליסטישער באַוועגונג באַטראַכט געוואָרן ווי דאָס לעצטע וואָרט פונעם ביר־גער־קאָמיטעט נישט צו העלפן די אַרבעטער־ווירטשאַפּטלעכע אינסטיטוציעס, און ווי אַ קריג־דערקלערונג, אויף וועלכער מען מוז וואָס שנעלער און עפּעקטיווענט־פערן. עס האָט שאַרף זיך אַוועקגעשטעלט דאָס פּראַבלעם צו געפינען די וועגן, מעטאָדן און מיטלען, וועלכע זאָלן דעם בירגער־קאָמיטעט צווינגען צו סובסידירן די אַרבעטער־ווירטשאַפּט־אינסטיטוציעס מיט אַ פּערמאַנענטער און געהעריקער שטיצע, און זיי פּאַרזיכערן אַ נאָרמאַלע אַפּעראַטיווע טעטיקייט.

מיטן דאָזיקן פּראַבלעם האָבן ווינטער 1915 זיך באַשעפּטיקט אַלע שטופּעס פון דער סאַציאַליסטישער אַרבעטער־באַוועגונג: די צענטראַלע אַנפירונגען און די פּאַרטי־קאָמיטעטן, די „ראַדע“, ר.ק.ג., די פּאַרוואַלטונגען פון די קיכן און ברויט־פּאַרטיילן, און די קאָמונלירטע פּאַרזאַמלונגען פון די קאָנסומענטן פון די אַרבעטער־הילף־אינסטיטוציעס.

צו געפינען אַ געהעריקע לייזונג פון דעם פּראַבלעם איז נישט געווען קיין לייכטע אויפגאַבע. מען האָט זיך געמוזט רעכענען מיט אַן אַ שיעור שוועריקייטן: מיטן באַלאַגערונג־און קריגס־צושטאַנד; מיט דעם, וואָס אין וואַרשע געפינען זיך מאַסן מיליטער און גרויסע צאָלן אַפיצירן; וואָס דער קריגספּראָנט געפינט זיך נאָענט צו די טויערן פון וואַרשע, און דאָס באַזעצן וואַרשע דורך דער דייטשישער מיליטער־מאַכט איז אַ פּראַגע פון אַ גאָר נאָענטער צייט; און, קודם־פּל, ווי גרויס, גרייט און קאָמפּעטיק ס'זענען די אַרבעטער פון וואַרשע פּאַר אַן אַקטיווער אַקציע קעגן בירגער־קאָמיטעט.

נאך א רייע ערנסטע דעבאטעס האט זיך אויסקריסטאליזירט א שטעלונג, וואס איז געקומען צום אויסדרוק אין אן איינשטימיקער רעזאלוציע פון ארבעטער-ווירט-שאפט-קאמיטעט. דער אינהאלט פון דער רעזאלוציע קען סומירט ווערן אין פאלגנד-דיקע ווערטער :

אין די קאנקרעטע באדינגונגען פון מלחמה-רעזשים און קריגס-צושטאנד קען זיך דער ארבעטער-קלאס נישט דערלויבן די ריזיקע פון עפנטלעכע גאסן-דעמאנסטראציעס :

דער קאמף דארף באשטיין אין באזעצן די געביידע פון מאגיסטראט אין דער צייט ווען דער בירגער-קאמיטעט וועט דארט אפהאלטן זיינס א פלענארע זיצונג. אריינרייסן זיך אין דעם צימער, ווו די זיצונג וועט אפגעהאלטן ווערן און צווינגען דעם בירגער-קאמיטעט צו געבן א פארזיכערונג פאר זיין פערמאנענטער שטיצע די ארבעטער-ווירטשאפטלעכע אינסטיטוציעס ;

די וועלכע וועלן זיך באטייליקן אין דער אקציע, דארפן אין פארויס וויסן, וואס עס דראט זיי מצד דער מיליטערישער און פאליציי-שער מאכט. אויף צוצוגרייטן און דורכצופירן די קאמפס-אקציע קעגן בירגער-קאמיטעט האט דער ר.ק.ג. אויסגעטיילט פון זיך א ספעציעלן קאמיטעט פון צוויי מיטגלידער פון יעדער פאליטישער ריכטונג, וואס איז געווען פארטראגן אין ארבעטער-ווירט-שאפט-קאמיטעט : טוטאיעוויטש (ריבאצקי) און אולמאן פון די זאשאנדאוועס, קריגער און וויטשיק פון די ראולאמאוועס, קאזשיק קרוליקאווסקי און יאנעק צווייגל פון פ.פ.ס. לעוויצע, און יאנעק-יאנקעלעוויטש און נאכעמזאן פון בונד. ר.ק.ג. האט אויך מספים געווען נאכצוקומען די ווענדונג פון דער גרופע אנאר-כיסטן, וועלכע האבן מיטגעארבעט אין דער בונדישער ווירטשאפט-אקציע, צו געבן זיי אן ארט אינעם אקציע-קאמיטעט, מיטן באדינג, אז סיי דער פארטרעטער און סיי זיין גרופע וועלן שטרענג אפהיטן די אנגענומענע באשלוסן און די דיסציפלין ביים דורכפירן אלע פאזעס פון דער קאמפסאקציע. די אנארכיסטן האבן די באדינגונגען אנגענומען און זייער פארטרעטער איז געווען מרדכי שוסטער, אן אינטעליגענטער ארבעטער מיט א סך אנווען אפילו אין די אויסגעשפראכענע אנטי-אנארכיסטישע קרייזן.

אין שפיץ פון קאמיטעט פאר דער צוגרייטונג און דורכפירונג פון דער קאמפס-אקציע און הויפט-ווארטאגער אין די פארהאנדלונגען מיט דעם בירגער-קאמיטעט — איז באשטימט געווארן זאשאק אונשליכט.

פיבערהאפט זענען געמאכט געווארן די צוגרייטונגען צום ארויסטריט קעגן בירגער-קאמיטעט. אויף וויפל ס'איז מעגלעך געווען, זענען אפגעהאלטן געווארן פארזאמלונגען מיט די קאנסומענטן און מ'האט זיי אויפגעקלערט די סיטואציע און אויך געווארנט פאר די קאנסעקווענצן אין פאל פון א פאליציי-שישן איבערפאל אויף די פארזאמלעטע אין דער געביידע פון מאגיסטראט. ס'זענען געווארן אויסגעארבעט

די פלענער, אויסגעטיילט די מאַרשרוטן, דורך וועלכע די פאַרשיידענע גרופעס זאָלן קומען צו דער מאַגיסטראַט־געביידע און די צייט פון זייער אַנקום.

אין אַ כּמורנעם קאַלטן פּרימאַרגן, אין די לעצטע טעג פּעברואַר 1915, האָבן אַרום 700 אַרבעטער, מענער און פּרויען, דערונטער אַ 300 ייִדישע אַרבעטער, באַ־זעצט די זאָלן פון מאַגיסטראַט און מיט שטורעם זיך אַריינגעריסן אינעם ציימער, אין וועלכן דער בירגער־קאָמיטעט האָט אָפּגעהאַלטן זיינס אַ זיצונג.

די מאַניפעסטאַציע איז געקרוינט געוואָרן מיט דערפּאָלג. דער בירגער־קאָמי־טעט האָט באַשטימט אַ קוואַטע פּאַר די באַדערפענישן פונעם אַרבעטער־ווירטשאַפֿט־קאָמיטעט. דער קאָמפּראַמיס, וואָס איז געמאַכט געוואָרן, איז געווען, אַז נישט ר.ק.ג. דירעקט קריגט די אונטערשטיצונג, נאָר אַ גרופע פון פּראַגרעסיווע געזעלשאַפֿטלעכע טוערס מיטן פּראָפּעסאָר לודוויק קוזשוויצקי בראַש, און די גרופע איז פּאַרמעל פּאַראַנטוואָרטלעך פאַרן בירגער־קאָמיטעט.

וואָס עס האָט זיך אָפּגעטאָן אינעם דאָזיקן פּרימאַרגן אין בנין פון מאַגיסטראַט, די אָפּשוילעכע סצענעס מצד די גדולים פונעם בירגער־קאָמיטעט, זייער פּערזענ־לעכע און פּאָליטישע פּחדנות, די היסטעריקעס פון די הויכגעשטעלטע דאַמעס, די פּאַטעטישקייט און די העראַזשיקייט פון די מאַניפעסטאַנטן, די רויקייט און באַזאַכט־קייט פון דער אָנפירערשאַפֿט און די ראַלע פון זאָשאַק אונשליכט, וועלכע איז אין יענעם פּרימאַרגן אויסגעוואַקסן צו דער מדרגה פון אַ גרויסן פּאָלקספירער — דאָס אַלץ צו שילדערן דאַרף מען באַזיצן די פּעדער פון אַ וואַרטקניסטלער.

אין פּאַרלויף פון די 50 יאָר פון מיין אַקטיוון און נישט־אַקטיוון געזעלשאַפֿט־לעכן לעבן, האָב איך בייגעוווינט און מיטגעמאַכט אַ סך אַרבעטער־און פּאָלקס־אַרויסטרעטונגען: העראַזישע און קנאַפֿ־העראַזישע, דערפּאָלגרייכע און מפּלהדיקע, פּרידלעכע און בלוטיקע, אין מאַנכע בין איך געווען דירעקט פּאַרוויקלט ווי אַן אַרגאַניזאַטאָר, אָבער קיין איינע האָט אויף מיר נישט איבערגעלאָזן אַזאַ אומפּאַר־געסלעכן איינדרוק און זיך אַזוי איינגענעסטיקט אין מיין געמיט און אין מיין דמיון, ווי די מאַניפעסטאַציע קעגן וואַרשעווער בירגער־קאָמיטעט, ווינטער 1915, אונטערן צאַרישן מיליטערישן קריגסרעזשים.

נאָסטאַליגיע צו דער פּאַראַנגענער יוגנט? די ערשטע באַטייליקונג אין אַ דעמאָנסטראַציע? מעגלעך, אַז אויך די מאַטיוון שפּילן אַ ראַלע. אָבער, דער עיקר, מיין איד, איז עס דערפּאַר, ווייל אַ דאַנק דער דאָזיקער מאַניפעסטאַציע האָב איך צום ערשטן מאל דערזען אַ „דער קעניג איז נאַקעט“, אַז די באַזיצנדיקע קלאַסן זענען נישט אומבאַזיגלעך און זייער פּירערשאַפֿט צייכנט זיך נישט תמיד אויס מיט פּערזענלעכער בראַוורע און פּאָליטישער רייפּקייט — אַז אַנטשפּרעכנדיקע באַדיני־גונגען, קאַמפּסגרייטקייט פון פּאָלק, פּאַסיקע קאַמפּסמעטאַדן און אַ געהעריקע אַנ־פּירערשאַפֿט איז ביכולת צו ברענגען אַ מפּלה פון שונא און אַ זיג דעם פּאָלק.

די דערמאנטע מאניפעסטאציע איז געווען אן אַנרעגנדיקער פאַקטאָר אין דער פאַרמירונג פון מיין צוגאַנג און באַנעמונג פון דער אַקטאַבער-רעוואַלוציע אין רוס-לאַנד און פון מיין שטעלונג צו דער אַנטשטייונג פון קאָמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל.

אין וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד

„מזל טוב! האָסט געשאַסן און געטראָפּן! וועסט עסן אין סופּה אַ המוציא מיט האַניק“.

מיט די ווערטער האָט מיך יוסף באַסאַק באַגריסט איבערגעבנדיק די בשורה, אַז אויף דער קאַנפּערענץ פון דער וואַרשעווער פּאַרטיי-אַרגאַניזאַציע בין איך דערוויילט געוואָרן ווי אַ מיטגליד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד. ער האָט פאַרגעלייגט יאַנעק-יאַנקעלעוויטשן און מיר צו פייערן מיין דערוויילט ווערן מיט אַ סעודה אין ראַטענשטריכס ווירשטן-געוועלב אויף דזשיקע-גאַס.

ווינטער 1915 איז די לאַגע פון בונד אין וואַרשע געווען אַן אויסערסט שווערע. די פּאַרלוסן פון פּירנדיקע טוערס, פון אַקטיוו און פון דער פּעריפּעריע זענען געווען אומגעוויינלעך גרויסע. נאָך מיין און יוסף באַסאַקס באַפּרייונג איז די אַרגאַניזאַציע באַשטאַנען פון בערך 40 פּערזאָן. פון די מיטגלידער פונעם פּאַרטיי-קאָמיטעט, וועלכע האָבן אַמטירט נאָכן אויסבראַך פון דער מלחמה, איז טעטיק געווען איין יאַנעק-יאַנקעלעוויטש, וועמען מ'האַט אין שפּאַס גערופן פיגאַראַ: יאַנעק דאָ, יאַנעק דאַרט, אַלץ יאַנעק, און ווידער יאַנעק. יאַנעק-יאַנקעלעוויטש איז פשוט דערדריקט געוואָרן אונטער דער לאַסט פון פליכטן און אויפגאַבעס.

יוסף באַסאַקס באַפּרייונג האָט יאַנעקן קיין סך נישט געקענט העלפּן. ס'איז אונטערגעקומען דער סעזאָן פון די באַסאַקעס (סאַנדאַלן) און קיין שום פּוח האָט דעמאָלט און אין די שפּעטערע יאָרן נישט געקענט באַוועגן יוסף באַסאַקן דורכצולאָזן זיין סעזאָן-אַרבעט. דאָס רופּן אַ פּאַרטיי-אַסיפה און שאַפּן אַ נייעם פּאַרטיי-קאָמיטעט איז געוואָרן אַ דרינגענדיקע נויטווענדיקייט.

די וואַרשעווער פּאַרטיי-קאַנפּערענץ איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן אין דער צווייטער העלפט פּעברואַר 1915. ס'איז מיר שווער צו רעסטאַזירן דעם פּאַרלויף פון דער קאַנפּערענץ און די פּראָצעדור פון די וואַלן. כ'געדענק אַפילו נישט אין וואָס פּאַראַ לאַקאַל די קאַנפּערענץ איז אָפּגעהאַלטן געוואָרן. ס'געדענקט זיך בלויז, אַז וויקטאָר שולמאַן (סענדער) האָט געהאַט אַ רעפּעראַט און איז געווען דער יעניקער, וואָס האָט געוויסט דעם רעזולטאַט פון דער געהיימער אָפּשטימונג.

דערוויילט זענען געוואָרן: יאַנעק-יאַנקעלעוויטש, יוסף באַסאַק, בנימין וואַל-קער, וועלכע זענען געווען מיטגלידער אויך אינעם פּריערדיקן קאָמיטעט; משה

סטאליאר, אסתר די שניידערין און איד, פון אקטיוו; סעמיאן און שמוליק האל-
בערשטאט, וועלכע זענען מיר פון פריער געווען לחלוטין אומבאקאנט, און א
לאדזשער חבר.

בשעתן פראווען די סעודה אין ראטענשטרייכס וורשטן-געוועלב לכבוד מיין
דערווילט ווערן פאר מיטגליד פונעם ווארשעווער פארטייקאמיטעט, האבן מיר
געשמועסט וועגן דער פארגעקומענער קאנפערענץ און וועגן דעם צוזאמענשטעל
פונעם פארטייקאמיטעט. יוסף באסאק איז געווען אומצופרידן סיי פון פארלויף
פון דער קאנפערענץ און סיי פון צוזאמענשטעל פונעם פארטייקאמיטעט, און גע-
מאכט אן אפשאצונג פון די דערווילטע מיטגלידער.

זיין אויספיר איז געווען, אן דריי מיטגלידער: משה סטאליאר, אסתר די שניי-
דערין און בנימין וואלקער, האבן נישט קיין שום קוואליפיקאציעס פארן אמט פון
א מיטגליד פונעם ווארשעווער פארטייקאמיטעט; שמוליק האלבערשטאט איז
א שלומיאל, ער קען אפשר זיין א גוטער רעפערענט, אבער נישט קיין מיטגליד
פונעם ווארשעווער קאמיטעט פון בונד; דער לאדזשער חבר קען נישט באטראכט
ווערן פאר קיין סטאבילן ווארשעווער טוער. צופרידן איז יוסף באסאק געווען פון
דער דערווילונג פון סעמיאן; אן אלטער טוער, אויפגעגעסן די ציין ביי פארטיי-
ארבעט, ס'וועט זיין מיט וועמען צום טיש צו גיין.

לגבי מיר האט יוסף באסאק פארנומען א מהיכא-תיתי שטעלונג: „לויט די
יארן און לויטן סטאזש האבן נאך א סך וואסערן געדארפט אפלויפן איידער אזא בחור
ווי דו וואלט פאסיק געווען צו פארנעמען אן ארט אינעם ווארשעווער פארטיי-
קאמיטעט. דו ביסט אבער א קלענערע צרה אין פארגלייך מיט אנדערע. אויף דיר
קען מען כאטש לייגן האפענונגען“.

יוסף באסאק האט יאנעקן פארגעווארפן דאס צוגרייטן די קאנפערענץ נישט
ווי געהעריק און ווי א רעזולטאט — דעם שלעכטן צוזאמענשטעל פונעם פארטיי-
קאמיטעט. ער האט אנגערופן נעמען פון חברים וועלכע וואלטן אפילו אין די איצ-
טיקע אויסנאם-שווערע באדינגונגען, געווען מער אנטשפרעכנדיקע מיטגלידער
פונעם פארטייקאמיטעט. צווישן די אויסגערעכנטע האבן זיך געפונען דער דרוקער-
ארבעטער הענדלער און דער פעלדשער ראזענבאום. יאנעק-יאנקעלעוויטש האט
זיך פארטיידיקט קעגן די פארוורפן און געזאגט, אז דער געגעבענער צוזאמענשטעל
איז געווען דער איינציק מעגלעכער אין די איצטיקע באדינגונגען.

יוסף באסאקס אפשאצונג פונעם דערווילטן ווארשעווער קאמיטעט האט זיך
ארויסגעוויזן פאר בארעכטיקט.

די חברים משה סטאליאר, אסתר די שניידערין און בנימין וואלקער זענען
געווען אומנוצלעך אינעם פארטייקאמיטעט. נאכן אריינקומען פון די דייטשן קיין
ווארשע האבן די דערמאנטע חברים לחלוטין נישט געטויגט צו וועלכער ס'איז
פארטיי-ארבעט. אפילו אין זייערע אייגענע פראפעסיאנעלע פאראיינען האבן זיי

נישט געקענט שפילן וועלכע ס'איז ראלע. אויף דער ערשטער פארטייקאָנפערענץ אונטער דער דייטשישער אָקופאַציע זענען זיי מיט אַ טראַסק אַרויסגעפליגן פונעם פארטייקאָמיטעט און מער אפילו נישט געקענט חלומען צו פארנעמען אַזאַ אַמט, אָדער וועלכן ס'איז אַנדערן פּאָליטישן אָדער אַרגאַניזאַציאָנעלן פּאַרטייקאָסטן. בנימין וואַלקער, וועמענס איינציקע קוואַליפיקאַציע איז געווען זיין לאַמער פּוס, וואָס איז פאַרוונדיקט געוואָרן בעת אַ דעמאָנסטראַציע אין 1905, האָט ווייניקסטנס באַוווּן צו אַרגאַניזירן און אַנצופירן דעם פּראָפּעסיאָנעלן פאַראייין פון די הויז-אַנגעשטעלטע (דינסטמיידלעך) און אַ דאַנק דעם צו זיין אַ מיטגליד פון צענטראַל-ביוראָ פון די פּראָפּעסיאָנעלע בראַנזשע-פאַראיינען, וועלכע האָבן זיך געפונען אונטער דער השפּעה פון בונד, און צו זיין אַ דעלעגאַט מצד דער בונדישער גרופּע פון דער הויז-דינערשאַפט אויף די שטאַטישע פּאַרטיישע און פּראָפּאַראיינישע אסיפות. ער האָט אָבער נישט געקענט פאַרנעמען קיין שום אַנדערן בונדיש-פאַרטיינישן אָדער פּראָפּאַראיינישן אַמט, אָדער דערוויילט ווערן ווי אַ דעלעגאַט צו אַ צענטראַלער פּאַרטייקאָנפערענץ אָדער צוזאַמענפאַר. זיינע אַרויסטריטן אויף בונדישע מסיבות, האָבן, ליידער, אַרויסגערופן שפּאַט און חוזק.

אין די עטלעכע זיצונגען, אין וועלכע שמוליק האַלבערשטאַט האָט זיך באַטייליקט, האָט ער זיך פאַרנומען מיט ציטירן פּסוקים פון געלערנטע, סאַציאַלאָגן און פּאָליטיקערס. אָבער איז לחלוטין אומפּעניק געווען ביים לייון לויפּנדיקע ענינים. וועגן שמוליק האַלבערשטאַט, מיט וועמען כּיבין מיט עטלעכע יאָר שפּעטער געווען נאַענט באַקאַנט, וויל איך צוגעבן אַט וואָס: שמוליק איז געווען אַן אינטעליגענטער מענטש, אַ גוט באַלעזענער מאַרקסיסט, פאַר אַ צייט — אַ מיטגליד פונעם צענטראַלן קאָמיטעט פון דער בונדישער יוגנט-אַרגאַניזאַציע „צוקונפט“ און איז אויף דעם פּלאַץ אַן שום ספּק געווען צוגעפּאַסט. מיר איז מיט אים אויסגעקומען צו אַרבעטן אין ראַדאָם אין די יאָרן 1919-1920. מיט זיין אינטעליגענץ, טעאַרעטישן וויסן און פאַרשטיין פּאָליטישע ענינים, איז ער געווען אַ ווערטפולער באַשטאַנדטייל פון דער ראַדאַמער בונדישער אַרגאַניזאַציע. צוזאַמען מיט מיר האָט שמוליק האַלבערשטאַט געבילדעט די לינקע דעלעגאַציע פון ראַדאָם צו דער אויסעראַרדנטלעכער קאָנפּערענץ פון בונד פּסח 1919. פאַרן אויסבראַך פון דער צווייטער וועלט-מלחמה איז ער געווען אַ מיטאַרבעטער פון דער פּוילישער און יידישער פרעסע אין ווילנע. ער איז געווען אַן איידעלער און אַ האַרציקער חבר, אָבער אין לעבן אַ שלומיאל. געטיילט האָט ער דעם גורל פון די ווילנער יידן, ווינטער 1915 איז שמוליק האַלבערשטאַט נישט געווען קיין מאַטעריאַל פאַר קיין מיטגליד פונעם וואַרשעווער פּאַרטייקאָמיטעט, און נאָך עטלעכע זיצונגען איז ער ערגעץ געלאָסן געוואָרן.

אין פּאַל סעמיאָן איז יוסף באַסאַקס אַפּשאַצונג געווען אַ פּולשטענדיקער טעות. נאָכן אַריינקום פון די דייטשן, ביי געענדערטע באַדינגונגען, האָט סעמיאָן זיך אַרויסגעוויזן פאַר אַן אַראַגאַנטן לאַיוצלח. דער אינטעליגענט סעמיאָן האָט געטיילט

דעם גורל פון די דערמאנטע משה סטאליאר, אסתר די שניידערין און בנימין וואל-קער, צוזאמען מיט זיי איז ער געפלויען פונעם ווארשעווער פארטייקאמיטעט, פארבליבן א פאליטישער בר-מינן און קיין מאל קיין תחית-המתים נישט אויפגע-שטאנען.

דער לאדזשער חבר האט באזונדערס פארדינט פארצייכנט צו וועדן אין מיינע זכרונות:

א היכער, א שטראמער, אן אקוט-ברונעטער מיט א לענגלעכער שווארצער בארד, געקליידט אין יידיש-טראדיציאנעלע קליידער, ווי א טיפיש חסידישער ייד, אין שטיוול, אן א קראגן און אן א שניפסל אין זיין העמדקאלנער — האט ער געמאכט דעם איינדרוק, ווי ער וואלט געווען א מלמד אין א ישיבה. אויך זיינע העוויות און זיין אופן פון רעדן איז געווען ווי פון א טיפישן חסידישן מלמד. פארמאגט האט דער חבר א ים מיט וויסן: תלמודיש און וועלטלעך וויסן. ער האט באהערשט די דייטשישע שפראך און אויך רוסיש, איז באהאוונט געווען מיט דער מארקסיסטישער ליטעראטור, האט אויסגעצייכנט געקענט די פארהעלטענישן אין דער רוסלענדישער און אין דער איראפעישער סאציאליסטישער באוועגונג. איז געווען אן איבערצייגטער רעוואלוציאנערער סאציאליסט, א פרא-באלשעוויק און א בונדיסט. פון פאך איז ער געווען א וועבער פון פליוש, א פאך, ביי וועלכן ס'זענען בא-שעפטיקט געווען אויסשליסלעך דייטשישע און פאלאנזירטע דייטשישע ארבעטער און בלויז איינצלנע יידן. ער איז טעטיק געווען אויפן געביט פון זיין פאך און אין דער לאדזשער ארגאניזאציע פון בונד.

באדראט פון דער צארישער אכראנע, איז ער ווינטער 15-1914 געקומען קיין ווארשע, האט זיך שנעל אקלימאטיזירט און באליבט געמאכט ביים ווארשעווער פארטייקאטיוו. די פאר חדשים, וואס ער איז געווען א מיטגליד פונעם ווארשעווער פארטייקאמיטעט פון בונד, האט ער געבראכט א סך נוצן. זיינע ארויסזאגונגען אין פארשיידענע פראגן, פאליטישע און פון א פראקטישן כאראקטער, האבן אלע מאל פארמאגט א סך וויסן, וואג און לאגיק.

מיטן דאזיקן חבר האב איך זיך גוט איינגעלעבט און ער האט מיך מקרב געווען. איך בין אבער קיין מאל נישט דערגאנגען די סיבה פון זיין אופן פון קליידונג. אויב מיין זכרון נארט מיך נישט, האט מען אים אין ווארשע גערופן רפאל. דער דאזיקער חבר איז געווען איינער פון די אינטערעסאנטסטע און אריגי-נעלסטע טיפן און פיגורן, וואס כ'האב ווען עס איז באגעגנט אין דער סאציאליס-טישער ארבעטער-באוועגונג. גערעכט איז אבער געווען יוסף באסאק אין זיין אפ-שאצונג און אין נישט באטראכטן דעם חבר פאר קיין סטאבילן ווארשעווער טוער. אין ערשטן טאג פון אריינקום פון די דייטשן קיין ווארשע איז דער לאדזשער חבר פאר-שוונדן און מער האב איך זיך מיט אים נישט באגעגנט.

אבער טראץ דער נישט פאסיקייט פון א צאל דערוויילטע אויף דער שטאטישער

פארטיי־קאנפערענץ אין פעברואר 1915, האָט דער וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט פון בונד געטאָן אַ סך גוטע אַרבעט אין די אויסערסט־שווערע באַדינגונגען פון די לעצטע חדשים פונעם צאַרישן מיליטערישן קריגסרעזשים. ער האָט אָנגעפירט מיט דער לויפנדיקער טעטיקייט און אַרויסגעגעבן עטלעכע אויפרופן. איינע פון די אויפרופן איז געווען די ערשטער־מיי־פּראָקלאַמאַציע.

נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין וואַרשע איז דער געגעבענער פּאַרטיי־קאָמיטעט געווען דער אַרגאַניזאַטאָר און דער פונדאַמענטן־לייגער פון דער לעגאַלער פּראָפּעסיאָנעלער באַוועגונג אויף דער ייִדישער אַרבעטער־גאַס אין וואַרשע.

אַהיימגייענדיק פון דער סעודה, וואָס יוסף באַסאַק האָט געפּראָוועט לכּבּוד מיין דערוויילט ווערן צום וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט פון בונד, איז אין מיר אָנגע־גאַנגען אַ ויתרונצו פון געדאַנקען און געפילן.

אימפּאַנירט האָט מיר דאָס ווערן אַ מיטגליד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט פון בונד: אַ מיטגליד פון דער מיסטעריעזער און געהיימנישפּולער קער־פּערשאַפט, וועגן וועלכער מ'רעדט שטיל מיט אַ פּליסטער אויף דער פּאַרטיי־בערזע, אַ חבר שעפּטשעט צו אַ צווייטן און מיט דרײַ־אַרץ ווייזט ער אים אָן: דאָס איז אַ קאָמיטעטשיק. דאָס האַרץ איז ממש צעשפּרונגען געוואָרן פון פּרייד, אַז סך־הכל אין דריי פּערטל יאָר פון מיין אָנגעהערדיקייט צום בונד, צו מיינע זיבעצן און אַ האַלב יאָר, בין איך דערגאַנגען צו דער העכסטער שטופּע, וואָס אַ פּאַרטיי־מיטגליד קען דערגיין, מיטן אויסנאַם פון זיין אַ מיטגליד פון דעם נאָך מער געהיימנישפּולן און מיסטעריעזן צ.ק. פון בונד.

אַבער געגריזשעט האָבן מיך די ווערטער פון יוסף באַסאַק, פון דעם עלטערן פּאַרטיי־חבר און נאָענטן פּריינד, וועלכע פּראָטעזשירט מיך מיט אַלע זיינע מעג־לעכקייטן און באַטראַכט מיך, ווי כּוואַלט געווען זיינס אַ פּאַרטיי־זון — אַז כּיבין נישט דערוואַקסן צו פּאַרנעמען אַן אַרט אין וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט, און דעם איינציקן אַטוט, וואָס כּ'האַב, איז אַ האַפּענונג, אַז כּוועל זיך אפשר מיט דער צייט צואייגענען די קוואַליפּיקאַציעס פאַר דעם דאָזיקן כּבּודיקן און פּאַראַנטוואַרטלעכן פּאַרטייאַמט.

געווען איז יענע נאַכט איינע פון די שלאַפּלאַזסטע אין מיין לעבן. איך האָב געטראַכט און געקלערט, זיך געפּרייט און זיך געשראַקן, און לסוף בין איך דעטער־מנירט געווען צו טאָן אַלץ, וואָס איז אין מיינע מעגלעכקייטן, די האַפּענונג זאָל נישט אַנטוישן.

און די האַפּענונג האָט נישט אַנטוישט...

פון פעברואַר 1915 ביז האַרבסט 1921 האָב איך פּאַרנומען דעם אַמט פון אַ מיטגליד פון וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט פון בונד, מיטן איבעררייס פון די צוויי און אַ האַלב יאָר, וואָס כּ'האַב פּאַרבראַכט אין דייטשלאַנד. נאָך מיין צוריקקער פון

דייטשלאַנד בין איך תיכף ווידער אריין אין באַשטאַנד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט.

אין דער אַ פּאַרטיי-אינסטאַנץ בין איך געוואָרן אַ שטענדיקער מיטגליד, איינער פון די וואָס טוישן זיך נישט. אַנדערע, חשובע בונדישע טוערס, ווי גרשון זיבערט, חנינא קראַמאַרסקי, מרדכי פיינמאַן (מרדכי שניידער), יחיאל ניימאַן, אַברהם שמויש, נאַטאַן שאַפּראַן און אַנדערע זענען געווען מיטגלידער אין וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט אין פּאַרשיידענע קאָדענצן, דערוויילט געוואָרן און אַרויסגעפּאַלן, געלעגנ-הייטלעך ווידער דערוויילט געוואָרן און אַרויסגעפּאַלן. בערנאַרד גאַלדשטיין איז געוואָרן אַ קאָמיטעט-מיטגליד האַרבסט 1920, צוויי יאָר נאָך זיין צוריקקום קיין וואַרשע. איך דערקעגן בין געווען אַ פּערמאַנענטער מיטגליד, אַן איבעררייס, און געהערט צום אייזערנעם קאָפיטאַל פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד, וווּ ס'זענען געווען: יאַנעק-יאַנקעלעוויטש ביו זיין טויט, יוסף באַסאַק, מאיר (חיים) וואַסער, אַבע פּלוג, עמנואל נאַוואַגרודסקי און שרה שוועבער מצד די לינקע אָדער אַווי-גערופענע לינקע, און יוזעף (י. פּאַרטנאַי), דוד מייער, הערשל הימלפּאַרב מצד די רעכטע. זינט יאַנעק-יאַנקעלעוויטשעס טויט זענען יוסף באַסאַק און איך געווען די עלטסטע אין סטאַזש אַמטירנדיקע מיטגלידער, און אויך די עלטסטע פּראָ-באַלשעוויקעס אינעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד.

ערשט אין האַרבסט 1921, אויף דער שטאַטישער קאָנפּערענץ, ערב דער שפּאַל-טונג, בין איך נישט אריין אין באַשטאַנד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט, נישט, חלילה, דערפּאַר, ווייל מ'האַט מיך דאָרט מער נישט געוואָלט האָבן און דערפּאַר מיך נישט אויסגעוויילט. אדרבא-ואדרבא, מ'האַט מיך שוין גראָד געוואָלט האָבן, מ'וואָלט מיך שוין גאר געווען דערוויילט. יוזעף, דער סטראַטעגיקער פון בונד, מאיר וואַסער און אַנדערע האָבן אַ סך פּאַראַרבעט ערב דער קאָנפּערענץ און אויף דער קאָנפּערענץ גופא, כ'זאַל אַננעמען דעם מאַנדאַט אינעם פּאַרטיי-קאָמיטעט. די סיבה איז געווען אַ פעלער-האַפּטער באַשלוס פון דער וואַרשעווער קאָמבונדישער פּראַקציע, אַנגענומען קעגן מיין ווילן און מיינונג, אַז די קאָמבונדיסטן יוסף באַסאַק, אַבע פּלוג און איך זאָלן מער נישט אריין אין באַשטאַנד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד.

יחיאל ניימאַנען, וואָס איז נישט בייגעווען אויף דער דערמאָנטער קאָנפּערענץ, האָבן די גאַנץ קלוגע סטראַטעגן פון בונד דערוויילט פאַר אַ מיטגליד פון קאָמיטעט אַן יחיאל ניימאַנס הסכמה, און ס'האַט מיך געקאָסט אַ סך מי איבערצוצייגן די חברים פון דער וואַרשעווער קאָמבונדישער פּראַקציע, אַז יחיאל ניימאַן זאָל אַננעמען דעם מאַנדאַט, ער איז געבליבן דער איינציקער קאָמבונדיסט אינעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט ביז דער שפּאַלטונג פון בונד.

איך האָב דעם עקזאַמען אויסגעהאַלטן: באַהערשט די קוואַליפיקאַציעס צו באַקליידן דעם אַמט פון אַ לאַנגיאַריקן מיטגליד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט

פון בונד, נישט אנטוישט די חברים מיט יאנעק-יאנקעלעוויטשן בראש, וועלכע האבן געהאט צוטרוי צו מיינע מעגלעכקייטן פון אן ארבעטער-טוער און א בונדישן פארטיי-טוער, און אין פעברואר 1915 מיך אריינגעפירט אין באשטאנד פונעם ווארשעווער פארטיי-קאמיטעט פון בונד.

דער ווארשעווער פארטיי-קאמיטעט פון בונד איז געווארן די קוזשניע, אין וועלכער ס'איז סיסטעמאטיש אויסגעשמידט געווארן מיין פאליטישע און געזעל-שאפטלעכע קאריערע, און עס זענען אויסגעהאמערט געווארן די צוויי וויכטיקסטע אייגנשאפטן פון מיין געזעלשאפטלעכער טעטיקייט: פעסטקייט פון פרינציפן און אנטוידאגמאטיזם; נישט צו בייגן זיך און נישט אונטערצוגעבן זיך קיין אויסערלעכן און איבערלעכן דרוק אדער פערזענלעכקייט, צו פארטיידיקן א פרינציפיעלע פאזיציע, שטאנדפונקט און שטעלונג אפילו ביי די אומגינסטיקסטע אומשטענדן, און נישט צו מאכן קיין דאגמע פון ענינים פון טאקטיק; צו ענדערן א שטעלונג, אדער צו פארנעמען אן אנדער שטעלונג אין געענדערטע אומשטענדן און באדינגונגען. אין ווארשעווער פארטיי-קאמיטעט פון בונד איז מיר אויסגעקומען צו פאר-נעמען זיך מיט צענדלינגער און צענדלינגער פראבלעמען פון א פארשידנארטיקן פארנעם און כאראקטער, מיט פראבלעמען פון דער אינטערנאציאנאלער ארבעטער-באוועגונג, פון דער לאנד-פאליטיק, פון דער פראפ. באוועגונג, פון וואל-קאמפאניעס, שטרייקן, דעמאנסטראציעס און פון דער יידישער סביבה — צו באהאנדלען, בא-שליסן, און אין א סך פאלן אויך דורכצופירן. זעלטן האב איך זיך געוואקלט ביים פארנעמען אן אומפאפולערע שטעלונג.

כ'בין נישט געווען קיין פערזענלעכקייט וואס לייגט א שטעמפל אויף דער קער-פערשאפט, צו וועלכער ער געהערט און כ'האב נישט פארמאגט די קוואליפיקאציעס פון א שטאב-גענעראל. געפעלט האט מיר ערוויציע, דער פארנעם פון א גרויסן ארגאניזאטאר, רעדנערישע ווירטואזיטעט און טאקט. כ'האב אבער אינעם וואר-שעווער פארטיי-קאמיטעט פון בונד געהערט צו די יעניקע, צו וועמענס ווארט און מיינונג מ'האט זיך גוט און ערנסט צוגעהערט. מ'האט מיינס א מיינונג אדער שטע-לונג אפט מאל באקעמפט, און נישט איין מאל אפילו ביטער באקעמפט, אבער נישט איגנארירט, און ס'איז נישט געווען קיין וויכטיק פראבלעם, וואס איז געשטאנען אויפן סדר-היום פונעם בונדישן פארטיי-לעבן, איך זאל נישט זיין אינפארמירט און מיט מיין מיינונג קאנסולטירט, אויף אן אפיציעלן צי אויף א פריוואטן אופן.

איך בין — ווי שוין געזאגט — געווען א פראג-באלשעוויק ביי מיין אריינטריט אין ווארשעווער פארטיי-קאמיטעט פון בונד. כ'קען נישט זאגן, אז איך בין געווען דער ערשטער, וואס האט אין פארטיי-קאמיטעט פארנומען א פאזיטיווע שטעלונג צו דער אקטאבער-רעוואלוציע אין רוסלאנד. נאך איידער כ'בין צוריקגעקומען פון דייטשלאנד קיין ווארשע, האבן אזא שטעלונג געהאט פארנומען מאיר וואסער, יאנעק-

יאנקעלעוויטש, יוסף באַסאַק און אַבע פּלוג (עמנואל נאַוואַגרוֹדסקי האָט לכתחילה פאַרנומען אַ שטעלונג קעגען דער אַקטאַבער-רעוואָלוציע. ווען ס'האָט אים געלוינט, איז ער געוואָרן אַ לינקער, און געוואָרן אויס לינקער — ווען ס'האָט אים צוויי מאַל געלוינט). כ'קען אַבער און שום גאַוה און גוזמא פּעסטשטעלן, אַז כ'בין געווען איינער פון די קאַנסעקווענטסטע און אַקטיווסטע איבערצוועקסלען די פּאַליטיק פון בונד אין פּוילן אויף באַלשעוויסטישע רעלסן.

איך בין געווען אַ ראַסאַווער בונדיסט: „דער בונד איז איינער און ווייטער קיינער“, און אַ דיסציפּלינירטער פּאַרטייער. ביז דעם מאַמענט פון מיין אַרויסטריט האָט מען מיר נישט געקענט פאַרוואַרפן, און נישט פאַרגעוואַרפן קיין אַנטי־דיסציפּלינאַרע פּאַרטייאַנאַלונג. כ'האָב זיך אַבער נישט געוואַקלט אין די ראַמען פון פּאַרטייאַדיסציפּלין — צו טאָן וואָס איך האָב געהאַלטן פאַר נייטיק — צו קאַמוניזירן דעם בונד און צו זיין אַקטיוו ביים דערפירן צו אַ שפּאַלטונג.

זינט דער שפּאַלטונג פון בונד אין האַרבסט 1921, האָב איך דעם בונד און דעם בונדיזם באַקעמפט. כ'האָב אויף מיין „געוויסן“ נישט נאָר די גרויסע שפּאַלטונג פון בונד אין 1921, נאָר אויך אַ רייע שפּעטערדיקע קלענערע אַפּשפּאַלטונגען: אין לאַדזש, ראַדאָם, וואַלאַלאָוועק, קראַקע, טאַרנאָוו. כ'האָב אַבער קיין מאַל נישט געהאַלטן פון דער „טעאָריע“, אַז דער בונד איז געבוירן געוואָרן אַ מזמור בן נדה, און אין דער קאַמוניסטישער באַוועגונג פון פּוילן, אין וועלכער כ'בין געווען טעטיק, האָב איך קיין מאַל נישט פאַרבאָרגן מיין שטאַנדפּונקט פון באַרעכטיקן די עקסיס־טענץ פון בונד ווי די פּאַרטיי פון ייִדישן אַרבעטער־קלאַס ביזן אַרויסטריט פון די לינקע עלעמענטן פון בונד. וועגן דעם האָב איך אַפילו זיך אַרומגעקריגט מיט אַזאַ פּערזענלעכקייט ווי אסתר פּרומקין און מיט אַנדערע געוועזענע בונדיסטן. איך האָב אויך קיין מאַל און פאַר קיינעם נישט באַהאַלטן מיין וואַרעמע באַציונג צו יענעם פּעריאָד, ווען כ'בין געווען אַ מיטגליד און טעטיק אין וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד.

איך שעם זיך נישט אויך איצט צו זאָגן, אַז נישט איין מאַל באַפּאַלט מיך אַ בענקשאַפט נאָך יענע יונגע יאָרן ווען כ'האָב ווי אַ מיטגליד פונעם וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד געפירט אַ קאַמף קעגען אַזאַ פּערזענלעכקייט ווי וואַלאַדימיר מעדעם און זיינע אַדיוטאַנטן — פאַר דער אַקטאַבער־רעוואָלוציע, פאַר דעם אַריינ־טריט פונעם בונד אינעם קאַמוניסטישן אינטערנאַציאָנאַל, פאַר דער אַנערקענונג, אַז די וועלט איז אַריין אין דער תקופה פון סאַציאַלער רעוואָלוציע און פאַר דער פאַרווירקלעכונג פון סאַציאַליזם אין אונדזער צייט, און קודם־כּל אין מיין היימלאַנד — פּוילן.

איך משך פון אַ 7 יאָר איז דער וואַרשעווער קאַמיטעט פון בונד געווען מיין פּאַליטישע שולע און מיין פּאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט־וואַרשטאַט. די ווייטערדיקע זכרונות פון מיין בונדישן פּעריאָד זענען געקניפט און געבונדן

בעיקר מיט מיינע אקטיוויטעטן אין ווארשע און ווי אַ מיטגליד פונעם ווארשעווער פארטיי־קאמיטעט פון בונד, אין וועלכן כ'בין צום ערשטן מאל אַריינגעפירט געוואָרן ווינטער 1915, אין די שווערע אונטערערדישע באַדינגונגען פונעם צאָרישן מילי־טערישן קריגסרעזשים.

א שלחות און אַן אַוואַנטורע

פון מיין טעטיקייט אינעם ווארשעווער פארטיי־קאמיטעט פון בונד אין די לעצטע חודשים פונעם צאָרישן מיליטערישן קריגסרעזשים זענען פאַרבליבן אין מיין זכרון צוויי עפיואָדן: אַ שלחות און אַן אַוואַנטורע. עפיואָדן, וועלכע האָבן מיך קענטיקער געמאַכט אין די בונדישע פאַרטייקרייזן.

די צענטראַלע אַנפירונג פון בונד אין פּוילן, דער „פּוילישער קאָמיטעט“, איז כּסדר אַלאַרמירט געוואָרן פון די פּראָווינצער אַרגאַניזאַציעס וועגן דער שווערער מאַטעריעלער לאַגע, אין וועלכע ס'געפינען זיך די אַרבעטער אין זייערע שטעט און זיי האָבן פאַרלאַנגט הילף.

איין מאל גיט מיך יאַנעק־יאַנקעלעוויטש אַ פּרעג: „וואַלסטו חשק געהאַט צו פאַרן אין אַ שלחות אין עטלעכע ערטער אין שעדלעצער געגנט — קיין לאַשיץ, לוקאַו און מעזריטש“? אויף מיין פּראָגע אין וואָס די שלחות באַשטייט, האָט יאַנעק געענטפּערט, אַז כּוועל דאַרפן איבערגעבן געוויסע פאַרטיי־אינסטרוקציעס און געלט. איך האָב די שלחות אָנגענומען.

מעזריטש איז געווען אַ גרעסערער ייִדישער אַרבעטער־צענטער. געשמט האָט דאָס שטעטל מיט איר פּראָדוקציע פון חזיר־האַר, וואָס איז בעיקר עקספּאָרטירט געוואָרן קיין דייטשלאַנד. די פּרנסה פון דער באַפעלקערונג פון שטעטל — אַרבע־טער, פאַבריקאַנטן, סוחרים, מעקלערס — איז געווען פאַרבונדן מיט דער פּראָדוקציע און מיטן מסחר פון חזיר־האַר.

געשמט האָט מעזריטש מיט די רעוואָלוציאַנערע קאַמפן און רעוואָלוציאַנערע טראַדיציעס פון אירע בערשטער־אַרבעטער און מיט די טראַדיציעס פון בונדישן איינפלוס ווי דער „איינציקער פאַרשטייער“ פון די מעזריטשער בערשטער — אַן איינפלוס, וואָס האָט אָנגעהאַלטן פון דעם בראַשית פון דער סאָציאַליסטישער באַווע־גונג אינעם דאָזיקן ייִדישן אַרבעטער־צענטער ביז דער שפּאַלטונג פון בונד אין האַרבסט 1921. נאָך דער שפּאַלטונג האָט דער קאַמבונד, און נאָך דער פאַראייניקונג פון קאַמבונד מיט דער קאַמוניסטישער פאַרטיי פון פּוילן — די קאַמ. פאַרטיי, פאַרמאַגט אין מעזריטש אַ גוט פונקציאָנירנדיקע פאַרטיי־אַרגאַניזאַציע, וואָס האָט געהאַט אַ באַדייטנדיקע ווירקונג אינעם אַרומיקן פּויעריס־ראַיאָן, די קאַמ. פאַרטיי

פון פוילן האָט פונעם מעזריטשער פּאַרטי־אַקטיוו רעקרוטירט עטלעכע העכערע פּאַרטי־פּונקציאָנאַרן. כּדאי צו דערמאָנען די נעמען: נאַטשיטשעל און דער קליי־נער דודל אייכענבוים, איינער פון די בעסטע טוערס פונעם יידישן סעקטאָר פון ק.פ.פ.

נאָכן אויסבראָך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די חזיר־האַר־פּראָדוקציע אין מעזריטש געוואָרן פּאַראַליזירט. די אַרבעטלאָזיקייט איז געווען אַ טאַטאַלע, און די צענטראַלע אָנפירונג פון בונד האָט געמוזט טאָן דאָס מאַקסימאַלסטע פאַר דער דאָזיקער בונדישער פעסטונג. אויך דאָרט איז איינגעשטעלט געוואָרן אַ בונדישע ווירטשאַפֿט־אַקציע אויפן מוסטער פון וואַרשע: אַ קיך און אַ ברויטפאַרטייל. צום גליק האָבן אַנדערע צענטערס פון דער חזיר־האַר־פּראָדוקציע: סלאָנימ, סקידל, און אין אַנדערע ערטער, געאַרבעט מיט דער פולער פּאַרע, און די באַשעפֿ־טיקטע בערשטער־אַרבעטער האָבן מיט אַ ברייטער האַנט געשטיצט די מעזריטשער פּאַך־חברים.

די סומע, וואָס כ׳האַב געפירט קיין מעזריטש איז געווען אַ באַדייטנדיקע. העלאַ, די אָנפירערין מיט דער גרופע „פּאַפּלאַש־מיידלעך“, האָט אויפגענייט אַ סאָרט אַרבע־כּנפות און איינגענייט דאָרט דאָס געלט מיזאַל עס נישט צוגעגעבן. אויף דער „יאָוקע“ אין מעזריטש האָב איך זיך אָפּגעזאָגט איבערצוגעבן דעם „קאָנטאַקטמענטש“ די אינסטרוקציעס און דאָס געלט, און פּאַרלאָנגט אַ פּאַרזאַמלונג פונעם פּאַרטי־אַקטיוו. צי דאָס איז געווען אַ דירעקטיוו פון וואַרשע אָדער מינס אַן אייגענער איינפאַל — איז מיר שווער צו זאָגן. אין פּאַרטייקרייז האָט זיך פּאַר־שפּרייט אַ ידיעה, אַז ס׳איז געקומען אַ דעלעגאַט פון סאַמע צ.ק. — נישט קיין שליח, נאָר אַ פּאַרשטייער פון צ.ק.

די פּאַרזאַמלטע פּאַרטי־אַקטיוויסטן, אַ 10-12 חברים, די מיינסטע פון זיי באַיאַרטע און באַבערדלעטע, וועטעראַנען פון 1905, האָבן געשטיינט קוקנדיק אויף מיר. זייער פּאַרהאַלטן זיך איז געווען אַ געמיש פון געפּלעפּטקייט און דערוואַרטונג. ס׳איז נישט שווער געווען צו פּאַרשטיין זייער שטום־לשון: אַזאַ יינגל — און אַ דעלעגאַט פון צ.ק.? וואָס האָט ער אונדז צו זאָגן? איך האָב די פּאַרזאַמלטע איבערגעגעבן די אינסטרוקציעס און דאָס געלט, געהאַלטן אַ שטיקל דרשה און דערביי דערציילט וועגן דער דערפּאָלאַרייכער מאַני־פעסטאַציע קעגן וואַרשעווער בירגער־קאַמיטעט.

מיין רעדע — מיין ערשטע רעדע מחוץ וואַרשע — האָט משמעות געמאַכט אַ גוטן איינדרוק. נאָך דער פּאַרזאַמלונג איז די באַציונג צו מיר געוואָרן זייער אַ וואַרעמע. מ׳האַט מיך פּאַרהאַלטן צוויי טעג, געוויזן די הילף־אינסטיטוציעס און אַרומגעפירט איבער פּאַרשיידענע שטאַטישע אינסטיטוציעס. אַ גרויסע גרופע חברים האָבן מיר באַגלייט צו דער באַן, וואָס האָט מיך געדאַרפט פירן קיין לוקאַוו. לוקאַוו איז געווען אַ גרעסערער יידישער אַרבעטער־צענטער פון געגרייטע

שוסטערס, איינע פון די דריי גרויסע צענטערס פונעם דאזיקן פאך : ווארשע, ראדאם, לוקאוו. אין לוקאוו האָט זיך איבערגעזחזרט דאָס זעלבע, וואָס אין מעזריטש. אויך דאָרט האָב איך פאַרלאַנגט אַ פאַרזאַמלונג פונעם אַקטיוו און דעם אַקטיוו איבער-געגעבן די אינסטרוקציעס און געלט און געהאַלטן אַ דרשה.

מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, האָרבסט 1922, בין איך אין לוקאוו אַרעסטירט געוואָרן בעת אַ קאָמוניסטישן וואַלמיטינג צום סיים און געקריגן 5 יאָר שווערע תּפּיסה.

די רייזע ווינטער פון שעדלעך קיין לאַשיץ איז נישט געווען קיין חתונה-טענצל. לאַשיץ איז געווען אַ פאַרוואָרפן שטעטל הינטער שעדלעך מיט אַ צאָל לעדער-אַרבעטער. אויפגעהאַלטן האָט זיך אין דעם דאָזיקן שטעטל אַוורעמל שטריקער, וועגן וועמען ס'האָבן אין די וואַרשעווער פאַרטייקרייזן קורסירט לעגענדעס וועגן זיין רעוואָלוציאַניזם און ווי אַ פאַרטייטוער.

אין וואַרשע האָט אַוורעמל שטריקערן דערוואָרט אַ פּראָצעס און זיין פאַראַר-טיילונג איז געווען אַ זיכערע. אַ קראַנקער אויף טובערקולאָז, וואָלט פאַר אים אַ טורמע-אורטייל געמיינט אַ זיכערער טויט. דער בונדישער רויטער קרייז האָט פאַר אים צוגעגרייט אַן אַרט אין יידישן שפיטאַל, און ווי אַ קראַנקן אין שפיטאַל פאַרזוי-כערט אַן אַפּלייג פון פּראָצעס. די פּאַני סאַפּיאַ (סאַפּיאַ מושקאַט) האָט אים באַזאָרגט אַ פּעקל מלבושים און אַ סומע געלט. איך האָב געדאַרפט אַוורעמלען איבערגעבן די מלבושים מיטן געלט און אינסטרואַרן אים צו קומען קיין וואַרשע אין אַ באַשטימטער צייט אויף אַ באַשטימט אַרט.

אַוורעמל שטריקער איז געווען דער „פּרינץ“ פון שטעטל און דער אַפּגאַט פון די אַרבעטער פון די אַרומיקע שטעט : אויפגעפירט האָט זיך אַוורעמל שטריקער אין שטעטל נישט ווי מ'איז געוויינט געווען אין אַ קליין פּרום העקשטעטל אין פּוילן פון פאַר דער ערשטער וועלט-מלחמה, נאָר ווי ער וואָלט זיך אויפגעהאַלטן אין פאַריז. ער האָט געוויינט „נאָ וויאַרע“, אַן חופּה-קדוּשין, מיט אַ שטעטלדיק מיידל, די בעסטע שניידערין אין לאַשיץ. זומער איז ער אַרומגעגאַנגען אין בלוזין קאַפּ, האָט געגעסן טריפות און אַליין געקוילעט די עופות פאַר זיין געברויך. ער איז אָבער אַפילו פון די אַרכי-פרומע רעספּעקטירט געוואָרן פאַר זיין וויסן, כאַראַקטער און גוטע מענטשלעכע מידות. ער איז געווען דער באַצאַלטער און אומבאַצאַלטער שרייבער פון בריוו און פּראָשעניעס. די פרומע יידן און די ווייבער אין די קופּקעס האָבן פאַרקוקט די אויפפירונג פונעם בן-סורר-ומורה, פון דעם חוטא ומחטיא את הרבים. אַפילו דער רב האָט אים רעספּעקטירט און מיט אים זיך שוואַל עצה געווען אין אַ ציווילער די-תּורה אָדער אין אַ בוררות.

דער מעת-לעת, וואָס איך האָב אין לאַשיץ פאַרבראַכט מיט טעמפּעראַמענטפולן רעוואָלוציאַנער, דעם מיט חכמה-שפרודלדיקן אַוורעמל שטריקער, איז געווען פאַר מיר אַ גוטע דערפאַרונג.

נאך מיין צוריקקומען קיין ווארשע, נאכן דערליידיקן די שליחות, האבן מינע פארטיי-מלכים יאנקע-יאנקעלעוויטש און יוסף באסאק אויסגעדריקט זייער צופרידן-קייט מיטן דערליידיקן די שליחות און מיין פרעסטיזש ווי א פארטיי-טוער איז באדייטנדיק געשטיגן.

די געשיכטע פון דער אוואנטורע איז געווען אזא:

אויפן טאג-ארדענונג פון דער סאציאליסטישער ארבעטער-באוועגונג זענען געשטאנען א רייע ענינים, וואס מ'האט געמוזט דרינגענדיק לייזן: דער אַנקומענ-דיקער ערשטער מיי, דער ענין מיליץ, די שווערע פינאנציעלע לאגע פון די ארבע-טער-הילף-אינסטיטוציעס. אין דער "ראדע" און אין דעם ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט זענען וועגן די ענינים אַנגעגאַנגען הייסע דעבאַטעס און פאַרשאַרפטע קאַנפליקטן. די "ראדע" האָט באַשלאָסן צו רופן אַ באַראַטונג פון די אַקטיוון פון די פאַרטייען.

די באַראַטונג איז פאַרגעקומען אין אַ לאַקאַל פון אַ מיטלשולע אויף פראַסטע-גאַס און אַראַנזשירט געוואָרן לויט די בעסטע פּללים פון קאַנספּיראַציע, נייטיקע אין די באַדינגונגען פון צאַרישן מיליטערישן קריגסרעזשים. פאַרזיצער פון דער באַראַטונג איז געווען קריגער, דאַן איינער פון די אַנגעזעענסטע פירנדיקע טוערס פון ס.ד.פ.ל. ראַזלאַמאַווצעס.

ס.ד.פ.ל. ראַזלאַמאַווצעס האָבן אין דעם ענין ערשטער מיי פאַרנומען אַ שטע-לונג פאַר אַן עפנטלעכער גאַסן-דעמאָנסטראַציע אין טאָג פונעם ערשטן מיי. די איבעריקע פאַרטייען: ס.ד.פ.ל. זאַושאַנדאַווצעס, פ.פ.ס. לעוויצע און בונד, זענען געווען קעגן אַן עפנטלעכער גאַסן-דעמאָנסטראַציע אין די געגעבענע באַדינ-גונגען און באַטראַכט די שטעלונג פון די ראַזלאַמאַווצעס פאַר פאַליטישער משוגעת און פאַרטיי-דעמאַגאָגיע. די שטעמפּיאַנען פונעם קאַמף פאַר אַדער קעגן אַן עפנטלע-כער ערשטער-מיי-דעמאָנסטראַציע זענען געווען זאַשקאַ אונשליכט און טוטאַיע-וויטש (ריבאַצקי). די אַבסאַלוטע מערהייט האָט זיך אַרויסגעזאָגט קעגן איינאַרדענען אַן עפנטלעכע מיי-דעמאָנסטראַציע.

דער ענין מיליץ — זי זאלן די סאציאליסטישע פארטייען נעמען אַנטייל אין דער בירגערלעכער מיליץ, וואס ווערט צוגעגרייט אין פאל אויב דאס רוסישע מיליטער וועט פארלאזן ווארשע, איז אַראַפגענומען געוואָרן פונעם טאָג-ארדענונג פון דער באַראַטונג. ביידע פליגלען פון ס.ד.פ.ל. זענען געווען קאַטעגאָריש קעגן אַן אַנטייל אין דער בירגערלעכער מיליץ. אין פ.פ.ס. לעוויצע און אין בונד זענען וועגן דעם ענין נאָך אַנגעגאַנגען אינערלעכע דיסקוסיעס מיט באַדייטנדיקע מיינונג-פאַר-שידנקייטן.

די שטורעמדיקסטע דעבאַטע איז געווען ביים פונקט וועגן דער לאַגע פון די ארבעטער-הילף-אינסטיטוציעס. די אויסגעקעמפטע סובסידיע פונעם ווארשעווער

בירגער-קאָמיטעט האָט געראַטעוועט די אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס פון אונ-טערגאַנג, אָבער נישט באַפרידיקט די פסדר שטייגנדיקע באַדערפענישן פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפֿט-קאָמיטעט און די פראַגע איז געשטאַנען ווי אַזוי ווייטער צו אַפּערירן.

דאָס איז געווען נאָר איין טייל פונעם פראַבלעם. אַנדערע אימפּליקאַציעס זענען געווען: די טענות און פּרעטענסייעס פון ס.ד.ק.פ.ל. -ראַזלאַמאָוציעס און די קאָנפּליקטן מיט בונד.

די ראַזלאַמאָוציעס, זייענדיק דאָן די שטאַרקסטע סאָציאַליסטישע אַרגאַניזאַציע אויף דער פּוילישער אַרבעטער-גאַס אין וואַרשע, האָבן פאַרטייטש עקספּלאַטירט דעם נצחון איבערן בירגער-קאָמיטעט, צושרייבנדיק זיך סיי די אַרגאַניזאַציע און סיי דעם דערפּאָלג, און גוזמאָדיק פאַרשפיצט די ראַלע פון זאַשקאַ אונשליכט. די אַנדערע פאַרטייען האָבן קעגן דער אווורפּאַציע פון די ראַזלאַמאָוציעס העפּטיק פּראַטעסטירט. קיינער האָט נישט נעגירט די ראַלע פון זאַשקאַ אונשליכט אין דער אַקציע קעגן בירגער-קאָמיטעט, אָבער נישט געוואַלט דערלאָזן, אַז די ראַזלאַמאָוציעס זאָלן אַנעקסירן די אַרגאַניזאַציע און דעם דערפּאָלג.

קעגן די ראַזלאַמאָוציעס איז באַזונדערס שאַרף אַרויסגעטראָטן דער בונד, אַנווייזנדיק, אַז בונד האָט צוגעשטעלט פּמעט אַ העלפּט פון די מאַניפעסטירנדיקע, און אַז דער פאַרשטייער פון בונד, נאָכעמזאָן, האָט ביי די פאַרהאַנדלונגען געשפּילט אַ גרויסע ראַלע אין דעם אַפּגעהאַלטענעם נצחון. יאַנעק-יאַנקעלעוויטש האָט אין זיין רעדע זייער בילדלעך געמאַלט די ראַלע פון זאַשקאַ אונשליכט און נאָכעמזאָן, באַ-צייכענענדיק זיי אַלס פּוגאַטשאַוו און מעטערניך, די ראַלע פונעם רעוואַלוציאַנער און פונעם פּאָליטיקער און דיפּלאַמאַט.

די ראַזלאַמאָוציעס האָבן אויף די פאַרוורפּן פון די אַנדערע פאַרטייען געענט-פּערט מיט דער באַשולדיקונג פון אַפּאַרטוניזם, אַז די אַנדערע דריי פאַרטייען: די זאַשקאַ-אַנאָוציעס, די לעוויצע און בונד האָבן מיט זייער טאַקטיק פאַרקלענערט דעם דערפּאָלג פון דער אַקציע קעגן בירגער-קאָמיטעט און דערפירט דערצו, אַז ר.ק.ג. איז נישט אַנערקענט געוואָרן, ווי דער פאַרמעלער רעפּרעזענטאַנט פון די אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס און ס'איז געשאַפּן געוואָרן אַ פּיקציע פון אַ פּראַ-גרעסיווער גרופּע ווי דער פאַראַנטוואַרטלעכער אַרגאַן פאַרן בירגער-קאָמיטעט. קעגן דער אַ באַשולדיקונג פון די ראַזלאַמאָוציעס זענען אַרויסגעטראָטן אַלע דריי אַנדערע פאַרטייען.

ביידע פּליגלען פון ס.ד.ק.פ.ל. און פ.פ.ס. -לעוויצע זענען אָבער געווען אייניק ווען ס'האָט זיך געהאַנדלט וועגן בונד. זיי האָבן באַשולדיקט דעם בונד, אַז ער פירט זיין ווירטשאַפֿט-אַקציע פּולשטענדיק סעפּעראַט, געניסט פון די פּרעראַגאַטיוון, פּאָליטישע פּריווילעגיעס, און פון פינאַנציעלע מיטלען פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפֿט-קאָמיטעט, אָבער האָט נישט קיין שום פּליכטן לגבי ר.ק.ג. (וועגן די קאָנפּליקטן מיטן

בונד אין דער „ראדע“ און דעם אַרבעטער-ווירטשאַפֿט־קאָמיטעט וועט מיר אויס-
קומען אויספירלעכער צו דערציילן אין אַ וויטערדיקן קאָפייל.

די אַרויסטריטן קעגן בונד זענען געווען אַנגעלאָדן מיט ברענשטאָף, מיט שאַרפע
עפיטעטן און אַפילו באַליידיקונגען. באַזונדערס אַגרעסיוו איז געווען דער פאַרזי-
צער, דער ראַזלאַמאָוויץ קריגער, וועלכער האָט דעם בונד שטאַרק פּוגע-בפּבוד
געווען. ווי אַ רעאַקציע קעגן זיין אַנטי-בונדישן אַרויסטריט, האָב איך אַ כאַפּ געטאָן
אַ גלאַז מיט וואַסער, וואָס איז געשטאַנען נישט ווייט פון מיר, און עס אַ וואַרף געטאָן
קריגערן אין פנים אַריין. מען קען זיך פאַרשטעלן די סומאַטאָבע, וואָס ס'איז צוליב
דעם אַנטשטאַנען און פון דער געפאַר, אַז די באַראַטונג זאָל פּאָליצייזש דורכפאַלן.
צום גליק איז קריגער אָפּגעקומען מיט לייכטע ווונדן. די פאַראַנטוואָרטלעכע פאַרטיי-
פירערס האָט זיך איינגעגעבן די פאַרזאַמלטע צו באַרויקן און פאַרצוועצן די באַראַ-
טונג, אָבער קיין אַנטי-בונדישע באַשלוסן, ווי ס'איז געווען צו דערוואַרטן, זענען
נישט אַנגענומען געוואָרן.

אַראַפּגייענדיק פון דער באַראַטונג איז אויף מיין קאַפּ געפאַלן אַ האַגל פון
פאַרווורפן. אויך יאַנקע-יאַנקעלעווויטש האָט מיר נישט געזשאַלעוועט קיין שאַרפע
און בייזע ווערטער.

אויף צו מאַרגנס האָט מיך וויקטאָר שולמאַן (סענדער) גענומען אין דער אַרבעט,
געמוסרט, געפרעגט פון וואַנען ס'נעמט זיך צו מיר אַזאַ היציקייט, גערופן „באַלסע-
וויק“, און אַז מ'דאַרף מיך פשוט „אַפּסמייסן“. דער טאָן פון וויקטאָר שולמאַנס פאַר-
וורפן און מוסרן איז אָבער געווען ווי אין באַקאַנטן לידל: „מאירקע מיין זון“,
אין די אויגן זיינע, אונטער די פענסנע-גלעזער, האָט געבליצט אַ שטיפּעריש גע-
לעכטערל. צום סוף האָט ער מיך געדראָט מיט אַ פינגער און אין אַ טאָן פון אַ גוטן
פעטער צו מיר אַ זאָג געטאָן: „אַ מצווה הבאה בעבירה — איז אַן עבירה“.

דערפאַר האָט דער רוב פון די בונדישע פאַרטיי-מיטגלידער מיך פאַרטיידיקט,
באַרעכטיקט מיין האַנדלונג ווי אַ בעל-נוקם קעגן אַ באַליידיקער פון בונדס כּבוד,
געהאַלטן אַז די ראַזלאַמאָוועס זענען נישט איידל געפאַטשקעט, פאַרשטייען נישט
די שפּראַך און די מאַניערן פון פאַרלאַמענטאַריזם און מען דאַרף זיך מיט זיי נישט
צו פיל צאַצקען; יעדער איינער, וואָס וואַגט דעם בונד פּוגע-בפּבוד צו זיין דאַרף
קריגן אַן אָפּשניט, מ'זאָל עס לאַנג געדענקען. אין משך פון אַ צייט בין איך ביי די
מיינסטע פון די בונדישע פאַרטיי-מיטגלידער געווען דער העלד פון טאָג.

פסח 1915

עס האָט זיך אונטערגערוקט דער ייִדישער פסח פון 1915. פאַר דער פאַרוואָל־
טונג פון דער בונדישער אַרבעטער־קיך און פאַרן וואַרשעווער פאַרטייקאַמיטעט
פון בונד האָט זיך געשטעלט דאָס פּראָבלעם פון דער באַשפּייזונג פון די אַרבעטער־
קאַנסומענטן אין די פּסח־טעג — אַ פּראָבלעם וואָס מ'האַט געמוזט באַצייטנס לייזן.
אַרויסגעוויזן האָט זיך, נעמלעך, אַז חוץ דער גרופּע אין כּשרות אָפּגעהיטענע
אַרבעטער־קאַנסומענטן, וועלכע האָבן געקריגן ברויט און רויע פּראָדוקטן, האָבן
זיך געיאָוועט נאָך אַ רייע גרופּעס מיט ספּעציפּישע פּאָדערונגען.
געווען אַ גרופּע, וואָס האָט גענאָסן בלויז פונעם ברויטפאַרטייל און פאַרלאַנגט
מ'זאָל זיי אויף פּסח. צוטיילן מצות אַנשטאַט ברויט. אַן אַנדער גרופּע, וואָס האָט
גענאָסן סיי פונעם ברויטפאַרטייל און סיי פון אַרויסנעמען מיטאַגן אַהיים, האָבן
פאַרלאַנגט מ'זאָל זיי אַרויסגעבן מיט אַ מאָל מצות און רויע פּראָדוקטן. אויף די
גאַנצע 8 טעג פּסח. אַ סך קאַנסומענטן, וועלכע האָבן געגעסן אין קיך, האָבן פאַר־
לאַנגט מ'זאָל זיי אין די פּסח־טעג סערווירן מצות און עסנס, וועלכע זענען נישט קיין
דירעקטער חמץ. געווען איז אויך אַ גאַנץ היפשע גרופּע קאַנסומענטן, וועלכע האָבן
דווקא געוואָלט מ'זאָל פאַר זיי נישט ענדערן דעם נאַרמאַלן מעניו, טענהדיק, אַז
דאָס האַלבע פונט ברויט און דער נאַרמאַלער מיטאַג גיט זיי אַ מעגלעכקייט ווי ס'איז
צו שטילן דעם הונגער. געווען זענען אויך קאַנסומענטן פונעם ברויטפאַרטייל, וועלכע
האָבן צוליב דעם זעלבן טעם געפּאָדערט מ'זאָל זיי אויך אין די פּסח־טעג אויסטיילן
זייערע פאַרציעס ברויט. מיט איין וואָרט: אַן אמתער דור הפּלגה. און דער ענין
פון באַשפּייזן די אַרבעטער־קאַנסומענטן אין די פּסח־טעג איז נישט געווען קיין
גרינגער צום לייזן צוליב פּמה וכמה טעמים: פינאַנציעלע, ווירטשאַפּטלעכע און
פּרינציפּיעלע.

אַריינגעמישט האָט זיך נאָך אַ פּאַקטאַר:

אין איינעם אַ טאַג, מיטאַנצייט, זענען אין קיך אויף קאַרמעליצקע 9 אַריינגע־
קומען צוויי וואַרשעווער רבנים אין זייער פולן יום־טובדיקן טראַכט, איינער אין אַ
רבנישן קאַפעליוש און דער צווייטער אין אַ צילינדער, באַגלייט פון זייערע שמשים,
און דערקלערט, אַז זיי ווילן רעדן מיט די פירערס פון דער אַרבעטער־קיך. אויב
מיין זכרון נאַרט מיד נישט, זענען דאָס געווען די רבנים פּאָזנער און מיכעלסאָן.
גראַד האָט זיך אין קיך געפונען וויקטאָר שולמאַן און פאַרבעטן די רבנים אין
פאַרוואָלטונג־צימער. ער האָט אויך פאַרבעטן די אַנוועזנדיקע מיטגלידער פון דער
פאַרוואָלטונג בייצווייזן בעתן געשפרעך. אויפן אַרט האָבן זיך געפונען דער דרוקער־
אַרבעטער הענדלער מיט זיין פרוי, דער אַלטער משה (משה ליכטנשטיין, משה
סטאַליאַר), דער קליינער יצחקל דער שוסטער, און איך.

דער אנהייב פון געשפרעך צווישן די צוויי רבנים און שולמאנען איז געווען א גאנץ דיפלאמאטישער. די רבנים האבן זיך אויסגעפרעגט, ווי אזוי די קיך אפע-רירט, פון וואנען זי נעמט די מיטלען, און דערנאך אריבערגעגאנגען צו די ענינים פון פשרות.

וויקטאר שולמאן האט זיי אינפארמירט וועגן דער אפערירונג פון דער קיך און מיט זיין באקאנטן טאקט געענטפערט וועגן די ענינים פון פשרות: אז קיין דבר-אחר ווערט נישט באנוצט, אבער די קיך איז נישט מקפיד אויף קיין פשרות אין רעליגיעזן זין. ער קען אפילו נישט גאראנטירן צי דאס פלייש, וואס ווערט געברויכט איז נישט פון דעם טייל פון דער בהמה, וואס ווערט פון די רבנים באטראכט פאר טריפה. שולמאן האט די רבנים אויך אינפארמירט פאר וועלכע פראבלעמען די קיך שטייט אין שייכות מיטן אַנקומענדיקן פסח.

דער קעגנזייטיקער שמועס איז געפירט געוואָרן אויף אַ קולטורעלן אופן. אויך די פאלעמיק איז געפירט געווען אויף אַ טאָקטפולן אופן. משה סטאַליאַר האָט זיך אָבער נישט געקענט איינהאַלטן און אַרויסגעפלאַצט מיט אַ מענה-לשון קעגן די גבירים און רבנים. די צוויי רבנים זענען געבליבן זיצן געפלעפטע. פון אַט דער זייט, פון אַן עלטערן ייד מיט אַ הדרת-פנים, מיט אַ לאַנגער גרויער באַרד און אין ייִדיש-טראַדיציאָנעלער קליידונג, האָבן זיי זיך נישט געריכט אַריינצוכאַפן אַזאַ געדיכטע פאַרציע אַנטי-קלעריקאַלע שטראַפּרייד. די רבנים האָבן פרובירט ענטפערן און פאַרענטפערן. וויקטאר שולמאַן האָט אָפּגעשטעלט די רעפּליקעס פון די רבנים מיט אַ פאַר טאָקטפולע באַמערקונגען און זיי מיט אַ געהעריקן רעספּעקט אַרויס-באַגלייט צום אַרויסגאַנג.

באַלד נאָכן ווײַזט פון די רבנים זענען פון דער געזעלשאַפט "עזרא" און פון דער ייִדישער גמינע אָנגעקומען אַפּיציעלע ווענדונגען, אַז די געגעבענע אַרגאַני-זאַציעס זענען גרייט צו פינאַנצירן דעם פולן באַטרעף צו סערווירן די קאַנסומענטן מיט פּסחדיקע שפּייז און מצות, מיטן באַדינג, אַז דער ראַבינאַט וועט כּשרן די קיך און וועט האָבן די פּולע השגחה איבער דער קיך און פאַרלויף פון 10 טעג, 2 טעג ערב-פּסח און 8 טעג פּסח.

די ראַבינאַט-פּראַפּאַזיציע איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן מיט אַלע שטימען קעגן איינעם. אויך סענדער (וויקטאר שולמאַן) איז דעצידירט אַרויסגעטראַטן קעגן יעדן מין אַריינמישן זיך פון אַן אויסערלעכן פּאַקטאַר אין דער אינערלעכער פּירונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך. דער איינציקער מיטגליד פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאַמיטעט פון בונד, וואָס האָט בשעת דער דיסקוסיע גערעדט פאַר פאַרהאַנדלונגען און פאַר קאַמפּראַמיסן מיט דער ייִדישער גמינע און איז נישט געבליבן צופּרידן פונעם אָנגענומענעם באַשלוס, איז געווען סעמיאַן. זיין מאַטיוו איז געווען, אַז דער פּאַקט פון אַריינמישן זיך פון דער ייִדישער גמינע אין ענין פּסח שאַפט אַ פרעצעד-ענט פאַר פאַדערונגען פון פינאַנציעלער הילף פאַר די ייִדישע אַרבעטער-הילף-

אינסטיטוציעס פון דער יידישער קהילה. סעמיאָנס שטעלונג איז געווען אַ פאַר-
איינצלטע.

לשם געשיכטע וויל איך צוגעבן, אַז נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין
וואַרשע, ווען עס זענען אויסגעבראַכן סטיכישע דעמאָנסטראַציעס פון מאַסן יידישע
אַרבעטער און אַרעמע פּאַלקסמענטשן פאַר דער געביידע פון דער יידישער גמינע
(דער בונד האָט שפּעטער די דעמאָנסטראַציעס איבערגענומען און אויף אַן אַרגאַ-
ניזאַציאָנעלן אופן אָנגעפירט). האָט דער דערמאָנטער בריוו פון דער גמינע געשפּילט
אַ גרויסע ראַלע, געדינט ווי אַ „קאַרפּוס דעליקטי“ פאַר די אַרויסגעשטעלטע פּאַ-
דערונגען און געהאַלפּן דעם נצחון פון בונד איבער דער קהילה-פאַרוואַלטונג אין
וואַרשע. (וועגן די דעמאָנסטראַציעס און די ראַלע פון בונד וועט מיר אויסקומען
אויספירלעכער צו דערציילן אין דעם ווייטערדיקן טייל פון מיינע מעמואַרן).
דאָס לייזן דאָס באַשפּייזונג-פּראָבלעם אין דער בונדישער אַרבעטער-קיך אין
די פּסח-טעג פון 1915 האָט נישט געהערט צו די לייכטע אויפגאַבעס. נאָך לאַנגע
און היציקע דעבאַטעס האָט דער וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט פון בונד, שפּעטער
אויך די אָנפירונג פון דער בונדישער אַרבעטער-קיך, באַשלאָסן צופּרידנצושטעלן
אַלע קאָנסומענטן-גרופּעס, און נישט צו פּאַרלעצן דעם גרונטפּרינציפּ פון דער
הילה-אינסטיטוציע ווי אַ פּרייע און נישט קיין געבונדענע מיט רעליגיעזע דאָגמעס
און חומרות.

עס זענען צוגעטיילט געוואָרן מצות און רויע פּראָדוקטן פאַר די יעניקע, וואָס
האַבן דאָס פּאַרלאַנגט. דאָס עסן אין דער קיך איז איבער די פּסח-טעג איינגעטיילט
געוואָרן אין צוויי שיכטן: איינע ביי טאָג, אויף דעם נאָרמאַלן אופן פון אַ גאַנץ יאָר,
אַזוי אויך דער ברויטפּאַרטייל, אַ צווייטער שיכט — אין אַוונט, מיט געקעכץ אַלאַ
פּסח: קאַרטאָפּל, באַרשט און מצות.

די פּאַרנומענע שטעלונג האָט אַרויסגערופן אַן אומצופּרידנקייט ביי געוויסע
פּאַרטיי-מיטגלידער, וועלכע האָבן פּאַרגעוואַרפּן דעם וואַרשעווער פּאַרטיי-קאָמיטעט
פון בונד, אַז ער איז צו ווייט אַוועק מיט זיינע פּסח-קאָנצעסיעס.

פּרץ איז געשטאַרבן

אַ טריבער כּמורנער פּרימאַרגן, אַ דראַבנער אַפּריל-רעגן קאַפּיעט פּאַמעלעך
און פּויל, עסט זיך איין אין די ביינער.
ס'איז זונטיק, חולה-מועד פּסח 1915. ווי יעדן טאָג צווישן 8 און 9 אַ זייגער
אין דער פּרי גיי איך פון מיינע עלטערנס הויז, לוצקע 8, צו מיין געזעלשאַפּטלעכן

פאסטן אין דער בונדישער אַרבעטער־קינד אויף קאַרמעליצקע 9. איך גיי דורך דער צעגלאַנע־גאַס, די גאַס, אויף וועלכער פּרץ האָט געווינט אין פאַרלויף פון אַ סך יאָרן, און אינסטינקטיוו גיב איך אַ בליק צום טויער פון וויז נומער 1.

כ'ווייס, אַז פּרץ וווינט שוין נישט מער אין דעם הויז. ער וווינט ערגעץ אין דער רייכער, אַריסטאָקראַטישער, פּוילישער אַלעע יערוואָלימסקע, אָבער אַ געוויינ־הייט האָב איך שוין אַזאַ זינט לאַנגע, לאַנגע יאָרן, אַז יעדעס מאָל ווען כ'גיי אַדורך די צעגלאַנע־גאַס, גיב איך אַ בליק צום הויזטויער נומער 1.

אין פאַרלויף פון אַ 10 יאָר, ווען כ'בין נאָך געאַנגען אין חדר אַרײַן, שפּעטער ווי אַ לערן־יינגל צו ר' שמשון זילבערבערג אין טאַקער־וואַרשטאַט אויף בראַצקע 12, און דערנאָך צו מיינע אַרבעטפּלעצער שוין ווי אַ געזעלן, בין איך יעדן טאָג ווייניקסטנס צוויי מאָל דורכגעאַנגען די צעגלאַנע־גאַס און פאַרבייגעאַנגען דאָס הויז נומער 1. אַ סך מאָל האָב איך באַגענט אײנצלנע מענטשן און געזעמלען פאַרן טויער אָדער אין טויער, אַרױפּגייענדיקע אָדער אַראָפּגייענדיקע פון פּרצס ווױנונג. שוין פון מײנע פּריסטע יינגלשע יאָרן האָב איך געוואָסט, אַז דער קליינער, מאַגערער, עטוואָס אײנגעהויקערטער איז נאָמבערג, דער הויכער איז שלום אַש, דער דאַרער, וואָס זעט אויס ווי אַן אַרעמער ליטווישער ישיבה־בחור, איז אברהם רײזען, דער מיטלווויקסער, מיטן פּנים פון אַ פּויער, איז וויסענבערג, און דער קליינער, „די מאַלפּע“ מיטן צעקרימטן פּנים, איז קאווע. כ'האָב געוואָסט אויך די נעמען פון אַ סך אַנדערע שרייבערס און מערערע מאָל באַגענט פּרצן, דעם פּרין מיט די שלאַכעצקע וואָנסעס, אין דער פּאַלערינע אָדער אַן דער פּאַלערינע, גיין צו דער אַרבעט אָדער פון דער אַרבעט אויף דער גושיבאָוסקע־גאַס, אין בנין פון דער יידישער גמינע, אַליין אָדער אין עמעצנס באַגלייטונג. יעדעס מאָל, ווען כ'גיי אַדורך די צעגלאַנע־גאַס, שטעל איך זיך אַ וויילע אָפּ פאַרן הויז נומער 1. דער פּרימאַרגן פונעם 4טן אַפּריל איז נישט געווען קיין אויסנאַם.

אין דעם דאָזיקן פּרימאַרגן האָב איך נאָך נישט געוואָסט אַז אַלץ איז אויס, געענדיקט, אַז מער וועל איך פּרצן נישט באַגענענען, נישט אויף דער צעגלאַנע־גאַס, וווּ ער האָט שוין נישט געווינט, און נישט ערגעץ אַנדערש. כ'האָב נאָך נישט גע־וואָסט, אַז פּרץ איז געשטאַרבן.

אין דער בונדישער אַרבעטער־קינד איז אין דעם פּרימאַרגן פון 4טן אַפּריל 1915 געווען אַן איבערקערעניש. ווען כ'בין איבערגעטראָטן די שוועל פון לאַקאַל איז חוץ די פּראָפעסיאָנעלע קעכין קיינער נישט געווען אויף זײַן פּלאַץ. פון קאַנטאַרל, אַנדערש גערופן דאָס פאַרוואַלטונג־צימער, און ווי די קינד־קאַנסומענטן פּלעגן עס סאַרקאַסטיש רופן „דאָס בית־דין־שטיבל“, זענען דערגאַנגען הויכע, אַפּגעריסענע קלאַנגען, ווי מ'וואַלט זיך דאָרט שטאַרק געקריגט. דאָס פאַרוואַלטונג־צימער איז געווען געפּאַקט. יחיאל נײַמאַן, דער שפּעטער

באקאנטער ארבעטער- און קולטור-טוער, האָט גערעדט און זשעסטיקולירט. דער- זענדיק מיך, איז יאָנעק-יאַנקעלעוויטש, דאָן דער וויכטיקסטער בונדישער טוער אין וואַרשע, אויפגעשפרונגען פון זיין ויצפלאַץ און מיך אַ פּרעג געטאָן: „וואָס זאָגסטו, דער בונד דאַרף נעמען אַן אַפיציעלן אַנטייל אין דער לוויה? די פּראָגע האָט מיך געפּלעפט: „וועגן וואָס פאַר אַ לוויה רעדסטו? ווער איז דאָס געשטאַרבן, וואָס דו פּרעגסט אַזאַ מאַדנע קשיא“? — האָב איך צוריקגעפּרעגט. אַ כאַר פון שטי- מען האָט געענטפּערט: „דו ווייסט נישט? פּרץ איז געשטאַרבן! אַ וויילע בין איך געשטאַנען ווי פּאַרווירט. דער נאָמען פּרץ איז ווי אַ בליץ אַדורך מיין מוח און כּהאַב ווייטיקלעך אַ געשריי געטאָן: „ווען, ווען איז דאָס געשען? אַזוי פּלוצעם? ווען איז די לוויה“?!

די דיסקוסיע, וואָס איז אַנגעגאַנגען פאַר מיין אַריינקומען אין צימער האָט זיך באַנייט.

יאַנעק-יאַנקעלעוויטש איז אַרויסגעטראָטן קעגן אַן אַפיציעלן אַנטייל פון בונד אין דער לוויה פון פּרצן. זיין שלאַג-אַרגומענט איז געווען: „בורגפּרידן“. דער טערמין „בורגפּרידן“ האָט אין זיך פּולל געווען די פּאָליטישע פּילאָסאָפּיע פון באַרעכטיקן דאָס גיין צוזאַמען מיט דער אייגענער בורשוואַזיע, מיט די באַזיצנ- דיקע קלאַסן פון לאַנד ביים שטיצן די מלחמה-פּאָליטיק פון דער רעגירונג. זיין קעגן „בורגפּרידן“ איז געווען דער רעוואָלוציאַנערער סלאָגאַן פון די סאָציאַליסטישע עלעמענטן, וועלכע זענען געווען קעגן דער מלחמה. מיטן זידל-עפּיטעט „בורגפּרידן“ זענען געבראַנדמאַרקט געוואָרן די יעניקע סאָציאַליסטן, וועלכע מ'האַט מיט פּאַראַכ- טונג גערופן „סאָציאַל-פּאַטריאַטן“ און די סאָציאַליסטישע פּאַרטייען פון דייטשלאַנד, פּראַנקרייך און אַנדערע, וועלכע האָבן געשטיצט די מלחמה-פּאָליטיק פון זייערע רעגירונגען.

מאַטיווירט האָט יאָנעק-יאַנקעלעוויטש זיין שטעלונג אומגעפּער אַזוי: פּרץ איז נישט קיין סאָציאַליסט, ער איז אַ ראַדיקאַלער שרייבער אין געזעלשאַפּטלעכע ענינים, אָבער געהערט נישט צו דער סאָציאַליסטישער מחדה. אין דירעקט-יידישע ענינים איז פּרץ אין די לעצטע יאָרן געוואָרן קאַנסערוואַטיווער און דערגאַנגען אפילו צו רופן די ראַדיקאַלע יוגנט צוריק אין שול אַריין. די פּאָליטישע לאַגע פון בונד איז אַזאַ. אַז זיין שטעלונג קעגן דער מלחמה-פּאָליטיק פון דער צאַרישער רעגירונג קען נישט גענומען ווערן ווי אַן אמתער באַווייז, אַז דער בונד געפינט זיך אויף דער רעוואָלוציאַנערער אַנטי-מלחמה-פּאָזיציע — אַז ער איז באמת קעגן דער פּילאָסאָפּיע און פּאָליטיק פון „בורגפּרידן“. נאָר אַ שטעלונג, וואָס האָט אַ שייכות צו דער יידישער סביבה, וואָס איז די באַזע פון בונד, קען גענומען ווערן אין באַטראַכט ווי אַ קריטעריע פאַר דער שטעלונג פון בונד אין דעם קאַרדינאַלן „בורג- פּרידן“-פּראָבלעם. דער אַפיציעלער אַנטייל פון בונד אין דער לוויה פון פּרצן וועט קענען דינען ווי אַ באַווייז, אַז ווען ס'האַנדלט זיך אין דירעקט-נאַציאָנאַלע ענינים,

איז אויך דער בונד באלאסט מיט דער אנטי־סאָציאַליסטישער „בורגפרידן־פּאַ־ליטיק“.

יאַנעק־יאַנקעלעוויטש האָט זיך אַרויסגעזאָגט פאַר אַ פּערזענלעכן און פאַר אַ וואָס גרעסערן אַנטייל פון ייִדישע אַרבעטער אין פּרעס לוויה, אָבער פונעם בונד אָפיציעל — נישט.

יחיאל ניימאַנס באַגרינדונג פאַר אַן אָפיציעלן אַנטייל פון בונד אין דער לוויה פון פּרעס איז געווען אַ פשוטער: „אַ טאַטע“.

ביים טויט פון אַ טאַטן טראַכטן נישט די קינדער פון פאַטערס חסרונות, נאָר גיבן אָפּ דעם גרעסטן כּבוד דעם פאַרשטאַרבענעם טאַטן. ערשט נאָך דער לוויה און נאָך דער שבעה מעגן די קינדער אָפּשאַצן דעם פאַטערס פאַרגאַנגענהייט און אָפילו אָפּשאַצן לגנאי, אָבער נישט ביי דער פּטירה. קינדער טוען אַלץ, אַז דעם טאַטנס לוויה זאָל אויסקומען וואָס ווערדיקער און זאָל אַנטשפּרעכן דאָס אָרט, וואָס דער פאַטער האָט פאַרנומען אין דער פאַמיליע און אין דער געזעלשאַפט.

פּרץ — האָט יחיאל ניימאַן אַרגומענטירט — איז דער טאַטע פון דער ייִדישער ליטעראַטור. איינער פון די ערשטע און פון די גרעסטע, וואָס האָט דערפירט די ייִדישע שפּראַך צו חשיבות. ער איז געווען דער גייסטיקער דערצײער פון דער ראַדיקאַלער ייִדישער יוגנט. מיר אַלע, וועלכע געפינען זיך דאָ, זענען זיינע גייסטיקע קינדער. מ'האַט מיט פּרעס אין אַ סך זאַכן נישט געקענט מספּים זיין, און אָפילו זיך אַרומקריגן, פונקט אזוי ווי יעדער איינער פון אונדז איז מחולק מיט זיין טאַטן. ווי קענען מיר, פּרעס גייסטיקע קינדער, נישט נעמען קיין אָפיציעלן אַנטייל אין זיין לוויה, נאָר נאָכגיין זיין מיטה, ווי מיר וואַלטן געווען נישט געבעטענע שטיפֿ־קינדער?

דער בונד ווי אַ פאַרטיי האָט פּרעס אַ סך צו פאַרדאַנקען. אַ ייִדישער אַרבעטער פון אונדזערע דורות קומט צום בונד און נישט צו קיין אַנדער פאַרטיי, ווייל ער איז באַזעלט און באַאיינפלוסט פון פּרעס אנטי־אַסימילאַטאָרישקייט. טאָ וואָס פאַר אַ פּראַגע איז עס, צי דער בונד זאָל אָפיציעל זיך באַטייליקן אין דער לוויה פון פּרעס? ערשט דאָס נישט באַטייליקן זיך וואַלט געווען דער אמתער פאַרברעכן.

אין גאַנג פון דער דיסקוסיע איז אַריינגעקומען וויקטאָר שולמאַן. ער האָט אַן רעזערוון זיך געשטעלט אויפן שטאַנדפונקט פונעם בונדס אָפיציעלן אַנטייל אין דער לוויה. זיין הויפּט־אַרגומענט איז געווען: מאַסן ייִדישע אַרבעטער וועלן זיך אין דער לוויה פון פּרעס באַטייליקן. דער בונד ווי די פּאָליטישע פאַרטיי פון ייִדישן פּראַלעטאַריאַט קען נישט לאָזן אויף הפּקר די ייִדישע אַרבעטער אין אַ וויכטיקן ענין, וואָס איז זיי נוגע. אין דעם געגעבענעם פּאַל האָט דער בונד צוויי ברירות: רופן צו בויקאָט, רופן די ייִדישע אַרבעטער נישט אַנטייל צו נעמען אין דער לוויה, און אָננעמען אַלע פאַרטייִשע מיטלען, אַז דער בויקאָט זאָל זיין דערפאַלגרייך — דאָס לייגט קיינער נישט פאַר. אָדער זיך שטעלן בראַש, זיין דער אַנפירער פון די

יידישע אַרבעטער, און אַננעמען אַלע פּאַרטייִשע מיטלען, אַז דער יידישער אַר-
בעטער־טייל פונעם לוויה־צוג זאל זיין אַ זעלבשטענדיקער און אַן אימפּאַזאַנטער.
קיין זיצונג פונעם וואַרשעווער פּאַרטיי־קאָמיטעט פון בונד איז נישט מעגלעך
געווען אויף שנעל צונויפצורופן. הגם אין פּאַרוואַלטונג־צימער זענען אַנוועזנדיק
געווען 6 פון די 9 מיטגלידער פונעם פּאַרטיי־קאָמיטעט, האָט מען אָבער צוליב
די עלעמענטאַרע פּללים פון קאָנספּיראַציע נישט געקענט הייסן אַרויסגיין די איבער-
ריקע און אָפּהאַלטן אַ זיצונג. חוץ דעם איז געווען קלאָר, ווי די שטימען־פּאַרטיילונג
וואַלט געווען: גלייך אויף גלייך. יאַנעק־יאַנקעלעוויטש, משה סטאַליאַר און אסתר
די שניידערין וואַלטן געווען קעגן אַן אָפיציעלן אַנטייל; יוסף באַסאַק, דער לאַדזשער
חבר און איד וואַלטן געווען פאַר נעמען אַן אָפיציעלן און אַקטיוון אַנטייל אין דער
לוויה. וויקטאָר שולמאַן, ווי דער צענטראַלער פּאַרטיי־פּונקציאָנאַר, וואַלט נישט גערן
גענומען אויף זיך די ראלע צו זיין דער, וואָס וועגט איבער מיט זיין שטים. וויקטאָר
שולמאַן, דער פּאַליטיש־דערפּאַרענער און פעיקער טאַקטיקער, האָט פּאַרגעלייגט
אָפּצוהאַלטן אַ פּאַרזאַמלונג פון די קאָנסומענטן פון קיך — „די שטימע פון פּאַלק“
זאל דעצידירן פאַר דער וואַרשעווער בונדישער פּאַרטיי־אַרגאַניזאַציע.

נאָכן אַננעמען די געהערדיקע פּאַרויכט־מיטלען איז אַזאָ פּאַרזאַמלונג פּאַרגע-
קומען אין לאַקאַל פון קיך. פּאַרויצער איז געווען וויקטאָר שולמאַן. די רעפּערענטן
זענען געווען יאַנעק־יאַנקעלעוויטש און יחיאל ניימאַן. מיט אַלע שטימען קעגן אַ
5-6 איז אַנגענומען געוואָרן, אַז די „יידישע אַרגאַניזירטע אַרבעטערשאַפט“, וואָס
איז דאָן געווען דער פּסעוודאָנים פון בונד, נעמט אָפיציעל אַנטייל אין דער לוויה
פון י.ל. פּרץ. די יידישע אַרבעטער־מאַסן ווערן גערופן אויף אַן אַרגאַניזאַציאָנעלן
און מאַסנהאַפטן אופן זיך צו באַטייליקן אין דער לוויה.

ס'איז אויסגעוויילט געוואָרן אַ דעלעגאַציע פון פינף פּערזאָן: יאַנעק־יאַנקעלע-
וויטש, יוסף באַסאַק, וולאַדיסלאָו נאַכעמזאָן, יחיאל ניימאַן און הערשל מעטאַלאָוויץ,
וועלכע זאָלן אַרגאַניזירן, אָנפירן און רעפּרעזענטירן דעם בונד ביי דער לוויה.

באַשלאָסן איז אויך געוואָרן, אַז אין פּראָנט פון בונדישן טייל פונעם לוויה־צוג
זאל געטראָגן ווערן אַ רויטע לענטע אין נאָמען פון דער אַרגאַניזירטער יידישער
אַרבעטערשאַפט מיט אַן אַנטשפּרעכנדיקער צושריפט. די לענטע זאל געטראָגן ווערן
פון דריי חברים: צוויי אַרבעטער, פון עלטסטן און פון יינגסטן פּאַרטיי־אַקטיוויסט,
און פון אַן אינטעליגענט. די לענטע־טרעגערס זענען געווען: משה סטאַליאַר, איד
און נאַכעמזאָן.

היות מיט קיין געדרוקטן רוף, אויפרוף אָדער פּלאַקאַט איז נישט מעגלעך געווען
אין די געגעבענע באַדינגונגען צו אָפּערירן, זענען די פּאַרזאַמלע, אַרום אַ 150 אין
צאָל, גערופן געוואָרן זיך צו לאָזן איבער דער שטאַט און באַווירקן וואָס מער יידישע
אַרבעטער אַנטייל צו נעמען אין דער לוויה אין דעם אָפּטייל פונעם בונד.
אין טאָג פון דער לוויה האָט די בונדישע אַרבעטער־קיך נישט פּונקציאָנירט.

מאסן יידישע ארבעטער זענען געקומען אין לאקאל פון קיך און אפגעשיקט געווארן צו א באשטימטן זאמלפונקט, אויף וועלכן ס'האט אמטירט יוסף באסאק ווי דער קאמענדאנט פונעם בונדישן אפטייל אין לוויה-צוג.

פארן אנהייב פון דער לוויה איז אויסגעבראכן א שארפער קאנפליקט צווישן דער בונדישער דעלעגאציע און חיים גילדין, דעם קאמענדאנט פונעם לוויה-צוג און פאקטישן ארגאניזאטאר פון פרעס לוויה.

חיים גילדין האט זיך אפגעזאגט צו אנערקענען וועלכע ס'איז סעפארטע גרופע, צו באשטימען א ספעציעל ארט פארן בונד און לאזן מאניפעסטירן וועלכע ס'איז פארטיישע אפצייכענונגען אין דעם לוויה-צוג.

די פארשטייערס פון בונד, יאנעק-יאנקעלעוויטש און נאכעמווא, האבן שארף פראטעסטירט קעגן דער שטעלונג פון גילדינען און אים געדראגט, אז דער בונד וועט זיך נישט רעכענען און נישט אונטערווארפן זיינע באפעלן, און אנפירן מיט דעם בונדישן טייל פון דער לוויה, ווי דער בונד וועט געפינען פאר נייטיק און פאסיק. דער תמיד טאקטפולער יאנעק-יאנקעלעוויטש האט גילדינען א שמיץ געטאן אין פנים אריין זיין בונדישע פארגאנגענהייט און פאראפראזירט דאס באקאנטע ווערטל פון פרען אויף גילדינס חשבון: „גילדין איז מעגלעך דער בעסטער שוסטער צווישן די ליטעראטן, אבער זיכער נישט דער בעסטער ליטעראט צווישן די שוסטערס“ (ווי מ'האט מיך דאן אינפארמירט, זאל גילדין האבן א צייט געארבעט ווי א געגריי-וועטער שוסטער).

חיים גילדין האט פון זיין זייט געסטראשעט מיט באנוצן פאליציי אויב ס'וועט זיך עמעצער נישט אונטערווארפן זיינע באפעלן און פארארדענונגען. ס'האט אויס-געזען אז די מחלוקה וועט זיך פארוואנדלען אין א סקאנדאל. די אריינמישונג פון א רייע פריץ-פריינד און מתעסקים מיט דער לוויה: ד"ר גרשון לעווין, פאדלישעווסקי, נח פרילוצקי, קלימעל, פריד און אנדערע, האט דערפירט צו א פשרה. ס'איז אנער-קענט געווארן די רעכט פון בונד צו האבן אן אייגענעם טייל אין לוויה-צוג, צו קריגן א צאל טרעגערס פון דער מיטה, און בלויז עטלעכע מינוט נאכן אנהייב פון דער לוויה זאל אין פראנט פונעם בונדישן טייל מאניפעסטירט ווערן די רויטע לענטע. דער פארלוף פון דער לוויה: דער מארשרוט, דער ווילקיר פון דער פאליציי, די אינצידענטן מיט דער פוילישער כוליאנעריע איז גוט באקאנט.

אומקערנדיק זיך פון דער לוויה האט די בונדישע דעלעגאציע באגעגנט א גרופע פועלי-ציוניסטן. זיי האבן קאמפלימענטירט דעם בונד פאר זיין שטעלונג צו דער לוויה פון פרען, גוטער ארגאניזאציע און צאלמאסיקער באטייליקונג.

מיר האבן באגעגנט אויך קאראלסקין מיט א צאל יידישע מיטגלידער פון פ.פ.ס.ל-לעוויצע, וועלכע האבן אין דער לוויה זיך באטייליקט ווי יחידים.

און פון דער מינוט פון דער באגעגעניש מיט קאראלסקין האט זיך צעפלאקערט א דעבאטע וועגן בונדס אפיציעלן אפטייל אין דער לוויה, און א צייט געווארן א

טעמע פאר היציקע דיסקוסיעס צווישן די טוערס פונעם יידישן סעקטאר פון פ.פ.ס. ל' לעוויצע מיט די בונדישע טוערס און די בונדיש-געשטימטע ארבעטער.

די לוויה פון פרצן איז נישט געווען אזוי אימפאזאנט, ווי זי האט געדארפט זיין. די אונטערערדישקייט פונעם פאליטישן לעבן, דער צארישער טעראר און ווילקיר, א ספעציפישער אין דער צייט פון מיליטערישן קריגסרעזשים, דאס אויספאלן פון דער לוויה אין די פסח-טעג, די אומדערפארנקייט און שלימזלדיקייט פון די ארגאניזאטארן פון דער לוויה, האבן רעדוצירט דעם פארנעם פון דער פאלקס-דעמאנ-סטראציע, וואס פרצס לוויה האט געקענט און געדארפט ארויסרופן.

וואלט פריץ געשטארבן מיט עטלעכע חדשים שפעטער, ווען דאס פאליטישע און געזעלשאפטלעכע לעבן איז ארויס פונעם צארישן אונטערערד, צוזאמען מיט די אקטיוויטעטן פון דער יידישער ארבעטערשאפט, וואלט דער טויט פון פרצן און זיין לוויה פארוואנדלט געווארן אין איינער פון די גרעסטע פאלקס-מאניפעסטאציעס אין דער געשיכטע פון די יידן אין פוילן.

געשטארבן איז דער פאטער פון דער יידישער ליטעראטור י.ל. פריץ — צו יונג און נישט אין צייט.

קאנפליקטן

קיין שלום-בית צווישן די פיר פארטייען, וואס האבן געשאפן דעם „צווישן-פארטיישן ראט“, איז נישט געווען.

דער שידוך צווישן די פיר סאציאליסטישע אַנטי-מלחמה-פארטייען — ביידע פליגלען פון פ.פ.ס.ד.ק.פ.ל., פ.פ.ס.ל.עוויצע און בונד — וועלכע האבן געווירקט אין דער ארבעטער-סביבה אין פוילן, ביים פוילישן און יידישן ארבעטער-קלאס, איז נישט צושטאנדגעקומען אויס ליבע, נאר אויס צייטוויליקער נויטווענדיקייט. ער האט נישט באזייטיקט די לאנגיאריקע אידעאלאגישע און פאליטישע שטרייטן און פארטיישע אַנימאזיעס, און נאכן ארויסגעבן דעם געמיינזאמען אַנטי-מלחמה-מאניפעסט האבן אינעם צווישן-פארטיישן ראט זיך אַנגעהויבן די אינערלעכע קאנפליקטן און דאס אויסשפילן איינעם קעגן דעם אַנדערן.

די פ.פ.ס.ל.ראַזלאַמאָוצעס האָבן זיך אין וואַרשע געפילט שטאַרקער פון די אַנדערע צוויי סאָציאַליסטישע פאַרטייען, מיט וועלכע זי האָט זיך באַגעגנט אויף דער פוילישער ארבעטער-גאַס. זיי האָבן זיך אויפגעפירט ווי תקיפים און פיינט געהאַט די פ.פ.ס.ל.ראַזלאַמאָוצעס מיט דער ביטערער שונאה פון פראַקציאָנעלן קאַמף. מיט אַפענער פאַראַכטונג און פיינטשאַפט האָבן די ראַזלאַמאָוצעס באַצויגן

זיך צו די ראָלאַמאַוועס. ביידע פליגלען פון ס.ד.ק.פ.ל. האָבן באַקעמפט די פ.פ.ס.ל. לעוויצע, און אַלע דריי — דעם בונד.

ווען ס'האָט זיך געהאַנדלט אין לויפּענדיקע ענינים, זענען אין דער „ראַדע“ צושטאַנד געקומען די אויסטערלישע קאַמבינאַציעס און די משוּנהדיקסטע מעזאַ-ליאַנסן, אָבער אין קאַמף קעגן בונד זענען די אַנדערע דריי פּאַרטייען כּמעט תּמיד געווען אייניק. אַלע דריי פּאַרטייען האָבן מיטן בונד געהאַט אַלטע חשבונות און נישט פּאַרפעלט קיין געלעגנהייט זיך מיט אים אַפּצורעכענען. טייל מאָל זענען די טענות און פּאַרווירפּן געווען גערעכטע, אָבער אין די מיינסטע פּאַלן זענען די פּאַר-וורפּן געווען צוגעשפּיצטע און די אַטאַקעס — אומבאַרעכטיקטע.

די ערשטע, וואָס האָט אין דער „ראַדע“ אויפּגעהויבן דעם אידעיש-פּאַליטישן קאַמף קעגן בונד, זענען געווען די ס.ד.ק.פ.ל.-ראָלאַמאַוועס מיט זאַשקאַ אונשליכט בראַש. זייער הויפּט-באַשולדיקונג איז געווען, אַז דער בונד גייט וואָס אַ מאָל מער אַוועק פון דער פּאַליטישער פּלאַטפּאָרמע פונעם אַנטי-מלחמה-מאַניפעסט. דאָס איז געווען אַן אַבסורדאַלע באַשולדיקונג קעגן בונד אין פּוילן אין יענעם פּעריאָד פון צאַרישן קריגסרעזשים. ס'האָט די ראָלאַמאַוועס נישט פּאַרפעלט קיין אַנדערע באַשולדיקונגען און פּאַרווירפּן. אויך די אַנדערע צוויי פּאַרטייען, ס.ד.ק.פ.ל.-זאַ-זשאַנדאַוועס און פ.פ.ס.ל.-לעוויצע, האָבן דעם בונד נישט געזשאַלעוועט קיין באַ-שולדיקונגען און פּאַרווירפּן, און אַלע דריי צוזאַמען האָבן געריטן אויף דער קליאַטשע פון סעפּאַראַטיזם און נאַציאָנאַליזם.

אַפילו דער אַנטייל פונעם בונד אין דער לוויה פון י.ל. פּרץ, איז געווען אַן אַטוט אין זייער קאַמף קעגן בונד.

אויף איינער פון די זיצונגען פון דער „ראַדע“, אויף וועלכער ס'איז מיר אויס-געקומען צו זיין אַנוועזנדיק, האָט זיך אָפּגעשפּילט אַן אמתער שדיים-טאַנץ קעגן בונד פאַר זיין אָפיציעלן אַנטייל אין דער לוויה פון פּרצן. אַלע זיבן „אורזינד“ פון אַנטי-סאַציאַליזם און אַנטי-רעוואָלוציאָניזם זענען דעם בונד פאַרגעוואָרפּן געוואָרן. דאָס פיקאַנטע איז געווען, אַז אין דעם פּרץ-פּאַל האָט די ערשטע פידל פון אַנגריף קעגן בונד געשפּילט גראַד די פ.פ.ס.ל.-לעוויצע, וועלכע האָט צו יענער צייט געהאַט אַ געוויסן איינפלוס צווישן די יידישע אַרבעטער אין וואַרשע. אירע פאַרשטייערס אויף דער געגעבענער זיצונג, שילער און גזשעך-קאַוואַלסקי, זענען געווען די „הייליקע ריטערס“ אינעם נאָמען פונעם עכטן און נישט-געפעלשטן סאַציאַליזם. שילער האָט מיט זיין צונג פון אַ גאַלמעסער עמפּאַטיש געפּרעגט די אַנוועזנדיקע פאַרשטייערס פון בונד, וויקטאָר שולמאַן (אין דער „ראַדע“ איז זיין נאָמען געווען „לאַזאַר“) און דזשיסלאָוו (זיגמונד) מושקאַט, צי דער בונד וואַלט געווען פאַר אַן אָפיציעלן סאַציאַליסטישן אַנטייל אין דער לוויה פון שענקעוויטש, באַלעסלאָוו פּרוס און זייערס גלייכן, גזשעך-קאַוואַלסקי, דער פּאַליטישער און גייסטיקער פירער פונעם יידישן סעקטאָר פון פ.פ.ס.ל.-לעוויצע, האָט זיין אַטאַקע קעגן בונד געפירט מיט דער

פסעוודא-אינטערנאציאנאליסטישער טעאריע, אז אן אנטיל פון די יידישע ארבעטער אין וועלכער ס'איז אקציע וועט זיין בארעכטיקט נאר אין פאל ווען זי קען געפירט ווערן צוזאמען מיט די פוילישע ארבעטער. אין קעגנפאל, איז עס א נאציאנאליסטישער אקט.

אבער ווי שארף ס'זענען געווען די אינערלעכע שטרייטן און קאנפליקטן אין דער "ראדע", זענען זיי פארט געווען מילדער און איידעלער אין פארגלייך מיט די שטרייטן און קאנפליקטן אין "ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט". אין דער "ראדע" זענען געזעסן די סאמע פני פון די אַנפירונגען פון די סאציאליסטישע פארטייען, מענטשן מיט וויסן און פאליטישער דערפארונג. און טייל פון זיי, ווי סטעפאן קרולי-קאוסקי, אינזשעניר קרושעווסקי, אינזשעניר צישעווסקי, טארוואצקי און טיילווייז אויך ריבאצקי — די "פיער-לעשערס", ווי מען האָט זיי אין שפּאַס גערופן — זענען געווען אָנהענגערס פון אויסמיידן נישט נייטיקע רייבונגען, דאָקעגן אין ר.ק.ג., מיט איינצלע אויסנאָמען, זענען געזעסן מענטשן פון אַ צווייטן און אַ דריטן קאָלי-בער טוערס. יאָנעק צוויגעל פון פ.פ.ס.-לעוויצע איז נישט געווען קיין גזשעך-קאָואַלסקי אָדער שילער; אַ קריגער, אַ וויטשיק, איז נישט געווען קיין זאָשקאָ אונשליכט. די ענינים און פראָבלעמען, וואָס זענען געשטאַנען אויפן טאַג-אַרדענונג פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט זענען געווען בעיקר פראָזאישע, און די שטרייטן און קאנפליקטן אין ר.ק.ג. זענען דעריבער געווען מער פארביסן און פאר-עקשנט.

די קאמפן אין אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט האָבן זיך אָנגעהויבן באַלד ביים אָנהייב פון דער בונדישער ווירטשאַפט-אַקציע. שוין אויף דער יידישער דעלע-גאַטן-פאַרזאַמלונג, אין די ערשטע טעג נאָכן אויסבראַך פון דער מלחמה, זענען, ווי שוין דערציילט, געקומען צום אויסדרוק די מיינונג-פאַרשידנקייטן צווישן די אַנדערע דריי פארטייען מיטן בונד. זינט דער אַנטשטייונג פונעם אַלגעמיינעם אַרבע-טער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט האָבן די רייבונגען, צוזאַמענשטויסן און קאנפליקטן פערמאַנענט זיך פאַרשטאַרקט.

דער איינשטימיק-אַנגענומענער סטאַטוט פון אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט האָט געזאָגט, אז די אַרגאַניזאַציע איז די צענטראַלע אַנפירונג, וואָס פירט אָן מיט די אינערלעכע און אויסערלעכע געשעפטן פון די אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס — מיט דער ווירטשאַפטלעכער, פינאַנציעלער און געוועלשאַפטלעכער טעטיקייט. דריי פון די פיר פארטייען: ביידע פליגעלען פון ס.ד.ק.פ.ל. און פ.פ.ס.-לעוויצע האָבן זיך געהאַלטן אינעם דאָזיקן קאָדעקס, און ר.ק.ג. האָט פאַרטילט די באַקומענע פאַנדן פראָפאַרצייאָנעל לויט דער צאָל אינסטיטוציעס, וואָס יעדע פאַרטיי האָט באַוויזן צו שאַפן און לויט דער פּרעקווענץ פון די קאַנסומענטן. ס'זענען אויך צווישן די דריי פאַרטנערן פאַרגעקומען רייבונגען און אַמפּערנישן, אַבער בדרך-כלל האָבן זיי זיך צוגעפאַסט צו די סטאַטוט-פּללים פון ר.ק.ג.

אנדערש איז געווען מיטן בונד.

בונד האט פון דער ערשטער מינוט אן געפירט זיין ווירטשאפט-אקציע באזונדער, הן אין איינקויף פון פראדוקטן און הן אין דער פינאנצירונג פון די דורך אים געשאפענע הילף-אינסטיטוציעס. געווען איז בונד א גלייכבארעכטיקטער מיטגליד פון ר.ק.ג. אבער האט זיך נישט גערעכנט נישט מיט דער שפייז-טאבעלע, וואס האט געגילט אין די פוילישע ארבעטער-קייכן, און נישט מיט די בודזשעטן „פער-קאפ“ פאר א קאנסומענט. בונד האט אויך נישט צוגעטראגן קיין גראשן פון זיינע פינאנצ-יעלע מיטלען צו דער אלגעמיינער קאסע פונעם ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט. דאקעגן האט ער געפאדערט און אויך אפט מאל געקריגן געוויסע סומעס פון די אלגעמיינע פאנדן.

דעם בונדס ענטפער אויף די פארוורפן אז דער „פער-קאפ“-קאסט פון א בונדישן קאנסומענט איז א העכערער, ווי אין די אנדערע הילף-אינסטיטוציעס, איז נעמלעך געווען, אז דער מאטעריאל און דער אופן פון קאכן אין דער בונדישער ארבעטער-קייך מוז זיין צוגעפאסט צום געשמאק און געווינהייט פון די יידישע ארבעטער-קאנסומענטן.

דער דאזיקער ארגומענט האט ארויסגערופן א שטארקע רעאקציע מצד די אנדערע פארטנערן אין ר.ק.ג. וועלכע האבן דעם בונד באשולדיקט אין אן „אתה בחרתנו“-צוגאנג לגבי די יידישע ארבעטער, אין פאזאריזירן די בונדישע קאנסומענטן אויפן חשבון פון די פוילישע. נישט איין מאל האט זיך פון דער אנט-בונדי-שער פאלעמיק געשפירט א נישט אנגענעמער ריח...

דער ענטפער פון בונד מכוון זיין פינאנציעלער פאליטיק איז געווען אומגעפער

אזא :

די פינאנצן פון ארבעטער-ווירטשאפט-קאמיטעט קומען פון צוויי פארשיידענע ערטער: פון די הילף-ארגאניזאציעס פאר מלחמה-געליטענע און פון פארטיישע קוואלן. די געלטער וואס א פארטיי קריגט צו איר דיספאזיציע איז אן ענג פארטיי-שער ענין, און יעדע פארטיי קען טאן מיט די געלטער, וואס זי געפינט פאר נייטיק. קיין ריכטונג איז נישט מחויב אפצוגעבן דעם ר.ק.ג. קיין חשבון פון וואנען, ווי אזוי און וויפל זי קריגט, און ווי אזוי זי האלט פאר נייטיק אירע מיטלען צו פארנוצן. אנדערש איז מיט די געלטער, וואס קומען אריין אין ר.ק.ג. פון די ארגאניזאציעס פאר הילף פאר די מלחמה-געליטענע. צו וועלכער די יידישע ארבעטער און זיינע הילף-אינסטיטוציעס זענען בארעכטיקט צו קריגן אין פראפארציע זייער חלק.

אויף דער טענה און פארוורף, אז בונד קריגט געלטער פון פארשיידענע הילף-ארגאניזאציעס, אלגעמיינע און יידישע, האט בונד געענטפערט, אז פארמעל קריגט ער נישט פון קיין שום רוסישע אדער פוילישע הילף-ארגאניזאציעס קיין פאנדן, און אויב ער קריגט וועלכע ס'איז געלטער, איז עס. וואס זיינע פארטיי-מיטגלידער

און טוערס, וועלכע ארבעטן טאקע ווי אַנגעשטעלטע אין די פאַרשיידענע הילף-אַרגאַניזאַציעס, שיקן צו אין זייער פּערזענלעכן נאַמען און נישט אין נאַמען פון די אַרגאַניזאַציעס, אין וועלכע זיי זענען באַשעפטיקט. די דאָזיקע געלטער זענען דעריי-בער אַן אינערלעך-פאַרטייִשער ענין.

וואָס שייך די געלטמיטלען פון רייך ייִדישע קוואַלן, רוסלענדישע און אויסלענ-דישע, ווערן זיי געשיקט אויסשליסלעך פאַרן געברויך פון די ייִדישע אַרבעטער, און דער בונד האָט נישט קיין רעכט זיי אויף אַן אַנדער אופן צו באַנצן. שטייענדיק פאַר דער ברירה אַנצונעמען אַדער נישט אַנצונעמען אַזעלכע געלטער, האָלט דער בונד פאַר אַן אומזין צו באַרויבן די ייִדישע אַרבעטער פון דער הילף, וואָס עס קומט פאַר זיי אַן אויף אַזאַ אופן, און נישט שאַדנדיק דערמיט די פּוילישע אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס.

אויף דער טענה און פאַרווורף פון פּ.פּ.ס.-לעוויצע פאַר וואָס דער בונד גיט נישט קיין טייל פון די געלטער וואָס ער קריגט פון ייִדישע קוואַלן פאַר דער קיך אויף נאַוואַליפּיע, וואָס פּ.פּ.ס.-לעוויצע האָט געשאַפן אין יאַנואַר 1915, איז דעם בונדס ענטפּער געווען, אַז ער אַנערקענט נישט די דאָזיקע קיך פאַר קיין ייִדישער אַרבעטער-קיך און ער האָלט נישט פאַר מחויב מיט דער דאָזיקער קיך צו טיילן וועלכע ס'איז באַקומענע פּאַנדן. דער בונד איז אַבער גרייט צוצוטיילן הילף די ייִדישע אַרבעטער-קאַנסומענטן פון דער געגעבענער קיך אויף דעם זעלבן אופן און פּראַצעדור, ווי עס קריגן די אַרבעטער אין דער בונדישער קיך — ווי קאַנסומ-מענטן פון דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע.

טענות און פאַרווורפן קעגן בונד זענען אומאויפהערלעך געקומען צום אויסדרוק אויף די זיצונגען פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאָמיטעט און אַרויסגערופן ביי בלוט ביי אַלע צדדים.

אין דער וואַרשעווער בונדישער אַרגאַניזאַציע האָבן זיך געהערט איינצלנע שטימען קעגן דער בונדישער פינאַנציעלער פּאָליטיק לגבי ר.ק.ג. און פאַר געוויסע מאַדיפּיצירונגען. צווישן די נישט צופרידענע זענען געווען די הויפּט-פאַרשטייערס פון בונד אין ר.ק.ג. — יאַנעק-יאַנקעלעוויטש און נאַכעמזאַן, און אין געוויסע פּאַלן — אויך איך. די וואַרשעווער בונדישע פאַרטיי-אַרגאַניזאַציע האָט אַבער אין די געלט-ענינים נישט געהאַט קיין גרויסע דעה. די געלטער זענען נישט געקומען דירעקט צו דער וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע, נאָר צום „פּוילישן“ קאָמיטעט, אַדער צו דער דיספּאָזיציע פון איינצלנע בונדיסטן. זיי און נישט דער וואַרשעווער בונדישער פאַרטיי-קאָמיטעט, זענען געווען די הויפּט בעלי-דעה איבער די געלטער. איינע פון די פאַרווורפן קעגן דעם בונד, אין דער „ראַדע“ און אין ר.ק.ג., איז געווען, אַז דער בונד פּאַוואַריזירט די אַנאַרכיסטן, געבנדיק זיי אַ געזעלשאַפּט-לעכע תקומה אין דער בונדישער ווירטשאַפּט-אַקציע.

דער דאָזיקער פאַרווורף איז דורכן בונד אַפּגעוואַרפן געוואָרן מיטן אַרגומענט,

אז די אנארכיסטן האבן נישט קיין שום סטאטוארע רעכט אין דער בונדישער ווירט-שאפט-אקציע. דער אנארכיסט אין דער אַנפירונג איז געוויילט געוואָרן, ווי אַ יחיד, און אויך דער פּאַקט, וואָס זיי האָבן אַ ווירקונג אינעם גרויסן פּאַך פון געגרינדעטע שוסטערס און אין פּאַך הערשט אַ גרויסע אַרבעטסלאַזיקייט, האָט באַווויגן דעם בונד צוזאַמאַן אַן אנארכיסט אין דער אַנפירונג פון דער יידישער אַרבעטער-ווירטשאַפט-אקציע.

פל-זמן די פינאַנציעלע לאַגע פון אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט איז געווען אַ נישט שלעכטע — ביז אַרום סוף יאָר 1914 — זענען די אינערלעכע צווישן-פּאַרטיישע פּאַרהעלטענישן אין ר.ק.ג. געווען דערטרעגלעכע. אָבער מיט דער פּאַרערגענוג פון דער פינאַנציעלער לאַגע, סיי פון ר.ק.ג. און סיי פון בונד, זענען די באַציונגען געוואָרן וואָס אַ מאָל מער אַנגעשטרענגטע און פּאַרשאַרפטע. אַנגעגליט ביז צום פּלאַצן זענען די באַציונגען צווישן בונד און די אַנדערע דריי שותפים פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט געוואָרן נאָך דער געוועזענער אקציע קעגן בירגער-קאָמיטעט און צוליב דעם ענין פּסח. נאָכ באַקומען די סובסידיעס פונעם בירגער-קאָמיטעט האָט אין ר.ק.ג. זיך אַנגעהויבן אַ דינגעניש און אַן אַמפּערניש וועגן דער פּראָפּאַרציע פונעם געלט-פּאַרטייל, און בונד איז אַרויסגעקומען שטאַרק באַעוולט.

די עוולה פון געלטפּאַרטייל האָט בונד באַטראַכט ווי אַ פּאַרלעצונג פונעם פּרינ-ציפּ פון גלייכבאַרעכטיקטקייט און נישט געוואַלט מוותר זיין אויף זיין פּולן חלק. ער האָט זיך פּאַררופן אויפן פונקט אינעם אַפּמאַך מיטן בירגער-קאָמיטעט, אַז די סובסידיע ווערט געגעבן סיי פּאַר די פּוילישע און סיי פּאַר די יידישע אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס, און געפּאָדערט, אַז לגבי די יידישע אַרבעטער הילף-אינסטי-טוציעס זאָל אַנגעווענדט ווערן דער זעלבער מאָדוס, וואָס ווערט אַנגעווענדט לגבי די אַנדערע דריי שותפים. וועגן דעם געלטפּאַרטייל האָט זיך צעפּלאַקערט אַ שאַר-פּער קאַמף און דער בונד האָט געדראָט מיט אַן אַרויסטריט פון ר.ק.ג. צו אַ קלימאַקס אין די באַציונגען אין אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט איז געקומען צוליב דעם ענין פּסח.

אין דער „ראַדע“ און אין אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט האָט די בונדישע שטעלונג אין ענין פּסח-באַשפּייזונג אַרויסגערופן אַ שטורעם. ס'איז נישט געווען די זינד, אין וועלכער דער בונד זאָל נישט באַשולדיקט ווערן. אין ר.ק.ג. האָבן זיך געהערט שטימען וועגן תּיפּפּדיקן באַזייטיקן דעם בונד פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט. אין די בונדישע פּאַרטיי-קרייזן האָט זיך געשטעלט די פּראָגע וועגן דער נוצלעכקייט פונעם בונדס אַנגעהעריקייט צו ר.ק.ג.

ערב פּסח 1915 איז אין לאַקאַל פון דער דענטיסטישער קליניק אויף ראָג זשעלאַנע און כּלאַדנע פּאַרגעקומען אַ פּאַרברייטערטע זיצונג פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפט-קאָמיטעט. ווי פּאַרשטייערס פונעם בונד זענען צו דער דאָיקער זיצונג,

חזק די שטענדיקע פארטרעטערס יאנעק-יאנקעלעוויטש און נאכעמזאן, דעלעגירט געווארן נאך צוויי אַנטיילנעמערס — מאַניע מייעראַוויטש און איך.

די בונדישע דעלעגאַציע האָט גוט געוויסט וואָס זיי דערוואַרט. געהאַט האָט די דעלעגאַציע אַן אימפעראַטיוון מאַנדאַט פונעם וואַרשעווער פאַרטייקאַמיטעט פון בונד צו פאַרטיידיקן די בונדישע שטעלונג אין ענין פסח-באַשפייזונג און נישט דערלאָזן צו קיין אַפּשטימונג וועגן אַן אויסשלוס פון בונד פון אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט. אין פּאַל, אויב אַזאַ באַשלוס וועט זיין אומפאַרמיידלעך, דאַרף די דעלע-גאַציע דערקלערן דעם אַרויסטריט פון בונד פון ר.ק.ג., און בונד וועט אַפיציעל צוריקציען זיין אונטערשריפט אויפן אַפּמאַך מיטן בירגער-קאַמיטעט און אַפיציעל לאָזן וויסן די אַלע הילף-אַרגאַניזאַציעס, וואָס האָבן געשטיצט מיט פּאַנדן דעם ר.ק.ג., אַז די ייִדישע אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס זענען מער נישט פאַרבונדן מיטן אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט.

צו קיין באַשלוסן איז מען אויף דער געגעבענער זיצונג נישט דערגאַנגען. דאָס איז נישט געווען קיין זיצונג, נאָר אַ פשוטער באַלאַגאַן, אַ כאַאָטישער קאַמף פון אַלע קעגן אַלע, און פון אַלע קעגן בונד, מיט נישט קיין אַפּעטיטלעכע רעדעס, באַמערקונגען און צווישנרופן. אַלע באַמיונגען פון די פאַראַנטוואָרטלעכע און מער געלאַסענע אַנטיילנעמערס פון דער זיצונג איינצושטילן די צעהיצטע געמיטער, האָבן נישט געהאַט קיין פעולה. דער פאַרזיצער, פאַשטאַ, אַן אַלטער און זייער סימפּאַטישער טוער פון פּ.ס.פּ.לעוויצע, האָט געשלאָסן די זיצונג אין אַ צושטאַנד פון אַ פולשטענדיקן כאַאָס.

דאָס איז געווען די לעצטע זיצונג פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט מיטן אַנטייל פון בונד. צי ס'זענען פאַרגעקומען אַנדערע זיצונגען אַן דעם אַנטייל פון בונד, איז מיר נישט באַקאַנט. וואַרשיינלעך נישט. אַ צוויי וואַכן נאָכן אַריינקומען פון די דייטשן קיין וואַרשע איז אין נאָמען פונעם אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט אַרגאַניזירט געוואָרן אַ פאַרזאַמלונג פון די פאַרוואַלטונגען פון די אַרבעטער-הילף-אינסטיטוציעס, אין וועלכער אויך די הילף-אינסטיטוציעס פון בונד האָבן זיך באַטייליקט. די פאַרזאַמלונג האָט זיך פאַרענדיקט מיט אַ צעפּאַלונג פון ר.ק.ג. דער אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט, וואָס האָט אין פאַרלויף פון אַ דריי פּערטל יאָר געשפּילט אַ גרויסע ראַלע אין דעם אַרבעטער-לעבן אין וואַרשע, האָט פּאַקטיש פאַרענדיקט זיין עקזיסטענץ אויף דער דערמאַנטער זיצונג פון ערב פסח 1915.

נאָך דער זיצונג פון אַרבעטער-ווירטשאַפּט-קאַמיטעט ערב פסח 1915, האָט נאָכעמזאן פאַרבעטן אַ צאַל אַנטיילנעמערס אויף אַ פסחדיקער וועטשערע אין העק-סעלמאַנס רעסטאָראַן אויף נאַלעווקעס — צו יענער צייט דער בעסטער און טייער-סטער עספּלאַץ אין ייִדישן וואַרשע.

צווישן נאָכעמזאָנס געסט זענען געווען: זאַשקאָ אונשליכט, גזשעך-קאָוואַלסקי, ריבאַצקי, יאַנעק צווייגעל, פאַשאַץ, קריגער, און די ייִנגערע אולמאַן און סאַוויצקי. קיינער האָט נישט געפרעגט קיין קשיות פון וואַנען נאָכעמזאָן האָט צו באַצאַלן די באַדייטנדיקע סומע וואָס די סעודה האָט באַטראַפֿן. מ'האַט געוויסט וועגן זיינע גרויסע פאַרדינסטן אין דער פירמע, אין וועלכער ער האָט געאַרבעט, וועגן זיין גוטברודערשאַפט און ברייטער חברישער האַנט — און מ'האַט אים רעספעקטירט און געשאַצט פֿאַר זיינע נישט דורכשניטלעכע פעיקייטן. קיינעם איז דעמאָלט נישט איינגעפאַלן אַפילו אַ טראַכט צו טאָן, אָ דער, וואָס פונדעוועט די גרויסאַרטיקע סעודה, איז אַ פּראַוואַקאַטאָר און אַז דער חשובּן פונעם מאָלצייט איז מעגלעך געדעקט געוואָרן פון דער רוסישער צאַרישער אַכראַנע.

די סעודה איז משמעות שוין פון פריער געווען אַ באַשטעלטע. די טישן זענען געווען געגרייטע, און נאָכעמזאָנס פרוי, וועלכע האָט זיך זעלטן געוויזן אין דער בונדישער אַרבעטער־קיך, איז געזעסן און געוואָרט.

בעת דער סעודה, ווען אַלע זענען געווען אין אַ גוטער שטימונג, און די גוים און די „גווישע“ יידן זענען געקייבעצט געוואָרן, אָ מ'האַט זיי אָפּגעשמדט מיט ייִדישע פיש, מצות, קניידלעך און קידוש־וויין, האָט דער קלוגער און תמיד רוקער ריבאַצקי אַ וואָרף געטאָן אַ פּראַזע, וואָס איז דורך פּמעט אומבאַמערקט, און כ'האַב זי לאַנג און גוט געדענקט: נאָכעמזאָן האָט אונדז פאַרבעטן נישט אויף קיין ייִדישן פּסח־מאָלצייט, נאָר אויף אַ סעודה, וואָס ווערט געפּראַוועט נאָך אַ טויטן — נאָך דעם געוועזענעם אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאַמיטעט.

אין איינעם אַ טאָג פון חודש אַפּריל 1915 האָב איך בייגעוווינט אַ זיצונג פון דער „ראַדע“, וואָס איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַן אַנטי־בונדישע קרוציאַטע. נאַטירלעך, מיט מער פּאָליטישן שכל און מיט ראַפּינירטערע פּאָליטישע מעטאָדן, ווי אויף דער לעצטער זיצונג פונעם אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאַמיטעט ערב פּסח 1915.

די צוויי הויפּט־באַשולדיקונגען קעגן בונד זענען געווען: די „מאַצעיאַדע“, ווי מ'האַט אַנגערופן די שטעלונג פון בונד צו דער באַשפּיזונג אין דער בונדישער אַרבעטער־קיך אין די פּסח־טעג פון 1915 און דער אַפיציעלער אַנטייל פון בונד אין דער לוויה פון י.ל. פּרין.

אויך אויף דער זיצונג פון דער „ראַדע“ זענען נישט אַנגענומען געוואָרן קיין אַנטי־בונדישע באַשלוסן, און אויך די דאָזיקע אַרגאַניזאַציע האָט נאָכן אַרייַן־קומען פון די דייטשן קיין וואַרשע אויסגעהויכט איר נשמה.

קיינער האָט דעם „צווישן־פאַרטיישן ראַט“ און דעם „אַרבעטער־ווירטשאַפט־קאַמיטעט“ פאַרמעל נישט געשפּאַלטן, און קיינער האָט קיין מאָל די דאָזיקע אַרגאַ־ניזאַציעס נישט באַוויינט נאָך זייער אונטערגאַנג. זיי זענען אויפגעקומען, געבראַכט

מיט זיך פרייד און האפענונגען און געשפילט א גרויסע ראַלע אינעם וואַרשעווער אַרבעטער־לעבן אין דער צייט פון צאָרישן מיליטערישן קריגסרעזשים, און זיי זענען געשטאַרבן אין פאַרגעסנקייט, באַגראָבן געוואָרן אָן אַ לוויה. קיין שריפטלעכע, געשיכטלעכע מצבה איז — אויף וויפל איך ווייס — נאָך נישט געשטעלט געוואָרן אויפן פאַרוואַרלאַזטן קבר פון די דאָזיקע אין זייער צייט פּרעכטיקע סאַציאַליסטישע אַרבעטער־אַרגאַניזאַציעס אין פּוילן.

אויף דער שוועל פון אַ נייער תקופה

די לאַגע פון דער צאָרישער הערשאַפטמאַכט אין וואַרשע איז כּסדר געוואָרן קריטישער. ס'איז פאַר קיינעם נישט געווען מער קיין ספק, אַז די רוסישע אַרמיי וועט אין דער נאַענטסטער צייט פאַרלאָזן וואַרשע. די וואַרשעווער אַרגאַניזאַציע פון בונד האָט געמוזט זיין צוגעגרייט צו די ענדערונגען.

עטלעכע טעג פאַרן ערשטן מיי פון 1915 בין איך אַרעסטירט געוואָרן. אין מיטן דער נאַכט פון 25סטן אויפן 26סטן אַפּריל האָט די מאַמע דערהערט דעם כּאַראַקטער־ריסטישן פּאָליציי־שן קלאַפּ אין טיר, און די נישט הייליקע דרניאַיניקייט, אַ זשאַנ־דאַרם, אַ געהיים־אַגענט און דער הויזוועכטער, האָבן זיך אַריינגעלאָזט אין שטוב, געמאַכט אַ רעוויזיע און מיך אַפּגעפירט אין דער אַכראַנע.

אין דער אַכראַנע בין איך דאָס מאַל נישט פאַרהאַלטן געוואָרן אויף קיין אויס־פאַרשונג, נאָר גלייך אַפּגעשיקט געוואָרן אין דער דערנעבנדיקער תּפּיסה אויף דאַנילאָוויטשעווסקע־גאַס. אין דער טורמע־קאַמער האָב איך געטראָפּן אַ גרויסע צאָל אַרעסטירטע, ענלעכע ווי איך „מאַיאָוצעס“ — אַרעסטירט צוליב דעם אַנקור־מענדיקן ערשטן מיי.

דאָס מאַל האָב איך אין תּפּיסה נישט לאַנג פאַרבראַכט. אין עטלעכע טעג אַרום בין איך אָן אַ פאַרהער באַפּרייט געוואָרן.

נאָך מיין באַפּריינג, אַרום דער צווייטער העלפט פּונעם חודש מיי, איז אַפּגע־האַלטן געוואָרן אַ זיצונג פּונעם וואַרשעווער פּאַרטי־קאָמיטעט פון בונד מיטן אַנטייל פון וויקטאָר שולמאַן (סענדער). פון די דערווילטע 9 מיטגלידער פּונעם פּאַרטי־קאָמיטעט אויף דער שטאַטישער קאָנפּערענץ אין פעברואַר האָבן זיך באַטייליקט 7 מיטגלידער: יאַנעק־יאַנקעלעוויטש, יוסף באַסאַק, סעמיאַן, משה סטאַליאַר, אסתר די שניידערין, דער לאַדזשער חבר און איך. געפעלט האָבן: בנימין וואַלקער, וועל־כּער איז אַוועק זוכן גליקן אין ביאַליסטאַקער גאַרבער־ראַיאָן, און שמוליק האַלבער־שטאַט.

אויפן טאַג־אַרדענונג פון דער זיצונג זענען געשטאַנען צוויי ענינים: דאָס

פארהיטן די בונדישע הילף-אינסטיטוציעס און דעם פארטייאקטיוו אין דער קריטישער צייט ביזן אפטרעטן פונעם רוסישן מיליטער פון ווארשע, און דער אַנטייל פונעם בונד אין דער „בירגער־מיליץ“.

דער ערשטער פונקט האָט נישט אַרויסגערופן קיין מיינונג-פאַרשידנקייטן. ס'איז באַשלאָסן געוואָרן אָנצונעמען אַ רייע פאַרהיטונג-מיטלען פאַר די אינסטי-טוציעס און מאַסנאַמען פון קאַנספּיראַציע פאַרן אַקטיוו, ספּעציעל פאַר די מיטגלידער פונעם פאַרטייאַקאַמיטעט. איך בין פאַראַרדנט געוואָרן איבערצוגעבן אַ פאַרלאָזלעכן חבר די טעכנישע אַרבעט ביים ברויטפאַרטייל און נישט צו נעכטיקן אין מיינע עלטערנס הויז.

אַ הייסע דיסקוסיע האָט אַרויסגערופן דער פונקט וועגן אַנטייל פון בונד אין דער פאַרמירטער בירגער־מיליץ. וויקטאָר שולמאַן האָט אינפאַרמירט, אַז דער פאַרטיי־שער אינטעליגענטן-קרייז, הויפטזעכלעך פון דער „גראַסער-גרופע“ אין דער „סטאַוואָזשישעניץ“, זענען גענייגט פאַר באַטייליקן זיך אין דער מיליץ. דער באַשלוס פונעם וואַרשעווער פאַרטייאַקאַמיטעט פון בונד איז געווען, אַז דער בונד נעמט נישט קיין שום אַנטייל, דירעקטן אָדער אומדירעקטן, אינעם אַפאַראַט פון דער אַ"ג בירגער־מיליץ. וויקטאָר שולמאַנס אַ פאַרשלאָג, אַז אויב ווער פון די שותפים (ריכטיקער, געוועזענע שותפים) אינעם צווישן-פאַרטיי־שן ראַט וועט באַ-שליסן זיך צו באַטייליקן (געהאַנדלט האָט זיך וועגן פ.פ.ס.-לעוויצע), זאַל דער אָנגענומענער באַשלוס נישט זיין גילטיק — איז אָפּגעוואָרפן געוואָרן.

ווען די זיצונג איז געווען פאַרענדיקט, האָט וויקטאָר שולמאַן פאַראַרדנט, מ'זאַל צוגרייטן אויף בלעך געמאַלטע שילדלעך אין רוסיש און אין פּויליש מיט די נעמען פון אַ רייע פּראַפעסיאָנעלע פאַראיינען — נאַדל, לעדער, מעטאַל, בעקער, האַלץ, דרוקער און אַנדערע, מיט דער אויפּשריפט: „פּראַפעסיאָנעלער בראַנזשע-פאַראיינ פון...“ צוגרייטן דירות, וווּ די שילדלעך זאַלן קענען אָנגעקלאַפט ווערן אין פּראַנט פון די הייזער, און ווייניקסטנס דריי פאַרטיי־ש-פאַרלאָזלעכע אַרבעטער, נישט יינגערע פון 30 יאָר, וועלכע זאַלן וועלן פיגורירן ווי מיטגלידער פון דער פאַר-וואַלטונג פון אַ געגעבענעם פאַראיינ. דאָס אַלץ זאַל זיין צוגעגרייט פאַרן אַריינקומען פונעם דייטשישן מיליטער קיין וואַרשע. ווען דאָס דייטשישע מיליטער וועט אַריין אין וואַרשע, זאַל מען גלייך אָנקלאַפן די שילדלעך פאַר די טויערן פון די אָנגעמערקטע ווייניגנען. דערווייל דאַרף מען האַלטן שטרענג בסוד די געגעבענע אויפּגאַבע.

וויקטאָר שולמאַנס פאַראַרדענונג האָט אַרויסגערופן שטוינונג. מ'האַט פאַר-שטאַנען, אַז דאָס האָט צו טאָן מיט דער נייער דייטשישער אַקופאַציע-מאַכט, וואָס גרייט זיך צו פאַרנעמען וואַרשע, אָבער נישט געוואַסט צו וואָס וויקטאָר שולמאַן צילט, און וואָס פאַר אַ באַדייטונג דאָס קען האָבן. חוץ מזה, איז דאָס געווען צום ערשטן מאַל, אַז אַ העכערער פאַרטיי־פונקציאָנאַר גיט דעם וואַרשעווער פאַרטייאַקאַמיטעט פאַראַרדענונגען אין דער פאַרעם פון אַ באַפעל, שטעלט נישט דעם ענין אויפן טאַג-

אַרדענונג און גיט נישט אָן קיין מאַטיוון און קיין אויפקלערונג. אַלע ווענדונגען, אַז וויקטאָר שולמאַן זאָל גענויער אויפקלערן די מאַטיוון פון זיין פּאַרלאַנג, זענען געפאַלן אויף טויבע אויערן. וויקטאָר שולמאַנס טאָן איז געווען אַ קאַטעגאָרישער, און אויף אַלע ווענדונגען האָט ער געענטפּערט מיט צוויי ווערטער: „נעשה ונשמע“. און דעם באַפעל האָבן די מיטגלידער פונעם וואַרשעווער פּאַרטי־קאָמיטעט פון בונד אויסגעפירט אויף פולע הונדערט פּראָצענט.

די דערמאָנטע זיצונג פונעם וואַרשעווער פּאַרטי־קאָמיטעט פון בונד איז געווען די לעצטע זיצונג אונטערן צאָרישן מיליטערישן קריגסרעזשים — אַ היסטאָרישע זיצונג אויפן ראַנד פון אַ תקופה: פון דער תקופה פון דער הערשאַפט פון דער רוסישער צאָרישער אַקאָפּאָציע־מאַכט פון פּוילן, און פון דער תקופה פון דער עקסיסטענץ פונעם אַלגעמיינעם ייִדישן אַרבעטער־בונד פון ליטע, פּוילן און רוסלאַנד אויף דער ערד פון פּוילן.

דער דורכגעפירטער באַפעל — די צוגעגרייטע שילדלעך, דירות, און אַ צאָל פּאַראַנטוואָרטלעכע און פּאַרלאָזלעכע חברים — איז געווען דער ערשטער אַקט פון אַ נייער תקופה פון בונד, פון דער אַנטשטייונג פון דער זעלבשטענדיקער עקסיסטענץ פונעם פּוילישן בונד — און דער ערשטער שריט אינעם אויפבויע פון דער מאַסן־באַוועגונג פון די ייִדישע אַרבעטער אין וואַרשע און אין פּוילן, וואָס האָט זיך געפונען אונטער דער העגעמאָניע און אַנפירונג פון בונד, און אַנגעהאַלטן ביז דער שפּאַלטונג פון בונד אין פּוילן אין האַרבסט 1921.

סוף פונעם ערשטן באַנד.

אינה אלט

פארווארט 9

ערשטער טייל / יונגע יארן

- געבורט 15
- קינדער-קראנקייטן 17
- אין א טויטגעפאר 24
- די הויזשוין-קאמיטעטן 26
- די שטוב 28
- דער טאטע 30
- מיין פאטערס קריטיק 41
- די מאמע 47
- דער זידע 54
- שוועסטער און ברידער 57
- חדרים און מלמדים 69
- עפיואדן פון די חדר-יארן 82

צווייטער טייל / אין דער ארבעטער-מחנה

- אויף דער לער ביי א מעטאל-טאקער 105
- וואגשאלן און וואגן 115
- אין פראפיל מענדל לאטעק — מענדל לאטאוויטש 124
- איך פארלאז מיין ערשטן ארבעטספלאץ 136
- אויף דער לער ביי ר' שמשון זילבערבערג 138
- אין פראפיל — ר' שמשון זילבערבערג 149
- זיך אויסגעגלישט 166
- א שמועס מיט זיך 190
- א קארטונשפיל אום שבת 194
- די פראפעסיע 202
- איך ווער א געזעל 207
- גייסטיקע אנטוויקלונג 211
- אויף אייגענע פיס 226
- חברים 240
- די גלאריע פון בונד 246
- ערב פרילינג 263

דריטער טייל / מיטן פנים צום בונד

* 265

ערשטע שריט 268

די קאנספיראטיווע פארזאמלונג 271

איך ווער אן אקטיוויסט און א מיטגליד פון בונד 274

מיינע ערשטע שריט פון א רעוואלוציאנער 277

הערשל מעטאלאוויעץ 283

די פאליטישע טאפאגראפיע 287

די סטאוואזשישעניע 294

די קעגנזייטיקע באציונגען אין די אינערלעכע פארהעלטענישן אין דער סאציאל-

ליסטישער באוועגונג 301

די בונדישע פארטיי-פארזאמלונג 305

פערטער טייל / מלחמה

אונטערן צארישן מלחמה-רעזשים 313

מיט פעסטע טריט 318

די דעלעגאטן-פארזאמלונג 324

די בונדישע ווירטשאפט-אקציע 332

דער ברויטפארטייל 335

קאסירערס און קאנטראלערן 338

די בונדישע ארבעטער-קיך 352

דער סאציאליסטישער אַנטי-מלחמה-פראָנט 366

דער בונדישער פראָנט 371

אין די הויכע פענצטער 374

אַרעסטן און טורמע 378

די מאַניפעסטאַציע קעגן בירגער-קמיטעט 384

אין וואַרשעווער קאָמיטעט פון בונד 390

אַ שליחות אין אַן אַוואַנטורע 398

פסח 1915 404

פּרץ אין געשטאַרבן 406

קאָנפּליקטן 412

אויף דער שוועל פון אַ נייער תקופה 420